നമോ തസ്സ ഭഗവതോ അരഹതോ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ

ദീഘനികായേ

മഹാവഗ്ഗടീകാ

൧. മഹാപദാനസുത്തവണ്ണനാ

പുബ്ബേനിവാസപടിസംയുത്തകഥാവണ്ണനാ

൧. യഥാജാതാനം കരേരിരുക്ഖാനം ഘനപത്തസാഖാവിടപേഹി മണ്ഡപസങ്ഖേപേഹി സഞ്ഛന്നോ പദേസോ **"കരേരിമണ്ഡപോ"**തി അധിപ്പേതോ. **ദ്വാരേ**തി ദ്വാരസമീപേ. ദ്വാരേ ഠിതരുക്ഖവസേന അഞ്ഞത്ഥാപി സമഞ്ഞാ അത്ഥീതി ദസ്സേതും **"യഥാ"**തിആദി വുത്തം. കഥം പന ഭഗവാ മഹാഗന്ധകുടിയം അവസിത്വാ തദാ കരേരികുടികായം വിഹാസീതി? സാപി ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ വസനഗന്ധകുടി ഏവാതി ദസ്സേന്തോ **"അന്തോജേതവനേ"**തിആദിമാഹ. **സലളാഗാര**ന്തി ദേവദാരുരുക്ഖേഹി കതഗേഹം. **പകതിഭത്തസ്സ പച്ഛതോ**തി ഭിക്ഖൂനം പാകതികഭത്തകാലതോ പച്ഛാ, ഠിതമജ്ഝന്ഹികതോ ഉപരീതി അത്ഥോ. **പിണ്ഡപാതതോ പടിക്കന്താന**ന്തി പിണ്ഡപാതഭോജനതോ അപേതാനം. തേനാഹ **"ഭത്തകിച്ച"**ന്തിആദി.

മണ്ഡലസണ്ഠാനാ മാളസങ്ഖേപേന കതാ നിസീദനസാലാ **"മണ്ഡലമാള"**ന്തി അധിപ്പേതാതി ആഹ **"നിസീദനസാലായാ"**തി. **പുബ്ബേനിവാസപടിസംയുത്താ**തി ഏത്ഥ പുബ്ബ-സദ്ദോ അതീതവിസയോ, നിവാസ-സദ്ദോ കമ്മസാധനോ, ഖന്ധവിനിമുത്തോ ച നിവസിതധമ്മോ നത്ഥി, ഖന്ധാ ച സന്താനവസേനേവ പവത്തന്തീതി ആഹ **"പുബ്ബേനിവുത്ഥക്ഖന്ധസന്താനസങ്ഖാതേന പുബ്ബേനിവാസേനാ"**തി. **യോജേത്വാ**തി വിസയഭാവേന യോജേത്വാ. **പവത്തിതാ**തി കഥിതാ. ധമ്മൂപസംഹിതത്താ ധമ്മതോ അനപേതാതി **ധമ്മീ.** തേനാഹ **"ധമ്മസംയുത്താ"**തി.

ഉദപാദീതി പദുദ്ധാരോ, തസ്സ ഉപ്പന്നാ ജാതാതി ഇമിനാ സമ്ബന്ധോ. തം പനസ്സാ ഉപ്പന്നാകാരം പാളിയം സങ്ഖേപതോവ ദസ്സിതം, വിത്ഥാരതോ ദസ്സേതും **"അഹോ അച്ഛരിയ"**ന്തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **കേ അനുസ്സരന്തി, കേ നാനുസ്സരന്തീ**തി പദദ്വയേ പഠമംയേവ സപ്പപഞ്ചനം, ന ഇതരന്തി തദേവ പുഗ്ഗലഭേദതോ, കാലവിഭാഗതോ, അനുസ്സരണാകാരതോ, ഓപമ്മതോ നിദ്ദിസന്തേന **"തിത്ഥിയാ അനുസ്സരന്തീ"**തിആദി വുത്തം. **അഗ്ഗപ്പത്തകമ്മവാദിനോ**തി സിഖാപ്പത്തകമ്മവാദിനോ "അത്ഥി കമ്മം അത്ഥി കമ്മവിപാകോ"തി (പടി॰ മ॰ ൧.൨൩൪) ഏവം കമ്മസ്സകതാഞാണേ ഠിതാ താപസപരിബ്ബാജകാ. **ചത്താലീസംയേവ കപ്പേ അനുസ്സരന്തീ**തി ബ്രഹ്മജാലാദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൩൧) ഭഗവതാ തഥാ പരിച്ഛിജ്ജ വുത്തത്താ. **തതോ പരം ന അനുസ്സരന്തീ**തി തഥാവചനഞ്ച ദിട്ഠിഗതോപട്ഠകസ്സ തേസം ഞാണസ്സ പരിദുബ്ബലഭാവതോ.

സാവകാതി മഹാസാവകാ തേസഞ്ഹി കപ്പസതസഹസ്സം പുബ്ബാഭിനീഹാരോ. പകതിസാവകാ പന തതോ ഊനകമേവ അനുസ്സരന്തി. യസ്മാ "കപ്പാനം ലക്ഖാധികം ഏകം, ദ്വേ ച അസങ്ഖ്യേയ്യാനീ"തി കാലവസേന ഏവം പരിമാണോ യഥാക്കമം അഗ്ഗസാവകപച്ചേകബുദ്ധാനം പുഞ്ഞഞാണാഭിനീഹാരോ, സാവകബോധിപച്ചേകബോധിപാരമിതാസമ്ഭരണഞ്ച, തസ്മാ വുത്തം **"ദ്വേ അഗ്ഗസാവകാ…പേ॰… കപ്പസതസഹസ്സഞ്ചാ"**തി. യദി ബോധിസമ്ഭാരസമ്ഭരണകാലപരിച്ഛിന്നോ തേസം തേസം അഭിഞ്ഞാനം അഭിഞ്ഞാഞാണവിഭവോ, ഏവം സന്തേ ബുദ്ധാനമ്പിസ്സ സപരിച്ഛേദതാ ആപന്നാതി ചോദനം സന്ധായാഹ **"ബുദ്ധാനം പന ഏത്തകന്തി പരിച്ഛേദോ നത്ഥി, യാവതകം ആകങ്ഖന്തി, താവതകം അനുസ്സരന്തീ"**തി "യാവതകം ഞേയ്യം, താവതകം ഞാണ"ന്തി (മഹാനി॰ ൧൫൬; ചൂളനി॰ ൮൫; പടി॰ മ॰ ൩.൫) വചനതോ. സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സ വിയ ഹി ബുദ്ധാനം അഭിഞ്ഞാഞാണാനമ്പി സവിസയേ പരിച്ഛേദോ നാമ നത്ഥി, തസ്മാ യം യം ഞാതും ഇച്ഛന്തി, തേ തം തം ജാനന്തി ഏവ. അഥ വാ സതിപി കാലപരിച്ഛേദേ കരുണൂപായകോസല്ലപരിഗ്ഗഹാദിനാ സാതിസയത്താ മഹാബോധിസമ്ഭാരാനം പഞ്ഞാപാരമിതായ പവത്തിആനുഭാവസ്സ പരിച്ഛേദോ നാമ നത്ഥി, കുതോ തന്നിമിത്തകാനം അഭിഞ്ഞാഞാണാനന്തി വുത്തം **"ബുദ്ധാനം…പേ॰… നത്ഥീ"**തി.

ഖന്ധപടിപാടിയാതി യഥാപച്ചയം അനുപുബ്ബപവത്തമാനാനം ഖന്ധാനം അനുപുബ്ബിയാ. **ഖന്ധപ്പവത്തി**ന്തി വേദനാദിക്ഖന്ധപ്പവത്തിം. തേസഞ്ഹി അനുഭവനാദിആകാരഗ്ഗഹണമസ്സ സാതിസയം, തം സഞ്ഞാഭവേ തത്ഥ തത്ഥ അനുസ്സരണവസേന ഗഹേത്വാ ഗച്ഛന്താ ഏകവോകാരഭവേ അലഭന്താ "ന പസ്സന്തീ"തി വുത്താ, ജാലേ പതിതാ വിയ സകുണാ, മച്ഛാ വിയ ചാതി അധിപ്പായോ. **കുണ്ഠാ വിയാ**തി ദന്ധാ വിയ. **പങ്ഗുളാ വിയാ**തി പീഠസപ്പിനോ വിയ. **ദിട്ഠിം ഗണ്ഹന്തീ**തി അധിച്ചസമുപ്പന്നികദിട്ഠിം ഗണ്ഹന്തി. യട്ഠികോടിഹേതുകം ഗമനം **യട്ഠികോടിഗമനം** ഖന്ധപടിപാടിയാ അമുഞ്ചനതോ.

ഏവം സന്തേപീതി കാമം ബുദ്ധസാവകാപി അസഞ്ഞഭവേ ഖന്ധപ്പവത്തിം ന പസ്സന്തി, ഏവം സന്തേപി **തേ** ബുദ്ധസാവകാ അസഞ്ഞഭവം ലങ്ഘിത്വാ പരതോ അനുസ്സരന്തി. **"വട്ടേ"**തിആദി തഥാ തേസം അനുസ്സരണാകാരദസ്സനം. **ബുദ്ധേഹി ദിന്നനയേ ഠത്വാ**തി "യത്ഥ പഞ്ചകപ്പസതാനി രൂപപ്പവത്തിയേവ, ന അരൂപപ്പവത്തി, സോ അസഞ്ഞഭവോ"തി ഏവം സമ്മാസമ്ബുദ്ധേഹി ദേസിതായം ധമ്മനേത്തിയം ഠത്വാ. ഏവഞ്ഹി അന്തരാ ചുതിപടിസന്ധിയോ അപസ്സന്താ **പരതോ അനുസ്സരന്തി സേയ്യഥാപി ആയസ്മാ സോഭിതോതി** (ഥേരഗാ॰ അട്ഠ॰ ൧.൨൩൪ സോഭിതത്ഥേരഗാഥാവണ്ണനാ). സോ കിര പുബ്ബേനിവാസേ ചിണ്ണവസീ ഹുത്വാ അനുപടിപാടിയാ അത്തനോ നിബ്ബത്തട്ഠാനം അനുസ്സരന്തോ യാവ അസഞ്ഞഭവേ അത്തനോ അചിത്തകപടിസന്ധി താവ അദ്ദസ, തതോ പരം പഞ്ചകപ്പസതപരിമാണേ കാലേ ചുതിപടിസന്ധിയോ അദിസ്വാ അവസാനേ ചുതിം ദിസ്വാ "കിം നാമേത"ന്തി ആവജ്ജയമാനോ നയവസേന "അസഞ്ഞഭവോ ഭവിസ്സതീ"തി നിട്ഠം അഗമാസി. അഥ നം ഭഗവാ തം കാരണം അട്ഠുപ്പത്തിം കത്വാ പുബ്ബേനിവാസം അനുസ്സരന്താനം അഗ്ഗട്ഠാനേ ഠപേസി. **"ചുതിപടിസന്ധിം ഓലോകേത്വാ"**തി ഇദം ചുതിപടിസന്ധിവസേന തേസം ഞാണസ്സ സങ്കമനദസ്സനം, തേന സബ്ബസോ ഭവേ അനാമസിത്വാ ഗന്തും ന സക്കോന്തീതി ദസ്സേതി.

തം തദേവ പസ്സന്തീതി യഥാ നാമ സരദസമയേ ഠിതമജ്ഝന്ഹികവേലായ ചതുരതനികേ ഗേഹേ ചക്ഖുമതോ പുരിസസ്സ രൂപഗതം സുപാകടമേവ ഹോതീതി ലോകസിദ്ധമേതം, സിയാ പന തസ്സ സുഖുമതരതിരോഹിതാദിഭേദസ്സ രൂപഗതസ്സ അഗോചരതാ. ന ത്വേവ ബുദ്ധാനം ഞാതും ഇച്ഛിതസ്സ ഞേയ്യസ്സ അഗോചരതാ, അഥ ഖോ തം ഞാണാലോകേന ഓഭാസിതം ഹത്ഥതലേ ആമലകം വിയ സുപാകടം സുവിഭൂതമേവ ഹോതി തഥാ ഞേയ്യാവരണസ്സ സുപ്പഹീനത്താ. തേനാഹ ''ബുദ്ധാ പന അത്തനാ വാ പരേഹി വാ ദിട്ഠകതസുതം, സൂരിയമണ്ഡലോഭാസസദിസ''ന്തി ച ആദി.

തഥാ സാവകാ ച പച്ചേകബുദ്ധാ ചാതി. ഏത്ഥ **തഥാ**-സദ്ദേന ''അത്തനാ ദിട്ഠകതസുതമേവ അനുസ്സരന്തീ''തി ഇദം ഉപസംഹരതി, തേന സപ്പദേസമേവ നേസം അനുസ്സരണം, ന നിപ്പദേസന്തി നിദസ്സേതി.

ഖജ്ജോപനകഓഭാസസദിസം ഞാണസ്സ അതിവിയ അപ്പാനുഭാവതായ. **സാവകാന**ന്തി ഏത്ഥ പകതിസാവകാനം പാകതിക**പദീപോഭാസസദിസം.** മഹാസാവകാനം (ഥേരഗാ॰ അട്ഠ॰ ൨.൨൧ വങ്ഗീസേത്ഥരഗാഥാവണ്ണനായ വിത്ഥാരോ) മഹാ**പദീപോഭാസസദിസം.** തേനാഹ **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** (വിസുദ്ധി॰ ൨.൪൦൨) ''ഉക്കാപഭാസദിസ''ന്തി. **ഓസധിതാരകോഭാസസദിസ**ന്തി ഉസ്സന്നാ പഭാ ഏതായ ധീയതി, ഓസധീനം വാ അനുബലപ്പദായകത്താ ''ഓസധീ''തി ഏവം ലദ്ധനാമായ താരകായ പഭാസദിസം. **സരദസൂരിയമണ്ഡലോഭാസസദിസം** സബ്ബസോ അന്ധകാരവിധമനതോ. അപടുഭാവഹേതുകോ വിസയഗ്ഗഹണേ ചഞ്ചലഭാവോ **ഖലിതം,** കുണ്ഠിഭാവഹേതുകോ വിസയസ്സ അനഭിസമയോ **പടിഘാതോ. ആവജ്ജനപടിബദ്ധമേവാ**തി ആവജ്ജനമത്താധീനം, ആവജ്ജിതമത്തേ ഏവ യഥിച്ഛിതസ്സ പടിവിജ്ഝനകന്തി അത്ഥോ. സേസപദദ്വയേപി ഏസേവ നയോ.

അസങ്ഗഅപ്പടിഹതം പവത്തമാനം ഭഗവതോ ഞാണം ലഹുതരേപി വിസയേ, ഗരുതരേ ച ഏകസദിസമേവാതി ദസ്സേതും **''ദുബ്ബലപത്തപുടേ''**തിആദിനാ ഉപമാദ്വയം വുത്തം. ധമ്മകായത്താ ഭഗവതോ ഗുണം ആരബ്ഭ പവത്താ **''ഭഗവന്തംയേവ ആരബ്ഭ ഉപ്പന്നാ''**തി വുത്തം. **തം സബ്ബമ്പീ**തി തം യഥാവുത്തം സബ്ബമ്പി പുബ്ബേനിവാസപടിസംയുത്തം കഥം. തിത്ഥിയാനം, സാവകാനഞ്ച പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സരണം ഭഗവതോ പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സരണസ്സ ഹീനുദാഹരണദസ്സനവസേനേത്ഥ കഥിതം. ഏവഞ്ഹി ഭഗവതോ മഹന്തഭാവോ വിസേസതോ പകാസിതോ ഹോതീതി. **സങ്ഖേപതോ**തി സമാസതോ. യത്തകോപി പുബ്ബേനിവാസാനുസ്സതിഞാണസ്സ പവത്തിഭേദോ അത്തനോ ഞാണസ്സ വിസയഭൂതോ, തം സബ്ബം തദാ യഥാകഥിതം തേ ഭിക്ഖൂ സങ്ഖിപിത്വാ **''ഇതിപീ''**തി ആഹംസു. തസ്സ ച അനേകാകാരതായ ആമേഡിതവചനം, **പി**-സദ്ദോ സമ്പിണ്ഡനത്ഥോ, ''ഇതി ഖോ ഭിക്ഖവേ സപ്പടിഭയോ ബാലോ''തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൩.൧൨൪; അം॰ നി॰ ൩.൧) വിയ ആകാരത്ഥോ **ഇതി**-സദ്ദോതി ദസ്സേന്തോ **''ഏവമ്പീ''**തി തദത്ഥമാഹ.

൨-൩. വുത്തമേവാതി ഏത്ഥ ച ഇധ പാഠേ യം വത്തബ്ബം തേന പാഠേന സാധാരണം, തം വുത്തമേവാതി അധിപ്പേതം, ന അസാധാരണം അപുബ്ബപദവണ്ണനായ അധികതത്താതി തം ദസ്സേന്തോ **''അയമേവ ഹി വിസേസോ''**തിആദിമാഹ. **''അസ്സോസീ''**തി ഇദം സവനകിച്ചനിപ്ഫത്തിയാ വുത്തം സദ്ദഗ്ഗഹണമുഖേന തദത്ഥാവബോധസ്സ സിദ്ധത്താ. തത്ഥ പന പാളിയം

“ഇമം സംഖിയധമ്മം വിദിത്വാ” ഇച്ചേവ (ദീ॰ നി॰ ൧.൧) വുത്തം. ഇമേ ഭിക്ഖൂ മമ ഗുണേ ഥോമേന്തി, കഥം? മമ പുബ്ബേനിവാസഞാണം ആരബ്ഭാതി യോജനാ. **നിപ്ഫത്തി**ന്തി കിച്ചനിപ്ഫത്തിം, തേന കാതബ്ബകിച്ചസിദ്ധന്തി അത്ഥോ. **നോതി** പുച്ഛാവാചീ **നു**-ഇതി ഇമിനാ സമാനത്ഥോ നിപാതോതി വുത്തം **“ഇച്ഛേയ്യാഥ നൂ”**തി. **ന**ന്തി ഭഗവന്തം. “യം ഭഗവാ”തി എത്ഥ യം-സദ്ദേന കിരിയാപരാമസനഭൂതേന “ധമ്മിം കഥം കഥേയ്യാ”തി എവം വുത്തം. ധമ്മികഥാകരണം പരാമട്ഠം “ഏതസ്സാ”തി പദസ്സ അത്ഥോതി ആഹ **“ഏതസ്സ ധമ്മികഥാകരണസ്സാ”**തി, ആദരവസേന പന തം ദ്വിക്ഖത്തും വുത്തം.

൪. **സുണാഥാ**തി എത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദോ ആദിഅത്ഥോ, പകാരത്ഥോ വാ, എതേന “മനസി കരോഥാ”തി പദം സങ്ഗണ്ഹാതി. **സോതാവധാനം** സോതസ്സ ഓദഹനം, സുസ്സൂസാതി അത്ഥോ. ഛിന്നം ഉപച്ഛിന്നം വടുമം സംസാരവട്ടം എതേസന്തി **ഛിന്നവടുമകാ,** സമ്മാസമ്ബുദ്ധാ, അഞ്ഞേ ച ഖീണാസവാ, ഇധ പന സമ്മാസമ്ബുദ്ധാ അധിപ്പേതാ. തേസഞ്ഹി സബ്ബസോ അനുസ്സരണം ഇതരേസം അവിസയോ. തേനാഹ **“അഞ്ഞേസം അസാധാരണ”**ന്തി. **പച്ചത്തവചനേ ദിസ്സതി യം-സദ്ദോ** കമ്മത്ഥദീപനതോ. **ഉപയോഗവചനേ** ദിസ്സതി യം-സദ്ദോ പുച്ഛനകിരിയായ കമ്മത്ഥദീപനതോ. **ത**ന്തി ച ഉപയോഗവചനമേവ പുച്ഛതി-സദ്ദസ്സ ദ്വികമ്മകഭാവതോ. **യ**ന്തി യേന കാരണേനാതി അയമേത്ഥ അത്ഥോതി ആഹ **“കരണവചനേ ദിസ്സതീ”**തി. **ഭുമ്മേതി ദട്ഠബ്ബോ**തി യഥാ യം-സദ്ദോ ന കേവലം പച്ചത്തഉപയോഗേസു ഏവ, അഥ ഖോ കരണേപി ദിസ്സതി, ഏവം ഇധ ഭുമ്മേതി ദട്ഠബ്ബോ. **ദസസഹസ്സിലോകധാതു**ന്തി ജാതിക്ഖേത്തഭൂതം ദസസഹസ്സചക്കവാളം. **ഉന്നാദേന്തോ ഉപ്പജ്ജി** അനേകച്ഛരിയപാതുഭാവപടിമണ്ഡിതത്താ ബുദ്ധുപ്പാദസ്സ.

കാലസ്സ ഭദ്ദതാ നാമ തത്ഥ സത്താനം ഗുണവിഭൂതിയാ, ബുദ്ധുപ്പാദപരമാ ച ഗുണവിഭൂതീതി തബ്ബഹുലതാ യസ്സ കപ്പസ്സ ഭദ്ദതാതി ആഹ **“പഞ്ചബുദ്ധുപ്പാദപടിമണ്ഡിതത്താ സുന്ദരകപ്പേ”**തി, തഥാ സാരഭൂതഗുണവസേന **“സാരകപ്പേ”**തി . “ഇമം കപ്പം ഥോമേന്തോ ഏവമാഹാ”തി വത്വാ ഇമസ്സ കപ്പസ്സ തഥാ ഥോമേതബ്ബതാ അനഞ്ഞസാധാരണാതി ദസ്സേതും **“യതോ പട്ഠായാ”**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **യതോ പട്ഠായാ**തി യതോ പഭുതി **അഭിനീഹാരോ കതോ**തി മനുസ്സത്താദിഅട്ഠങ്ഗസമന്നാഗതോ അഭിനീഹാരോ പവത്തിതോ. സംസാരസ്സ അനാദിഭാവതോ ഇമസ്സ ഭഗവതോ അഭിനീഹാരതോ പുരേതരം ഉപ്പന്നാ സമ്മാസമ്ബുദ്ധാ അനന്താ അപരിമേയ്യാതി തേഹി ഉപ്പന്നകപ്പേ നിവത്തേന്തോ **“ഏതസ്മിം അന്തരേ”**തി ആഹ. കാമം ദീപങ്കരബുദ്ധുപ്പാദേ അയം ഭഗവാ അഭിനീഹാരമകാസി, തസ്സ പന ഭഗവതോ നിബ്ബത്തി ഇമസ്സ അഭിനീഹാരതോ പുരിമതരാതി വുത്തം **“അമ്ഹാകം…പേ॰… നിബ്ബത്തിംസൂ”**തി.

അസങ്ഖ്യേയ്യകപ്പപരിയോസാനേതി മഹാകപ്പാനം അസങ്ഖ്യേയ്യപരിയോസാനേ. ഏസ നയോ ഇതോ പരേസുപി. **“ഇതോ തിംസകപ്പസഹസ്സാനം ഉപരീ”**തി ഏതേന പദുമുത്തരസ്സ ഭഗവതോ, സുമേധസ്സ ച ഭഗവതോ അന്തരേ ഏകൂനസത്തതികപ്പസഹസ്സാനി ബുദ്ധസുഞ്ഞാനി അഹേസുന്തി ദസ്സേതി. **“ഇതോ അട്ഠാരസന്നം കപ്പസഹസ്സാനം ഉപരീ”**തി ഇമിനാ സുജാതസ്സ ഭഗവതോ, അത്ഥദസ്സിസ്സ ച ഭഗവതോ അന്തരേ ഏകേനൂനാനി ദ്വാദസകപ്പസഹസ്സാനി ബുദ്ധസുഞ്ഞാനി അഹേസുന്തി ദസ്സേതി. **“ഇതോ**

ചതുനവുതേ കപ്പേ”തി ഇമിനാ ധമ്മദസ്സിസ്സ ഭഗവതോ, സിദ്ധത്ഥസ്സ ച ഭഗവതോ അന്തരേ ഛാധികനവസതുത്തരാനി സത്തരസകപ്പസഹസ്സാനി ബുദ്ധസുഞ്ഞാനി അഹേസുന്തി ദസ്സേതി. “**ഏകതിംസേ കപ്പേ**”തി ഇമിനാ വിപസ്സിസ്സ ഭഗവതോ, സിഖിസ്സ ച ഭഗവതോ അന്തരേ സട്ഠി കപ്പാനി ബുദ്ധസുഞ്ഞാനി അഹേസുന്തി ദസ്സേതി. തേ സബ്ബേപി പദുമുത്തരസ്സ ഭഗവതോ ഓരം സുമേധാദീഹി ഉപ്പന്നകപ്പേഹി സദ്ധിം സമോധാനിയമാനാ സതസഹസ്സാ കപ്പാ ഹോന്തി, യഥ മഹാസാവകാദയോ (ഥേരഗാ॰ അട്ഠ॰ ൨.൨൧ വങ്ഗീസത്ഥേരഗാഥാവണ്ണനാ) വിവട്ടൂ പനിസ്സയാനി കുസലാനി സമ്ഭരിംസു. ബുദ്ധസുഞ്ഞേപി ലോകേ പച്ചേകബുദ്ധാ ഉപ്പജ്ജിത്വാ തേസം പുരിസവിസേസാനം പുഞ്ഞാഭിസന്ദാഭിബുദ്ധിയാ പച്ചയാ ഹോന്തി. “**ഏവമയ**”ന്തിആദി വുത്തമേവത്ഥം നിഗമനവസേന വദതി.

“**കിം പനേത**”ന്തിആദി പുബ്ബനിമിത്തവിഭാവനത്ഥായ ആരദ്ധം. തത്ഥ **ഏത**ന്തി ബുദ്ധാനം ഉപ്പജ്ജനം. **കപ്പസണ്ഠാനകാലസ്മി**ന്തി വിവട്ടകപ്പസ്സ സണ്ഠഹനകാലേ. **ഏകമസങ്ഖ്യേയ്യ**ന്തി സംവട്ടട്ഠായിം സന്ധായാഹ. **ഏകങ്ഗണം ഹുത്വാ ഠിതേ**തി പബ്ബതരുക്ഖഗച്ഛാദീനം, മേഘാദീനഞ്ച അഭാവേന വിവടംഅങ്ഗണം ഹുത്വാ ഠിതേ. **ലോകസന്നിവാസേ**തി ഭാജനലോകേന സന്നിവിസിതബ്ബട്ഠാനേ. വീസതി യട്ഠിയോ **ഉസഭം.** “ഉസഭമത്താ, ദ്വേ ഉസഭമത്താ”തിആദിനാ പച്ചേകം മത്താ-സദ്ദോ യോജേതബ്ബോ. **യോജനസഹസ്സമത്താ ഹുത്വാ**തി പതമാനാവ ഉദകധാരാ യോജനസഹസ്സമത്തം ആകാസട്ഠാനം ഫരിത്വാ പവത്തിയാ യോജനസഹസ്സമത്താ ഹുത്വാ. **യാവ അവിനട്ഠബ്രഹ്മലോകാ**തി യാവ ആഭസ്സരബ്രഹ്മലോകാ, യാവ സുഭകിണ്ഹബ്രഹ്മലോകാ, യാവ വേഹപ്ഫലബ്രഹ്മലോകാതി അത്ഥോ.

വാതവസേനാതി സട്ഠിസഹസ്സാധികനവയോജനസതസഹസ്സുബ്ബേധസ്സ സന്ധാരകവാതമണ്ഡലസ്സ വസേന. **മഹാബോധിപല്ലങ്കോ**തി മഹാബോധിപല്ലങ്കപ്പദേസമാഹ. തസ്സ പച്ഛാ വിനാസോ, പഠമം സണ്ഠഹനഞ്ച ധമ്മതാവസേന വേദിതബ്ബം. **തത്ഥാ**തി തസ്മിം പദേസേ. **പുബ്ബനിമിത്തം ഹുത്വാ**തി ബുദ്ധപ്പാദസ്സ പുബ്ബനിമിത്തം ഹുത്വാ. പുബ്ബനിമിത്തസന്നിസ്സയോ ഹി ഗച്ഛോ നിസ്സിതവോഹാരേന തഥാ വുത്തോ. തേനാഹ “**തസ്സാ**”തിആദി. **കണ്ണികാബദ്ധാനി ഹുത്വാ**തി ആബദ്ധകണ്ണികാ വിയ ഹുത്വാ. സുദ്ധാവാസബ്രഹ്മാനോ അത്തമനാ…പേ॰… ഗച്ഛന്തീതി യോജനാ. വേഹപ്ഫലേപി സുഭകിണ്ഹേ സങ്ഗഹേത്വാ “**നവ ബ്രഹ്മലോകാ**”തി വുത്തം. തഥാ ഹി തേ ചതുത്ഥിംയേവ വിഞ്ഞാണട്ഠിതിം ഭജന്തി. **നിക്ഖമന്തേസൂ**തി മഹാഭിനിക്ഖമനം അഭിനിക്ഖമന്തേസു. അഭിജാതി പനേത്ഥ ജാതിഭാവസാമഞ്ഞേന ഗബ്ഭോക്കന്തിയാവ സങ്ഗഹിതാ. നിമീയതി അനുമീയതി ഫലം ഏതേനാതി **നിമിത്തം,** കാരണം. ഞാപകമ്പി ഹി കാരണം ദിസ്വാ തസ്സ അബ്യഭിചാരീഭാവേന ഫലം സിദ്ധമേവ കത്വാ ഗണ്ഹി, യഥാ തം അസിതോ ഇസി അഭിജാതിയം മഹാപുരിസസ്സ ലക്ഖണാനി ദിസ്വാ തേസം അബ്യഭിചാരീഭാവേന ബുദ്ധഗുണേ സിദ്ധേ ഏവ കത്വാ ഗണ്ഹി, ഏവം പന ഗയ്ഹമാനം തന്നിമിത്തകം ഫലം തദാനുഭാവേന സിദ്ധം വിയ വോഹരീയതി തബ്ഭാവേ ഭാവതോ. തേനാഹ “**തേസം നിമിത്താനം ആനുഭാവേനാ**”തിആദി. തഥാ ചാഹ ഭഗവാ “സോ തേന ലക്ഖണേന സമന്നാഗതോ…പേ॰… രാജാ സമാനോ കിം ലഭതി, ബുദ്ധോ സമാനോ കിം ലഭതീ”തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൨൦൨,

വംൽ) ച ഏവമാദി. **ഇമമത്ഥ**ന്തി പഞ്ച ബുദ്ധാ ഇമസ്മിം കപ്പേ ഉപ്പജ്ജിസ്സന്തീതി ഇമമത്ഥം യാഥാവതോ **ജാനിംസു.**

ജാതിപരിച്ഛേദാദിവണ്ണനാ

൭-൭. കപ്പപരിച്ഛേദവസേനാതി ''ഇതോ സോ ഏകനവുതേ കപ്പേ''തിആദിനാ യത്ഥ യത്ഥ കപ്പേ തേ തേ ബുദ്ധാ ഉപ്പന്നാ, തസ്സ തസ്സ കപ്പസ്സ പരിച്ഛിന്ദനവസേന പരിജാനനവസേന. ''ഇദം ത''ന്തി ഹി നിയമേത്വാ പരിച്ഛിജ്ജ ജാനനം പരിച്ഛിന്ദനം **പരിച്ഛേദോ. പരിത്ത**ന്തി ഇത്തരം. **ലഹുക**ന്തി സല്ലഹുകം, ആയുനോ അധിപ്പേതത്താ രസ്സന്തി വുത്തം ഹോതി. തേനാഹ **"ഉഭയമേതം അപ്പകസ്സേവ വേവചന"**ന്തി.

"അപ്പം വാ ഭിയ്യോ"തി അവിസേസജോതനം ''വീസം വാ തിംസം വാ''തിആദിനാ അനിയമിതവസേനേവ യഥാലാഭതോ വവത്ഥപേത്വാ അയഞ്ച നയോ അപചുരോതി ദസ്സേന്തോ **"ഏവം ദീഘായുകോ പന അതിദുല്ലഭോ"**തി ആഹ. ഇദം തം വിസേസവവത്ഥാപനം പുഗ്ഗലേസു പക്ഖിപിത്വാ ദസ്സേന്തോ **"തത്ഥ വിസാഖാ"**തിആദിമാഹ.

യദി ഏവം കസ്മാ അമ്ഹാകം ഭഗവാ തത്തകമ്പി കാലം ന ജീവി, നനു മഹാബോധിസത്താ ചരിമഭവേ അതിവിയഉളാരതമേന പുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരേന പടിസന്ധിം ഗണ്ഹന്തീതി? സച്ചമേതന്തി. തത്ഥ കാരണം ദസ്സേതും **"വിപസ്സീആദയോ പനാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ അഭിജാതിയാ മേത്താഠാനതായ അഭിസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണസ്സ മേത്താപുബ്ബഭാഗതാ. തദനുഗുണഞ്ഹി തേസം വിസേസതോ പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണം. തസ്സ വിസേസതോ ബഹുലം ഖേമവിതക്കൂപനിസ്സയതായ സോമനസ്സസഹഗതതാ, അനഞ്ഞസാധാരണപരോപദേസരഹിതഞാണവിസേസൂപനിസ്സയതായ ഞാണസമ്പയുത്തതാ, അസങ്ഖാരികതാ ച വേദിതബ്ബാ, **അസങ്ഖ്യേയ്യം ആയു** ആധാരവിസേസതോ, നിസ്സയവിസേസതോ, പടിപക്ഖദൂരീഭാവതോ, പവത്തിആകാരവിസേസതോ ച അപരിമേയ്യാനുഭാവതായ കാരണസ്സ. തത്ഥ ചിരതരം കാലം സന്താനസ്സ പാരമിതാപരിഭാവിതതാ **ആധാരവിസേസതാ.** അലോഭജ്ഝാസയാദിആസയസമ്പദാ **നിസ്സയവിസേസതാ.** ലാഭമച്ഛരിയാദിപാപധമ്മവിക്ഖമ്ഭനം **പടിപക്ഖദൂരീഭാവോ.** സബ്ബസത്താനം സകലവട്ടദുക്ഖനിസ്സരണത്ഥായ ആയൂഹനാ **പവത്തിആകാരവിസേസോ** വേദിതബ്ബോ.

അയഞ്ച നയോ സബ്ബേസം മഹാബോധിസത്താനം ചരിമഭവാഭിനിബ്ബത്തകകമ്മായൂഹനേ സാധാരണോതി തസ്സ ഫലേനാപി ഏകസദിസേനേവ ഭവിതബ്ബന്തി ആഹ **"ഇതി സബ്ബേ ബുദ്ധാ അസങ്ഖ്യേയ്യായുകാ"**തി, അസങ്ഖ്യേയ്യകാലാവത്ഥാനായുകാതി അത്ഥോ. അസങ്ഖ്യേയ്യായുകസംവത്തനസമത്ഥം പരിചിതം കമ്മം ഹോതി, ബുദ്ധാ പന തദാ മനുസ്സാനം പരമായുപ്പമാണാനുരൂപമേവ കാലം ഠത്വാ പരിനിബ്ബായന്തി തതോ പരം ഠത്വാ സാധേതബ്ബപയോജനാഭാവതോ, ധമ്മതാവേസാതി വാ വേദിതബ്ബാ. **അട്ഠകഥായം** പന തതോ പരം പന അട്ഠാനസ്സ ''ഉതുഭോജനവിപത്തിയാ''തി (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൭) കാരണം വുത്തം, ''തം ലോകസാധാരണം ലോകേ ജാതസംവുദ്ധാനം തഥാഗതാനം ന ഹോതീ''തി ന സക്കാ വത്തും. തഥാ ഹി നേസം രോഗകിലമഥാദയോ ഹോന്തിയേവ.

ഉതുഭോജനവസേനാതി അസമ്പന്നസ്സ, സമ്പന്നസ്സ ച ഉതുനോ, ഭോജനസ്സ ച വസേന യഥാക്കമം **ആയു ഹായതിപി വഡ്ഢതിപി. ആയൂ**തി ച പരമായു അധിപ്പേതം. തത്ഥ യം വത്തബ്ബം, തം **ബ്രഹ്മജാലാദിടീകായം** (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൪൦) വുത്തമേവ.

ഇദാനി തമത്ഥം സമുദാഗമതോ പട്ഠായ ദസ്സേതും **"തത്ഥ യദാ"**തിആദി വുത്തം. ധമ്മേ നിയുത്താ **ധമ്മികാ,** ന ധമ്മികാ **അധമ്മികാ,** ഹിംസാദിഅധമ്മപസുതാ. **അധമ്മികമേവ ഹോതി** ഇസ്സരജനാനം അനുവത്തനേന, പരേസം ദിട്ഠാനുഗതിആപജ്ജനേന ച. **ഉണ്ഹവലാഹകാ ദേവതാ**തി ഉണ്ഹഉതുനോ പച്ചയഭൂതമേഘമാലാസമുട്ഠാപകാ ദേവപുത്താ. തേസം കിര തഥാ ചിത്തുപ്പാദസമകാലമേവ യഥിച്ഛിതട്ഠാനം ഉണ്ഹം ഫരമാനാ വലാഹകമാലാ നാതിബഹലാ ഇതോ ചിതോ നഭം ഛാദേന്തീ വിതനോതി. ഏസ നയോ **സീതവലാഹകവസ്സവലാഹകാസു. അബ്ഭവലാഹകാ** പന ദേവതാ സീതുണ്ഹവസ്സേഹി വിനാ കേവലം അബ്ഭപടലസ്സേവ സമുട്ഠാപകാ വേദിതബ്ബാ. **താസന്തി** ഏത്ഥ "മിത്താ"തി പദം ആനേത്വാ യോജനാ. കാമം ഹേട്ഠാ വുത്താ സത്തവിധാപി ദേവതാ ചാതുമഹാരാജികാവ താ പന തേന തേന വിസേസേന വത്വാ ഇദാനി തദഞ്ഞേ പഠമഭൂമികേ കാമാവചരദേവേ സാമഞ്ഞതോ ഗണ്ഹന്തോ **"ചാതുമഹാരാജികാ"**തി ആഹ. **താസം അധമ്മികതായാ**തി രാജൂനം അധമ്മികഭാവമൂലകേന ഉപരാജാദിഅധമ്മികഭാവപരമ്പരാഭതേന താസം ദേവതാനം അധമ്മികഭാവേന. **വിസമം ചന്ദിമസൂരിയാ പരിഹരന്തീ**തി ബഹ്വാബാധതാദി അനിട്ഠഫലൂപനിസ്സയഭൂതസ്സ യഥാവുത്തഅധമ്മികതാസഞ്ഞിതസ്സ സാധാരണസ്സ പാപകമ്മസ്സ ബലേന വിസമം വായന്തേന വായുനാ പീളിയമാനാ ചന്ദിമസൂരിയാ സിനേരും പരിക്ഖിപന്താ വിസമം പരിവത്തന്തി യഥാമഗ്ഗേന നപ്പവത്തന്തീതി . അസ്സിദം യഥാ ചന്ദിമസൂരിയാനം വിസമപരിവത്തനം വിസമവാതസങ്ഖോഭഹേതുകം, ഏവം ഉതുവസ്സാദിവിസമപ്പവത്തീതി ദസ്സേതും **"വാതോ യഥാമഗ്ഗേന ന വായതീ"**തിആദി വുത്തം. **ദേവതാനന്തി** സീതവലാഹകദേവതാദിദേവതാനം. തേനാഹ "സീതുണ്ഹഭേദോ ഉതൂ"തിആദി. **തസ്മിം അസമ്പജ്ജന്തേ**തി തസ്മിം യഥാവുത്തേ വസ്സബീജഭൂതേ ഉതുമ്ഹി യഥാകാലം സമ്പത്തിം അനുപഗച്ഛന്തേ.

"ന സമ്മാ ദേവോ വസ്സതീ"തി സങ്ഖേപതോ വുത്തമത്ഥം വിവരന്തോ **"കദാചീ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **കദാചി വസ്സതീ**തി കദാചി അവസ്സനകാലേ വസ്സതി. **കദാചി ന വസ്സതീ**തി കദാചി വസ്സിതബ്ബകാലേ ന വസ്സതി. **കത്ഥചി വസ്സതി, കത്ഥചി ന വസ്സതീ**തി പദേസമാഹ. **"വസ്സന്തോപീ"**തിആദി "കദാചി വസ്സതി, കദാചി ന വസ്സതീ"തി പദദ്വയസ്സേവ അത്ഥവിവരണം. **വിഗതഗന്ധവണ്ണരസാദീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന നിരോജതം സങ്ഗണ്ഹാതി. **ഏകസ്മിം പദേസേ**തി ഭത്തപചനഭാജനസ്സ ഏകപസ്സേ. **ഉത്തണ്ഡുലന്തി** പാകതോ ഉക്കന്തതണ്ഡുലം. **തീഹാകാരേഹീ**തി സബ്ബസോ അപരിണതം, ഏകദേസേന പരിണതം, ദുപരിണതഞ്ചാതി ഏവം തീഹാകാരേഹി. **പച്ചതി** പക്കാസയം ഉപഗച്ഛതി. **അപ്പായുകാ**തി ഏത്ഥ "ദുബ്ബണ്ണാ ചാ"തിപി വത്തബ്ബം. **ഏവം ഉതുഭോജനവസേന ആയു ഹായതി** ഹേതുമ്ഹി അപരിക്ഖീണേപി പച്ചയസ്സ പരിദുബ്ബലത്താ.

“യദാ പനാ”തിആദി സുക്കപക്ഖസ്സ അത്ഥോ വുത്തവിപരിയായേന വേദിതബ്ബോ.

വഡ്ഢിത്വാ വഡ്ഢിത്വാ പരിഹീനന്തി വേദിതബ്ബം. കസ്മാ? ന ഹി ഏകസ്മിം അന്തരകപ്പേ അനേകേ ബുദ്ധാ ഉപ്പജ്ജന്തി, ഏകോ ഏവ പന ഉപ്പജ്ജതീതി. ഇദാനി തമത്ഥം വിത്ഥാരതോ ദസ്സേതും **“കഥ”**ന്തിആദി വുത്തം. **ചത്താരി ഠത്വാതി** അച്ചന്തസംയോഗേ ഉപയോഗവചനം. **യംയംആയുപരിമാണേസൂ**തി യത്തകയത്തകപരമായുപ്പമാണേസു. **തേസമ്പീ**തി ബുദ്ധാനം. **തം തദേവ ആയുപരിമാണം ഹോതി,** തത്ഥ കാരണം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ.

ജാതിപരിച്ഛേദാദിവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ

ബോധിപരിച്ഛേദവണ്ണനാ

൮. മൂലേതി മൂലാവയവസ്സ സമീപേ. തം പന തസ്സാ ഹേട്ഠാപദേസോ ഹോതീതി ആഹ **“പാടലിരുക്ഖസ്സ ഹേട്ഠാ”**തി. **തംദിവസന്തി** അത്തനാ ജാതദിവസേ, **തംദിവസന്തി** വാ തം ഭഗവതോ അഭിസമ്ബോധിദിവസേ. സോ കിര ബോധിരുക്ഖോ സാലകല്യാണീ വിയ പഥവിയാ അബ്ഭന്തരേ ഏവ പുരേതരം വഡ്ഢേന്തോ അഭിസമ്ബോധിദിവസേ പഥവിം ഉബ്ഭിജ്ജിത്വാ ഉട്ഠിതോ രതനസതം ഉച്ചോ, താവദേവ ച വിത്ഥതോ ഹുത്വാ നഭം പൂരേന്തോ അട്ഠാസി. അയമ്പി കിരേതസ്സ രുക്ഖഭാവേന വിയ അഞ്ഞേഹി വേമത്തതാ. ഘനസംഹതനാളവണ്ടതായ **കണ്ണികബദ്ധേഹി വിയ പുപ്ഫേഹി. ഏകസഞ്ഛന്നാ**തി പുപ്ഫാനം നിരന്തരതായ ഏകജ്ഝം സഞ്ഛന്നാ, **തത്ഥ തത്ഥ നിബദ്ധ…പേ… സമുജ്ജല**ന്തി തഹം തഹം ഓലമ്ബിതകുസുമദാമേഹി ചേവ തഹം തഹം ഖിത്തമാലാപിണ്ഡീഹി ച ഇതോ ചിതോ വിപ്പകിണ്ണവിവിധവണ്ടമുത്തപുപ്ഫേഹി ച സമ്മദേവ ഉജ്ജലം. **അഞ്ഞമഞ്ഞം സിരീസമ്പത്താനീ**തി അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ സിരിയാ സോഭായ സമ്പന്നാനി. **ബുദ്ധഗുണവിഭവസിരി**ന്തി സമ്മാസമ്ബുദ്ധേഹി അഭിഗന്തബ്ബഗുണവിഭൂതിസോഭം. **പടിവിജ്ഝമാനോ**തി അധിഗച്ഛന്തോ.

സേതമ്ബരുക്ഖോതി സേതവണ്ണഫലോ അമ്ബരുക്ഖോ. **തദേവാ**തി പാടലിയാ വുത്തപ്പമാണമേവ. **ഏകതോ**തി ഏകപസ്സേ. **സുരസാനീ**തി സുമധുരരസാനി.

ഏകോവ പല്ലങ്കോതി ഏകോവ പല്ലങ്കപ്പദേസോ. **സോ സോ രുക്ഖോ “ബോധീ”തി വുച്ചതി** ബുജ്ഝന്തി ഏത്ഥാതി കത്വാ.

സാവകയുഗപരിച്ഛേദവണ്ണനാ

൯. സാവകപരിച്ഛേദേതി സാവകയുഗപരിച്ഛേദേ. ‘‘ഖണ്ഡതിസ്സ’’ന്തി ദ്വേപി ഏകജ്ഝം ഗഹേത്വാ ഏകത്തവസേന വുത്തന്തി ആഹ **“ഖണ്ഡോ ച തിസ്സോ ചാ”**തി, ബുദ്ധാനം സഹോദരോ, വേമാതികോപി വാ ജേട്ഠഭാതാ ന ഹോതീതി **“ഏകപിതികോ കനിട്ഠഭാതാ”**തി വുത്തം. **അവസേസേഹി** പുത്തേഹി. ‘‘പഞ്ഞാപാരമിയാ മത്ഥകം പത്തോ’’തി വത്വാ തസ്സ മത്ഥകപ്പത്തം ഗുണവിസേസം ദസ്സേതും **“സിഖിനാ ഭഗവതാ”**തിആദി വുത്തം.

ഉത്തരോതി ഉത്തമോ. പുന **ഉത്തരോ**തി ഥേരം നാമേന വദതി. **പാര**ന്തി പരകോടിമത്ഥകം. **പഞ്ഞാവിസയേ**തി പഞ്ഞാധികാരേ. പവത്തിട്ഠാനവസേന ഹി പവത്തിം വദതി.

സാവകസന്നിപാതപരിച്ഛേദവണ്ണനാ

൧൩. **ഉപോസഥ**ന്തി ആണാപാതിമോക്ഖം. **ദുതിയതതിയേസൂ**തി ദുതിയേ, തതിയേ ച സാവകസന്നിപാതേ. **ഏസേവ നയോ**തി ചതുരങ്ഗികതം അതിദിസതി. **അഭിനീഹാരതോ പട്ഠായ വത്ഥും കഥേത്വാ പബ്ബജ്ജാ ദീപേതബ്ബാ,** സാ പന യസ്മാ **മനോരഥപൂരണിയം** അങ്ഗുത്തരട്ഠകഥായം (അം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧.൧൮൮) വിത്ഥാരതോ ആഗതാ, തസ്മാ തത്ഥ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബാതി.

ഉപട്ഠാകപരിച്ഛേദവണ്ണനാ

൧൫. **നിബദ്ധുപട്ഠാകഭാവ**ന്തി ആരമ്ഭതോ പട്ഠായ യാവ പരിനിബ്ബാനാ നിയതഉപട്ഠാകഭാവം. അനിയതുഉപട്ഠാകാ പന ഭഗവതോ പഠമബോധിയം ബഹൂ അഹേസും. തേനാഹ **"ഭഗവതോ ഹീ"**തിആദി. ഇദാനി ആനന്ദത്ഥേരോ യേന കാരണേന സത്ഥു നിബദ്ധുപട്ഠാകഭാവം ഉപഗതോ, യഥാ ച ഉപഗതോ, തം ദസ്സേതും **"തത്ഥ ഏകദാ"**തിആദി വുത്തം. **"അഹം ഇമിനാ മഗ്ഗേന ഗച്ഛാമീ"തി ആഹ** അനയബ്യസനാപാദകേന കമ്മുനാ ചോദിയമാനോ . **അഥ നം ഭഗവാ** തമത്ഥം അനാരോചേത്വാവ ഖേമം മഗ്ഗം സന്ധായ **"ഏഹി ഭിക്ഖു ഇമിനാ ഗച്ഛാമാ"തി ആഹ.** കസ്മാ പനസ്സ ഭഗവാ തമത്ഥം നാരോചേസീതി? ആരോചിതേപി അസദ്ദഹന്തോ നാദിയിസ്സതി. തഞ്ഹി തസ്സ ഹോതി ദീഘരത്തം അഹിതായ ദുക്ഖായാതിതി. **തേ**തി തേ ഗമനം, **"ത"**ന്തി വാ പാഠോ.

അനുപ്പാസത്തോതി അനുബദ്ധോ, ഉപദ്ദുതോ വാ. ധമ്മഗാരവനിസ്സിതോ സംവേഗോ **ധമ്മസംവേഗോ** "അമ്ഹേസു നാമ തിട്ഠന്തേസു ഭഗവതോപി ഈദിസം ജാത"ന്തി. "അഹം ഉപട്ഠഹിസ്സാമീ"തി വദന്തോ ധമ്മസേനാപതി അത്ഥതോ ഏവം വദന്തോ നാമ ഹോതീതി **"അഹം ഭന്തേ തുമ്ഹേ"**തിആദി വുത്തം. **അസുഞ്ഞായേവ മേ സാ ദിസാ**തി അസുഞ്ഞായേവ മമ സാ ദിസാ. തത്ഥ കാരണമാഹ **"തവ ഓവാദോ ബുദ്ധാനം ഓവാദസദിസോ"**തി.

വസിതും ന ദസ്സതീതി ഏകഗന്ധകുടിയം വാസം ന ലഭിസ്സതീതി അധിപ്പായോ. **പരമ്മുഖാ ദേസിതസ്സാപി ധമ്മസ്സാ**തി സുത്തന്തദേസനം സന്ധായ വുത്തം. അഭിധമ്മദേസനാ പനസ്സ പരമ്മുഖാവ പവത്താ പഗേവ യാചനായ. തസ്സാ വാചനാമഗ്ഗോപി സാരിപുത്തത്ഥേരപ്പഭവോ. കസ്മാ? സോ നിദ്ദേസപടിസമ്ഭിദാ വിയ ഥേരസ്സ ഭിക്ഖുതോ ഗഹിതധമ്മക്ഖന്ധപക്ഖിയോ. അപരേ പന "ധമ്മഭണ്ഡാഗാരികോ പടിപാടിയാ തികദുകേസു ദേവസികം കതോകാസോ ഭഗവന്തം പഞ്ഹം പുച്ഛി, ഭഗവാപിസ്സ പുച്ഛിതപുച്ഛിതം നയദാനവസേന വിസ്സജ്ജേസി. ഏവം അഭിധമ്മോപി സത്ഥാരാ പരമ്മുഖാ ദേസിതോപി ഥേരേന സമ്മുഖാ പടിഗ്ഗഹിതോവ അഹോസീ"തി വദന്തി. സബ്ബം വീമംസിത്വാ ഗഹേതബ്ബം.

അഗ്ഗുപട്ഠാകോതി ഉപട്ഠാനേ സക്കച്ചകാരിതായ അഗ്ഗഭൂതോ ഉപട്ഠാകോ. ഥേരോ ഹി ഉപട്ഠാകട്ഠാനം ലദ്ധകാലതോ പട്ഠായ ഭഗവന്തം ദുവിധേന

ഉദകേന, തിവിധേന ദന്തകട്ഠേന, പാദപരികമ്മേന, ഗന്ധകുടിപരിവേണസമ്മജ്ജനേനാതി ഏവമാദീഹി കിച്ചേഹി ഉപട്ഠഹന്തോ "ഇമായ നാമ വേലായ സത്ഥു ഇദം നാമ ലദ്ധും വട്ടതി, ഇദം നാമ കാതും വട്ടതീ"തി ചിന്തേത്വാ തം തം നിപ്ഫാദേന്തോ മഹതിം ദണ്ഡദീപികം ഗഹേത്വാ ഏകരത്തിം ഗന്ധകുടിപരിവേണം നവ വാരേ അനുപരിയായതി. ഏവം ഹിസ്സ അഹോസി "സചേ മേ ഥിനമിദ്ധം ഓക്കമേയ്യ, ഭഗവതി പക്കോസന്തേ പടിവചനം ദാതും നാഹം സക്കുണേയ്യ"ന്തി, തസ്മാ സബ്ബരത്തിം ദണ്ഡദീപികം ഹത്ഥേന ന മുഞ്ചതി. തേന വുത്തം "അഗ്ഗുപട്ഠാകോ"തി.

൧൨. പിതുമാതുജാതനഗരപരിച്ഛേദോ പിതുമുഖേന ആഗതത്താ **"പിതിപരിച്ഛേദോ"**തി വുത്തോ.

വിഹാരം പാവിസീതി ഗന്ധകുടിം പാവിസി. **ഏത്തകം കഥേത്വാ**തി കപ്പപരിച്ഛേദാദിനവവാരപടിമണ്ഡിതം വിപസ്സീആദീനം സത്തന്നം ബുദ്ധാനം പുബ്ബേനിവാസപടിസംയുത്തം ഏത്താവതാ ദേസനം ദേസേത്വാ. കസ്മാ പനേത്ഥ ഭഗവാ വിപസ്സീആദീനം സത്തന്നംയേവ ബുദ്ധാനം പുബ്ബേനിവാസം കഥേസി, ന **ബുദ്ധവംസ**ദേസനായം (ബു॰ വം॰ ന്ദ൪ ഗാഥാദയോ) വിയ പഞ്ചവീസതിയാ ബുദ്ധാനം, തതോ വാ പന ഭിയ്യോതി? അനധികാരതോ, പയോജനാഭാവതോ ച. ബുദ്ധവംസദേസനായഞ്ഹി (ബു॰ വം॰ ൭൫) -

> "കീദിസോ തേ മഹാവീര, അഭിനീഹാരോ നരുത്തമ;
> കമ്ഹി കാലേ തയാ വീര, പത്ഥിതാ ബോധിമുത്തമാ"തി. ആദിനാ -

പവത്തം തം പുച്ഛം അധികാരം അട്ഠുപ്പത്തിം കത്വാ യസ്സ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ പാദമൂലേ അത്തനാ മഹാഭിനീഹാരോ കതോ, തം ദീപങ്കരം ഭഗവന്തം ആദിം കത്വാ യേസം ചതുവീസതിയാ ബുദ്ധാനം സന്തികാ ബോധിയാ ലദ്ധബ്യാകരണോ ഹുത്വാ തത്ഥ തത്ഥ പാരമിയോ പൂരേസി, തേസം പടിപത്തിസങ്ഖാതോ പുബ്ബേനിവാസോ, അത്തനോ ച പടിപത്തി കഥിതാ, ഇധ പന താദിസോ അധികാരോ നത്ഥി , യേന ദീപങ്കരതോ പട്ഠായ, തതോ വാ പന പുരതോ ബുദ്ധേ ആരബ്ഭ പുബ്ബേനിവാസം കഥേയ്യ. തസ്മാ ന ഏത്ഥ ബുദ്ധവംസദേസനായം വിയ പുബ്ബേനിവാസോ വിത്ഥാരിതോ. യസ്മാ ച ബുദ്ധാനം ദേസനാ നാമ ദേസനായ ഭാജനഭൂതാനം പുഗ്ഗലാനം ഞാണബലാനുരൂപാ, ന അത്തനോ ഞാണബലാനുരൂപാ, തസ്മാ തത്ഥ അഗ്ഗസാവകാനം, മഹാസാവകാനം, (ഥേരഗാ॰ അട്ഠ॰ ൨.൧൨൧ വങ്ഗീസത്ഥേരഗാഥാവണ്ണനാ) താദിസാനഞ്ച ദേവബ്രഹ്മാനം വസേന ദേസനാ വിത്ഥാരിതാ. ഇധ പന പകതിസാവകാനം, താദിസാനഞ്ച ദേവതാനം വസേന പുബ്ബേനിവാസം കഥേന്തോ സത്തന്നമേവ ബുദ്ധാനം പുബ്ബേനിവാസം കഥേസി. തഥാ ഹി നേ ഭഗവാ പലോഭനവസേന സമുത്തേജേതും സപ്പപഞ്ചതായ കഥായ ദേസനം മത്ഥകം അപാപേത്വാവ ഗന്ധകുടിം പാവിസി. തഥാ ച ഇമിസ്സാ ഏവ ദേസനായ അനുസാരതോ **ആടാനാടിയ**പരിത്ത- (ദീ॰ നി॰ ൩.൨൭൫) ദേസനാദയോ പവത്താ.

അപിചേത്ഥ ഭഗവാ അത്തനോ സുദ്ധാവാസചാരികാവിഭാവിനിയാ ഉപരിദേസനായ സങ്ഗഹത്ഥം വിപസ്സീആദീനം ഏവ സത്തന്നം സമ്മാസമ്ബുദ്ധാനം പുബ്ബേനിവാസം കഥേസി. തേസംയേവ ഹി സാവകാ തദാ ചേവ ഏതരഹി ച സുദ്ധാവാസഭൂമിയം ഠിതാ, ന അഞ്ഞേസം

പരിനിബ്ബുതത്താ. ‘‘സിദ്ധത്ഥതിസ്സഫുസ്സാനം കിര ബുദ്ധാനം സാവകാ സുദ്ധാവാസേസു ഉപപന്നാ ഉപപത്തിസമനന്തരമേവ ഇമസ്മിം സാസനേ ഉപകാദയോ വിയ അരഹത്തം അധിഗന്ത്വാ നചിരസ്സേവ പരിനിബ്ബായിംസു, ന തത്ഥ തത്ഥ യാവതായുകം അട്ഠംസൂ’’തി വദന്തി. തഥാ യേസം സമ്മാസമ്ബുദ്ധാനം പടിവേധസാസനം ഏകംസതോ നിച്ഛയേ ന അജ്ജാപി ധരതി, ന അന്തരഹിതം, തേ ഏവ കിത്തേന്തോ വിപസ്സീആദീനംയേവ ഭഗവന്താനം പുബ്ബേനിവാസം ഇമസ്മിം സുത്തേ കഥേസി വേനേയ്യജ്ഝാസയവസേന. അപുബ്ബാചരിമനിയമോ പന അപരാപരം സംസരണകസത്തവാസവസേന ഏകിസ്സാ ലോകധാതുയാ ഇച്ഛിതോതി ന തേനേതം വിരുജ്ഝതീതി ദട്ഠബ്ബം. **നിരന്തരം മത്ഥകം പാപേത്വാ**തി അഭിജാതിതോ പട്ഠായ യാവ പാതിമോക്ഖുദ്ദേസോ യാവ താ ബുദ്ധകിച്ചസിദ്ധി, താവ മത്ഥകം സിഖം പാപേത്വാ. ന താവ കഥിതോതി യോജനാ.

തന്തിന്തി ധമ്മതന്തിം, പരിയത്തിന്തി അത്ഥോ. പുത്തപുത്തമാതുയാനവിഹാരധനവിഹാരദായകാദീനം സമ്ബഹുലാനം അത്ഥാനം വിഭാവനവസേന പവത്തവാരോ **സമ്ബഹുലവാരോ.**

സമ്ബഹുലവാരവണ്ണനാ

കാമഞ്ചായം പാളിയം അനാഗതോ, അട്ഠകഥാസു ആഗതത്താ പന ആനേത്വാ ദീപേതബ്ബോതി തം ദീപേന്തോ **‘‘സബ്ബബോധിസത്താനഞ്ഹീ’’**തിആദിമാഹ. **കുലവംസോ** കുലാനുക്കമോ. **പവേണീ**തി പരമ്പരാ. **‘‘കസ്മാ’’**തി പുത്തുപ്പത്തിയാ കാരണം പുച്ഛിത്വാ തം വിസ്സജ്ജേന്തോ **‘‘സബ്ബഞ്ഞുബോധിസത്താനഞ്ഹീ’’**തിആദിമാഹ, തേന തേസം ജാതനഗരാദി പഞ്ഞായമാനം ഏകംസതോ മനുസ്സഭാവസഞ്ജാനനത്ഥം ഇച്ഛിതബ്ബം, അഞ്ഞഥാ യഥാധിപ്പേതബുദ്ധകിച്ചസിദ്ധി ഏവ ന സിയാതി ദസ്സേതി, യതോ മഹാസത്താനം ചരിമഭവേ മനുസ്സലോകേ ഏവ പാതുഭാവോ, ന അഞ്ഞത്ഥ.

സമ്ബഹുലപരിച്ഛേദവണ്ണനാ

ചന്ദാദീനം സോഭാവിസേസം രഹേതി ചജാപേതീതി **രാഹു,** രാഹുഗ്ഗഹോ, ഇധ പന രാഹു വിയാതി **രാഹു. ബന്ധന**ന്തി ച അനത്ഥുപ്പത്തിട്ഠാനതം സന്ധായ വുത്തം. തഥാ മഹാസത്തേന വുത്തവചനമേവ ഗഹേത്വാ കുമാരസ്സ **‘‘രാഹുലോ’’**തി നാമം അകംസു. **അഥാ**തി നിപാതമത്തം. **രോചിനീ**തി രോചനസീലാ, ഉജ്ജലരൂപാതി അത്ഥോ. **രുചഗ്ഗതീ**തി രുചം പഭാതം ആഗതിഭൂതാ, ഗ-കാരാഗമം കത്വാ വുത്തം. ഇത്ഥിരതനഭാവതോ മനുസ്സലോകേ സബ്ബാസം ഇത്ഥീനം ബിമ്ബപടിച്ഛന്നഭൂതാതി **ബിമ്ബാ.**

ഝാനാ വുട്ഠായാതി പാദകജ്ഝാനതോ ഉട്ഠായ.

അട്ഠങ്ഗുലുബ്ബേധാതി അട്ഠങ്ഗുലപ്പമാണബഹലഭാവാ. **ചൂളംസേന ഛാദേത്വാ**തി തിരിയഭാഗേന ഠപനവസേന സബ്ബം വിഹാരട്ഠാനം ഛാദേത്വാ. **സുവണ്ണയട്ഠിഫാലേഹീ**തി ഫാലപ്പമാണാഹി സുവണ്ണയട്ഠീഹി. **സുവണ്ണഹത്ഥിപാദാനീ**തി പകതിഹത്ഥിപാദപരിമാണാനി സുവണ്ണഖണ്ഡാനി.

വുത്തനയേനേവാതി ചൂളംസേനേവ. **സുവണ്ണകട്ടീഹീ**തി സുവണ്ണഖണ്ഡേഹി. **സലക്ഖണാന**ന്തി ലക്ഖണസമ്പന്നാനം സഹസ്സാരാനം.

ബോധിപല്ലങ്കോതി അഭിസമ്ബുജ്ഝനകാലേ നിസജ്ജട്ഠാനം. **അവിജഹിതോ**തി ബുദ്ധാനം തഥാനിസജ്ജായ അനഞ്ഞത്ഥഭാവീഭാവതോ അപരിച്ചത്തോ. തേനാഹ **"ഏകസ്മിംയേവ ഠാനേ ഹോതീ"**തി. **പഠമപദഗണ്ഠികാ**തി പച്ഛിമേ സോപാനഫലകേ ഠത്വാ ഠപിയമാനസ്സ ദക്ഖിണപാദസ്സ പതിട്ഠഹനട്ഠാനം. തം പന യസ്മാ ദള്ഹം ഥിരം കേനചി അഭേജ്ജം ഹോതി, തസ്മാ **"പദഗണ്ഠീ"**തി വുത്തം. യസ്മിം ഭൂമിഭാഗേ ഇദാനി ജേതവനമഹാവിഹാരോ, തത്ഥ യസ്മിം ഠാനേ പുരിമാനം സബ്ബബുദ്ധാനം മഞ്ചാ പഞ്ഞത്താ, തസ്മിംയേവ പദേസേ അമ്ഹാകമ്പി ഭഗവതോ മഞ്ചോ പഞ്ഞത്തോതി കത്വാ "ചത്താരി മഞ്ചപാദട്ഠാനാനി അവിജഹിതാനേവ ഹോന്തീ"തി വുത്തം. മഞ്ചാനം പന മഹന്തഖുദ്ദകഭാവേന മഞ്ചപഞ്ഞാപനപദേസസ്സ മഹന്താമഹന്തതാ അപ്പമാണം, ബുദ്ധാനുഭാവേന പന സോ പദേസോ സബ്ബദാ ഏകപ്പമാണോയേവ ഹോതീതി "ചത്താരി മഞ്ചപാദട്ഠാനാനി അവിജഹിതാനേവ ഹോന്തീ"തി വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. **വിഹാരോപി ന വിജഹിതോ യേവാ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. പുരിമം വിഹാരട്ഠാനം ന പരിച്ചജതീതി ഹി അത്ഥോ.

വിസിട്ഠാ മത്താ വിമത്താ, വിമത്താവ **വേമത്തം,** വിസദിസതാതി അത്ഥോ. **പമാണം** ആരോഹോ. **പധാനം** ദുക്കരകിരിയാ. **രസ്മീ**തി സരീരപ്പഭാ.

"സത്താനം പാകതികഹത്ഥേന ഛഹത്ഥോ മജ്ഝിമപുരിസോ, തതോ തിഗുണം ഭഗവതോ സരീരപ്പമാണന്തി ഭഗവാ അട്ഠാരസഹത്ഥോ"തി വദന്തി. അപരേ പന ഭണന്തി "മനുസ്സാനം പാകതികഹത്ഥേന ചതുഹത്ഥോ മജ്ഝിമപുരിസോ, തതോ തിഗുണം ഭഗവതോ സരീരപ്പമാണന്തി ഭഗവാ ദ്വാദസഹത്ഥോ ഉപാദിന്നകരൂപധമ്മവസേന, സമന്തതോ പന ബ്യാമമത്തം ബ്യാമപ്പഭാ ഫരതീതി ഉപരി ഛഹത്ഥം അബ്ഭുഗ്ഗതോ, ബഹലതരപ്പഭാ രൂപേന സദ്ധിം അട്ഠാരസഹത്ഥോ ഹോതീ"തി.

അദ്ധനിയന്തി ദീഘകാലം.

അജ്ഝാസയപടിബദ്ധന്തി ബോധിസമ്ഭാരസമ്ഭരണകാലേ തഥാപവത്തജ്ഝാസയാധീനം, തഥാപവത്തപത്ഥനാനുരൂപം വിപുലം, വിപുലതരഞ്ച ഹോതീതി അത്ഥോ. സ്വായമത്ഥോ **ചരിയാപിടകവണ്ണനായം** വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ. ഏത്ഥ ച യസ്മാ സരീരപ്പമാണം, പധാനം, സരീരപ്പഭാ ച ബുദ്ധാനം വിസദിസാതി ഇധ പാളിയം അനാഗതാ, തസ്മാ തേഹി സദ്ധിം വേമത്തതാസാമഞ്ഞേന ആയുകുലാനിപി ഇധ ആഹരിത്വാ ദീപിതാനി. **പടിവിദ്ധഗുണേസൂ**തി അധിഗതസബ്ബഞ്ഞുഗുണേസു. നനു ച ബോധിസമ്ഭാരേസു, വേനേയ്യപുഗ്ഗലപരിമാണേ ച വേമത്തം നത്ഥീതി? സച്ചം നത്ഥി, തദുഭയം പന ബുദ്ധഗുണഗ്ഗഹണേന ഗഹിതമേവ ഹോതീതി ന ഉദ്ധടം. യദഗ്ഗേന ഹി സബ്ബബുദ്ധാനം ബുദ്ധഗുണേസു വേമത്തം നത്ഥി, തദഗ്ഗേന നേസം സമ്ബോധിസമ്ഭാരേസുപി വേമത്തം നത്ഥീതി. കസ്മാ? ഹേതുഅനുരൂപതായ ഫലസ്സ , ഏകന്തേനേവ വേനേയ്യപുഗ്ഗലപരിമാണേ വേമത്തഭാവോ വിഭാവിതോ. മഹാബോധിസത്താനഞ്ഹി ഹേതുഅവത്ഥായം സമ്ഭതൂപനിസ്സയിന്ദ്രിയപരിപാകാ വേനേയ്യപുഗ്ഗലാ ചരിമഭവേ

അരഹത്തസമ്പത്തിയാ പരിപോസിതാനി കമലവനാനി സൂരിയരസ്മിസമ്ഫസ്സേന വിയ തഥാഗതഗുണാനുഭാവസമ്ഫസ്സേന വിബോധം ഉപഗച്ഛന്തീതി ദീപേസും അട്ഠകഥാചരിയാ.

നിധികുമ്ഭോതി ചത്താരോ മഹാനിധയോ സന്ധായ വദതി. **ജാതോ ചാ**തി. **ച**-സദ്ദേന കതമഹാഭിനീഹാരോ ചാതി അയമ്പി അത്ഥോ സങ്ഗഹിതോതി ദട്ഠബ്ബോ. വുത്തംഹേതം **ബുദ്ധവംസേ** -

> ''താരാഗണാ വിരോചന്തി, നക്ഖത്താ ഗഗനമണ്ഡലേ;
> വിസാഖാ ചന്ദിമായുത്താ, ധുവം ബുദ്ധോ ഭവിസ്സതീ''തി. (ബു॰ വം॰ ൩൭);

''ഏതേനേവ ച സബ്ബബുദ്ധാനം വിസാഖാനക്ഖത്തേനേവ മഹാഭിനീഹാരോ ഹോതീ''തി ച വദന്തി.

൧൩. അയം ഗതീതി അയം പവത്തി പവത്തനാകാരോ, അഞ്ഞേ പുബ്ബേനിവാസം അനുസ്സരന്താ ഇമിനാ ആകാരേന അനുസ്സരന്തീതി അത്ഥോ, യസ്മാ ചുതിതോ പട്ഠായ യാവ പടിസന്ധി, താവ അനുസ്സരണം ആരോഹനം അതീതഅതീതതരഅതീതതമാദിജാതിസങ്ഖാതേ പുബ്ബേനിവാസേ ഞാണസ്സ അഭിമുഖഭാവേന പവത്തീതി കത്വാ. തസ്മാ പടിസന്ധിതോ പട്ഠായ യാവ ചുതി, താവ അനുസ്സരണം ഓരോഹനം പുബ്ബേനിവാസേ പടിമുഖഭാവേന ഞാണസ്സ പവത്തീതി ആഹ **''പച്ഛാമുഖം ഞാണം പേസേത്വാ''**തി. **ചുതിഗന്തബ്ബ**ന്തി യം പനിദം ചുതിയാ ഞാണഗതിയാ ഗന്തബ്ബം, തം ഗമനം ബുജ്ഝനന്തി അത്ഥോ. **ഗരുക**ന്തി ഭാരിയം ദുക്കരം. തേനാഹ **''ആകാസേ പദം ദസ്സേന്തോ വിയാ''**തി. **അപരമ്പി കാരണ**ന്തി ഛിന്നവടുമാനുസ്സരണം പച്ഛാമുഖം ഞാണം പേസനതോ അപരം അച്ഛരിയബ്ഭുതകാരണം. **യത്രാ**തി പച്ചത്തത്ഥേ, **നാമാ**തി അച്ഛരിയത്ഥേ നിപാതോ, **ഹി**-സദ്ദോ അനത്ഥകോ. തേനാഹ **''യോ നാമ തഥാഗതോ''**തി. ഏവഞ്ച കത്വാ ''യത്രാ''തി നിപാതവസേന വിസും യത്ര-സദ്ദഗ്ഗഹണം സമത്ഥിതം ഹോതി. പപഞ്ചേന്തി സത്തസന്താനം സംസാരേ വിത്ഥാരേന്തീതി **പപഞ്ചം. കമ്മവട്ടം വുച്ചതീ**തി കിലേസവട്ടസ്സ പപഞ്ചഗ്ഗഹണേന, വിപാകവട്ടസ്സ ദുക്ഖഗ്ഗഹണേന ഗഹിതത്താ. **പരിയാദിന്നവട്ടേ**തി സബ്ബസോ ഖേപിതവട്ടേ. ''മഗ്ഗസീലേന ഫലസീലേനാ''തി വത്വാ തയിദം മഗ്ഗഫലസീലം ലോകിയസീലപുബ്ബകം, ബുദ്ധാനഞ്ച ലോകിയസീലമ്പി ലോകുത്തരസീലം വിയ അനഞ്ഞസാധാരണം ഏവാതി ദസ്സേതും **''ലോകിയലോകുത്തരസീലേനാ''**തി വുത്തം. **സമാധിപഞ്ഞാസുപി** ഏസേവ നയോ. **സമാധിപക്ഖാ**തി സമാധി ച സമാധിപക്ഖാ ച സമാധിപക്ഖാ, ഏകദേസസരൂപേകസേസോ ദട്ഠബ്ബോ. തേനാഹ **''മഗ്ഗസമാധിനാ''**തിആദി, **''വിഹാരോ ഗഹിതോ വാ''**തി ച. **സമാധിപക്ഖാ** നാമ വീരിയസതിആദയോ.

സയന്തി അത്തനാ. **നീവരണാദീഹീ**തി നീവരണേഹി ചേവ തദേകട്ഠേഹി ച പാപധമ്മേഹി, വിതക്കവിചാരാദീഹി ച. **''വിമുത്തത്താ വിമുത്തീതി സങ്ഖ്യം ഗച്ഛന്തീ''**തി ഇമിനാ വിമുത്തി-സദ്ദസ്സ കമ്മസാധനതം ആഹ അട്ഠസമാപത്തിആദിവിസയത്താ തസ്സ. വിമുത്തത്താതി ച ''വിക്ഖമ്ഭനവസേന വിമുത്തത്താ''തിആദിനാ യോജേതബ്ബം. **തസ്സ തസ്സാ**തി അനിച്ചാനുപസ്സനാദികസ്സ. **പച്ചനീകങ്ഗവസേനാ**തി പഹാതബ്ബപടിപക്ഖഅങ്ഗവസേന. **പടിപ്പസ്സദ്ധന്തേ ഉപ്പന്നത്താ**തി കിലേസാനം പടിപ്പസ്സമ്ഭനം **പടിപ്പസ്സദ്ധം,** സോ ഏവ **അന്തോ**

പരിയോസാനഭാവതോ, തസ്മിം സാധേതബ്ബേ നിബ്ബത്തത്താ, തംതംമഗ്ഗവജ്ഝകിലേസാനം പടിപ്പസ്സമ്ഭനവസേന പവത്തത്താതി അത്ഥോ. കിലേസേഹി നിസ്സടതാ, അപഗമോ ച നിബ്ബാനസ്സ തേഹി വിവിത്തത്താ ഏവാതി ആഹ **"ദൂരേ ഠിതത്താ"**തി.

൬൭. ധമ്മധാതൂതി ധമ്മാനം സഭാവോ, അത്ഥതോ ചത്താരി അരിയസച്ചാനി. **സുപ്പടിവിദ്ധാ**തി സുട്ഠു പടിവിദ്ധാ സവാസനാനം സബ്ബേസം കിലേസാനം പജഹനതോ. ഏവഞ്ഹി സബ്ബഞ്ഞുതാ, ദസബലഞാണാദയോ ചാതി സബ്ബേ ബുദ്ധഗുണാ ഭഗവതാ അധിഗതാ അഹേസും. അരഹത്തം **ധമ്മധാതൂ**തി കേചി. സബ്ബഞ്ഞുതഞാണന്തി അപരേ. **ദീഘി പദേഹീ**തി ദീഘി വാക്യേഹി. **ആബദ്ധ**ന്തി പടിബദ്ധം തംമൂലകത്താ ഉപരിദേസനായ. **ദേവചാരികകോലാഹല**ന്തി അത്തനോ ദേവലോകേ ചാരികായം സുദ്ധാവാസദേവാനം കുതൂഹലപ്പവത്തിം **ദസ്സേന്തോ സുത്തന്തപരിയോസാനേ** (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൯൧) **വിചാരേസ്സതി,** അത്ഥതോ വിഭാവേസ്സതീതി യോജനാ. **അയം ദേസനാ**തി "ഇതോ സോ ഭിക്ഖവേ"തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൨.൪) വിത്ഥാരതോ പവത്തിതദേസനമാഹ. **നിദാനകണ്ഡേ**തിആദിതോ ദേസിതം ഉദ്ദേസദേസനമാഹ. സാ ഹി ഇമിസ്സാ ദേസനായ നിദാനട്ഠാനിയത്താ തഥാ വുത്താ.

ബോധിസത്തധമ്മതാവണ്ണനാ

൬൮. "വിപസ്സീതി തസ്സ നാമ"ന്തി വത്വാ തസ്സ അന്വത്ഥതം ദസ്സേതും **"തഞ്ച ഖോ"**തിആദി വുത്തം. **വിവിധേ അത്ഥേ**തി തിരോഹിതവിദൂരദേസഗതാദികേ നീലാദിവസേന നാനാവിധേ, തദഞ്ഞേ ച ഇന്ദ്രിയഗോചരഭൂതേ തേ ച യഥൂപഗതേ, വോഹാരവിനിച്ഛയേ ചാതി നാനാവിധേ അത്ഥേ. **പസ്സനകുസലതായാ**തി ദസ്സനേ നിപുണഭാവേന. യാഥാവതോ ഞേയ്യം ബുജ്ഝതീതി **ബോധി,** സോ ഏവ സത്തയോഗതോ **ബോധിസത്തോ**തി ആഹ **"പണ്ഡിതസത്തോ ബുജ്ഝനകസത്തോ"**തി. സുചിന്തിതചിന്തിതാദിനാ പന പണ്ഡിതഭാവേ വത്തബ്ബമേവ നത്ഥി. യദാ ച പനാനേന മഹാഭിനീഹാരോ കതോ, തതോ പട്ഠായ മഹാബോധിയം ഏകന്തനിന്നത്താ ബോധിമ്ഹി സത്തോ **ബോധിസത്തോ**തി ആഹ **"ബോധിസങ്ഖാതേസൂ"**തിആദി. മഗ്ഗഞാണപദട്ഠാനഞ്ഹി സബ്ബഞ്ഞുതഞാണം, സബ്ബഞ്ഞുതഞാണപദട്ഠാനഞ്ച മഗ്ഗഞാണം "ബോധീ"തി വുച്ചതി. "സതോ സമ്പജാനോ"തി ഇമിനാ ചതുത്ഥായ ഗബ്ഭാവക്കന്തിയാ ഓക്കമീതി ദസ്സേതി. ചതസ്സോ ഹി ഗബ്ഭാവക്കന്തിയോ ഇധേകച്ചോ ഗബ്ഭോ മാതുകുച്ഛിയം ഓക്കമനേ, ഠാനേ, നിക്ഖമനേതി തീസു ഠാനേസു അസമ്പജാനോ ഹോതി, ഏകച്ചോ പഠമേ ഠാനേ സമ്പജാനോ, ന ഇതരേസു, ഏകച്ചോ പഠമേ, ദുതിയേ ച ഠാനേ സമ്പജാനോ, ന തതിയേ, ഏകച്ചോ തീസുപി ഠാനേസു സമ്പജാനോ ഹോതി. തത്ഥ പഠമാ ഗബ്ഭാവക്കന്തി ലോകിയമഹാജനസ്സ വസേന വുത്താ, ദുതിയാ അസീതിമഹാസാവകാനം (ഥേരഗാ॰ അട്ഠ॰ ൨.൨൭ വങ്ഗീസത്ഥേരഗാഥാവണ്ണനായ വിത്ഥാരോ) വസേന, തതിയാ ദ്വിന്നം അഗ്ഗസാവകാനം, പച്ചേകബുദ്ധാനഞ്ച വസേന. തേ കിര കമ്മജവാതേഹി ഉദ്ധംപാദാ അധോസിരാ അനേകസതപോരിസേ പപാതേ വിയ യോനിമുഖേ ഖിത്താ താളച്ഛിഗ്ഗളേന ഹത്ഥീ വിയ സമ്ബാധേന യോനിമുഖേന നിക്ഖമന്താ മഹന്തം ദുക്ഖം പാപുണന്തി, തേന നേസം "മയം നിക്ഖമാമാ"തി സമ്പജഞ്ഞം ന ഹോതി. ചതുത്ഥാ സബ്ബഞ്ഞുബോധിസത്താനം വസേന. തേ ഹി

മാതുകുച്ഛിമ്ഹി പടിസന്ധിം ഗണ്ഹന്താപി പജാനന്തി, തഥ വസന്താപി പജാനന്തി, നിക്ഖമനകാലേപി പജാനന്തി. ന ഹി തേ കമ്മജവാതാ ഉദ്ധംപാദേ അധോസിരേ കത്വാ ഖിപിതും സക്കോന്തി, ദ്വേ ഹത്ഥേ പസാരിത്വാ അക്ഖീനി ഉമ്മീലേത്വാ ഠിതകാവ നിക്ഖമന്തീതി. **ഞാണേന പരിച്ഛിന്ദിത്വാ**തി പുബ്ബഭാഗേ പഞ്ചമഹാവിലോകനഞാണേഹി ചേവ "ഇദാനി ചവാമീ"തി ചുതിപരിച്ഛിന്ദനഞാണേന ച അപരഭാഗേ "ഇധ മയാ പടിസന്ധി ഗഹിതാ"തി പടിസന്ധിപരിച്ഛിന്ദനഞാണേന ച പരിച്ഛിജ്ജ ജാനിത്വാ.

പഞ്ചന്നം മഹാപരിച്ചാഗാനം, ഞാതത്ഥചരിയാദീനഞ്ച സതിപി പാരമിയാ പരിയാപന്നഭാവേ സമ്ഭാരവിസേസഭാവദസ്സനത്ഥം വിസും ഗഹണം. തത്ഥ അങ്ഗപരിച്ചാഗോ, നയനപരിച്ചാഗോ, അത്തപരിച്ചാഗോ, രജ്ജപരിച്ചാഗോ, പുത്തദാരപരിച്ചാഗോതി ഇമേ **പഞ്ച മഹാപരിച്ചാഗാ.** തത്ഥാപി കാമം അങ്ഗപരിച്ചാഗാദയോപി ദാനപാരമീയേവ, തഥാപി പരിച്ചാഗവിസേസഭാവദസ്സനത്ഥഞ്ചേവ സുദുക്കരഭാവദസ്സനത്ഥഞ്ച മഹാപരിച്ചാഗാനം വിസും ഗഹണം. തതോ ഏവ ച അങ്ഗപരിച്ചാഗതോപി വിസും നയനപരിച്ചാഗഗ്ഗഹണം, പരിച്ചാഗഭാവസാമഞ്ഞേപി രജ്ജപരിച്ചാഗപുത്തദാരപരിച്ചാഗഗ്ഗഹണഞ്ച കതം. ഞാതീനം അത്ഥചരിയാ **ഞാതത്ഥചരിയാ,** സാ ച ഖോ കരുണായനവസേന. തഥാ സത്തലോകസ്സ ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികപരമത്ഥാനം വസേന ഹിതചരിയാ **ലോകത്ഥചരിയാ.** കമ്മസ്സകതാഞാണവസേന, അനവജ്ജകമ്മായതനസിപ്പായതനവിജ്ജാഠാനവസേന, ഖന്ധായതനാദിവസേന, ലക്ഖണത്തയാദിതീരണവസേന ച അത്തനോ, പരേസഞ്ച തത്ഥ സതിപട്ഠാനേന ഞാണചാരോ **ബുദ്ധചരിയാ,** സാ പനത്ഥതോ പഞ്ഞാപാരമീയേവ, ഞാണസമ്ഭാരവിസേസതാദസ്സനത്ഥം പന വിസും ഗഹണം. **ബുദ്ധചരിയാനന്തി** ബഹുവചനനിദ്ദേസേന പുബ്ബയോഗപുബ്ബചരിയാധമ്മക്ഖാനാദീനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. തത്ഥ ഗതപച്ചാഗതവത്തസങ്ഖാതായ പുബ്ബഭാഗപടിപദായ സദ്ധിം അഭിഞ്ഞാസമാപത്തിനിപ്ഫാദനം **പുബ്ബയോഗോ.** ദാനാദീസുയേവ സാതിസയപടിപത്തി **പുബ്ബചരിയാ.** "യാവ ചരിയാപിടകേ സങ്ഗഹിതാ അഭിനീഹാരോ **പുബ്ബയോഗോ,** കായാദിവിവേകവസേന ഏകചരിയാ **പുബ്ബചരിയാ"**തി കേചി. ദാനാദീനഞ്ചേവ അപ്പിച്ഛതാദീനഞ്ച സംസാരനിബ്ബാനേസു ആദീനവാനിസംസാനഞ്ച വിഭാവനവസേന, സത്താനം ബോധിത്തയേ പതിട്ഠാപനപരിപാചനവസേന ച പവത്തകഥാ **ധമ്മക്ഖാനം. കോടിം പത്വാ**തി പരം പരിയന്തം പരമുക്കംസം പാപുണിത്വാ. **സത്തമഹാദാനാനീ**തി അട്ഠവസ്സികകാലേ "ഹദയമംസാദീനിപി യാചകാനം ദദേയ്യ"ന്തി അജ്ഝാസയം ഉപ്പാദേത്വാ ദിന്നദാനം, മങ്ഗലഹത്ഥിദാനം, ഗമനകാലേ ദിന്നം സത്തസത്തകമഹാദാനം, മഗ്ഗം ഗച്ഛന്തേന ദിന്നം അസ്സദാനം, രഥദാനം, പുത്തദാനം, ഭരിയാദാനന്തി ഇമാനി സത്ത മഹാദാനാനി (ചരിയാ॰ ൯൯) **ദത്വാ.**

"ഇദാനേവ മേ മരണം ഹോതൂ"തി അധിമുച്ചിത്വാ കാലകരണം **അധിമുത്തികാലകിരിയാ,** തം ബോധിസത്താനംയേവ, ന അഞ്ഞേസം. ബോധിസത്താ കിര ദീഘായുകദേവലോകേ ഠിതാ "ഇധ ഠിതസ്സ മേ ബോധിസമ്ഭാരസമ്ഭരണം ന സമ്ഭവതീ"തി കത്വാ തത്ഥ വാസതോ നിബ്ബിന്ദമാനസാ ഹോന്തി, തദാ വിമാനം പവിസിത്വാ അക്ഖീനി നിമീലേത്വാ "ഇതോ ഉദ്ധം മേ ജീവിതം നപ്പവത്തതൂ"തി ചിത്തം അധിട്ഠായ നിസീദന്തി,

ചിത്താധിട്ഠാനസമനന്തരമേവ മരണം ഹോതി. പാരമീധമ്മാനഞ്ഹി ഉക്കംസപ്പവത്തിയാ തസ്മിം തസ്മിം അത്തഭാവേ അഭിഞ്ഞാസമാപത്തീഹി സന്താനസ്സ വിസേസിതത്താ അത്തസിനേഹസ്സ തനുഭാവേന, സത്തേസു ച മഹാകരുണായ ഉളാരഭാവേന അധിട്ഠാനസ്സ തിക്ഖവിസദഭാവാപത്തിയാ ബോധിസത്താനം അധിപ്പായാ സമിജ്ഝന്തി. ചിത്തേ, വിയ കമ്മേസു ച നേസം വസീഭാവോ, തസ്മാ യത്ഥ ഉപപന്നാനം പാരമിയോ സമ്മദേവ പരിബ്രൂഹന്തി. വുത്തനയേന കാലം കത്വാ തത്ഥ ഉപപജ്ജന്തി. തഥാ ഹി അമ്ഹാകം മഹാസത്തോ ഇമസ്മിംയേവ കപ്പേ നാനാജാതീസു അപരിഹീനജ്ഝാനോ കാലം കത്വാ ബ്രഹ്മലോകേ നിബ്ബത്തോ, അപ്പകമേവ കാലം തത്ഥ ഠത്വാ തതോ ചവിത്വാ മനുസ്സലോകേ നിബ്ബത്തോ, പാരമീസമ്ഭരണപസുതോ അഹോസി. തേന വുത്തം ''ബോധിസത്താനംയേവ, ന അഞ്ഞേസ''ന്തി. **''ഏകേനഅത്തഭാവേന അന്തരേന പാരമീനം സബ്ബസോ പൂരിതത്താ''**തി ഇമിനാ പയോജനാഭാവതോ തത്ഥ ഠത്വാ അധിമുത്തികാലകിരിയാ നാമ നാഹോസീതി ദസ്സേതി. അപി ച തത്ഥ യാവതായുകട്ഠാനം ചരിമഭവേ അനേകമഹാനിധിസമുട്ഠാനപുബ്ബികായ ദിബ്ബസമ്പത്തിസദിസായ മഹാസമ്പത്തിയാ നിബ്ബത്തി വിയ, ബുദ്ധഭൂതസ്സ അസദിസദാനാദിവസേന അനഞ്ഞസാധാരണലാഭുപ്പത്തി വിയ ച ''ഇതോ പരം മഹാപുരിസസ്സ ദിബ്ബസമ്പത്തിഅനുഭവനം നാമ നത്ഥീ''തി ഉസ്സാഹജാതസ്സ പുഞ്ഞസമ്ഭാരസ്സ വസേനാതി ദട്ഠബ്ബം. അയഞ്ഹേത്ഥ ധമ്മതാ.

മനുസ്സഗണനാവസേന, ന ദേവഗണനാവസേന. **പുബ്ബനിമിത്താനീ**തി ചുതിയാ പുബ്ബനിമിത്താനി. **അമിലായിത്വാ**തി ഏത്ഥ അമിലാതഗ്ഗഹണേനേവ താസം മാലാനം വണ്ണസമ്പദായപി ഗന്ധസമ്പദായപി സോഭാസമ്പദായപി അവിനാസോ ദസ്സിതോതി ദട്ഠബ്ബം. ബാഹിരബ്ഭന്തരാനം രജോജല്ലാനം ലേപസ്സപി അഭാവതോ ദേവാനം സരീരഗതാനി വത്ഥാനി സബ്ബകാലം പരിസുദ്ധപ്പഭസ്സരാനേവ ഹുത്വാ തിട്ഠന്തീതി ആഹ **''വത്ഥേസുപി ഏസേവ നയോ''**തി. **നേവ സീതം ന ഉണ്ഹ**ന്തി യസ്സ സീതസ്സ പടികാരവസേന അധികം സേവിയമാനം ഉണ്ഹം, സയമേവ വാ ഖരതരം ഹുത്വാ അഭിഭവന്തം സരീരേ സേദം ഉപ്പാദേയ്യ, താദിസം നേവ സീതം, ന ഉണ്ഹം **ഹോതി. തസ്മിം കാലേ**തി യഥാവുത്തമരണാസന്നകാലേ. **ബിന്ദുബിന്ദുവസേനാ**തി ഛിന്നസുത്തായ ആമുത്തമുത്താവലിയാ നിപതന്താ മുത്തഗുളികാ വിയ ബിന്ദു ബിന്ദു ഹുത്വാ. **സേദാ**തി സേദധാരാ **മുച്ചന്തി.** ദന്താനം ഖണ്ഡിതഭാവോ **ഖണ്ഡിച്ചം.** കേസാനം പലിതഭാവോ **പാലിച്ചം. ആദി-**സദ്ദേന വലിത്തചതം സങ്ഗണ്ഹാതി. **കിലന്തരൂപോ അത്തഭാവോ ഹോതി,** ന പന ഖണ്ഡിച്ചപാലിച്ചാദീതി അധിപ്പായോ. **ഉക്കണ്ഠിതാ**തി അനഭിരതി. സാ നത്ഥി ഉപരൂപരി ഉളാരഉളാരാനമേവ ഭോഗാനം വിസേസതോ ദുവിജാനനാനം ഉപതിട്ഠഹനതോ. **നിസ്സസന്തീ**തി ഉണ്ഹം നിസ്സസന്തി. **വിജമ്ഭന്തീ**തി അനഭിരതിവസേന വിജമ്ഭനം കരോന്തി.

പണ്ഡിതാ ഏവാതി ബുദ്ധിസമ്പന്നാ ഏവ ദേവതാ. യഥാ ദേവതാ സമ്പതിജാതാ ''കീദിസേന പുഞ്ഞകമ്മേന ഇധ നിബ്ബത്താ''തി ചിന്തേത്വാ ''ഇമിനാ നാമ പുഞ്ഞകമ്മേന ഇധ നിബ്ബത്താ''തി ജാനന്തി, ഏവം അതീതഭവേ അത്തനാ കതം, അഞ്ഞദാപി വാ ഏകച്ചം പുഞ്ഞകമ്മം ജാനന്തിയേവ മഹാപുഞ്ഞാതി ആഹ **''യേ മഹാപുഞ്ഞാ''**തിആദി.

ന പഞ്ഞായന്തി ചിരതരകാലത്താ പരമായുനോ. **അനിയ്യാനികന്തി** ന നിയ്യാനാവഹം സത്താനം അഭാജനഭാവതോ. സത്താ ന പരമായുനോ ഹോന്തി നാമ പാപുസ്സന്നതായാതി ആഹ **''തദാ ഹി സത്താ ഉസ്സന്നകിലേസാ ഹോന്തീ''**തി.

ഏത്ഥാഹ - കസ്മാ സമ്മാസമ്ബുദ്ധാ മനുസ്സലോകേ ഏവ ഉപ്പജ്ജന്തി, ന ദേവബ്രഹ്മലോകേസൂതി? ദേവലോകേ താവ നുപ്പജ്ജന്തി ബ്രഹ്മചരിയവാസസ്സ അനോകാസഭാവതോ, തഥാ അനച്ഛരിയഭാവതോ . അച്ഛരിയധമ്മാ ഹി ബുദ്ധാ ഭഗവന്തോ, തേസം സാ അച്ഛരിയധമ്മതാ ദേവത്തഭാവേ ഠിതാനം ന പാകടാ ഹോതി യഥാ മനുസ്സഭൂതാനം, ദേവഭൂതേ ഹി സമ്മാസമ്ബുദ്ധേ ദിസ്സമാനം ബുദ്ധാനുഭാവം ദേവാനുഭാവതോ ലോകോ ദഹതി, ന ബുദ്ധാനുഭാവതോ, തഥാ സതി "സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ"തി നാധിമുച്ചതി ന സമ്പസീദതി, ഇസ്സരഗുത്തഗ്ഗാഹം ന വിസ്സജ്ജേതി, ദേവത്തഭാവസ്സ ച ചിരകാലാധിട്ഠാനതോ ഏകച്ചസസ്സതവാദതോ ന പരിമുച്ചതി. **ബ്രഹ്മലോകേ നുപ്പജ്ജന്തീ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. സത്താനം താദിസഗ്ഗാഹവിനിമോചനത്ഥഞ്ഹി ബുദ്ധാ ഭഗവന്തോ മനുസ്സസുഗതിയംയേവ ഉപ്പജ്ജന്തി, ന ദേവസുഗതിയം. മനുസ്സസുഗതിയം ഉപ്പജ്ജന്താപി ഓപപാതികാ ന ഹോന്തി, സതി ച ഓപപാതികൂപപത്തിയം വുത്തദോസാനതിവത്തനതോ, ധമ്മവേനേയ്യാനം ധമ്മതന്തിയാ ഠപനസ്സ വിയ ധാതുവേനേയ്യാനം ധാതൂനം ഠപനസ്സ ഇച്ഛിതബ്ബത്താ ച. ന ഹി ഓപപാതികാനം പരിനിബ്ബാനതോ ഉദ്ധം സരീരധാതുയോ തിട്ഠന്തി. മനുസ്സലോകേ ഉപ്പജ്ജന്താപി മഹാബോധിസത്താ ചരിമഭവേ മനുസ്സഭാവസ്സ പാകടഭാവകരണായ പന ദാരപരിഗ്ഗഹമ്പി കരോന്താ യാവ പുത്തമുഖദസ്സനാ അഗാരമജ്ഝേ തിട്ഠന്തി, പരിപാകഗതസീലനേക്ഖമ്മപഞ്ഞാദിപാരമികാപി ന അഭിനിക്ഖമന്തീതി. കിം വാ ഏതായ കാരണചിന്തായ "സബ്ബബുദ്ധേഹി ആചിണ്ണസമാചിണ്ണാ, യദിദം മനുസ്സഭൂതാനംയേവ അഭിസമ്ബുജ്ഝനാ, ന ദേവഭൂതാന"ന്തി. അയമേത്ഥ ധമ്മതാ. തഥാ ഹി തദത്ഥോ മഹാഭിനീഹാരോപി മനുസ്സഭൂതാനംയേവ ഇജ്ഝതി, ന ദേവഭൂതാനം.

കസ്മാ പന സമ്മാസമ്ബുദ്ധാ ജമ്ബുദീപേ ഏവ ഉപ്പജ്ജന്തി, ന സേസദീപേസു? കേചി താവ ആഹു "യസ്മാ പഥവിയാ നാഭിഭൂതാ, ബുദ്ധാനുഭാവസഹിതാ അചലട്ഠാനഭൂതാ ബോധിമണ്ഡഭൂമി ജമ്ബുദീപേ ഏവ, തസ്മാ ജമ്ബുദീപേ ഏവ ഉപ്പജ്ജന്തീ"തി, തഥാ "ഇതരേസമ്പി അവിജഹിതട്ഠാനാനം തത്ഥേവ ലബ്ഭനതോ"തി. അയം പനേത്ഥ അമ്ഹാകം ഖന്തി - യസ്മാ പുരിമബുദ്ധാനം, മഹാബോധിസത്താനം, പച്ചേകബുദ്ധാനഞ്ച നിബ്ബത്തിയാ സാവകബോധിസത്താനം സാവകബോധിയാ അഭിനീഹാരോ, സാവകപാരമിയാ സമ്ഭരണം, പരിപാചനഞ്ച ബുദ്ധഖേത്തഭൂതേ ഇമസ്മിം ചക്കവാളേ ജമ്ബുദീപേ ഏവ ഇജ്ഝതി, ന അഞ്ഞത്ഥ. വേനേയ്യാനം വിനയനത്ഥോ ച ബുദ്ധുപ്പാദോതി അഗ്ഗസാവകമഹാസാവകാദി വേനേയ്യവിസേസാപേക്ഖായ ഏതസ്മിം ജമ്ബുദീപേ ഏവ ബുദ്ധാ നിബ്ബത്തന്തി, ന സേസദീപേസു. അയഞ്ച നയോ സബ്ബബുദ്ധാനം ആചിണ്ണസമാചിണ്ണോതി. തേസം ഉത്തമപുരിസാനം തത്ഥേവ ഉപ്പത്തി സമ്പത്തിചക്കാനം വിയ അഞ്ഞമഞ്ഞൂപനിസ്സയതോ അപരാപരം വത്തതീതി ദട്ഠബ്ബം, ഏതേനേവ ഇമം ചക്കവാളം മജ്ഝേ കത്വാ ഇമിനാ സദ്ധിം ചക്കവാളാനം ദസസഹസ്സസ്സേവ ഖേത്തഭാവോ ദീപിതോ ഇതോ അഞ്ഞസ്സ ബുദ്ധാനം ഉപ്പത്തിട്ഠാനസ്സ തേപിടകേ ബുദ്ധവചനേ അനുപലബ്ഭനതോ. തേനാഹ **"തീസു ദീപേസു ബുദ്ധാ ന നിബ്ബത്തന്തി, ജമ്ബുദീപേയേവ നിബ്ബത്തന്തീതി ദീപം പസ്സീ"**തി. ഇമിനാ നയേന ദേസനിയാമേപി കാരണം നീഹരിത്വാ വത്തബ്ബം.

ഇദാനി ച ഖത്തിയകുലം ലോകസമ്മതം ബ്രാഹ്മണാനമ്പി പൂജനീയഭാവതോ. **“രാജാ പിതാ ഭവിസ്സതീ”തി കുലം പസ്സി** പിതുവസേന കുലസ്സ നിദ്ദിസിതബ്ബതോ.

“ദസന്നം മാസാനം ഉപരി സത്ത ദിവസാനീ”തി പസ്സി, തേന അത്തനോ അന്തരായാഭാവം അഞ്ഞാസി, തസ്സാ ച തുസിതഭവേ ദിബ്ബസമ്പത്തിപച്ചനുഭവനം.

താ ദേവതാതി ദസസഹസ്സിചക്കവാളദേവതാ. കഥം പന താ ദേവതാ തദാ ബോധിസത്തസ്സ പൂരിതപാരമിഭാവം, കഥം ചസ്സ ബുദ്ധഭാവം ജാനന്തീതി? മഹേസക്ഖാനം ദേവതാനം വസേന, യേഭുയ്യേന ച താ ദേവതാ അഭിസമയഭാഗിനോ. തഥാ ഹി ഭഗവതോ ധമ്മദാനസംവിഭാഗേ അനേകവാരം ദസസഹസ്സചക്കവാളദേവതാസന്നിപാതോ അഹോസി.

“ചവാമീ”തി ജാനാതി ചുതിആസന്നജവനേഹി ഞാണസഹിതേഹി ചുതിയാ ഉപട്ഠിതഭാവസ്സ പടിസംവിദിതത്താ. **ചുതിചിത്തം ന ജാനാതി** ചുതിചിത്തക്ഖണസ്സ ഇത്തരഭാവതോ. തഥാ ഹി തം ചുതൂപപാതഞാണസ്സപി അവിസയോവ. **പടിസന്ധിചിത്തേപി** ഏസേവ നയോ. **ആവജ്ജനപരിയായോതി** ആവജ്ജനക്കമോ. യസ്മാ ഏകവാരം ആവജ്ജിതമത്തേന ആരമ്മണം നിച്ഛിനിതും ന സക്കാ, തസ്മാ തം ഏവാരമ്മണം ദുതിയം, തതിയഞ്ച ആവജ്ജിത്വാ നിച്ഛയതി. ആവജ്ജനസീസേന ചേത്ഥ ജവനവാരോ ഗഹിതോ. തേനാഹ **“ദുതിയതതിയചിത്തവാരേ ഏവ ജാനിസ്സതീ”**തി. ചുതിയാ പുരേതരം കതിപയചിത്തവാരതോ പട്ഠായ ‘‘മരണം മേ ആസന്ന’’ന്തി ജാനനതോ **“ചുതിക്ഖണേപി ചവാമീതി ജാനാതീ”**തി വുത്തം. പടിസന്ധിയാ പന അപുബ്ബഭാവതോ **പടിസന്ധിചിത്തം ന ജാനാതി.** നികന്തിയാ ഉപ്പത്തിതോ പരതോ **“അസുകസ്മിം മേ ഠാനേ പടിസന്ധി ഗഹിതാ”തി ജാനാതി. തസ്മിം കാലേ**തി പടിസന്ധിഗ്ഗഹണകാലേ. **ദസസഹസ്സിലോകധാതു കമ്പതീ**തി ഏത്ഥ കമ്പനകാരണം ഹേട്ഠാ **ബ്രഹ്മജാലവണ്ണനായം** (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧൪൯) വുത്തമേവ. അത്ഥതോ പനേത്ഥ യം വത്തബ്ബം, തം പരതോ **മഹാപരിനിബ്ബാനവണ്ണനായം** (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൧൭൧) ആഗമിസ്സതി. മഹാകാരുണികാ ബുദ്ധാ ഭഗവന്തോ സത്താനം ഹിതസുഖവിധാനതപ്പരതായ ബഹുലം സോമനസ്സികാവ ഹോന്തീതി തേസം പഠമമഹാവിപാകചിത്തേന പടിസന്ധിഗ്ഗഹണം **അട്ഠകഥായം** (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൧൭; ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൪൯൮; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൪.൨൦൦) വുത്തം. **മഹാസിവത്ഥേരോപന** യദിപി മഹാകാരുണികാ ബുദ്ധാ ഭഗവന്തോ സത്താനം ഹിതസുഖവിധാനതപ്പരാവ, വിവേകജ്ഝാസയാ പന വിസങ്ഖാരനിന്നാ സബ്ബസങ്ഖാരേസു അജ്ഝുപേക്ഖനബഹുലാതി പഞ്ചമമഹാവിപാകചിത്തേന പടിസന്ധിഗ്ഗഹണമാഹ.

പുരേ പുണ്ണമായ സത്തമദിവസതോ പട്ഠായാതി പുണ്ണമായ പുരേ സത്തമദിവസതോ പട്ഠായ, സുക്കപക്ഖേ നവമിതോ പട്ഠായാതി അത്ഥോ. **സത്തമേ ദിവസേതി** നവമിതോ സത്തമേ ദിവസേ ആസള്ഹിപുണ്ണമായം. **ഇദം സുപിനന്തി** ഇദാനി വുച്ചമാനാകാരം. **മജ്ഝിമട്ഠകഥായം** പന ‘‘അനോതത്തദഹം നേത്വാ ഏകമന്തം അട്ഠംസു. അഥ നേസം ദേവിയോ ആഗന്ത്വാ മനുസ്സമലഹരണത്ഥം ന്ഹാപേത്വാ’’തി (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൪.൨൦൦) വുത്തം. തത്ഥ **നേസം ദേവിയോതി** മഹാരാജൂനം ദേവിയോ. **ചരിത്വാതി** ഗോചരം ചരിത്വാ.

ഹരിതൂപലിത്തായാതി ഹരിതേന ഗോമയേന കതപരിഭണ്ഡായ. **"സോ ച ഖോ പുരിസഗബ്ഭോ, ന ഇത്ഥിഗബ്ഭോ, പുത്തോ തേ ഭവിസ്സതീ"**തി ഏത്തകമേവ തേ ബ്രാഹ്മണാ അത്തനോ സുപിനസത്ഥനയേന കഥേസും. **"സചേ അഗാരം അജ്ഝാവസിസ്സതീ"**തിആദി പന ദേവതാവിഗ്ഗഹേന തമത്ഥം യാഥാവതോ പവേദേസും.

ധമ്മതാതി ഏത്ഥ **ധമ്മ**-സദ്ദോ "ജാതിധമ്മാനം ഭിക്ഖവേ സത്താന"ന്തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൧൩൧; ൩.൩൭൩; പടി॰ മ॰ ൧.൩൩) വിയ പകതിപരിയായോ, ധമ്മോ ഏവ **ധമ്മതാ** യഥാ ദേവോ **ഏവ** ദേവതാതി ആഹ **"അയം സഭാവോ"**തി, അയം പകതീതി അത്ഥോ. സ്വായം സഭാവോ അത്ഥതോ തഥാ നിയതഭാവോതി ആഹ **"അയം നിയാമോതി വുത്തം ഹോതീ"**തി. നിയാമോ പന ബഹുവിധോതി തേ സബ്ബേ അത്ഥുദ്ധാരനയേന ഉദ്ധരിത്വാ ഇധാധിപ്പേതനിയാമമേവ ദസ്സേതും **"നിയാമോ ച നാമാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ കമ്മാനം നിയാമോ **കമ്മനിയാമോ.** ഏസ നയോ ഉതുനിയാമാദീസു തീസു. ഇതരോ പന ധമ്മോ ഏവ നിയാമോ **ധമ്മനിയാമോ,** ധമ്മതാ.

കുസലസ്സ കമ്മസ്സ. **നിസേന്തോ** തിഖിണം കരോന്തോ.

അരൂപാദിഭൂമിഭാഗവിസേസവസേന ഉതുവിസേസദസ്സനതോ ഉതുവിസേസേന സിജ്ഝമാനാനം രുക്ഖാദീനം പുപ്ഫഫലാദിഗ്ഗഹണം **"തേസു തേസു ജനപദേസൂ"**തി വിസേസേത്വാ വുത്തം. **തസ്മിം തസ്മിം കാലേ**തി തസ്മിം തസ്മിം വസന്താദികാലേ.

മധുരതോ ബീജതോ **തിത്തതോ** ബീജതോതി യോജനാ.

൧൮. വത്തമാനസമീപേ വത്തമാനേ വിയ വോഹരിതബ്ബന്തി "ഓക്കമതീ"തി വുത്തന്തി ആഹ **"ഓക്കന്തോ ഹോതീതി അയമേവത്ഥോ"**തി. **ഏവം ഹോതീ**തി ഏവം വുത്തപ്പകാരേനസ്സ സമ്പജാനനാ ഹോതി. **ന ഓക്കമമാനേ** പടിസന്ധിക്ഖണസ്സ ദുവിഞ്ഞേയ്യതായ. യഥാ ച വുത്തം "പടിസന്ധിചിത്തം ന ജാനാതീ"തി. ദസസഹസ്സചക്കവാളപത്ഥരണേന വാ **അപ്പമാണോ.** അതിവിയ സമുജ്ജലനഭാവേന **ഉളാരോ** . **ദേവാനുഭാവ**ന്തി ദേവാനം പഭാനുഭാവം. ദേവാനഞ്ഹി പഭം സോ ഓഭാസോ അഭിഭവതി, ന തേസം ആധിപച്ചം. തേനാഹ **"നിവത്ഥവത്ഥസ്സാ"**തിആദി.

ലോകാനം ലോകധാതൂനം അന്തരോ വിവരോ **ലോകന്തരോ,** സോ ഏവ ഇത്ഥിലിങ്ഗവസേന **"ലോകന്തരികാ"**തി വുത്തോ. രുക്ഖഗച്ഛാദിനാ കേനചി ന ഹഞ്ഞന്തീതി **അഘാ,** അസമ്ബാധാ. തേനാഹ **"നിച്ചവിവടാ"**തി. **അസംവുതാ**തി ഹേട്ഠാ, ഉപരി ച കേനചി ന പിഹിതാ. തേന വുത്തം **"ഹേട്ഠാപി അപ്പതിട്ഠാ"**തി. തത്ഥ **പി**-സദ്ദേന യഥാ ഹേട്ഠാ ഉദകസ്സ പിധായികാ പഥവീ നത്ഥീതി അസംവുതാ ലോകന്തരികാ, ഏവം ഉപരിപി ചക്കവാളേസു വിയ ദേവവിമാനാനം അഭാവതോ അസംവുതാ അപ്പതിട്ഠാതി ദസ്സേതി. അന്ധകാരോ ഏത്ഥ അത്ഥീതി **അന്ധകാരാ. ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം ന ജായതി** ആലോകസ്സ അഭാവതോ, ന ചക്ഖുനോ. തഥാ ഹി "തേന ഓഭാസേന അഞ്ഞമഞ്ഞം സഞ്ജാനന്തീ"തി വുത്തം. ജമ്ബുദീപേ ഠിതമജ്ഝന്ഹികവേലായം പുബ്ബവിദേഹവാസീനം അത്ഥങ്ഗമനവസേന ഉപഡ്ഢം സൂരിയമണ്ഡലം പഞ്ഞായതി, അപരഗോയാനവാസീനം ഉഗ്ഗമനവസേന, ഏവം സേസദീപേസു

പീതി ആഹ **"ഏകപ്പഹാരേനേവ തീസു ദീപേസു പഞ്ഞായന്തീ"**തി. ഇതോ അഞ്ഞഥാ പന ദ്വീസു ഏവ ദീപേസു ഏകപ്പഹാരേന പഞ്ഞായന്തീതി. ഏകേകായ ദിസായ നവ നവ യോജനസതസഹസ്സാനി അന്ധകാരവിധമനമ്പി ഇമിനാവ നയേന ദട്ഠബ്ബം. **പഭായ നപ്പഹോന്തീ**തി അത്തനോ പഭായ ഓഭാസിതും അനഭിസമ്ഭുനന്തി. യുഗന്ധരപബ്ബതപ്പമാണേ ആകാസേ വിചരണതോ **"ചക്കവാളപബ്ബതസ്സ വേമജ്ഝേന വിചരന്തീ"**തി വുത്തം.

വാവടാതി ഖാദനത്ഥം ഗണ്ഹിതും ഉപക്കമന്താ. **വിപരിവത്തിത്വാ**തി വിവത്തിത്വാ. **ഛിജ്ജിത്വാ**തി മുച്ഛാപത്തിയാ ഠിതട്ഠാനതോ മുച്ചിത്വാ, അങ്ഗപച്ചങ്ഗഛേദനേന വാ ഛിജ്ജിത്വാ. **അച്ചന്തഖാരേ**തി ആതപസന്താപാഭാവേന അതിസീതഭാവമേവ സന്ധായ അച്ചന്തഖാരതാ വുത്താ സിയാ. ന ഹി തം കപ്പസണ്ഠഹനഉദകം സമ്പത്തികരമഹാമേഘവുട്ഠം പഥവിസന്ധാരകം കപ്പവിനാസകം ഉദകം വിയ ഖാരം ഭവിതും അരഹതി. തഥാ ഹി സതി പഥവീപി വിലീയേയ്യ, തേസം വാ പാപകമ്മബലേന പേതാനം ഉദകസ്സ പുബ്ബഖേളഭാവാപത്തി വിയ തസ്സ ഉദകസ്സ തദാ ഖാരഭാവാപത്തി ഹോതീതി വുത്തം **"അച്ചന്തഖാരേ ഉദകേ"**തി.

ഏകയാഗുപാനമത്തമ്പീതി പത്താദിഭാജനഗതം യാഗും ഗളോച്ചിആദിഉദ്ധരണിയാ ഗഹേത്വാ പിവനമത്തമ്പി കാലം. **സമന്തതോ**തി സബ്ബഭാഗതോ ഛപ്പകാരമ്പി.

൧൯. ചതുന്നം മഹാരാജാനം വസേനാതി വേസ്സവണാദിചതുമഹാരാജഭാവസാമഞ്ഞേന.

യഥാവിഹാരന്തി യഥാസകം വിഹാരം.

൨൦. പകതിയാതി അത്തനോ പകതിയാ ഏവ. തേനാഹ **"സഭാവേനേവാ"**തി. പരസ്സ സന്തികേ ഗഹണേന വിനാ അത്തനോ സഭാവേനേവ സയമേവ അധിട്ഠഹിത്വാ **സീലസമ്പന്നാ. ബോധിസത്തമാതാപീ**തി അമ്ഹാകം ബോധിസത്തമാതാപി. **കാലദേവിലസ്സാ**തി യഥാ കാലദേവിലസ്സ സന്തികേ അഞ്ഞദാ ഗണ്ഹാതി, ബോധിസത്തേ പന...പേ... സയമേവ സീലം അഗ്ഗഹേസി, തഥാ വിപസ്സീബോധിസത്തമാതാപീതി അധിപ്പായോ.

൨൧. "മനുസ്സേസൂ"തി ഇദം പകതിചാരിത്തവസേന വുത്തം, ''മനുസ്സിത്ഥിയാ നാമ മനുസ്സപുരിസേസു പുരിസാധിപ്പായചിത്തം ഉപ്പജ്ജേയ്യാ''തി. ബോധിസത്തസ്സ മാതുയാ പന ദേവേസുപി താദിസം ചിത്തം നുപ്പജ്ജതേവ. യഥാ ബോധിസത്തസ്സ ആനുഭാവേന ബോധിസത്തമാതു പുരിസാധിപ്പായചിത്തം നുപ്പജ്ജതി, ഏവം തസ്സ ആനുഭാവേനേവ സാ കേനചി പുരിസേന അനഭിഭവനീയാതി ആഹ **"പാദാ ന വഹന്തി ദിബ്ബസങ്ഖലികാ വിയ ബജ്ഝന്തീ"**തി.

൨൨. പുബ്ബേ ''കാമഗുണൂപസംഹിതം ചിത്തം നുപ്പജ്ജതീ''തി വുത്തം, പുന ''പഞ്ചഹി കാമഗുണേഹി സമപ്പിതാ സമങ്ഗീഭൂതാ പരിചാരേതീ''തി ച വുത്തം. കഥമിദം അഞ്ഞമഞ്ഞം ന വിരുജ്ഝതീതി ആഹ **"പുബ്ബേ"**തിആദി. **വത്ഥുപടിക്ഖേപോ**തി അബ്രഹ്മചരിയവത്ഥുപടിസേധോ. തേനാഹ

“പുരിസാധിപ്പായവസേനാ”തി. **ആരമ്മണപടിലാഭോതി** രൂപാദിപഞ്ചകാമഗുണാരമ്മണസ്സേവ പടിലാഭോ.

൨൩. കിലമഥോതി ഖേദോ, കായസ്സ ഗരുഭാവകഥിനഭാവാദയോപി തസ്സാ തദാ ന ഹോന്തി ഏവ. “തിരോകുച്ഛിഗതം പസ്സതീ”തി വുത്തം. കദാ പട്ഠായ പസ്സതീതി ആഹ **“കലലാദികാലം അതിക്കമിത്വാ”**തിആദി. ദസ്സനേ പയോജനം സയമേവ വദതി. തസ്സ അഭാവതോ കലലാദികാലേ ന പസ്സതി. **പുത്തേന** ദഹരേന മന്ദേന ഉത്താനസേയ്യകേന **സദ്ധിം. “യം തം മാതൂ”**തിആദി പകതിചാരിത്തവസേന വുത്തം. ചക്കവത്തിഗബ്ഭതോപി ഹി സവിസേസം ബോധിസത്തഗബ്ഭോ പരിഹാരം ലഭതി പുഞ്ഞസമ്ഭാരസ്സ സാതിസയത്താ, തസ്മാ ബോധിസത്തമാതാ അതിവിയ സപ്പായാഹാരാചാരാ ച ഹുത്വാ സക്കച്ചം പരിഹരതി. **സുഖവാസത്ഥ**ന്തി ബോധിസത്തസ്സ സുഖവാസത്ഥം. **പുരത്ഥാഭിമുഖോ**തി മാതു പുരിമഭാഗാഭിമുഖോ. ഇദാനി തിരോകുച്ഛിഗതസ്സ ദിസ്സമാനതായ അബ്ഭന്തരം, ബാഹിരഞ്ച കാരണം ദസ്സേതും **“പുബ്ബേ കതകമ്മ”**ന്തിആദി വുത്തം. **അസ്സാ**തി ദേവിയാ. **വത്ഥു**ന്തി കുച്ഛിം. ഫലികഅബ്ഭപടലാദിനോ വിയ ബോധിസത്തമാതുകുച്ഛിതചസ്സ പതനുഭാവേന ആലോകസ്സ വിബന്ധാഭാവതോ യഥാ ബോധിസത്തമാതാ കുച്ഛിഗതം ബോധിസത്തം പസ്സതി, കിം ഏവം ബോധിസത്തോപി മാതരം, അഞ്ഞഞ്ച പുരതോ ഠിതം രൂപഗതം പസ്സതി, നോതി ആഹ **“ബോധിസത്തോ പനാ”**തിആദി. കസ്മാ പന സതി ചക്ഖുമ്ഹി, ആലോകേ ച ന പസ്സതീതി ആഹ **“ന ഹി അന്തോകുച്ഛിയം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം ഉപ്പജ്ജതീ”**തി. അസ്സാസപസ്സാസാ വിയ ഹി തത്ഥ ചക്ഖുവിഞ്ഞാണമ്പി ന ഉപ്പജ്ജതി തജ്ജസ്സ സമന്നാഹാരസ്സ അഭാവതോ.

൨൪. യഥാ അഞ്ഞാ ഇത്ഥിയോ വിജാതപ്പച്ചയാ താദിസേന രോഗേന അഭിഭൂതാപി ഹുത്വാ മരന്തി, ബോധിസത്തമാതു പന ബോധിസത്തേ കുച്ഛിഗതേ തസ്സ വിജായനനിമിത്തം, ന കോചി രോഗോ ഉപ്പജ്ജതി, കേവലം ആയുപരിക്ഖയേനേവ കാലം കരോതി, സ്വായമത്ഥോ ഹേട്ഠാ വുത്തോ ഏവ. **“ബോധിസത്തേന വസിതട്ഠാനഞ്ഹീ”**തിആദി തസ്സ കാരണവചനം. **അഞ്ഞേസം അപരിഭോഗ**ന്തി അഞ്ഞേഹി ന പരിഭുഞ്ജിതബ്ബം, ന പരിഭോഗയോഗ്യന്തി അത്ഥോ. തഥാ സതി ബോധിസത്തപിതു അഞ്ഞായ അഗ്ഗമഹേസിയാ ഭവിതബ്ബം, തഥാപി ബോധിസത്തമാതരി ധരന്തിയാ അയുജ്ജമാനകന്തി ആഹ **“ന ച സക്കാ”**തിആദി. **അപനേത്വാ**തി അഗ്ഗമഹേസിഠാനതോ നീഹരിത്വാ. അത്തനി ഛന്ദരാഗവസേനേവ ബഹിദ്ധാ ആരമ്മണപരിയേസനാതി വിസയിനിസാരാഗോ സത്താനം വിസയേസു സാരാഗസ്സ ബലവകാരണന്തി ദസ്സേന്തോ ആഹ **“സത്താനം അത്തഭാവേ ഛന്ദരാഗോ ബലവാ ഹോതീ”**തി. **അനുരക്ഖിതും ന സക്കോതീ**തി സമ്മാ ഗബ്ഭപരിഹാരം നാനുയുഞ്ജതി. തേന **ഗബ്ഭോ ബഹ്വാബാധോ ഹോതി. വത്ഥു വിസദം ഹോതീ**തി ഗബ്ഭാസയോ വിസുദ്ധോ ഹോതി. മാതു മജ്ഝിമവയസ്സ തതിയകോട്ഠാസേ ബോധിസത്തഗബ്ഭോക്കമനമ്പി തസ്സാ ആയുപരിമാണവിലോകനേനേവ സങ്ഗഹിതം വയോവസേന ഉപ്പജ്ജനകവികാരസ്സ പരിവജ്ജനതോ. ഇത്ഥിസഭാവേന ഉപ്പജ്ജനകവികാരോ പന ബോധിസത്തസ്സ ആനുഭാവേനേവ വൂപസമതി.

൨൫. സത്തമാസജാതോതി പടിസന്ധിഗ്ഗഹണതോ സത്തമേ മാസേ ജാതോ. സോ **സീതുണ്ഹക്ഖമോ ന ഹോതി** അതിവിയ സുഖുമാലതായ. **അട്ഠമാസജാതോ** കാമം സത്തമാസജാതതോ ബുദ്ധിവയവാ, ഏകച്ചേ പന

ചമ്മപദേസാ വുദ്ധിം പാപുണന്താ ഘട്ടനം ന സഹന്തി, തേന സോ **ന ജീവതി.** "സത്തമാസജാതസ്സ പന ന താവ തേ ജാതാ"തി വദന്തി.

൨൭. **ദേവാ പഠമം പടിഗ്ഗണ്ഹന്തീ**തി "ലോകനാഥം മഹാപുരിസം സയമേവ പഠമം പടിഗ്ഗണ്ഹാമാ"തി സഞ്ജാതഗാരവബഹുമാനാ അത്തനോ പീതിം പവേദേന്താ **ഖീണാസവാ സുദ്ധാവാസബ്രഹ്മാനോ ആദിതോ പടിഗ്ഗണ്ഹന്തി. സൂതിവേസന്തി** സൂതിജഗ്ഗനധാതിവേസം. **ഏകേതി** അഭയഗിരിവാസിനോ. **മച്ഛക്ഖിസദിസം** ഛവിവസേന. **അട്ഠാസി** ന നിസീദി, ന നിപജ്ജി വാ. തേന വുത്തം "ഠിതാവ ബോധിസത്തം ബോധിസത്തമാതാ വിജായതീ"തി. നിദ്ദുക്ഖതായ **ഠിതാ** ഏവ ഹുത്വാ **വിജായതി.** ദുക്ഖസ്സ ഹി ബലവഭാവതോ തം ദുക്ഖം അസഹമാനാ അഞ്ഞാ ഇത്ഥിയോ നിസിന്നാ വാ നിപന്നാ വാ വിജായന്തി.

൨൮. **അജിനപ്പവേണിയാ**തി അജിനചമ്മേഹി സിബ്ബിത്വാ കതപവേണിയാ. **മഹാതേജോ**തി മഹാനുഭാവോ. **മഹായസോ**തി മഹാപരിവാരോ, വിപുലകിത്തിഘോസോ ച.

൨൯. **ഭഗ്ഗവിഭഗ്ഗാ**തി സമ്ബാധട്ഠാനതോ നിക്ഖമനേന വിഭാവിതത്താ ഭഗ്ഗാ, വിഭഗ്ഗാ വിയ ച ഹുത്വാ, തേന നേസം അവിസദഭാവമേവ ദസ്സേതി. **അലഗ്ഗോ ഹുത്വാ**തി ഗബ്ഭാസയേ, യോനിപദേസേ ച കത്ഥചി അലഗ്ഗോ അസത്തോ ഹുത്വാ, യതോ "ധമകരണതോ ഉദകനിക്ഖമനസദിസ"ന്തി വുത്തം. **ഉദകേനാ**തി ഗബ്ഭാസയഗതേന ഉദകേന. **അമക്ഖിതോവ നിക്ഖമതി** സമ്മക്ഖിതസ്സ താദിസസ്സ ഉദകസേമ്ഹാദികസ്സേവ തത്ഥ അഭാവതോ. ബോധിസത്തസ്സ ഹി പുഞ്ഞാനുഭാവതോ പടിസന്ധിഗ്ഗഹണതോ പട്ഠായ തം ഠാനം പുബ്ബേപി വിസുദ്ധം വിസേസതോ പരമസുഗന്ധഗന്ധകുടി വിയ ചന്ദനഗന്ധം വായന്തം തിട്ഠതി.

ഉദകവട്ടിയോതി ഉദകക്ഖന്ധാ.

൩൧. **മുഹുത്തജാതോ**തി മുഹുത്തേന ജാതോ ഹുത്വാ മുഹുത്തമത്തോവ. **അനുധാരിയമാനേ**തി അനുകൂലവസേന നീയമാനേ. **ആഗതാനേവാ**തി തം ഠാനം ഉപഗതാനി ഏവ. **അനേകസാഖ**ന്തി രതനമയാനേകസതപതിട്ഠാനഹീരകം. **സഹസ്സമണ്ഡല**ന്തി തേസം ഉപരിട്ഠിതം അനേകസഹസ്സമണ്ഡലഹീരകം. **മരൂ**തി ദേവാ. **ന ഖോ പന ഏവം ദട്ഠബ്ബം** പദവീതിഹാരതോ പഗേവ ദിസാവിലോകനസ്സ കതത്താ. തേനാഹ **"മഹാസത്തോ ഹീ"**തിആദി. **ഏകങ്ഗണാനീ**തി വിവടഭാവേന വിഹാരങ്ഗണപരിവേണങ്ഗണാനി വിയ ഏകങ്ഗണസദിസാനി **അഹേസും. സദിസോപി നത്ഥീ**തി തുമ്ഹാകം ഇദം വിലോകനം വിസിട്ഠേ പസ്സിതും **"ഇധ തുമ്ഹേഹി സദിസോപി നത്ഥി, കുതോ ഉത്തരിതരോ"**തി ആഹംസു. **അഗ്ഗോ**തി പധാനോ, കേന പനസ്സ പധാനതാതി ആഹ **"ഗുണേഹീ"**തി. **പഠമ**-സദ്ദോ ചേത്ഥ പധാനപരിയായോ. ബോധിസത്തസ്സ പന പധാനതാ അനഞ്ഞസാധാരണാതി ആഹ **"സബ്ബപഠമോ"**തി, സബ്ബപധാനോതി അത്ഥോ. **ഏതസ്സേവാ**തി അഗ്ഗസദ്ദസ്സേവ. ഏത്ഥ ച മഹേസക്ഖാ താവ ദേവാ തഥാ ച വദന്തി, ഇതരേ പന കഥന്തി? മഹാസത്തസ്സ ആനുഭാവദസ്സനാദിനാ. മഹേസക്ഖാനഞ്ഹി ദേവാനം മഹാസത്തസ്സ ആനുഭാവോ വിയ തേന സദിസാനമ്പി ആനുഭാവോ പച്ചക്ഖോ അഹോസീതി, ഇതരേ പന തേസം വചനം സുത്വാ സദ്ദഹന്താ അനുമിനന്താ

തഥാ ആഹംസു. പരിപാകഗതപുബ്ബഹേതുസംസിദ്ധായ ധമ്മതായ ചോദിയമാനോ **ഇമസ്മിം…പേ॰… ബ്യാകാസി.**

ജാതമത്തസ്സേവ ബോധിസത്തസ്സ ഠാനാദീനി യേസം വിസേസാധിഗമാനം പുബ്ബനിമിത്തഭൂതാനീതി തേ നിദ്ധാരേത്വാ ദസ്സേന്തോ **"ഏത്ഥ ചാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **പതിട്ഠാനം ചതുരിദ്ധിപാദപടിലാഭസ്സ പുബ്ബനിമിത്തം** ഇദ്ധിപാദവസേന ലോകുത്തരധമ്മേസു സുപ്പതിട്ഠിതഭാവസമിജ്ഝനതോ. **ഉത്തരാഭിമുഖഭാവോ** ലോകസ്സ ഉത്തരണവസേന ഗമനസ്സ പുബ്ബനിമിത്തം. തേന ഹി ഭഗവാ സദേവകസ്സ ലോകസ്സ അഭിഭൂതോ, കേനചി അനഭിഭൂതോ അഹോസി. തേനാഹ **"മഹാജനം അജ്ഝോത്ഥരിത്വാ അഭിഭവിത്വാ ഗമനസ്സ പുബ്ബനിമിത്ത"**ന്തി. തഥാ സത്തപദഗമനം സത്തപദബോജ്ഝങ്ഗസമ്പന്നഅരിയമഗ്ഗഗമനസ്സ. സുവിസുദ്ധസേതച്ഛത്തധാരണം സുവിസുദ്ധവിമുത്തിഛത്തധാരണസ്സ. പഞ്ചരാജകകുധഭണ്ഡസമായോഗോ പഞ്ചവിധവിമുത്തിഗുണസമായോഗസ്സ. അനാവടദിസാനുവിലോകനം അനാവടഞാണതായ. ''അഗ്ഗോഹമസ്മീ''തിആദിനാ അഛമ്ഭിതവാചാഭാസനം കേനചി അവിബന്ധനീയതായ അപ്പവത്തിയസ്സ സദ്ധമ്മചക്കപ്പവത്തനസ്സ. ''അയമന്തിമാ ജാതീ''തി ആയതിം ജാതിയാ അഭാവകിത്തനാ അനുപാദി…പേ॰… പുബ്ബനിമിത്തന്തി വേദിതബ്ബം തസ്സ തസ്സ അനാഗതേ ലദ്ധബ്ബവിസേസസ്സ തം തം നിമിത്തം അബ്യഭിചാരീതി കത്വാ. **ന ആഗതോ**തി ഇമസ്മിം സുത്തേ, അഞ്ഞത്ഥ ച വക്ഖമാനായ അനുപുബ്ബിയാ ന ആഗതോ. **ആഹരിത്വാ**തി തസ്മിം തസ്മിം സുത്തേ, അട്ഠകഥാസു ച ആഗതനയേന ആഹരിത്വാ **ദീപേതബ്ബോ.**

"ദസസഹസ്സിലോകധാതു കമ്പീ"തി ഇദം സതിപി ഇധ പാളിയം ആഗതത്തേ വക്ഖമാനാനം അച്ഛരിയാനം മൂലഭൂതം ദസ്സേതും വുത്തം, ഏവം അഞ്ഞമ്പി ഏവരൂപം ദട്ഠബ്ബം. **തന്തിബദ്ധാ വീണാ ചമ്മബദ്ധാ ഭേരിയോ**തി പഞ്ചങ്ഗികതൂരിയസ്സ നിദസ്സനമത്തം, ച-സദ്ദേന വാ ഇതരേസമ്പി സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. ''അന്ദുബന്ധനാദീനി തങ്ഖണേ ഏവ ഛിജ്ജിത്വാ പുന പാകതികാനേവ ഹോന്തി, തഥാ ജച്ചന്ധാദീനം ചക്ഖുസോതാദീനി തഥാരൂപകമ്മപച്ചയാ തസ്മിംയേവ ഖണേ ഉപ്പജ്ജിത്വാ താവദേവ വിഗച്ഛന്തീ''തി വദന്തി. **ഛിജ്ജിംസൂ**തി ച പാദേസു ബന്ധട്ഠാനേസു ഛിജ്ജിംസു. **വിഗച്ഛിംസൂ**തി വൂപസമിംസു. **ആകാസട്ഠകരതനാനി** നാമ തംതംവിമാനഗതമണിരതനാദീനി. **സകതേജോഭാസിതാനീ**തി അതിവിയ സമുജ്ജലായ അത്തനോ പഭായ ഓഭാസിതാനി **അഹേസും. നപ്പവത്തീ**തി ന സന്നിപാതോ. **ന വായീ**തി ഖരോ വാതോ ന വായി. മുദുസുഖോ പന സത്താനം സുഖാവഹോ വായി. **പഥവിഗതാ അഹേസും** ഉച്ചട്ഠാനേ ഠാതും അവിസഹന്താ. **ഉതുസമ്പന്നോ**തി അനുണ്ഹാസീതതാസങ്ഖാതേന ഉതുനാ സമ്പന്നോ. **അപ്ഫോടനം** വുച്ചതി ഭുജഹത്ഥസങ്ഘട്ടനസദ്ദോ, അത്ഥതോ പന വാമഹത്ഥം ഉരേ ഠപേത്വാ ദക്ഖിണേന പുഥുപാണിനാ ഹത്ഥതാളനേന സദ്ദകരണം. മുഖേന ഉസ്സേളനം സദ്ദസ്സ മുഞ്ചനം **സേളനം. ഏകദ്ധജമാലാ അഹോസി** നിരന്തരം ധജമാലാസമോധാനഗതായ. ന കേവലഞ്ച ഏതാനി ഏവ, അഥ ഖോ അഞ്ഞാനിപി ''വിചിത്തപുപ്ഫസുഗന്ധപുപ്ഫവസ്സദേവോപവസ്സി സൂരിയേ ദിസ്സമാനേ ഏവ താരകാ ഓഭാസിംസു, അച്ഛം വിപ്പസന്നം ഉദകം പഥവിതോ ഉബ്ഭിജ്ജി, ബിലാസയാ ച തിരച്ഛാനാ ആസയതോ നിക്ഖമിംസു, രാഗദോസമോഹാപി തനു ഭവിംസു, പഥവിയം രജോ വൂപസമി, അനിട്ഠഗന്ധോ വിഗച്ഛി, ദിബ്ബഗന്ധോ വായി, രൂപിനോ ദേവാ സരൂപേനേവ

മനുസ്സാനം ആപാഥം അഗമംസു, സത്താനം ചുതൂപപാതാ നാഹേസു''ന്തി ഏവമാദീനി യാനി മഹാഭിനീഹാരസമയേ ഉപ്പന്നാനി ദ്വത്തിംസപുബ്ബനിമിത്താനി, താനി അനവസേസതോ തദാ അഹേസുന്തി.

തത്രാപീതി തേസുപി പഥവികമ്പാദീസു ഏവം പുബ്ബനിമിത്തഭാവോ വേദിതബ്ബോ. ന കേവലം സമ്പതിജാതസ്സ ഠാനാദീസു ഏവാതി അധിപ്പായോ. **സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണപടിലാഭസ്സ പുബ്ബനിമിത്തം** സബ്ബസ്സ ഞേയ്യസ്സ, തിത്ഥകരമതസ്സ ച ചാലനതോ. കേനചി അനുസ്സാഹിതാനംയേവ ഇമസ്മിംയേവ **ഏകചക്കവാളേ സന്നിപാതോ** കേനചി അനുസ്സാഹിതാനംയേവ **ഏകപ്പഹാരേനേവ സന്നിപതിത്വാ ധമ്മപടിഗ്ഗണ്ഹനസ്സ പുബ്ബനിമിത്തം. പഠമം ദേവതാനം പടിഗ്ഗഹണം** ദിബ്ബവിഹാരപടിലാഭസ്സ, **പച്ഛാ മനുസ്സാനം പടിഗ്ഗഹണം** തഥേവ ഠാനസ്സ നിച്ചലസഭാവതോ ആനേഞ്ജവിഹാരപടിലാഭസ്സ **പുബ്ബനിമിത്തം. വീണാനം സയം വജ്ജനം** പരൂപദേസേന വിനാ സയമേവ **അനുപുബ്ബവിഹാരപടിലാഭസ്സ** പുബ്ബനിമിത്തം. **ഭേരീനം വജ്ജനം** ചക്കവാളപരിയന്തായ പരിസായ പവേദനസമത്ഥസ്സ **ധമ്മഭേരിയാ അനുസാവനസ്സ** അമതദുന്ദുഭിഘോസനസ്സ **പുബ്ബനിമിത്തം. അന്ദുബന്ധനാദീനം ഛേദോ** മാനവിനിബന്ധഭേദനസ്സ **പുബ്ബനിമിത്തം. മഹാജനസ്സ രോഗവിഗമോ** തസ്സേവ സകലവട്ടദുക്ഖരോഗവിഗമഭൂതസ്സ **സച്ചപടിലാഭസ്സ പുബ്ബനിമിത്തം.** ''മഹാജനസ്സാ''തി പദം ''മഹാജനസ്സ ദിബ്ബചക്ഖുപടിലാഭസ്സ, മഹാജനസ്സ ദിബ്ബസോതധാതുപടിലാഭസ്സാ''തിആദിനാ തത്ഥ തത്ഥ ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം. ഇദ്ധിപാദഭാവനാവസേന സാതിസയഞാണജവസമ്പത്തിസിദ്ധീതി ആഹ **''പീഠസപ്പീനം ജവസമ്പദാ ചതുരിദ്ധിപാദപടിലാഭസ്സ പുബ്ബനിമിത്ത''**ന്തി. **സുപട്ടനസമ്പാപുണനം ചതുപടിസമ്ഭിദാധിഗമസ്സ പുബ്ബനിമിത്തം.** അത്ഥാദിഅനുരൂപം അത്ഥാദീസു സമ്പടിപത്തിഭാവതോ. **രതനാനം സകതേജോഭാസിതത്തം യം ലോകസ്സ ധമ്മോഭാസം ദസ്സേസ്സതി,** തേന **തസ്സ** സകതേജോഭാസിതത്തസ്സ **പുബ്ബനിമിത്തം.**

ചതുബ്രഹ്മവിഹാരപടിലാഭസ്സ പുബ്ബനിമിത്തം തസ്സ സബ്ബസോ വേരവൂപസമനതോ. **ഏകാദസഅഗ്ഗിനിബ്ബാപനസ്സ പുബ്ബനിമിത്തം** ദുന്നിബ്ബാപനനിബ്ബാനഭാവതോ. **ഞാണാലോകാദസ്സനസ്സ പുബ്ബനിമിത്തം** അനാലോകേ ആലോകദസ്സനഭാവതോ. **നിബ്ബാനരസേനാ**തി കിലേസാനം നിബ്ബായനരസേന. **ഏകരസഭാവസ്സാ**തി സാസനസ്സ സബ്ബത്ഥ ഏകരസഭാവസ്സ, തഞ്ചെ ഖോ അമധുരസ്സ ലോകസ്സ സബ്ബസോ മധുരഭാവാപാദനേന. **ദ്വാസട്ഠിദിട്ഠിഗതഭിന്ദനസ്സ പുബ്ബനിമിത്തം** സബ്ബസോ ദിട്ഠിഗതവാതാപനയനവസേന. ആകാസാദിഅപ്പതിട്ഠവിസമചഞ്ചലട്ഠാനം പഹായ **സകുണാനം പഥവിഗമനം** താദിസം മിച്ഛാഗാഹം പഹായ സത്താനം **പാണേഹി** രതനത്തയ**സരണഗമനസ്സ പുബ്ബനിത്തം. ബഹുജനകന്തതായാ**തി ചന്ദസ്സ വിയ ബഹുജനസ്സ കന്തതായ. **സൂരിയസ്സ ഉണ്ഹസീതവിവജ്ജിതഉതുസുഖതാ** പരിളാഹവിവജ്ജിത**കായികചേതസികസുഖപ്പത്തിയാ പുബ്ബനിമിത്തം. ദേവതാനം അപ്ഫോടനാദീഹി കീളനം** പമോദുപ്പത്തി ഭവന്തഗമനേന, ധമ്മസഭാവബോധനേന ച ഉദാനവസേന പമോദവിഭാവനസ്സ **പുബ്ബനിമിത്തം. ധമ്മവേഗവസ്സനസ്സാ**തി ദേസനാഞാണവേഗേന ധമ്മാമതസ്സ വസ്സനസ്സ **പുബ്ബനിമിത്തം.** കായഗതാസതിവസേന ലദ്ധം ഝാനം പാദകം കത്വാ ഉപ്പാദിതമഗ്ഗഫലസുഖാനുഭവോ **കായഗതാസതിഅമതപടിലാഭോ,** തസ്സ പന കായസ്സാപി അതപ്പകസുഖാവഹത്താ ഖുദാപിപാസാപീളനാഭാവോ

പുബ്ബനിമിത്തം വുത്തോ . **അട്ഠകഥായം**പന ഖുദം, പിപാസഞ്ച ഭിന്ദിത്വാ വുത്തം. തത്ഥ പുബ്ബനിമിത്താനം ഭേദോ വിസേസസാമഞ്ഞവിഭാഗേന, ഗോബലീബദ്ദഞായേന ച ഗഹേതബ്ബോ. ''സയമേവാ''തി പദം ''അട്ഠങ്ഗികമഗ്ഗദ്വാരവിവരണസ്സാ''തി ഏത്ഥാപി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബം. **ഭരിതഭാവസ്സാ**തി പരിപുണ്ണഭാവസ്സ. **''അരിയദ്ധജമാലാമാലിതായാ**തി കാസായദ്ധജമാലാവന്തതായാ''തി കേചി, സദേവകസ്സ ലോകസ്സ പന അരിയമഗ്ഗബോജ്ഝങ്ഗദ്ധജമാലാഹി മാലിഭാവസ്സ **പുബ്ബനിമിത്തം.** യം പനേത്ഥ അനുദ്ധടം, തം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ഏത്ഥാതി ''സമ്പതിജാതോ''തിആദിനാ ആഗതേ ഇമസ്മിം വാരേ. **വിസ്സജ്ജിതോവ,** തസ്മാ അമ്ഹേഹി ഇധ അപുബ്ബം വത്തബ്ബം നത്ഥീതി അധിപ്പായോ. തദാ പഥവിയം ഗച്ഛന്തോപി മഹാസത്തോ ആകാസേന ഗച്ഛന്തോ വിയ മഹാജനസ്സ തഥാ ഉപട്ഠാസീതി അയമേത്ഥ നിയതി ധമ്മനിയാമോ ബോധിസത്താനം ധമ്മതാ തി ഇദം നിയതിവാദവസേന കഥനം. പുബ്ബേ പുരിമജാതീസു താദിസസ്സ പുഞ്ഞസമ്ഭാരകമ്മസ്സ കതത്താ ഉപചിതത്താ മഹാജനസ്സ തഥാ ഉപട്ഠാസീതി ഇദം പുബ്ബേകതകമ്മവാദവസേന കഥനം. ഇമേസം സത്താനം ഉപരി ഈസനസീലതായ യഥാസകം കമ്മമേവ ഇസ്സരോ നാമ, തസ്സ നിമ്മാനം അത്തനോ ഫലസ്സ നിബ്ബത്തനം മഹാപുരിസോപി സദേവകം ലോകം അഭിഭവിതും സമത്ഥേന ഉളാരേന പുഞ്ഞകമ്മേന നിബ്ബത്തിതോ, തേന ഇസ്സരേന നിമ്മിതോ നാമ, തസ്സ ചായം നിമ്മാനവിസേസോ, യദിദം മഹാനുഭാവതാ, യായ മഹാജനസ്സ തഥാ ഉപട്ഠാസീതി ഇദം ഇസ്സരനിമ്മാനവസേന കഥനം. ഏവം തം തം ബഹുലം വത്വാ കിം ഇമായ പരിയായകഥായാതി അവസാനേ ഉജുകമേവ ബ്യാകരി. സമ്പതിജാതോ പഥവിയം കഥം പദസാ ഗച്ഛതി, ഏവം മഹാനുഭാവോ ആകാസേന മഞ്ഞേ ഗച്ഛതീതി പരികപ്പനവസേന ആകാസേന ഗച്ഛന്തോ വിയ അഹോസി. സീഘതരം പന സത്തപദവീതിഹാരേന ഗതത്താ ദിസ്സമാനരൂപോപി മഹാജനസ്സ അദിസ്സമാനോ വിയ അഹോസി. അചേലകഭാവോ, ഖുദ്ദകസരീരതാ ച താദിസസ്സ ഇരിയാപഥസ്സ ന അനുച്ഛവികാതി കമ്മാനുഭാവസഞ്ജനിതപാടിഹാരിയവസേന അലങ്കതപടിയത്തോ വിയ, സോളസവസ്സുദ്ദേസികോ വിയ ച മഹാജനസ്സ ഉപട്ഠാസീതി വേദിതബ്ബം. മഹാസത്തസ്സ പുഞ്ഞാനുഭാവേന തദാ തഥാ ഉപട്ഠാനമത്തമേവേതന്തി. **പച്ഛാ ബാലദാരകോവ അഹോസി, ന താദിസോ**തി. ബുദ്ധഭാവാനുച്ഛവികസ്സ ബോധിസത്താനുഭാവസ്സ യാഥാവതോ പവേദിതത്താ **പരിസാ ചസ്സ** ബ്യാകരണേന **ബുദ്ധേന വിയ...പേ॰... അത്തമനാ അഹോസി.**

സബ്ബധമ്മതാതി സബ്ബാ സോളസവിധാപി യഥാവുത്താ ധമ്മതാ **സബ്ബബോധിസത്താനം ഹോന്തീതി വേദിതബ്ബാ** പുഞ്ഞഞാണസമ്ഭാരദസ്സനേന നേസം ഏകസദിസത്താ.

ദ്വത്തിംസമഹാപുരിസലക്ഖണവണ്ണനാ

൩൩. ദുകൂലചുമ്ബടകേതി ദഹരസ്സ നിപജ്ജനയോഗ്യതാവസേന പടിസംഹടദുകൂലസുഖുമേ. ''ഖത്തിയോ ബ്രാഹ്മണോ''തി ഏവമാദി **ജാതി.** ''കോണ്ഡഞ്ഞോ ഗോതമോ''തി ഏവമാദി **ഗോത്തം.** ''പോണികാ ചിക്ഖല്ലികാ സാകിയാ കോളിയാ''തി ഏവമാദി **കുലപദേസോ. ആദി**-സദ്ദേന രൂപിസ്സരിയപരിവാരാദിസബ്ബസമ്പത്തിയോ സങ്ഗണ്ഹാതി. **മഹന്തസ്സാ**തി

വിപുലസ്സ, ഉളാരസ്സാതി അത്ഥോ. **നിപ്ഫത്തിയോ**തി സിദ്ധിയോ. **ഗന്തബ്ബഗതിയാ**തി ഗതി-സദ്ദസ്സ കമ്മസാധനതമാഹ. ഉപപജ്ജനവസേന ഹി സുചരിതദുച്ചരിതേഹി ഗന്തബ്ബാതി **ഗതിയോ,** ഉപപത്തിഭവവിസേസോ. ഗച്ഛതി യഥാരുചി പവത്തതീതി **ഗതി,** അജ്ഝാസയോ. **പടിസരണേ**തി പരായണേ അവസ്സയേ. സബ്ബസങ്ഖതവിസംയുത്തസ്സ ഹി അരഹതോ നിബ്ബാനമേവ തംപടിസരണം. **ത്യാഹ**ന്തി തേ അഹം.

ദസവിധേ കുസലധമ്മേ, അഗരഹിതേ ച രാജധമ്മേ (ജാ° വ മഹാമംസജാതകേ വിത്ഥാരോ) നിയുത്തോതി **ധമ്മികോ.** തേന ച ധമ്മേന സകലം ലോകം രഞ്ജേതീതി **ധമ്മരാജാ.** യസ്മാ ചക്കവത്തീ ധമ്മേന ഞായേന രജ്ജം അധിഗച്ഛതി, ന അധമ്മേന, തസ്മാ വുത്തം **"ധമ്മേന ലദ്ധരജ്ജത്താ ധമ്മരാജാ"**തി. ചതൂസു ദിസാസു സമുദ്ദപരിയോസാനതായ **ചതുരന്താ** നാമ തത്ഥ തത്ഥ ദീപേ മഹാപഥവീതി ആഹ **"പുരത്ഥിമ...പേ°... ഇസ്സരോ"**തി. **വിജിതാവീ**തി വിജേതബ്ബസ്സ വിജിതവാ, കാമകോധാദികസ്സ അബ്ഭന്തരസ്സ, പടിരാജഭൂതസ്സ ബാഹിരസ്സ ച അരിഗണസ്സ വിജയി, വിജേത്വാ ഠിതോതി അത്ഥോ. കാമം ചക്കവത്തിനോ കേനചി യുദ്ധം നാമ നത്ഥി, യുദ്ധേന പന സാധേതബ്ബസ്സ വിജയസ്സ സിദ്ധിയാ **"വിജിതസങ്ഗാമോ"**തി വുത്തം. ജനപദോവ ചതുബ്ബിധഅച്ഛരിയധമ്മാദിസമന്നാഗതേ അസ്മിം രാജിനി ഥാവരിയം കേനചി അസംഹാരിയം ദള്ഹം ഭത്തഭാവം പത്തോ, ജനപദേ വാ അത്തനോ ധമ്മികായ പടിപത്തിയാ ഥാവരിയം ഥിരഭാവം പത്തോതി **ജനപദത്ഥാവരിയപ്പത്തോ.** മനുസ്സാനം ഉരേ സത്ഥം ഠപേത്വാ ഇച്ഛിതധനഹരണാദിനാ പരസാഹസകാരിതായ **സാഹസികാ.**

രതിജനനട്ഠേനാതി അതപ്പകപീതിസോമനസ്സുപ്പാദനേന. സദ്ദത്ഥതോ പന രമേതീതി **രതനം.** "അഹോ മനോഹര"ന്തി ചിത്തേ കത്തബ്ബതായ **ചിത്തീകതം** . "സ്വായം ചിത്തീകാരോ തസ്സ പൂജനീയതായാ"തി ചിത്തീകതന്തി പൂജനീയന്തി അത്ഥം വദന്തി. മഹന്തം വിപുലം അപരിമിതം മൂലം അഗ്ഘതീതി **മഹഗ്ഘം.** നത്ഥി ഏതസ്സ തുലാ ഉപമാതി **അതുലം,** അസദിസം. കദാചി ഏവ ഉപ്പജ്ജനതോ ദുക്ഖേന ലദ്ധബ്ബത്താ **ദുല്ലഭദസ്സനം.** അനോമേഹി ഉളാരഗുണേഹേവ സത്തേഹി പരിഭുഞ്ജിതബ്ബതോ **അനോമസത്തപരിഭോഗം.** ഇദാനി നേസം ചിത്തീകതാദിഅത്ഥാനം സവിസേസം ചക്കരതനേ ലബ്ഭമാനതം ദസ്സേത്വാ ഇതരേസുപി തേ അതിദിസിതും **"ചക്കരതനസ്സ ചാ"**തിആദി ആരദ്ധം. **അഞ്ഞം ദേവട്ഠാനം നാമ ന ഹോതി** രഞ്ഞോ അനഞ്ഞസാധാരണിസ്സരിയാദിസമ്പത്തിപടിലാഭഹേതുതോ, സത്താനഞ്ച യഥിച്ഛിതത്ഥപടിലാഭഹേതുതോ. **അഗ്ഘോ നത്ഥി** അതിവിയ ഉളാരസമുജ്ജലസത്തരതനമയത്താ, അച്ഛരിയബ്ഭുതമഹാനുഭാവതായ ച. യദഗ്ഗേന മഹഗ്ഘം, തദഗ്ഗേന **അതുലം.** സത്താനം പാപജിഗുച്ഛനേന വിഗതകാളകോ പുഞ്ഞപസുതതായ മണ്ഡഭൂതോ യാദിസോ കാലോ ബുദ്ധുപ്പാദാരഹോ, താദിസേ ഏവ ചക്കവത്തീനമ്പി സമ്ഭവോതി ആഹ **"യസ്മാ ച പനാ"**തിആദി. ഉപമാവസേന ചേതം വുത്തം, ഉപമോപമേയ്യാനഞ്ച ന അച്ചന്തമേവ സദിസതാ. തസ്മാ യഥാ ബുദ്ധാ കദാചി കരഹചി ഉപ്പജ്ജന്തി, ന തഥാ ചക്കവത്തിനോ, ഏവം സന്തേപി ചക്കവത്തിവത്തപരിപൂരണസ്സാപി ദുക്കരഭാവതോപി ദുല്ലഭുപ്പാദായേവാതി , ഇമിനാ ദുല്ലഭുപ്പാദതാസാമഞ്ഞേന തേസം ദുല്ലഭദസ്സനതാ വുത്താതി വേദിതബ്ബം. കാമം ചക്കരതനാനുഭാവേന സിജ്ഝമാനോ ഗുണോ ചക്കവത്തിപരിവാരസാധാരണോ, തഥാപി "ചക്കവത്തീ

ഏവ നം സാമിഭാവേന വിസവിതായ പരിഭുഞ്ജതീ"തി വത്തബ്ബതം അരഹതി തദത്ഥം ഉപ്പജ്ജനതോതി ദസ്സേന്തോ **"തദേത"**ന്തിആദിമാഹ. യഥാവുത്താനം പഞ്ചന്നം, ഛന്നമ്പി വാ അത്ഥാനം ഇതരരതനേസുപി ലബ്ഭനതോ **"ഏവം സേസാനിപീ"**തി വുത്തം. ഹത്ഥിഅസ്സ-പരിണായകരതനേഹി അജിതവിജയതോ, ചക്കരതനേന ച പരിവാരഭാവേന, സേസേഹി പരിഭോഗൂപകരണഭാവേന സമന്നാഗതോ. ഹത്ഥിഅസ്സമണിഇത്ഥിരതനേഹി പരിഭോഗൂപകരണഭാവേന സേസേഹി പരിവാരഭാവേനാതി യോജനാ.

ചതുന്നം മഹാദീപാനം സിരിവിഭവന്തി തത്ഥ ലദ്ധം സിരിസമ്പത്തിഞ്ചേവ ഭോഗസമ്പത്തിഞ്ച. **താദിസമേവാതി** "പുരേഭത്തമേവാ"തിആദിനാ വുത്താനുഭാവമേവ. യോജനപ്പമാണം പദേസം ബ്യാപനേന **യോജനപ്പമാണം അന്ധകാരം.** അതിദീഘതാദി**ഛബ്ബിധദോസപരിവജ്ജിതം.**

സൂരാതി സത്തിവന്തോ, നിബ്ഭയാതി അത്ഥോതി ആഹ **"അഭീരുകാ"**തി. **അങ്ഗന്തി** കാരണം. യേന കാരണേന "വീരാ"തി വുച്ചേയ്യും, തം **വീരങ്ഗം.** തേനാഹ **"വീരിയസ്സേതം നാമ"**ന്തി. യാവ ചക്കവാളപബ്ബതാ ചക്കസ്സ വത്തനതോ **"ചക്കവാളപബ്ബതം സീമം കത്വാ ഠിതസമുദ്ദപരിയന്ത"**ന്തി വുത്തം. **"അദണ്ഡേനാ"**തി ഇമിനാവ ധനദണ്ഡസ്സ, സരീരദണ്ഡസ്സ ച അകരണം വുത്തം. **"അസത്ഥേനാ"**തി ഇമിനാ പന സേനായ യുജ്ഝനസ്സാതി തദുഭയം ദസ്സേതും **"യേ കതാപരാധേ"**തിആദി വുത്തം. **വുത്തപ്പകാരന്തി** സാഗരപരിയന്തം.

"രഞ്ജനട്ഠേന **രാഗോ,** തണ്ഹായനട്ഠേന **തണ്ഹാ"**തി പവത്തിആകാരഭേദേന ലോഭോ ഏവ ദ്വിധാ വുത്തോ . തഥാ ഹിസ്സ ദ്വിധാപി ഛദനട്ഠോ ഏകന്തികോ. യഥാഹ "അന്ധതമം തദാ ഹോതി, യം രാഗോ സഹതേ നര"ന്തി, (നേത്തി॰ ൧൧, ൨൭) "തണ്ഹാഛദനഛാദിതാ"തി (ഉദാ॰ ൬൪) ച. ഇമിനാ നയേന ദോസാദീനമ്പി ഛദനട്ഠോ വത്തബ്ബോ. **കിലേസഗ്ഗഹണേന** വിചികിച്ഛാദയോ സേസകിലേസാ വുത്താ. യസ്മാ തേ സബ്ബേ പാപധമ്മാ ഉപ്പജ്ജമാനാ സത്തസന്താനം ഛാദേത്വാ പരിയോനന്ധിത്വാ തിട്ഠന്തി കുസലപ്പവത്തിം നിവാരേന്തി, തസ്മാ തേ "ഛദനാ, ഛദാ"തി ച വുത്താ. **വിവട്ടച്ഛദാതി** ച ഓ-കാരസ്സ ആ-കാരം കത്വാ നിദ്ദേസോ.

൩൪. താസന്തി ദ്വിന്നമ്പി നിപ്ഫത്തീനം. **നിമിത്തഭൂതാനീതി** ഞാപകകാരണഭൂതാനി. തഥാ ഹി ലക്ഖീയതി മഹാപുരിസഭാവോ ഏതേഹീതി **ലക്ഖണാനി.** ഠാനഗമനാദീസു ഭൂമിയം സുട്ഠു സമം പതിട്ഠിതാ പാദാ ഏതസ്സാതി **സുപ്പതിട്ഠിതപാദോ.** തം പനസ്സ സുപ്പതിട്ഠിതപാദതം ബ്യതിരേകമുഖേന വിഭാവേതും **"യഥാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **അഗ്ഗതലന്തി** അഗ്ഗപാദതലം. **പണ്ഹീതി** പണ്ഹിതലം. **പസ്സന്തി** പാദതലസ്സ ദ്വീസു പസ്സേസു ഏകേകം, ഉഭയമേവ വാ പരിയന്തം പസ്സം. **"അസ്സ പനാ"**തിആദി അന്വയതോ അത്ഥവിഭാവനം. **സുവണ്ണപാദുകതലമിവ** ഉജുകം നിക്ഖിപിയമാനം. **ഏകപ്പഹാരേനേവാതി** ഏകക്ഖണേയേവ. **സകലം പാദതലം ഭൂമിം ഫുസതി** നിക്ഖിപനേ. ഏകപ്പഹാരേനേവ സകലം പാദതലം ഭൂമിതോ ഉട്ഠഹതീതി യോജനാ. **തസ്മാ അയം സുപ്പതിട്ഠിതപാദോതി** നിഗമനം. യം പനേത്ഥ വത്തബ്ബം അനുപുബ്ബനിന്നാദിഅച്ഛരിയബ്ഭുതം നിസ്സന്ദഫലം, തം പരതോ **ലക്ഖണസുത്തവണ്ണനായം** (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൩.൨൦൧) ആവിഭവിസ്സതീതി.

നാഭി ദിസ്സതീതി ലക്ഖണചക്കസ്സ നാഭി പരിമണ്ഡലസണ്ഠാനാ സുപരിബ്യത്താ ഹുത്വാ ദിസ്സതി, ലബ്ഭതീതി അധിപ്പായോ. **നാഭിപരിച്ഛിന്നാ**തി തസ്സം നാഭിയം പരിച്ഛിന്നാ പരിച്ഛേദവസേന ഠിതാ. **നാഭിമുഖപരിക്ഖേപപട്ടോ**തി പകതിചക്കസ്സ അക്ഖബ്ഭാഹതപരിഹരണത്ഥം നാഭിമുഖേ ഠപേതബ്ബം പരിക്ഖേപപട്ടോ, തപ്പടിച്ഛന്നോ ഇധ അധിപ്പേതോ. **നേമിമണികാ**തി നേമിയം ആവലിഭാവേന ഠിതമണികാലേഖാ. **സമ്ബഹുലവാരോ**തി ബഹുവിധലേഖങ്ഗവിഭാവനവാരോ. **സത്തീ**തി ആവുധസത്തി. **സിരിവച്ഛോ**തി സിരിഅങ്ഗാ. **നന്ദീ**തി ദക്ഖിണാവത്തം. **സോവത്തികോ**തി സോവത്തിഅങ്ഗോ. **വടംസകോ**തി ആവേളം. **വഡ്ഢമാനക**ന്തി പുരിമഹാദീസു ദീപങ്കം. **മോരഹത്ഥകോ**തി മോരപിഞ്ഛകലാപോ, മോരപിഞ്ഛപടിസിബ്ബിതോ വാ ബീജനീവിസേസോ. **വാളബീജനീ**തി ചാമരിവാലം. സിദ്ധത്ഥാദി **പുണ്ണഘടപുണ്ണപാതിയോ.** ''ചക്കവാളോ''തി വത്വാ തസ്സ പധാനാവയവേ ദസ്സേതും **"ഹിമവാ സിനേരു… പേ… സഹസ്സാനീ"**തി വുത്തം. **"ചക്കവത്തിരഞ്ഞോ പരിസം ഉപാദായാ"**തി ഇദം ഹത്ഥിരതനാദീനമ്പി തത്ഥ ലബ്ഭമാനഭാവദസ്സനം. **സബ്ബോ**തിസത്തിആദികോ യഥാവുത്തോ അങ്ഗവിസേസോ **ചക്കലക്ഖണസ്സേവ പരിവാരോ**തി വേദിതബ്ബോ.

"ആയതപണ്ഹീ"തി ഇദം അഞ്ഞേസം പണ്ഹിതോ ദീഘതം സന്ധായ വുത്തം, ന പന അതിദീഘതന്തി ആഹ **"പരിപുണ്ണപണ്ഹീ"**തി. യഥാ പന പണ്ഹിലക്ഖണം പരിപുണ്ണം നാമ ഹോതി, തം ബ്യതിരേകമുഖേന ദസ്സേതും **"യഥാ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **ആരഗ്ഗേനാ**തി മണ്ഡലായ സിഖായ. **വട്ടേത്വാ**തി യഥാ സുവട്ടം ഹോതി, ഏവം വട്ടേത്വാ. **രത്തകമ്ബലഗേണ്ഡുകസദിസാ**തി രത്തകമ്ബലമയഗേണ്ഡുകസദിസാ.

"മക്കടസ്സേവാ"തി ദീഘഭാവം, സമതഞ്ച സന്ധായേതം വുത്തം. **നിയ്യാസതേലേനാ**തി ഛത്തിരിതനിയ്യാസാദിനിയ്യാസസമ്മിസ്സേന തേലേന, യം ''സുരഭിനിയ്യാസ''ന്തിപി വദന്തി. **നിയ്യാസതേല**ഗ്ഗഹണഞ്ചേത്ഥ ഹരിതാലവട്ടിയാ ഘനസിനിദ്ധഭാവദസ്സനത്ഥം.

യഥാ സതക്ഖത്തും വിഹതം കപ്പാസപടലം സപ്പിമണ്ഡേ ഓസാരിതം അതിവിയ മുദു ഹോതി, ഏവം മഹാപുരിസസ്സ ഹത്ഥപാദാതി ദസ്സേന്തോ **"സപ്പിമണ്ഡേ"**തിആദിമാഹ. **തലുനാ**തി സുഖുമാലാ.

ചമ്മേനാതി അങ്ഗുലന്തരവേഠിതചമ്മേന. **പടിബദ്ധഅങ്ഗുലന്തരോ**തി ഏകതോ സമ്ബദ്ധഅങ്ഗുലന്തരോ ന ഹോതി. **ഏകപ്പമാണാ**തി ദീഘതോ സമാനപ്പമാണാ. **യവലക്ഖണ**ന്തി അബ്ഭന്തരതോ അങ്ഗുലിപബ്ബേ ഠിതം യവലക്ഖണം. **പടിവിജ്ഝിത്വാ**തി തംതംപബ്ബാനം സമാനദേസതായ അങ്ഗുലീനം പസാരിതകാലേപി അഞ്ഞമഞ്ഞം വിജ്ഝിതാനി വിയ ഫുസിത്വാ തിട്ഠന്തി.

സങ്ഖാ വുച്ചന്തി ഗോപ്ഫകാ, ഉദ്ധം സങ്ഖാ ഏതേസന്തി **ഉസ്സങ്ഖാ,** പാദാ. **പിട്ഠിപാദേ**തി പിട്ഠിപാദസമീപേ. **തേനാ**തി പിട്ഠിപാദേ ഠിതഗോപ്ഫകഭാവേന ബദ്ധാ ഹോന്തീതി യോജനാ. തയിദം ''തേനാ''തി പദം ഉപരിപദദ്വയേപി യോജേതബ്ബം ''തേന ബദ്ധഭാവേന ന യഥാസുഖം പരിവട്ടന്തി, തേന യഥാസുഖം നപരിവട്ടനേന ഗച്ഛന്താനം പാദതലാനിപി ന ദിസ്സന്തീ''തി.

ഉപരീതി പിട്ഠിപാദതോ ദ്വിതിഅങ്ഗുലിമത്തം ഉദ്ധം, ‘‘ചതുരങ്ഗുലമത്ത’’ന്തി ച വദന്തി. നിഗൂള്ഹാനി ച ഹോന്തി, ന അഞ്ഞേസം വിയ പഞ്ഞായമാനാനി. **തേനാ**തി ഗോപ്ഫകാനം ഉപരി പതിട്ഠിതഭാവേന. **അസ്സാ**തി മഹാപുരിസസ്സ. സതിപി ദേസന്തരപ്പവത്തിയം നിച്ചലോതി ദസ്സനത്ഥം **നാഭിഗ്ഗ**ഹണം. **‘‘അധോകായോവ ഇഞ്ജതീ’’**തി ഇദം പുരിമപദസ്സ കാരണവചനം. യസ്മാ അധോകായോവ ഇഞ്ജതി, തസ്മാ നാഭിതോ…പേ॰… നിച്ചലോ ഹോതി. **‘‘സുഖേന പാദാ പരിവട്ടന്തീ’’**തി ഇദം പന പുരിമസ്സ, പച്ഛിമസ്സ ച കാരണവചനം. യസ്മാ സുഖേന പാദാ പരിവട്ടന്തി, തസ്മാ അധോകായോവ ഇഞ്ജതി, യസ്മാ സുഖേന പാദാ പരിവട്ടന്തി, തസ്മാ പുരതോപി…പേ॰… പച്ഛതോയേവാതി.

യസ്മാ ഏണിമിഗസ്സ സമന്തതോ ഏകസദിസമംസാ അനുക്കമേന ഉദ്ധം ഥൂലാ ജങ്ഘാ ഹോന്തി, തഥാ മഹാപുരിസസ്സാപി, തസ്മാ വുത്തം **‘‘ഏണിമിഗസദിസജങ്ഘോ’’**തി. **പരിപുണ്ണജങ്ഘോ**തി സമന്തതോ മംസൂപചയേന പരിപുണ്ണജങ്ഘോ. തേനാഹ **‘‘ന ഏകതോ’’**തിആദി.

ഏതേനാതി ‘‘അനോനമന്തോ’’തിആദിവചനേന, ജാണുഫാസുഭാവദീപനേനാതി അത്ഥോ. **അവസേസജനാ**തി ഇമിനാ ലക്ഖണേന രഹിതജനാ. **ഖുജ്ജാ വാ ഹോന്തി** ഹേട്ഠിമകായതോ ഉപരിമകായസ്സ രസ്സതായ, **വാമനാ വാ** ഉപരിമകായതോ ഹേട്ഠിമകായസ്സ രസ്സതായ, ഏതേന ഠപേത്വാ സമ്മാസമ്ബുദ്ധം, ചക്കവത്തിനഞ്ച ഇതരേ സത്താ ഖുജ്ജപക്ഖികാ, വാമനപക്ഖികാ ചാതി ദസ്സേതി.

കാമം സബ്ബാപി പദുമകണ്ണികാ സുവണ്ണവണ്ണാവ, കഞ്ചനപദുമകണ്ണികാ പന പഭസ്സരഭാവേന തതോ സാതിസയാതി ആഹ **‘‘സുവണ്ണപദുമകണ്ണികസദിസേഹീ’’**തി. **ഓഹിതന്തി** സമോഹിതം അന്തോഗധം. തഥാഭൂതം പന തം തേന ഛന്നം ഹോതീതി ആഹ **‘‘പടിച്ഛന്ന’’**ന്തി.

സുവണ്ണവണ്ണോതി സുവണ്ണവണ്ണവണ്ണോതി അയമേത്ഥ അത്ഥോതി ആഹ **‘‘ജാതിഹിങ്ഗുലകേനാ’’**തിആദി, സ്വായമത്ഥോ ആവുത്തിഞായേന ച വേദിതബ്ബോ. സരീരപരിയായോ ഇധ വണ്ണ-സദ്ദോതി അധിപ്പായോ. പഠമവികപ്പം വത്വാ തഥാരൂപായ പന രുള്ഹിയാ അഭാവം മനസി കത്വാ വണ്ണധാതുപരിയായമേവ വണ്ണ-സദ്ദം ഗഹേത്വാ ദുതിയവികപ്പോ വുത്തോ. തസ്മാ പദദ്വയേനാപി സുനിദ്ധന്തസുവണ്ണസദിസഛവിവണ്ണോതി വുത്തം ഹോതി.

രജോതി സുഖുമരജോ. **ജല്ല**ന്തി മലീനഭാവാവഹോ രേണുസഞ്ചയോ. തേനാഹ **‘‘മലം വാ’’**തി. യദി വിവത്തതി, കഥം ന്ഹാനാദീനീതി ആഹ **‘‘ഹത്ഥധോവനാദീനീ’’**തിആദി.

ആവട്ടപരിയോസാനേതി പദക്ഖിണാവട്ടനവസേന പവത്തസ്സ ആവട്ടസ്സ അന്തേ.

ബ്രഹ്മുനോ സരീരം പുരതോ വാ പച്ഛതോ വാ അനോനമിത്വാ ഉജുകമേവ ഉഗ്ഗതന്തി ആഹ **‘‘ബ്രഹ്മാ വിയ ഉജുഗത്തോ’’**തി. സാ പനായം ഉജുഗത്തതാ അവയവേസു ബുദ്ധിപ്പത്തേസു ദട്ഠബ്ബാ, ന ദഹരകാലേതി വുത്തം

“ഉഗ്ഗതദീഘസരീരോ ഭവിസ്സതീ”തി. **ഇതരേസൂ**തി ‘‘ഖന്ധജാണൂസൂ’’തി ഇമേസു **ദ്വീസു ഠാനേസു** നമന്താ പുരതോ നമന്തീതി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ. **പസ്സവങ്കാ**തി ദക്ഖിണപസ്സേന വാ വാമപസ്സേന വാ വങ്കാ. **സൂലസദിസാ**തി പോത്ഥകരൂപകരണേ ഠപിതസൂലപാദസദിസാ.

ഹത്ഥപിട്ഠിആദിവസേന സത്ത സരീരാവയവാ ഉസ്സദാ ഉപചിതമംസാ ഏതസ്സാതി **സത്തുസ്സദോ.** അട്ഠികോടിയോ പഞ്ഞായന്തീതി യോജനാ. **നിഗൂള്ഹസിരാജാലേഹീ**തി ലക്ഖണവചനമേതന്തി തേന നിഗൂള്ഹഅട്ഠികോടീഹീതിപി വുത്തമേവ ഹോതീതി. **ഹത്ഥപിട്ഠാദീഹീ**തി ഏത്ഥ **ആദി**-സദ്ദേന അംസകൂടഖന്ധകൂടാനം സങ്ഗഹേ സിദ്ധേ തം ഏകദേസേന ദസ്സേന്തോ **“വട്ടേത്വാ…പേ॰… ഖന്ധേനാ”**തി ആഹ. **“സിലാരൂപകം വിയാ”**തിആദിനാ വാ നിഗൂള്ഹഅംസകൂടതാപി വിഭാവിതാ യേവാതി ദട്ഠബ്ബം.

സീഹസ്സ പുബ്ബദ്ധം സീഹപുബ്ബദ്ധം, പരിപുണ്ണാവയവതായ സീഹപുബ്ബദ്ധം വിയ സകലോ കായോ അസ്സാതി സീഹപുബ്ബദ്ധകായോ. തേനാഹ **“സീഹസ്സ പുബ്ബദ്ധകായോ വിയ സബ്ബോ കായോ പരിപുണ്ണോ”**തി. **സീഹസ്സേവാ**തി സീഹസ്സ വിയ. **ദുസ്സണ്ഠിതവിസണ്ഠിതോ ന ഹോതീ**തി ദുട്ഠു സണ്ഠിതോ, വിരൂപസണ്ഠിതോ ച ന ഹോതി, തേസം തേസം അവയവാനം അയുത്തഭാവേന, വിരൂപഭാവേന ച സണ്ഠിതി ഉപഗതോ ന ഹോതീതി അത്ഥോ. **സണ്ഠന്തീ**തി സണ്ഠഹന്തി. **ദീഘേഹീ**തി അങ്ഗുലിനാസാദീഹി. **രസ്സേഹീ**തി ഗീവാദീഹി. **ഥൂലേഹീ**തി ഊരുബാഹുആദീഹി . **കിസേഹീ**തി കേസലോമമജ്ഝാദീഹി. **പുഥുലേഹീ**തി അക്ഖിഹത്ഥതലാദീഹി. **വട്ടേഹീ**തി ജങ്ഘഹത്ഥാദീഹി.

സതപുഞ്ഞലക്ഖണതായ **നാനാചിത്തേന പുഞ്ഞചിത്തേന ചിത്തിതോ** സഞ്ജാതചിത്തഭാവോ ‘‘ഈദിസോ ഏവ ബുദ്ധാനം ധമ്മകായസ്സ അധിട്ഠാനം ഭവിതും യുത്തോ’’തി ദസപാരമീഹി **സജ്ജിതോ** അഭിസങ്ഖതോ, ‘‘ദാനചിത്തേന പുഞ്ഞചിത്തേനാ’’തി വാ പാഠോ, ദാനവസേന, സീലാദിവസേന ച പവത്തപുഞ്ഞചിത്തേനാതി അത്ഥോ.

ദ്വിന്നം കോട്ടാനം അന്തരന്തി ദ്വിന്നം പിട്ഠിബാഹാനം വേമജ്ഝം പിട്ഠിമജ്ഝസ്സ ഉപരിഭാഗോ. **ചിതം പരിപുണ്ണ**ന്തി അനിന്നഭാവേന ചിതം, ദ്വീഹി കോട്ടേഹി സമതലതായ പരിപുണ്ണം. **ഉഗ്ഗമ്മാ**തി ഉഗ്ഗന്ത്വാ, അനിന്നം സമതലം ഹുത്വാതി അധിപ്പായോ. തേനാഹ **“സുവണ്ണഫലകം വിയാ”**തി.

നിഗ്രോധോ വിയ പരിമണ്ഡലോതി പരിമണ്ഡലനിഗ്രോധോ വിയ പരിമണ്ഡലോ, ‘‘നിഗ്രോധപരിമണ്ഡലപരിമണ്ഡലോ’’തി വത്തബ്ബേ ഏകസ്സ പരിമണ്ഡല-സദ്ദസ്സ ലോപം കത്വാ **“നിഗ്രോധപരിമണ്ഡലോ”**തി വുത്തോ. തേനാഹ **“സമക്ഖന്ധസാഖോ നിഗ്രോധോ”**തിആദി. ന ഹി സബ്ബോ നിഗ്രോധോ പരിമണ്ഡലോതി, പരിമണ്ഡലസദ്ദസന്നിധാനേന വാ പരിമണ്ഡലോവ നിഗ്രോധോ ഗയ്ഹതീതി ഏകസ്സ പരിമണ്ഡലസദ്ദസ്സ ലോപേന വിനാപി അയമത്ഥോ ലബ്ഭതീതി ആഹ **“നിഗ്രോധോ വിയ പരിമണ്ഡലോ”**തി. **യാവതകോ അസ്സാതി യാവതകപ്വസ്സ** ഓ-കാരസ്സ വ-കാരാദേസം കത്വാ.

സമവട്ടിതക്ഖന്ധോതി സമം സുവട്ടിതക്ഖന്ധോ. കോഞ്ചാ വിയ ദീഘഗലാ, ബകാ വിയ വങ്കഗലാ , വരാഹാ വിയ പുഥുലഗലാതി യോജനാ.

സുവണ്ണാളിങ്ഗസദിസോതി സുവണ്ണമയഖുദ്ദകമുദിങ്ഗസദിസോ.

രസഗ്ഗസഗ്ഗീതി മധുരാദിഭേദം രസം ഗസന്തി അന്തോ പവേസന്തീതി രസഗ്ഗസാ രസഗ്ഗസാനം അഗ്ഗാ രസഗ്ഗസഗ്ഗാ, താ ഏതസ്സ സന്തീതി **രസഗ്ഗസഗ്ഗീ. തേനാ**തി ഓജായ അഫരണേന ഹീനധാതുകത്താ **തേ ബഹ്വാബാധാ ഹോന്തി.**

ഹനൂതി സന്നിസ്സയദന്താധാരസ്സ സമഞ്ഞാ, തം ഭഗവതോ സീഹസ്സ ഹനു വിയ, തസ്മാ ഭഗവാ **സീഹഹനു.** തഥ യസ്മാ ബുദ്ധാനം രൂപകായസ്സ, ധമ്മകായസ്സ ച ഉപമാ നാമ ഹീനൂപമാവ, നത്ഥി സമാനൂപമാ, കുതോ അധികൂപമാ, തസ്മാ അയമ്പി ഹീനൂപമാതി ദസ്സേതും **"തത്ഥാ"**തിആദി വുത്തം. യസ്മാ മഹാപുരിസസ്സ ഹേട്ഠിമാനുരൂപവസേനേവ ഉപരിമമ്പി സണ്ഠിതം, തസ്മാ വുത്തം **"ദ്വേപി പരിപുണ്ണാനീ"**തി, തഞ്ച ഖോ ന സബ്ബസോ പരിമണ്ഡലതായ, അഥ ഖോ തിഭാഗാവസേസമണ്ഡലതായാതി ആഹ **"ദ്വാദസിയാ പക്ഖസ്സ ചന്ദസദിസാനീ"**തി. **സല്ലക്ഖേത്വാ**തി അത്തനോ ലക്ഖണസത്ഥാനുസാരേന ഉപധാരേത്വാ. ദന്താനം ഉച്ചനീചതാ അബ്ഭന്തരബാഹിരപസ്സവസേനപി വേദിതബ്ബാ, ന അഗ്ഗവസേനേവ. തേനാഹ **"അയപട്ടകേന ഛിന്നസങ്ഖപടലം വിയാ"**തി. **അയപട്ടക**ന്തി കകചം അധിപ്പേതം. **സമാ ഭവിസ്സന്തി,** ന വിസമാ, സമസണ്ഠാനാതി അത്ഥോ.

സാതിസയം മുദുദീഘപുഥുലതാദിപ്പകാരഗുണാ ഹുത്വാ ഭൂതാ ജാതാതി പഭൂതാ, ഭ-കാരസ്സ ഹ-കാരം കത്വാ പഹൂതാ ജിവ്ഹാ ഏതസ്സാതി **പഹൂതജിവ്ഹോ.**

വിച്ഛിന്ദിത്വാ വിച്ഛിന്ദിത്വാ പവത്തസരതായ **ഛിന്നസ്സരാപി.** അനേകാകാരതായ **ഭിന്നസ്സരാപി.** കാകസ്സ വിയ അമനുഞ്ഞസരതായ **കാകസ്സരാപി. അപലിബുദ്ധത്താ**തി അനുപദ്ദുതവത്ഥുകത്താ, വത്ഥൂതി ച അക്ഖരുപ്പത്തിട്ഠാനം വേദിതബ്ബം. **അട്ഠങ്ഗസമന്നാഗതോ**തി ഏത്ഥ അങ്ഗാനി പരതോ ആഗമിസ്സന്തി. **മഞ്ജുഘോസോ**തി മധുരസ്സരോ.

അഭിനീലനേത്തോതി അധികനീലനേത്തോ, അധികതാ ച സാതിസയം നീലഭാവേന വേദിതബ്ബാ, ന നേത്തനീലഭാവസ്സേവ അധികഭാവതോതി ആഹ **"ന സകലനീലനേത്തോ"**തിആദി. പീതലോഹിതവണ്ണാ സേതമണ്ഡലഗതരാജിവസേന. നീലസേതകാളവണ്ണാ പന തംതംമണ്ഡലവസേനേവ വേദിതബ്ബാ.

"ചക്ഖുഭണ്ഡന്തി അക്ഖിദല"ന്തി കേചി. "അക്ഖിദലവടുമ"ന്തി അഞ്ഞേ. അക്ഖിദലേഹി പന സദ്ധിം അക്ഖിബിമ്ബന്തി വേദിതബ്ബം. ഏവഞ്ഹി വിനിഗ്ഗതഗമ്ഭീരജോതനാപി യുത്താ ഹോതി. **"അധിപ്പേത"**ന്തി ഇമിനാ അയമേത്ഥ അധിപ്പായോ ഏകദേസേന സമുദായുപലക്ഖണഞായേനാതി ദസ്സേതി. യസ്മാ പഖുമ-സദ്ദോ ലോകേ അക്ഖിദലലോമേസു നിരുള്ഹോ, തേനേവാഹ **"മുദുസിനിദ്ധനീലസുഖുമപഖുമാചിതാനി അക്ഖീനീ"**തി.

കിഞ്ചാപി ഉണ്ണാ-സദ്ദോ ലോകേ അവിസേസതോ ലോമപരിയായോ, ഇധ പന ലോമവിസേസവാചകോതി ആഹ **"ഉണ്ണാ ലോമ"**ന്തി. **നലാടവേമജ്ഝേ ജാതാ**തി നലാടമജ്ഝഗതാ ജാതാ. **ഓദാതതായ ഉപമാ,** ന മുദുതായ . ഉണ്ണാ ഹി തതോപി സാതിസയം മുദുതരാ. തേനാഹ**"സപ്പി മണ്ഡേ"**തിആദി. **രജതപുബ്ബുളക**ന്തി രജതമയതാരകമാഹ.

ദ്വേ അത്ഥവസേ പടിച്ച വുത്തന്തി യസ്മാ ബുദ്ധാ, ചക്കവത്തിനോ ച പരിപുണ്ണനലാടതായ, പരിപുണ്ണസീസബിമ്ബതായ ച ''ഉണ്ഹീസസീസാ''തി വുച്ചന്തി, തസ്മാ തേ ദ്വേ അത്ഥവസേ പടിച്ച **"ഉണ്ഹീസസീസോ"തി ഇദം വുത്തം.** ഇദാനി തം അത്ഥദ്വയം മഹാപുരിസേ സുപ്പതിട്ഠിതന്തി **"മഹാപുരിസസ്സ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. സണ്ഹതമതായ, സുവണ്ണവണ്ണതായ, പഭസ്സരതായ, പരിപുണ്ണതായ ച **രഞ്ഞോ ബദ്ധഉണ്ഹീസപട്ടോ വിയ വിരോചതി. കപിസീസാ**തി ദ്വിധാഭൂതസീസാ. **ഫലസീസാ**തി ഫലിതസീസാ. **അട്ഠിസീസാ**തി മംസസ്സ അഭാവതോ അതിവിയ അട്ഠിതായ, പതനുഭാവതോ വാ തചോനദ്ധഅട്ഠിമത്തസീസാ. **തുമ്ബസീസാ**തി ലാബുസദിസസീസാ. **പബ്ഭാരസീസാ**തി പിട്ഠിഭാഗേന ഓലമ്ബമാനസീസാ. **പുരിമനയേനാ**തി പരിപുണ്ണനലാടതാപക്ഖേന. **ഉണ്ഹീസവേഠിതസീസോ വിയാ**തി ഉണ്ഹീസപട്ടേന വേഠിതസീസപദേസോ വിയ. **ഉണ്ഹീസം വിയാ**തി ഛേകേന സിപ്പിനാ വിരചിതഉണ്ഹീസമണ്ഡലം വിയ.

വിപസ്സീസമഞ്ഞാവണ്ണനാ

൩൭. **തസ്സ വിത്ഥാരോ**തി തസ്സ ലക്ഖണപരിഗ്ഗണ്ഹനേ നേമിത്തകാനം സന്തപ്പനസ്സ വിത്ഥാരോ വിത്ഥാരകഥാ. **ഗബ്ഭോക്കന്തിയം** നിമിത്തഭൂത സുപിനപടിഗ്ഗാഹകസന്തപ്പനേ **വുത്തോയേവ. നിദ്ദോസേനാ**തി ഖാരികലോണികാദിദോസരഹിതേന. **ധാതിയോ**തി ഥഞ്ഞപായികാ ധാതിയോ. താ ഹി ധാപേന്തി ഥഞ്ഞം പായേന്തീതി **ധാതിയോ. "ഥഞ്ഞം"**തി ഇമിനാ ''സട്ഠി''ന്തി പദം ഉപസംഹരതി , **സേസാപീ**തി ന്ഹാപികാ, ധാരികാ, പരിഹാരികാതി ഇമാ തിവിധാ. താപി ദഹന്തി വിദഹന്തി ന്ഹാനം ദഹന്തി ധാരേന്തീതി ''ധാതിയോ'' ത്വേവ വുച്ചന്തി. തത്ഥ **ധാരണം** ഉരസാ, ഊരുനാ, ഹത്ഥേഹി വാ സുചിരം വേലം സന്ധാരണം. **പരിഹരണം** അഞ്ഞസ്സ അങ്കതോ അത്തനോ അങ്കം, അഞ്ഞസ്സ ബാഹുതോ അത്തനോ ബാഹും ഉപസംഹരന്തേഹി **ഹരണം** സമ്പാപനം.

൩൮. **മഞ്ജുസ്സരോ**തി സണ്ഹസ്സരോ. യോ ഹി സണ്ഹോ, സോ ഖരോ ന ഹോതീതി ആഹ **"അഖരസ്സരോ"**തി. **വഗ്ഗുസ്സരോ**തി മനോരമ്മസ്സരോ, മനോരമ്മതാ ചസ്സ ചാതുരിയനേ പുഞ്ഞയോഗതോതി ആഹ **"ഛേകനിപുണസ്സരോ"**തി. **മധുരസ്സരോ**തി സോതസുഖസ്സരോ, സോതസുഖതാ ചസ്സ അതിവിയ ഇട്ഠഭാവേനാതി ആഹ **"സാതസ്സരോ"**തി. **പേമനീയസ്സരോ**തി പിയായിതബ്ബസ്സരോ, പിയായിതബ്ബതാ ചസ്സ സുണന്താനം അത്തനി ഭത്തിസമുപ്പാദനേനാതി ആഹ **"പേമജനകസ്സരോ"**തി. **കരവീകസ്സരോ**തി. കരവീകസദ്ദോ യേസം സത്താനം സോതപഥം ഉപഗച്ഛതി, തേ അത്തനോ സരസമ്പത്തിയാ പകതിം ജഹാപേത്വാ അവസേ കരോന്തോ അത്തനോ വസേ വത്തേതി, ഏവം മധുരോതി ദസ്സേന്തോ **"തത്രിദ"**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **"കരവീകസകുണേ"**തിആദി തസ്സ സഭാവകഥനം. **ലളിത**ന്തി പീതിവേഗസമുട്ഠിതം ലീളം. **ഛഡ്ഡേത്വാ**തി ''സങ്ഖരണമ്പി മധുരസദ്ദസവനന്തരായകര''ന്തി **തിണാനി** അപനേത്വാ. **അനിക്ഖിപിത്വാ**തി ഭൂമിയം അനിക്ഖിപിത്വാ ആകാസഗതമേവ കത്വാ. **അനുബന്ധമിഗാ** വാളമിഗേഹി. തതോ **മരണഭയം** ഹിത്വാ. **പക്ഖേ പസാരേത്വാ**തി പക്ഖേ യഥാപസാരിതേ കത്വാ അപതന്താ **തിട്ഠന്തി**.

സുവണ്ണപഞ്ജരം വിസ്സജ്ജേസി യോജനപ്പമാണേ ആകാസേ അത്തനോ ആണായ പവത്തനതോ. തേനാഹ **"സോ രാജാണായാ"**തിആദി. **ലളിംസൂ**തി

ലളിതം കാതും ആരഭിംസു. **തം പീതി**ന്തി തം ബുദ്ധഗുണാരമ്മണം പീതിം തേനേവ നീഹാരേന പുനപ്പുനം പവത്തം പീതിം **അവിജഹിത്വാ** വിക്ഖമ്ഭിതകിലേസാ ഥേരാനം സന്തികേ ലദ്ധധമ്മസ്സവനസപ്പായാ ഉപനിസ്സയസമ്പത്തിയാ പരിപക്കഞാണതായ **സത്തഹി...പേ॰... പതിട്ഠാസി.** സത്തസതമത്തേന ഓരോധജനേന സദ്ധിം പദസാവ ഥേരാനം സന്തികം ഉപഗതത്താ **"സത്തഹി ജങ്ഘസതേഹി സദ്ധി"**ന്തി വുത്തം. **തതോതി** കരവീകസദ്ദതോ. **സതഭാഗേന...പേ॰... വേദിതബ്ബോ** അനേകകപ്പകോടിസതസമ്ഭൂതപുഞ്ഞസമ്ഭാരസമുദാഗതവത്ഥുസമ്പത്തിഭാവതോ.

൩൯. കമ്മവിപാകജന്തി സാതിസയസുചരിതകമ്മനിബ്ബത്തം പിത്തസേമ്ഹരുഹിരാദീഹി അപലിബുദ്ധം ദൂരേപി ആരമ്മണം സമ്പടിച്ഛനസമത്ഥം കമ്മവിപാകേന സഹജാതം, കമ്മസ്സ വാ വിപാകഭാവേന ജാതം പസാദചക്ഖു. ദുവിധഞ്ഹി ദിബ്ബചക്ഖും കമ്മമയം, ഭാവനാമയന്തി. തത്രിദം കമ്മമയന്തി ആഹ **"ന ഭാവനാമയ"**ന്തി. ഭാവനാമയം പന ബോധിമൂലേ ഉപ്പജ്ജിസ്സതി. അയം ''സോ''തി സല്ലക്ഖണം കാമം മനോവിഞ്ഞാണേന ഹോതി, ചക്ഖുവിഞ്ഞാണേന പന തസ്സ തഥാ വിഭാവിതത്താ മനോവിഞ്ഞാണസ്സ തഥ തഥാപവത്തീതി ആഹ **"യേന നിമിത്തം...പേ॰... സക്കോതീ"**തി.

൪൦. വചനത്ഥോതി സദ്ദത്ഥോ. **നിമീലന**ന്തി നിമീലനദസ്സനം നവിസുദ്ധം, തഥാ ച അക്ഖീനി അവിവടാനി നിമീലദസ്സനസ്സ ന വിസുദ്ധിഭാവതോ. തബ്ബിപരിയായതോ പന ദസ്സനം വിസുദ്ധം, വിവടഞ്ചാതി ആഹ **"അന്തരന്തരാ"**തിആദി.

൪൧. നീ-ഇതി - ജാനനത്ഥം ധാതും ഗഹേത്വാ ആഹ **"പനയതി ജാനാതീ"**തി. യതോ വുത്തം ''അനിമിത്താ ന നായരേ''തി (വിസുദ്ധി॰ ൧.൧൭൪; സം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧.൨൦), ''വിദൂഭി നേയ്യം നരവരസ്സാ''തി (നേത്തി॰ സങ്ഗഹവാര) ച. നീ-ഇതി പന പവത്തനത്ഥം ധാതും ഗഹേത്വാ **"നയതി** പവത്തേതീ"തി. **അപ്പമത്തോ അഹോസി** തേസു തേസു കിച്ചകരണീയേസു.

൪൨. വസ്സാവാസോ **വസ്സം** ഉത്തരപദലോപേന, തസ്മാ വസ്സം, വസ്സേ വാ, സന്നിവാസഫാസുതായ അരഹതീതി **വസ്സികോ,** പാസാദോ. മാസാ പന വസ്സേ ഉതുമ്ഹി ഭവാതി വസ്സികാ. **ഇതരേസൂ**തി ഹേമന്തികം ഗിമ്ഹികന്തി ഇമേസു. **ഏസേവ നയോ**തി ഉത്തരപദലോപേന നിദ്ദേസം അതിദിസതി.

നാതിഉച്ചോ ഹോതി നാതിനീചോതി ഗിമ്ഹികോ വിയ ഉച്ചോ, ഹേമന്തികോ വിയ നീചോ ന ഹോതി, അഥ ഖോ തദുഭയവേമജ്ഝലക്ഖണതായ നാതിഉച്ചോ ഹോതി, നാതിനീചോ. **അസ്സാ**തി പാസാദസ്സ. **നാതിബഹൂനീ**തി ഗിമ്ഹികസ്സ വിയ ന അതിബഹൂനി. **നാതിതനൂനീ**തി ഹേമന്തികസ്സ വിയ ന ഖുദ്ദകാനി, തനുതരജാലാനി ച. **മിസ്സകാനേവാ**തി ഹേമന്തികേ വിയ ന ഉണ്ഹനിയാനേവ, ഗിമ്ഹികേ വിയ ച ന സീതനിയാനേവ, അഥ ഖോ ഉഭയമിസ്സകാനേവ. **തനുകാനീ**തി ന പുഥുലാനി. **ഉണ്ഹപ്പവേസനത്ഥായാ**തി സൂരിയസന്താപാനുപ്പവേസായ. **ഭിത്തിനിയൂഹാനീ**തി ദക്ഖിണപസ്സേ ഭിത്തീസു നിയൂഹാനി. **സിനിദ്ധ**ന്തി സിനേഹവന്തം, സിനിദ്ധഗ്ഗഹണേനേവ ചസ്സ ഗരുകതാപി വുത്താ ഏവ. **കടുകസന്നിസ്സിത**ന്തി തികടുകാദികടുകദബ്ബൂപസഞ്ഹിതം. **ഉദകയന്താനീ**തി ഉദകധാരാവിസ്സന്ദയന്താനി.

യഥാ ജലയന്താനി, ഏവം ഹിമയന്താനിപി തഥ കരോന്തി ഏവ. തസ്മാ ഹേമന്തേ വിയ ഹിമാനി പതന്താനിയേവ ഹോന്തീതി ച വേദിതബ്ബം.

സബ്ബട്ഠാനാനിപീതി സബ്ബാനി പടികിരിയാന്ഹാനഭോജനകീളാസഞ്ചരണാദിട്ഠാനാനിപി, ന നിവാസട്ഠാനാനിയേവ. തേനാഹ **"ദോവാരികാപീ"**തിആദി. തഥ കാരണമാഹ **"രാജാ കിരാ"**തിആദി.

പഠമഭാണവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ജിണ്ണപുരിസവണ്ണനാ

ൎ൪. ഗോപാനസിവങ്കന്തി വങ്കഗോപാനസീ വിയ. വങ്കാനഞ്ഹി വങ്കഭാവസ്സ നിദസ്സനത്ഥം അവങ്കഗോപാനസീപി ഗയ്ഹതി. **ആഭോഗ്ഗവങ്ക**ന്തി ആദിതോ പട്ഠായ അബ്ഭുഗ്ഗതായ കുടിലസരീരതായ വങ്കം. തേനാഹ **"ഖന്ധേ"**തിആദി. ദണ്ഡപരം ദണ്ഡഗ്ഗഹണപരം അയനം ഗമനം ഏതസ്സാതി **ദണ്ഡപരായനം,** ദണ്ഡോ വാ പരം ആയനം ഗമനകാരണം ഏതസ്സാതി **ദണ്ഡപരായനം.** ഠാനാദീസു ദണ്ഡോ ഗതി അവസ്സയോ ഏതസ്സ തേന വിനാ അപ്പവത്തനതോതി **ദണ്ഡഗതികം,** ഗച്ഛതി ഏതേനാതി വാ **ഗതി,** ദണ്ഡോ ഗതി ഗമനകാരണം ഏതസ്സാതി **ദണ്ഡഗതികം. ദണ്ഡപടിസരണ**ന്തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **ജരാതുര**ന്തി ജരായ കിലന്തം അസ്സവസം. **യദാ രഥോ പുരതോ ഹോതീ**തി ദേധാപഥേ സമ്പത്തേ പുരതോ ഗച്ഛന്തേ ബലകായേ തത്ഥ ഏകം സണ്ഠാനം ആരുള്ഹോ മജ്ഝേ ഗച്ഛന്തോ ബോധിസത്തേന ആരുള്ഹോ രഥോ ഇതരം സണ്ഠാനം ഗച്ഛന്തോ യദാ പുരതോ ഹോതി. **പച്ഛാ ബലകായോ**തി തദാ പച്ഛാ ഹോതി സബ്ബോ ബലകായോ. **താദിസേ ഓകാസേ**തി താദിസേ വുത്തപ്പകാരേ മഗ്ഗപ്പദേസേ. **തം പുരിസ**ന്തി തം ജിണ്ണപുരിസം. **സുദ്ധാവാസാ**തി സിദ്ധത്ഥാദീനം തിണ്ണം സമ്മാസമ്ബുദ്ധാനം സാസനേ ബ്രഹ്മചരിയം ചരിത്വാ സുദ്ധാവാസഭൂമിയം നിബ്ബത്തബ്രഹ്മാനോ. തേ ഹി തദാ തത്ഥ തിട്ഠന്തി. "കിം പനേസോ ജിണ്ണോ നാമാ"തി ഏസോ തയാ വുച്ചമാനോ കിം അത്ഥതോ, തം മേ നിദ്ധാരേത്വാ കഥേഹീതി ദസ്സേതി. അനിദ്ധാരിതസരൂപത്താ ഹി തസ്സ അത്ഥനോ ബോധിസത്തോ ലിങ്ഗസബ്ബനാമേന തം വദന്തോ "കി"ന്തി ആഹ. "യഥാ കിം തേ ജാത"ന്തി ദ്വയമേവ ഹി ലോകേ യേഭുയ്യതോ ജായതി ഇത്ഥീ വാ പുരിസോ വാ, തഥാപി തം ലിങ്ഗസബ്ബനാമേന വുച്ചതി, ഏവം സമ്പദമിദം വേദിതബ്ബം. **"കിം വുത്തം ഹോതീ"**തിആദി തസ്സ അനിദ്ധാരിതസരൂപതംയേവ വിഭാവേതി.

"തേന ഹീ"തിആദി "അയഞ്ച ജിണ്ണഭാവോ സബ്ബസാധാരണത്താ മയ്ഹമ്പി ഉപരി ആപത്തിതോ ഏവാ"തി മഹാസത്തസ്സ സംവിജ്ജനാകാരവിഭാവനം. രഥം സാരേതീതി **സാരഥി.** കീളാവിഹാരത്ഥം ഉയ്യുത്താ യന്തി ഉപഗച്ഛന്തി ഏതന്തി **ഉയ്യാനം. അല**ന്തി പടിക്ഖേപവചനം. **നാമാ**തി ഗരഹണേ നിപാതോ "കഥഞ്ഹിനാമാ"തിആദീസു (പാരാ᠂ ൩൯, ൎ൨, ൃ൭, ൃൃ, ൻ൦, ൣ൯൯, ൣ൭൦; പാചി᠂ ൣ, ൣ൩, ൩൯) വിയ. ജാതിയാ ആദീനവദസ്സനത്ഥം തംമൂലസ്സ ഉമ്മൂലനം വിയ ഹോതീതി, തസ്സ ച അവസ്സിതഭാവതോ **"ജാതിയാ മൂലം ഖണന്തോ നിസീദീ"**തി ആഹ. സിദ്ധേ ഹി കാരണേ ഫലം സിദ്ധമേവ ഹോതീതി. പീളം ജനേത്വാ അന്തോതുദനവസേന സബ്ബപഠമം ഹദയം അനുപവിസ്സ ഠിതത്താ **പഠമേന സല്ലേന ഹദയേ വിദ്ധോ വിയ നിസീദീ**തി യോജനാ.

ബ്യാധിപുരിസവണ്ണനാ

൪൭. പുബ്ബേ വുത്തനയേനേവാതി ''സുദ്ധാവാസാ കിരാ''തിആദിനാ പുബ്ബേ വുത്തേനേവ നയേന. **ആബാധികന്തി** ആബാധവന്തം. **ദുക്ഖിതന്തി** സഞ്ജാതദുക്ഖം. **അജാതന്തി** അജാതഭാവോ, നിബ്ബാനം വാ.

കാലകതപുരിസവണ്ണനാ

൪൮. ഭന്തനേത്തകുപ്പലാദി വിവിധം കത്വാ ലാതബ്ബതോ **വിലാതോ,** വയ്ഹം, സിവികാ ചാതി ആഹ **''വിലാതന്തി സിവിക''**ന്തി. സിവികായ ദിട്ഠപുബ്ബത്താ മഹാസത്തോ ചിതകപഞ്ജരം ''സിവിക''ന്തി ആഹ. **ഇതോ പടിഗതന്തി** ഇതോ ഭവതോ അപഗതം . **കതകാലന്തി** പരിയോസാപിതജീവനകാലം. തേനാഹ **''യത്തക''**ന്തിആദി.

പബ്ബജിതവണ്ണനാ

൪൯. ധമ്മം ചരതീതി **ധമ്മചരണോ,** തസ്സ ഭാവോ **ധമ്മചരണഭാവോതി** ധമ്മചരിയമേവ വദതി. **ഏവം ഏകേകസ്സ പദസ്സാതി** യഥാ ''സാധുധമ്മചരിയാതി പബ്ബജിതോ''തി യോജനാ, ഏവം ''സാധുസമചരിയാതി പബ്ബജിതോ''തിആദിനാ ഏകേകസ്സ പദസ്സ **യോജനാ വേദിതബ്ബാ. സബ്ബാനീതി** ''സാധുധമ്മചരിയാ''തിആദീസു ആഗതാനി സബ്ബാനി ധമ്മസമകുസലപുഞ്ഞപദാനി. **ദസകുസലകമ്മപഥവേവചനാനീതി** ദാനാദീനി ദസകുസലധമ്മപരിയായപദാനി.

ബോധിസത്തപബ്ബജ്ജാവണ്ണനാ

൫൦. പബ്ബജിതസ്സ ധമ്മിം കഥം സുത്വാതി സമ്ബന്ധോ. **അഞ്ഞഞ്ച** സങ്ഗീതിഅനാരുള്ഹം തേന തദാ വുത്തം ധമ്മിം കഥന്തി യോജനാ. **''വംസോവാ''**തി പദത്തയേന ധമ്മതാ ഏസാതി ദസ്സേതി. **ചിരസ്സം ചിരസ്സം പസ്സന്തി** ദീഘായുകഭാവതോ. തഥാ ഹി വുത്തം ''ബഹൂനം വസ്സാനം...പേ... അച്ചയേനാ''തി. **തേനേവാതി** ന ചിരസ്സം ദിട്ഠഭാവേനേവ. അചിരകാലന്തരികമേവ പുബ്ബകാലകിരിയം ദസ്സേന്തോ **''ജിണ്ണഞ്ച ദിസ്വാ...പേ... പബ്ബജിതഞ്ച ദിസ്വാ, തസ്മാ അഹം പബ്ബജിതോമ്ഹി രാജാ''**തി ആഹ യഥാ ''ന്ഹത്വാ വത്ഥം പരിദഹിത്വാ ഗന്ധം വിലിമ്പിത്വാ മാലം പിളന്ധിത്വാ ഭുത്തോ''തി.

മഹാജനകായഅനുപബ്ബജ്ജാവണ്ണനാ

൫൧. ''കസ്മാ പനേത്ഥാ''തിആദിനാ തേസം ചതുരാസീതിയാ പാണസഹസ്സാനം മഹാസത്തേ സംഭത്തതം, സംവേഗബഹുലതഞ്ച ദസ്സേതി, യതോ സുതട്ഠാനേയേവ ഠത്വാ ഞാതിമിത്താദീസു കിഞ്ചി അനാമന്തേത്വാ മത്തവരവാരണോ വിയ അയോമയബന്ധനം ഘനബന്ധനം ഛിന്ദിത്വാ പബ്ബജ്ജം ഉപഗച്ഛിംസു.

ചത്താരോ മാസേ ചാരികം ചരി ന താവ ഞാണസ്സ പരിപാകം ഗതത്താ.

യദാ പന ഞാണം പരിപാകം ഗതം, തം ദസ്സേന്തോ **"അയം പനാ"**തിആദിമാഹ. **സബ്ബേവ ഇമേ** പബ്ബജിതാ മമ ഗമനം **ജാനിസ്സന്തി,** ജാനന്താ ച മം അനുബന്ധിസ്സന്തീതി അധിപ്പായോ. **സന്നിസീവേസൂ**തി സന്നിസിന്നേസു. **സണതേവാ**തി സണതി വിയ സദ്ദം കരോതി വിയ.

അവിവേകാരാമാനന്തി അനഭിരതിവിവേകാനം. **അയം കാലോ**തി അയം തേസം പബ്ബജിതാനം മമ ഗമനസ്സ അജാനനകാലോ. **നിക്ഖമിത്വാ**തി പണ്ണസാലായ നിഗ്ഗന്ത്വാ, മഹാഭിനിക്ഖമനം പന പഗേവ നിക്ഖന്തോ. പാരമിതാനുഭാവേന ഉട്ഠിതം ഉപരി ദേവതാഹി ദിബ്ബപച്ചത്ഥരണേഹി സുപഞ്ഞത്തമ്പി മഹാസത്തസ്സ പുഞ്ഞാനുഭാവേന സിദ്ധത്താ തേന പഞ്ഞത്തം വിയ ഹോതീതി വുത്തം **"പല്ലങ്കം പഞ്ഞപേത്വാ"**തി. ''കാമം തചോ ച ന്ഹാരു ച, അട്ഠി ച അവസിസ്സതൂ''തിആദി (മ॰ നി॰ ൨.൱൮൪; സം॰ നി॰ ൨.൨൨, ൨൩൭; അ॰ നി॰ ൨.൫; ൮.൱൩; മഹാനി॰ ൱൭, ൱൯൬) നയപ്പവത്തം **ചതുരങ്ഗവീരിയം അധിട്ഠഹിത്വാ. വൂപകാസ**ന്തി വിവേകവാസം.

അഞ്ഞേനേവാതി യത്ഥ മഹാപുരിസോ തദാ വിഹരതി, തതോ അഞ്ഞേനേവ ദിസാഭാഗേന. കാമം ബോധിമണ്ഡോ ജമ്ബുദീപസ്സ മജ്ഝേ നാഭിട്ഠാനിയോ, തദാ പന ബ്രഹ്മാരഞ്ഞേ വിവിത്തേ യോഗീനം പടിസല്ലാനസാരുപ്പോ ഹുത്വാ തിട്ഠതി, തദഞ്ഞോ പന ജമ്ബുദീപപ്പദേസോ യേഭുയ്യേന ബഹുജനോ ആകിണ്ണമനുസ്സോ ഇദ്ധോ ഫീതോ അഹോസി. തേന തേ തം തം ജനപദദേസം ഉദ്ദിസ്സ ഗതാ **"അന്തോ ജമ്ബുദീപാഭിമുഖാ ചാരികം പക്കന്താ"**തി വുത്താ **അന്തോ ജമ്ബുദീപാഭിമുഖാ,** ന ഹിമവന്താദിപബ്ബതാഭിമുഖാതി അത്ഥോ.

ബോധിസത്തഅഭിനിവേസവണ്ണനാ

൫൭. കാമം ഭഗവാ ബുദ്ധോ ഹുത്വാ സത്തസത്താഹാനി തത്ഥേവ വസി, സബ്ബപഠമം പന വിസാഖപുണ്ണമം സന്ധായ **"ഏകരത്തിവാസം ഉപഗതസ്സാ"**തി വുത്തം. **രഹോഗതസ്സാ**തി രഹോ ജനവിവിത്തം ഠാനം ഉപഗതസ്സ, തേന ഗണസങ്ഗണികാഭാവേന മഹാസത്തസ്സ കായവിവേകമാഹ. **പടിസല്ലീനസ്സാ**തി നാനാരമ്മണചാരതോ ചിത്തസ്സ നിവത്തിയാ പതി സമ്മദേവ നിലീനസ്സ തത്ഥ അവിസടചിത്തസ്സ, തേന ചിത്തസങ്ഗണികാഭാവേനസ്സ പുബ്ബഭാഗിയം ചിത്തവിവേകമാഹ. **ദുക്ഖ**ന്തി ജാതിആദിമൂലകം ദുക്ഖം. കാമം ചുതൂപപാതാപി ജാതിമരണാനി ഏവ, മരണജാതിയോവ ''ജായതി മീയതീ''തി പന വത്വാ ''ചവതി ഉപപജ്ജതീ''തി വചനം ന ഏകഭവപരിയാപന്നാനം നേസം ഗഹണം, അഥ ഖോ നാനാഭവപരിയാപന്നാനം ഏകജ്ഝം ഗഹണന്തി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ഇദം ദ്വയം...പേ॰... വുത്ത"**ന്തി. കസ്മാ പന ലോകസ്സ കിച്ഛാപത്തിപരിവിതക്കനേ ''ജരാമരണസ്സാ''തി ജരാമരണവസേന നിയമനം കതന്തി ആഹ **"യസ്മാ"**തിആദി. **ജരാമരണമേവ ഉപട്ഠാതി** ആദിതോതി അധിപ്പായോ. **അഭിനിവിട്ഠസ്സാ**തി ആരദ്ധസ്സ. പടിച്ചസമുപ്പാദമുഖേന വിപസ്സനാരമ്ഭേ തസ്സ ജരാമരണതോ പട്ഠായ അഭിനിവേസോ അഗ്ഗതോ യാവ മൂലം ഓതരണം വിയാതി ആഹ **"ഭവഗ്ഗതോ ഓതരന്തസ്സ വിയാ"**തി.

ഉപായമനസികാരാതി ഉപായേന മനസികരണതോ മനസികാരസ്സ പവത്തനതോ. ഇദാനി തം ഉപായമനസികാരപരിയായം യോനിസോമനസികാരം സരൂപതോ, പവത്തിആകാരതോ ച ദസ്സേതും

“അനിച്ചാദീനി ഹീ”തിആദി വുത്തം. **യോനിസോമനസികാരോ നാമ ഹോതീ**തി യാഥാവതോ മനസികാരഭാവതോ. **അനിച്ചാദീനീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന ദുക്ഖാനത്തഅസുഭാദീനം ഗഹണം. **അയ**ന്തി ‘‘ഏതദഹോസീ’’തി ഏവം വുത്തോ ‘‘കിമ്ഹി നു ഖോ സതീ’’തിആദിനയപ്പവത്തോ മനസികാരോ. **തേസം അഞ്ഞതരോ**തി തേസു അനിച്ചാദിമനസികാരേസു അഞ്ഞതരോ ഏകോ. കോ പന സോതി? അനിച്ചമനസികാരോവ, തത്ഥ കാരണമാഹ **“ഉദയബ്ബയാനുപസ്സനാവസേന പവത്തത്താ”**തി. യഞ്ഹി ഉപ്പജ്ജതി ചേവ ചവതി ച, തം അനിച്ചം ഉദയവയപരിച്ഛിന്നത്താ അദ്ധുവന്തി കത്വാ. തസ്സ പന തബ്ഭാവദസ്സനം യാഥാവമനസികാരതായ യോനിസോമനസികാരോ . **ഇതോ യോനിസോമനസികാരാ**തി ഹേതുമ്ഹി നിസ്സക്കവചനന്തി തസ്സ ഇമിനാ **“ഉപായമനസികാരേനാ”**തി ഹേതുമ്ഹി കരണവചനേന അത്ഥമാഹ. **സമാഗമോ അഹോസീ**തി യാഥാവതോ പടിവിജ്ഝനവസേന സങ്ഗമോ അഹോസി. **കിം പന ത**ന്തി കിം പന തം ജരാമരണകാരണന്തി ആഹ **“ജാതീ”**തി. ‘‘ജാതിയാ ഖോ’’തിആദീസു അയം സങ്ഖേപത്ഥോ - കിമ്ഹി നു ഖോ സതി ജരാമരണം ഹോതി, കിം പച്ചയാ ജരാമരണ’’ന്തി ജരാമരണകാരണം പരിഗ്ഗണ്ഹന്തസ്സ ബോധിസത്തസ്സ ‘‘യസ്മിം സതി യം ഹോതി, അസതി ച ന ഹോതി, തം തസ്സ കാരണ’’ന്തി ഏവം അബ്യഭിചാരികാരണപരിഗ്ഗണ്ഹനേ ‘‘ജാതിയാ ഖോ സതി ജരാമരണം ഹോതി, ജാതിപച്ചയാ ജരാമരണ’’ന്തി യാ ജരാമരണസ്സ കാരണപരിഗ്ഗാഹികാ പഞ്ഞാ ഉപ്പജ്ജതി, തായ ഉപ്പജ്ജന്തിയാ സമാഗമോ അഹോസീതി. **സബ്ബപദാനീ**തി ‘‘കിമ്ഹി നു ഖോ സതി ജാതി ഹോതീ’’തിആദിനാ ആഗതാനി ജാതിആദീനി വിഞ്ഞാണപരിയോസാനാനി നവ പദാനി.

ദ്വാദസപദികേ പടിച്ചസമുപ്പാദേ ഇധ യാനി ദ്വേ പദാനി അഗ്ഗഹിതാനി, തേസം അഗ്ഗഹണേ കാരണം പുച്ഛിത്വാ വിസ്സജ്ജേതുകാമോ തേസം ഗഹേതബ്ബാകാരം താവ ദസ്സേന്തോ **“ഏത്ഥ പനാ”**തിആദിമാഹ. പച്ചക്ഖഭൂതം പച്ചുപ്പന്നഭവം പഠമം ഗഹേത്വാ തദനന്തരം അനാഗതം ‘‘ദുതിയ’’ന്തി ഗഹണേ അതീതോ തതിയോ ഹോതീതി ആഹ **“അവിജ്ജാ സങ്ഖാരാ ഹി അതീതോ ഭവോ”**തി. നനു ചേത്ഥ അനാഗതസ്സാപി ഭവസ്സ ഗഹണം ന സമ്ഭവതി പച്ചുപ്പന്നവസേന അഭിനിവേസസ്സ ജോതിതത്താതി? സച്ചമേതം, കാരണേ പന ഗഹിതേ ഫലം ഗഹിതമേവ ഹോതീതി തഥാ വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. അപി ചേത്ഥ അനാഗതോപി അദ്ധാ അത്ഥതോ സങ്ഗഹിതോ ഏവ, യതോ പരതോ ‘‘നാമരൂപപച്ചയാ സളായതന’’ന്തിആദിനാ അനാഗതദ്ധസങ്ഗഹികാ ദേസനാ പവത്താ. **തേഹീ**തി അവിജ്ജാസങ്ഖാരേഹി ആരമ്മണഭൂതേഹി. **ന ഘടിയതി** ന സമ്ബജ്ഝതി. **മഹാപുരിസോ ഹി പച്ചുപ്പന്നവസേന അഭിനിവിട്ഠോ**തി അഘടനേ കാരണമാഹ. **അദിട്ഠേഹീ**തി അനവബുദ്ധേഹി, ഇത്ഥമ്ഭൂതലക്ഖണേ ചേതം കരണവചനം. സതി അനുബോധേ പടിവേധേന ഭവിതബ്ബന്തി ആഹ **“ന സക്കാ ബുദ്ധേന ഭവിതു”**ന്തി. **ഇമിനാ**തി മഹാസത്തേന. **തേ**തി അവിജ്ജാസങ്ഖാരാ. **ഭവഉപാദാനതണ്ഹാവസേനേവാ**തി ഭവഉപാദാനതണ്ഹാദസ്സനവസേനേവ. **ദിട്ഠാ** തംസഭാവതംസഹഗതേഹി തേഹി സമാനയോഗക്ഖമത്താ. **വിസുദ്ധിമഗ്ഗേ** (വിസുദ്ധി॰ ൨.൬൭൦) **കഥിതാവ,** തസ്മാ ന ഇധ കഥേതബ്ബാതി അധിപ്പായോ.

൫൮. പച്ചയതോതി ഹേതുതോ, സങ്ഖാരതോതി അത്ഥോ. ‘‘കിമ്ഹി നു ഖോ സതി ജരാമരണം ഹോതീ’’തിആദിനാ ഹി ഹേതുപരമ്പരാവസേന

ഫലപരമ്പരായ വുച്ചമാനായ "കിമ്ഹി നു ഖോ സതി വിഞ്ഞാണം ഹോതീ"തി വിചാരണായ "സങ്ഖാരേ ഖോ സതി വിഞ്ഞാണം ഹോതീ"തി വിഞ്ഞാണസ്സ വിസേസകാരണഭൂതേ സങ്ഖാരേ അഗ്ഗഹിതേ തതോ വിഞ്ഞാണം പടിനിവത്തതി നാമ, ന സബ്ബപച്ചയതോ. തേനേവാഹ "നാമരൂപേ ഖോ സതി വിഞ്ഞാണം ഹോതീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൫൭), നാമമ്പി ചേത്ഥ സഹജാതാദിവസേനേവ പച്ചയഭൂതം അധിപ്പേതം, ന കമ്മൂപനിസ്സയവസേന പച്ചുപ്പന്നവസേന അഭിനിവിസസ്സ ജോതിതത്താ. **ആരമ്മണതോ**തി അവിജ്ജാസങ്ഖാരസങ്ഖാതആരമ്മണതോ, അതീതഭവസങ്ഖാതആരമ്മണതോ വാ. അതീതദ്ധപരിയാപന്നാ ഹി അവിജ്ജാസങ്ഖാരാ. യതോ പടിനിവത്തമാനം വിഞ്ഞാണം അതീതഭവതോപി പടിനിവത്തതി നാമ. **ഉഭയമ്പീ**തി പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണമ്പി വിപസ്സനാവിഞ്ഞാണമ്പി. **നാമരൂപം നാതിക്കമതീ**തി പച്ചയഭൂതം, ആരമ്മണഭൂതഞ്ച നാമരൂപം നാതിക്കമതി തേന വിനാ അവത്തനതോ. തേനാഹ **"നാമരൂപതോ പരം ന ഗച്ഛതീ"**തി.

വിഞ്ഞാണേ നാമരൂപസ്സ പച്ചയേ ഹോന്തേതി വിഞ്ഞാണേ നാമസ്സ, രൂപസ്സ, നാമരൂപസ്സ ച പച്ചയേ ഹോന്തേ. **നാമരൂപേ ച വിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയേ ഹോന്തേ**തി തഥാ നാമേ, രൂപേ, നാമരൂപേ ച വിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയേ ഹോന്തേതി ചതുവോകാരഏകവോകാരപഞ്ചവോകാരഭവവസേന യഥാരഹം യോജനാ വേദിതബ്ബാ, **ദ്വീസുപി അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയേസു ഹോന്തേസൂ**തി പന പഞ്ചവോകാരഭവവസേനേവ. **എത്തകേനാ**തി എവം വിഞ്ഞാണ നാമരൂപാനം അഞ്ഞമഞ്ഞം ഉപത്ഥമ്ഭനവസേന പവത്തിയാ. **ജായേഥ വാ…പേ॰… ഉപപജ്ജേഥ വാ**തി "സത്തോ ജായതി…പേ॰… ഉപപജ്ജതി വാ"തി സമഞ്ഞാ ഹോതി വിഞ്ഞാണനാമരൂപവിനിമുത്തസ്സ സത്തപഞ്ഞത്തിയാ ഉപാദാനഭൂതസ്സ ധമ്മസ്സ അഭാവതോ. തേനാഹ **"ഇതോ ഹീ"**തിആദി. **എതദേവാ**തി വിഞ്ഞാണം, നാമരൂപന്തി എതം ദ്വയമേവ.

പഞ്ച പദാനീതി "ജായേഥ വാ"തിആദീനി പഞ്ച പദാനി. നനു തത്ഥ പഠമതതിയേഹി ചതുത്ഥപഞ്ചമാനി അത്ഥതോ അഭിന്നാനീതി ആഹ **"സദ്ധിം അപരാപരം ചുതിപടിസന്ധീഹീ"**തി. **പുന തം എത്താവതാതി വുത്തമത്ഥ**ന്തി യോ "എത്താവതാ"തി പദേന പുബ്ബേ വുത്തോ, തമേവ യഥാവുത്തമത്ഥം "യദിദ"ന്തിആദിനാ **നിയ്യാതേന്തോ** നിദസ്സേന്തോ പുന **വത്വാ. അനുലോമപച്ചയാകാരവസേനാ**തി പച്ചയധമ്മദസ്സനപുബ്ബകം പച്ചയുപ്പന്നധമ്മദസ്സനവസേന. പച്ചയധമ്മാനഞ്ഹി അത്തനോ പച്ചയുപ്പന്നസ്സ പച്ചയഭാവോ ഇദപ്പച്ചയതാ പച്ചയാകാരോ, സോ ച "അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ"തിആദിനാ വുത്തോ. സംസാരപ്പവത്തിയാ അനുലോമനതോ **അനുലോമപച്ചയാകാരോ.** ജാതിആദികം സബ്ബം വട്ടദുക്ഖം ചിത്തേന സമിഹിതേന കതം സമൂഹവസേന ഗഹേത്വാ പാളിയം "ദുക്ഖക്ഖന്ധസ്സാ"തി വുത്തന്തി ആഹ **"ജാതി…പേ॰… ദുക്ഖരാസിസ്സാ"**തി.

൫൯. ദുക്ഖക്ഖന്ധസ്സ അനേകവാരം സമുദയദസ്സനവസേന വിഞ്ഞാണസ്സ പവത്തത്താ **"സമുദയോ സമുദയോ"**തി ആമേഡിതവചനം അവോച. അഥ വാ "എവം സമുദയോ ഹോതീ"തി ഇദം ന കേവലം നിബ്ബത്തിനിദസ്സനപദം, അഥ ഖോ പടിച്ചസമുപ്പാദ-സദ്ദോ വിയ സമുപ്പാദമുഖേന ഇധ സമുദയ-സദ്ദോ നിബ്ബത്തിമുഖേന പച്ചയത്തം വദതി. വിഞ്ഞാണാദയോ ഭവന്താ ഇധ പച്ചയധമ്മാ നിദ്ദിട്ഠാ, തേ സാമഞ്ഞരൂപേന ബ്യാപനിച്ഛാവസേന ഗണ്ഹന്തോ

“സമുദയോ സമുദയോ”തി ആഹ, ഏവഞ്ച കത്വാ യം വക്ഖതി “ഇമസ്മിം സതി ഇദം ഹോതീതി പച്ചയസഞ്ജാനനമത്തം കഥിത”ന്തി, (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൫൭) തം സമത്ഥിതം ഹോതി. യദി ഏവം “ഉദയദസ്സനപഞ്ഞാ വേസാ”തി ഇദം കഥന്തി? നായം ദോസോ പച്ചയതോ ഉദയദസ്സനമുഖേന നിബ്ബത്തിലക്ഖണദസ്സനസ്സ സമ്ഭവതോ. **ദസ്സനട്ഠേന ചക്ഖൂ**തി സമുദയസ്സ പച്ചക്ഖതോ ദസ്സനഭാവേന ചക്ഖു വിയാതി **ചക്ഖു. ഞാതകരണട്ഠേനാ**തി യഥാ സമുദയോ സമ്മദേവ ഞാതോ ഹോതി അവബുദ്ധോ, ഏവം കരണട്ഠേന. **പജാനനട്ഠേനാ**തി “വിഞ്ഞാണാദിതംതംപച്ചയുപ്പത്തിയാ ഏതസ്സ ദുക്ഖക്ഖന്ധസ്സ സമുദയോ ഹോതീ”തി പകാരതോ ജാനനട്ഠേന. **നിബ്ബിജ്ഝിത്വാ പടിവിജ്ഝിത്വാ ഉപ്പന്നട്ഠേനാ**തി അനിബ്ബിജ്ഝിത്വാ പുബ്ബേ ഉദയദസ്സനപഞ്ഞായ പടിപക്ഖധമ്മേ നിബ്ബിജ്ഝിത്വാ “അയം സമുദയോ”തി പച്ചയതോ, ഖണതോ ച, സരൂപതോ പടിവിജ്ഝിത്വാ ഉപ്പന്നഭാവേന, നിബ്ബിജ്ഝനട്ഠേന പടിവിജ്ഝനട്ഠേന വിജ്ജാതി വുത്തം ഹോതി. **ഓഭാസട്ഠേനാ**തി സമുദയസഭാവപടിച്ഛാദനകസ്സ മോഹന്ധകാരസ്സ ച കിലേസന്ധകാരസ്സ ച വിധമനവസേന അവഭാസകഭാവേന.

ഇദാനി യഥാവുത്തമത്ഥം പടിപാടിയാ വിഭാവേതും **“യഥാഹാ”**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ചക്ഖും ഉദപാദീ**തി പാളിയം പദുദ്ധാരോ. കഥം ഉദപാദീതി ചേതി ആഹ **“ദസ്സനട്ഠേനാ”**തി. “സമുദയസ്സ പച്ചക്ഖതോ ദസ്സനഭാവേനാതി വുത്തോ വായമത്ഥോ. ഇമിനാ നയേന സേസപദേസുപി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **ചക്ഖുധമ്മോ**തി ചക്ഖൂതി പാളിധമ്മോ. **ദസ്സനട്ഠോ അത്ഥോ**തി ദസ്സനസഭാവോ തേന പകാസേതബ്ബോ അത്ഥോ. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ. **ഏത്തകേഹി പദേഹീ**തി ഇമേഹി പഞ്ചഹി പദേഹി. **“കിം കഥിത”**ന്തി പിണ്ഡത്ഥം പുച്ഛതി. **പച്ചയസഞ്ജാനനമത്ത**ന്തി വിഞ്ഞാണാദീനം പച്ചയധമ്മാനം നാമരൂപാദിപച്ചയുപ്പന്നസ്സ പച്ചയസഭാവസഞ്ജാനനമത്തം കഥിതം അവിസേസതോ പച്ചയസഭാവസല്ലക്ഖണസ്സ ജോതിതത്താ. സങ്ഖാരാനം സമ്മദേവ ഉദയദസ്സനസ്സ ജോതിതത്താ **“വീഥിപടിപന്നാ തരുണവിപസ്സനാ കഥിതാ”**തി ച വുത്തം.

൫൮. അത്തനാ അധിഗതത്താ ആസന്നപച്ചക്ഖതായ **“അയ”**ന്തി വുത്തം, അരിയമഗ്ഗാദീനം മഗ്ഗനട്ഠേന **മഗ്ഗോ**തി. പുബ്ബഭാഗവിപസ്സനാ ഹേസാ. തേനാഹ **“ബോധായാ”**തി. ബോധപദസ്സ ഭാവസാധനതം സന്ധായാഹ **“ചതുസച്ചബുജ്ഝനത്ഥായാ”**തി. പരിഞ്ഞാപഹാനഭാവനാഭിസമയാ യാവദേവ സച്ഛികിരിയാഭിസമയത്ഥാ നിബ്ബാനാധിഗമത്ഥത്താ ബ്രഹ്മചരിയവാസസ്സാതി വുത്തം **“നിബ്ബാനബുജ്ഝനത്ഥായ ഏവ വാ”**തി. “നിബ്ബാനം പരമം സുഖ”ന്തി (മ॰ നി॰ ൨.൨൧൫, ൨൧൭; ധ॰ പ॰ ൨൦൪) ഹി വുത്തം. **ബുജ്ഝതീ**തി ചത്താരി അരിയസച്ചാനി ഏകപടിവേധേന പടിവിജ്ഝതി, തേന ബോധ-സദ്ദസ്സ കത്തുസാധനത്തമാഹ. **പച്ചത്തപദേഹീ**തി പഠമാവിഭത്തിദീപകേഹി പദേഹി. **നിബ്ബാനമേവ കഥിതം** വിഞ്ഞാണാദി നിരുജ്ഝതി ഏത്ഥാതി കത്വാ. **അനിബ്ബത്തിനിരോധ**ന്തി സബ്ബസോ പച്ചയനിരോധേന അനുപ്പാദനിരോധം അച്ചന്തനിരോധം.

൫൯. **സബ്ബേഹേവ ഏതേഹി പദേഹീ**തി “ചക്ഖൂ”തിആദീഹി പഞ്ചഹി പദേഹി. **നിരോധസഞ്ജാനനമത്തമേവാ**തി “നിരോധോ നിരോധോതി ഖോ”തിആദിനാ നിരോധസ്സ സഞ്ജാനനമത്തമേവ **കഥിതം** പുബ്ബാരമ്ഭഭാവതോ, ന തസ്സ പടിവിജ്ഝനവസേന പച്ചക്ഖതോ ദസ്സനം അരിയമഗ്ഗസ്സ

അനധിഗതത്താ. സങ്ഖാരാനം സമ്മദേവ നിരോധദസ്സനം നാമ സിഖാപ്പത്തായ വിപസ്സനായ വസേന ഇച്ഛിതബ്ബന്തി **"വുട്ഠാനഗാമിനീ ബലവവിപസ്സനാ കഥിതാ"**തി ച വുത്തം.

൩൩. വിദിത്വാതി പുബ്ബഭാഗിയേന ഞാണേന ജാനിത്വാ. **തതോ അപരഭാഗേ**തി വുത്തനയേന പച്ചയനിരോധജാനനതോ പച്ഛാഭാഗേ. **ഉപാദാനസ്സ പച്ചയഭൂതേസൂ**തി ചതുബ്ബിധസ്സപി ഉപാദാനസ്സ ആരമ്മണപച്ചയാദിനാ പച്ചയഭൂതേസു, ഉപാദാനിയേസൂതി അത്ഥോ . **വഹന്തോ**തി പവത്തേന്തോ. **ഇദന്തി** "അപരേന സമയേനാ"തിആദി വചനം. **കസ്മാ വുത്തന്തി** "യായ പടിപത്തിയാ സബ്ബേപി മഹാബോധിസത്താ ചരിമഭവേ ബോധായ പടിപജ്ജന്തി, വിപസ്സനായ മഹാബോധിസത്തേന തഥേവ പടിപന്ന"ന്തി കഥേതുകമ്യതാവസേന പുച്ഛാവചനം. തേനാഹ **"സബ്ബേയേവ ഹീ"**തിആദി. തത്ഥ പുത്തസ്സ ജാതദിവസേ മഹാഭിനിക്ഖമനം, പധാനാനുയോഗോ ച ധമ്മതാവസേന വേദിതബ്ബോ, ഇതരം ഇതികത്തബ്ബതാവസേന. തത്ഥാപി ചിരകാലപരിഭാവനായ ലദ്ധാസേവനായ മഹാകരുണായ സഞ്ചോദിതമാനസത്താ "കിച്ഛം വതായം ലോകോ ആപന്നോ"തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൨.൫൭; സം॰ നി॰ ൨.൪, ൱൦) സംസാരദുക്ഖതോ മോചേതും ഇച്ഛിതസ്സ സത്തലോകസ്സ കിച്ഛാപത്തിദസ്സനമുഖേന ജരാമരണതോ പട്ഠായ പച്ചയാകാരസമ്മസനമ്പി ധമ്മതാവ. തഥാ അത്താധീനതായ, കേനചി അനുപഖതത്താ, അസേചനകസുഖവിഹാരതായ, ചതുത്ഥജ്ഝാനികതായ ച ആനാപാനകമ്മട്ഠാനാനുയോഗോ. **പഞ്ചസു ഖന്ധേസു അഭിനിവിസിത്വാ**തി വിഞ്ഞാണനാമരൂപാദിപരിയായേന ഗഹിതേസു പഞ്ചസു ഉപാദാനക്ഖന്ധേസു വിപസ്സനാഭിനിവേസവസേന അഭിനിവിസിത്വാ പടിപത്തിം ആരഭിത്വാ. **അനുക്കമ**ന്തി അനു അനു ഗാമിതബ്ബതോ പടിപജ്ജിതബ്ബതോ "അനുക്കമ"ന്തി ലദ്ധനാമം അനുപുബ്ബപടിപത്തിം. **കത്വാ**തി പടിപജ്ജിത്വാ.

ഇതി രൂപന്തി എത്ഥ ദുതിയോ **ഇതി**-സദ്ദോ നിദസ്സനത്ഥോ, തേന പഠമോ **ഇതി**-സദ്ദോ സരൂപസ്സ, പരിമാണസ്സ ച ബോധകോ അനേകത്ഥത്താ നിപാതാനം,ആവുത്തിആദിവസേന വായമത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. അന്തോഗധാവധാരണഞ്ച വാക്യം ദസ്സേന്തോ **"ഇദം രൂപം, എത്തകം രൂപം, ഇതോ ഉദ്ധം രൂപം നത്ഥീ"**തിആദിമാഹ . തത്ഥ **"രുപ്പനസഭാവ"**ന്തി ഇമിനാ സാമഞ്ഞതോ രൂപസ്സ സഭാവോ ദസ്സിതോ, **"ഭൂതുപാദായഭേദ"**ന്തിആദിനാ വിസേസതോ, തദുഭയേനപി "ഇദം രൂപ"ന്തി പദസ്സ അത്ഥോ നിദ്ദിട്ഠോ. തത്ഥ **ലക്ഖണം** നാമ തസ്സ തസ്സ രൂപവിസേസസ്സ അനഞ്ഞസാധാരണോ സഭാവോ. **രസോ** തസ്സേവ അത്തനോ ഫലം പതി പച്ചയഭാവോ. **പച്ചുപട്ഠാനം** തസ്സ പരമത്ഥതോ വിജ്ജമാനത്താ യാഥാവതോ ഞാണസ്സ ഗോചരഭാവോ. **പദട്ഠാനം** ആസന്നകാരണം, തേനസ്സ പച്ചയായത്തവുത്തിതാ ദസ്സിതാ. **"അനവസേസരൂപപരിഗ്ഗഹോ"**തി ഇമിനാ പന "എത്തകം രൂപം, ഇതോ ഉദ്ധം" രൂപം നത്ഥീതി പദദ്വയസ്സാപി അത്ഥോ നിദ്ദിട്ഠോ രൂപസ്സ സബ്ബസോ പരിയാദാനവസേന നിയാമനതോ. "ഇതി രൂപസ്സ സമുദയോ"തി എത്ഥ പന **ഇതി**-സദ്ദോ "ഇതി ഖോ ഭിക്ഖവേ സപ്പടിഭയോ ബാലോ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൩.൧൨൪; അ॰ നി॰ ൩.൧) വിയ പകാരത്ഥോതി ആഹ **"ഇതീതി എവ"**ന്തി.

അവിജ്ജാസമുദയാതി അവിജ്ജായ ഉപ്പാദാ, അത്ഥിഭാവാതി അത്ഥോ. നിരോധനിരോധീ ഹി ഉപ്പാദോ അത്ഥിഭാവവാചകോപി ഹോതി, തസ്മാ

പുരിമഭവസിദ്ധായ അവിജ്ജായ സതി ഇമസ്മിം ഭവേ രൂപസമുദയോ, രൂപസ്സ ഉപ്പാദോ ഹോതീതി അത്ഥോ. **“തണ്ഹാസമുദയാ”**തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ. **ആഹാരസമുദയാ**തി എത്ഥ പന പവത്തിപച്ചയേസു കബളീകാരാഹാരസ്സ ബലവതായ സോ ഏവ ഗഹിതോ. തസ്മിം പന ഗഹിതേ പവത്തിപച്ചയതാസാമഞ്ഞേന ഉതുചിത്താനി ഗഹിതാനേവ ഹോന്തീതി ചതുസമുട്ഠാനികരൂപസ്സ പച്ചയതോ ഉദയദസ്സനം വിഭാവിതമേവാതി ദട്ഠബ്ബം. **“നിബ്ബത്തിലക്ഖണ”**ന്തിആദിനാ കാലവസേന ഉദയദസ്സനമാഹ. തത്ഥ **നിബ്ബത്തിലക്ഖണ**ന്തി രൂപസ്സ ഉപ്പാദസങ്ഖാതം സങ്ഖതലക്ഖണം. **പസ്സന്തോപീ**തി ന കേവലം പച്ചയസമുദയമേവ, അഥ ഖോ ഖണതോ ഉദയം പസ്സന്തോപി. അദ്ധാവസേന ഹി പഠമം ഉദയം പസ്സിത്വാ ഠിതോ പുന സന്തതിവസേന ദിസ്വാ അനുക്കമേന ഖണവസേന പസ്സതി. **അവിജ്ജാനിരോധാ രൂപനിരോധോ**തി അഗ്ഗമഗ്ഗേന അവിജ്ജായ അനുപ്പാദനിരോധതോ അനാഗതസ്സ രൂപസ്സ അനുപ്പാദനിരോധോ ഹോതി പച്ചയാഭാവേ അഭാവതോ. **തണ്ഹാനിരോധാ കമ്മനിരോധോ**തി എത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **ആഹാരനിരോധാ**തി പവത്തിപച്ചയസ്സ കബളീകാരാഹാരസ്സ അഭാവേന. **രൂപനിരോധോ**തി തംസമുട്ഠാനരൂപസ്സ അഭാവോ ഹോതി. സേസം വുത്തനയമേവ. **“വിപരിണാമലക്ഖണ”**ന്തി ഭങ്ഗകാലവസേന ഹേതം വയദസ്സനം, തസ്മാ തം അദ്ധാവസേന പഠമം പസ്സിത്വാ പുന സന്തതിവസേന ദിസ്വാ അനുക്കമേന ഖണവസേന പസ്സതി. അയഞ്ച നയോ പാകതികവിപസ്സകവസേന വുത്തോ, ബോധിസത്താനം പനേതം നത്ഥി. ഏസ നയോ ഉദയദസ്സനേപി.

“ഇതി വേദനാ”തിആദീസുപി ഹേട്ഠാ രൂപേ വുത്തനയാനുസാരേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. തേനാഹ **“അയം വേദനാ, എത്തകാ വേദനാ”**തിആദി. തത്ഥ **വേദയിത...പേ॰... സഭാവന്തി** എത്ഥ “വേദയിതസഭാവം...പേ॰... വിജാനനസഭാവ”ന്തി പച്ചേകം **സഭാവ-** സദ്ദോ യോജേതബ്ബോ. **വേദയിതസഭാവന്തി** അനുഭവനസഭാവം. **സഞ്ജാനനസഭാവ**ന്തി “നീലം പീത”ന്തിആദിനാ ആരമ്മണസ്സ സല്ലക്ഖണസഭാവം. **അഭിസങ്ഖരണസഭാവ**ന്തി ആയൂഹനസഭാവം. **വിജാനനസഭാവ**ന്തി ആരമ്മണസ്സ ഉപലദ്ധിസഭാവം. **സുഖാദീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന ദുക്ഖസോമനസ്സദോമനസ്സുപേക്ഖാവേദനാനം സങ്ഗഹോ **രൂപസഞ്ഞാദീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന സദ്ദസഞ്ഞാദീനം, **ഫസ്സാദീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന ചേതനാ വിതക്കാദീനം **ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദീന**ന്തി **ആദി**-സദ്ദേന സബ്ബേസം ലോകിയവിഞ്ഞാണാനം സങ്ഗഹോ. യഥാ ച വിഞ്ഞാണേ, ഏസ നയോ വേദനാദീസുപി. **തേസ**ന്തി “സമുദയോ”തി വുത്തധമ്മാനം. **തീസു ഖന്ധേസൂ**തി വേദനാസഞ്ഞാസങ്ഖാരക്ഖന്ധേസു. “ഫുട്ഠോ വേദേതി, ഫുട്ഠോ സഞ്ജാനാതി, ഫുട്ഠോ ചേതേതീ”തി (സം॰ നി॰ ൪.൯൩) വചനതോ **“ഫസ്സസമുദയാ”തി വത്തബ്ബം.** “നാമരൂപപച്ചയാപി വിഞ്ഞാണ”ന്തി (വിഭ॰ ൨൨൫; ദീ॰ നി॰ ൨.൫൭) വചനതോ **വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധേ “നാമരൂപസമുദയാ”**തി വത്തബ്ബം. **തേസം യേവാ**തി തീസു ഖന്ധേസു “ഫസ്സസ്സ വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധേ നാമരൂപസ്സാ”തി ഫസ്സനാമരൂപാനംയേവ **വസേന അത്ഥങ്ഗമപദമ്പി യോജേതബ്ബം,** അവിജ്ജാദയോ പന രൂപേ വുത്തസദിസാ ഏവാതി അധിപ്പായോ.

സമപഞ്ഞാസലക്ഖണവസേനാതി പച്ചയതോ വീസതി ഖണതോ പഞ്ചാതി പഞ്ചവീസതിയാ ഉദയലക്ഖണാനം, പച്ചയതോ വീസതി ഖണതോ പഞ്ചാതി പഞ്ചവീസതിയാ ഏവ വയലക്ഖണാനം ചാതി സമപഞ്ഞാസായ

ഉദയവയലക്ഖണാനം വസേന. തത്ഥ പഞ്ചന്നം ഖന്ധാനം ഉദയോ ലക്ഖീയതി ഏതേഹീതി **ലക്ഖണാനീ**തി വുച്ചന്തി അവിജ്ജാദിസമുദയോതി, തഥാ തേസം അനുപ്പാദനിരോധോ ലക്ഖീയതി ഏതേഹീതി **ലക്ഖണാനീ**തി വുച്ചന്തി അവിജ്ജാദീനം അച്ചന്തനിരോധോ. നിബ്ബത്തിവിപരിണാമലക്ഖണാനി പന സങ്ഖതലക്ഖണമേവാതി. ഏവം ഏതാനി സമപഞ്ഞാസലക്ഖണാനി സരൂപതോ വേദിതബ്ബാനി. **യഥാനുക്കമേന വഡ്ഢിതേ**തി യഥാവുത്തഉദയബ്ബയഞാണേ തിക്ഖേ സൂരേ പസന്നേ ഹുത്വാ വഹന്തേ തതോ പരം വത്തബ്ബാനം ഭങ്ഗഞാണാദീനം ഉപ്പത്തിപടിപാടിയാ ബുദ്ധിപ്പത്തേ പരമുക്കംസഗതേ **വിപസ്സനാഞാണേ.** പഗേവ ഹി ഛത്തിംസകോടിസതസഹസ്സമുഖേന പവത്തേന സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണാനുച്ഛവികേന മഹാവജിരഞാണസങ്ഖാതേന സമ്മസനഞാണേന സമ്ഭതാനുഭാവം ഗബ്ഭം ഗണ്ഹന്തം പരിപാകം ഗച്ഛന്തം പടിപദാവിസുദ്ധിഞാണം അപരിമിതകാലേ സമ്ഭതായ പഞ്ഞാപാരമിയാ ആനുഭാവേന ഉക്കംസപാരമിപ്പത്തം അനുക്കമേന വുട്ഠാനഗാമിനിഭാവം ഉപഗന്ത്വാ യദാ അരിയമഗ്ഗേന ഘടേതി, തദാ അരിയമഗ്ഗചിത്തം സബ്ബകിലേസേഹി മഗ്ഗപടിപാടിയാ വിമുച്ചതി , വിമുച്ചന്തഞ്ച തഥാ വിമുച്ചതി, യഥാ സബ്ബഞേയ്യാവരണപ്പഹാനം ഹോതി. യം കിലേസാനം "സവാസനപ്പഹാന"ന്തി വുച്ചതി, തയിദം പഹാനം അത്ഥതോ അനുപ്പത്തിനിരോധോതി ആഹ **"അനുപ്പാദനിരോധേനാ"**തി. **ആസവസങ്ഖാതേഹി കിലേസേഹീ**തി ഭവതോ ആഭവഗ്ഗം, ധമ്മതോ ആഗോത്രഭും സവനതോ പവത്തനതോ ആസവസഞ്ഞിതേഹി രാഗോ, ദിട്ഠി, മോഹോതി ഇമേഹി കിലേസേഹി. ലക്ഖണവചനഞ്ചേതം, പാളിയം യദിദം "ആസവേഹീ"തി, തദേകട്ഠതായ പന സബ്ബേഹിപി കിലേസേഹി സബ്ബേഹിപി പാപധമ്മേഹി ചിത്തം വിമുച്ചതി. **അഗ്ഗഹേത്വാ**തി തേസം കിലേസാനം ലേസമത്തമ്പി അഗ്ഗഹേത്വാ.

മഗ്ഗക്ഖണേ വിമുച്ചതി നാമ തംതംമഗ്ഗവജ്ഝകിലേസേഹി **ഫലക്ഖണേ വിമുത്തം നാമ. മഗ്ഗക്ഖണേ വാ വിമുത്തഞ്ചേവ വിമുച്ചതി ചാ**തി ഉപരിമഗ്ഗക്ഖണേ ഹേട്ഠിമമഗ്ഗവജ്ഝേഹി വിമുത്തഞ്ചേവ യഥാസകം പഹാതബ്ബേഹി വിമുച്ചതി ച. **ഫലക്ഖണേ വിമുത്തമേവാ**തി സബ്ബസ്മിമ്പി ഫലക്ഖണേ വിമുത്തമേവ, ന വിമുച്ചതി നാമ.

സബ്ബബന്ധനാതി ഓരമ്ഭാഗിയുദ്ധമ്ഭാഗിയസങ്ഗഹിതാ സബ്ബസ്മാപി ഭവസഞ്ഞോജനാ, **വിപ്പമുത്തോ** വിസേസതോ പകാരേഹി മുത്തോ. **സുവികസിതചിത്തസന്താനോ**തി സാതിസയം ഞാണരസ്മിസമ്ഫസ്സേന സുട്ഠു സമ്മദേവ സമ്ഫുല്ലചിത്തസന്താനോ. **"ചത്താരി മഗ്ഗഞാണാനീ"**തിആദി യേഹി ഞാണേഹി സുവികസിതചിത്തസന്താനോ, തേസം ഏകദേസേന ദസ്സനം. നിപ്പദേസതോ ദസ്സനം പന പരതോ ആഗമിസ്സതി, തസ്മാ തത്ഥേവ താനി വിഭജിസ്സാമ. **സകലേ ച ബുദ്ധഗുണേ**തി അതീതംസേ അപ്പടിഹതഞാണാദികേ സബ്ബേപി ബുദ്ധഗുണേ. യദാ ഹി ലോകനാഥോ അഗ്ഗമഗ്ഗം അധിഗച്ഛതി, തദാ സബ്ബേ ഗുണേ ഹത്ഥഗതേ കരോതി നാമ. തതോ പരം "ഹത്ഥഗതേ കത്വാ ഠിതോ"തി വുച്ചതി.

"പരിപുണ്ണസങ്കപ്പോ"തി വത്വാ പരിപുണ്ണസങ്കപ്പതാപരിദീപനം ഉദാനം ദസ്സേതും "അനേകജാതിസംസാര"ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥ ആദിതോ ദ്വിന്നം ഗാഥാനമത്ഥോ ഹേട്ഠാ **ബ്രഹ്മജാലനിദാനവണ്ണനായം** (ദീ॰ നി॰ ടീ॰

൧.പഠമമഹാസങ്ഗീതികഥാവണ്ണനാ) വുത്തോ ഏവ. പരതോ പന **അയോഘനഹതസ്സാ**തി അയോ ഹഞ്ഞതി ഏതേനാതി **അയോഘനം,** കമ്മാരാനം അയോകൂടം, അയോമുട്ഠി ച, തേന അയോഘനേന ഹതസ്സ പഹതസ്സ. **ഏവ-**സദ്ദോ ചേത്ഥ നിപാതമത്തം. **ജലതോ ജാതവേദസോ**തി ജലയമാനസ്സ അഗ്ഗിസ്സ, അനാദരേ വാ ഏതം സാമിവചനം. **അനുപുബ്ബൂപസന്തസ്സാ**തി അനുക്കമേന ഉപസന്തസ്സ വിക്ഖമ്ഭന്തസ്സ നിരുദ്ധസ്സ. **യഥാ ന ഞായതേ ഗതീ**തി യഥാ തസ്സ ഗതി ന ഞായതി. ഇദം വുത്തം ഹോതി - അയോമുട്ഠികൂടാദിനാ പഹതത്താ അയോഘനേന ഹതസ്സ പഹതസ്സ അയോഗതസ്സ, കംസഭാജനാദിഗതസ്സ വാ ജലമാനസ്സ അഗ്ഗിസ്സ അനുക്കമേന ഉപസന്തസ്സ ദസസു ദിസാസു ന കത്ഥചി ഗതി പഞ്ഞായതി പച്ചയനിരോധേന അപ്പടിസന്ധികനിരുദ്ധത്താതി. **ഏവം സമ്മാവിമുത്താനന്തി** സമ്മാ ഹേതുനാ ഞായേന തദങ്ഗവിക്ഖമ്ഭനവിമുത്തിപുബ്ബങ്ഗമായ സമുച്ഛേദവിമുത്തിയാ അരിയമഗ്ഗേന ചതൂഹിപി ഉപാദാനേഹി, ആസവേഹി ച മുത്തത്താ സമ്മാ വിമുത്താനം, തതോ ഏവ കാമബന്ധനസങ്ഖാതം കാമോഘഭവോഘാദിഭേദം അവസിട്ഠഓഘഞ്ച തരിത്വാ ഠിതത്താ **കാമബന്ധോഘതാരീനം** സുട്ഠു പടിപസ്സമ്ഭിതസബ്ബകിലേസവിപ്ഫന്ദിതത്താ കിലേസാഭിസങ്ഖാരവാതേഹി അകമ്പനിയതായ **അചലം** നിബ്ബാനസങ്ഖാതം സങ്ഖാരൂപസമം **സുഖം പത്താനം** അധിഗതാനം ഖീണാസവാനം **ഗതി** ദേവമനുസ്സാദിഭേദാസു ഗതീസു ''അയം നാമാ''തി പഞ്ഞാപേതബ്ബതായ അഭാവതോ **പഞ്ഞാപേതും നത്ഥി** ന ഉപലബ്ഭതി, യഥാവുത്തജാതവേദോ വിയ അപഞ്ഞത്തികഭാവമേവ തേ ഗച്ഛന്തീതി അത്ഥോ. **ഏവം മനസി കരോന്തോ**തി ''ഏവം അനേകജാതിസംസാര''ന്തിആദിനാ (ധ॰ പ॰ ൧൫൩) അത്തനോ കതകിച്ചത്തം മനസി കരോന്തോ ബോധിപല്ലങ്കേ നിസിന്നോവ വിരോചിത്ഥാതി യോജനാ.

ദുതിയഭാണവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ബ്രഹ്മയാചനകഥാവണ്ണനാ

൬൪. **യന്നൂനാ**തി പരിവിതക്കനത്ഥേ നിപാതോ, **അഹന്തി** ഭഗവാ അത്താനം നിദ്ദിസതീതി ആഹ **''യദി പനാഹ''**ന്തി. **''അട്ഠമേ സത്താഹേ''**തിആദി യഥാ അമ്ഹാകം ഭഗവാ അഭിസമ്ബുദ്ധോ ഹുത്വാ വിമുത്തിസുഖപടിസംവേദനാദിവസേന സത്തസു സത്താഹേസു പടിപജ്ജി, തതോ പരഞ്ച ധമ്മഗമ്ഭീരതാപച്ചവേക്ഖണാദിവസേന, ഏവമേവ സബ്ബേപി സമ്മാസമ്ബുദ്ധാ അഭിസമ്ബുദ്ധകാലേ പടിപജ്ജിംസു, തേ ച സത്താഹാദയോ തഥേവ വവത്ഥപീയന്തീതി അയം സബ്ബേസമ്പി ബുദ്ധാനം ധമ്മതാ. തസ്മാ വിപസ്സീ ഭഗവാ അഭിസമ്ബുദ്ധകാലേ തഥാ പടിപജ്ജീതി ദസ്സേതും ആരദ്ധം. തത്ഥ **''അട്ഠമേ സത്താഹേ''**തി ഇദം സത്തമസത്താഹതോ പരം, സത്താഹതോ ഓരിമേ ച പവത്തായ പടിപത്തിയാ വസേന വുത്തം, ന പല്ലങ്കസത്താഹസ്സ വിയ അട്ഠമസ്സ നാമ സത്താഹസ്സ വവത്ഥിതസ്സ ലബ്ഭമാനത്താ. **അനന്തരോ**തി ''അധിഗതോ ഖോ മ്യായം ധമ്മോ''തിആദികോ വിതക്കോ (ദീ॰ നി॰ ൨.൬൭; മ॰ നി॰ ൧.൨൮൧; ൨.൩൩൭; സം॰ നി॰ ൧.൧൭൨; മഹാവ॰ ൭, ൮).

പടിവിദ്ധോതി സയമ്ഭുഞാണേന ''ഇദം ദുക്ഖ''ന്തിആദിനാ പടിമുഖം പടിവിജ്ഝനവസേന പവത്തോ, യഥാഭൂതം അവബുദ്ധോതി അത്ഥോ. **ധമ്മോ**തി ചതുസച്ചധമ്മോ തബ്ബിനിമുത്തസ്സ പടിവിജ്ഝിതബ്ബധമ്മസ്സ അഭാവതോ. **ഗമ്ഭീരോ**തി മഹാസമുദ്ദോ വിയ മകസതുണ്ഡസൂചിയാ അഞ്ഞത്ര

സമുപചിതപരിപക്കഞാണസമ്ഭാരേഹി അഞ്ഞേസം ഞാണേന അലബ്ഭനേയ്യപ്പതിട്ഠോ. തേനാഹ **"ഉത്താനഭാവപടിക്ഖേപവചനമേത"**ന്തി. അലബ്ഭനേയ്യപ്പതിട്ഠോ ഓഗാഹിതും അസക്കുണേയ്യതായ സരൂപതോ വിസേസതോ ച പസ്സിതും ന സക്കാതി ആഹ **"ഗമ്ഭീരത്താവ ദുദ്ദസോ"**തി. **ദുക്ഖേന ദട്ഠബ്ബോ**തി കിച്ഛേന കേനചി കദാചിദേവ ദട്ഠബ്ബോ. യം പന ദട്ഠുമേവ ന സക്കാ, തസ്സ ഓഗാഹേത്വാ അനു അനു ബുജ്ഝനേ കഥാ ഏവ നത്ഥീതി ആഹ **"ദുദ്ദസത്താവ ദുരനുബോധോ"**തി. **ദുക്ഖേന അവബുജ്ഝിതബ്ബോ** അവബോധസ്സ ദുക്കരഭാവതോ. ഇമസ്മിം ഠാനേ "തം കിം മഞ്ഞഥ ഭിക്ഖവേ ദുക്കരതരം വാ ദുരഭിസമ്ഭവതരം വാ"തി (സം॰ നി॰ ൫.൧൧൧൫) സുത്തപദം വത്തബ്ബം. സന്താരമ്മണതായ വാ **സന്തോ.** നിബ്ബുതസബ്ബപരിളാഹതായ **നിബ്ബുതോ.** പധാനഭാവം നീതോതി വാ **പണീതോ.** അതിത്തികരട്ഠേന **അതപ്പകോ** സാദുരസഭോജനം വിയ. ഏത്ഥ ച നിരോധസച്ചം സന്തം ആരമ്മണന്തി **സന്താരമ്മണം,** മഗ്ഗസച്ചം സന്തം, സന്താരമ്മണഞ്ചാതി **സന്താരമ്മണം** അനുപസന്തസഭാവാനം കിലേസാനം, സങ്ഖാരാനഞ്ച അഭാവതോ **സന്തോ നിബ്ബുതസബ്ബപരിളാഹത്താ നിബ്ബുതോ,** സന്തപണീതഭാവേനേവ തദത്ഥായ അസേചനകതായ **അതപ്പകതാ** ദട്ഠബ്ബാ. തേനാഹ **"ഇദം ദ്വയം ലോകുത്തരമേവ സന്ധായ വുത്ത"**ന്തി. ഉത്തമഞാണസ്സ വിസയത്താ ന തക്കേന അവചരിതബ്ബോ, തതോ ഏവ നിപുണഞാണഗോചരതായ, സണ്ഹസുഖുമസഭാവത്താ ച **നിപുണോ.** ബാലാനം അവിസയത്താ പണ്ഡിതേഹി ഏവ വേദിതബ്ബോതി **പണ്ഡിതവേദനീയോ.** ആലീയന്തി അഭിരമിതബ്ബട്ഠേന സേവീയന്തീതി **ആലയാ,** പഞ്ച കാമഗുണാ. ആലയന്തി അഭിരമണവസേന സേവന്തീതി **ആലയാ,** തണ്ഹാവിചരിതാനി. **ആലയരതാ**തി ആലയനിരതാ. **സുട്ഠു മുദിതാ** അതിവിയ മുദിതാ അനുക്കണ്ഠനതോ. **രമതീ**തി രതിം വിന്ദതി കീളതി ലളതി. ഇമേ സത്താ യഥാ കാമഗുണേ, ഏവം രാഗമ്പി അസ്സാദേന്തി അഭിനന്ദന്തി യേവാതി വുത്തം **"ദുവിധമ്പീ"**തിആദി.

ഠാനം സന്ധായാതി ഠാന-സദ്ദം സന്ധായ. അത്ഥതോ പന **"ഠാന"**ന്തി ച പടിച്ചസമുപ്പാദോ ഏവ അധിപ്പേതോ. തിട്ഠതി ഏത്ഥ ഫലം തദായത്തവുത്തിതായാതി **ഠാനം,** സങ്ഖാരാദീനം പച്ചയഭൂതാ അവിജ്ജാദയോ. **ഇമേസം** സങ്ഖാരാദീനം **പച്ചയാതി ഇദപ്പച്ചയാ,** അവിജ്ജാദയോവ. **ഇദപ്പച്ചയാ ഏവ ഇദപ്പച്ചയതാ** യഥാ ദേവോ ഏവ ദേവതാ , ഇദപ്പച്ചയാനം വാ അവിജ്ജാദീനം അത്തനോ ഫലം പടിച്ച പച്ചയഭാവോ ഉപ്പാദനസമത്ഥതാ **ഇദപ്പച്ചയതാ,** തേന പരമത്ഥപച്ചയലക്ഖണോ പടിച്ചസമുപ്പാദോ ദസ്സിതോ ഹോതി. പടിച്ച സമുപ്പജ്ജതി ഫലം ഏതസ്മാതി **പടിച്ചസമുപ്പാദോ.** പദദ്വയേനാപി ധമ്മാനം പച്ചയട്ഠോ ഏവ വിഭാവിതോ. തേനാഹ **"സങ്ഖാരാദിപച്ചയാനം അവിജ്ജാദീനമേതം അധിവചന"**ന്തി. അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ, വിത്ഥാരോ പന **വിസുദ്ധിമഗ്ഗസംവണ്ണനാസു** (വിസുദ്ധി॰ ൨.൫൭൦) വുത്തനയേന വേദിതബ്ബോ.

സബ്ബസങ്ഖാരസമഥോതിആദി സബ്ബന്തി സബ്ബസങ്ഖാരസമഥാദിപദാഭിധേയ്യം സബ്ബം, അത്ഥതോ **നിബ്ബാനമേവ.** ഇദാനി തസ്സ നിബ്ബാനഭാവം ദസ്സേതും **"യസ്മാ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **തന്തി** നിബ്ബാനം. **ആഗമ്മാ**തി പടിച്ച അരിയമഗ്ഗസ്സ ആരമ്മണപച്ചയഹേതു. **സമ്മന്തീ**തി അപ്പടിസന്ധികൂപസമവസേന സമ്മന്തി. തഥാ സന്താ ച സവിസേസം ഉപസന്താ നാമ ഹോന്തീതി ആഹ **"വൂപസമ്മന്തീ"**തി, ഏതേന സബ്ബേ സങ്ഖാരാ സമ്മന്തി ഏത്ഥാതി **സബ്ബസങ്ഖാരസമഥോ,**

നിബ്ബാനന്തി ദസ്സേതി. സബ്ബസങ്ഖാരവിസംയുത്തേ ഹി നിബ്ബാനേ സബ്ബസങ്ഖാരവൂപസമപരിയായോ ഞായാഗതോ യേവാതി. സേസേപദേസുപി ഏസേവ നയോ. ഉപധീയതി ഏത്ഥ ദുക്ഖന്തി **ഉപധി,** ഖന്ധാദയോ. **പടിനിസ്സട്ഠാ**തി സമുച്ഛേദവസേന പരിച്ചത്താ **ഹോന്തി. സബ്ബാ തണ്ഹാ**തി അട്ഠസതപ്പഭേദാ സബ്ബാപി തണ്ഹാ. **സബ്ബേ കിലേസരാഗാ**തി കാമരാഗരൂപരാഗാദിഭേദാ സബ്ബേപി കിലേസഭൂതാ രാഗാ, സബ്ബേപി വാ കിലേസാ ഇധ കിലേസരാഗാതി വേദിതബ്ബാ, ന ലോഭവിസേസോ ഏവ ചിത്തസ്സ വിപരീതഭാവാപാദനതോ. യഥാഹ "രത്തമ്പി ചിത്തം വിപരിണതം, ദുട്ഠമ്പി ചിത്തം വിപരിണതം, മൂള്ഹമ്പി ചിത്തം വിപരിണത"ന്തി (പാരാ॰ ൨൭൧) **വിരജ്ജന്തീ**തി അത്തനോ സഭാവം വിജഹന്തി. **സബ്ബം ദുക്ഖ**ന്തി ജരാമരണാദിഭേദം സബ്ബം വട്ടദുക്ഖം. **ഭവേന ഭവ**ന്തി തേന തേന ഭവേന ഭവന്തരം. ഭവനികന്തിഭാവേന **സംസിബ്ബതി, ഫലേന വാ സദ്ധിം കമ്മം** സതണ്ഹസ്സേവ ആയതിം പുനബ്ഭവഭാവതോ. **തതോ വാനതോ നിക്ഖന്ത**ം തത്ഥ തസ്സ സബ്ബസോ അഭാവതോ. ചിരനിസജ്ജാചിരഭാസനേഹി പിട്ഠിആഗിലായനതാലുഗലസോസാദിവസേന **കായകിലമഥോ ചേവ കായവിഹേസാ ച** വേദിതബ്ബാ. സാ ച ഖോ ദേസനായ അത്ഥം അജാനന്താനം, അപ്പടിപജ്ജന്താനഞ്ച വസേന, ജാനന്താനം, പന പടിപജ്ജന്താനഞ്ച ദേസനായ കായപരിസ്സമോപി സത്ഥു അപരിസ്സമോവ. തേനാഹ ഭഗവാ "ന ച മം ധമ്മാധികരണം വിഹേസേസീ"തി (ഉദാ॰ ൧൦). തഥാ ഹി വുത്തം **"യാ അജാനന്താനം ദേസനാ നാമ, സോ മമ കിലമഥോ അസ്സാ"**തി. **ഉഭയ**ന്തി ചിത്തകിലമഥോ, ചിത്തവിഹേസാ ചാതി **ഉഭയം പേതം ബുദ്ധാനം നത്ഥി,** ബോധിമൂലേയേവ സമുച്ഛിന്നത്താ.

൬൭. **അനുബ്രൂഹനം** സമ്പിണ്ഡനം. **സോ**തി "അപിസ്സൂ"തി നിപാതോ. **വിപസ്സി**ന്തി പടി-സദ്ദയോഗേന സാമിഅത്ഥേ ഉപയോഗവചനന്തി ആഹ "വിപസ്സിസ്സാ"തി. വുദ്ധിപ്പത്താ അച്ഛരിയാ വാ **അനച്ഛരിയാ.** വുദ്ധിഅത്ഥോപി ഹി അകാരോ ഹോതി യഥാ"അസേക്ഖാ ധമ്മാ"തി (ധ॰ സ॰ തികമാതികായ ൧൧). കപ്പാനം ചത്താരി അസങ്ഖ്യേയ്യാനി സതസഹസ്സഞ്ച സദേവകസ്സ ലോകസ്സ ധമ്മസംവിഭാഗകരണത്ഥമേവ പാരമിയോ പൂരേത്വാ ഇദാനി സമധിഗതധമ്മരാജസ്സ തത്ഥ അപ്പോസ്സുക്കതാപത്തിദീപനതാ, ഗാഥാത്ഥസ്സ അച്ഛരിയതാ, തസ്സ വുദ്ധിപ്പത്തി ചാതി വേദിതബ്ബാ. അത്ഥദ്വാരേന ഹി ഗാഥാനം അനച്ഛരിയതാ. **ഗോചരാ അഹേസു**ന്തി ഉപട്ഠഹിംസു. ഉപട്ഠാനഞ്ച വിതക്കേതബ്ബതാവാതി ആഹ **"പരിവിതക്കയിതബ്ബതം പാപുണിംസൂ"**തി.

യദി സുഖാപടിപദാവ കഥം കിച്ഛതാതി ആഹ **"പാരമീപൂരണകാലേ"**തിആദി. **ഏവമാദീനി** ദുപ്പരിച്ചജാനി **ദേന്തസ്സ. ഹ-**ഇതി വാ ബ്യത്തന്തി ഏതസ്മിം അത്ഥേ നിപാതോ, "ഏകംസത്ഥേ"തി കേചി. **ഹ** ബ്യത്തം, ഏകംസേന വാ **അലം** നിപ്പയോജനം ഏവം കിച്ഛേന അധിഗതസ്സ ധമ്മസ്സ ദേസേതുന്തി യോജനാ. **ഹല**ന്തി "അല"ന്തി ഇമിനാ സമാനത്ഥം പദം "ഹലന്തി വദാമീ"തിആദീസു (സം॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൧൭൨) വിയ. **രാഗദോസഫുട്ഠേഹീ**തി ഫുട്ഠവിസേന വിയ സപ്പേന രാഗേന, ദോസേന ച സമ്ഫുട്ഠേഹി അഭിഭൂതേഹി. **രാഗദോസാനുഗതേഹീ**തി രാഗദോസേഹി അനുബന്ധേഹി.

നിച്ചാദീനന്തി നിച്ചഗ്ഗാഹാദീനം. **ഏവം ഗത**ന്തി ഏവം പവത്തം അനിച്ചാദിആകാരേന പവത്തം. **"ചതുസച്ചധമ്മ"**ന്തി ഇദം അനിച്ചാദീസു,

സച്ചേസു ച യഥാലാഭവസേന ഗഹേതബ്ബം. ഏവം ഗതന്തി വാ ഏവം "അനിച്ച"ന്തിആദിനാ അഭിനിവിസിത്വാ മയാ, അഞ്ഞേഹി ച സമ്മാസമ്ബുദ്ധേഹി ഗതം, ഞാതം പടിവിദ്ധന്തി അത്ഥോ. **കാമരാഗേന, ഭവരാഗേന ച രത്താ** നീവരണേഹി നിവുതചിത്തതായ, **ദിട്ഠിരാഗേന രത്താ** വിപരീതാഭിനിവേസേന **ന ദക്ഖന്തി** യാഥാവതോ ഇമം ധമ്മം നപ്പടിവിജ്ഝിസ്സന്തി. **ഏവം ഗാഹാപേതു**ന്തി "അനിച്ച"ന്തിആദിനാ സഭാവേന യാഥാവതോ ധമ്മേ ജാനാപേതും. രാഗദോസപരേതതാപി നേസം സമ്മൂള്ഹഭാവേനേവാതി ആഹ **"തമോഖന്ധേന ആവുടാ"**തി.

ധമ്മദേസനായ അപ്പോസ്സുക്കതാപത്തിയാ കാരണം വിഭാവേതും **"കസ്മാ പനാ"**തിആദിനാ സയമേവ ചോദനം സമുട്ഠാപേതി. തത്ഥ യഥായം ഇദാനി ധമ്മദേസനായ അപ്പോസ്സുക്കതാപത്തി സബ്ബബുദ്ധാനം ആചിണ്ണസമാചിണ്ണധമ്മതാവസേന, സബ്ബബോധിസത്താനം ആദിതോ "കിം മേ അഞ്ഞാതവേസേനാ"തിആദിനാ (ബു॰ വം॰ ൨.൩൫) മഹാഭിനീഹാരേ അത്തനോ ചിത്തസ്സ സമുസ്സാഹനം ആചിണ്ണസമാചിണ്ണധമ്മതാ വാതി ആഹ **"കിം മേ"**തിആദി. തത്ഥ **അഞ്ഞാതവേസേനാ**തി സദേവകം ലോകം ഉന്നാദേന്തോ ബുദ്ധോ അഹുത്വാ കേവലം ബുദ്ധാനം സാവകഭാവൂപഗമനവസേന അഞ്ഞാതരൂപേന. തിവിധം കാരണം അപ്പോസ്സുക്കതാപത്തിയാ പടിപക്ഖസ്സ ബലവഭാവോ, ധമ്മസ്സ പരമഗമ്ഭീരതാ, തത്ഥ ച ഭഗവതോ സാതിസയം ഗാരവന്തി തം ദസ്സേതും **"തസ്സ ഹീ"**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **പടിപക്ഖാ** നാമ രാഗാദയോ കിലേസാ സമ്മാപടിപത്തിയാ അന്തരായകരത്താ. തേസം ബലവഭാവതോ ചിരപരിഭാവനായ സത്തസന്താനതോ ദുബ്ബിസോധിയതായ തേ സത്തേ മത്തഹത്ഥിനോ വിയ ദുബ്ബലം പുരിസം അജ്ഝോത്ഥരിത്വാ അനയബ്യസനം ആപാദേന്താ അനേകസതയോജനായാമവിത്ഥാരം സുനിചിതം ഘനസന്നിവേസം കണ്ടകദുഗ്ഗമ്പി അധിസേന്തി. ദൂരപ്പഭേദ ദുച്ഛേജ്ജതാഹി ദുബ്ബിസോധിയതം പന ദസ്സേതും **"അഥസ്സാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ ച അന്തോ ആമട്ഠതായ **കഞ്ജികപുണ്ണലാബു** ചിരപരിവാസികതായ **തക്കഭരിതചാടി** സ്നേഹതിന്തദുബ്ബലഭാവേന **വസാതേലപീതപിലോതികാ;** തേലമിസ്സിതതായ **അഞ്ജനമക്ഖിതഹത്ഥാ** ദുബ്ബിസോധനീയാ വുത്താ. ഹീനൂപമാ ചേതാ രൂപപ്പബന്ധഭാവതോ, അചിരകാലികത്താ ച മലീനതായ, കിലേസസംകിലേസോ ഏവ പന ദുബ്ബിസോധനീയതരോ അനാദികാലികത്താ, അനുസയിതത്താ ച. തേനാഹ **"അതിസംകിലിട്ഠാ"**തി. യഥാ ച ദുബ്ബിസോധനീയതായ ഏവം ഗമ്ഭീരദുദ്ദസദുരനുബോധാനമ്പി വുത്തഉപമാ ഹീനൂപമാവ.

ഗമ്ഭീരോപി ധമ്മോ പടിപക്ഖവിധമനേന സുപാകടോ ഭവേയ്യ, പടിപക്ഖവിധമനം പന സമ്മാപടിപത്തിപടിബദ്ധം, സാ സദ്ധമ്മസവനാധീനാ, തം സത്ഥരി, ധമ്മേ ച പസാദായത്തം. സോ വിസേസതോ ലോകേ സമ്ഭാവനീയസ്സ ഗരുകാതബ്ബസ്സ അഭിപത്ഥനാഹേതുകോതി പനാളികായ സത്താനം ധമ്മസമ്പടിപത്തിയാ ബ്രഹ്മയാചനാദിനിമിത്തന്തി തം ദസ്സേന്തോ **"അപിചാ"**തിആദിമാഹ.

൬൭. "അഞ്ഞതരോ"തി അപ്പഞ്ഞാതോ വിയ കിഞ്ചാപി വുത്തം, അഥ ഖോ പാകടോ പഞ്ഞാതോതി ദസ്സേതും **"ഇമസ്മിം ചക്കവാളേ ജേട്ഠകമഹാബ്രഹ്മാ"**തി വുത്തം. മഹാബ്രഹ്മഭവനേ **ജേട്ഠകമഹാബ്രഹ്മാ.** സോ ഹി സക്കോ വിയ കാമദേവലോകേ, ബ്രഹ്മലോകേ ച പാകടോ പഞ്ഞാതോ. ഉപക്കിലേസഭൂതം

അപ്പം രാഗാദിരജം ഏതസ്സാതി **അപ്പരജം,** അപ്പരജം അക്ഖി പഞ്ഞാചക്ഖു യേസം തേ തംസഭാവാതി കത്വാ **അപ്പരജക്ഖജാതികാ**തി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതും **"പഞ്ഞാമയേ"**തിആദിമാഹ. അപ്പം രാഗാദിരജം യേസം തേ തംസഭാവാ **അപ്പരജക്ഖജാതികാ**തി ഏവമേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **അസ്സവനതാ**തി "സയം അഭിഞ്ഞാ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൩.൨൮൪, ൪൦൫; മ॰ നി॰ ൨.൩൪൧, ൪൧൧) വിയ കരണേ പച്ചത്തവചനന്തി ആഹ **"അസ്സവനതായാ"**തി. **ദസപുഞ്ഞകിരിയവത്ഥുവസേനാ**തി ദാനാദിദസവിധവിമുത്തിപരിപാചനീയപുഞ്ഞകിരിയവത്ഥൂനം വസേന. തേനാഹ **"കതാധികാരാ"**തിആദി. **പപഞ്ചസൂദനിയം** പന "ദ്വാദസപുഞ്ഞകിരിയവസേനാ"തി (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൨൮൨) വുത്തം, തം ദാനാദീസു സരണഗമനപരഹിതപരിണാമനദ്വയ പക്ഖിപനവസേന വുത്തം.

൬൯. ഗരുട്ഠാനിയേസു ഗാരവവസേന ഗരുകരപത്ഥനാ **അജ്ഝേസനാ,** സാപി അത്ഥതോ പത്ഥനാ ഏവാതി വുത്തം **"യാചന"**ന്തി. പദേസവിസയഞാണദസ്സനം ഹുത്വാ ബുദ്ധാനംയേവ ആവേണികഭാവതോ ഇദം ഞാണദ്വയം "ബുദ്ധചക്ഖൂ"തി വുച്ചതീതി ആഹ **"ഇമേസഞ്ഹി ദ്വിന്നം ഞാണാനം ബുദ്ധചക്ഖൂതി നാമ"**ന്തി. **തിണ്ണം മഗ്ഗഞാണാന**ന്തി ഹേട്ഠിമാനം തിണ്ണം മഗ്ഗഞാണാനം **"ധമ്മചക്ഖൂ"**തി നാമം, ചതുസച്ചധമ്മദസ്സനന്തി കത്വാ ദസ്സനമത്തഭാവതോ. യതോ താനി ഞാണാനി വിജ്ജൂപമാഭാവേന വുത്താനി, അഗ്ഗമഗ്ഗഞാണം പന ഞാണകിച്ചസ്സ സിഖാപ്പത്തിയാ ദസ്സനമത്തം ന ഹോതീതി "ധമ്മചക്ഖൂ"തി ന വുച്ചതീതി. യതോ തം വജിരൂപമാഭാവേന വുത്തം. **വുത്തനയേനേവാ**തി "അപ്പരജക്ഖജാതികാ"തി ഏത്ഥ വുത്തനയേനേവ. യസ്മാ മന്ദകിലേസാ **"അപ്പരജക്ഖാ"**തി വുത്താ, തസ്മാ ബഹലകിലേസാ **"മഹാരജക്ഖാ"**തി വേദിതബ്ബാ. പടിപക്ഖവിധമനസമത്ഥതായ **തിക്ഖാനി** സൂരാനി വിസദാനി, വുത്തവിപരിയായേന **മുദൂനി. സദ്ധാദയോ ആകാരാ**തി സദ്ദഹനാദിപ്പകാരേ വദതി. **സുന്ദരാ**തി കല്യാണാ. **സമ്മോഹവിനോദനിയം** പന "യേസം ആസയാദയോ കോട്ഠാസാ സുന്ദരാ, തേ സ്വാകാരാ"തി (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൮൧൪) വുത്തം, തം ഇമായ അത്ഥവണ്ണനായ അഞ്ഞദത്ഥു സംസന്ദതി സമേതീതി ദട്ഠബ്ബം. യതോ സദ്ധാസമ്പദാദിവസേന അജ്ഝാസയസ്സ സുന്ദരതാതി, തബ്ബിപരിയായതോ അസുന്ദരതാതി. **കാരണം** നാമ പച്ചയാകാരോ, സച്ചാനി വാ. **പരലോക**ന്തി സമ്പരായം. തം ദുക്ഖാവഹം വജ്ജം വിയ ഭയതോ പസ്സിതബ്ബന്തി വുത്തം **"പരലോകഞ്ചേവ വജ്ജഞ്ച ഭയതോ പസ്സന്തീ"**തി. സമ്പത്തിഭവതോ വാ അഞ്ഞത്താ വിപത്തിഭവോ "പരലോകോ"തി വുത്തം **"പര…പേ॰… പസ്സന്തീ"**തി.

അയം പനേത്ഥ പാളീതി ഏത്ഥ "അപ്പരജക്ഖാ"ദിപദാനം അത്ഥവിഭാവനേ അയം തസ്സ തഥാഭാവസാധകപാളി. സദ്ധാദീനഞ്ഹി വിമുത്തിപരിപാചകധമ്മാനം ബലവഭാവോ തപ്പടിപക്ഖാനം പാപധമ്മാനം ദുബ്ബലഭാവേനേവ ഹോതി, തേസഞ്ച ബലവഭാവോ സദ്ധാദീനം ദുബ്ബലഭാവേനാതി വിമുത്തിപരിപാചകധമ്മാനം സവിസേസം അത്ഥിതാനത്ഥിതാവസേന "അപ്പരജക്ഖാ മഹാരജക്ഖാ"തി ആദയോ പാളിയം (പടി॰ മ॰ ൧.൧൧൧) വിഭജിത്വാ ദസ്സിതാ. ഇതി സദ്ധാദീനം വസേന പഞ്ച അപ്പരജക്ഖാ, അസദ്ധിയാദീനം വസേന പഞ്ച മഹാരജക്ഖാ. ഏവം തിക്ഖിന്ദ്രിയമുദിന്ദ്രിയാദയോതി വിഭാവിതാ പഞ്ഞാസ പുഗ്ഗലാ. സദ്ധാദീനം പന അന്തരഭേദേന അനേകഭേദാ വേദിതബ്ബാ. ഖന്ധാദയോ ഏവ

ലുജ്ജനപലുജ്ജനട്ഠേന **ലോകോ,** സമ്പത്തിഭവഭൂതോ ലോകോ **സമ്പത്തിഭവലോകോ,** സുഗതിസങ്ഖാതോ ഉപപത്തിഭവോ, സമ്പത്തി സമ്ഭവതി ഏതേനാതി **സമ്പത്തിസമ്ഭവലോകോ** സുഗതിസംവത്തനിയോ കമ്മഭവോ. ദുഗ്ഗതിസങ്ഖാതഉപപത്തിഭവദുഗ്ഗതിസംവത്തനിയകമ്മഭവാ **വിപത്തിഭവലോകവിപത്തിസമ്ഭവലോകാ.**

പുന ഏകകദുകാദിവസേന ലോകം വിഭജിത്വാ ദസ്സേതും **"ഏകോ ലോകോ"**തിആദി വുത്തം. ആഹാരാദയോ ഹി ലുജ്ജനപലുജ്ജനട്ഠേന **ലോകോ**തി. തത്ഥ **"ഏകോ ലോകോ സബ്ബേ സത്താ ആഹാരട്ഠിതികാ"**തി (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൦൩; അ॰ നി॰ ൧൦.൨൭, ൨൮; പടി॰ മ॰ ൧.൨, ൧൧൨, ൨൦൮) യായം പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനായ കഥായ സബ്ബസങ്ഖാരാനം പച്ചയായത്തവുത്തിതാ വുത്താ, തായ സബ്ബോ സങ്ഖാരലോകോ ഏകോ ഏകവിധോ പകാരന്തരസ്സാഭാവതോ. **"ദ്വേ ലോകാ"**തിആദീസുപി ഇമിനാ നയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. നാമഗ്ഗഹണേന ചേത്ഥ നിബ്ബാനസ്സ അഗ്ഗഹണം തസ്സ അലോകസഭാവത്താ. നനു ച "ആഹാരട്ഠിതികാ"തി ഏത്ഥ പച്ചയായത്തവുത്തിതായ മഗ്ഗഫലാനമ്പി ലോകതാ ആപജ്ജതീതി? നാപജ്ജതി പരിഞ്ഞേയ്യാനം ദുക്ഖസച്ചധമ്മാനം "ഇധ ലോകോ"തി അധിപ്പേതത്താ. അഥ വാ ന ലുജ്ജതി ന പലുജ്ജതീതി യോ ഗഹിതോ, തഥാ ന ഹോതി, സോ ലോകോതി തംഗഹണരഹിതാനം ലോകുത്തരാനം നത്ഥി ലോകതാ. ഉപാദാനാനം ആരമ്മണഭൂതാ ഖന്ധാ **ഉപാദാനക്ഖന്ധാ.** അനുരോധാദിവത്ഥുഭൂതാ ലാഭാദയോ **അട്ഠ ലോകധമ്മാ. ദസായതനാനീ**തി ദസ രൂപായതനാനി വിവട്ടജ്ഝാസയസ്സ അധിപ്പേതത്താ. തസ്സ ച സബ്ബം തേഭൂമകകമ്മം ഗരഹിതബ്ബം, വജ്ജിതബ്ബഞ്ച ഹുത്വാ ഉപട്ഠാതീതി വുത്തം **"സബ്ബേ അഭിസങ്ഖാരാ വജ്ജം, സബ്ബേ ഭവഗാമികമ്മാ വജ്ജ"**ന്തി. യേസം പുഗ്ഗലാനം സദ്ധാദയോ മന്ദാ, തേ ഇധ "അസ്സദ്ധാ"തിആദിനാ വുത്താ. ന പന സബ്ബേന സബ്ബം സദ്ധാദീനം അഭാവതോതി അപ്പരജക്ഖദുകാദീസു പഞ്ചസു ദുകേസു ഏകേകസ്മിം ദസ ദസ കത്വാ **"പഞ്ഞാസായ ആകാരേഹി ഇമാനി പഞ്ചിന്ദ്രിയാനി ജാനാതീ"**തി വുത്തം. അഥ വാ അന്വയതോ, ബ്യതിരേകതോ ച സദ്ധാദീനം ഇന്ദ്രിയാനം പരോപരിയത്തം ജാനാതീതി കത്വാ തഥാ വുത്തം. ഏത്ഥ ച അപ്പരജക്ഖാദിവസേന ആവജ്ജന്തസ്സ ഭഗവതോ തേ സത്താ പുഞ്ജപുഞ്ജാവ ഹുത്വാ ഉപട്ഠഹന്തി, ന ഏകേകാ.

ഉപ്പലാനി ഏത്ഥ സന്തീതി **ഉപ്പലിനീ,** ഗച്ഛോപി ജലാസയോപി, ഇധ പന ജലാസയോ അധിപ്പേതോതി ആഹ **"ഉപ്പലവനേ"**തി. യാനി ഉദകസ്സ അന്തോ നിമുഗ്ഗാനേവ ഹുത്വാ പുസന്തി വഡ്ഢന്തി, താനി **അന്തോനിമുഗ്ഗപോസീനീ. ദീപിതാനീ**തി അട്ഠകഥായം പകാസിതാനി, ഇധേവ വാ "അഞ്ഞാനിപീ"തിആദിനാ ദീപിതാനി. **ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞൂ**തി ഉഗ്ഘടനം നാമ ഞാണുഗ്ഘടനം, ഞാണേ ഉഗ്ഘടിതമത്തേ ഏവ ജാനാതീതി അത്ഥോ. വിപഞ്ചിതം വിത്ഥാരമേവമത്ഥം ജാനാതീതി **വിപഞ്ചിതഞ്ഞൂ.** ഉദ്ദേസാദീഹി നേതബ്ബോതി **നേയ്യോ. സഹ ഉദാഹടവേലായാ**തി ഉദാഹാരേ ധമ്മസ്സ ഉദ്ദേസേ ഉദാഹടമത്തേ ഏവ. **ധമ്മാഭിസമയോ**തി ചതുസച്ചധമ്മസ്സ ഞാണേന സദ്ധിം അഭിസമയോ. **അയം വുച്ചതീ**തി അയം "ചത്താരോ സതിപട്ഠാനാ"തിആദിനാ നയേന സങ്ഖിത്തേന മാതികായ ദീപിയമാനായ ദേസനാനുസാരേന ഞാണം പേസേത്വാ അരഹത്തം ഗണ്ഹിതും സമത്ഥോ **"പുഗ്ഗലോ ഉഗ്ഘടിതഞ്ഞൂ"**തി വുച്ചതി. **അയം വുച്ചതീ**തി അയം സങ്ഖിത്തേന മാതികം ഠപേത്വാ വിത്ഥാരേന അത്ഥേ വിഭജിയമാനേ അരഹത്തം പാപുണിതും സമത്ഥോ **"പുഗ്ഗലോ**

വിപഞ്ചിതഞ്ഞൂ"തി വുച്ചതി. **ഉദ്ദേസതോ**തി ഉദ്ദേസഹേതു, ഉദ്ദിസന്തസ്സ, ഉദ്ദിസാപേന്തസ്സ വാതി അത്ഥോ. **പരിപുച്ഛതോ**തി അത്ഥം പരിപുച്ഛന്തസ്സ. **അനുപുബ്ബേന ധമ്മാഭിസമയോ ഹോതീ**തി അനുക്കമേന അരഹത്തപ്പത്തോ ഹോതി. **ന തായ ജാതിയാ ധമ്മാഭിസമയോ ഹോതീ**തി തേന അത്തഭാവേന മഗ്ഗം വാ ഫലം വാ അന്തമസോ ഝാനം വാ വിപസ്സനം വാ നിബ്ബത്തേതും ന സക്കോതി. **അയം വുച്ചതി പുഗ്ഗലോ പദപരമോ**തി അയം പുഗ്ഗലോ ബ്യഞ്ജനപദമേവ പരമം അസ്സാതി "പദപരമോ"തി വുച്ചതി.

യേതി യേ ദുവിധേ പുഗ്ഗലേ സന്ധായ വുത്തം വിഭങ്ഗേ **കമ്മാവരണേനാ**തി പഞ്ചവിധേന ആനന്തരിയകമ്മേന. **വിപാകാവരണേനാ**തി അഹേതുകപടിസന്ധിയാ. യസ്മാ ദുഹേതുകാനമ്പി അരിയമഗ്ഗപടിവേധോ നത്ഥി, തസ്മാ ദുഹേതുകപടിസന്ധിപി "വിപാകാവരണമേവാ"തി വേദിതബ്ബാ. **കിലേസാവരണേനാ**തി നിയതമിച്ഛാദിട്ഠിയാ. **അസ്സദ്ധാ**തി ബുദ്ധാദീസു സദ്ധാ രഹിതാ. **അച്ഛന്ദികാ**തി കത്തുകമ്യതാകുസലച്ഛന്ദരഹിതാ, ഉത്തരകുരുകാ മനുസ്സാ അച്ഛന്ദികട്ഠാനം പവിട്ഠാ. **ദുപ്പഞ്ഞാ**തി ഭവങ്ഗപഞ്ഞായ പരിഹീനാ, ഭവങ്ഗപഞ്ഞായ പന പരിപുണ്ണായപി യസ്സ ഭവങ്ഗം ലോകുത്തരസ്സ പച്ചയോ ന ഹോതി, സോപി ദുപ്പഞ്ഞോ ഏവ നാമ. **അഭബ്ബാ നിയാമം ഓക്കമിതും കുസലേസു ധമ്മേസു സമ്മത്ത**ന്തി കുസലേസു ധമ്മേസു സമ്മത്തനിയാമസങ്ഖാതം അരിയമഗ്ഗം ഓക്കമിതും അധിഗന്തും അഭബ്ബാ. **"ന കമ്മാവരണേനാ"**തിആദീനി വുത്തവിപരിയായേന വേദിതബ്ബാനി.

"രാഗചരിതാ"തിആദീസു യം വത്തബ്ബം, തം പരമത്ഥദീപനിയം [പരമത്ഥമഞ്ജൂസായം വിസുദ്ധിമഗ്ഗസംവണ്ണനായന്തി ഭവിതബ്ബം -

"സാ ഏസാ പരമത്ഥാനം, തത്ഥ തത്ഥ യഥാരഹം;
നിധാനതോ പരമത്ഥ-മഞ്ജൂസാ നാമ നാമതോ"തി.
(വിസുദ്ധിമഗ്ഗമഹാടീകായ നിഗമനേ സയമേവ വുത്തത്താ)]
വിസുദ്ധിമഗ്ഗസംവണ്ണനായം വുത്തനയേന വേദിതബ്ബം;

൩൦. **ആരബ്ഭാ**തി അത്തനോ അധിപ്പേതസ്സ അത്ഥസ്സ ഭഗവതോ ജാനാപനം ഉദ്ദിസ്സാതി അത്ഥോ. സേലോ പബ്ബതോ ഉച്ചോ ഹോതി ഥിരോ ച, ന പംസുപബ്ബതോ, മിസ്സകപബ്ബതോ വാതി ആഹ **"സേലേ യഥാ പബ്ബതമുദ്ധനീ"**തി. **ധമ്മമയം പാസാദ**ന്തി ലോകുത്തരധമ്മമാഹ. സോ ഹി പബ്ബതസദിസോ ച ഹോതി സബ്ബധമ്മേ അതിക്കമ്മ അബ്ഭുഗ്ഗതട്ഠേന പാസാദസദിസോ ച, പഞ്ഞാപരിയായോ വാ ഇധ ധമ്മ-സദ്ദോ . സാ ഹി അബ്ഭുഗ്ഗതട്ഠേന പാസാദോതി അഭിധമ്മേ (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൧൬) നിദ്ദിട്ഠാ. തഥാ ചാഹ -

"പഞ്ഞാപാസാദമാരുയ്ഹ, അസോകോ സോകിനിം പജം;
പബ്ബതട്ഠോവ ഭൂമട്ഠേ, ധീരോ ബാലേ അവേക്ഖതീ"തി. (ധ॰ പ॰ ൨൮);

"യഥാ ഹീ"തിആദീസു യഥാ പബ്ബതേ ഠത്വാ രത്തന്ധകാരേ ഹേട്ഠാ ഓലോകേന്തസ്സ പുരിസസ്സ ഖേത്തേ കേദാരപാളികുടിയോ, തത്ഥ സയിതമനുസ്സാ ച ന പഞ്ഞായന്തി അനുജ്ജലഭാവതോ. കുടികാസു പന അഗ്ഗിജാലാ പഞ്ഞായതി ഉജ്ജലഭാവതോ ഏവം ധമ്മപാസാദമാരുയ്ഹ സത്തലോകം ഓലോകയതോ ഭഗവതോ ഞാണസ്സ ആപാഥം നാഗച്ഛന്തി അകതകല്യാണാ സത്താ ഞാണഗ്ഗിനാ അനുജ്ജലഭാവതോ, അനുളാരഭാവതോ ച രത്തിം ഖിത്താ

സരാ വിയ ഹോന്തി. കതകല്യാണാ പന ഭബ്ബപുഗ്ഗലാ ദൂരേ ഠിതാപി ഭഗവതോ ഞാണസ്സ ആപാഥം ആഗച്ഛന്തി പരിപക്കഞാണഗ്ഗിതായ സമുജ്ജലഭാവതോ, ഉളാരസന്താനതായ ഹിമവന്തപബ്ബതോ വിയ ചാതി ഏവം യോജനാ വേദിതബ്ബാ.

ഉട്ഠേഹീതി ത്വം ധമ്മദേസനായ അപ്പോസ്സുക്കതാസങ്ഖാതസങ്കോചാപത്തിതോ കിലാസുഭാവതോ ഉട്ഠഹ. **വീരിയവന്തതായാ**തി സാതിസയ ചതുബ്ബിധസമ്മപ്പധാനവീരിയവന്തതായ. വീരസ്സ ഹി ഭാവോ, കമ്മം വാ **വീരിയം.** കിലേസമാരസ്സ വിയ മച്ചുമാരസ്സപി ആയതിം അസമ്ഭവതോ **"മച്ചുകിലേസമാരാനാ"**ന്തി വുത്തം. അഭിസങ്ഖാരമാരവിജയസ്സ അഗ്ഗഹണം കിലേസമാരവിജയേനേവ തബ്ബിജയസ്സ ജോതിതഭാവതോ. **വാഹനസമത്ഥതായാ**തി സംസാരമഹാകന്താരതോ നിബ്ബാനസങ്ഖാതം ഖേമപ്പദേസം സമ്പാപനസമത്ഥതായ.

൬൭. "അപാരുതം തേസം അമതസ്സ ദ്വാര"ന്തി കേചി പഠന്തി. നിബ്ബാനസ്സ ദ്വാരം പവിസനമഗ്ഗോ വിവരിത്വാ ഠപിതോ മഹാകരുണൂപനിസ്സയേന സയമ്ഭുഞാണേന അധിഗതത്താ. **സദ്ധം പമുഞ്ചന്തൂ**തി സദ്ധം പവേദേന്തു, അത്തനോ സദ്ദഹനാകാരം ഉപട്ഠാപേന്തൂതി അത്ഥോ. സുഖേന അകിച്ഛേന പവത്തനീയതായ **സുപ്പവത്തിതം. ന ഭാസിം** ന ഭാസിസ്സാമീതി ചിന്തേസിം.

അഗ്ഗസാവകയുഗവണ്ണനാ

൭൦. **സല്ലപിത്വാ**തി "വിപ്പസന്നാനി ഖോ തേ ആവുസോ ഇന്ദ്രിയാനീ"തിആദിനാ (മഹാവ॰ ൬൦) ആലാപസല്ലാപം കത്വാ. തഞ്ഹിസ്സ അപരഭാഗേ സത്ഥു സന്തികം ഉപസങ്കമനസ്സ പച്ചയോ അഹോസി.

൭൪-൭൫. **അനുപുബ്ബിം കഥ**ന്തി അനുപുബ്ബിയാ അനുപുബ്ബം കഥേതബ്ബം കഥം. കാ പന സാതി? ദാനാദികഥാ. തത്ഥ **ദാനകഥാ** താവ പചുരജനേസു പവത്തിയാ സബ്ബസാധാരണത്താ, സുകരത്താ, സീലേ പതിട്ഠാനസ്സ ഉപായഭാവതോ ച ആദിതോ കഥിതാ. പരിച്ചാഗസീലോ ഹി പുഗ്ഗലോ പരിഗ്ഗഹവത്ഥൂസു നിസ്സങ്ഗഭാവതോ സുഖേനേവ സീലാനി സമാദിയതി, തത്ഥ ച സുപ്പതിട്ഠിതോ ഹോതി. സീലേന ദായകപടിഗ്ഗാഹകവിസുദ്ധിതോ പരാനുഗ്ഗഹം വത്വാ പരപീളാനിവത്തിവചനതോ, കിരിയധമ്മം വത്വാ അകിരിയധമ്മവചനതോ, ഭോഗസമ്പത്തിഹേതും വത്വാ ഭവസമ്പത്തിഹേതുവചനതോ ച **ദാനകഥാനന്തരം സീലകഥാ** കഥിതാ, തഞ്ചേ ദാനസീലം വട്ടനിസ്സിതം, അയം ഭവസമ്പത്തി തസ്സ ഫലന്തി ദസ്സനത്ഥം, ഇമേഹി ച ദാനസീലമയേഹി പണീതപണീതതരാദിഭേദഭിന്നേഹി പുഞ്ഞകിരിയവത്ഥൂഹി ഏതാ ചാതുമഹാരാജികാദീസു പണീതപണീതതരാദിഭേദഭിന്നാ അപരിമേയ്യാ ദിബ്ബഭോഗഭവസമ്പത്തിയോ ഹോന്തീതി ദസ്സനത്ഥം **തദനന്തരം സഗ്ഗകഥം.** വത്വാ അയം സഗ്ഗോ രാഗാദീഹി ഉപക്കിലിട്ഠോ, സബ്ബദാ അനുപക്കിലിട്ഠോ അരിയമഗ്ഗോതി ദസ്സനത്ഥം **സഗ്ഗാനന്തരം മഗ്ഗകഥാ** കഥേതബ്ബാ. മഗ്ഗഞ്ച കഥേന്തേന തദധിഗമുപായദസ്സനത്ഥം സഗ്ഗപരിയാപന്നാപി, പഗേവ ഇതരേ സബ്ബേപി കാമാ നാമ ബഹ്വാദീനവാ, അനിച്ചാ അധുവാ, വിപരിണാമധമ്മാതി **കാമാനം ആദീനവോ,** ഹീനാ, ഗമ്മാ, പോഥുജ്ജനികാ, അനരിയാ, അനത്ഥസഞ്ഹിതാതി തേസം **ഓകാരോ** ലാമകഭാവോ, സബ്ബേപി ഭവാ കിലേസാനം വത്ഥുഭൂതാതി **തത്ഥ സംകിലേസോ,** സബ്ബസോ കിലേസവിപ്പമുത്തം നിബ്ബാനന്തി **നേക്ഖമ്മേ**

ആനിസംസോ ച കഥേതബ്ബോതി അയമത്ഥോ **മഗ്ഗന്തീ**തി എത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദേന ആദിഅത്ഥജോതകേന ബോധിതോതി വേദിതബ്ബം.

സുഖാനം നിദാനന്തി ദിട്ഠധമ്മികാനം, സമ്പരായികാനം, നിബ്ബാനപടിസംയുത്താനഞ്ചാതി സബ്ബേസമ്പി സുഖാനം കാരണം. യഞ്ഹി കിഞ്ചി ലോകേ ഭോഗസുഖം നാമ, തം സബ്ബം ദാനനിദാനന്തി പാകടോ യമത്ഥോ. യം പന തം ഝാനവിപസ്സനാമഗ്ഗഫലനിബ്ബാനപടിസംയുത്തം സുഖം, തസ്സാപി ദാനം ഉപനിസ്സയപച്ചയോ ഹോതിയേവ. **സമ്പത്തീനം മൂല**ന്തി യാ ഇമാ ലോകേ പദേസരജ്ജം സിരിസ്സരിയം സത്തരതനസമുജ്ജലചക്കവത്തിസമ്പദാതി ഏവംപഭേദാ മാനുസികാ സമ്പത്തിയോ, യാ ച ചാതുമഹാരാജികചാതുമഹാരാജാദിഭേദാ ദിബ്ബസമ്പത്തിയോ, യാ വാ പനഞ്ഞാപി സമ്പത്തിയോ, താസം സബ്ബാസം ഇദം ദാനം നാമ മൂലം കാരണം. **ഭോഗാന**ന്തി ഭുഞ്ജിതബ്ബട്ഠേന **"ഭോഗോ"**തി ലദ്ധനാമാനം മനാപിയരൂപാദീനം, തന്നിസ്സയാനഞ്ച ഉപഭോഗസുഖാനം. അവസ്സയട്ഠേന **പതിട്ഠാ. വിസമഗതസ്സാ**തി ബ്യസനപ്പത്തസ്സ. **താണ**ന്തി രക്ഖാ തതോ പരിപാലനതോ. **ലേണ**ന്തി ബ്യസനേഹി പരിപാചിയമാനസ്സ ഓലീയനപദേസോ. **ഗതീ**തി ഗന്തബ്ബട്ഠാനം. **പരായണ**ന്തി പടിസരണം. **അവസ്സയോ**തി വിനിപതിതും അദേന്തോ നിസ്സയോ. **ആരമ്മണ**ന്തി ഓലുബ്ഭാരമ്മണം.

രതനമയസീഹാസനസദിസന്തി സബ്ബരതനമയസത്തങ്ഗമഹാസീഹാസനസദിസം മഹഗ്ഘം ഹുത്വാ സബ്ബസോ വിനിപതിതും അപ്പദാനതോ. **മഹാപഥവിസദിസം** ഗതഗതട്ഠാനേ പതിട്ഠായ ലഭാപനതോ. **ആലമ്ബനരജ്ജുസദിസ**ന്തി യഥാ ദുബ്ബലസ്സ പുരിസസ്സ ആലമ്ബനരജ്ജു ഉത്തിട്ഠതോ, തിട്ഠതോ ച ഉപത്ഥമ്ഭോ, ഏവം ദാനം സത്താനം സമ്പത്തിഭവേ ഉപ്പത്തിയാ, ഠിതിയാ ച പച്ചയഭാവതോ. **ദുക്ഖനിത്ഥരണട്ഠേനാ**തി ദുഗ്ഗതിദുക്ഖനിത്ഥരണട്ഠേന. **സമസ്സാസനട്ഠേനാ**തി ലോഭമച്ഛരിയാദിപടിസത്തുപദ്ദവതോ സമ്മദേവ അസ്സാസനട്ഠേന. **ഭയപരിത്താണട്ഠേനാ**തി ദാലിദ്ദിയഭയതോ പരിപാലനട്ഠേന. **മച്ഛേരമലാദീഹീ**തി മച്ഛേരലോഭദോസഇസ്സാവിചികിച്ഛാദിട്ഠി ആദിചിത്തമലേഹി. **അനുപലിത്തട്ഠേനാ**തി അനുപക്കിലിട്ഠതായ. **തേസ**ന്തി മച്ഛേരമലാദികചവരാനം. ഏതേഹി ഏവ **ദുരാസദട്ഠേന. അസന്താസനട്ഠേനാ**തി അനഭിഭവനീയതായ സന്താസാഭാവേന. യോ ഹി ദായകോ ദാനപതി, സോ സമ്പതിപി കുതോചി ന ഭായതി, പഗേവ ആയതിം. ധമ്മസീസേന പുഗ്ഗലോ വുത്തോ. **ബലവന്തട്ഠേനാ**തി മഹാബലവതായ. ദായകോ ഹി ദാനപതി സമ്പതി പക്ഖബലേന ബലവാ ഹോതി, ആയതിം പന കായബലാദീഹിപി. **അഭിമങ്ഗലസമ്മതട്ഠേനാ**തി "വഡ്ഢികാരണ"ന്തി അഭിസമ്മതഭാവേന. വിപത്തിഭവതോ സമ്പത്തിഭവൂപനയനം **ഖേമന്തഭൂമിസമ്പാപനം,** ഭവസങ്ഗാമതോ യോഗക്ഖേമസമ്പാപനഞ്ച **ഖേമന്തഭൂമിസമ്പാപനട്ഠോ.**

ഇദാനി ദാനം വട്ടഗതാ ഉക്കംസപ്പത്താ സമ്പത്തിയോ വിയ വിവട്ടഗതാപി താ സമ്പാദേതീതി ബോധിചരിയഭാവേനപി ദാനഗുണേ ദസ്സേതും **"ദാനഞ്ഹീ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ സക്കമാരബ്രഹ്മസമ്പത്തിയോ അത്തഹിതായ ഏവ, ചക്കവത്തിസമ്പത്തി പന അത്തഹിതായ, പരഹിതായ ചാതി ദസ്സേതും സാ താസം പരതോ വുത്താ, ഏതാ ലോകിയാ, ഇമാ പന ലോകുത്തരാതി ദസ്സേതും തതോ പരം **"സാവകപാരമീഞാണ"**ന്തിആദി വുത്തം. തത്ഥാപി ഉക്കട്ഠുക്കട്ഠതരുക്കട്ഠതമാതി ദസ്സേതും കമേന ഞാണത്തയം വുത്തം. തേസം

പന ദാനസ്സ പച്ചയഭാവോ ഹേട്ഠാ വുത്തോ ഏവ. ഏതേനേവസ്സ ബ്രഹ്മസമ്പത്തിയാപി പച്ചയഭാവോ ദീപിതോതി വേദിതബ്ബോ.

ദാനഞ്ച നാമ ദക്ഖിണേയ്യേസു ഹിതജ്ഝാസയേന വാ പൂജനജ്ഝാസയേന വാ അത്തനോ സന്തകസ്സ പരേസം പരിച്ചജനം, തസ്മാ ദായകോ സത്തേസു ഏകന്തഹിതജ്ഝാസയോ പുരിസപുഗ്ഗലോ, സോ ''പരേസം ഹിംസതി, പരേസം വാ സന്തകം ഹരതീ''തി അട്ഠാനമേതന്തി ആഹ **''ദാനം ദദന്തോ സീലം സമാദാതും സക്കോതീ''**തി. **സീലസദിസോ അലങ്കാരോ നത്ഥീ**തി അകിത്തിമം ഹുത്വാ സബ്ബകാലം സോഭാവിസേസാവഹത്താ. **സീലപുപ്ഫസദിസം പുപ്ഫം നത്ഥീ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **സീലഗന്ധസദിസോ ഗന്ധോ നത്ഥീ**തി ഏത്ഥ ''ചന്ദനം തഗരം വാപീ''തിആദികാ (ധ॰ പ॰ ൫൫) ഗാഥാ, ''ഗന്ധോ ഇസീനം ചിരദിക്ഖിതാനം, കായാ ചുതോ ഗച്ഛതി മാലുതേനാ''തിആദികാ (ജാ॰ ൨.൧൭.൫൫) ച വത്തബ്ബാ . സീലഞ്ഹി സത്താനം ആഭരണഞ്ചേവ അലങ്കാരോ ച ഗന്ധവിലേപനഞ്ച പരസ്സ ദസ്സനീയഭാവാവഹഞ്ച. തേനാഹ **''സീലാലങ്കാരേന ഹീ''**തിആദി.

''അയം സഗ്ഗോ ലബ്ഭതീ''തി ഇദം മജ്ഝിമേഹി ഛന്ദാദീഹി ആരദ്ധം സീലം സന്ധായാഹ. തേനാഹ സക്കോ ദേവരാജാ -

> ''ഹീനേന ബ്രഹ്മചരിയേന, ഖത്തിയേ ഉപപജ്ജതി;
> മജ്ഝിമേന ച ദേവത്തം, ഉത്തമേന വിസുജ്ഝതീ''തി. (ജാ॰
> ൨.൨൨.൪൨൯);

ഇട്ഠോതി സുഖോ, **കന്തോ**തി കമനീയോ, **മനാപോ**തി മനവഡ്ഢനകോ, തം പനസ്സ ഇട്ഠാദിഭാവം ദസ്സേതും **''നിച്ചമേത്ഥ കീളാ''**തിആദി വുത്തം. **നിച്ച**ന്തി സബ്ബകാലം **കീളാ**തി കാമൂപസംഹിതാ സുഖവിഹാരാ. **സമ്പത്തിയോ**തി ഭോഗസമ്പത്തിയോ. **ദിബ്ബ**ന്തി ദിബ്ബഭവം ദേവലോകപരിയാപന്നം. **സുഖ**ന്തി കായികം, ചേതസികഞ്ച സുഖം. **ദിബ്ബസമ്പത്തി**ന്തി ദിബ്ബഭവം ആയുസമ്പത്തിം, വണ്ണയസഇസ്സരിയസമ്പത്തിം, രൂപാദിസമ്പത്തിഞ്ച. **ഏവമാദീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന യാമാദീഹി അനുഭവിതബ്ബം ദിബ്ബസമ്പത്തിം വദതി.

അപ്പസ്സാദാതി നിരസ്സാദാ പണ്ഡിതേഹി യഥാഭൂതം പസ്സന്തേഹി തത്ഥ അസ്സാദേതബ്ബതാഭാവതോ. **ബഹുദുക്ഖാ**തി മഹാദുക്ഖാ സമ്പതി, ആയതിഞ്ച വിപുലദുക്ഖാനുബന്ധത്താ. **ബഹുപായാസാ**തി അനേകവിധപരിസ്സയാ. **ഏത്ഥാ**തി കാമേസു. **ഭിയ്യോ**തി ബഹും. **ദോസോ**തി അനിച്ചതാദിനാ, അപ്പസ്സാദതാദിനാ ച ദൂസിതഭാവോ, യതോ തേ വിഞ്ഞൂനം ചിത്തം നാരാധേന്തി. അഥ വാ ആദീനം വാതി പവത്തതീതി **ആദീനവോ,** പരമകപണതാ, തഥാ ച കാമാ യഥാഭൂതം പച്ചവേക്ഖന്താനം പച്ചുപതിട്ഠന്തി. **ലാമകഭാവോ**തി നിഹീനഭാവോ അസേട്ഠേഹി സേവിതബ്ബത്താ, സേട്ഠേഹി ന സേവിതബ്ബത്താ ച. **സംകിലിസ്സന**ന്തി വിബാധേതബ്ബതാ ഉപതാപേതബ്ബതാ. **നേക്ഖമ്മേ ആനിസംസ**ന്തി ഏത്ഥ യത്തകാ കാമേസു ആദീനവാ, തപ്പടിപക്ഖതോ തത്തകാ നേക്ഖമ്മേ ആനിസംസാ. അപി ച ''നേക്ഖമ്മം നാമേതം അസമ്ബാധം അസംകിലിട്ഠം, നിക്ഖന്തം കാമേഹി, നിക്ഖന്തം കാമസഞ്ഞായ, നിക്ഖന്തം കാമവിതക്കേഹി, നിക്ഖന്തം കാമപരിളാഹേഹി, നിക്ഖന്തം ബ്യാപാദതോ''തിആദിനാ (സാരത്ഥ॰ ടീ॰ ൩.൨൬ മഹാവഗ്ഗേ) നയേന

നേക്ഖമ്മേ ആനിസംസേ പകാസേസി, പബ്ബജ്ജായ, ഝാനാദീസു ച ഗുണേ വിഭാവേസി വണ്ണേസി.

വുത്തനയന്തി ഏത്ഥ യം അവുത്തനയം ''കല്ലചിത്തേ''തിആദി, തത്ഥ **കല്ലചിത്തേ**തി കമ്മനിയചിത്തേ, ഹേട്ഠാ പവത്തിതദേസനായ അസ്സദ്ധിയാദീനം ചിത്തദോസാനം വിഗതത്താ ഉപരിദേസനായ ഭാജനഭാവൂപഗമനേന കമ്മക്ഖമചിത്തേതി അത്ഥോ. അസ്സദ്ധിയാദയോ ഹി യസ്മാ ചിത്തസ്സ രോഗഭൂതാ തദാ തേ വിഗതാ, തസ്മാ അരോഗചിത്തേതി അത്ഥോ. ദിട്ഠിമാനാദികിലേസവിഗമനേന **മുദുചിത്തേ.** കാമച്ഛന്ദാദിവിഗമേന **വിനീവരണചിത്തേ.** സമ്മാപടിപത്തിയം ഉളാരപീതിപാമോജ്ജയോഗേന **ഉദഗ്ഗചിത്തേ.** തത്ഥ സദ്ധാസമ്പത്തിയാ **പസന്നചിത്തേ.** യദാ ച ഭഗവാ അഞ്ഞാസീതി സമ്ബന്ധോ. അഥ വാ **കല്ലചിത്തേ**തി കാമച്ഛന്ദവിഗമേന അരോഗചിത്തേ. **മുദുചിത്തേ**തി ബ്യാപാദവിഗമേന മേത്താവസേന അകഥിനചിത്തേ. **വിനീവരണചിത്തേ**തി ഉദ്ധച്ചകുക്കുച്ചവിഗമേന വിക്ഖേപസ്സ വിഗതത്താ തേന അപിഹിതചിത്തേ. **ഉദഗ്ഗചിത്തേ**തി ഥിനമിദ്ധവിഗമേന സമ്പഗ്ഗഹിതവസേന അലീനചിത്തേ. **പസന്നചിത്തേ**തി വിചികിച്ഛാവിഗമേന സമ്മാപടിപത്തിയം അധിമുത്തചിത്തേ, ഏവമ്പേത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

"സേയ്യഥാപീ"തിആദിനാ ഉപമാവസേന നേസം സംകിലേസപ്പഹാനം, അരിയമഗ്ഗുപ്പാദഞ്ച ദസ്സേതി. **അപഗതകാളക**ന്തി വിഗതകാളകം. **സമ്മദേവാ**തി സുട്ഠു ഏവ. **രജന**ന്തി നീലപീതാദിരങ്ഗജാതം. **പടിഗ്ഗണ്ഹേയ്യാ**തി ഗണ്ഹേയ്യ പഭസ്സരം ഭവേയ്യ. **തസ്മിംയേവ ആസനേ**തി തിസ്സമേവ നിസജ്ജായം, ഏതേന നേസം ലഹുവിപസ്സകതാ, തിക്ഖപഞ്ഞതാ, സുഖപടിപദാഖിപ്പാഭിഞ്ഞതാ ച ദസ്സിതാ ഹോതി. **വിരജ**ന്തി അപായഗമനീയരാഗരജാദീനം വിഗമേന വിരജം. അനവസേസദിട്ഠിവിചികിച്ഛാമലാപഗമനേന **വീതമലം.** പഠമമഗ്ഗവജ്ഝകിലേസരജാഭാവേന വാ **വിരജം.** പഞ്ചവിധദുസ്സീല്യമലാപഗമനേന **വീതമലം. ധമ്മചക്ഖു**ന്തി ബ്രഹ്മായുസുത്തേ (മ॰ നി॰ ൨.൩൯൫) ഹേട്ഠിമാ തയോ മഗ്ഗാ വുത്താ, ചൂളരാഹുലോവാദേ (മ॰ നി॰ ൩.൪൧൬) ആസവക്ഖയോ, ഇധ പന സോതാപത്തിമഗ്ഗോ അധിപ്പേതോ. **"യം കിഞ്ചി സമുദയധമ്മം, സബ്ബം തം നിരോധധമ്മ"**ന്തി തസ്സ ഉപ്പത്തിആകാരദസ്സനന്തി. നനു ച മഗ്ഗഞാണം അസങ്ഖതധമ്മാരമ്മണം, ന സങ്ഖതധമ്മാരമ്മണന്തി? സച്ചമേതം. യസ്മാ തം നിരോധം ആരമ്മണം കത്വാ കിച്ചവസേന സബ്ബസങ്ഖതം പടിവിജ്ഝന്തം ഉപ്പജ്ജതി, തസ്മാ തഥാ വുത്തം.

''സുദ്ധം വത്ഥ''ന്തി നിദസ്സിതഉപമായം ഇദം ഉപമാസംസന്ദനം വത്ഥം വിയ ചിത്തം, വത്ഥസ്സ ആഗന്തുകമലേഹി കിലിട്ഠഭാവോ വിയ ചിത്തസ്സ രാഗാദിമലേഹി സംകിലിട്ഠഭാവോ , ധോവനസിലാ വിയ അനുപുബ്ബികഥാ, ഉദകം വിയ സദ്ധാ, ഉദകേ തേമേത്വാ ഊസഗോമയഛാരികാഭരേഹി കാളകപദേസേ സമുച്ഛിന്ദിത്വാ വത്ഥസ്സ ധോവനപയോഗോ വിയ സദ്ധാസിനേഹേന തേമേത്വാ തേമേത്വാ സതിസമാധിപഞ്ഞാഹി ദോസേ സിഥിലീ കത്വാ സുതാദിവിധിനാ ചിത്തസ്സ സോധനേ വീരിയാരമ്ഭോ, തേന പയോഗേന വത്ഥേ നാനാകാളകാപഗമോ വിയ വീരിയാരമ്ഭേന കിലേസവിക്ഖമ്ഭനം, രങ്ഗജാതം വിയ അരിയമഗ്ഗോ, തേന സുദ്ധസ്സ വത്ഥസ്സ പഭസ്സരഭാവോ വിയ വിക്ഖമ്ഭിതകിലേസസ്സ ചിത്തസ്സ മഗ്ഗേന പരിയോദപനന്തി. ''ദിട്ഠധമ്മോ''തി വത്വാ ദസ്സനം നാമ ഞാണദസ്സനതോ അഞ്ഞമ്പി അത്ഥീതി തം നിവത്തനത്ഥം

“പത്തധമ്മാ”തി വുത്തം. പത്തി ച ഞാണസമ്പത്തിതോ അഞ്ഞമ്പി വിജ്ജതീതി തതോ വിസേസദസ്സനത്ഥം **“വിദിതധമ്മാ”**തി വുത്തം. സാ പന വിദിതധമ്മതാ ധമ്മേസു ഏകദേസേനാപി ഹോതീതി നിപ്പദേസതോ വിദിതഭാവം ദസ്സേതും **“പരിയോഗാള്ഹധമ്മാ”**തി വുത്തം, തേന നേസം സച്ചാഭിസമ്ബോധിംയേവ വിഭാവേതി. മഗ്ഗഞാണഞ്ഹി ഏകാഭിസമയവസേന പരിഞ്ഞാദികിച്ചം സാധേന്തം നിപ്പദേസതോവ ചതുസച്ചധമ്മം സമന്തതോ ഓഗാഹന്തം പടിവിജ്ഝതീതി. സേസം ഹേട്ഠാ വുത്തനയമേവ.

൭൭. **ചീവരദാനാദീനീ**തി ചീവരാദിപരിക്ഖാരദാനം സന്ധായാഹ. യോ ഹി ചീവരാദികേ അട്ഠ പരിക്ഖാരേ, പത്തചീവരമേവ വാ സോതാപന്നാദിഅരിയസ്സ, പുഥുജ്ജനസ്സേവ വാ സീലസമ്പന്നസ്സ ദത്വാ “ഇദം പരിക്ഖാരദാനം അനാഗതേ ഏഹിഭിക്ഖുഭാവായ പച്ചയോ ഹോതൂ”തി പത്ഥനം പട്ഠപേസി, തസ്സ ച സതി അധികാരസമ്പത്തിയം ബുദ്ധാനം സമ്മുഖീഭാവേ ഇദ്ധിമയപരിക്ഖാരലാഭായ സംവത്തതീതി വേദിതബ്ബം. **വസ്സസതികത്ഥേരാ വിയ** ആകപ്പസമ്പന്നാതി അധിപ്പായോ.

സന്ദസ്സേസീതി സുട്ഠു പച്ചക്ഖം കത്വാ ദസ്സേസി. **ഇധലോകത്ഥ**ന്തി ഇധലോകഭൂതം ഖന്ധപഞ്ചകസങ്ഖാതമത്ഥം. **പരലോകത്ഥ**ന്തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **ദസ്സേസീ**തി സാമഞ്ഞലക്ഖണതോ, സലക്ഖണതോ ച ദസ്സേസി. തേനാഹ **“അനിച്ച”**ന്തിആദി. തത്ഥ ഹുത്വാ അഭാവതോ **അനിച്ചന്തി ദസ്സേസി.** ഉദയബ്ബയപടിപീളനതോ **ദുക്ഖന്തി ദസ്സേസി.** അവസവത്തനതോ **അനത്താതി ദസ്സേസി.** ഇമേ രുപ്പനാദിലക്ഖണാ പഞ്ചക്ഖന്ധാതി രാസട്ഠേന **ഖന്ധേ ദസ്സേസി.** ഇമേ ചക്ഖാദിസഭാവാ നിസ്സത്തനിജ്ജീവട്ഠേന അട്ഠാരസ ധാതുയോതി **ദസ്സേസി.** ഇമാനി ചക്ഖാദിസഭാവാനേവ ദ്വാരാരമ്മണഭൂതാനി ദ്വാദസ ആയതനാനീതി **ദസ്സേസി.** ഇമേ അവിജ്ജാദയോ ജരാമരണപരിയോസാനാ ദ്വാദസ പച്ചയധമ്മാ പടിച്ചസമുപ്പാദോതി **ദസ്സേസി.** രൂപക്ഖന്ധസ്സ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേന പച്ചയതോ ചത്താരി, ഖണതോ ഏകന്തി ഇമാനി **പഞ്ച ലക്ഖണാനി ദസ്സേസി. തഥാതി** ഇമിനാ “പഞ്ച ലക്ഖണാനീ”തി പദം ആകഡ്ഢതി. **ദസ്സേന്തോതി ഇതി**-സദ്ദോ നിദസ്സനത്ഥോ, ഏവന്തി അത്ഥോ. **നിരയ**ന്തി അട്ഠമഹാനിരയസോളസഉസ്സദനിരയപ്പഭേദം സബ്ബസോ നിരയം **ദസ്സേസി. തിരച്ഛാനയോനി**ന്തി അപദദ്വിപദചതുപ്പദബഹുപ്പദാദിഭേദം മിഗപസുപക്ഖിസരീസപാദിവിഭാഗം നാനാവിധം തിരച്ഛാനലോകം. **പേത്തിവിസയ**ന്തി ഖുപ്പിപാസികവന്താസികപരദത്തൂപജീവിനിജ്ഝാമതണ്ഹികാദിഭേദഭിന്നം നാനാവിധം പേതസത്തലോകം. **അസുരകായ**ന്തി കാലകഞ്ചികാസുരനികായം. ഏവം താവ ദുഗ്ഗതിഭൂതം പരലോകത്ഥം വത്വാ ഇദാനി സുഗതിഭൂതം വത്തും **“തിണ്ണം കുസലാനം വിപാക”**ന്തിആദി വുത്തം. വേഹപ്ഫലേ സുഭകിണ്ഹേയേവ സങ്ഗഹേത്വാ അസഞ്ഞീസു, അരൂപീസു ച സമ്പത്തിയാ ദസ്സേതബ്ബായ അഭാവതോ ദുവിഞ്ഞേയ്യതായ **“നവന്നം ബ്രഹ്മലോകാന”**ന്ത്വേവ വുത്തം.

ഗണ്ഹാപേസീതി തേ ധമ്മേ സമാദിന്നേ കാരാപേസി.

സമുത്തേജനം നാമ സമാദിന്നധമ്മാനം യഥാ അനുപകാരകാ ധമ്മാ പരിഹായന്തി, പഹീയന്തി ച, ഉപകാരകാ ധമ്മാ പരിവഡ്ഢന്തി, വിസുജ്ഝന്തി ച, തഥാ നേസം ഉസ്സാഹുപ്പാദനന്തി ആഹ **“അബ്ഭുസ്സാഹേസീ”**തി. യഥാ പന തം ഉസ്സാഹുപ്പാദനം ഹോതി, തം ദസ്സേതും

“ഇധലോകത്ഥഞ്ചേവാ”തിആദി വുത്തം. **താസേത്വാ താസേത്വാ**തി പരിബ്യത്തഭാവാപാദനേന തേജേത്വാ തേജേത്വാ. **അധിഗതം വിയ കത്വാ**തി യേസം കഥേതി, തേഹി തമത്ഥം പച്ചക്ഖതോ അനുഭുയ്യമാനം വിയ കത്വാ. വേനേയ്യാനഞ്ഹി ബുദ്ധേഹി പകാസിയമാനോ അത്ഥോ പച്ചക്ഖതോപി പാകടതരോ ഹുത്വാ ഉപട്ഠാതി. തഥാ ഹി ഭഗവാ ഏവം ഥോമീയതി -

“ആദിത്തോപി അയം ലോകോ, ഏകാദസഹി അഗ്ഗിഭി;
ന തഥാ യാതി സംവേഗം, സമ്മോഹപലിഗുണ്ഠിതോ.

സുത്വാദീനവസഞ്ഞുത്തം, യഥാ വാചം മഹേസിനോ;
പച്ചക്ഖതോപി ബുദ്ധാനം, വചനം സുട്ഠു പാകട”ന്തി.

തേനാഹ **“ദ്വത്തിംസകമ്മകാരണപഞ്ചവീസതിമഹാഭയപ്പഭേദഞ്ഹീ”**തിആദി. ദ്വത്തിംസകമ്മകാരണാനി “ഹത്ഥമ്പി ഛിന്ദന്തീ”തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ᅟ.൧൭൮) **ദുക്ഖക്ഖന്ധസുത്തേ** ആഗതനയേന വേദിതബ്ബാനി. **പഞ്ചവീസതിമഹാഭയാനി** “ജാതിഭയം ജരാഭയം ബ്യാധിഭയം മരണഭയ”ന്തിആദിനാ (ചൂളനി॰ ൧൨൩) തത്ഥ തത്ഥ സുത്തേ ആഗതനയേന വേദിതബ്ബാനി. **ആഘാതനഭണ്ഡികാ** അധികുട്ടനകളിങ്ഗരം, യം “അച്ചാധാന”ന്തിപി വുച്ചതി.

പടിലദ്ധഗുണേന ചോദേസീതി “തംതംഗുണാധിഗമേന അയമ്പി തുമ്ഹേഹി പടിലദ്ധോ, ആനിസംസോ അയമ്പീ”തി പച്ചക്ഖതോ ദസ്സേന്തോ “കിം ഇതോ പുബ്ബേ ഏവരൂപം അത്ഥീ”തി ചോദേന്തോ വിയ അഹോസി. തേനാഹ **“മഹാനിസംസം കത്വാ കഥേസീ”**തി.

തപ്പച്ചയഞ്ച കിലമഥന്തി സങ്ഖാരപവത്തിഹേതുകം തസ്മിം തസ്മിം സത്തസന്താനേ ഉപ്പജ്ജനകപരിസ്സമം സംവിഘാതം വിഹേസം. **ഇധാ**തി ഹേട്ഠാ പഠമമഗ്ഗാധിഗമത്ഥായ കഥായ. സബ്ബസങ്ഖാരൂപസമഭാവതോ **സന്തം.** അതിത്തികരപരമസുഖതായ **പണീതം.** സകലസംസാരബ്യസനതോ തായനട്ഠേന **താണം.** തതോ നിബ്ബിന്ദഹദയാനം നിലീയനട്ഠാനതായ **ലേണം. ആദി**-സദ്ദേന ഗതിപടിസരണം പരമസ്സാസോതി ഏവമാദീനം സങ്ഗഹോ.

മഹാജനകായപബ്ബജ്ജാവണ്ണനാ

൮൫. സങ്ഘപ്പഹോനകാനം ഭിക്ഖൂനം അഭാവാ **“സങ്ഘസ്സ അപരിപുണ്ണത്താ”**തി വുത്തം. ദ്വേ അഗ്ഗസാവകാ ഏവ ഹി തദാ അഹേസും.

ചാരികാഅനുജാനനവണ്ണനാ

൮൬. “കദാ ഉദപാദീ”തി പുച്ഛം “സമ്ബോധിതോ”തിആദിനാ സങ്ഖേപതോ വിസ്സജ്ജേത്വാ പുന തം വിത്ഥാരതോ ദസ്സേതും **“ഭഗവാ കിരാ”**തിആദി വുത്തം. പിതു സങ്ഗഹം കരോന്തോ വിഹാസി സമ്ബോധിതോ “സത്ത സംവച്ഛരാനി സത്ത മാസേ സത്ത ദിവസേ”തി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ, തഞ്ച ഖോ വേനേയ്യാനം തദാ അഭാവതോ. **കിലഞ്ജേഹി** ബഹി **ഛാദാപേത്വാ, വത്ഥേഹി** അന്തോ **പടിച്ഛാദാപേത്വാ, ഉപരി ച** വത്ഥേഹി **ഛാദാപേത്വാ,** തസ്സ ഹേട്ഠാ **സുവണ്ണ...പേ॰... വിതാനം കാരാപേത്വാ. മാലാവച്ഛകേ**തി പുപ്ഫമാലാഹി വച്ഛാകാരേന വേഠിതേ. **ഗന്ധന്തരേ**തി ചാടിഭരിതഗന്ധസ്സ അന്തരേ. **പുപ്ഫാനീ**തി

ചാടിആദിഭരിതാനി ജലജപുപ്ഫാനി ചേവ ചങ്കോതകാദിഭരിതാനി ഥലജപുപ്ഫാനി ച.

കാമഞ്ചായം രാജാ ബുദ്ധപിതാ, തഥാപി ബുദ്ധാ നാമ ലോകഗരുനോ, ന തേ കേനചി വസേ വത്തേതബ്ബാ, അഥ ഖോ തേ ഏവ പരേ അത്തനോ വസേ വത്തേന്തി, തസ്മാ രാജാ **"നാഹം ഭിക്ഖുസങ്ഘം ദേമീ"**തി ആഹ.

ദാനമുഖന്തി ദാനകരണൂപായം, ദാനവത്തന്തി അത്ഥോ. **ന ദാനി മേ അനുഞ്ഞാതാതി** ഇദാനി മേ ദാനം ന അനുഞ്ഞാതാ, നോ ന അനുജാനന്തീതി അത്ഥോ.

പരിതസ്സനജീവിതന്തി ദുക്ഖജീവികാ ദാലിദ്ദിയന്തി അത്ഥോ.

സബ്ബേസം ഭിക്ഖൂനം പഹോസീതി ഭഗവതോ അട്ഠസട്ഠി ച ഭിക്ഖുസതസഹസ്സാനം ഭാഗതോ ദാതും പഹോസി, ന സബ്ബേസം പരിയത്തഭാവേന. തേനാഹ **"സേനാപതിപി അത്തനോ ദേയ്യധമ്മം അദാസീ"**തി. **ജേട്ഠികട്ഠാനേതി** ജേട്ഠികദേവിട്ഠാനേ.

തഥേവ കത്വാതി ചരപുരിസേ ഠപേത്വാ. **സുചിന്തി** സുദ്ധം. **പണീതന്തി** ഉളാരം, ഭാവനപുംസകഞ്ചേതം ''ഏകമന്ത''ന്തിആദീസു (പാരാ॰ ൨) വിയ. **ഭഞ്ജിത്വാതി** മദ്ദിത്വാ, പീളേത്വാതി അത്ഥോ. **ജാതിസപ്പിഖീരാദീഹിയേവാതി** അന്തോജാതസപ്പിഖീരാദീഹിയേവ, അമ്ഹാകമേവ ഗാവിആദിതോ ഗഹിതസപ്പിആദീഹിയേവാതി അത്ഥോ.

൯൦. പരാപവാദം, പരാപകാരം, സീതുണ്ഹാദിഭേദഞ്ച ഗുണാപരാധം ഖമതി സഹതി അധിവാസേതീതി **ഖന്തി.** സാ പന യസ്മാ സീലാദീനം പടിപക്ഖധമ്മേ സവിസേസം തപതി സന്തപതി വിധമതീതി **പരമം** ഉത്തമം **തപോ.** തേനാഹ **"അധിവാസനഖന്തി നാമ പരമം തപോ"**തി. ''അധിവാസനഖന്തീ''തി ഇമിനാ ധമ്മനിജ്ഝാനക്ഖന്തിതോ വിസേസേതി. തിതിക്ഖനം ഖമനം **തിതിക്ഖാ.**അക്ഖരചിന്തകാ ഹി ഖമായം തിതിക്ഖാ-സദ്ദം വണ്ണേന്തി. തേനേവാഹ **"ഖന്തിയാ ഏവ വേവചന"**ന്തിആദി. **സബ്ബാകാരേനാതി** സന്തപണീതനിപുണസിവഖേമാദിനാ സബ്ബപ്പകാരേന. **സോ പബ്ബജിതോ നാമ ന ഹോതി** പബ്ബാജിതബ്ബധമ്മസ്സ അപബ്ബാജനതോ. **തസ്സേവ** തതിയപദസ്സ **വേവചനം** അനത്ഥന്തരത്താ.

"ന ഹീ"തിആദിനാ തം ഏവത്ഥം വിവരതി. **ഉത്തമത്ഥേന പരമന്തി വുച്ചതി** പര-സദ്ദസ്സ സേട്ഠവാചകത്താ, ''പുഗ്ഗലപരോപരഞ്ഞൂ''തിആദീസു (അ॰ നി॰ ൭.൬൮; നേത്തി॰ ൧൧൮) വിയ. **പരന്തി** അഞ്ഞം. ഇദാനി പര-സദ്ദം അഞ്ഞപരിയായമേവ ഗഹേത്വാ അത്ഥം ദസ്സേതും **"അഥ വാ"**തിആദി വുത്തം. **മലസ്സാതി** പാപമലസ്സ. **അപബ്ബാജിതത്താതി** അനീഹടത്താ അനിരാകതത്താ . **സമിതത്താതി** നിരോധിതത്താ തേസം പാപധമ്മാനം. **"സമിതത്താ ഹി പാപാനം സമണോതി പവുച്ചതീ"**തി ഹി വുത്തം.

അപിച ഭഗവാ ഭിക്ഖൂനം പാതിമോക്ഖം ഉദ്ദിസന്തോ പാതിമോക്ഖകഥായ ച സീലപധാനത്താ സീലസ്സ ച വിസേസതോ ദോസോ പടിപക്ഖോതി തസ്സ നിഗ്ഗണ്ഹനവിധിം ദസ്സേതും ആദിതോ **"ഖന്തീ പരമം**

തപോ"തി ആഹ, തേന അനിട്ഠസ്സ പടിഹനനൂപായോ വുത്തോ, തിതിക്ഖാഗഹണേന പന ഇട്ഠസ്സ, തദുഭയേനപി ഉപ്പന്നം രതിം അഭിഭുയ്യ വിഹരതീതി അയമത്ഥോ ദസ്സിതോതി. തണ്ഹാവാനസ്സ വൂപസമനതോ **നിബ്ബാനം പരമം വദന്തി ബുദ്ധാ.** തത്ഥ ഖന്തിഗ്ഗഹണേന പയോഗവിപത്തിയാ അഭാവോ ദസ്സിതോ, തിതിക്ഖാഗഹണേന ആസയവിപത്തിയാ അഭാവോ. തഥാ ഖന്തിഗ്ഗഹണേന പരാപരാധസഹതാ, തിതിക്ഖാഗഹണേന പരേസു അനപരജ്ഝനാ ദസ്സിതാ. ഏവം കാരണമുഖേന അന്വയതോ പാതിമോക്ഖം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി ബ്യതിരേകതോ തം ദസ്സേതും **"ന ഹീ"**തിആദി വുത്തം, തേന യഥാ സത്താനം ജീവിതാ വോരോപനം, പാണിലേഡ്ഡുദണ്ഡാദീഹി വിബാധനഞ്ച "പരൂപഘാതോ, പരവിഹേഠന"ന്തി വുച്ചതി, ഏവം തേസം മൂലസാപതേയ്യാവഹരണം, ദാരപരാമസനം, വിസംവാദനം, അഞ്ഞമഞ്ഞഭേദനം, ഫരുസവചനേന മമ്മഘട്ടനം, നിരത്ഥകവിപ്പലാപോ , പരസന്തകഗിജ്ഝനം, ഉച്ഛേദവിന്ദനം, മിച്ഛാഭിനിവേസനഞ്ചഉപഘാതോ, വിഹേഠനഞ്ച ഹോതീതി യസ്സ കസ്സചി അകുസലസ്സ കമ്മപഥസ്സ, കമ്മസ്സ ച കരണേന പബ്ബജിതോ, സമണോ ച ന ഹോതീതി ദസ്സേതി.

സബ്ബാകുസലസ്സാതി സബ്ബസ്സാപി ദ്വാദസാകുസലചിത്തുപ്പാദസങ്ഗഹിതസ്സ സാവജ്ജധമ്മസ്സ. കരണം നാമ തസ്സ അത്തനോ സന്താനേ ഉപ്പാദനന്തി തപ്പടിക്ഖേപതോ അകരണം **"അനുപ്പാദന"**ന്തി വുത്തം. **"കുസലസ്സാ"**തി ഇദം "ഏതം ബുദ്ധാന സാസന"ന്തി വക്ഖമാനത്താ അരിയമഗ്ഗധമ്മേ, തേസഞ്ച സമ്ഭാരഭൂതേ തേഭൂമകകുസലധമ്മേ സമ്ബോധേതീതി ആഹ **"ചതുഭൂമകകുസലസ്സാ"**തി. **ഉപസമ്പദാ**തി ഉപസമ്പാദനം, തം പന തസ്സ സമധിഗമോതി ആഹ **"പടിലാഭോ"**തി. **ചിത്തജോതന**ന്തി ചിത്തസ്സ പഭസ്സരഭാവകരണം സബ്ബസോ പരിസോധനം. യസ്മാ അഗ്ഗമഗ്ഗസമങ്ഗിനോ ചിത്തം സബ്ബസോ പരിയോദപീയതി നാമ, അഗ്ഗഫലക്ഖണേ പന പരിയോദപിതം ഹോതി പുന പരിയോദപേതബ്ബതായ അഭാവതോ, ഇതി പരിനിട്ഠിതപരിയോദപനതം സന്ധായാഹ **"തം പന അരഹത്തേന ഹോതീ"**തി. **സബ്ബപാപം പഹായ** തദങ്ഗാദിവസേനേവാതി അധിപ്പായോ. **"സീലസംവരേനാ"**തി ഹി ഇമിനാ തേഭൂമകസ്സാപി സങ്ഗഹേ ഇതരപ്പഹാനാനമ്പി സങ്ഗഹോ ഹോതീതി, ഏവഞ്ച കത്വാ സബ്ബഗ്ഗഹണം സമത്ഥിതം ഹോതി . **സമഥവിപസ്സനാഹീ**തി ലോകിയലോകുത്തരാഹി സമഥവിപസ്സനാഹി. **സമ്പാദേത്വാ**തി നിപ്ഫാദേത്വാ. സമ്പാദനഞ്ചേത്ഥ ഹേതുഭൂതാഹി ഫലഭൂതസ്സ സഹജാതാഹിപി, പഗേവ പുരിമസിദ്ധാഹീതി ദട്ഠബ്ബം.

കസ്സചീതി ഹീനാദീസു കസ്സചി സത്തസ്സ കസ്സചി ഉപവാദസ്സ, തേന ദവകമ്യതായപി ഉപവദനം പടിക്ഖിപതി. **ഉപഘാതസ്സ അകരണ**ന്തി ഏത്ഥാപി "കസ്സചീ"തി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ. **കായേനാ**തി ച നിദസ്സനമത്തമേതം മനസാപി പരേസം അനത്ഥചിന്തനാദിവസേന ഉപഘാതകരണസ്സ വജ്ജേതബ്ബത്താ. **കായേനാ**തി വാ ഏത്ഥ അരൂപകായസ്സാപി സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ, ന ചോപനകായകരജകായാനമേവ. **പ അതിമോക്ഖ**ന്തി പകാരതോ അതിവിയ സീലേസു മുഖ്യഭൂതം. **"അതിപമോക്ഖ"**ന്തി തമേവ പദം ഉപസഗ്ഗബ്യത്തയേന വദതി. ഏവം ഭേദതോ പദവണ്ണനം കത്വാ തത്വതോ വദതി **"ഉത്തമസീല"**ന്തി. **"പാതി വാ"**തിആദിനാ പാലനതോ രക്ഖണതോ അതിവിയ മോക്ഖനതോ അതിവിയ മോചനതോ **പാതിമോക്ഖ**ന്തി ദസ്സേതി. "പാപാ അതി

മോക്ഖേതീതി അതിമോക്ഖോ''തി നിമിത്തസ്സ കത്തുഭാവേന ഉപചരിതബ്ബതോ. **യോ വാ നന്തി** യോ വാ പുഗ്ഗലോ നം പാതിമോക്ഖസംവരസീലം **പാതി** സമാദിയിത്വാ അവികോപേന്തോ **രക്ഖതി, തം** ''പാതീ''തി ലദ്ധനാമം പാതിമോക്ഖസംവരസീലേ ഠിതം **മോക്ഖേതീതി പാതിമോക്ഖന്തി** അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ, വിത്ഥാരതോ പന പാതിമോക്ഖപദസ്സ അത്ഥോ **വിസുദ്ധിമഗ്ഗസംവണ്ണനായം** (വിസുദ്ധി॰ ടീ॰ ൧.൧൪) വുത്തനയേന വേദിതബ്ബോ.

മത്തഞ്ഞുതാതി ഭോജനേ മത്തഞ്ഞുതാ, സാ പന വിസേസതോ പച്ചയസന്നിസ്സിതസീലവസേന ഗഹേതബ്ബാതി ആഹ **''പടിഗ്ഗഹണപരിഭോഗവസേന പമാണഞ്ഞുതാ''**തി. ആജീവപാരിസുദ്ധിസീലവസേനാപി ഗയ്ഹമാനേ ''പരിയേസനവിസ്സജ്ജനവസേനാ''തിപി വത്തബ്ബം. **സങ്ഘട്ടനവിരഹിതന്തി** ജനസങ്ഘട്ടനവിരഹിതം, നിരജനസമ്ബാധം വിവിത്തന്തി അത്ഥോ. **ചതുപച്ചയസന്തോസോ ദീപിതോ** പച്ചയസന്തോസതാസാമഞ്ഞേന ഇതരദ്വയസ്സാപി ലക്ഖണഹാരനയേന ജോതിതഭാവതോ. **''അട്ഠസമാപത്തിവസിഭാവായാ''**തി ഇമിനാ പയോജനദസ്സനവസേന യദത്ഥം വിവിത്തസേനാസനസേവനം ഇച്ഛിതം, സോ അധിചിത്താനുയോഗോ വുത്തോ. അട്ഠ സമാപത്തിയോ ചേത്ഥ വിപസ്സനായ പാദകഭൂതാ അധിപ്പേതാ, ന യാ കാചീതി സകലസ്സാപി അധിചിത്താനുയോഗസ്സ ജോതിതഭാവോ വേദിതബ്ബോ.

ദേവതാരോചനവണ്ണനാ

൯൧. ഏത്താവതാതി ഏത്തകേന സുത്തപദേസേന. തത്ഥാപി ച ഇമിനാ... പേ॰... കഥനേന സുപ്പടിവിദ്ധഭാവം പകാസേത്വാതി യോജനാ. **ച**-സദ്ദോ ബ്യതിരേകത്ഥോ, തേന ഇദാനി വുച്ചമാനത്ഥം ഉല്ലങ്ഗേതി. **ഏകമിദാഹന്തി** ഏകം അഹം. **ഇദം**-സദ്ദോ നിപാതമത്തം. **ആദി**-സദ്ദേന ''ഭിക്ഖവേ സമയ''ന്തി ഏവമാദി പാഠോ സങ്ഗഹിതോ. അഹം ഭിക്ഖവേ ഏകം സമയന്തി ഏവം പേത്ഥ പദയോജനാ.

സുഭഗവനേതി സുഭഗത്താ **സുഭഗം,** സുന്ദരസിരികത്താ , സുന്ദരകാമത്താ വാതി അത്ഥോ. സുഭഗഞ്ഹി തം സിരിസമ്പത്തിയാ, സുന്ദരേ ചേത്ഥ കാമേ മനുസ്സാ പത്ഥേന്തി. ബഹുജനകന്തതായപി തം **സുഭഗം.** വനയതീതി **വനം,** അത്തസമ്പത്തിയാ അത്തനി സിനേഹം ഉപ്പാദേതീതി അത്ഥോ. വനുതേ ഇതി വാ **വനം,** അത്തസമ്പത്തിയാ ഏവ ''മം പരിഭുഞ്ജഥാ''തി സത്തേ യാചതി വിയാതി അത്ഥോ. സുഭഗഞ്ച തം വനഞ്ചാതി സുഭഗവനം, തസ്മിം **സുഭഗവനേ. അട്ഠകഥായം**പന കിം ഇമിനാ പപഞ്ചേനാതി **''ഏവം നാമകേ വനേ''**തി വുത്തം. കാമം സാലരുക്ഖോപി ''സാലോ''തി വുച്ചതി, യോ കോചി രുക്ഖോപി വനപ്പതി ജേട്ഠകരുക്ഖോപി. ഇധ പന പച്ഛിമോ ഏവ അധിപ്പേതോതി ആഹ **''വനപ്പതിജേട്ഠകസ്സ മൂലേ''**തി. **മൂലസമുഗ്ഘാതവസേനാതി** അനുസയസമുച്ഛിന്ദനവസേന.

ന വിഹായന്തീതി അകുപ്പധമ്മതായ ന വിജഹന്തി. **''ന കഞ്ചി സത്തം തപന്തീതി അതപ്പാ''**തി ഇദം തേസു തസ്സാ സമഞ്ഞായ നിരുള്ഹതായ വുത്തം, അഞ്ഞഥാ സബ്ബേപി സുദ്ധാവാസാ ന കഞ്ചി സത്തം തപന്തീതി അതപ്പാ നാമ സിയും. **''ന വിഹായന്തീ''**തിആദിനിബ്ബചനേസുപി ഏസേവ നയോ. **സുന്ദരദസ്സനാ**തി ദസ്സനീയാതി അയമത്ഥോതി ആഹ **''അഭിരൂപാ''**തിആദി.

സുന്ദരമേതേസം ദസ്സനന്തി സോഭനമേതേസം ചക്ഖുനാ ദസ്സനം, വിഞ്ഞാണേന ദസ്സനം പീതി അത്ഥോ. **സബ്ബേ ഹേവ…പേ॰… ജേട്ഠാ** പഞ്ചവോകാരഭവേ തതോ വിസിട്ഠാനം അഭാവതോ.

സത്തന്നം ബുദ്ധാനം വസേനാതി സത്തന്നം സമ്മാസമ്ബുദ്ധാനം അപദാനവസേന. അവിഹേഹി അജ്ഝിട്ഠേന ഏകേന അവിഹാബ്രഹ്മുനാ കഥിതാ തേഹി സബ്ബേഹി കഥിതാ നാമ ഹോന്തീതി വുത്തം **"തഥാ അവിഹേഹീ"**തി. ഏസേവ നയോ സേസേസുപി. തേനാഹ ഭഗവാ "ദേവതാ മം ഏതദവോചു"ന്തി. യം പന പാളിയം "അനേകാനി ദേവതാസതാനീ"തി വുത്തം, തം സബ്ബം പച്ഛാ അത്തനോ സാസനേ വിസേസം അധിഗന്ത്വാ തത്ഥ ഉപ്പന്നാനം വസേന വുത്തം. **അനുസന്ധിദ്വയമ്പീ**തി ധമ്മധാതുപദാനുസന്ധി, ദേവതാരോചനപദാനുസന്ധീതി ദുവിധം അനുസന്ധിം. **നിയ്യാതേന്തോ**തി നിഗമേന്തോ. യം പനേത്ഥ അത്ഥതോ അവിഭത്തം, തം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവാതി.

മഹാപദാനസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ.

൨. മഹാനിദാനസുത്തവണ്ണനാ

നിദാനവണ്ണനാ

൯൫. ജനപദിനോതി ജനപദവന്തോ, ജനപദസ്സ വാ ഇസ്സരസാമിനോ **രാജകുമാരാ** ഗോത്തവസേന **കുരൂ നാമ.** തേസം നിവാസോ യദി ഏകോ ജനപദോ, കഥം ബഹുവചനന്തി ആഹ **"രുള്ഹിസദ്ദേനാ"**തി. അക്ഖരചിന്തകാ ഹി ഈദിസേസു ഠാനേസു യുത്തേ വിയ ഈദിസലിങ്ഗവചനാനി ഇച്ഛന്തി. അയമേത്ഥ രുള്ഹി യഥാ അഞ്ഞത്ഥാപി "അങ്ഗേസു വിഹരതി, മല്ലേസു വിഹരതീ"തി ച. തബ്ബിസേസനേപി ജനപദസദ്ദേ ജാതിസദ്ദേ ഏകവചനമേവ. **അട്ഠകഥാചരിയാ പനാ**തി **പന**-സദ്ദോ വിസേസത്ഥജോതനോ, തേന "പുഥുഅത്ഥവിസയതായ ഏവേതം പുഥുവചന"ന്തി "ബഹുകേ പനാ"തിആദിനാ വക്ഖമാനം വിസേസം ജോതേതി. **സുത്വാ**തി മന്ധാതുമഹാരാജസ്സ ആനുഭാവദസ്സനാനുസാരേന പരമ്പരാനുഗതം കഥം സുത്വാ. **അനുസംയായന്തേനാ**തി അനുവിചരന്തേന. **ഏതേസം ഠാന**ന്തി ചന്ദിമസൂരിയമുഖേന ചാതുമഹാരാജികഭവനമാഹ. തേനാഹ **"തത്ഥ അഗമാസീ"**തിആദി. **സോ**തി മന്ധാതുമഹാരാജാ. **ത**ന്തി ചാതുമഹാരാജികരജ്ജം. **ഗഹേത്വാ**തി സമ്പടിച്ഛിത്വാ. **പുന പുച്ഛീ** പരിണായകരതനം.

ദോവാരികഭൂമിയം തിട്ഠന്തി സുധമ്മായ ദേവസഭായ, ദേവപുരസ്സ ച ചതൂസു ദ്വാരേസു ആരക്ഖായ അധിഗതത്താ. **"ദിബ്ബരുക്ഖസഹസ്സപടിമണ്ഡിത"**ന്തി ഇദം "ചിത്തലതാവന"ന്തിആദീസുപി യോജേതബ്ബം.

പഥവിയം പതിട്ഠാസീതി ഭസ്സിത്വാ പഥവിയാ ആസന്നട്ഠാനേ അട്ഠാസി. ന ഹി ചക്കരതനം ഭൂമിയം പതതി, ഠത്ഥാഠിതഞ്ച നചിരസ്സേവ അന്തരധായി തേനത്തഭാവേന ചക്കവത്തിഇസ്സരിയസ്സ അഭാവതോ. "ചിരതരം കാലം ഠത്വാ"തി അപരേ. **രാജാ ഏകകോവ അഗമാസി** അത്തനോ ആനുഭാവേന. **മനുസ്സഭാവോ**തി മനുസ്സഗന്ധസരീരനിസ്സന്ദാദിമനുസ്സഭാവോ. **പാതുരഹോസീ**തി ദേവലോകേ പവത്തിവിപാകദായിനോ അപരാപരിയായ വേദനീയസ്സ കമ്മസ്സ കതോകാസത്താ സബ്ബദാ സോളസവസ്സുദ്ദേസികതാ മാലാമിലായനാദി **ദിബ്ബഭാവോ** പാതുരഹോസി. തദാ മനുസ്സാനം അസങ്ഖ്യേയ്യായുകതായ **സക്കരജ്ജം കാരേത്വാ.** "കിം മേ ഇമിനാ ഉപഡ്ഢരജ്ജേനാ"തി അത്രിച്ഛതായ **അതിത്തോവ.** മനുസ്സലോകേ ഉതുനോ കക്ഖളതായ **വാതാതപേന ഫുട്ഠഗത്തോ കാലമകാസി.**

അവയവേസു സിദ്ധോ വിസേസോ സമുദായസ്സ വിസേസകോ ഹോതീതി ഏകമ്പി രട്ഠം **ബഹുവചനേന വോഹരിയതി.**

ദ-കാരേന അത്ഥം വണ്ണയന്തി നിരുത്തിനയേന. **കമ്മാസോ**തി **കമ്മാസപാദോ വുച്ചതി** ഉത്തരപദലോപേന യഥാ "രൂപഭവോ രൂപ"ന്തി. കഥം പന സോ "കമ്മാസപാദോ"തി വുച്ചതീതി ആഹ **"തസ്സ കിരാ"**തിആദി. ദമിതോതി ഏത്ഥ കീദിസം ദമനം അധിപ്പേതന്തി ആഹ **"പോരിസാദഭാവതോ പടിസേധിതോ"**തി. **"ഇമേ പന ഥേരാ**തി മജ്ഝിമഭാണകാ"തി കേചി. അപരേ പന "അട്ഠകഥാചരിയാ"തി, "ദീഘഭാണകാ"തി വദന്തി. ഉഭയഥാപി ചൂളകമ്മാസദമ്മം സന്ധായ തഥാ വദന്തി. യക്ഖിനിപുത്തോ ഹി കമ്മാസപാദോ അലീനസത്തുകുമാരകാലേ (ചരിയാ॰ ൨.൭൫) ബോധിസത്തേന തത്ഥ ദമിതോ. സുതസോമകാലേ (ജാ॰ ൨.൨൧.൩൭൧) പന ബാരാണസിരാജാ പോരിസാദഭാവപടിസേധനേന യത്ഥ ദമിതോ, തം മഹാകമ്മാസദമ്മം നാമ. **"പുത്തോ"**തി വത്വാ **"അത്രജോ"**തി വചനം ഓരസപുത്തഭാവദസ്സനത്ഥം.

യേഹി ആവസിതപ്പദേസോ "കുരുരട്ഠ"ന്തി നാമം ലഭി, തേ ഉത്തരകുരുതോ ആഗതമനുസ്സാ തത്ഥ രക്ഖിതനിയാമേനേവ പഞ്ച സീലാനി രക്ഖിംസു. തേസം ദിട്ഠാനുഗതിയാ പച്ഛിമജനതാതി സോ ദേസധമ്മവസേന അവിച്ഛേദതോ പവത്തമാനോ

കുരുവത്തധമ്മോതി പഞ്ഞായിത്ഥ. അയഞ്ച അത്ഥോ **കുരുധമ്മജാതകേന** ദീപേതബ്ബോ. സോ അപരഭാഗേ പഠമം യത്ഥ സംകിലിട്ഠോ ജാതോ, തം ദസ്സേതും **"കുരുരട്ഠവാസീന"**ന്തിആദി വുത്തം. യത്ഥ ഭഗവതോ വസനോകാസഭൂതോ കോചി വിഹാരോ ന ഹോതി, തത്ഥ കേവലം ഗോചരഗാമകിത്തനം നിദാനകഥായ പകതി യഥാ തം സക്കേസു വിഹരതി ദേവദഹം നാമ സക്യാനം നിഗമോതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"അവസനോകാസതോ"**തിആദിമാഹ.

"ആയസ്മാ"തി വാ "ദേവാനം പിയാ"തി വാ "തത്ര ഭവ"ന്തി വാ പിയസമുദാഹാരോ എസോതി ആഹ **"ആയസ്മാതി പിയവചനമേത"**ന്തി. തയിദം പിയവചനം ഗരുഗാരവവസേന വുച്ചതീതി ആഹ **"ഗാരവവചനമേത"**ന്തി.

അതിദൂരഅച്ചാസന്നവജ്ജനേന നാതിദൂരനാച്ചാസന്നം നാമ ഗഹിതം, തം പന അവകംസതോ ഉഭിന്നം പസാരിതഹത്ഥാനം സങ്ഘട്ടനേന വേദിതബ്ബം. **ചക്ഖുനാ ചക്ഖും ആഹച്ച ദട്ഠബ്ബം ഹോതി,** തേനാപി അഗാരവമേവ കതം ഹോതി. **ഗീവം പരിവത്തേത്വാ**തി പരിവത്തനവസേന ഗീവം പസാരേത്വാ.

കുലസങ്ഗഹത്ഥായാതി കുലാനുദ്ദയതാവസേന കുലാനം അനുഗ്ഗണ്ഹനത്ഥായ **സഹസ്സഭണ്ഡികം നിക്ഖിപന്തോ വിയ** ഭിക്ഖപടിഗ്ഗണ്ഹനേന തേസം മഹതോ പുഞ്ഞാഭിസന്ദസ്സ ജനനേന. **പടിസമ്മജ്ജിത്വാ**തി അന്തേവാസികേഹി സമ്മജ്ജനട്ഠാനം സക്കച്ചകാരിതായ പുന സമ്മജ്ജിത്വാ. **തിക്ഖത്തു**ന്തി "ആദിതോ പട്ഠായ അന്ത"ന്തിആദിനാ വുത്തചതുരാകാരൂപസഞ്ഹിതേ തയോ വാരേ, തേനസ്സ ദ്വാദസക്ഖത്തും സമ്മസിതഭാവമാഹ.

അമ്ഹാകം ഭഗവതോ ഗമ്ഭീരഭാവേനേവ കഥിതത്താ സേസബുദ്ധേഹിപി ഏവമേവ കഥിതോതി ധമ്മന്വയേ ഠത്വാ വുത്തം **"സബ്ബബുദ്ധേഹി...പേ... കഥിതോ"**തി. **സാലിന്ദ**ന്തി സപരിഭണ്ഡം. **"സിനേരും ഉക്ഖിപന്തോ വിയാ"**തി ഇമിനാ താദിസായ ദേസനായ സുദുക്കരഭാവമാഹ. സുത്തമേവ **"സുത്തന്തകഥ"**ന്തി ആഹ ധമ്മക്ഖന്ധഭാവതോ. യഥാ വിനയപണ്ണത്തിഭൂമന്തരസമയന്തരാനം വിജാനനം അനഞ്ഞസാധാരണം സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സേവ വിസയോ, ഏവം അന്തദ്വയവിനിമുത്തസ്സ കാരകവേദകരഹിതസ്സ പച്ചയാകാരസ്സ വിഭജനം പീതി ദസ്സേതും **"ബുദ്ധാനഞ്ഹീ"**തിആദി ആരദ്ധം. തത്ഥ **ഠാനാനീ**തി കാരണാനി. **ഗജ്ജിതം മഹന്തം ഹോതീ**തി തം ദേസേതബ്ബസ്സേവ അനേകവിധതായ, ദുവിഞ്ഞേയ്യതായ ച നാനാനയേഹി പവത്തമാനം ദേസനാഗജ്ജിതം മഹന്തം വിപുലം, ബഹുഭേദഞ്ച ഹോതി. **ഞാണം അനുപവിസതീ**തി തതോ ഏവ ദേസനാഞാണം ദേസേതബ്ബധമ്മേ വിഭാഗസോ കുരുമാനം അനു അനു പവിസതി, തേന അനുപവിസ്സ ഠിതം വിയ ഹോതീതി അത്ഥോ. **ബുദ്ധഞാണസ്സ മഹന്തഭാവോ പഞ്ഞായതീ**തി ഏവംവിധസ്സ നാമ ധമ്മസ്സ ദേസകം, പടിവേധകഞ്ചാതി ബുദ്ധാനം ദേസനാഞാണസ്സ, പടിവേധഞാണസ്സ ച ഉളാരഭാവോ പാകടോ ഹോതി. ഏത്ഥ ച കിഞ്ചാപി "സബ്ബം വചീകമ്മം ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ ഞാണപുബ്ബങ്ഗമം ഞാണാനുപരിവത്ത"ന്തി (മഹാനി॰ ൱൯, ൲൯; ചൂളനി॰ ൮൫; പടി॰ മ॰ ൩.൫; നേത്തി॰ ൧൪) വചനതോ സബ്ബാപി ഭഗവതോ ദേസനാ ഞാണരഹിതാ നത്ഥി, സീഹസമാനവുത്തിതായ സബ്ബത്ഥ സമാനപ്പവത്തി. ദേസേതബ്ബവസേന പന ദേസനാ വിസേസതോ ഞാണേന അനുപവിട്ഠാ, ഗമ്ഭീരതരാ ച ഹോതീതി ദട്ഠബ്ബം. കഥം പന വിനയപഞ്ഞത്തിം പത്വാ ദേസനാ തിലക്ഖണബ്ഭാഹതാ സുഞ്ഞതപടിസംയുത്താ ഹോതീതി? തത്ഥാപി സന്നിസിന്നപരിസായ അജ്ഝാസയാനുരൂപം പവത്തമാനാ ദേസനാ സങ്ഖാരാനം അനിച്ചതാദിവിഭാവനം, സബ്ബധമ്മാനം അത്തത്തനിയതാഭാവപ്പകാസനഞ്ച ഹോതി. തേനേവാഹ "അനേകപരിയായേന ധമ്മിം കഥം കത്വാ"തിആദി.

ആപജ്ജാതി പത്വാ യഥാ ഞാണകോഞ്ചനാദം വിസ്സജ്ജേതി, ഏവം പാപുണിത്വാ.

പമാണാതിക്കമേതി അപരിമാണത്ഥേ "യാവഞ്ചിദം തേന ഭഗവതാ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൮) വിയ. അപരിമേയ്യഭാവജോതനോ ഹി അയം യാവ-സദ്ദോ. തേനാഹ **"അതിഗമ്ഭീരോ അത്ഥോ"**തി. **അവഭാസതീ**തി ഞായതി ഉപട്ഠാതി. ഞാണസ്സ തഥാ ഉപട്ഠാനഞ്ഹി സന്ധായ **"ദിസ്സതീ"**തി വുത്തം. നനു ഏസ പടിച്ചസമുപ്പാദോ ഏകന്തഗമ്ഭീരോവ, തത്ഥ കസ്മാ ഗമ്ഭീരാവഭാസതാ ജോതിതാതി? സച്ചമേതം, ഏകന്തഗമ്ഭീരതാദസ്സനത്ഥമേവ പനസ്സ ഗമ്ഭീരാവഭാസഗ്ഗഹണം. തസ്മാ അഞ്ഞത്ഥ ലബ്ഭമാനം ചതുകോടികം ബ്യതിരേകമുഖേന നിദസ്സേത്വാ തം ഏവസ്സ ഏകന്തഗമ്ഭീരതം വിഭാവേതും **"ഏകഞ്ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **ഏതം നത്ഥീ**തി അഗമ്ഭീരോ, അഗമ്ഭീരാവഭാസോ ചാതി ഏതം ദ്വയം നത്ഥി, തേന യഥാദസ്സിതേ ചതുകോടികേ പച്ഛിമാ ഏക കോടി ലബ്ഭതീതി ദസ്സേതി. തേനാഹ **"അയഞ്ഹീ"**തിആദി.

യേഹി ഗമ്ഭീരഭാവേഹി പടിച്ചസമുപ്പാദോ "ഗമ്ഭീരോ"തി വുച്ചതി, തേ ചതൂഹി ഉപമാഹി ഉല്ലിങ്ഗേന്തോ **"ഭവഗ്ഗഗ്ഗഹണായാ"**തിആദിമാഹ. യഥാ ഭവഗ്ഗം ഹത്ഥം പസാരേത്വാ ഗഹേതും ന സക്കാ ദൂരഭാവതോ, ഏവം സങ്ഖാരാദീനം അവിജ്ജാദിപച്ചയസമ്ഭൂതസമുദാഗതട്ഠോ പാകതികഞാണേന ഗഹേതും ന സക്കാ. യഥാ സിനേരും ഭിന്ദിത്വാ മിഞ്ജം പബ്ബതരസം പാകതികപുരിസേന നീഹരിതും ന സക്കാ, ഏവം പടിച്ചസമുപ്പാദഗതേ ധമ്മത്ഥാദികേ പാകതികഞാണേന ഭിന്ദിത്വാ വിഭജ്ജ പടിവിജ്ഝനവസേന ജാനിതും ന സക്കാ. യഥാ മഹാസമുദ്ദം പാകതികപുരിസസ്സ ബാഹുദ്വയേന പധാരിതും ന സക്കാ, ഏവം വേപുല്ലട്ഠേന മഹാസമുദ്ദസദിസം പടിച്ചസമുപ്പാദം പാകതികഞാണേന ദേസനാവസേന പധാരിതും ന സക്കാ. യഥാ മഹാപഥവിം പരിവത്തേത്വാ പാകതികപുരിസസ്സ പഥവോജം ഗഹേതും ന സക്കാ, ഏവം "ഇത്ഥം അവിജ്ജാദയോ സങ്ഖാരാദീനം പച്ചയാ ഹോന്തീ"തി തേസം പച്ചയഭാവോ പാകതികഞാണേന നീഹരിത്വാ ഗഹേതും ന സക്കാതി. ഏവം ചതുബ്ബിധഗമ്ഭീരതാവസേന ചതസ്സോ ഉപമാ യോജേതബ്ബാ. പാകതികഞാണവസേന ചായമത്ഥയോജനാ കതാ ദിട്ഠസച്ചാനം തത്ഥ പടിവേധസഭാവതോ, തഥാപി യസ്മാ സാവകാനം, പച്ചേകബുദ്ധാനഞ്ച തത്ഥ സപ്പദേസമേവ ഞാണം, ബുദ്ധാനംയേവ നിപ്പദേസം, തസ്മാ വുത്തം **"ബുദ്ധവിസയം പഞ്ഹ"**ന്തിആദി.

ഉസ്സാദേന്തോതി പഞ്ഞായ ഉക്കംസേന്തോ, ഉഗ്ഗണ്ഹന്തോതി അത്ഥോ. **അപസാദേന്തോ**തി നിബ്ഭച്ഛന്തോ, നിഗ്ഗണ്ഹന്തോതി അത്ഥോ.

ഉസ്സാദനാവണ്ണനാ

തേനാതി മഹാപഞ്ഞാഭാവേന. **തത്ഥാ**തി ഥേരസ്സ സതിപി ഉത്താനഭാവേ, പടിച്ചസമുപ്പാദസ്സഅഞ്ഞേസം ഗമ്ഭീരഭാവേ. **സുഭോജനരസപുട്ഠസ്സാ**തി സുന്ദരേന ഭോജനരസേന പോസിതസ്സ. **കതയോഗസ്സാ**തി നിബദ്ധപയോഗേന കതപരിചയസ്സ. **മല്ലപാസാണ**ന്തി മല്ലേഹി മഹബ്ബലേഹേവ ഉക്ഖിപിതബ്ബപാസാണം. **കുഹിം ഇമസ്സ ഭാരിയട്ഠാന**ന്തി കസ്മിം പസ്സേ ഇമസ്സ പാസാണസ്സ ഗരുതരപ്പദേസോതി തസ്സ സല്ലഹുകഭാവം ദീപേന്തോ വദതി.

തിമിരപിങ്ഗലേനേവ ദീപേന്തി തസ്സ മഹാവിപ്ഫാരഭാവതോ. തേനാഹ **"തസ്സ കിരാ"**തിആദി. **പക്കുഥതീ**തി പക്കുഥന്തം വിയ പരിവത്തതി പരിതോ വിവത്തതി. ലക്ഖണവചനഞ്ഹേതം. പിട്ഠിയം സകലിനപദകാപിട്ഠം. **കായൂപപന്നസ്സാ**തി മഹതാ കായേന ഉപേതസ്സ, മഹാകായസ്സാതി അത്ഥോ.

പിഞ്ഛവട്ടീതി പിഞ്ഛകലാപോ. **സുപണ്ണവാത**ന്തി നാഗഗ്ഗഹണാദീസു പക്ഖപപ്ഫോടനവസേന ഉപ്പജ്ജനകവാതം.

പുബ്ബൂപനിസ്സയസമ്പത്തികഥാവണ്ണനാ

‘‘പുബ്ബൂപനിസ്സയസമ്പത്തിയാ’’തിആദിനാ ഉദ്ദിട്ഠകാരണാനി വിത്ഥാരതോ വിവരിതും **‘‘ഇതോ കിരാ’’**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ഇതോതി** ഇതോ കപ്പതോ . **സതസഹസ്സിമേ**തി സതസഹസ്സമേ. **ഹംസാവതീ നാമ നഗരം അഹോസി** ജാതനഗരം. **ധുരപത്താനീ**തി ബാഹിരപത്താനി, യാനി ദീഘതമാനി.

കനിട്ഠഭാതാതി വേമാതികഭാതാ കനിട്ഠോ യഥാ അമ്ഹാകം ഭഗവതോ നന്ദത്ഥേരോ. ബുദ്ധാനഞ്ഹി സഹോദരാ ഭാതരോ നാമ ന ഹോന്തി. കഥം ജേട്ഠാ താവ ന ഉപ്പജ്ജന്തി, കനിട്ഠാനം പന അസമ്ഭവോ ഏവ. **ഭോഗ**ന്തി വിഭവം. **ഉപസന്തോ**തി ചോരജനിതസങ്ഖോഭവൂപസമേന ഉപസന്തോ **ജനപദോ.**

ദ്വേ സാടകേ നിവാസേത്വാതി സാടകദ്വയമേവ അത്തനോ കായപരിഹാരികം കത്വാ ഇതരം സബ്ബസമ്ഭാരം അത്തതോ മോചേത്വാ.

പത്തഗ്ഗഹണത്ഥന്തി അന്തോപക്ഖിത്തഉണ്ഹഭോജനത്താ അപരാപരം ഹത്ഥേ പരിവത്തേന്തസ്സ പത്തഗ്ഗഹണത്ഥം. **ഉത്തരിസാടക**ന്തി അത്തനോ ഉത്തരിസാടകം. **ഏതാനി പാകടട്ഠാനാനീ**തി ഏതാനി യഥാവുത്താനി ഭഗവതോ ദേസനായ പാകടാനി ഥേരസ്സ പുഞ്ഞകരണട്ഠാനാനി.

പടിസന്ധിം ഗഹേത്വാതി അമ്ഹാകം മഹാബോധിസത്തസ്സ പടിസന്ധിഗ്ഗഹണദിവസേ ഏവ പടിസന്ധിം ഗഹേത്വാ.

തിത്ഥവാസാദിവണ്ണനാ

ഉഗ്ഗഹണം പാളിയാ ഉഗ്ഗണ്ഹനം. **സവനം** അത്ഥസവനം. **പരിപുച്ഛനം** ഗണ്ഠിട്ഠാനേസു അത്ഥപരിപുച്ഛനം. **ധാരണം** പാളിയാപി പാളിഅത്ഥസ്സപി ചിത്തേ ഠപനം. സബ്ബഞ്ചേതം ഇധ പടിച്ചസമുപ്പാദവസേന വേദിതബ്ബം.

സോതാപന്നാനഞ്ച...പേ... ഉപട്ഠാതിതത്ഥ സമ്മോഹവിദ്ധംസനേന ‘‘യം കിഞ്ചി സമുദയധമ്മം, സബ്ബം തം നിരോധധമ്മ’’ന്തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൯൮; സം॰ നി॰ ൫.൧൦൮൧; മഹാവ॰ ൧൬; ചൂളനി॰ ൪, ൭, ൮) അത്തപച്ചക്ഖവസേന ഉപട്ഠാനതോ. **നാമരൂപപരിച്ഛേദോ**തി സഹ പച്ചയേന നാമരൂപസ്സ പരിച്ഛിജ്ജ അവബോധോ.

പടിച്ചസമുപ്പാദഗമ്ഭീരതാവണ്ണനാ

‘‘അത്ഥഗമ്ഭീരതായാ’’തിആദിനാ സങ്ഖേപതോ വുത്തമത്ഥം വിവരിതും **‘‘തത്ഥാ’’**തിആദി ആരദ്ധം. **ജാതിപച്ചയസമ്ഭൂതസമുദാഗതട്ഠോ**തി ജാതിപച്ചയതോ സമ്ഭൂതം ഹുത്വാ സഹിതസ്സ അത്തനോ പച്ചയാനുരൂപസ്സ ജരാമരണസ്സ ഉദ്ധം ഉദ്ധം ആഗതഭാവോ, അനുപവത്തത്ഥോതി അത്ഥോ. അഥ വാ സമ്ഭൂതട്ഠോ ച സമുദാഗതട്ഠോ ച **സമ്ഭൂതസമുദാഗതട്ഠോ.** ‘‘ന ജാതിതോ ജരാമരണം ന ഹോതി,’’ ന ച ജാതിം വിനാ ‘‘അഞ്ഞതോ ഹോതീ’’തി ഹി ജാതിപച്ചയസമ്ഭൂതട്ഠോ വുത്തോ, ഇത്ഥഞ്ച ജാതിതോ സമുദാഗച്ഛതീതി ജാതിപച്ചയസമുദാഗതട്ഠോ, യാ യാ ജാതി യഥാ യഥാ പച്ചയോ ഹോതി, തദനുരൂപപാതുഭാവോതി അത്ഥോ. സോ അനുപചിതകുസലസമ്ഭാരാനം ഞാണസ്സ തത്ഥ അപ്പതിട്ഠതായ അഗാധട്ഠേന **ഗമ്ഭീരോ.** സേസപദേസുപി ഏസേവ നയോ.

അവിജ്ജായ സങ്ഖാരാനം പച്ചയട്ഠോതി യേനാകാരേന യദവത്ഥാ അവിജ്ജാ സങ്ഖാരാനം പച്ചയോ ഹോതി. യേന ഹി പവത്തിആകാരേന, യായ ച അവത്ഥായ അവത്ഥിതാ അവിജ്ജാ തേസം തേസം സങ്ഖാരാനം പച്ചയോ ഹോതി, തദുഭയസ്സപി ദുരവബോധനീയതോ അവിജ്ജാ സങ്ഖാരാനം നവഹി ആകാരേഹി പച്ചയട്ഠോ അനുപചിതകുസലസമ്ഭാരാനം ഞാണസ്സ തത്ഥ അപ്പതിട്ഠതായ അഗാധട്ഠേന **ഗമ്ഭീരോ.** ഏസ നയോ സേസപദേസുപി.

കത്ഥചി അനുലോമതോ ദേസീയതി, കത്ഥചി പടിലോമതോതി ഇധ പന പച്ചയുപ്പാദാ പച്ചയുപ്പന്നുപ്പാദസങ്ഖാതോ **അനുലോമോ,** പച്ചയനിരോധാ പച്ചയുപ്പന്നനിരോധസങ്ഖാതോ ച **പടിലോമോ** അധിപ്പേതോ. ആദിതോ പന പട്ഠായ അന്തഗമനം **അനുലോമോ,** അന്തതോ ച ആദിഗമനം **പടിലോമോതി** അധിപ്പേതോ. ആദിതോ പട്ഠായ അനുലോമദേസനായ, അന്തതോ പട്ഠായ പടിലോമദേസനായ ച **തിസന്ധി ചതുസങ്ഖേപോ.** "ഇമേ ഭിക്ഖവേ ചത്താരോ ആഹാരാ കിം നിദാനാ"തിആദികായ (സം॰ നി॰ ൨.൧൧) ച വേമജ്ഝതോ പട്ഠായ പടിലോമദേസനായ, "ചക്ഖുഞ്ച പടിച്ച രൂപേ ച ഉപ്പജ്ജതി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം, തിണ്ണം സങ്ഗതി ഫസ്സോ, ഫസ്സപച്ചയാ വേദനാ"തിആദികായ (സം॰ നി॰ ൨.൪൩, ൪൫) അനുലോമദേസനായ ച **ദ്വിസന്ധി തിസങ്ഖേപോ.** "സംയോജനിയേസു ഭിക്ഖവേ ധമ്മേസു അസ്സാദാനുപസ്സിനോ വിഹരതോ തണ്ഹാ പവഡ്ഢതി, തണ്ഹാപച്ചയാ ഉപാദാന"ന്തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൨.൫൩, ൫൭) **ഏകസന്ധി ദ്വിസങ്ഖേപോ.** ഏകങ്ഗോ ഹി പടിച്ചസമുപ്പാദോ ദേസിതോ. ലബ്ഭതേവ ഹി സോ "തത്ര ഭിക്ഖവേ സുതവാ അരിയസാവകോ പടിച്ചസമുപ്പാദംയേവ സാധുകം യോനിസോ മനസി കരോതി 'ഇതി ഇമസ്മിം സതി ഇദം ഹോതി…പേ॰… നിരുജ്ഝതീ'തി. സുഖവേദനിയം ഭിക്ഖവേ ഫസ്സം പടിച്ച ഉപ്പജ്ജതി സുഖവേദനാ"തി (സം॰ നി॰ ൨.൬൨) ഇമസ്സ സുത്തസ്സ വസേന വേദിതബ്ബോ. ഇതി തേന തേന കാരണേന തഥാ തഥാ പവത്തേതബ്ബത്താ പടിച്ചസമുപ്പാദോ ദേസനായ ഗമ്ഭീരോ. തേനാഹ **"അയം ദേസനാഗമ്ഭീരതാ"**തി. ന ഹി തത്ഥ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണതോ അഞ്ഞം ഞാണം പതിട്ഠം ലഭതി.

"അവിജ്ജായ പനാ"തിആദീസു ജാനനലക്ഖണസ്സ ഞാണസ്സ പടിപക്ഖഭൂതോ അവിജ്ജായ **അഞ്ഞാണട്ഠോ.** ആരമ്മണസ്സ പച്ചക്ഖകരണേന ദസ്സനഭൂതസ്സ പടിപക്ഖഭൂതോ **അദസ്സനട്ഠോ.** യേനേസാ അത്തനോ സഭാവേന ദുക്ഖാദീനം യാഥാവസരസം പടിവിജ്ഝിതും ന ദേതി ഛാദേത്വാ പരിയോനന്ധിത്വാ തിട്ഠതി, സോ തസ്സാ സച്ചാസമ്പടിവേധട്ഠോ. **അഭിസങ്ഖരണം** സംവിധാനം, പകപ്പനന്തി അത്ഥോ. **ആയൂഹനം** സമ്പിണ്ഡനം, സമ്പയുത്തധമ്മാനം അത്തനോ കിച്ചാനുരൂപതായ രാസീകരണന്തി അത്ഥോ. അപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരേകദേസോ **സരാഗോ.** അഞ്ഞോ **വിരാഗോ.** രാഗസ്സ വാ അപ്പടിപക്ഖഭാവതോ രാഗപ്പവഡ്ഢകോ, രാഗുപ്പത്തിപച്ചയോ ച സബ്ബോപി അപുഞ്ഞാഭിസങ്ഖാരോ **സരാഗോ.** ഇതരോ തബ്ബിദൂരഭാവതോ **വിരാഗോ.** "ദീഘരത്തം ഹേതം ഭിക്ഖവേ അസ്സുതവതോ പുഥുജ്ജനസ്സ അജ്ഝോസിതം മമായിതം പരാമട്ഠം 'ഏതം മമ, ഏസോഹമസ്മി, ഏസോ മേ അത്താ'തി" (സം॰ നി॰ ൨.൬൧) അത്തപരാമാസസ്സ വിഞ്ഞാണം വിസേസതോ വത്ഥു വുത്തന്തി വിഞ്ഞാണസ്സ **സുഞ്ഞതട്ഠോ** ഗമ്ഭീരോ. അത്താ വിജാനാതി സംസരതീതി സബ്യാപാരതാസങ്കന്തിഅഭിനിവേസബലവതായ **അബ്യാപാരഅസങ്കന്തിപടിസന്ധിപാതുഭാവട്ഠാ** ച ഗമ്ഭീരാ. നാമരൂപസ്സ പടിസന്ധിക്ഖണേ ഏകതോവ ഉപ്പാദോ **ഏകുപ്പാദോ,** പവത്തിയം വിസും വിസും യഥാരഹം **ഏകുപ്പാദോ.** നാമസ്സ രൂപേന, രൂപസ്സ ച നാമേന അസമ്പയോഗതോ **വിനിബ്ഭോഗോ** നാമസ്സ നാമേന , രൂപസ്സ ച രൂപേന ഏകകച്ചസ്സ ഏകച്ചേന **അവിനിബ്ഭോഗോ** (നാമസ്സ നാമേന അവിനിബ്ഭോഗോ വിഭ॰ മൂലടീ॰ ൨൪൨) യോജേതബ്ബോ. ഏകുപ്പാദേകനിരോധേഹി അവിനിബ്ഭോഗേ അധിപ്പേതേ സോ രൂപസ്സ ച ഏകകലാപപവത്തിനോ രൂപേന ലബ്ഭതീതി. അഥ വാ ഏകചതുവോകാരഭവേസു നാമരൂപാനം അസഹവത്തനതോ അഞ്ഞമഞ്ഞം **വിനിബ്ഭോഗോ,** പഞ്ചവോകാരഭവേ സഹവത്തനതോ **അവിനിബ്ഭോഗോ** ച വേദിതബ്ബോ.

നാമസ്സ ആരമ്മണാഭിമുഖം നമനം **നമനട്ഠോ.** രൂപസ്സ വിരോധിപച്ചയസമവായേ വിസദിസുപ്പത്തി **രുപ്പനട്ഠോ.** ഇന്ദ്രിയപച്ചയഭാവോ **അധിപതിയട്ഠോ.** "ലോകോപേസോ, ദ്വാരാപേസാ, ഖേത്തം പേത"ന്തി വുത്തലോകാദിഅത്ഥോ ചക്ഖാദീസു പഞ്ചസു യോജേതബ്ബോ. മനായതനസ്സ പന ലുജ്ജനതോ, മനോസമ്ഫസ്സാദീനം ദ്വാരഖേത്തഭാവതോ ച ഏതേ അത്ഥാ വേദിതബ്ബാ. ആപാഥഗതാനം രൂപാദീനം പകാസനയോഗ്യതാലക്ഖണം ഓഭാസനം ചക്ഖാദീനം **വിസയിഭാവോ,** മനായതനസ്സ വിജാനനം. **സങ്ഘട്ടനട്ഠോ**

വിസേസതോ ചക്ഖുസമ്ഫസ്സാദീനം പഞ്ചന്നം, ഇതരേ ഛന്നമ്പി യോജേതബ്ബാ. ഫുസനഞ്ച ഫസ്സസ്സ സഭാവോ. സങ്ഘട്ടനം രസോ, ഇതരേ ഉപട്ഠാനാകാരാ. **ആരമ്മണരസാനുഭവനട്ഠോ** രസവസേന വുത്തോ, **വേദയിതട്ഠോ** ലക്ഖണവസേന. **സുഖദുക്ഖമജ്ഝത്തഭാവോ** യഥാക്കമം തിസ്സന്നം വേദനാനം സഭാവവസേന വുത്തോ. ''അത്താ വേദയതീ''തി അഭിനിവേസസ്സ ബലവഭാവതോ **നിജ്ജീവട്ഠോ** വേദനായ ഗമ്ഭീരോ. നിജ്ജീവായ വാ വേദനായ വേദയിതം **നിജ്ജീവവേദയിതം,** സോ ഏവ അത്ഥോതി **നിജ്ജീവവേദയിതട്ഠോ.**

സപ്പീതികതണ്ഹായ **അഭിനന്ദിതട്ഠോ.** ബലവതരതണ്ഹായ ഗിലിത്വാ പരിനിട്ഠാപനം **അജ്ഝോസാനട്ഠോ.** ഇതരേ പന ജേട്ഠഭാവഓസാരണസമുദ്ദദുരതിക്കമഅപാരിപൂരിവസേന വേദിതബ്ബാ. **ആദാനഗ്ഗഹണാഭിനിവേസട്ഠാ** ചതുന്നമ്പി ഉപാദാനാനം സമാനാ, **പരാമാസട്ഠോ** ദിട്ഠുപാദാനാദീനമേവ, തഥാ **ദുരതിക്കമട്ഠോ.** ''ദിട്ഠികന്താരോ''തി (ധ॰ സ॰ ൩൯൨) ഹി വചനതോ ദിട്ഠീനം ദുരതിക്കമതാ. ദള്ഹഗ്ഗഹണത്താ വാ ചതുന്നമ്പി **ദുരതിക്കമട്ഠോ** യോജേതബ്ബോ. **യോനിഗതിഠിതിനിവാസേസുഖിപന**ന്തി സമാസേ ഭുമ്മവചനസ്സ അലോപോ ദട്ഠബ്ബോ. ഏവഞ്ഹി തേന ആയൂഹനാഭിസങ്ഖരണപദാനം സമാസോ ഹോതി. യഥാ തഥാ ജായനം **ജാതിഅത്ഥോ.** തസ്സാ പന സന്നിപാതതോ ജായനം **സഞ്ജാതിഅത്ഥോ.** മാതുകുച്ഛിം ഓക്കമിത്വാ വിയ ജായനം **ഓക്കന്തിഅത്ഥോ.** സോ ജാതിതോ നിബ്ബത്തനം **നിബ്ബത്തിഅത്ഥോ.** കേവലം പാതുഭവനം **പാതുഭാവട്ഠോ.**

ജരാമരണങ്ഗം മരണപ്പധാനന്തി തസ്സ മരണട്ഠാ ഏവ **ഖയാദയോ** ഗമ്ഭീരാതി ദസ്സിതാ. ഉപ്പന്നഉപ്പന്നാനഞ്ഹി നവനവാനം ഖയേന കമേന ഖണ്ഡിച്ചാദിപരിപക്കപവത്തിയം ലോകേ ജരാവോഹാരോതി . **ഖയട്ഠോ** വാ ജരായ വുത്തോതി ദട്ഠബ്ബോ. നവഭാവാപഗമോ ഹി ''ഖയോ''തി വത്തും യുത്തോതി **വിപരിണാമട്ഠോ** ദ്വിന്നമ്പി വസേന യോജേതബ്ബോ, സന്തതിവസേന വാ ജരായ ഖയവയഭാവാ, സമ്മുതിഖണികവസേന മരണസ്സ **ഭേദവിപരിണാമട്ഠാ** യോജേതബ്ബാ. **അവിജ്ജാദീനം സഭാവോ** പടിവിജ്ഝീയതീതി പടിവേധോ. വുത്തഞ്ഹേതം **നിദാനകഥായം** ''തേസം തേസം വാ തത്ഥ തത്ഥ വുത്തധമ്മാനം പടിവിജ്ഝിതബ്ബോ സലക്ഖണസങ്ഖാതോ അവിപരീതസഭാവോ പടിവേധോ''തി. (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ പഠമമഹാസങ്ഗീതികഥാ; അഭി॰ അട്ഠ॰ നിദാനകഥാ) **സോ** ഹി അവിജ്ജാദീനം സഭാവോ മഗ്ഗഞാണേനേവ അസമ്മോഹപടിവേധവസേന പടിവിജ്ഝിതബ്ബതോ അഞ്ഞാണസ്സ അലബ്ഭനേയ്യപതിട്ഠതായ അഗാധട്ഠേന **ഗമ്ഭീരോ. സാ സബ്ബാപീ**തി സാ യഥാവുത്താ സങ്ഖേപതോ ചതുബ്ബിധാ വിത്ഥാരതോ അനേകപ്പഭേദാ സബ്ബാപി പടിച്ചസമുപ്പാദസ്സ ഗമ്ഭീരതാ **ഥേരസ്സ ഉത്താനകാ വിയ ഉപട്ഠാസി** ചതൂഹി അങ്ഗേഹി സമന്നാഗതത്താ. **ഉദാഹു അഞ്ഞേസമ്പീ**തി ''മയ്ഹം താവ ഏസ പടിച്ചസമുപ്പാദോ ഉത്താനകോ ഹുത്വാ ഉപട്ഠാതി, കിം നു ഖോ അഞ്ഞേസമ്പി ഏവം ഉത്താനകോ ഹുത്വാ ഉപട്ഠാതീ''തി **മാ ഏവം അവച** മയാവ ദിന്നനയേ ചതുസച്ചകമ്മട്ഠാനവിധിമ്ഹി ഠത്വാ.

അപസാദനാവണ്ണനാ

ഓളാരികന്തി വത്ഥുവീതിക്കമസമത്ഥതാവസേന ഥൂലം. കാമം കാമരാഗപടിഘായേവ അത്ഥതോ കാമരാഗപടിഘസംയോജനാനി, കാമരാഗപടിഘാനുസയാ ച, തഥാപി അഞ്ഞോയേവ സംയോജനട്ഠോ ബന്ധനഭാവതോ, അഞ്ഞോ അനുസയനട്ഠോ അപ്പഹീനഭാവേന സന്താനേ ഥാമഗമനന്തി കത്വാ, ഇതി കിച്ചവിസേസവിസിട്ഠഭേദേ ഗഹേത്വാ **''ചത്താരോ കിലേസേ''**തി ച വുത്തം. ഏസേവ നയോ ഇതരേസുപി. **അണുസഹഗതേ**തി അണുസഭാവം ഉപഗതേ. തബ്ഭാവത്ഥോ ഹി അയം സഹഗത-സദ്ദോ ''നന്ദിരാഗസഹഗതാ''തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൪൦൦; മ॰ നി॰ ൧.൯൧, ൧൩൩, ൪൬൦; ൩.൩൭൪; സം॰ നി॰ ൫.൧൦൮൧; മഹാവ॰ ൧൪; വിഭ॰ ൨൦൩; പടി॰ മ॰ ൧.൩൪; ൨.൩൦) വിയ.

യഥാ ഉപരിമഗ്ഗാധിഗമനവസേന സച്ചസമ്പടിവേധോ പച്ചയാകാരപടിവേധവസേന, ഏവം സാവകബോധിപച്ചേകബോധിസമ്മാസമ്ബോധിഅധിഗമനവസേനപി സച്ചസമ്പടിവേധോ പച്ചയാകാരപടിവേധവസേനേവാതി ദസ്സേതും **"കസ്മാ ചാ"**തിആദി വുത്തം. **സബ്ബഥാവാ**തി സബ്ബപ്പകാരേനേവ കിഞ്ചിപി പകാരം അസേസേത്വാതി അത്ഥോ. യേ കതാഭിനീഹാരാനം മഹാബോധിസത്താനം വീരിയസ്സ ഉക്കട്ഠമജ്ഝിമമുദുതാവസേന ബോധിസമ്ഭാരസമ്ഭരണേ കാലഭേദാ ഇച്ഛിതാ, തേ ദസ്സേന്തോ **"ചത്താരി, അട്ഠ, സോളസ വാ അസങ്ഖ്യേയ്യാനീ"**തി ആഹ, സ്വായമത്ഥോ **ചരിയാപിടകവണ്ണനായ** ഗഹേതബ്ബോ. **സാവകോ പദേസഞാണേ ഠിതോ**തി സാവകോ ഹുത്വാ സേക്ഖഭാവതോ തത്ഥാപി പദേസഞാണേ ഠിതോ. **ബുദ്ധാനം കഥായ** "തം തഥാഗതോ അഭിസമേതീ"തിആദികായ **പച്ചനീകം ഹോതി.** അനഞ്ഞസാധാരണസ്സ ഹി വസേന ബുദ്ധാനം സീഹനാദോ, ന അഞ്ഞസാധാരണസ്സ.

"വായമന്തസ്സേവാ"തി ഇമിനാ വിസേസതോ ഞാണസമ്ഭാരസമ്ഭരണം പഞ്ഞാപാരമിതാപൂരണം വദതി. തസ്സ ച സബ്ബമ്പി പുഞ്ഞം ഉപനിസ്സയോ.

"ഏസ ദേവമനുസ്സാനം, സബ്ബകാമദദോ നിധി;
യം യദേവാഭിപത്ഥേന്തി, സബ്ബമേതേന ലബ്ഭതീ"തി. (ഖു॰ പാ॰ വ്യ.൧൦) -

ഹി വുത്തം. തസ്മാ മഹാബോധിസത്താനം സബ്ബേസമ്പി പുഞ്ഞസമ്ഭാരോ യാവദേവ ഞാണസമ്ഭാരത്ഥോ സമ്മാസമ്ബോധിസമധിഗമസമത്ഥത്താതി ആഹ **"പച്ചയാകാരം ... പേ॰... നത്ഥീ"**തി. ഇദാനി പച്ചയാകാരപടിവേധസ്സേവ വാ മഹാനുഭാവതാദസ്സനമുഖേന പടിച്ചസമുപ്പാദസ്സേവ പരമഗമ്ഭീരതം ദസ്സേതും **"അവിജ്ജാ"**തിആദി വുത്തം. **നവഹി ആകാരേഹീ**തി ഉപ്പാദാദീഹി നവഹി ആകാരേഹി. അവിജ്ജാ ഹി സങ്ഖാരാനം ഉപ്പാദോ ഹുത്വാ പച്ചയോ ഹോതി, പവത്തം ഹുത്വാ നിമിത്തം, ആയൂഹനം, സംയോഗോ, പലിബോധോ, സമുദയോ, ഹേതു, പച്ചയോ ഹുത്വാ പച്ചയോ ഹോതി. ഏവം സങ്ഖാരാദയോ വിഞ്ഞാണാദീനം. വുത്തഞ്ഹേതം **പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗേ** "കഥം പച്ചയപരിഗ്ഗഹേ പഞ്ഞാ ധമ്മട്ഠിതിഞാണം? അവിജ്ജാ സങ്ഖാരാനം ഉപ്പാദട്ഠിതി ച പവത്തട്ഠിതി ച നിമിത്തട്ഠിതി ച ആയൂഹനട്ഠിതി ച സഞ്ഞോഗട്ഠിതി ച പലിബോധട്ഠിതി ച സമുദയട്ഠിതി ച ഹേതുട്ഠിതി ച പച്ചയട്ഠിതി ച ഇമേഹി നവഹാകാരേഹി അവിജ്ജാപച്ചയാ സങ്ഖാരാ പച്ചയസമുപ്പന്നാ"തിആദി (പടി॰ മ॰ ൧.൪൫).

തത്ഥ **നവഹാകാരേഹീ**തി നവഹി പച്ചയഭാവൂപഗമനാകാരേഹി. ഉപ്പജ്ജതി ഏതസ്മാ ഫലന്തി **ഉപ്പാദോ,** ഫലുപ്പത്തിയാ കാരണഭാവോ. സതി ച അവിജ്ജായ സങ്ഖാരാ ഉപ്പജ്ജന്തി, നാസതി, തസ്മാ അവിജ്ജാ സങ്ഖാരാനം ഉപ്പാദോ ഹുത്വാ പച്ചയോ ഹോതി. തഥാ അവിജ്ജായ സതി സങ്ഖാരാ പവത്തന്തി, നീയന്തി ച. യഥാ ച ഭവാദീസു ഖിപന്തി, ഏവം തേസം അവിജ്ജാ പച്ചയോ ഹോതി. തഥാ ആയൂഹന്തി ഫലുപ്പത്തിയാ ഘടേന്തി, സംയുജ്ജന്തി അത്തനോ ഫലേന. യസ്മിം സന്താനേ സയം ഉപ്പന്നാ, തം പലിബുന്ധന്തി. പച്ചയന്തരസമവായേ ഉദയന്തി ഉപ്പജ്ജന്തി. ഹിനോതി ച സങ്ഖാരാനം കാരണഭാവം ഗച്ഛതി. പടിച്ച അവിജ്ജം സങ്ഖാരാ അയന്തി പവത്തന്തീതി ഏവം അവിജ്ജായ സങ്ഖാരാനം കാരണഭാവൂപഗമനവിസേസാ ഉപ്പാദാദയോ വേദിതബ്ബാ. തത്ഥ തഥാ സങ്ഖാരാദീനം വിഞ്ഞാണാദീസു ഉപ്പാദട്ഠിതിആദീസുപി. തിട്ഠതി ഏതേനാതി **ഠിതി,** കാരണം. ഉപ്പാദോ ഏവ ഠിതി **ഉപ്പാദട്ഠിതി** . ഏസേവ നയോ സേസേസുപി. **"പച്ചയോ ഹോതീ"**തി ഇദം ഇധ ലോകനാഥേന തദാ പച്ചയപരിഗ്ഗഹസ്സ ആരദ്ധഭാവദസ്സനം. സോ ച ആരമ്ഭോ ഞായാരുള്ഹോ "യഥാ ച പുരിമേഹി മഹാബോധിസത്തേഹി ബോധിമൂലേ പവത്തിതോ, തഥേവ ച പവത്തിതോ"തി. അച്ഛരിയവേഗാഭിഹതാ ദസസഹസ്സിലോകധാതു സങ്കമ്പി സമ്പകമ്പീതി ദസ്സേന്തോ **"ദിട്ഠമത്തേവാ"**തിആദിമാഹ.

ഏതസ്സ ധമ്മസ്സാതി ഏതസ്സ പടിച്ചസമുപ്പാദസഞ്ഞിതസ്സ ധമ്മസ്സ. സോ പന യസ്മാ അത്ഥതോ ഹേതുപഭവാനം ഹേതു. തേനാഹ **"ഏതസ്സ പച്ചയധമ്മസ്സാ"**തി, ജാതിആദീനം ജരാമരണാദിപച്ചയതായാതി അത്ഥോ. നാമരൂപപരിച്ഛേദോ, തസ്സ ച പച്ചയപരിഗ്ഗഹോ ന പഠമാഭിനിവേസമത്തേന ഹോതി , അഥ ഖോ തത്ഥ അപരാപരം ഞാണുപ്പത്തിസഞ്ഞിതേന അനു അനു ബുജ്ഝനേന, തദുഭയാഭാവം പന ദസ്സേന്തോ **"ഞാതപരിഞ്ഞാവസേന അനനുബുജ്ഝനാ"**തി ആഹ. നിച്ചസഞ്ഞാദീനം പജഹനവസേന വത്തമാനാ വിപസ്സനാ ധമ്മേ ച പടിവിജ്ഝന്തീ ഏവ നാമ ഹോതി പടിപക്ഖവിക്ഖമ്ഭനേന തിക്ഖവിസദഭാവാപത്തിതോ, തദധിട്ഠാനഭൂതാ ച തീരണപരിഞ്ഞാ, അരിയമഗ്ഗോ ച പരിഞ്ഞാപഹാനാഭിസമയവസേന പവത്തിയാ തീരണപഹാനപരിഞ്ഞാസങ്ഗഹോ ചാതി തദുഭയപടിവേധാഭാവം ദസ്സേന്തോ **"തീരണ... പേ॰... അപ്പടിവിജ്ഝനാ"**തി ആഹ. **തന്തം** വുച്ചതി വത്ഥവീനനത്ഥം തന്തവായേഹി ദണ്ഡകേ ആസഞ്ജിത്വാ പസാരിതസുത്തപട്ടീ തനീയതീതി കത്വാ. തം പന സുത്തസന്താനാകുലതായ നിദസ്സനഭാവേന ആകുലമേവ ഗഹിതന്തി ആഹ **"തന്തം വിയ ആകുലകജാതാ"**തി. സങ്ഖേപതോ വുത്തമത്ഥം വിത്ഥാരതോ ദസ്സേതും **"യഥാ നാമാ"**തിആദി വുത്തം. **സമാനേതുന്തി** പുബ്ബേന പരം സമം കത്വാ ആനേതും, അവിസമം ഉജും കാതുന്തി അത്ഥോ. തന്തമേവ വാ ആകുലം **തന്താകുലം,** തന്താകുലം വിയ ജാതാ ഭൂതാതി **തന്താകുലജാതാ.** മജ്ഝിമം പടിപദം അനുപഗന്ത്വാ അന്തദ്വയപതനേന **പച്ചയാകാരേ ഖലിതാ ആകുലാ ബ്യാകുലാ ഹോന്തി.** തേനേവ അന്തദ്വയപതനേന തംതംദിട്ഠിഗാഹവസേന പരിബ്ഭമന്താ ഉജുകം ധമ്മട്ഠിതി കഥം പടിപജ്ജിതും ന ജാനന്തി. തേനാഹ **"ന സക്കോന്തി തം പച്ചയാകാരം ഉജും കാതു"**ന്തി. **ദ്വേ ബോധിസത്തേ**തി പച്ചേകബോധിസത്തമഹാബോധിസത്തേ. **അത്തനോ ധമ്മതായാ**തി അത്തനോ സഭാവേന, പരോപദേസേന വിനാതി അത്ഥോ. **തത്ഥ തത്ഥ ഗുളകജാത**ന്തി തസ്മിം തസ്മിം ഠാനേ ജാതഗുളകമ്പി **ഗണ്ഠീതി** സുത്തഗണ്ഠി. തതോ ഏവ **ഗണ്ഠിബദ്ധം** ബദ്ധഗണ്ഠികം. **പച്ചയേസു പക്ഖലിത്വാ**തി അനിച്ചദുക്ഖാനത്താദിസഭാവേസു പച്ചയധമ്മേസു നിച്ചാദിഗ്ഗാഹവസേന പക്ഖലിത്വാ. **പച്ചയേ ഉജും കാതും അസക്കോന്താ**തി തസ്സേവ നിച്ചാദിഗ്ഗാഹസ്സ അവിസ്സജ്ജനതോ പച്ചയധമ്മനിമിത്തം അത്തനോ ദസ്സനം ഉജും കാതും അസക്കോന്താ ഇദംസച്ചാഭിനിവേസകായഗന്ഥവസേന ഗണ്ഠികജാതാ ഹോന്തീതി ആഹ **"ദ്വാസട്ഠി...പേ॰... ഗണ്ഠിബദ്ധാ"**തി. **യേ ഹി കേചി** സമണാ വാ ബ്രാഹ്മണാ വാ സസ്സതദിട്ഠിആദിദിട്ഠിയോ **നിസ്സിതാ** അല്ലീനാ.

വിനനതോ "കുലാ"തി ഇത്ഥിലിങ്ഗവസേന ലദ്ധനാമസ്സ തന്തവായസ്സ ഗണ്ഠികം നാമ ആകുലഭാവേന അഗ്ഗതോ വാ മൂലതോ വാ ദുവിഞ്ഞേയ്യായേവ ഖലിതതന്തസുത്തന്തി ആഹ **"കുലാഗണ്ഠികം വുച്ചതി പേസകാരകഞ്ജിയസുത്ത"**ന്തി. **സകുണികാ**തി കുലാവകസകുണികാ. സാ ഹി രുക്ഖസാഖാസു ഓലമ്ബനകുലാവകാ ഹോതി. തഞ്ഹി സാ കുലാവകം തതോ തതോ തിണഹീരാദികേ ആനേത്വാ തഥാ വിനന്ധതി, യഥാ തേസം പേസകാരകഞ്ജിയസുത്തം വിയ അഗ്ഗേന വാ അഗ്ഗം മൂലേന വാ മൂലം സമാനേതും വിവേചേതും വാ ന സക്കാ. തേനാഹ **"യഥാ ഹീ"**തിആദി. **തദുഭയമ്പീ**തി "കുലാഗണ്ഠിക"ന്തി വുത്തം കഞ്ജിയസുത്തം, കുലാവകഞ്ച. **പുരിമനയേനേവാ**തി "ഏവമേവ സത്താ"തിആദിനാ പുബ്ബേ വുത്തനയേനേവ.

കാമം മുഞ്ജപബ്ബജതിണാനി യഥാജാതാനിപി ദീഘഭാവേന പതിത്വാ അരഞ്ഞട്ഠാനേ അഞ്ഞമഞ്ഞം വിനന്ധിത്വാ ആകുലബ്യാകുലാനി ഹുത്വാ തിട്ഠന്തി, താനി പന ന തഥാ ദുബ്ബിവേചിയാനി, യഥാ രജ്ജുഭൂതാനീതി ദസ്സേതും **"യഥാ താനീ"**തിആദി വുത്തം. സേസമേത്ഥ ഹേട്ഠാ വുത്തനയമേവ.

അപായാതി അവഡ്ഢിതാ, സുഖേന, സുഖഹേതുനാ വാ വിരഹിതാതി അത്ഥോ. **ദുക്ഖസ്സ ഗതിഭാവതോ**തി ആപായികസ്സ ദുക്ഖസ്സ പവത്തിട്ഠാനഭാവതോ. **സുഖസമുസ്സയതോ**തി അബ്ഭുദയതോ. **വിനിപതിതത്താ**തി വിരൂപം നിപതിതത്താ യഥാ തേനത്തഭാവേന സുഖസമുസ്സയോ ന ഹോതി, ഏവം നിപതിതത്താ. **ഇതരോ**തി

സംസാരോ. നനു ''അപായ''ന്തിആദിനാ വുത്തോപി സംസാരോ ഏവാതി? സച്ചമേതം, നിരയാദീനം പന അധിമത്തദുക്ഖഭാവദസ്സനത്ഥം അപായാദിഗ്ഗഹണം. ഗോബലീബദ്ദഞായേനായമത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **ഖന്ധാനഞ്ച പടിപാടീ**തി പഞ്ചന്നം ഖന്ധാനം ഹേതുഫലഭാവേന അപരാപരം പവത്തി. **അബ്ബോച്ഛിന്നം വത്തമാനാ**തി അവിച്ഛേദേന പവത്തമാനാ. **തം സബ്ബമ്പീ**തി തം ''അപായ''ന്തിആദിനാ വുത്തം സബ്ബം അപായദുക്ഖഞ്ചേവ വട്ടദുക്ഖഞ്ച. **''മഹാസമുദ്ദേ വാതുക്ഖിത്തനാവാ വിയാ''**തി ഇദം പരിബ്ഭമട്ഠാനസ്സ മഹന്തദസ്സനത്ഥഞ്ചേവ പരിബ്ഭമനസ്സ അനവട്ഠിതതാദസ്സനത്ഥഞ്ച **''ഉപമായ. യന്തേസു യുത്തഗോണോ വിയാ''**തി ഇദം പന അവസഭാവദസ്സനത്ഥഞ്ചേവ ദുപ്പമോക്ഖഭാവദസ്സനത്ഥഞ്ചാതി വേദിതബ്ബം.

പടിച്ചസമുപ്പാദവണ്ണനാ

ഇമിനാ താവാതി ഏത്ഥ **താവ**-സദ്ദോ കമത്ഥോ, തേന ''തന്താകുലകജാതാ''തി പദസ്സ അനുസന്ധി പരതോ ആവിഭവിസ്സതീതി ദീപേതി. **അത്ഥി ഇദപ്പച്ചയാ**തി ഏത്ഥ അയം പച്ചയോതി ഇദപ്പച്ചയോ, തസ്മാ **ഇദപ്പച്ചയാ,** ഇമസ്മാ പച്ചയാതി അത്ഥോ. ഇദം വുത്തം ഹോതി - ''ഇമസ്മാ നാമ പച്ചയാ ജരാമരണ''ന്തി ഏവം വത്തബ്ബോ അത്ഥി നു ഖോ ജരാമരണസ്സ പച്ചയോതി. തേനാഹ **''അത്ഥി നു ഖോ…പേ॰… ഭവേയ്യാ''**തി. ഏത്ഥ ഹി ''കിം പച്ചയാ ജരാമരണം? ജാതിപച്ചയാ ജരാമരണ''ന്തി ഉപരി ജാതിസദ്ദപച്ചയസദ്ദസമാനാധികരണേന കിം-സദ്ദേന ഇദം-സദ്ദസ്സ സമാനാധികരണതാദസ്സനതോ കമ്മധാരയസമാസതാ ഇദപ്പച്ചയസദ്ദസ്സ യുജ്ജതി. ന ഹേത്ഥ ''ഇമസ്സ പച്ചയാ ഇദപ്പച്ചയാ''തി ജരാമരണസ്സ, അഞ്ഞസ്സ വാ പച്ചയതോ ജരാമരണസമ്ഭവപുച്ഛാ സമ്ഭവതി വിഞ്ഞാതഭാവതോ, അസമ്ഭവതോ ച, ജരാമരണസ്സ പന പച്ചയപുച്ഛാ സമ്ഭവതി. പച്ചയസദ്ദസമാനാധികരണതായഞ്ച ഇദം-സദ്ദസ്സ ''ഇമസ്മാ പച്ചയാ''തി പച്ചയപുച്ഛാ യുജ്ജതി.

സാ പന സമാനാധികരണതാ യദിപി അഞ്ഞപദത്ഥസമാസേപി ലബ്ഭതി, അഞ്ഞപദത്ഥവചനിച്ഛാഭാവതോ പനേത്ഥ കമ്മധാരയസമാസോ വേദിതബ്ബോ. സാമിവചനസമാസപക്ഖേ പന നത്ഥേവ സമാനാധികരണതാസമ്ഭവോതി. നനു ച ''ഇദപ്പച്ചയതാ പടിച്ചസമുപ്പാദോ''തി ഏത്ഥ ഇദപ്പച്ചയ-സദ്ദോ സാമിവചനസമാസോ ഇച്ഛിതോതി? സച്ചം ഇച്ഛിതോ ഉജുകമേവ തത്ഥ പടിച്ചസമുപ്പാദവചനിച്ഛാതി കത്വാ, ഇധ പന കേവലം ജരാമരണസ്സ പച്ചയപരിപുച്ഛാ അധിപ്പേതാ, തസ്മാ യഥാ തത്ഥ ഇദം-സദ്ദസ്സ പടിച്ചസമുപ്പാദവിസേസനതാ, ഇധ ച ''പുച്ഛിതബ്ബപച്ചയത്ഥതാ സമ്ഭവതി, തഥാ തത്ഥ, ഇധ ച സമാസകപ്പനാ വേദിതബ്ബാ. കസ്മാ പന തത്ഥ കമ്മധാരയസമാസോ ന ഇച്ഛിതോതി? ഹേതുപ്പഭവാനം ഹേതു പടിച്ചസമുപ്പാദോതി ഇമസ്സ അത്ഥസ്സ കമ്മധാരയസമാസേ അസമ്ഭവതോതി ഇമസ്സ, അത്തനോ പച്ചയാനുരൂപസ്സ അനുരൂപോ പച്ചയോ ഇദപ്പച്ചയോതി ഏതസ്സ ച അത്ഥസ്സ ഇച്ഛിതത്താ. യോ പനേത്ഥ ഇദം-സദ്ദേന ഗഹിതോ അത്ഥോ, സോ ''അത്ഥി ഇദപ്പച്ചയാ ജരാമരണ''ന്തി ജരാമരണഗ്ഗഹണേനേവ ഗഹിതോതി ഇദം-സദ്ദോ പടിച്ചസമുപ്പാദതോ പരിച്ചജനതോ അഞ്ഞസ്സ അസമ്ഭവതോ പച്ചയേ അവതിട്ഠതി, തേനേത്ഥ കമ്മധാരയസമാസോ. തത്ഥ പന ഇദം-സദ്ദസ്സ തതോ പരിച്ചജനകാരണം നത്ഥീതി സാമിവചനസമാസോ ഏവ ഇച്ഛിതോ. **അട്ഠകഥായം**പന യസ്മാ ജരാമരണാദീനം പച്ചയപുച്ഛാമുഖേനായം പടിച്ചസമുപ്പാദദേസനാ ആരദ്ധാ, പടിച്ചസമുപ്പാദോ ച നാമ അത്ഥതോ ഹേതുപ്പഭവാനം ഹേതൂതി വുത്തോ വായമത്ഥോ, തസ്മാ ''ഇമസ്സ ജരാമരണസ്സ പച്ചയോ''തി ഏവമത്ഥവണ്ണനാ കതാ.

പണ്ഡിതേനാതി ഏകംസബ്യാകരണീയാദിപഞ്ഹാവിസേസജാനനസമത്ഥായ പഞ്ഞായ സമന്നാഗതേന. തമേവ ഹിസ്സ പണ്ഡിച്ചം ദസ്സേതും **''യഥാ''**തിആദി വുത്തം . യാദിസസ്സ ജീവസ്സ ദിട്ഠിഗതികോ സരീരതോ അനഞ്ഞത്തം പുച്ഛതി **''തം ജീവം തം സരീര''**ന്തി, സോ ഏവം പരമത്ഥതോ നുപലബ്ഭതി, കഥം തസ്സ വഞ്ഝാതനയസ്സ വിയ ദീഘരസ്സതാ സരീരതോ അഞ്ഞതാ വാ അനഞ്ഞതാ വാ ബ്യാകാതബ്ബാ സിയാ, തസ്മാസ്സ പഞ്ഹസ്സ ഠപനീയതാ വേദിതബ്ബാ. **തുണ്ഹീഭാവോ** നാമേസ പുച്ഛതോ അനാദരോ വിഹേസാ

വിയ ഹോതീതി **“അബ്യാകതമേത”**ന്തി പകാരന്തരമാഹ. ഏവം അബ്യാകരണകാരണം ഞാതുകാമസ്സ കഥേതബ്ബം ഹോതി, കഥിതേ ച ജാനന്തസ്സ പമാദോപി ഏവം സിയാ, കഥനവിധി പന “യാദിസസ്സാ”തിആദിനാ ദസ്സിതോ ഏവ. **ഏവം അപ്പടിപജ്ജിത്വാതി** ഏവം ഠപനീയപഞ്ഹേ വിയ തുണ്ഹീഭാവാദിം അനാപജ്ജിത്വാ ഏവ. “അപ്പടിപജ്ജിത്വാ”തി വചനം നിദസ്സനമത്തമേതം. “കിം സബ്ബം അനിച്ച”ന്തി വുത്തേ “കിം സങ്ഖതം സന്ധായ പുച്ഛസി, ഉദാഹു അസങ്ഖത”ന്തി പടിപുച്ഛിത്വാ ബ്യാകാതബ്ബം ഹോതി “കിം ഖന്ധപഞ്ചകം പരിഞ്ഞേയ്യ”ന്തി പുട്ഠേ “അത്ഥി തത്ഥ പരിഞ്ഞേയ്യം, അത്ഥി ന പരിഞ്ഞേയ്യ”ന്തി വിഭജ്ജ ബ്യാകാതബ്ബം ഹോതി, ഏവം അപ്പടിപജ്ജിത്വാതി ച അയമേത്ഥ അത്ഥോ ഇച്ഛിതോതി. പുബ്ബേ യസ്സ പച്ചയസ്സ അത്ഥിതാമത്തം ചോദിതന്തി അത്ഥിതാമത്തം വിസ്സജ്ജിതം. പുച്ഛാസഭാഗേന ഹി വിസ്സജ്ജനന്തി. ഇദാനി തസ്സേവ സരൂപപുച്ഛാ കരീയതീതി **“പുന കി”**ന്തി വുത്തം. ഇധാപി “യഥാ”തിആദി സബ്ബം ആനേത്വാ വത്തബ്ബം.

“ഏസ നയോ സബ്ബപദേസൂ”തി അതിദേസവസേന ഉസ്സുക്കം കത്വാ **“നാമരൂപപച്ചയാ”**തിആദിനാ തത്ഥ അപവാദോ ആരദ്ധോ. യസ്മാ ദസ്സേതുകാമോ, തസ്മാ ഇദം വുത്തന്തി യോജനാ. **ഛന്നം വിപാകസമ്ഫസ്സാനംയേവ ഗഹണം ഹോതി** വിഞ്ഞാണാദി വേദനാപരിയോസാനാ വിപാകവിധീതി കത്വാ അനേകേസു സുത്തപദേസു, (മ॰ നി॰ ൩.൧൨൬; ഉദാ॰ ൧) അഭിധമ്മേ (വിഭ॰ ൨൨൫) ച യേഭുയ്യേന തേസംയേവ ഗഹണസ്സ നിരുള്ഹത്താ. **ഇധാതി** ഇമസ്മിം സുത്തേ. **ച**-സദ്ദോ ബ്യതിരേകത്ഥോ, തേനേത്ഥ “ഗഹിതമ്പീ”തിആദിനാ വുച്ചമാനംയേവ വിസേസം ജോതേതി. പച്ചയഭാവോ നാമ പച്ചയുപ്പന്നാപേക്ഖോ തേന വിനാ തസ്സ അസമ്ഭവതോ. തസ്മാ **സളായതനപ്പച്ചയാ**തി “സളായതനപച്ചയാ ഫസ്സോ”തി ഇമിനാ പദേനാതി യോജനാ. അവയവേന വാ സമുദായോപലക്ഖണമേതം “സളായതനപച്ചയാ”തി, തസ്മാ “സളായതനപച്ചയാ ഫസ്സോ”തി ഇമിനാ പദേനാതി വുത്തം ഹോതി. **ഗഹിതമ്പീതി** ഛബ്ബിധം വിപാകഫസ്സമ്പി. **അഗ്ഗഹിതമ്പീതി** അവിപാകഫസ്സമ്പി കുസലാകുസലകിരിയാഫസ്സമ്പി. പച്ചയുപ്പന്നവിസേസം ദസ്സേതുകാമോതി യോജനാ. ന ചേത്ഥ പച്ചയുപ്പന്നോവ ഉപാദിന്നോ ഇച്ഛിതോ, അഥ ഖോ പച്ചയോപി ഉപാദിന്നോ ഇച്ഛിതോതി അജ്ഝത്തികായതനസ്സേവ സളായതനഗ്ഗഹണേന ഗഹണന്തി കത്വാ വുത്തം **“സളായതനതോ…പേ॰… ദസ്സേതുകാമോ”**തി. ന ഹി ഫസ്സസ്സ ചക്ഖാദിസളായതനമേവ പച്ചയോ, അഥ ഖോ “ചക്ഖുഞ്ച പടിച്ച രൂപേ ച ഉപ്പജ്ജതി ചക്ഖുവിഞ്ഞാണം, തിണ്ണം സങ്ഗതി ഫസ്സോ”തിആദി (മ॰ നി॰ ൩.൪൨൧, ൪൨൫, ൪൨൬; സം॰ നി॰ ൨.൪൪, ൪൫; ൨.൪.൬൦; കഥാ॰ ൪൬൫, ൪൬൭) വചനതോ രൂപായതനാദിരൂപഞ്ച ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദിനാമഞ്ച പച്ചയോ, തസ്മാ ഇമം ചക്ഖാദിസളായതനതോ അതിരിത്തം ആവജ്ജനാദി വിയ സാധാരണം അഹുത്വാ, തസ്സ തസ്സ ഫസ്സസ്സ സാധാരണതായ അഞ്ഞം വിസേസപച്ചയം പി-സദ്ദേന അവിസിട്ഠം സാധാരണപച്ചയം പിദസ്സേതുകാമോ ഭഗവാ, “നാമരൂപപച്ചയാ ഫസ്സോ”തി ഇദം വുത്തന്തി യോജനാ. **അഭിധമ്മഭാജനീയേ**പി ഇമമേവ പച്ചയം സന്ധായ “നാമരൂപപച്ചയാ ഫസ്സോ”തി വുത്തന്തി **തദട്ഠകഥായം** (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൨൪൩) “പച്ചയവിസേസദസ്സനത്ഥഞ്ചേവ **മഹാനിദാനദേസനാസങ്ഗഹത്ഥഞ്ചാ**”തി **അത്ഥവണ്ണനാ** കതാ. **പച്ചയാനന്തി** ജാതിആദീനം പച്ചയധമ്മാനം. **നിദാനം കഥിതന്തി** ജരാമരണാദികസ്സ നിദാനത്തം കഥിതം ഏകംസികോ പച്ചയഭാവോ കഥിതോ. തഞ്ഹി തേസം പച്ചയഭാവേ അബ്യഭിചാരീതി ദസ്സേതും “ഇതി ഖോ പനേത”ന്തിആദിനാ ഉപരി ദേസനാ പവത്താ. **നിജ്ജടേതി** നിജ്ജാലകേ. **നിഗ്ഗുമ്ബേതി** നിക്ഖേപേ. പദദ്വയേനാപി ആകുലാഭാവമേവ ദസ്സേതി, തസ്മാ അനാകുലം അബ്യാകുലം മഹന്തം പച്ചയനിദാനമേത്ഥ കഥിതന്തി **മഹാനിദാനം** സുത്തം അഞ്ഞഥാഭാവസ്സ അഭാവതോ.

൯൭. തേസം തേസം പച്ചയാനന്തി തേസം തേസം ജാതിആദീനം പച്ചയാനം. യസ്മാ പച്ചയഭാവോ നാമ തേഹി തേഹി പച്ചയേഹി അനൂനാധികേഹേവ തസ്സ തസ്സ ഫലസ്സ സമ്ഭവതോ **തഥോ** തച്ഛോ, തപ്പകാരോ വാ സാമഗ്ഗിഉപഗതേസു പച്ചയേസു മുഹുത്തമ്പി **തഥോ** നിബ്ബത്തനധമ്മാനം അസമ്ഭവാഭാവതോ. **അവിതഥോ** അവിസംവാദനകോ

വിസംവാദനാകാരവിരഹിതോ അഞ്ഞധമ്മപച്ചയേഹി അഞ്ഞധമ്മാനുപ്പത്തിതോ. **"അനഞ്ഞഥാ"**തി വുച്ചതി അഞ്ഞഥാഭാവസ്സ അഭാവതോ. തസ്മാ **"തഥം അവിതഥം അനഞ്ഞഥം പച്ചയഭാവം ദസ്സേതു"**ന്തി വുത്തം. പരിയായതി അത്തനോ ഫലം പരിഗ്ഗഹേത്വാ വത്തതീതി **പരിയായോ,** ഹേതൂതി ആഹ **"പരിയായേനാതി കാരണേനാ"**തി. **സബ്ബേന സബ്ബ**ന്തി ദേവത്താദിനാ സബ്ബഭാവേന സബ്ബാ ജാതി. **സബ്ബഥാ സബ്ബ**ന്തി തത്ഥാപി ചാതുമഹാരാജികാദിസബ്ബാകാരേന സബ്ബാ, **നിപാതദ്വയമേതം,** നിപാതഞ്ച അബ്യയം, തഞ്ച സബ്ബലിങ്ഗവിഭത്തിവചനേസു ഏകാകാരമേവ ഹോതീതി പാളിയം "സബ്ബേന സബ്ബം സബ്ബഥാ സബ്ബ"ന്തി വുത്തം. അത്ഥവചനേ പന തസ്സ തസ്സ ജാതിസദ്ദാപേക്ഖായ ഇത്ഥിഅത്ഥവുത്തിതം ദസ്സേതും **"സബ്ബാകാരേന സബ്ബാ"**തിആദി വുത്തം. **ഇമിനാവ നയേനാ**തി ഇമിനാ ജാതിവാരേ വുത്തേനേവ നയേന. **ദേവാദീസൂ**തി **ആദി**-സദ്ദേന ഗന്ധബ്ബയക്ഖാദികേ പാളിയം (ദീ॰ നി॰ ഉ.ൻവ്വ) ആഗതേ, തദന്തരഭേദേ ച സങ്ഗണ്ഹാതി.

ഇധ നിക്ഖിത്തഅത്ഥവിഭജനത്ഥേതി ഇമസ്മിം "കസ്സചി കിമ്ഹിചീ"തി അനിയമതോ ഉദ്ദേസവസേന വുത്തത്ഥസ്സ നിദ്ദിസനത്ഥേ ജോതേതബ്ബേ **നിപാതോ,** തദത്ഥജോതനം നിപാതപദന്തി അത്ഥോ. **തസ്സാ**തി തസ്സ പദസ്സ. **തേ**തി ധമ്മദേസനായ സമ്പദാനഭൂതം ഥേരം വദതി. **സേയ്യഥിദ**ന്തി വാ തേ കതമേതി ചേതി അത്ഥോ. യേ ഹി "കസ്സചീ"തി, "കിമ്ഹിചീ"തി ച അനിയമതോ വുത്തോ അത്ഥോ, തേ കതമേതി. കഥേതുകമ്യതാപുച്ഛാ ഹേസാ. **ദേവഭാവായാ**തി ദേവഭാവത്ഥം. **ഖന്ധജാതീ**തി ഖന്ധപാതുഭാവോ, യഥാ ഖന്ധേസു ഉപ്പന്നേസു "ദേവാ"തി സമഞ്ഞാ ഹോതി, തഥാ തേസം ഉപ്പാദോതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"യായാ"**തി ആഹ. **സബ്ബപദേസൂ**തി "ഗന്ധബ്ബാനം ഗന്ധബ്ബത്ഥായാ"തിആദീസു സബ്ബേസു ജാതിനിദ്ദേസപദേസു , ഭവാദിപദേസു ച. യേന ഹി നയേന സചേ ഹി ജാതീതി അയമത്ഥയോജനാ കതാ, ജാതിനിദ്ദേസപദേസോവ "ഭവോ"തിആദിനാ ഭവാദിപദേസുപി സോ കാതബ്ബോതി. **ദേവാതി ഉപപത്തിദേവാ** ചാതുമഹാരാജികതോ പട്ഠായ യാവ ഭവഗ്ഗാ ദിബ്ബന്തി കാമഗുണാദീഹി കീളന്തി ലളന്തി വിഹരന്തി ജോതന്തീതി കത്വാ. ഗന്ധം അബ്ബന്തി പരിഭുഞ്ജന്തീതി **ഗന്ധബ്ബാ,** ധതരട്ഠസ്സ മഹാരാജസ്സ പരിവാരഭൂതാ. യജന്തി വേസ്സവണസക്കാദികേ പൂജേന്തീതി **യക്ഖാ,** തേന തേന വാ പണിധികമ്മാദിനാ യജിതബ്ബാ പൂജേതബ്ബാതി **യക്ഖാ,** വേസ്സവണസ്സ മഹാരാജസ്സ പരിവാരഭൂതാ. **അട്ഠകഥായം** പന "അമനുസ്സാ"തി അവിസേസേന വുത്തം. **ഭൂതാ**തി കുമ്ഭണ്ഡാ, വിരൂള്ഹകസ്സ മഹാരാജസ്സ പരിവാരഭൂതാ. **അട്ഠകഥായം** പന "യേ കേചി നിബ്ബത്തസത്താ"തി അവിസേസേന വുത്തം. **അട്ഠിപക്ഖാ** ഭമരതുപ്പളാദയോ. **ചമ്മപക്ഖാ** ജതുസിങ്ഗാലാദയോ. **ലോമപക്ഖാ** ഹംസമോരാദയോ. **സരീസപാ** അഹിവിച്ഛികസതപദിആദയോ.

"തേസം തേസ"ന്തി ഇദം ന യേവാപനകനിദ്ദേസോ വിയ അവുത്തസങ്ഗഹത്ഥം വചനം, അഥ ഖോ അയേവാപനകനിദ്ദേസോ വിയ വുത്തസങ്ഗഹത്ഥന്തി. **ആദി**-സദ്ദേനേവ ച ആമേഡിതത്ഥോ സങ്ഗയ്ഹതീതി ആഹ **"തേസം തേസം ദേവഗന്ധബ്ബാദീന"**ന്തി. **തദത്തായാ**തി തംഭാവായ, യഥാരൂപേസു ഖന്ധേസു പവത്തമാനേസു "ദേവാ ഗന്ധബ്ബാ"തി ലോകസമഞ്ഞാ ഹോതി, തഥാരൂപതായാതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"ദേവഗന്ധബ്ബാദിഭാവായാ"**തി. "നിരോധോ, വിഗമോ"തി ച പടിലദ്ധത്താലാഭസ്സ ഭാവോ വുച്ചതി, ഇധ പന അച്ചന്താഭാവോ അധിപ്പേതോ "സബ്ബസോ ജാതിയാ അസതീ"തി അവത്വാ "ജാതിനിരോധാ"തി വുത്തത്താതി ആഹ **"അഭാവാതി അത്ഥോ"**തി.

ഫലത്ഥായ ഹിനോതീതി യഥാ ഫലം തതോ നിബ്ബത്തതി, ഏവം ഹിനോതി പവത്തതി, തസ്സ ഹേതുഭാവം ഉപഗച്ഛതീതി അത്ഥോ. **ഇദം ഗണ്ഹഥ ന**ന്തി "ഇദം മേ ഫലം, ഗണ്ഹഥ ന"ന്തി ഏവം **അപ്പേതി വിയ** നിയ്യാതേതി വിയ. "ഏസ നയോ"തി അവിസേസം അതിദിസിത്വാ വിസേസമത്തസ്സ അത്ഥം ദസ്സേതും **"അപിചാ"**തിആദി വുത്തം. നനു ചായം ജാതി പരിനിപ്ഫന്നാ, സങ്ഖതഭാവാ ച ന ഹോതി വികാരഭാവതോ, തഥാ ജരാമരണം, തസ്സ കഥം സാ ഹേതു ഹോതീതി ചോദനം

സന്ധായാഹ **“ജരാമരണസ്സ ഹീ”**തിആദി. തബ്ഭാവേ ഭാവോ, തദഭാവേ ച അഭാവോ ജരാമരണസ്സ ജാതിയാ ഉപനിസ്സയതാ.

൯൯. ഓകാസപരിഗ്ഗഹോതി പവത്തിട്ഠാനപരിഗ്ഗഹോ. **ഉപപത്തിഭവേ** യുജ്ജതി ഉപപത്തിക്ഖന്ധാനം യഥാവുത്തട്ഠാനതോ അഞ്ഞത്ഥ അനുപ്പജ്ജനതോ. **ഇധ പനാതി** ഇമസ്മിം സുത്തേ “കാമഭവോ”തിആദിനാ ആഗതേ ഇമസ്മിം ഠാനേ. **കമ്മഭവേ യുജ്ജതി** കാമഭവാദിജോതനാ വിസേസതോ തസ്സ ജാതിയാ പച്ചയഭാവതോതി. തേനാഹ **“സോ ഹി ജാതിയാ ഉപനിസ്സയകോടിയാവ പച്ചയോ”**തി. നനു ച ഉപപത്തിഭവോപി ജാതിയാ ഉപനിസ്സയവസേന പച്ചയോ ഹോതീതി? സച്ചം ഹോതി, സോ പന ന തഥാ പധാനഭൂതോ, കമ്മഭവോ പന പധാനഭൂതോ പച്ചയോ ജനകഭാവതോതി. “സോ ഹി ജാതിയാ”തിആദി വുത്തം കാമഭവൂപഗം കമ്മം കാമഭവോ. എസ നയോ രൂപാരൂപഭവേസുപി. **ഓകാസപരിഗ്ഗഹോവ കതോ**“കിമ്ഹിചീ”തി ഇമിനാ സത്തപരിഗ്ഗഹസ്സ കതത്താ.

൧൦൦. തിണ്ണമ്പി കമ്മഭവാനന്തി കാമകമ്മഭവാദീനം തിണ്ണമ്പി കമ്മഭവാനം. **തിണ്ണഞ്ച ഉപപത്തിഭവാനന്തി** കാമുപപത്തിഭവാദീനം തിണ്ണഞ്ച ഉപപത്തിഭവാനം. **തഥാ സേസാനിപീതി** ദിട്ഠുപാദാനാദീനി സേസുപാദാനാനിപി തിണ്ണമ്പി കമ്മഭവാനം, തിണ്ണഞ്ച ഉപപത്തിഭവാനം പച്ചയോതി അത്ഥോ. **ഇതീതി** ഏവം വുത്തനയേന. ദ്വാദസ കമ്മഭവാ ദ്വാദസ ഉപപത്തിഭവാതി **ചതുവീസതിഭവാ വേദിതബ്ബാ.** യസ്മാ കമ്മഭവസ്സ പച്ചയഭാവമുഖേനേവ ഉപാദാനം ഉപപത്തിഭവസ്സ പച്ചയോ നാമ ഹോതി, ന അഞ്ഞഥാ, തസ്മാ ഉപാദാനം കമ്മഭവസ്സ ഉജുകമേവ പച്ചയഭാവോതി ആഹ **“നിപ്പരിയായേനേത്ഥ ദ്വാദസ കമ്മഭവാ ലബ്ഭന്തീ”**തി. **തേസന്തി** കമ്മഭവാനം. **സഹജാതകോടിയാതി** അകുസലസ്സ കമ്മഭവസ്സ സഹജാതം ഉപാദാനം സഹജാതകോടിയാ, ഇതരം അനന്തരൂപനിസ്സയാദിവസേന ഉപനിസ്സയകോടിയാ, കുസലസ്സ കമ്മഭവസ്സ പന ഉപനിസ്സയകോടിയാവ പച്ചയോ. ഏത്ഥ ച യഥാ അഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയസമ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതാദിപച്ചയാനം സഹജാതപച്ചയേന ഏകസങ്ഗഹതം ദസ്സേതും “സഹജാതകോടിയാ”തി വുത്തം, ഏവം ആരമ്മണൂപനിസ്സയഅനന്തരൂപനിസ്സയപകതൂപനിസ്സയാനം ഏകജ്ഝം ഗഹണവസേന **“ഉപനിസ്സയകോടിയാ”**തി വുത്തന്തി **ദട്ഠബ്ബം.**

൧൦൧. ഉപാദാനസ്സാതി ഏത്ഥ കാമുപാദാനസ്സ **തണ്ഹാ** ഉപനിസ്സയകോടിയാവ പച്ചയോ, സേസുപാദാനാനം **സഹജാതകോടിയാപി ഉപനിസ്സയകോടിയാപി** വിഞ്ഞാണാദി ച വേദനാപരിയോസാനാ വിപാകവിധീതി കത്വാ.

൧൦൨. യദിദം വേദനാതി ഏത്ഥ വിപാകവേദനാതി തമേവ താവ **ഉപനിസ്സയകോടിയാ പച്ചയോ** ഇതരകോടിയാ അസമ്ഭവതോ. **അഞ്ഞാതി** കുസലാകുസലകിരിയവേദനാ. **അഞ്ഞഥാപീതി** സഹജാതകോടിയാപി.

൧൦൩. ഏത്താവതാതി ജരാമരണാദീനം പച്ചയപരമ്പരാദസ്സനവസേന പവത്തായ ഏത്തകായ ദേസനായ. **പുരിമതണ്ഹന്തി** പുരിമഭവസിദ്ധം തണ്ഹം. “ഏസ പച്ചയോ തണ്ഹായ, യദിദം വേദനാ”തി വത്വാ തദനന്തരം “ഫസ്സപച്ചയാ വേദനാതി ഇതി ഖോ പനേതം വുത്ത”ന്തിആദിനാ വേദനായ പച്ചയഭൂതസ്സ ഫസ്സസ്സ ഉദ്ധരണം അഞ്ഞേസു സുത്തേസു ആഗതനയേന പടിച്ചസമുപ്പാദസ്സ ദേസനാമഗ്ഗോ , തം പന അനോതരിത്വാ സമുദാചാരതണ്ഹാദസ്സനമുഖേനേവ തണ്ഹാമൂലകധമ്മേ ദേസേന്തോ ആചിണ്ണദേസനാമഗ്ഗതോ ഓക്കമന്തോ വിയ, തഞ്ച ദേസനം പസ്സതോ അപ്പവത്തന്തി പസയ്ഹ ബലക്കാരേന ദേസേന്തോ വിയ ച ഹോതീതി ആഹ **“ഇദാനീ”**തിആദി. **ദ്വേ തണ്ഹാതി** ഇധാധിപ്പേതതണ്ഹാ ഏവ ദ്വിധാ ഭിന്ദന്തോ ആഹ. **ഏസനതണ്ഹാതി** ഭോഗാനം പരിയേസനവസേന പവത്തതണ്ഹാ. **ഏസിതതണ്ഹാതി** പരിയിട്ഠേസു ഭോഗേസു ഉപ്പജ്ജമാനതണ്ഹാ. **സമുദാചാരതണ്ഹായാതി** പരിയുട്ഠാനവസേന പവത്തതണ്ഹായ. **ദുവിധാപേസാ വേദനം പടിച്ച തണ്ഹാ നാമ വേദനാപച്ചയാ ച**

അപ്പടിലദ്ധാനം ഭോഗാനം പടിലാഭായ പരിയേസനാ, ലദ്ധേസു ച തേസുപാതബ്യതാപത്തിആദി ഹോതീതി.

പരിതസ്സനവസേന പരിയേസതി ഏതായാതി **പരിയേസനാ.** ആസയതോ, പയോഗതോ ച പരിയേസനാ തഥാപവത്തോ ചിത്തുപ്പാദോ. തേനാഹ **"തണ്ഹായ സതി ഹോതീ"**തി. **രൂപാദിആരമ്മണപടിലാഭോ**തി സവത്ഥുകാനം രൂപാദിആരമ്മണാനം ഗവേസനവസേന, പവത്തിയം പന അപരിയിട്ഠംയേവ ലബ്ഭതി, തമ്പി അത്ഥതോ പരിയേസനായ ലദ്ധമേവ നാമ തഥാരൂപസ്സ കമ്മസ്സ പുബ്ബേകതത്താ ഏവ ലബ്ഭനതോ. തേനാഹ **"സോ ഹി പരിയേസനായ സതി ഹോതീ"**തി. **സുഖവിനിച്ഛയ**ന്തി സുഖം വിസേസതോ നിച്ഛിനോതീതി സുഖവിനിച്ഛയോ, സുഖം സഭാവതോ, സമുദയതോ, അത്ഥങ്ഗമനതോ, നിസ്സരണതോ ച യാഥാവതോ ജാനിത്വാ പവത്തഞാണം, തം സുഖവിനിച്ഛയം. **ജഞ്ഞാ**തി ജാനേയ്യ. "സുഭസുഖ"ന്തിആദികം ആരമ്മണേ അഭൂതാകാരം വിവിധം നിന്നഭാവേന നിച്ഛിനോതി ആരോപേതീതി **വിനിച്ഛയോ.** അസ്സാദാനുപസ്സനതണ്ഹാദിട്ഠിയാപി ഏവമേവ വിനിച്ഛയഭാവോ വേദിതബ്ബോ. ഇമസ്മിം പന സുത്തേ വിതക്കോയേവ ആഗതോതി യോജനാ. **ഇമസ്മിം പന സുത്തേ**തി സക്കപഞ്ഹസുത്തേ. (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൫൮) തത്ഥ ഹി "ഛന്ദോ ഖോ, ദേവാനം ഇന്ദ, വിതക്കനിദാനോ"തി ആഗതം. **ഇധാ**തി ഇമസ്മിം **മഹാനിദാനസുത്തേ. "വിതക്കേനേവ വിനിച്ഛിനാതീ"**തി ഏതേന "വിനിച്ഛീയതി ഏതേനാതി വിനിച്ഛയോ"തി വിനിച്ഛയ-സദ്ദസ്സ കരണസാധനമാഹ. **"ഏത്തക"**ന്തിആദി വിനിച്ഛയനാകാരദസ്സനം.

ഛന്ദനട്ഠേന ഛന്ദോ, ഏവം രഞ്ജനട്ഠേന രാഗോ, സ്വായം അനാസേവനതായ മന്ദോ ഹുത്വാ പവത്തോ ഇധാധിപ്പേതോതി ആഹ **"ദുബ്ബലരാഗസ്സാധിവചന"**ന്തി. **അജ്ഝോസാന**ന്തി തണ്ഹാദിട്ഠിവസേന അഭിനിവിസനം. "മയ്ഹം ഇദ"ന്തി ഹി തണ്ഹാഗാഹോ യേഭുയ്യേന അത്തഗ്ഗാഹസന്നിസ്സയോവ ഹോതി. തേനാഹ "അഹം മമ"ന്തി, **"ബലവസന്നിട്ഠാന"**ന്തി ച തേസം ഗാഹാനം ഥിരഭാവപ്പത്തിമാഹ. **തണ്ഹാദിട്ഠിവസേന പരിഗ്ഗഹകരണ**ന്തി "അഹം മമ"ന്തി ബലവസന്നിട്ഠാനവസേന അഭിനിവിട്ഠസ്സ അത്തത്തനിയഗ്ഗാഹവത്ഥുനോ അഞ്ഞാസാധാരണം വിയ കത്വാ പരിഗ്ഗഹേത്വാ ഠാനം, തഥാപവത്തോ ലോഭസഹഗതചിത്തുപ്പാദോ. അത്തനാ പരിഗ്ഗഹിതസ്സ വത്ഥുനോ യസ്സ വസേന പരേഹി സാധാരണഭാവസ്സ അസഹമാനോ ഹോതി പുഗ്ഗലോ, സോ ധമ്മോ **അസഹനതാ. ഏവം വചനത്ഥം വദന്തി** നിരുത്തിനയേന. സദ്ദലക്ഖണേ പന യസ്സ ധമ്മസ്സ വസേന മച്ഛരിയയോഗതോ പുഗ്ഗലോ മച്ഛരോ, തസ്സ ഭാവോ, കമ്മം വാ **മച്ഛരിയം,** മച്ഛേരോ ധമ്മോ. മച്ഛരിയസ്സ ബലവഭാവതോ ആദരേന രക്ഖണം ആരക്ഖോതി ആഹ **"ദ്വാര...പേ॰... സുട്ഠു രക്ഖണ"**ന്തി. അത്തനോ ഫലം കരോതീതി **കരണം,** യം കിഞ്ചി കാരണം, അധികം കരണന്തി **അധികരണം,** വിസേസകാരണം. വിസേസകാരണഞ്ച ഭോഗാനം ആരക്ഖദണ്ഡാദാനാദിഅനത്ഥസമ്ഭവസ്സാതി വുത്തം **"ആരക്ഖാധികരണ"**ന്തിആദി. **പരനിസേധനത്ഥ**ന്തി മാരണാദിനാ പരേസം വിബാധനത്ഥം. ആദീയതി ഏതേനാതി **ആദാനം,** ദണ്ഡസ്സ ആദാനം **ദണ്ഡാദാനം,** അഭിഭവിത്വാ പരവിഹേഠനചിത്തുപ്പാദോ. **സത്ഥാദാനേ**പി ഏസേവ നയോ. ഹത്ഥപരാമാസാദിവസേന കായേന കാതബ്ബകലഹോ **കായകലഹോ.** മമ്മഘട്ടനാദിവസേന വാചായ കാതബ്ബകലഹോ **വാചാകലഹോ.** വിരുജ്ഝനവസേന വിരൂപം ഗണ്ഹാതി ഏതേനാതി **വിഗ്ഗഹോ.** വിരുദ്ധം വദതി ഏതേനാതി **വിവാദോ. തുവം തുവ**ന്തി അഗാരവവചനസഹചരണതോ തുവം തുവം, സബ്ബേതേ തഥാപവത്താ ദോസസഹഗതചിത്തുപ്പാദാ വേദിതബ്ബാ. തേനാഹ ഭഗവാ "അനേകേ പാപകാ അകുസലാ ധമ്മാ സമ്ഭവന്തീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൱൪).

൱൱൨. **ദേസനം നിവത്തേസീ**തി "തണ്ഹം പടിച്ച പരിയേസനാ"തിആദിനാ അനുലോമനയേന പവത്തിതം ദേസനം പടിലോമനയേന പുന "ആരക്ഖാധികരണ"ന്തി ആരഭന്തോ നിവത്തേസി. **പഞ്ചകാമഗുണികരാഗവസേനാ**തി ആരമ്മണഭൂതാ പഞ്ച കാമഗുണാ ഏതസ്സ അത്ഥീതി പഞ്ചകാമഗുണികോ, തത്ഥ രഞ്ജനവസേന അഭിരമണവസേന പവത്തരാഗോ, തസ്സ വസേന **ഉപ്പന്നാ** രഞ്ജനവസേന

തണ്ഹായനവസേന പവത്താ **രൂപാദിതണ്ഹാവ** കാമേസു തണ്ഹാതി **കാമതണ്ഹാ.** ഭവതി അത്ഥി സബ്ബകാലം തിട്ഠതീതി പവത്താ ഭവദിട്ഠി ഉത്തരപദലോപേന **ഭവോ,** തംസഹഗതാ തണ്ഹാ **ഭവതണ്ഹാ.** വിഭവതി വിനസ്സതി ഉച്ഛിജ്ജതീതി പവത്താ വിഭവദിട്ഠി **വിഭവോ** ഉത്തരപദലോപേന, തംസഹഗതാ തണ്ഹാ **വിഭവതണ്ഹാ**തി ആഹ **"സസ്സതദിട്ഠീ"**തിആദി. **ഇമേ ദ്വേ ധമ്മാ**തി "ഏസ പച്ചയോ ഉപാദാനസ്സ, യദിദം തണ്ഹാ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൯൮) ഏവം വുത്താ വട്ടമൂലതണ്ഹാ ച "തണ്ഹം പടിച്ച പരിയേസനാ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൦൩) ഏവം വുത്താ സമുദാചാരതണ്ഹാ ചാതി ഇമേ ദ്വേ ധമ്മാ. **വട്ടമൂലസമുദാചാരവസേനാ**തി വട്ടമൂലവസേന ചേവ സമുദാചാരവസേന ച. **ദ്വീഹി കോട്ഠാസേഹീ**തി ദ്വീഹി ഭാഗേഹി. ദ്വീഹി അവയവേഹി സമോസരന്തി നിബ്ബത്തനവസേന സമം വത്തന്തി ഇതോതി **സമോസരണം,** പച്ചയോ, ഏകം സമോസരണം ഏതാസന്തി **ഏകസമോസരണാ.** കേന പന ഏകസമോസരണാതി ആഹ **"വേദനായാ"**തി. ദ്വേപി ഹി തണ്ഹാ വേദനാപച്ചയാ ഏവാതി. തേനാഹ **"വേദനാപച്ചയേന ഏകപച്ചയാ"**തി. തതോ തതോ ഓസരിത്വാ ആഗന്ത്വാ സമവസനട്ഠാനം **ഓസരണ സമോസരണം.** വേദനായ സമം സഹ ഏകസ്മിം ആരമ്മണേ ഓസരണകപവത്തനകാ വേദനാ സമോസരണാതി ആഹ **"ഇദം സഹജാതസമോസരണം നാമാ"**തി.

൯൩. സബ്ബേതി ഉപ്പത്തിദ്വാരവസേന ഭിന്ദിത്വാ വുത്താ **സവിപാകഫസ്സാ** ഏവ വിഞ്ഞാണാദി വേദനാപരിയോസാനാ വിപാകവിഥീതി കത്വാ. പടിച്ചസമുപ്പാദകഥാ നാമ വട്ടകഥാതി ആഹ **"ഠപേത്വാ ചത്താരോ ലോകുത്തരവിപാകഫസ്സേ"**തി. **ബഹുധാ**തി ബഹുപ്പകാരേന. അയഞ്ഹി പഞ്ചദ്വാരേ ചക്ഖുപസാദാദിവത്ഥുകാനം പഞ്ചന്നം വേദനാനം ചക്ഖുസമ്ഫസ്സാദികോ ഫസ്സോ സഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയവിപാകആഹാരസമ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതവസേന അട്ഠധാ പച്ചയോ ഹോതി. സേസാനം പന ഏകേകസ്മിം ദ്വാരേ സമ്പടിച്ഛനസന്തീരണതദാരമ്മണവസേന പവത്താനം കാമാവചരവിപാകവേദനാനം ചക്ഖുസമ്ഫസ്സാദികോ ഫസ്സോ ഉപനിസ്സയവസേന ഏകധാവ പച്ചയോ ഹോതി. മനോദ്വാരേപി തദാരമ്മണവസേന പവത്താനം കാമാവചരവിപാകവേദനാനം സഹജാതമനോസമ്ഫസ്സോ തഥേവ അട്ഠധാ പച്ചയോ ഹോതി, തഥാ പടിസന്ധിഭവങ്ഗചുതിവസേന പവത്താനം തേഭൂമകവിപാകവേദനാനം. യാ പന താ മനോദ്വാരേ തദാരമ്മണവസേന പവത്താ കാമാവചരവേദനാ, താസം മനോദ്വാരാവജ്ജനസമ്പയുത്തോ മനോസമ്ഫസ്സോ ഉപനിസ്സയവസേന ഏകധാവ പച്ചയോ ഹോതീതി ഏവം ഫസ്സോ ബഹുധാ വേദനായ പച്ചയോ ഹോതീതി വേദിതബ്ബം.

൯൪. വേദനാദീനന്തി വേദനാസഞ്ഞാസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണാനം. **അസദിസഭാവാ**തി അനുഭവനസഞ്ജാനനാഭിസങ്ഖരണവിജാനനഭാവാ. തേ ഹി അഞ്ഞമഞ്ഞവിധുരേന വേദയിതാദിരൂപേന ആകിരിയന്തി പഞ്ഞായന്തീതി **ആകാരാതി വുച്ചന്തി. തേയേവാ**തി വേദനാദീനം തേ ഏവ വേദയിതാദിആകാരാ. **സാധുകം ദസ്സിയമാനാ**തി സക്കച്ചം പച്ചക്ഖതോ വിയ പകാസിയമാനാ. **തം തം ലീനമത്ഥം ഗമേന്തീ**തി "അരൂപട്ഠോ ആരമ്മണാഭിമുഖനമനട്ഠോ"തി ഏവമാദികം തം തം ലീനം അപാകടമത്ഥം ഗമേന്തി ഞാപേന്തീതി **ലിങ്ഗാനി. തസ്സ തസ്സ സഞ്ജാനനഹേതുതോ**തി തസ്സ തസ്സ അരൂപട്ഠാദികസ്സ സല്ലക്ഖണസ്സ കാരണത്താ. നിമീയന്തി അനുമീയന്തി ഏതേഹീതി **നിമിത്താനി. തഥാ തഥാ** അരൂപഭാവാദിപ്പകാരേന, വേദയിതാദിപ്പകാരേന ച **ഉദ്ദിസിതബ്ബതോ** കഥേതബ്ബതോ **ഉദ്ദേസാ. തസ്മാ**തി "അസദിസഭാവാ"തിആദിനാ വുത്തമേവത്ഥം കാരണഭാവേന പച്ചാമസതി. യസ്മാ വേദനാദീനം അഞ്ഞമഞ്ഞഅസദിസഭാവാ യഥാവുത്തേനത്ഥേന ആകാരാദയോ, തസ്മാ **അയം** ഇദാനി വുച്ചമാനോ ഏത്ഥ പാളിപദേ **അത്ഥോ.**

നാമസമൂഹസ്സാതി ആരമ്മണാഭിമുഖം നമനട്ഠേന "നാമ"ന്തി ലദ്ധസമഞ്ഞസ്സ വേദനാദിചതുക്ഖന്ധസങ്ഖാതസ്സ അരൂപധമ്മപുഞ്ജസ്സ. **പഞ്ഞത്തീ**തി "നാമകായോ അരൂപകലാപോ അരൂപിനോ ഖന്ധാ"തിആദികാ പഞ്ഞാപനാ ഹോതി. ചേതനാപധാനത്താ സങ്ഖാരക്ഖന്ധധമ്മാനം **"സങ്ഖാരാനം ചേതനാകാരേ"**തിആദി

വുത്തം. തഥാ ഹി **സുത്തന്തഭാജനീയേ** സങ്ഖാരക്ഖന്ധവിഭജനേ "യാ ചേതനാ സഞ്ചേതനാ സഞ്ചേതയിതത്ത"ന്തി (വിഭം ൨൪൯ അഭിധമ്മഭാജനീയേ) ചേതനാവ നിദ്ദിട്ഠാ. **അസതീ**തി അസന്തേസു. വചനവിപല്ലാസേന ഹി ഏവം വുത്തം. **ചത്താരോ ഖന്ധേ വത്ഥും കത്വാ**തി വേദനാ സഞ്ഞാ ചിത്തം ചേതനാദയോതി ഇമേ ചതുക്ഖന്ധസഞ്ഞിതേ നിസ്സയപച്ചയഭൂതേ ധമ്മേ വത്ഥും കത്വാ. അയഞ്ച നയോ പഞ്ചദ്വാരേപി സമ്ഭവതീതി **"മനോദ്വാരേ"**തി വിസേസിതം. **അധിവചനസമ്ഫസ്സവേവചനോ**തി അധിവചനമുഖേന പഞ്ഞത്തിമുഖേന ഗഹേതബ്ബത്താ "അധിവചനസമ്ഫസ്സോ"തി ലദ്ധനാമോ. **സോ**തി മനോസമ്ഫസ്സോ. പഞ്ചവോകാരേ ച ഹദയവത്ഥും നിസ്സായ ലബ്ഭനതോ **രൂപകായേ പഞ്ഞായതേവ,** അയം പന നയോ ഇധ ന ഇച്ഛിതോ വേദനാദിപടിക്ഖേപവസേന അസമ്ഭവപരിയായസ്സ ജോതിതത്താതി **"പഞ്ചപസാദേ വത്ഥും കത്വാ ഉപ്പജ്ജേയ്യാ"**തി അത്ഥോ വുത്തോ. ന ഹി വേദനാസന്നിസ്സയേന വിനാ പഞ്ചപസാദേ വത്ഥും കത്വാ മനോസമ്ഫസ്സസ്സ സമ്ഭവോ അത്ഥി. ഉപ്പത്തിട്ഠാനേ അസതി അനുപ്പത്തിട്ഠാനതോ ഫലസ്സ ഉപ്പത്തി നാമ കദാചിപി നത്ഥീതി ഇമമത്ഥം യഥാധിഗതസ്സ അത്ഥസ്സ നിദസ്സനവസേന ദസ്സേന്തോ **"അമ്ബരുക്ഖേ"**തിആദിമാഹ . **രൂപകായതോ**തി കേവലം രൂപകായതോ. **തസ്സാ**തി മനോസമ്ഫസ്സസ്സ.

വിരോധിപച്ചയസന്നിപാതേ വിഭൂതതരാ വിസദിസുപ്പത്തി, തസ്മിം വാ സതി അത്തനോ സന്താനേ വിജ്ജമാനസ്സേവ വിസദിസുപ്പത്തിഹേതുഭാവോ **രുപ്പനാകാരോ.** സോ ഏവ രുപ്പനാകാരോ വത്ഥുസപ്പടിഘാദികം തം തം ലീനമത്ഥം ഗമേതീതി **ലിങ്ഗം.** തസ്സ തസ്സ സഞ്ജാനനഹേതുതോ **നിമിത്തം.** തഥാ തഥാ ഉദ്ദിസിതബ്ബതോ **ഉദ്ദേസോ**തി ഏവമേത്ഥ ആകാരാദയോ അത്ഥതോ വേദിതബ്ബാ. വത്ഥാരമ്മണാനം അഞ്ഞമഞ്ഞപടിഹനനം **പടിഘോ,** തതോ പടിഘതോ ജാതോ **പടിഘസമ്ഫസ്സോ.** തേനാഹ **"സപ്പടിഘ"**ന്തിആദി. **നാമകായതോ**തി കേവലം നാമകായതോ. **തസ്സാ**തി പടിഘസമ്ഫസ്സസ്സ. സേസം പഠമപഞ്ഹേ വുത്തനയമേവ.

ഉഭയവസേനാതി നാമകായോ രൂപകായോതി ഉഭയസന്നിസ്സയസ്സ അധിവചനസമ്ഫസ്സോ പടിഘസമ്ഫസ്സോതി ഉഭയസമ്ഫസ്സസ്സ വസേന.

വിസും വിസും പച്ചയം ദസ്സേത്വാതി ബ്യതിരേകമുഖേന പച്ചേകം നാമകായരൂപകായസഞ്ഞിതം പച്ചയം ദസ്സേത്വാ. **തേസ**ന്തി ഫസ്സാനം. **അവിസേസതോ**തി വിസേസം അകത്വാ സാമഞ്ഞതോ. **ദസ്സേതു**ന്തി ബ്യതിരേകമുഖേനേവ ദസ്സേതും. **ഏസേവ ഹേതൂ**തി ഏസ ഛസുപി ദ്വാരേസു പവത്തോ നാമരൂപസങ്ഖാതോ ഹേതു യഥാരഹം ഭിന്നമ്പി ഫസ്സാനം. ഇദാനി തം യഥാരഹം പവത്തിം വിഭജിത്വാ ദസ്സേതും **"ചക്ഖുദ്വാരാദീസു ഹീ"**തിആദി വുത്തം.

സമ്പയുത്തകാ ഖന്ധാതി ഫസ്സേന സമ്പയുത്താ വേദനാദയോ ഖന്ധാ. ആവജ്ജനസ്സാപി സമ്പയുത്തക്ഖന്ധഗ്ഗഹണേനേവേത്ഥ ഗഹണം ദട്ഠബ്ബം തദവിനാഭാവതോ. പരതോ **മനോസമ്ഫസ്സേ**പി ഏസേവ നയോ. **പഞ്ചവിധോപീ**തി ചക്ഖുസമ്ഫസ്സാദിവസേന പഞ്ചവിധോപി. **സോ ഫസ്സോ**തി പടിഘസമ്ഫസ്സോ. **ബഹുധാ**തി ബഹുപ്പകാരേന. തഥാ ഹി വിപാകനാമം വിപാകസ്സ അനേകഭേദസ്സ മനോസമ്ഫസ്സസ്സ സഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയവിപാകസമ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതവസേന സത്തധാ പച്ചയോ ഹോതി. യം പനേത്ഥ ആഹാരകിച്ചം, തം ആഹാരപച്ചയവസേന. യം ഇന്ദ്രിയകിച്ചം, തം ഇന്ദ്രിയപച്ചയവസേന പച്ചയോ ഹോതി. അവിപാകം പന നാമം അവിപാകസ്സ മനോസമ്ഫസ്സസ്സ ഠപേത്വാ വിപാകപച്ചയം ഇതരേസം വസേന പച്ചയോ ഹോതി. രൂപം പന ചക്ഖായതനാദിഭേദം ചക്ഖുസമ്ഫസ്സാദികസ്സ പഞ്ചവിധസ്സ ഫസ്സസ്സ നിസ്സയപുരേജാതഇന്ദ്രിയവിപ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതവസേന ഛധാ പച്ചയോ ഹോതി. രൂപായതനാദിഭേദം തസ്സ പഞ്ചവിധസ്സ ആരമ്മണപുരേജാതഅത്ഥിഅവിഗതവസേന ചതുധാ പച്ചയോ ഹോതി. മനോസമ്ഫസ്സസ്സ പന താനി രൂപായതനാദീനി, ധമ്മാരമ്മണഞ്ച തഥാ ച ആരമ്മണപച്ചയമത്തേനേവ പച്ചയോ ഹോതി. വത്ഥുരൂപം

പന മനോസമ്ഫസ്സസ്സ നിസ്സയപുരേജാതവിപ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതവസേന പഞ്ചധാ പച്ചയോ ഹോതി. ഏവം **നാമരൂപം അസ്സ** ഫസ്സസ്സ ബഹുധാ **പച്ചയോ ഹോതീ**തി വേദിതബ്ബം.

൧൧൭. പഠമുപ്പത്തിയം വിഞ്ഞാണം നാമരൂപസ്സ വിസേസപച്ചയോതി ഇമമത്ഥം ബ്യതിരേകമുഖേന ദസ്സേതും പാളിയം "മാതുകുച്ഛിമ്ഹി ന ഓക്കമിസ്സഥാ"തിആദി വുത്തം. ഗബ്ഭസേയ്യകപടിസന്ധി ഹി ബാഹിരതോ മാതുകുച്ഛിം ഓക്കമന്തസ്സ വിയ ഹോന്തീപി അത്ഥതോ യഥാപച്ചയം ഖന്ധാനം തത്ഥ പഠമുപ്പത്തിയേവ. തേനാഹ **"പവിസിത്വാ...പേ॰... ന വത്തിസ്സഥാ"**തി. **സുദ്ധ**ന്തി കേവലം വിഞ്ഞാണേന അമിസ്സിതം വിരഹിതം. "അവസേസ"ന്തി ഇദം നാമാപേക്ഖം, തസ്മാ **അവസേസം നാമരൂപ**ന്തി ഇമം വിഞ്ഞാണം ഠപേത്വാ അവസേസം നാമരൂപം വാതി അത്ഥോ. **പടിസന്ധിവസേന ഓക്കന്ത**ന്തി പടിസന്ധിഗ്ഗഹണവസേന, മാതുകുച്ഛിം ഓക്കമന്തസ്സ വാ പഠമാവയവഭാവേന ഓതിണ്ണം. **വോക്കമിസ്സഥാ**തി സന്തതിവിച്ഛേദം വിനാസം ഉപഗമിസ്സഥ, തം പന മരണം നാമ ഹോതീതി ആഹ **"ചുതിവസേനാ"**തി. **അസ്സാ**തി വിഞ്ഞാണസ്സ, തഞ്ച ഖോ വിഞ്ഞാണസാമഞ്ഞവസേന വുത്തം. തേനാഹ **"തസ്സേവ ചിത്തസ്സ നിരോധേനാ"**തി, പടിസന്ധിചിത്തസ്സേവ നിരോധേനാതി അത്ഥോ. **തതോ**തി പടിസന്ധിചിത്തതോ. പടിസന്ധിചിത്തസ്സ, തതോ ദുതിയതതിയചിത്താനം വാ നിരോധേന ചുതി ന ഹോതീതി വുത്തമത്ഥം യുത്തിതോ വിഭാവേതും **"പടിസന്ധിചിത്തേന ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **ഏതസ്മിം അന്തരേ**തി ഏതസ്മിം സോളസചിത്തക്ഖണേ കാലേ. **അന്തരായോ നത്ഥീ**തി ഏത്ഥ ദാരകസ്സ താവ മരണന്തരായോ മാ ഹോതു തദാ ചുതിചിത്തസ്സ അസമ്ഭവതോ, മാതു പന കഥം തദാ മരണന്തരായാഭാവോതി? തം തം കാലം അനതിക്കമിത്വാ തദന്തരേയേവ ചവനധമ്മായ ഗബ്ഭഗ്ഗഹണസ്സേവ അസമ്ഭവതോ. തേനാഹ **"അയഞ്ഹി അനോകാസോ നാമാ"**തി, ചുതിയാതി അധിപ്പായോ.

പടിസന്ധിചിത്തേന സദ്ധിം സമുട്ഠിതരൂപാനീതി ഓക്കന്തിക്ഖണേ ഉപ്പന്നകമ്മജരൂപാനി വദതി. താനി ഹി നിപ്പരിയായതോ പടിസന്ധിചിത്തേന സദ്ധിം സമുട്ഠിതരൂപാനി നാമ, ന ഉതുസമുട്ഠാനാനി പടിസന്ധിചിത്തസ്സ ഉപ്പാദതോ പച്ഛാ സമുട്ഠിതത്താ. ചിത്തജാഹാരജാനം പന തദാ അസമ്ഭവോ ഏവ. യാനി പടിസന്ധിചിത്തേന സദ്ധിം സമുട്ഠിതരൂപാനി, താനി തിവിധാനി തസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ സമുട്ഠിതാനി, ഠിതിക്ഖണേ സമുട്ഠിതാനി, ഭങ്ഗക്ഖണേ സമുട്ഠിതാനീതി. തേസു ഉപ്പാദക്ഖണേ സമുട്ഠിതാനി സത്തരസമസ്സ ഭവങ്ഗസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ നിരുജ്ഝന്തി, ഠിതിക്ഖണേ സമുട്ഠിതാനി ഠിതിക്ഖണേ നിരുജ്ഝന്തി, ഭങ്ഗക്ഖണേ സമുട്ഠിതാനി ഭങ്ഗക്ഖണേ നിരുജ്ഝന്തി. തത്ഥ "ഭഞ്ജമാനോ ധമ്മോ ഭഞ്ജമാനസ്സ ധമ്മസ്സ പച്ചയോ ഹോതീ"തി ന സക്കാ വത്തും, ഉപ്പാദേ, പന ഠിതിയഞ്ച ന ന സക്കാതി "സത്തരസമസ്സ ഭവങ്ഗസ്സ ഉപ്പാദക്ഖണേ, ഠിതിക്ഖണേ ച ധരന്താനം വസേന തസ്സ പച്ചയമ്പി ദാതും ന സക്കോന്തീ"തി വുത്തം. രൂപകായൂപത്ഥമ്ഭിതസ്സേവ ഹി നാമകായസ്സ പഞ്ചവോകാരേ പവത്തീതി. തേഹി രൂപധമ്മേഹി തസ്സ ചിത്തസ്സ ബലവതരം സന്ധായാഹ **"സത്തരസമസ്സ...പേ॰... പവത്തി പവത്തതീ"**തി. **പവേണീ ഘടിയതീ**തി അട്ഠചത്താലീസകമ്മജസ്സ രൂപപവേണീ സമ്ബന്ധാ ഹുത്വാ പവത്തതി. പഠമഞ്ഹി പടിസന്ധിചിത്തം, തതോ യാവ സോളസമം ഭവങ്ഗചിത്തം, തേസു ഏകേകസ്സ ഉപ്പാദഠിതിഭങ്ഗവസേന തയോ തയോ ഖണാ. തത്ഥ ഏകേകസ്സ ചിത്തസ്സ തീസു തീസു ഖണേസു സമതിംസ സമതിംസ കമ്മജരൂപാനി ഉപ്പജ്ജന്തി. ഇതി സോളസതികാ അട്ഠചത്താലീസം ഹോന്തി. ഏസ നയോ തതോ പരേസുപി. തം സന്ധായ വുത്തം "അട്ഠചത്താലീസകമ്മജസ്സ രൂപപവേണീ സമ്ബന്ധാ ഹുത്വാ പവത്തതീ"തി. **സചേ പന ന സക്കോന്തീ**തി പടിസന്ധിചിത്തേന സദ്ധിം സമുട്ഠിതരൂപാനി സത്തരസമസ്സ ഭവങ്ഗസ്സ പച്ചയം ദാതും സചേ ന സക്കോന്തി. യദി ഹി പടിസന്ധിചിത്തതോ സത്തരസമം ചുതിചിത്തം സിയാ, പടിസന്ധിചിത്തസ്സ ഠിതിഭങ്ഗക്ഖണേസുപി കമ്മജരൂപം ന ഉപ്പജ്ജേയ്യ, പഗേവ ഭവങ്ഗചിത്തക്ഖണേസു. തഥാ സതി നത്ഥേവ തസ്സ ചിത്തസ്സ പച്ചയലാഭോതി പവത്തി നപ്പവത്തതി, പവേണീ ന ഘടിയതേവ, അഞ്ഞദത്ഥു വിച്ഛിജ്ജതി. തേനാഹ **"വോക്കമതിതി നാമ ഹോതീ"**തിആദി.

ഇത്ഥത്തായാതി ഇത്ഥംപകാരതായ. യാദിസോ ഗബ്ഭസേയ്യകസ്സ അത്തഭാവോ, തം സന്ധായേതം വുത്തം. തസ്സ ച പഞ്ചക്ഖന്ധാ അനൂനാ ഏവ ഹോന്തീതി ആഹ **"ഏവം പരിപുണ്ണപഞ്ചക്ഖന്ധഭാവായാ"**തി. **ഉപച്ഛിജ്ജിസ്സഥാ**തി സന്താനവിച്ഛേദേന വിച്ഛിന്ദേയ്യ. **സുദ്ധം നാമരൂപമേവാ**തി വിഞ്ഞാണവിരഹിതം കേവലം നാമരൂപമേവ. അവയവാനം പാരിപൂരി **വുഡ്ഢി. ഥിരഭാവപ്പത്തി വിരൂള്ഹി.** മഹല്ലകഭാവപ്പത്തി **വേപുല്ലം.** താനി ച യഥാക്കമം പഠമാദിവയവസേന ഹോന്തീതി വുത്തം **"പഠമവയവസേനാ"**തിആദി. **വാ**-സദ്ദോ അനിയമത്ഥോ, തേന വസ്സസഹസ്സദ്വയാദീനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ.

വിഞ്ഞാണമേവാതി നിയമവചനം, ഇതോ ബാഹിരകപ്പിതസ്സ അത്തനോ, ഇസ്സരാദീനഞ്ച പടിക്ഖേപപദം, ന അവിജ്ജാദിഫസ്സാദിപടിക്ഖേപപദം പടിയോഗീനിവത്തനപദത്താ അവധാരണസ്സ. തേനാഹ **"ഏസേവ ഹേതൂ"**തിആദി. അയഞ്ച നയോ ഹേട്ഠാപി സബ്ബപദേസു യഥാരഹം വത്തബ്ബോ. ഇദാനി വിഞ്ഞാണമേവ നാമരൂപസ്സ പധാനകാരണന്തി ഇമമത്ഥം ഓപമ്മവസേന വിഭാവേതും **"യഥാ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. പച്ചേകം വിയ സമുദിതസ്സാപി നാമരൂപസ്സ വിഞ്ഞാണേന വിനാ അത്തകിച്ചാസമത്ഥതം ദസ്സേതും **"തം നാമരൂപം നാമാ"**തി ഏകജ്ഝം ഗഹണം. **പുരേചാരികേ**തി പുബ്ബങ്ഗമേവ. വിഞ്ഞാണഞ്ഹി സഹജാതധമ്മാനം പുബ്ബങ്ഗമം. തേനാഹ ഭഗവാ ''മനോപുബ്ബങ്ഗമാ ധമ്മാ''തി. (ധ॰ പ॰ ൧; നേത്തി॰ ൯൦, ൯൨; പേടകോ॰ ൧൧, ൮൩) **ബഹുധാ**തി അനേകപ്പകാരേന **പച്ചയോ ഹോതി.**

കഥം? വിപാകനാമസ്സ ഹി പടിസന്ധിയം അഞ്ഞം വാ വിഞ്ഞാണം സഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയവിപാകആഹാരഇന്ദ്രിയസമ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതപച്ചയേഹി നവധാ പച്ചയോ ഹോതി. വത്ഥുരൂപസ്സ പടിസന്ധിയം സഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയവിപാകആഹാരഇന്ദ്രിയവിപ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതപച്ചയേഹി നവധാ പച്ചയോ ഹോതി. ഠപേത്വാ പന വത്ഥുരൂപം സേസരൂപസ്സ ഇമേസു നവസു അഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയം അപനേത്വാ സേസേഹി അട്ഠഹി പച്ചയേഹി പച്ചയോ ഹോതി. അഭിസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണം പന അസഞ്ഞസത്തരൂപസ്സ, പഞ്ചവോകാരേ വാ കമ്മജസ്സ സുത്തന്തികപരിയായതോ ഉപനിസ്സയവസേന ഏകധാവ പച്ചയോ ഹോതി. അവസേസഞ്ഹി പഠമഭവങ്ഗതോ പഭുതി സബ്ബമ്പി വിഞ്ഞാണം തസ്സ നാമരൂപസ്സ യഥാരഹം പച്ചയോ ഹോതീതി വേദിതബ്ബം. അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ, വിത്ഥാരതോ പന പച്ചയനയേ ദസ്സിയമാനേ സബ്ബാപി മഹാപകരണകഥാ ആനേതബ്ബാ ഹോതീതി ന വിത്ഥാരിതാ. കഥം പനേതം പച്ചേതബ്ബം ''പടിസന്ധിനാമരൂപം വിഞ്ഞാണപച്ചയാ ഹോതീ''തി? സുത്തതോ, യുത്തിതോ ച. പാളിയഞ്ഹി ''ചിത്താനുപരിവത്തിനോ ധമ്മാ''തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ മാതികാ ൬൨) നയേന ബഹുധാ വേദനാദീനം വിഞ്ഞാണപച്ചയതാ ആഗതാ. യുത്തിതോ പന ഇധ ചിത്തജേന രൂപേന ദിട്ഠേന അദിട്ഠസ്സാപി രൂപസ്സ വിഞ്ഞാണം പച്ചയോ ഹോതീതി വിഞ്ഞായതി. ചിത്തേഹി പസന്നേ, അപ്പസന്നേ വാ തദനുരൂപാനി രൂപാനി ഉപ്പജ്ജമാനാനി ദിട്ഠാനി, ദിട്ഠേന ച അദിട്ഠസ്സ അനുമാനം ഹോതീതി. ഇമിനാ ഇധ ''ദിട്ഠേന ചിത്തജരൂപേന അദിട്ഠസ്സാപി പടിസന്ധിരൂപസ്സ വിഞ്ഞാണം പച്ചയോ ഹോതീ''തി പച്ചേതബ്ബമേതം . കമ്മസമുട്ഠാനസ്സാപി ഹി രൂപസ്സ ചിത്തസമുട്ഠാനസ്സ വിയ വിഞ്ഞാണപച്ചയതാ പട്ഠാനേ ആഗതാതി.

൧൧൬. ഇധ **സമുദയ**-സദ്ദോ സമുദായ-സദ്ദോ വിയ സമൂഹപരിയായോതി ആഹ **"ദുക്ഖരാസിസമ്ഭവോ"**തി. **ഏകകോ**തി അസഹായോ രാജപരിസാരഹിതോ. **പസ്സേയ്യാമ തേ രാജഭാവം** അമ്ഹേഹി വിനാതി അധിപ്പായോ. യഥാരഹം പരിസം രഞ്ജേതീതി ഹി **രാജാ. അത്ഥതോ**തി അത്ഥസിദ്ധിതോ അവദന്തമ്പി **വദതി വിയ. "ഹദയവത്ഥു"**ന്തി ഇമിനാവ തന്നിസ്സയോപി ഗഹിതോ വാതി ദട്ഠബ്ബം. ആനന്തരിയഭാവതോ നിസ്സയനിസ്സയോപി ''നിസ്സയോ'' ത്വേവ വുച്ചതീതി. **പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണം നാമ ഭവേയ്യാസി,** നേതം ഠാനം വിജ്ജതീതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"പസ്സേയ്യാമാ"**തിആദി. **ബഹുധാ**തി അനേകധാ **പച്ചയോ ഹോതി.** കഥം? നാമം താവ പടിസന്ധിയം സഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയവിപാകസമ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതപച്ചയേഹി സത്തധാ

വിഞ്ഞാണസ്സ പച്ചയോ ഹോതീതി. കിഞ്ചി പനേത്ഥ ഹേതുപച്ചയേന, കിഞ്ചി ആഹാരപച്ചയേനാതി ഏവം അഞ്ഞഥാപി പച്ചയോ ഹോതി. അവിപാകം പന നാമം യഥാവുത്തേസു പച്ചയേസു ഠപേത്വാ വിപാകപച്ചയം ഇതരേഹി ഛഹി പച്ചയേഹി പച്ചയോ ഹോതി. കിഞ്ചി പനേത്ഥ ഹേതുപച്ചയേന, കിഞ്ചി ആഹാരപച്ചയേനാതി അഞ്ഞഥാപി പച്ചയോ ഹോതി, തഞ്ച ഖോ പവത്തിയംയേവ, ന പടിസന്ധിയം. രൂപതോ പന ഹദയവത്ഥു പടിസന്ധിയം വിഞ്ഞാണസ്സ സഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയവിപ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതപച്ചയേഹി ഛധാവ പച്ചയോ ഹോതി. പവത്തിയം പന സഹജാതഅഞ്ഞമഞ്ഞപച്ചയവജ്ജിതേഹി പഞ്ചഹി പുരേജാതപച്ചയേന സഹ തേഹേവ പച്ചയേഹി പച്ചയോ ഹോതി. ചക്ഖായതനാദിഭേദം പന പഞ്ചവിധമ്പി രൂപം യഥാക്കമം ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദിഭേദസ്സ വിഞ്ഞാണസ്സ നിസ്സയപുരേജാതഇന്ദ്രിയവിപ്പയുത്തഅത്ഥിഅവിഗതപച്ചയേഹി പച്ചയോ ഹോതീതി ഏവം നാമരൂപം വിഞ്ഞാണസ്സ ബഹുധാ പച്ചയോ ഹോതീതി വേദിതബ്ബം.

യ്വായമനുക്കമേന വിഞ്ഞാണസ്സ നാമരൂപം, പടിസന്ധിനാമരൂപസ്സ , ച വിഞ്ഞാണം പതി പച്ചയഭാവോ, സോ കദാചി വിഞ്ഞാണസ്സ സാതിസയോ, കദാചി നാമരൂപസ്സ, കദാചി ഉഭിന്നം സദിസോതി തിവിധോപി സോ **"ഏത്താവതാ"**തി പദേന ഏകജ്ഝം ഗഹിതോതി ദസ്സേന്തോ **"വിഞ്ഞാണേ...പേ॰... പവത്തേസൂ"**തി വത്വാ പുന യമിദമ്പി വിഞ്ഞാണം നാമരൂപസഞ്ഞിതാനം പഞ്ചന്നം ഖന്ധാനം അഞ്ഞമഞ്ഞനിസ്സയേന പവത്താനം ഏത്തകേന സബ്ബോ സംസാരവട്ടപ്പവത്തീതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"ഏത്തകേന...പേ॰... പടിസന്ധിയോ"**തി ആഹ. തത്ഥ **ഏത്തകേനാ**തി ഏത്തകേനേവ, ന ഇതോ അഞ്ഞേന കേനചി കാരകവേദകസഭാവേന അത്തനാ, ഇസ്സരാദിനാ വാതി അത്ഥോ. അന്തോഗധാവധാരണഞ്ഹേതം പദം.

വചനമത്തമേവ അധികിച്ചാതി ദാസാദീസു സിരിവഡ്ഢകാദി-സദ്ദാ വിയ അത്ഥത്താ വചനമത്തമേവ അധികാരം കത്വാ **പവത്തസ്സ.** തേനാഹ **"അത്ഥം അദിസ്വാ"**തി. **വോഹാരസ്സാ**തി വോഹരണമത്തസ്സ. **പഥോ**തി പവത്തിമഗ്ഗോ പവത്തിയാ വിസയോ. യസ്മാ സരണകിരിയാവസേന പുഗ്ഗലോ **"സതോ"**തി വുച്ചതി, സമ്പജാനനകിരിയാവസേന **"സമ്പജാനോ"**തി, തസ്മാ വുത്തം **"കാരണാപദേസവസേനാ"**തി. കാരണം നിദ്ധാരേത്വാ ഉത്തി നിരുത്തീതി. ഏകമേവ അത്ഥം ''പണ്ഡിതോ''തിആദിനാ പകാരതോ ഞാപനതോ **"പഞ്ഞത്തീ"**തി വദന്തി. സോ ഏവ ഹി ''പണ്ഡിതോ''തി ച ''ബ്യത്തോ''തി ച ''മേധാവീ''തി ച പഞ്ഞാപീയതീതി. പണ്ഡിച്ചപ്പകാരതോ പന **പണ്ഡിതോ,** വേയ്യത്തിയപ്പകാരതോ **ബ്യത്തോ**തി പഞ്ഞാപീയതീതി ഏവം പകാരതോ പഞ്ഞാപനതോ പഞ്ഞത്തി. യസ്മാ ഇധ അധിവചനനിരുത്തിപഞ്ഞത്തിപദാനി സമാനത്ഥാനി. സബ്ബഞ്ച വചനം അധിവചനാദിഭാവം ഭജതി, തസ്മാ കേസുചി വചനവിസേസേസു വിസേസേന പവത്തേഹി അധിവചനാദിസദ്ദേഹി സബ്ബാനി വചനാനി പഞ്ഞത്തിഅത്ഥപ്പകാസനസാമഞ്ഞേന വുത്താനീതി ഇമിനാ അധിപ്പായേന അയമത്ഥയോജനാ കതാതി വേദിതബ്ബാ.

അഥ വാ **അധി**-സദ്ദോ ഉപരിഭാവേ, ഉപരി വചനം **അധിവചനം.** കസ്സ ഉപരി? പകാസേതബ്ബസ്സ അത്ഥസ്സാതി പാകടോ യമത്ഥോ. അധീനം വാ വചനം **അധിവചനം.** കേന അധീനം? അത്ഥേന. തഥാ തംതംഅത്ഥപ്പകാസേന നിച്ഛിതം, നിയതം വാ വചനം **നിരുത്തി.** പഥവീധാതുപുരിസാദിതംതംപകാരേന ഞാപനതോ **പഞ്ഞത്തീ**തി ഏവം അധിവചനാദിപദാനം സബ്ബവചനേസു പവത്തി വേദിതബ്ബാ, അഞ്ഞഥാ സിരിവഡ്ഢകധനവഡ്ഢകപ്പകാരാനമേവ നിരുത്തിതാ, ''പണ്ഡിതോ വിയത്തോ''തി ഏവം പകാരാനമേവ ഏകമേവ അത്ഥം തേന തേന പകാരേന ഞാപേന്താനം പഞ്ഞത്തിതാ ച ആപജ്ജേയ്യാതി. ഏവം തീഹിപി നാമേഹി വുത്തസ്സ വോഹാരസ്സ പവത്തിമഗ്ഗോപി സഹ വിഞ്ഞാണേന നാമരൂപന്തി ഏത്താവതാവ ഇച്ഛിതബ്ബോ. തേനാഹ **"ഇതീ"**തിആദി. **പഞ്ഞായ അവചരിതബ്ബ**ന്തി പഞ്ഞായ പവത്തിതബ്ബം, ഞേയ്യന്തി അത്ഥോ. തേനാഹ **"ജാനിതബ്ബ"**ന്തി. **വട്ട**ന്തി കിലേസവട്ടം, കമ്മവട്ടം, വിപാകവട്ടന്തി

തിവിധമ്പി വട്ടം. **വത്തതീ**തി പവത്തതി. തയിദം "ജായേഥാ"തിആദിനാ പഞ്ചഹി പദേഹി വുത്തസ്സ അത്ഥസ്സ നിഗമനവസേന വുത്തം. **ആദി**-സദ്ദേന ഇത്ഥീതിപുരിസാതിആദീനമ്പി സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **നാമപഞ്ഞത്തത്ഥായാ**തി ഖന്ധാദിഫസ്സാദിസത്താദിഇത്ഥാദിനാമസ്സ പഞ്ഞാപനത്ഥായ. വത്ഥുപി ഏത്താവതാവ. തേനാഹ **"ഖന്ധപഞ്ചകമ്പി ഏത്താവതാവ പഞ്ഞായതീ"**തി. **ഏത്താവതാ** ഏത്തകേന, സഹ വിഞ്ഞാണേന നാമരൂപപ്പവത്തിയാതി അത്ഥോ.

അത്തപഞ്ഞത്തിവണ്ണനാ

൧൧൭. അനുസന്ധിയതി ഏതേനാതി **അനുസന്ധി,** ഹേട്ഠാ ആഗതദേസനായ അനുസന്ധാനവസേന പവത്താ ഉപരിദേസനാ, സാ പഠമപദസ്സ ദസ്സിതാ, ഇദാനി ദുതിയപദസ്സ ദസ്സേതബ്ബാതി തമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"ഇതി ഭഗവാ"**തിആദിമാഹ. **രൂപി**ന്തി രൂപവന്തം. **പരിത്ത**ന്തി ന വിപുലം, അപ്പകന്തി അത്ഥോ. യസ്മാ അത്താ നാമ കോചി പരമത്ഥതോ നത്ഥി. കേവലം പന ദിട്ഠിഗതികാനം പരികപ്പിതമത്തം , തസ്മാ യത്ഥ നേസം അത്തസഞ്ഞാ, യഥാ ചസ്സ രൂപിഭാവാദിപരികപ്പനാ ഹോതി, തം ദസ്സേന്തോ **"യോ"**തിആദിമാഹ. **രൂപിം പരിത്ത**ന്തി അത്തനോ ഉപട്ഠിതകസിണരൂപവസേന രൂപിം, തസ്സ അവഡ്ഢിതഭാവേന പരിത്തം. **പഞ്ഞപേതി** നീലകസിണാദിവസേന നാനാകസിണലാഭീ. **ത**ന്തി അത്താനം . **അനന്ത**ന്തി കസിണനിമിത്തസ്സ അപ്പമാണതായ പരിച്ഛേദസ്സ അനുപട്ഠാനതോ അന്തരഹിതം. **ഉഗ്ഘാടേത്വാ**തി ഭാവനായ അപനേത്വാ. **നിമിത്തഫുട്ഠോകാസ**ന്തി തേന കസിണനിമിത്തേന ഫുട്ഠപ്പദേസം. **തേസൂ**തി ചതൂസു അരൂപക്ഖന്ധേസു. **വിഞ്ഞാണമത്തമേവാ**തി "വിഞ്ഞാണമയോ അത്താ"തി ഏവംവാദീ.

൧൧൮. **"ഏതരഹീ"**തി സാവധാരണമിദം പദന്തി തദത്ഥം ദസ്സേന്തോ "ഇദാനേവാ"തി വത്വാ അവധാരണേന നിവത്തിതമത്ഥം ആഹ **"ന ഇതോ പര"**ന്തി. തത്ഥ തത്ഥേവ സത്താ ഉച്ഛിജ്ജന്തീതി ഉച്ഛേദവാദീ, തേനാഹ **"ഉച്ഛേദവസേനേതം വുത്ത"**ന്തി. **ഭാവി**ന്തി സബ്ബം സദാ ഭാവിം അവിനസ്സനകം. തേനാഹ **"സസ്സതവസേനേതം വുത്ത"**ന്തി. **അതഥാസഭാവ**ന്തി യഥാ പരവാദീ വദന്തി, ന തഥാ സഭാവം. **തഥഭാവായാ**തി ഉച്ഛേദഭാവായ വാ സസ്സതഭാവായ വാ. അനിയമവചനഞ്ഹേതം വുത്തം സാമഞ്ഞജോതനാവസേന. **സമ്പാദേസ്സാമീ**തി തഥഭാവം അസ്സ സമ്പന്നം കത്വാ ദസ്സയിസ്സാമി, പതിട്ഠാപേസ്സാമീതി അത്ഥോ. തഥാ ഹി വക്ഖതി "സസ്സതവാദഞ്ച ജാനാപേത്വാ"തിആദി. (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൧൧൮) **ഇമിനാ**തി "അതഥം വാ പനാ"തിആദി വചനേന, അനുച്ഛേദസഭാവമ്പി സമാനം സസ്സതവാദിനോ മതിവസേനാതി അധിപ്പായോ. **ഉപകപ്പേസ്സാമീ**തി ഉപേച്ച സമത്ഥയിസ്സാമി.

ഏവം സമാനന്തി ഏവം ഭൂതം സമാനം. രൂപകസിണജ്ഝാനം **രൂപം** ഉത്തരപദലോപേന, അധിഗമനവസേന തം ഏതസ്സ അത്ഥീതി **രൂപീ**തി ആഹ **"രൂപിന്തി രൂപകസിണലാഭി"**ന്തി. **പരിത്തത്താനുദിട്ഠീ**തി ഏത്ഥ രൂപീ-സദ്ദോപിആവുത്തിആദിനയേന ആനേത്വാ വത്തബ്ബോ, രൂപീഭാവമ്പി ഹി സോ ദിട്ഠിഗതികോ പരിത്തഭാവം വിയ അത്തനോ അഭിനിവിസ്സ ഠിതോതി. **അരൂപി**ന്തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. "പത്തപലാസബഹുലഗച്ഛസങ്ഖേപേന ഘനഗഹനജടാവിതാനാ നാതിദീഘസന്താനാ **വല്ലി,** തബ്ബിപരീതാ **ലതാ"**തി വദന്തി. **അപ്പഹീനട്ഠേനാ**തി മഗ്ഗേന അസമുച്ഛിന്നഭാവേന. കാരണലാഭേ സതി ഉപ്പജ്ജനാരഹതാ അനുസയനട്ഠോ.

അരൂപകസിണം നാമ കസിണുഗ്ഘാടിമം ആകാസം, ന പരിച്ഛിന്നാകാസകസിണം. "ഉഭയമ്പി അരൂപകസിണമേവാ"തി കേചി. **അരൂപക്ഖന്ധഗോചരം വാ**തി വേദനാദയോ അരൂപക്ഖന്ധാ "അത്താ"തി അഭിനിവേസസ്സ ഗോചരോ ഏതസ്സാതി അരൂപക്ഖന്ധഗോചരോ, ദിട്ഠിഗതികോ, തം അരൂപക്ഖന്ധഗോചരം. **വാ**-സദ്ദോ വുത്തവികപ്പത്ഥോ. സദ്ദയോജനാ പന അരൂപം അരൂപക്ഖന്ധാ ഗോചരഭൂതാ ഏതസ്സ അത്ഥീതി അരൂപീ, തം അരൂപിം. **ലാഭിനോ ചത്താരോ**തി രൂപകസിണാദിലാഭവസേന

തം തം ദിട്ഠിവാദം സയമേവ പരികപ്പേത്വാ തം ആദായ പഗ്ഗയ്ഹ പഞ്ഞാപനകാ ചത്താരോ ദിട്ഠിഗതികാ. **തേസം അന്തേവാസികാ**തി തേസം ലാഭീനം വാദം പച്ചക്ഖതോ, പരമ്പരായ ച ഉഗ്ഗഹേത്വാ തഥേവ നം ഖമിത്വാ രോചേത്വാ പഞ്ഞാപനകാ ചത്താരോ. **തക്കികാ ചത്താരോ**തി കസിണജ്ഝാനസ്സ അലാഭിനോ കേവലം തക്കനവസേനേവ യഥാവുത്തേ ചത്താരോ ദിട്ഠിവാദേ സയമേവ അഭിനിവിസ്സ പഗ്ഗയ്ഹ ഠിതാ ചത്താരോ. **തേസം അന്തേവാസികാ** പുബ്ബേ വുത്തനയേന വേദിതബ്ബാ.

നഅത്തപഞ്ഞത്തിവണ്ണനാ

൧൧൯. **ആരദ്ധവിപസ്സകോപീ**തി സമ്പരായികവിപസ്സകോപി, തേന ബലവവിപസ്സനായ ഠിതം പുഗ്ഗലം ദസ്സേതി. **ന പഞ്ഞപേതി ഏവ** അബഹുസ്സുതോ പീതി അധിപ്പായോ. താദിസോ ഹി വിപസ്സനായ ആനുഭാവോ. സാസനികോപി ഝാനാഭിഞ്ഞാലാഭീ ''ന പഞ്ഞപേതീ''തി ന വത്തബ്ബോതി സോ ഇധ ന ഉദ്ധടോ. ഇദാനി നേസം അപഞ്ഞാപനേ കാരണം ദസ്സേതി **''ഏതേസഞ്ഹീ''**തിആദിനാ. **ഇച്ചേവ ഞാണം ഹോതി,** ന വിപരീതഗ്ഗാഹോ തസ്സ കാരണസ്സ ദൂരസമുസ്സാരിതത്താ. അരൂപക്ഖന്ധാ ഇച്ചേവ ഞാണം ഹോതീതി യോജനാ.

അത്തസമനുപസ്സനാവണ്ണനാ

൧൨൧. **ദിട്ഠിവസേന സമനുപസ്സിത്വാ,** ന ഞാണവസേന. **സാ ച സമനുപസ്സനാ** അത്ഥതോ ദിട്ഠിദസ്സനവസേന.

''വേദനം അത്തതോ സമനുപസ്സതീ''തി ഏവം ആഗതാ **വേദനാക്ഖന്ധവത്ഥുകാ സക്കായദിട്ഠി.** ഇട്ഠാദിഭേദം ആരമ്മണം ന പടിസംവേദേതീതി **അപ്പടിസംവേദനോ**തി വേദകഭാവപടിക്ഖേപമുഖേന സഞ്ജാനനാദിഭാവോപി പടിക്ഖിത്തോ ഹോതി തദവിനാഭാവതോതി ആഹ **''ഇമിനാ രൂപക്ഖന്ധവത്ഥുകാ സക്കായദിട്ഠി കഥിതാ''**തി. **''അത്താ മേ വേദിയതീ''**തി ഇമിനാ അപ്പടിസംവേദനത്തം പടിക്ഖിപതി. തേനാഹ ''നോപി അപ്പടിസംവേദനോ''തി. **''വേദനാധമ്മോ''**തി പന ഇമിനാ ''വേദനാ മേ അത്താ''തി ഇമം വാദം പടിക്ഖിപതി. വേദനാസങ്ഖാതോ ധമ്മോ ഏതസ്സ അത്ഥീതി ഹി വേദനാധമ്മോതി വേദനായ സമന്നാഗതഭാവം തസ്സ പടിജാനാതി. തേനാഹ ''ഏതസ്സ ച വേദനാധമ്മോ **അവിപ്പയുത്തസഭാവോ''**തി. സഞ്ഞാസങ്ഖാരവിഞ്ഞാണക്ഖന്ധവത്ഥുകാ സക്കായദിട്ഠി കഥിതാതി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധോ. **''വേദനാസമ്പയുത്തത്താ വേദിയതീ''**തി തംസമ്പയോഗതോ തംകിച്ചകതമാഹ യഥാ ചേതനായോഗതോ ചേതനോ പുരിസോതി. സബ്ബേസമ്പി തം സാരമ്മണധമ്മാനം ആരമ്മണാനുഭവനം ലബ്ഭതേവ, തഞ്ച ഖോ ഏകദേസതോ ഫുട്ഠതാമത്തതോ , വേദനായ പന വിസ്സവിതായ സാമിഭാവേന ആരമ്മണരസാനുഭവനന്തി. തസ്സാ വസേന സഞ്ഞാദയോപി തംസമ്പയുത്തത്താ ''വേദിയതീ''തി വുച്ചന്തി. തഥാ ഹി വുത്തം **അട്ഠസാലിനിയം** ''ആരമ്മണരസാനുഭവനട്ഠാനം പത്വാ സേസസമ്പയുത്തധമ്മാ ഏകദേസമത്തകമേവ അനുഭവന്തീ''തി, (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൧ ധമ്മുദ്ദേസകഥാ) രാജസൂദനിദസ്സനേന വായമത്ഥോ തത്ഥ വിഭാവിതോ ഏവ. **ഏതസ്സാ**തി സഞ്ഞാദിക്ഖന്ധത്തയസ്സ. **''അവിപ്പയുത്തസഭാവോ''**തി ഇമിനാ അവിസംയോഗജനിതം കഞ്ചി വിസേസം ഠാനം ദീപേതി.

൧൨൨. **തത്ഥാ**തി തേസു വാരേസു. **തീസു ദിട്ഠിഗതികേസൂ**തി ''വേദനാ മേ അത്താ''തി, ''അപ്പടിസംവേദനോ മേ അത്താ''തി, ''വേദനാധമ്മോ മേ അത്താ''തി ച ഏവംവാദേസു തീസു ദിട്ഠിഗതികേസു. തിസ്സന്നം വേദനാനം ഭിന്നസഭാവത്താ സുഖം വേദനം ''അത്താ''തി സമനുപസ്സതോ ദുക്ഖം, അദുക്ഖമസുഖം വാ വേദനം ''അത്താ''തി സമനുപസ്സനാ ന യുത്താ. ഏവം സേസദ്വയേ പീതി ആഹ **''യോ യോ യം യം വേദനം അത്താതി സമനുപസ്സതീ''**തി.

൧൨൩. **"ഹുത്വാ അഭാവതോ"**തി ഇമിനാ ഉദയബ്ബയവന്തതായ അനിച്ചാതി ദസ്സേതി, **"തേഹി തേഹീ"**തിആദിനാ അനേകകാരണസങ്ഖതത്താ സങ്ഖതാതി. **തം തം പച്ചയ**ന്തി "ഇന്ദ്രിയം, ആരമ്മണം, വിഞ്ഞാണം, സുഖ, വേദനീയോ ഫസ്സോ"തി ഏവം ആദികം തം തം അത്തനോ കാരണം **പടിച്ച** നിസ്സായ **സമ്മാ** സസ്സതാദിഭാവസ്സ, ഉച്ഛേദാദിഭാവസ്സ ച അഭാവേന ഞായേന **സമകാരണേന** സദിസകാരണേന അനുരൂപകാരണേന **ഉപ്പന്നാ.** ഖയസഭാവാതി **ഖയധമ്മാ,** വയസഭാവാതി **വയധമ്മാ** വിരജ്ജനസഭാവാതി **വിരാഗധമ്മാ,** നിരുജ്ഝനസഭാവാതി **നിരോധധമ്മാ,** ചതൂഹിപി പദേഹി വേദനായ ഭങ്ഗഭാവമേവ ദസ്സേതി. തേനാഹ **"ഖയോതി...പേ॰... ഖയധമ്മാതിആദി വുത്ത"**ന്തി.

വിഗതോതി സഭാവവിഗമേന വിഗതോ. **ഏകസ്സേവാ**തി ഏകസ്സേവ ദിട്ഠിഗതികസ്സ. **തീസുപി കാലേസൂ**തി തിസ്സന്നം വേദനാനം പവത്തികാലേസു. **ഏസോ മേ അത്താ**തി "ഏസോ സുഖവേദനാസഭാവോ, ദുക്ഖഅദുക്ഖമസുഖവേദനാസഭാവോ മേ അത്താ"തി **കിം പന ഹോതീ,** ഏകസ്സേവ ഭിന്നസഭാവതം അനുമ്മത്തകോ കഥം പച്ചേതീതി അധിപ്പായേന പുച്ഛതി. ഇതരോ ഏവമ്പി തസ്സ ന ഹോതി യേവാതി ദസ്സേന്തോ **"കിം പന ന ഭവിസ്സതീ"**തിആദിമാഹ. **വിസേസേനാ**തി സുഖാദിവിഭാഗേന. **സുഖഞ്ച ദുക്ഖഞ്ചാ**തി ഏത്ഥ ച-സദ്ദേന അദുക്ഖമസുഖം സങ്ഗണ്ഹാതി, സുഖസങ്ഗഹമേവ വാ തേന കതം സന്തസുഖുമഭാവതോ. **അവിസേസേനാ**തി അവിഭാഗേന വേദനാസാമഞ്ഞേന. **വോകിണ്ണ**ന്തി സുഖാദിഭേദേന വോമിസ്സകം. **തം** തിവിധമ്പി വേദനം **ഏസ** ദിട്ഠിഗതികോ ഏകജ്ഝം ഗഹേത്വാ **അത്താതി സമനുപസ്സതി. ഏകക്ഖണേ ച ബഹൂനം വേദനാനം ഉപ്പാദോ ആപജ്ജതി** അവിസേസേന വേദനാസഭാവത്താ. അത്തനോ ഹി തസ്മിം സതി സദാ സബ്ബവേദനാപവത്തിപ്പസങ്ഗതോ ദിട്ഠിഗതികോ അഗതിയാ ഏകക്ഖണേപി ബഹൂനമ്പി വേദനാനം ഉപ്പത്തിം പടിജാനേയ്യാതി തസ്സ അവസരം അദേന്തോ **"ന ഏകക്ഖണേ ബഹൂനം വേദനാനം ഉപ്പത്തി അത്ഥീ"**തി ആഹ, പച്ചക്ഖവിരുദ്ധമേതന്തി അധിപ്പായോ. **ഏതേന പേതം നക്ഖമതീ**തി ഏതേന വിരുദ്ധത്തസാധനേനപി സബ്ബേന സബ്ബം അത്തനോ അഭാവേനപി പണ്ഡിതാനം ന രുച്ചതി, ഏതം ദസ്സനം ധീരാ നക്ഖമന്തീതി അത്ഥോ.

൧൨൪. ഇന്ദ്രിയബദ്ധേപി രൂപപ്പബന്ധേ വായോധാതുവിപ്ഫാരവസേന കാചി കിരിയാ നാമ ലബ്ഭതീതി സുദ്ധരൂപക്ഖന്ധേപി യഥ കദാചി വായോധാതുവിപ്ഫാരോ ലബ്ഭതി, തമേവ നിദസ്സനഭാവേന ഗണ്ഹന്തോ **"താലവണ്ടേ വാ വാതപാനേ വാ"**തി ആഹ. **വേദനാധമ്മേസൂ**തി വേദനാധമ്മവന്തേസു. **"അഹമസ്മീ"**തി ഇമിനാ തയോപി ഖന്ധേ ഏകജ്ഝം ഗഹേത്വാ അഹംകാരസ്സ ഉപ്പജ്ജനാകാരോ വുത്തോതി. **"അയമഹമസ്മീ"**തി പന ഇമിനാ തഥ ഏകം ഏകം ഗഹേത്വാ അഹംകാരസ്സ ഉപ്പജ്ജനാകാരോ വുത്തോ. തേനാഹ **"ഏകധമ്മോപീ"**തിആദി . **തന്തി** "അഹമസ്മീ"തി അഹംകാരുപ്പത്തിം. സാ ഹി ചതുക്ഖന്ധനിരോധേന അനുപലബ്ഭമാനസന്നിസ്സയാ സസവിസാണതിഖിണതാ വിയ ന ഭവേയ്യാവാതി.

ഏത്താവതാതി "കിത്താവതാ ച ആനന്ദാ"തിആദിനാ "തന്താകുലകജാതാ"തി പദസ്സ അനുസന്ധിദസ്സനവസേന പവത്തേന ഏത്തകേന ദേസനാധമ്മേന. കാമം ഹേട്ഠാപി വട്ടകഥാവ കഥിതാ, ഇധ പന ദിട്ഠിഗതികസ്സ വട്ടതോ സീസുക്ഖിപനാസമത്ഥതാവിഭാവനവസേന മിച്ഛാദിട്ഠിയാ മഹാസാവജ്ജഭാവദീപനിയകഥാ പകാസിതാതി തം ദസ്സേന്തോ **"വട്ടകഥാ കഥിതാ"**തി ആഹ. നനു വട്ടമൂലം അവിജ്ജാ തണ്ഹാ, താ അനാമസിത്വാ തതോ അഞ്ഞഥാ കസ്മാ ഇധ വട്ടകഥാ കഥിതാതി ആഹ **"ഭഗവാ ഹീ"**തിആദി. **അവിജ്ജാസീസേനാ**തി അവിജ്ജം ഉത്തമങ്ഗം കത്വാ, അവിജ്ജാമുഖേനാതി അത്ഥോ. **കോടി ന പഞ്ഞായതീ**തി "അസുകസ്സ നാമ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ, ചക്കവത്തിനോ വാ കാലേ അവിജ്ജാ ഉപ്പന്നാ, ന തതോ പുബ്ബേ അത്ഥീ"തി അവിജ്ജായ ആദി മരിയാദാ അപ്പടിഹതസ്സ മമ സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണസ്സാപി ന പഞ്ഞായതി അവിജ്ജമാനത്താ ഏവാതി അത്ഥോ. അയം പച്ചയോ ഇദപ്പച്ചയോ, തസ്മാ **ഇദപ്പച്ചയാ,** ഇമസ്മാ ആസവാദികാരണാതി അത്ഥോ. **ഭവതണ്ഹായാ**തി ഭവസംയോജനഭൂതായ തണ്ഹായ. **ഭവദിട്ഠിയാ**തി സസ്സതദിട്ഠിയാ.

“തഥ തഥ ഉപപജ്ജന്തോ”തി ഇമിനാ “ഇതോ ഏത്ഥ ഏത്തോ ഇധാ”തി ഏവം അപരിയന്തം അപരാപരുപ്പത്തിം ദസ്സേതി. തേനാഹ **“മഹാസമുദ്ദേ”**തിആദി.

൭൪-൭൫. **പച്ചയാകാരമൂള്ഹസ്സാ**തി ഭൂതകഥനമേതം, ന വിസേസനം. സബ്ബോപി ഹി ദിട്ഠിഗതികോ പച്ചയാകാരമൂള്ഹോ ഏവാതി. **വിവട്ടം കഥേന്തോ**തി വട്ടതോ വിനിമുത്തത്താ വിവട്ടം, വിമോക്ഖോ, തം കഥേന്തോ . **കാരകസ്സാ**തി സത്ഥുഓവാദകാരകസ്സ, സമ്മാപടിപജ്ജന്തസ്സാതി അത്ഥോ. തേനാഹ **“സതിപട്ഠാനവിഹാരിനോ”**തി. സോ ഹി വേദനാനുപസ്സനായ, ധമ്മാനുപസ്സനായ ച സമ്മാപടിപത്തിയാ “നേവ വേദനം അത്താനം സമനുപസ്സതീ”തിആദിനാ വത്തബ്ബതം അരഹതി. തേനാഹ **“ഏവരൂപോ ഹീ”**തിആദി. **സബ്ബധമ്മേസൂ**തി സബ്ബേസു തേഭൂമകധമ്മേസു. തേ ഹി സമ്മസനീയാ. **ന അഞ്ഞ**ന്തി വേദനായ അഞ്ഞം സഞ്ഞാദിധമ്മം അത്താനം ന സമനുപസ്സതീതി. **“ഖന്ധലോകാദയോ”**തി രൂപാദിധമ്മാ ഏവ വുച്ചന്തി, തേസം സമൂഹോതി ദസ്സേതും **“രൂപാദീസു ധമ്മേസൂ”**തി വുത്തം. **ന ഉപാദിയതി** ദിട്ഠിതണ്ഹാഗാഹവസേന. “സേയ്യോഹമസ്മീ”തിആദിനാ (സം॰ നി॰ ൪.൧൦൮; മഹാനി॰ ൨൧, ൧൭൮; ധ॰ സ॰ ൧൧൨൧; വിഭ॰ ൮൬൬, ൮൭൭) പവത്തമാനമഞ്ഞനാപി തണ്ഹാദിട്ഠിമഞ്ഞനാ വിയ പരിതസ്സനരൂപാ ഏവാതി ആഹ **“തണ്ഹാദിട്ഠിമാനപരിതസ്സനായപീ”**തി.

സാ ഏവം ദിട്ഠീതി സാ അരഹതോ ഏവംപകാരാ ദിട്ഠീതി യോ വദേയ്യ , തദകല്ലം, തം ന യുത്തന്തി അത്ഥോ. **ഏവമസ്സ ദിട്ഠീ**തി ഏത്ഥാപി ഏവംപകാരാ അസ്സ അരഹതോ ദിട്ഠീതിആദിനാ യോജേതബ്ബം. **ഏവഞ്ഹി സതീ**തി യോ വദേയ്യ “ഹോതി തഥാഗതോ പരം മരണാ ഇതിസ്സ ദിട്ഠീ”തി, തസ്സ ചേ വചനം തഥേവാതി അത്ഥോ. **“അരഹാ ന കിഞ്ചി ജാനാതീ”തി വുത്തം ഭവേയ്യ** ജാനതോ തഥാ ദിട്ഠിയാ അഭാവതോ. **തേനേവാ**തി തഥാ വത്തുമയുത്തത്താ ഏവ. **ചതുന്നമ്പി നയാന**ന്തി “ഹോതി തഥാഗതോ”തിആദിനാ ആഗതാനം ചതുന്നം വാരാനം. ആദിതോ തീസു വാരേസു സങ്ഖിപിത്വാ പരിയോസാനവാരേ വിത്ഥാരിതത്താ **“അവസാനേ ‘തം കിസ്സ ഹേതൂ’തിആദിമാഹാ”**തി വുത്തം. “ആദിതോ തീസു വാരേസു തഥേവ ദേസനാ പവത്താ, യഥാ പരിയോസാനവാരേ, പാളി പന സങ്ഖിത്താ”തി കേചി.

വോഹാരോതി “സത്തോ ഇത്ഥീ പുരിസോ”തിആദിനാ, “ഖന്ധാആയതനാനീ”തിആദിനാ, “ഫസ്സോ വേദനാ”തിആദിനാ ച വോഹാരിതബ്ബവോഹാരോ. തസ്സ പന വോഹാരസ്സ പവത്തിട്ഠാനം നാമ സങ്ഖേപതോ ഇമേ ഏവാതി ആഹ **“ഖന്ധാ ആയതനാനി ധാതുയോ”**തി. യസ്മാ നിബ്ബാനം പുബ്ബഭാഗേ സങ്ഖാരാനം നിരോധഭാവേനേവ പഞ്ഞാപിയതി ച, തസ്മാ തസ്സാപി ഖന്ധമുഖേന അവചരിതബ്ബതാ ലബ്ഭതീതി **“പഞ്ഞായ അവചരിതബ്ബം ഖന്ധപഞ്ചക”**ന്തി വുത്തം. തേനാഹ ഭഗവാ “ഇമസ്മിംയേവ ബ്യാമമത്തേ കളേവരേ സസഞ്ഞിമ്ഹി സമനകേ ലോകഞ്ച പഞ്ഞപേമി ലോകസമുദയഞ്ച ലോകനിരോധഞ്ച ലോകനിരോധഗാമിനിഞ്ച പടിപദ”ന്തി. (സം॰ നി॰ ൧.൧൦൭; അം॰ നി॰ ൪.൪൫) **പഞ്ഞാവചര**ന്തി വാ തേഭൂമകധമ്മാനമേതം ഗഹണന്തി **“ഖന്ധപഞ്ചക”**ന്ത്വേവ വുത്തം, തസ്മാ “യാവതാ പഞ്ഞാ”തി ഏത്ഥാപി ലോകിയപഞ്ഞായ ഏവ ഗഹണം ദട്ഠബ്ബം. വട്ടകഥാ ഹേസാതി. തഥാ ഹി “യാവതാ വട്ടം വട്ടതി” ഇച്ചേവ വുത്തം. തേനേവാഹ “തന്താകുലകപദസ്സേവ അനുസന്ധി ദസ്സിതോ”തി. യസ്മാ ഭഗവാ ദിട്ഠിസീസേനേത്ഥ വട്ടകഥം കഥേത്വാ യഥാനുസന്ധിനാപി വട്ടകഥം കഥേസി, തസ്മാ **“തന്താകുലകപദസ്സേവ അനുസന്ധി ദസ്സിതോ”**തി സാവധാരണം കത്വാ വുത്തം. പടിച്ചസമുപ്പാദകഥാ പനേത്ഥ യാവദേവ തസ്സ ഗമ്ഭീരഭാവവിഭാവനത്ഥായ വിത്ഥാരിതാ, വിവട്ടകഥാപി സമാനാ ഇധ പച്ചാമട്ഠാതി ദട്ഠബ്ബം.

സത്തവിഞ്ഞാണട്ഠിതിവണ്ണനാ

൧൨൭. ഗച്ഛന്തോ ഗച്ഛന്തോതി സമഥപടിപത്തിയം സുപ്പതിട്ഠിതോ ഹുത്വാ വിപസ്സനാഗമനേന, മഗ്ഗഗമനേന ച ഗച്ഛന്തോ ഗച്ഛന്തോ. ഉഭോഹി ഭാഗേഹി മുച്ചനതോ **ഉഭതോഭാഗവിമുത്തോ നാമ ഹോതി. സോ** ''ഏവം അസമനുപസ്സന്തോ''തി വുത്തോ വിപസ്സനായാനികോതി കത്വാ **"യോ ച ന സമനുപസ്സതീതി വുത്തോ സോ യസ്മാ ഗച്ഛന്തോ ഗച്ഛന്തോ പഞ്ഞാവിമുത്തോ നാമ ഹോതീ"**തി വുത്തം. **ഹേട്ഠാ വുത്താനന്തി** ''കിത്താവതാ ച, ആനന്ദ, അത്താനം ന പഞ്ഞപേന്തോ ന പഞ്ഞാപേതീ''തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൧൬), ''യതോ ഖോ, ആനന്ദ, ഭിക്ഖു നേവ വേദനം അത്താനം സമനുപസ്സതീ''തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൨൧ ആദയോ) ച ഹേട്ഠാ പാളിയം ആഗതാനം **ദ്വിന്നം** പുഥുജ്ജന**ഭിക്ഖൂനം. നിഗമന**ന്തി നിസ്സരണം. **നാമ**ന്തി പഞ്ഞാവിമുത്താദിനാമം.

പടിസന്ധിവസേന വുത്താതി നാനത്തകായനാനത്തസഞ്ഞിതാവിസേസവിസിട്ഠപടിസന്ധിവസേന വുത്താ സത്ത വിഞ്ഞാണട്ഠിതിയോ. തംതംസത്തനികായം പതി നിസ്സയതോ ഹി നാനത്തകായാദിതാ തംപരിയാപന്നപടിസന്ധിസമുദാഗതാതി ദട്ഠബ്ബാ തദഭിനിബ്ബത്തകകമ്മഭവസ്സ തഥാ ആയൂഹിതത്താ. **ചതസ്സോ ആഗമിസ്സന്തീ**തി രൂപവേദനാസഞ്ഞാസങ്ഖാരക്ഖന്ധവസേന ചതസ്സോ വിഞ്ഞാണട്ഠിതിയോ ആഗമിസ്സന്തി ''രൂപുപായം വാ ആവുസോ വിഞ്ഞാണം തിട്ഠമാനം തിട്ഠതീ''തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൩.൩൧൧). **വിഞ്ഞാണപതിട്ഠാനസ്സാതി** പടിസന്ധിവിഞ്ഞാണസ്സ ഏതരഹി പതിട്ഠാനകാരണസ്സ. അത്ഥതോ വുത്തവിസേസവിസിട്ഠാ പഞ്ചവോകാരേ രൂപവേദനാസഞ്ഞാസങ്ഖാരക്ഖന്ധാ, ചതുവോകാരേ വേദനാദയോ തയോ ഖന്ധാ വേദിതബ്ബാ. സത്താവാസഭാവം ഉപാദായ **"ദ്വേ ച ആയതനാനീതി ദ്വേ നിവാസട്ഠാനാനീ"**തി വുത്തം. നിവാസട്ഠാനപരിയായോപി ആയതനസദ്ദോ ഹോതി യഥാ ''ദേവായതനദ്വയ''ന്തി. **സബ്ബ**ന്തി വിഞ്ഞാണട്ഠിതി ആയതനദ്വയന്തി സകലം. **തസ്മാ ഗഹിതം** തത്ഥ ഏകമേവ അഗ്ഗഹേത്വാതി അധിപ്പായോ. **പരിയാദാനം** അനവസേസഗ്ഗഹണം **ന ഗച്ഛതി വട്ടം** വിഞ്ഞാണട്ഠിതിആയതനദ്വയാനം അഞ്ഞമഞ്ഞഅന്തോഗധത്താ.

നിദസ്സനത്ഥേ നിപാതോ, തസ്മാ **സേയ്യഥാപി മനുസ്സാ**തി യഥാ മനുസ്സാതി വുത്തം ഹോതി. **വിസേസോ ഹോതിയേവ** സതിപി ബാഹിരസ്സ കാരകസ്സ അഭേദേ അജ്ഝത്തികസ്സ ഭിന്നത്താ. നാനത്തം കായേ ഏതേസം, നാനത്തോ വാ കായോ ഏതേസന്തി **നാനത്തകായാ,** ഇമിനാ നയേന സേസപദേസുപി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **നേസ**ന്തി മനുസ്സാനം. നാനത്താ സഞ്ഞാ ഏതേസം അത്ഥീതി **നാനത്തസഞ്ഞിനോ.** സുഖസമുസ്സയതോ വിനിപാതോ ഏതേസം അത്ഥീതി **വിനിപാതികാ** സതിപി ദേവഭാവേ ദിബ്ബസമ്പത്തിയാ അഭാവതോ, അപായേസു വാ ഗതോ നത്ഥി നിപാതോ ഏതേസന്തി **വിനിപാതികാ.** തേനാഹ **"ചതുഅപായവിനിമുത്താ"**തി. **ധമ്മപദ**ന്തി സതിപട്ഠാനാദിധമ്മകോട്ഠാസം. **വിജാനിയാ**തി സുതമയേന താവ ഞാണേന വിജാനിത്വാ. തദനുസാരേന യോനിസോമനസികാരം പരിബ്രൂഹന്തോ സീലവിസുദ്ധിആദികം സമ്മാപടിപത്തിം **അപി പടിപജ്ജേമ.** സാ ച പടിപത്തി **ഹിതായ** ദിട്ഠധമ്മികാദിസകലഹിതായ **അമ്ഹാകം സിയാ.** ഇദാനി തത്ഥ സീലപടിപത്തിം താവ വിഭാഗേന ദസ്സേന്തോ **"പാണേസു ചാ"**തി ഗാഥമാഹ.

ബ്രഹ്മകായേ പഠമജ്ഝാനനിബ്ബത്തേ ബ്രഹ്മസമൂഹേ, ബ്രഹ്മനികായേ വാ ഭവാതി **ബ്രഹ്മകായികാ.** മഹാബ്രഹ്മുനോ പരിസായ ഭവാതി **ബ്രഹ്മപാരിസജ്ജാ** തസ്സ പരിചാരകട്ഠാനേ ഠിതത്താ. മഹാബ്രഹ്മുനോ പുരോഹിതട്ഠാനേ ഠിതാതി **ബ്രഹ്മപുരോഹിതാ** . ആയുവണ്ണാദീഹി മഹന്തോ ബ്രഹ്മാനോതി **മഹാബ്രഹ്മുനോ.** സതിപി തേസം തിവിധാനമ്പി പഠമേന ഝാനേന അഭിനിബ്ബത്തഭാവേ ഝാനസ്സ പന പവത്തിഭേദേന അയം വിസേസോതി ദസ്സേതും **"ബ്രഹ്മപാരിസജ്ജാ പനാ"**തിആദി വുത്തം. **പരിത്തേനാ**തി ഹീനേന, സാ ചസ്സ ഹീനതാ ഛന്ദാദീനം ഹീനതായ വേദിതബ്ബാ, പടിലദ്ധമത്തം വാ **ഹീനം. കപ്പസ്സാ**തി അസങ്ഖ്യേയ്യകപ്പസ്സ. ഹീനപണീതാനം മജ്ഝേ ഭവത്താ **മജ്ഝിമേന,** സാ ചസ്സ മജ്ഝിമതാ ഛന്ദാദീനം മജ്ഝിമതായ വേദിതബ്ബാ, പടിലഭിത്വാ നാതിസുഭാവിതം വാ **മജ്ഝിമം. ഉപഡ്ഢകപ്പോ**തി അസങ്ഖ്യേയ്യകപ്പസ്സ

ഉപഡ്ഢകപ്പോ. **വിപ്ഫാരികതരോ**തി ബ്രഹ്മപാരിസജ്ജേഹി പമാണതോ വിപുലതരോ, സഭാവതോ ഉള്ളാരതരോ ച ഹോതി. സഭാവേനപി ഹി ഉള്ളാരതരോവ, തം പനേത്ഥ അപ്പമാണം. തഥാ ഹി പരിത്താഭാദീനം, പരിത്തസുഭാദീനഞ്ച കായേ സതിപി സഭാവവേമത്തേ ഏകത്തവസേനേവ വവത്ഥാപീയതീതി "ഏകത്തകായാ" ത്വേവ വുച്ചന്തി. **പണീതേനാ**തി ഉക്കട്ഠേന, സാ ചസ്സ ഉക്കട്ഠതാ ഛന്ദാദീനം ഉക്കട്ഠതായ വേദിതബ്ബാ, സുഭാവിതം വാ സമ്മദേവ വസിഭാവം പാപിതം **പണീതം** പധാനഭാവം നീതന്തി കത്വാ, ഇധാപി കപ്പോ അസങ്ഖ്യേയ്യകപ്പവസേനേവ വേദിതബ്ബോ പരിപുണ്ണസ്സ മഹാകപ്പസ്സ അസമ്ഭവതോ. **ഇതീ**തി ഏവം വുത്തപ്പകാരേന. **തേ**തി "ബ്രഹ്മകായികാ"തി വുത്താ തിവിധാപി ബ്രഹ്മാനോ. **സഞ്ഞായ ഏകത്താ**തി തിഹേതുകഭാവേന സഞ്ഞായ ഏകത്തസഭാവത്താ . ന ഹി തസ്സാ സമ്പയുത്തധമ്മവസേന അഞ്ഞോപി കോചി ഭേദോ അത്ഥി.

ഏവന്തി ഇമിനാ നാനത്തകായഏകത്തസഞ്ഞിനോതി ദസ്സേതി.

ദണ്ഡഉക്കായാതി ദണ്ഡദീപികായ. **സരതീ**തി ധാവതി വിയ. **വിസ്സരതീ**തി വിപ്പകിണ്ണാ വിയ ധാവതി . **ദ്വേ കപ്പാ**തി ദ്വേ മഹാകപ്പാ. ഇതോ പരേസുപി ഏസേവ നയോ. **ഇധാ**തി ഇമസ്മിം സുത്തേ. **ഉക്കട്ഠപരിച്ഛേദവസേന** ആഭസ്സരഗ്ഗഹണേനേവ **സബ്ബേപി തേ** പരിത്താഭാ, അപ്പമാണാഭാപി **ഗഹിതാ.**

സോഭനാ പഭാ സുഭാ, സുഭായ കിണ്ണാ സുഭാകിണ്ണാതി വത്തബ്ബേ ആ-കാരസ്സ രസ്സത്തം, അന്തിമ-ണ-കാരസ്സ ഹ-കാരഞ്ച കത്വാ **"സുഭകിണ്ഹാ"**തി വുത്താ, **അട്ഠകഥായം**പന നിച്ചലായ ഏകഗ്ഘനായ പഭായ സുഭോതി പരിയായവചനന്തി **"സുഭേന ഓകിണ്ണാ വികിണ്ണാ"**തി അത്ഥോ വുത്തോ, ഏത്ഥാപി അന്തിമ-ണ-കാരസ്സ ഹ-കാരകരണം ഇച്ഛിതബ്ബമേവ. **ന ഛിജ്ജിത്വാ ഛിജ്ജിത്വാ പഭാ ഗച്ഛതി** ഏകഗ്ഘനത്താ. **ചതുത്ഥവിഞ്ഞാണട്ഠിതിമേവ ഭജന്തി** കായസ്സ, സഞ്ഞായ ച ഏകരൂപത്താ. വിപുലസന്തസുഖായുവണ്ണാദിഫലത്താ **വേഹപ്ഫലാ. ഏത്ഥാ**തി വിഞ്ഞാണട്ഠിതിയം.

വിവട്ടപക്ഖേ ഠിതാ നപുനരാവത്തനതോ. "ന സബ്ബകാലികാ"തി വത്വാ തമേവ അസബ്ബകാലികത്തം വിഭാവേതും **"കപ്പസതസഹസ്സമ്പീ"**തിആദി വുത്തം. സോളസകപ്പസഹസ്സച്ചയേന ഉപ്പന്നാനം സുദ്ധാവാസബ്രഹ്മാനം പരിനിബ്ബായനതോ, അഞ്ഞേസഞ്ച തത്ഥ അനുപ്പജ്ജനതോ **ബുദ്ധസുഞ്ഞേ ലോകേ** സുഞ്ഞം തം ഠാനം ഹോതി, തസ്മാ സുദ്ധാവാസാ ന സബ്ബകാലികാ, **ഖന്ധാവാരട്ഠാനസദിസാ ഹോന്തി** സുദ്ധാവാസഭൂമിയോ. **ഇമിനാ സുത്തേന** സുദ്ധാവാസാനം സത്താവാസഭാവദീപനേനേവ വിഞ്ഞാണട്ഠിതിഭാവോ ദീപിതോ, തസ്മാ **സുദ്ധാവാസാപി** സത്തസു വിഞ്ഞാണട്ഠിതീസു **ചതുത്ഥവിഞ്ഞാണട്ഠിതിം** നവസു സത്താവാസേസു **ചതുത്ഥസത്താവാസംയേവ ഭജന്തി.**

സുഖുമത്താതി സങ്ഖാരാവസേസസുഖുമഭാവപ്പത്തത്താ. പരിബ്യത്തവിഞ്ഞാണകിച്ചാഭാവതോ **നേവ വിഞ്ഞാണം,** സബ്ബസോ അവിഞ്ഞാണം ന ഹോതീതി **നാവിഞ്ഞാണം, തസ്മാ** പരിപ്ഫുടവിഞ്ഞാണകിച്ചവന്തീസു **വിഞ്ഞാണട്ഠിതീസു അവത്വാ.**

ഩ൨൭. **തഞ്ച വിഞ്ഞാണട്ഠിതി**ന്തി പഠമം വിഞ്ഞാണട്ഠിതിം. ഹേട്ഠാ വുത്തനയേന സരൂപതോ, മനുസ്സാദിവിഭാഗതോ, സങ്ഖേപതോ, "നാമഞ്ച രൂപഞ്ചാ"തി ഭേദതോ ച **പജാനാതി. തസ്സാ സമുദയഞ്ചാ**തി തസ്സാ പഠമായ വിഞ്ഞാണട്ഠിതിയാ പഞ്ചവീസതിവിധം സമുദയഞ്ച **പജാനാതി. അത്ഥങ്ഗമേ**പി ഏസേവ നയോ. അസ്സാദേതബ്ബതോ, അസ്സാദതോ ച **അസ്സാദം. അയം** അനിച്ചാദിഭാവോ **ആദീനവോ.** ഛന്ദരാഗോ വിനീയതി ഏത്തേന, ഏത്ഥ വാതി **ഛന്ദരാഗവിനയോ,** സഹ മഗ്ഗേന നിബ്ബാനം. **ഛന്ദരാഗപ്പഹാന**ന്തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. മാനദിട്ഠീനം വസേനാഹന്തി വാ, തണ്ഹാവസേന മമന്തി വാ അഭിനന്ദനാപി മാനസ്സ പരിതസ്സനാ വിയ ദട്ഠബ്ബാ. **സബ്ബത്ഥാ**തി സബ്ബേസു സേസേസു അട്ഠസുപി വാരേസു . **തത്ഥാ**തി ഉപരി തീസു വിഞ്ഞാണട്ഠിതീസു

ദുതിയായതനേസു. തത്ഥ ഹി രൂപം നത്ഥി. പുന **തത്ഥാ**തി പഠമായതനേ. തത്ഥ ഹി ഏകോ രൂപക്ഖന്ധോവ. **ഏത്ഥാ**തി ച തമേവ സന്ധായ വുത്തം. തത്ഥ ഹി രൂപസ്സ കമ്മസമുട്ഠാനത്താ ആഹാരവസേന യോജനാ ന സമ്ഭവതി.

യതോ ഖോതി ഏത്ഥ **തോ**-സദ്ദോ ദാ-സദ്ദോ വിയ കാലവചനോ "യതോ ഖോ, സാരിപുത്ത, ഭിക്ഖുസങ്ഘോ"തിആദീസു (പാരാ॰ ൨൧) വിയാതി വുത്തം **"യദാ ഖോ"**തി. **അഗ്ഗഹേത്വാ**തി കഞ്ചിപി സങ്ഖാരം "ഏതം മമാ"തിആദിനാ അഗ്ഗഹേത്വാ. **പഞ്ഞാവിമുത്തോ**തി അട്ഠന്നം വിമോക്ഖാനം അനധിഗതത്താ സാതിസയസ്സ സമാധിബലസ്സ അഭാവതോ പഞ്ഞാബലേനേവ വിമുത്തോ. തേനാഹ **"അട്ഠ വിമോക്ഖേ അസച്ഛികത്വാ പഞ്ഞാബലേനേവാ"**തിആദി. **അപ്പവത്തി**ന്തി ആയതിം അപ്പവത്തിം **കത്വാ.** പജാനന്തോ വിമുത്തോതി വാ പഞ്ഞാവിമുത്തോ, പഠമജ്ഝാനഫസ്സേന വിനാ പരിജാനനാദിപ്പകാരേഹി ചത്താരി സച്ചാനി ജാനന്തോ പടിവിജ്ഝന്തോ തേസം കിച്ചാനം മത്ഥകപ്പത്തിയാ നിട്ഠിതകിച്ചതായ വിസേസേന മുത്തോതി **വിമുത്തോ. സോ** പഞ്ഞാവിമുത്തോ. **സുക്ഖവിപസ്സകോ**തി സമഥഭാവനാസിനേഹാഭാവേന സുക്ഖാ ലൂഖാ, അസിനിദ്ധാ വാ വിപസ്സനാ ഏതസ്സാതി **സുക്ഖവിപസ്സകോ. ഠത്വാ**തി പാദകകരണവസേന ഠത്വാ. **അഞ്ഞതരസ്മി**ന്തി ച അഞ്ഞതരഅഞ്ഞതരസ്മിം, ഏകേകസ്മിന്തി അത്ഥോ. ഏവഞ്ഹിസ്സ പഞ്ചവിധതാ സിയാ. "ന ഹേവ ഖോ അട്ഠ വിമോക്ഖേ കായേന ഫുസിത്വാ വിഹരതീ"തി ഇമിനാ സാതിസയസ്സ സമാധിബലസ്സ അഭാവോ ദീപിതോ. "പഞ്ഞായ ചസ്സ ദിസ്വാ"തിആദിനാ സാതിസയസ്സ പഞ്ഞാബലസ്സ ഭാവോ. **പഞ്ഞായ ചസ്സ ദിസ്വാ ആസവാ പരിക്ഖീണാ ഹോന്തീ**തി ന ആസവാ പഞ്ഞായ പസ്സന്തി, ദസ്സനകാരണാ പന പരിക്ഖീണാ "ദിസ്വാ പരിക്ഖീണാ"തി വുത്താ. ദസ്സനായത്തപരിക്ഖയത്താ ഏവ ഹി ദസ്സനം ആസവാനം ഖയസ്സ പുരിമകിരിയാ ഹോതി.

അട്ഠവിമോക്ഖവണ്ണനാ

൧൨൯. ഏകസ്സ ഭിക്ഖുനോതി സത്തസു അരിയപുഗ്ഗലേസു ഏകസ്സ ഭിക്ഖുനോ. വിഞ്ഞാണട്ഠിതിആദിനാ പരിജാനനാദിവസപ്പ വത്ത**നിഗ്ഗമനഞ്ച** പഞ്ഞാവിമുത്ത**നാമഞ്ച. ഇതരസ്സാ**തി ഉഭതോഭാഗവിമുത്തസ്സ. ഇമേ സന്ധായ ഹി പുബ്ബേ "ദ്വിന്നം ഭിക്ഖൂന"ന്തി വുത്തം. **കേനട്ഠേനാ**തി കേന സഭാവേന. സഭാവോ ഹി ഞാണേന യാഥാവതോ അരണീയതോ ഞാതബ്ബതോ "അത്ഥോ"തി വുച്ചതി, സോ ഏവ ഥ-കാരസ്സ ഠ-കാരം കത്വാ "അട്ഠോ"തി വുത്തോ. **അധിമുച്ചനട്ഠേനാ**തി അധികം സവിസേസം മുച്ചനട്ഠേന, ഏതേന സതിപി സബ്ബസ്സാപി രൂപാവചരജ്ഝാനസ്സ വിക്ഖമ്ഭനവസേന പടിപക്ഖതോ വിമുത്തഭാവേ യേന ഭാവനാവിസേസേന തം ഝാനം സാതിസയം പടിപക്ഖതോ വിമുച്ചിത്വാ പവത്തതി, സോ ഭാവനാവിസേസോ ദീപിതോ. ഭവതി ഹി സമാനജാതിയുത്തോപി ഭാവനാവിസേസേന പവത്തിആകാരവിസേസോ, യഥാ തം സദ്ധാവിമുത്തതോ ദിട്ഠിപ്പത്തസ്സ. തഥാ പച്ചനീകധമ്മേഹി സുട്ഠു വിമുത്തതായ , ഏവം അനിഗ്ഗഹിതഭാവേന നിരാസങ്കതായ അഭിരതിവസേന സുട്ഠു അധിമുച്ചനട്ഠേനപി വിമോക്ഖോ. തേനാഹ **"ആരമ്മണേ ചാ"**തിആദി. **അയം പനത്ഥോ**തി അയം അധിമുച്ചനട്ഠോ **പച്ഛിമേ വിമോക്ഖേ** നിരോധേ **നത്ഥി,** കേവലോ വിമുത്തട്ഠോ ഏവ തത്ഥ ലബ്ഭതി, തം സയമേവ പരതോ വക്ഖതി.

രൂപീതി യേനായം സസന്തതിപരിയാപന്നേന രൂപേന സമന്നാഗതോ, തം യസ്സ ഝാനസ്സ ഹേതുഭാവേന വിസിട്ഠം രൂപം ഹോതി, യേന വിസിട്ഠേന രൂപേന "രൂപീ"തി വുച്ചേയ്യ **രൂപീ**-സദ്ദസ്സ അതിസയത്ഥദീപനതോ, തദേവ സസന്തതിപരിയാപന്നരൂപവസേന പടിലദ്ധം ഝാനം ഇധ പരമത്ഥതോ രൂപീഭാവസാധകന്തി ദട്ഠബ്ബം. തേനാഹ **"അജ്ഝത്ത"**ന്തിആദി. **രൂപജ്ഝാനം രൂപം** ഉത്തരപദലോപേന. **രൂപാനീ**തി പനേത്ഥ പുരിമപദലോപോ ദട്ഠബ്ബോ. തേന വുത്തം **"നീലകസിണാദിരൂപാനീ"**തി. രൂപേ കസിണരൂപേ സഞ്ഞാ രൂപസഞ്ഞാ, സാ ഏതസ്സ

അത്ഥീതി രൂപസഞ്ഞീ, സഞ്ഞാസീസേന ഝാനം വദതി. തപ്പടിക്ഖേപേന അരൂപസഞ്ഞീ. തേനാഹ **"അജ്ഝത്തം ന രൂപസഞ്ഞീ"**തിആദി.

"അന്തോ അപ്പനായം സുഭന്തി ആഭോഗോ നത്ഥീ"തി ഇമിനാ പുബ്ബാഭോഗവസേന തഥാ അധിമുത്തി സിയാതി ദസ്സേതി. ഏവഞ്ഹേത്ഥ തഥാവത്തബ്ബതാപത്തിചോദനാ സമത്ഥിതാ ഹോതി. യസ്മാ സുവിസുദ്ധേസു നീലാദീസു വണ്ണകസിണേസു തത്ഥ കതാധികാരാനം അഭിരതിവസേന സുട്ഠു അധിമുച്ചനട്ഠോ സമ്ഭവതി , തസ്മാ അട്ഠകഥായം തഥാ തതിയോ വിമോക്ഖോ സംവണ്ണിതോ, യസ്മാ പന മേത്താവസേന പവത്തമാനാ ഭാവനാ സത്തേ അപ്പടികൂലതോ ദഹന്തി തേസു തതോ അധിമുച്ചിത്വാവ പവത്തതി, തസ്മാ **പടിസമ്ഭിദാമഗ്ഗേ** (പടി॰ മ॰ ൧.൨൧൨) "ബ്രഹ്മവിഹാരഭാവനാ സുഭവിമോക്ഖോ"തി വുത്താ, തയിദം ഉഭയമ്പി തേന തേന പരിയായേന വുത്തത്താ ന വിരുജ്ഝതീതി ദട്ഠബ്ബം.

സബ്ബസോതി അനവസേസതോ. ന ഹി ചതുന്നം അരൂപക്ഖന്ധാനം ഏകദേസോപി തത്ഥ അവസിസ്സതി. **വിസുദ്ധത്താ**തി യഥാപരിച്ഛിന്നകാലേ നിരോധിതത്താ. **ഉത്തമോ വിമോക്ഖോ നാമ** അരിയേഹേവ സമാപജ്ജിതബ്ബതോ, അരിയഫലപരിയോസാനത്താ ദിട്ഠേവ ധമ്മേ നിബ്ബാനപ്പത്തിഭാവതോ ച.

൬൭. **ആദിതോ പട്ഠായാ**തി പഠമസമാപത്തിതോ പട്ഠായ. **യാവ പരിയോസാനാ സമാപത്തി,** താവ. **അട്ഠത്വാ**തി കത്ഥചി സമാപത്തിയം അട്ഠിതോ ഏവ, നിരന്തരമേവ പടിപാടിയാ, ഉപ്പടിപാടിയാ ച സമാപജ്ജതേവാതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"ഇതോ ചിതോ ച സഞ്ചരണവസേന വുത്ത"**ന്തി. **ഇച്ഛതി** സമാപജ്ജിതും. തത്ഥ **"സമാപജ്ജതി പവിസതീ"**തി സമാപത്തിസമങ്ഗീപുഗ്ഗലോ തം തം പവിട്ഠോ വിയ ഹോതീതി കത്വാ വുത്തം.

ദ്വീഹി ഭാഗേഹി വിമുത്തോതി അരൂപജ്ഝാനേന വിക്ഖമ്ഭനവിമോക്ഖേന, മഗ്ഗേന സമുച്ഛേദവിമോക്ഖേനാതി ദ്വീഹി വിമുച്ചനഭാഗേഹി, അരൂപസമാപത്തിയാ രൂപകായതോ, മഗ്ഗേന നാമകായതോതി ദ്വീഹി വിമുച്ചിതബ്ബഭാഗേഹി ച വിമുത്തോ. തേനാഹ **"അരൂപസമാപത്തിയാ"**തിആദി . **വിമുത്തോ**തി ഹി കിലേസേഹി വിമുത്തോ, വിമുച്ചന്തോ ച കിലേസാനം വിക്ഖമ്ഭനസമുച്ഛിന്ദനേഹി കായദ്വയതോ വിമുത്തോതി അയമേത്ഥ അത്ഥോ. ഗാഥായ ച ആകിഞ്ചഞ്ഞായതനലാഭിനോ ഉപസിവബ്രാഹ്മണസ്സ ഭഗവതാ "നാമകായാ വിമുത്തോ"തി ഉഭതോഭാഗവിമുത്തോ മുനി അക്ഖാതോ. തത്ഥ **അത്ഥം പലേതീ**തി അത്ഥം ഗച്ഛതി. **ന ഉപേതി സങ്ഖ**ന്തി "അസുകം നാമ ദിസം ഗതോ"തി വോഹാരം ന ഗച്ഛതി. **ഏവം മുനി നാമകായാ വിമുത്തോ**തി ഏവം അരൂപം ഉപപന്നോ സേക്ഖമുനി പകതിയാ പുബ്ബേവ രൂപകായാ വിമുത്തോ, തത്ഥ ച ചതുത്ഥമഗ്ഗം നിബ്ബത്തേത്വാ നാമകായസ്സ പരിഞ്ഞാതത്താ പുന നാമകായാപി വിമുത്തോ. ഉഭതോഭാഗവിമുത്തോ ഖീണാസവോ ഹുത്വാ അനുപാദായ പരിനിബ്ബാനസങ്ഖാതം **അത്ഥം പലേതി ന ഉപേതി സങ്ഖം,** "ഖത്തിയോ ബ്രാഹ്മണോ"തി ഏവം ആദികം സമഞ്ഞം ന ഗച്ഛതീതി അത്ഥോ.

"അഞ്ഞതരതോ വുട്ഠായാ"തി ഇദം കിം ആകാസാനഞ്ചായതനാദീസു അഞ്ഞതരലാഭീവസേന വുത്തം, ഉദാഹു സബ്ബാരുപ്പലാഭീവസേനാതി യദിച്ഛസി, തഥാ ഹോതു, യദി സബ്ബാരുപ്പലാഭീവസേന വുത്തം, ന കോചി വിരോധോ. അഥ തത്ഥ അഞ്ഞതരലാഭീവസേന വുത്തം, "യതോ ഖോ, ആനന്ദ, ഭിക്ഖു ഇമേ അട്ഠ വിമോക്ഖേ അനുലോമമ്പി സമാപജ്ജതീ"തിആദിവചനേന വിരുജ്ഝേയ്യാതി? യസ്മാ അരൂപാവചരജ്ഝാനേസു ഏകസ്സാപി ലാഭീ "അട്ഠവിമോക്ഖലാഭീ" ത്വേവ വുച്ചതി അട്ഠവിമോക്ഖേ ഏകദേസസ്സാപി തംനാമദാനസമത്ഥതാസമ്ഭവതോ. അയഞ്ഹി അട്ഠവിമോക്ഖസമഞ്ഞാ സമുദായേ വിയ തദേകദേസേപി നിരുള്ഹാപത്തിസമഞ്ഞാ വിയാതി. തേന വുത്തം "ആകാസാനഞ്ചായതനാദീസു അഞ്ഞതരതോ വുട്ഠായാ"തി. "പഞ്ചവിധോ ഹോതീ"തി വത്വാ ഛബ്ബിധതംപിസ്സ കേചി പരികപ്പേന്തി, തം തേസം

മതിമത്തം, നിച്ഛിതോവായം പഞ്ഹോ പുബ്ബാചരിയേഹീതി ദസ്സേതും **"കേചി പനാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **കേചീ**തി ഉത്തരവിഹാരവാസിനോ, സാരസമാസാചരിയാ ച. തേ ഹി "ഉഭതോഭാഗവിമുത്തോതി ഉഭയഭാഗവിമുത്തോ സമാധിവിപസ്സനാതോ"തി വത്വാ രൂപാവചരസമാധിനാപി സമാധിപരിപന്ഥതോ വിമുത്തിം മഞ്ഞന്തി. ഏവം രൂപജ്ഝാനഭാഗേന, അരൂപജ്ഝാനഭാഗേന ച ഉഭതോ വിമുത്തോതി പായസമാനോ. **"താദിസമേവാ"**തി ഇമിനാ യാദിസം അരൂപാവചരജ്ഝാനം കിലേസവിക്ഖമ്ഭനേ, താദിസം രൂപാവചരചതുത്ഥജ്ഝാനം പീതി ഇമമത്ഥം ഉല്ലിങ്ഗേതി. തേനാഹ **"തസ്മാ"**തിആദി.

ഉഭതോഭാഗവിമുത്തപഞ്ഹോതി ഉഭതോഭാഗവിമുത്തസ്സ ഛബ്ബിധതം നിസ്സായ ഉപ്പന്നപഞ്ഹോ. **വണ്ണനം നിസ്സായാ**തി തസ്സ പദസ്സ അത്ഥവചനം നിസ്സായ. **ചിരേനാ**തി ഥേരസ്സ അപരഭാഗേ ചിരേന കാലേന. **വിനിച്ഛയ**ന്തി സംസയഛേദകം സന്നിട്ഠാനം **പത്തോ. തം പഞ്ഹ**ന്തി തമത്ഥം. ഞാതും ഇച്ഛിതോ ഹി അത്ഥോ പഞ്ഹോ. **ന കേനചി സുതപുബ്ബ**ന്തി കേനചി കിഞ്ചി ന സുതപുബ്ബം, ഇദം അത്ഥജാതന്തി അധിപ്പായോ. കിഞ്ചാപി ഉപേക്ഖാസഹഗതം, കിഞ്ചാപി കിലേസേ വിക്ഖമ്ഭേതീതി പച്ചേകം കിഞ്ചാപി-സദ്ദോ യോജേതബ്ബോ. **സമുദാചരതീ**തി പവത്തതി. തത്ഥ കാരണമാഹ **"ഇമേ ഹീ"**തിആദിനാ, തേന രൂപാവചരഭാവനതോ ആരുപ്പഭാവനാ സവിസേസം കിലേസേ വിക്ഖമ്ഭേതി രൂപവിരാഗഭാവനാഭാവതോ , ഉപരിഭാവനാഭാവതോ ചാതി ദസ്സേതീതി. ഏവഞ്ച കത്വാ **അട്ഠകഥായം** ആരുപ്പഭാവനാനിദ്ദേസേ യം വുത്തം "തസ്സേവം തസ്മിം നിമിത്തേ പുനപ്പുനം **ചിത്തം** ചാരേന്തസ്സ നീവരണാനി വിക്ഖമ്ഭന്തി സതി സന്തിട്ഠതീ"തിആദി, (വിസുദ്ധി॰ ൧.൨൮൧) തം സമത്ഥിതം ഹോതീതി. **ഇദം സുത്ത**ന്തി പുഗ്ഗലപഞ്ഞത്തിപാഠമാഹ (പു॰ പ॰ നിദ്ദേസ ൨൭). സബ്ബഞ്ഹി ബുദ്ധവചനം അത്ഥസൂചനാദിഅത്ഥേന സുത്തന്തി വുത്തോ വായമത്ഥോ. യം പന തത്ഥ വത്തബ്ബം, തം ഹേട്ഠാ വുത്തമേവ. അട്ഠന്നം വിമോക്ഖാനം അനുലോമാദിതോ സമാപജ്ജനേന സാതിസയം സന്താനസ്സ അഭിസങ്ഖതത്താ, അട്ഠമഞ്ച ഉത്തമം വിമോക്ഖം പദട്ഠാനം കത്വാ വിപസ്സനം വഡ്ഢേത്വാ അഗ്ഗമഗ്ഗാധിഗമേന ഉഭതോഭാഗവിമുച്ചനതോ ച ഇമായ ഉഭതോഭാഗവിമുത്തിയാ സബ്ബസേട്ഠതാ വേദിതാതി ദട്ഠബ്ബാ.

മഹാനിദാനസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ.

൩. മഹാപരിനിബ്ബാനസുത്തവണ്ണനാ

൧൩൧. പൂജനീയഭാവതോ , ബുദ്ധസമ്പദഞ്ച പഹായ പവത്തതാ മഹന്തഞ്ച തം പരിനിബ്ബാനഞ്ചാതി **മഹാപരിനിബ്ബാനം;** സവാസനപ്പഹാനതോ മഹന്തം കിലേസക്ഖയം നിസ്സായ പവത്തം പരിനിബ്ബാനന്തിപി **മഹാപരിനിബ്ബാനം;** മഹതാ കാലേന മഹതാ വാ ഗുണരാസിനാ സാധിതം പരിനിബ്ബാനന്തിപി **മഹാപരിനിബ്ബാനം;** മഹന്തഭാവായ, ധാതൂനം ബഹുഭാവായ പരിനിബ്ബാനന്തിപി **മഹാപരിനിബ്ബാനം;** മഹതോ ലോകതോ നിസ്സടം പരിനിബ്ബാനന്തിപി **മഹാപരിനിബ്ബാനം;** സബ്ബലോകാസാധാരണത്താ ബുദ്ധാനം സീലാദിഗുണേഹി മഹതോ ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ പരിനിബ്ബാനന്തിപി **മഹാപരിനിബ്ബാനം;** മഹതി സാസനേ പതിട്ഠിതേ പരിനിബ്ബാനന്തിപി **മഹാപരിനിബ്ബാന**ന്തി ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ പരിനിബ്ബാനം വുച്ചതി, തപ്പടിസംയുത്തം സുത്തം **മഹാപരിനിബ്ബാനസുത്തം.** ഗിജ്ഝാ ഏത്ഥ വസന്തീതി ***ഗിജ്ഝം,*** ഗിജ്ഝം കൂടം ഏതസ്സാതി ***ഗിജ്ഝകൂടോ,*** ഗിജ്ഝം വിയ വാ ***ഗിജ്ഝം,*** കൂടം, തം ഏതസ്സാതി ***ഗിജ്ഝകൂടോ,*** പബ്ബതോ, തസ്മിം ***ഗിജ്ഝകൂടേ.*** തേനാഹ **"*ഗിജ്ഝാ*"**തിആദി. **അഭിയാതുകാമോ**തി ഏത്ഥ അഭി-സദ്ദോ അഭിഭവനത്ഥോ, ''അഭിവിജാനാതൂ''തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൨൭൮; ൩.൨൨൪; മ॰ നി॰ ൩.൨൩൭) വിയാതി ആഹ **"അഭിഭവനത്ഥായ യാതുകാമോ"**തി. **വജ്ജിരാജാനോ**തി ''വജ്ജേതബ്ബാ ഇമേ''തിആദിതോ പവത്തം വചനം ഉപാദായ ''വജ്ജീ''തി ലദ്ധനാമാ രാജാനോ, വജ്ജീരട്ഠസ്സ വാ രാജാനോ **വജ്ജിരാജാനോ.** വജ്ജിരട്ഠസ്സ പന വജ്ജിസമഞ്ഞാ തന്നിവാസിരാജകുമാരവസേന വേദിതബ്ബാ. **രാജിദ്ധിയാ**തി രാജഭാവാനുഗതേന സഭാവേന. സോ പന സഭാവോ നേസം ഗണരാജൂനം മിഥോ സാമഗ്ഗിയാ ലോകേ പാകടോ, ചിരട്ഠായീ ച അഹോസീതി **"സമഗ്ഗഭാവം കഥേസീ"**തി വുത്തം. അനു അനു തംസമങ്ഗിനോ ഭാവേതി വഡ്ഢേതീതി അനുഭാവോ, അനുഭാവോ ഏവ **ആനുഭാവോ,** പതാപോ, സോ പന നേസം പതാപോ ഹത്ഥിഅസ്സാദിവാഹനസമ്പത്തിയാ, തത്ഥ ച സുസിക്ഖിതഭാവേന ലോകേ പാകടോ ജാതോതി **"ഏതേന...പേ॰... കഥേസീ"**തി വുത്തം. **താളച്ഛിഗ്ഗലേനാ**തി കുഞ്ചികാഛിദ്ദേന. **അസന**ന്തി സരം. **അതിപാതയിസ്സന്തീ**തി അതിക്കാമേന്തി. **പോങ്ഖാനുപോങ്ഖ**ന്തി പോങ്ഖസ്സ അനുപോങ്ഖം, പുരിമസരസ്സ പോങ്ഖപദാനുഗതപോങ്ഖം ഇതരം സരം കത്വാതി അത്ഥോ. **അവിരാധിത**ന്തി അവിരജ്ഝിതം. **ഉച്ഛിന്ദിസ്സാമീ**തി ഉമ്മൂലനവസേന കുലസന്തതിം ഛിന്ദിസ്സാമി. അയനം വഡ്ഢനം **അയോ,** തപ്പടിക്ഖേപേന **അനയോ**തി ആഹ **"അവഡ്ഢിയാ ഏതം നാമ"**ന്തി. **വിക്ഖിപതീ**തി വിദൂരതോ ഖിപതി, അപനേതീതി അത്ഥോ.

ഗങ്ഗായന്തി ഗങ്ഗാസമീപേ. **പട്ടനഗാമ**ന്തി സകടപട്ടനഗാമം. **ആണാ**തി ആണാ വത്തതി. **അഡ്ഢയോജന**ന്തി ച തസ്മിം പട്ടനേ അഡ്ഢയോജനട്ഠാനവാസിനോ സന്ധായ വുത്തം. **തത്രാ**തി തസ്മിം പട്ടനേ. **ബലവാഘാതജാതോ**തി ഉപ്പന്നബലവകോധോ.

മേതി മയ്ഹം. **ഗതേനാ**തി ഗമനേന.

രാജഅപരിഹാനിയധമ്മവണ്ണനാ

ഏസ്. **സീതം വാ ഉണ്ഹം വാ നത്ഥി,** തായം വേലായം പുഞ്ഞാനുഭാവേന ബുദ്ധാനം സബ്ബകാലം സമസീതുണ്ഹാവ ഉതു ഹോതി, തം സന്ധായ തഥാ വുത്തം. **അഭിണ്ഹം സന്നിപാതാ**തി നിച്ചസന്നിപാതാ, തം പന നിച്ചസന്നിപാതതം ദസ്സേതും **"ദിവസസ്സാ"**തിആദി വുത്തം. **സന്നിപാതബഹുലാ**തി പചുരസന്നിപാതാ. **വോസാന**ന്തി സങ്കോചം. **"യാവകീവ"**ന്തി ഏകമേവേതം പദം അനിയമതോ പരിമാണവാചീ, കാലോ ചേത്ഥ അധിപ്പേതോതി ആഹ **"യത്തകം കാല"**ന്തി. ''വുദ്ധിയേവാ''തിആദിനാ വുത്തമത്ഥം ബ്യതിരേകമുഖേന ദസ്സേതും **"അഭിണ്ഹം അസന്നിപതന്താ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **ആകുലാ**തി ഖുഭിതാ, ന പസന്നാ. **ഭിജ്ജിത്വാ**തി വഗ്ഗബന്ധതോ വിഭജ്ജ വിസും വിസും ഹുത്വാ.

സന്നിപാതഭേരിയാതി സന്നിപാതാരോചനഭേരിയാ. **അഡ്ഢഭുത്താ വാ**തി സാമിഭുത്താ ച. **ഓസീദമാനേ**തി ഹായമാനേ.

പുബ്ബേ അകതന്തി പുബ്ബേ അനിബ്ബത്തം. **സുങ്ക**ന്തി ഭണ്ഡം ഗഹേത്വാ ഗച്ഛന്തേഹി പബ്ബതഖണ്ഡ നദീതിത്ഥഗാമദ്വാരാദീസു രാജപുരിസാനം ദാതബ്ബഭാഗം. **ബലി**ന്തി നിപ്ഫന്നസസ്സാദിതോ ഛഭാഗം, സത്തഭാഗന്തിആദിനാ ലദ്ധകരം. **ദണ്ഡ**ന്തി ദസവീസതികഹാപണാദികം അപരാധാനുരൂപം ഗഹേതബ്ബധനദണ്ഡം. **വജ്ജിധമ്മ**ന്തി വജ്ജിരാജധമ്മം. ഇദാനി അപഞ്ഞത്തപഞ്ഞാപനാദീസു തപ്പടിക്ഖേപ ആദീനവാനിസംസേ വിത്ഥാരതോ ദസ്സേതും **"തേസം അപഞ്ഞത്ത"**ന്തിആദി വുത്തം. **പാരിചരിയക്ഖമാ**തി ഉപട്ഠാനക്ഖമാ.

കുലഭോഗഇസ്സരിയാദിവസേന മഹതീ മത്താ പമാണം ഏതേസന്തി **മഹാമത്താ,** നീതിസത്ഥവിഹിതേ വിനിച്ഛയേ ഠപിതാ മഹാമത്താ **വിനിച്ഛയമഹാമത്താ,** തേസം. **ദേന്തീ**തി നിയ്യാതേന്തി. **സചേ ചോരോ**തി ഏവംസഞ്ഞിനോ സചേ ഹോന്തി. പാപഭീരുതായ **അത്തനാ കിഞ്ചി അവത്വാ.** ദണ്ഡനീതിസഞ്ഞിതേ വോഹാരേ നിയുത്താതി **വോഹാരികാ,** യേ ''ധമ്മട്ഠാ''തി വുച്ചന്തി. **സുത്തധരാ** നീതിസുത്തധരാ , ഈദിസേ വോഹാരവിനിച്ഛയേ നിയമേത്വാ ഠപിതാ. പരമ്പരാഭതേസു അട്ഠസു കുലേസു ജാതാ അഗതിഗമനവിരതാ അട്ഠമഹല്ലകപുരിസാ **അട്ഠകുലികാ.**

സക്കാരന്തി ഉപകാരം. **ഗരുഭാവം പച്ചുപട്ഠപേത്വാ**തി ''ഇമേ അമ്ഹാകം ഗരുനോ''തി തത്ഥ ഗരുഭാവം പതി പതി ഉപട്ഠപേത്വാ. **മാനേന്തീ**തി സമ്മാനേന്തി, തം പന സമ്മാനനം തേസു നേസം അത്തമനതാപുബ്ബകന്തി ആഹ **"മനേന പിയായന്തീ"**തി. **നിപച്ചകാര**ന്തി പണിപാതം. **ദസ്സേന്തീ**തി ''ഇമേ അമ്ഹാകം പിതാമഹാ , മാതാമഹാ''തിആദിനാ നീചചിത്താ ഹുത്വാ ഗരുചിത്താകാരം ദസ്സേന്തി. **സന്ധാരേതു**ന്തി സമ്ബന്ധം അവിച്ഛിന്നം കത്വാ ഘടേതും.

പസയ്ഹാകാരസ്സാതി ബലക്കാരസ്സ. കാമം വുദ്ധിയാ പൂജനീയതായ ''വുദ്ധിഹാനിയോ''തി വുത്തം, അത്ഥോ പന വുത്താനുക്കമേനേവ യോജേതബ്ബോ, പാളിയം വാ യസ്മാ ''വുദ്ധിയേവ പാടികങ്ഖാ, നോ പരിഹാനീ''തി വുത്തം, തസ്മാ തദനുക്കമേന **"വുദ്ധിഹാനിയോ"**തി വുത്തം.

വിപച്ചിതും അലദ്ധോകാസേ പാപകമ്മേ, തസ്സ കമ്മസ്സ വിപാകേ വാ അനവസരോവ ദേവതോപസഗ്ഗോ, തസ്മിം പന ലദ്ധോകാസേ സിയാ

ദേവതോപസഗ്ഗസ്സ അവസരോതി ആഹ **"അനുപ്പന്നം...പേ॰... വഡ്ഢേന്തീ"**തി. ഏതേനേവ **അനുപ്പന്നം സുഖന്തി** ഏത്ഥാപി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. "ബലകായസ്സ ദിഗുണതിഗുണതാദസ്സനം, പടിഭയഭാവദസ്സന"ന്തി ഏവം ആദിനാ ദേവതാനം സങ്ഗാമസീസേ സഹായതാ വേദിതബ്ബാ.

അനിച്ഛിതന്തി അനിട്ഠം. **ആവരണതോ**തി നിസേധനതോ. യസ്സ ധമ്മതോ അനപേതാ ധമ്മിയാതി ഇധ **"ധമ്മികാ"**തി വുത്താ. മിഗസൂകരാദിഘാതായ സുനഖാദീനം കഡ്ഢിത്വാ വനചരണം **വാജോ,** മിഗവാ, തത്ഥ നിയുത്താ, തേ വാ വാജേന്തി നേന്തീതി **വാജികാ,** മിഗവധചാരിനോ. **ചിത്തപ്പവത്തിം പുച്ഛതി.** കായികവാചസികപയോഗേന ഹി സാ ലോകേ പാകടാ പകാസഭൂതാതി.

൧൩൪. ദേവായതനഭാവേന ചിതത്താ, ലോകസ്സ ചിത്തീകാരട്ഠാനത്താ ച **ചേതിയം അഹോസി.**

കാമംകാരവസേന കിഞ്ചിപി ന കരണീയാതി **അകരണീയാ.** കാമംകാരോ പന ഹത്ഥഗതകരണവസേനാതി ആഹ **"അഗ്ഗഹേതബ്ബാതി അത്ഥോ"**തി. **അഭിമുഖയുദ്ധേനാ**തി അഭിമുഖം ഉജുകമേവ സങ്ഗാമകരണേന. ഉപലാപനം സാമം ദാനഞ്ചാതി ദസ്സേതും **"അല"**ന്തിആദി വുത്തം. ഭേദോപി ഇധ ഉപായോ ഏവാതി വുത്തം **"അഞ്ഞത്ര മിഥുഭേദായാ"**തി. യുദ്ധസ്സ പന അനുപായതാ പഗേവ പകാസിതാ. **ഇദ**ന്തി "അഞ്ഞത്ര ഉപലാപനായ, അഞ്ഞത്ര മിഥുഭേദാ"തി ച ഇദം വചനം. **കഥായ നയം ലഭിത്വാ**തി "യാവകീവഞ്ച...പേ॰... നോ പരിഹാനീ"തി ഇമായ ഭഗവതോ കഥായ നയം ഉപായം ലഭിത്വാ.

അനുകമ്പായാതി വജ്ജിരാജേസു അനുഗ്ഗഹേന. **അസ്സാ**തി ഭഗവതോ.

കഥന്തി വജ്ജീഹി സദ്ധിം കാതബ്ബയുദ്ധകഥം. **ഉജും കരിസ്സാമീ**തി പടിരാജാനോ ആനേത്വാ പാകാരപരിഖാനം അഞ്ഞഥാഭാവാപാദനേന ഉജുഭാവം കരിസ്സാമി.

പതിട്ഠിതഗുണോതി പതിട്ഠിതാചരിയഗുണോ. **ഇസ്സരാ സന്നിപതന്തു,** മയം അനിസ്സരാ, തത്ഥ ഗന്ത്വാ കിം കരിസ്സാമാതി **ലിച്ഛവിനോ ന സന്നിപതിംസൂ**തി യോജനാ. **സൂരാ സന്നിപതന്തൂ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ.

ബലഭേരിന്തി യുദ്ധായ ബലകായസ്സ ഉട്ഠാനഭേരിം.

ഭിക്ഖുഅപരിഹാനിയധമ്മവണ്ണനാ

൧൩൬. അപരിഹാനായ ഹിതാതി **അപരിഹാനിയാ,** ന പരിഹായന്തി ഏതേഹീതി വാ **അപരിഹാനിയാ,** തേ പന യസ്മാ അപരിഹാനിയാ കാരകാ നാമ ഹോന്തി, തസ്മാ വുത്തം **"അപരിഹാനികരേ"**തി. യസ്മാ പന തേ പരിഹാനികരാനം ഉജുപടിപക്ഖഭൂതാ, തസ്മാ ആഹ **"വുദ്ധിഹേതുഭൂതേ"**തി. യസ്മാ ഭഗവതോ ദേസനാ ഉപരൂപരി ഞാണാലോകം പസാദേന്തീ സത്താനം ഹദയന്ധകാരം വിധമതി, പകാസേതബ്ബേ ച അത്ഥേ ഹത്ഥതലേ ആമലകം വിയ സുട്ഠുതരം പാകടേ കത്വാ ദസ്സേതി, തസ്മാ വുത്തം **"ചന്ദസഹസ്സം...പേ॰... കഥയിസ്സാമീ"**തി.

യസ്മാ ഭഗവാ "തസ്സ ബ്രാഹ്മണസ്സ സമ്മുഖാ വജ്ജീനം അഭിണ്ഹസന്നിപാതാദിപടിപത്തിം കഥേന്തോയേവ അയം അപരിഹാനിയകഥാ അനിയ്യാനികാ വട്ടനിസ്സിതാ, മയ്ഹം പന സാസനേ തഥാരൂപീ കഥാ കഥേതബ്ബാ, സാ ഹോതി നിയ്യാനികാ വിവട്ടനിസ്സിതാ, യായ സാസനം മയ്ഹം പരിനിബ്ബാനതോ പരമ്പി അദ്ധനിയം അസ്സ ചിരട്ഠിതിക"ന്തി ചിന്തേസി, തസ്മാ ഭിക്ഖൂ സന്നിപാതാപേത്വാ തേസം അപരിഹാനിയേ ധമ്മേ ദേസേന്തോ തേനേവ നിയാമേന ദേസേസി. തേന വുത്തം **"ഇദം വജ്ജിസത്തകേ വുത്തസദിസമേവാ"**തി. ഏവം സങ്ഖേപതോ വുത്തമത്ഥം വിത്ഥാരതോ ദസ്സേന്തോ **"ഇധാപി ചാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **"തതോ"**തിആദി ദിസാസു ആഗതസാസനേ വുത്തം തം കഥനം. വിഹാരസീമാ ആകുലാ യസ്മാ, തസ്മാ **ഉപോസഥപവാരണാ ഠിതാ.**

ഓലീയമാനകോതി പാളിതോ, അത്ഥതോ ച വിനസ്സമാനോ. **ഉക്ഖിപാപേന്തോ**തി പഗുണഭാവകരണേന, അത്ഥസംവണ്ണനേന ച പഗ്ഗണ്ഹന്തോ.

സാവത്ഥിയം ഭിക്ഖൂ വിയ പാചിത്തിയം ദേസാപേതബ്ബോതി (പാരാ॰ ൩൬൭ വിത്ഥാരവത്ഥു). **വജ്ജിപുത്തകാ വിയ** ദസവത്ഥുദീപനേന (ചൂളവ॰ ൪൪൬ വിത്ഥാരവത്ഥു). **"ഗിഹിഗതാനീ**തി ഗിഹിപടിസംയുത്താനീ"തി വദന്തി. ഗിഹീസു ഗതാനി, തേഹി ഞാതാനി **ഗിഹിഗതാനി.** ധൂമകാലോ ഏതസ്സാതി **ധൂമകാലികം** ചിതകധൂമവൂപസമതോ പരം അപ്പവത്തനതോ.

ഥിരഭാവപ്പത്താതി സാസനേ ഥിരഭാവം അനിവത്തിതഭാവം ഉപഗതാ. **ഥേരകാരകേഹീ**തി ഥേരഭാവസാധകേഹി സീലാദിഗുണേഹി അസേക്ഖധമ്മേഹി. **ബഹൂ രത്തിയോ**തി പബ്ബജിതാ ഹുത്വാ ബഹൂ രത്തിയോ **ജാനന്തി.** സീലാദിഗുണേസു പതിട്ഠാപനമേവ സാസനേ പരിണായകതാതി ആഹ **"തീസു സിക്ഖാസു പവത്തേന്തീ"**തി.

ഓവാദം ന ദേന്തി അഭാജനഭാവതോ. **പവേണീകഥ**ന്തി ആചരിയപരമ്പരാഭതം സമ്മാപടിപത്തിദീപനം ധമ്മകഥം. **സാരഭൂതം ധമ്മപരിയായ**ന്തി സമഥവിപസ്സനാമഗ്ഗഫലസമ്പാപനേന സാരഭൂതം ബോജ്ഝങ്ഗകോസല്ലഅനുത്തരസീതിഭാവഅധിചിത്തസുത്താദിധമ്മതന്തിം.

പുനബ്ഭവദാനം പുനബ്ഭവോ ഉത്തരപദലോപേന. **ഇതരേ**തി യേ ന പച്ചയവസികാ ന ആമിസചക്ഖുകാ, തേ **ന ഗച്ഛന്തി** തണ്ഹായ വസം.

ആരഞ്ഞകേസൂതി അരഞ്ഞഭാഗേസു അരഞ്ഞപരിയാപന്നേസു. നനു യത്ഥ കത്ഥചിപി തണ്ഹാ സാവജ്ജാ ഏവാതി ചോദനം സന്ധായാഹ **"ഗാമന്തസേനാസനേസു ഹീ"**തിആദി, തേന "അനുത്തരേസു വിമോക്ഖേസു പിഹം ഉപട്ഠാപയതോ"തി ഏത്ഥ വുത്തസിനേഹാദയോ വിയ ആരഞ്ഞകേസു സേനാസനേസു സാലയതാ സേവിതബ്ബപക്ഖിയാ ഏവാതി ദസ്സേതി.

അത്തനാവാതി സയമേവ, തേന പരേഹി അനുസ്സാഹിതാനം സരസേനേവ അനാഗതാനം പേസലാനം ഭിക്ഖൂനം ആഗമനം, ആഗതാനഞ്ച ഫാസുവിഹാരം പച്ചാസിസന്തീതി ദസ്സേതി. **ഇമിനാ നീഹാരേനാ**തി ഇമായ പടിപത്തിയാ. **അഗ്ഗഹിതധമ്മഗ്ഗഹണ**ന്തി അഗ്ഗഹിതസ്സ പരിയത്തിധമ്മസ്സ ഉഗ്ഗഹണം.

ഗഹിതസജ്ഝായകരണ**ന്തി ഉഗ്ഗഹിതസ്സ സുട്ഠു അത്ഥചിന്തനം. ചിന്തനത്ഥോ ഹി **സജ്ഝായസദ്ദോ.**

ഏന്തീതി ഉപഗച്ഛന്തി. **നിസീദന്തി** ആസനപഞ്ഞാപനാദിനാ.

൭൬. ആരമിതബ്ബട്ഠേന **കമ്മം ആരാമോ. കമ്മേ രതാ,** ന ഗന്ഥധുരേ, വാസധുരേ വാതി **കമ്മരതാ, അനുയുത്താ**തി തപ്പരഭാവേന പുനപ്പുനം പസുതാ. **ഇതി കാതബ്ബകമ്മ**ന്തി തം തം ഭിക്ഖൂനം കാതബ്ബം ഉച്ചാവചകമ്മം ചീവരവിചാരണാദി. തേനാഹ **"സേയ്യഥിദ"**ന്തിആദി. **ഉപത്ഥമ്ഭന**ന്തി ദുപട്ടതിപട്ടാദികരണം. തഞ്ഹി പഠമപടലാദീനം ഉപത്ഥമ്ഭനകാരണത്താ തഥാ വുത്തം. യദി ഏവം കഥം അയം കമ്മരാമതാ പടിക്ഖിത്താതി ആഹ **"ഏകച്ചോ ഹീ"**തിആദി.

കരോന്തോ യേവാതി യഥാവുത്തതിരച്ഛാനകഥം കഥേന്തോയേവ. അതിരച്ഛാനകഥാഭാവേപി തസ്സ തത്ഥ തപ്പരഭാവദസ്സനത്ഥം അവധാരണവചനം. **പരിയന്തകാരീ**തി സപരിയന്തം കത്വാ വത്താ. "പരിയന്തവതിം വാചം ഭാസിതാ"തി (ദീ॰ നി॰ ൧.൯, ൧൯൪) ഹി വുത്തം. **അപ്പഭസ്സോ വാ**തി പരിമിതകഥോയേവ ഏകന്തേന കഥേതബ്ബസ്സേവ കഥനതോ. സമാപത്തിസമാപജ്ജനം **അരിയോ തുണ്ഹീഭാവോ.**

നിദ്ദായതിയേവാതി നിദ്ദോക്കമനേ അനാദീനവദസ്സീ നിദ്ദായതിയേവ. ഇരിയാപഥപരിവത്തനാദിനാ ന നം വിനോദേതി.

ഏവം സംസട്ഠോ വാതി വുത്തനയേന ഗണസങ്ഗണികായ സംസട്ഠോ ഏവ **വിഹരതി.**

ദുസ്സീലാ പാപിച്ഛാ നാമാതി സയം നിസ്സീലാ അസന്തഗുണസമ്ഭാവനിച്ഛായ സമന്നാഗതത്താ പാപാ ലാമകാ ഇച്ഛാ ഏതേസന്തി പാപിച്ഛാ.

പാപപുഗ്ഗലേഹി മേത്തികരണതോ **പാപമിത്താ.** തേഹി സദാ സഹ പവത്തനേന **പാപസഹായാ.** തത്ഥ നിന്നതാദിനാ തദധിമുത്തതായ **പാപസമ്പവങ്കാ.**

൭൭. സദ്ധാ ഏതേസം അത്ഥീതി **സദ്ധാ**തി ആഹ **"സദ്ധാസമ്പന്നാ"**തി. ആഗമനീയപടിപദായ ആഗതസദ്ധാ **ആഗമനീയസദ്ധാ,** സാ സാതിസയാ മഹാബോധിസത്താനം പരോപദേസേന വിനാ സദ്ധേയ്യവത്ഥും അവിപരീതതോ ഓഗാഹേത്വാ അധിമുച്ചനതോതി ആഹ **"സബ്ബഞ്ഞുബോധിസത്താനം ഹോതീ"**തി. സച്ചപടിവേധതോ ആഗതസദ്ധാ **അധിഗമസദ്ധാ** സുരബന്ധാദീനം (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൩.൧൧൭; ധ॰ പ॰ അട്ഠ॰ ൧.സുപ്പബുദ്ധകുട്ഠിവത്ഥു; ഉദാ॰ അട്ഠ॰ ൪൩) വിയ. "സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ ഭഗവാ"തിആദിനാ ബുദ്ധാദീസു ഉപ്പജ്ജനകപസാദോ **പസാദസദ്ധാ** മഹാകപ്പിനരാജാദീനം (അ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧.൨൩൧; ധ॰ പ॰ അട്ഠ॰ ൧.മഹാകപ്പിനത്ഥേരവത്ഥു; ഥേരഗാ॰ അട്ഠ॰ ൨.മഹാകപ്പിനത്ഥേരഗാഥാവണ്ണനാ, വിത്ഥാരോ) വിയ. "ഏവമേത"ന്തി ഓക്കന്തിത്വാ പക്ഖന്ദിത്വാ സദ്ദഹനവസേന കപ്പനം **ഓകപ്പനം. ദുവിധാപീ**തി പസാദസദ്ധാപി ഓകപ്പനസദ്ധാപി. തത്ഥ പസാദസദ്ധാ അപരനേയ്യരൂപാ ഹോതി സവനമത്തേന പസീദനതോ. ഓകപ്പനസദ്ധാ സദ്ധേയ്യവത്ഥും

ഓഗാഹേത്വാ അനുപവിസിത്വാ ''ഏവമേത''ന്തി പച്ചക്ഖം കരോന്തീ വിയ പവത്തതി. തേനാഹ **"സദ്ധാധിമുത്തോ വക്കലിത്ഥേരസദിസോ ഹോതീ"**തി. **തസ്സ ഹീ**തി ഓകപ്പനസദ്ധായ സമന്നാഗതസ്സ. ഹിരീ ഏതസ്സ അത്ഥീതി **ഹിരി,** ഹിരി മനോ ഏതേസന്തി **ഹിരിമനാ**തി ആഹ **"പാപ...പേ॰... ചിത്താ"**തി. പാപതോ ഓത്തപ്പേന്തി ഉബ്ബിജ്ജന്തി ഭായന്തീതി **ഓത്തപ്പീ.**

ബഹു സുതം സുത്തഗേയ്യാദി ഏതേനാതി **ബഹുസ്സുതോ,** സുതഗ്ഗഹണം ചേത്ഥ നിദസ്സനമത്തം ധാരണപരിചയപരിപുച്ഛാനുപേക്ഖനദിട്ഠിനിജ്ഝാനാനം പേത്ഥ ഇച്ഛിതബ്ബത്താ. സവനമൂലകത്താ വാ തേസമ്പി തഗ്ഗഹണേനേവ ഗഹണം ദട്ഠബ്ബം. അത്ഥകാമേന പരിയാപുണിതബ്ബതോ, ദിട്ഠധമ്മികാദിപുരിസത്ഥസിദ്ധിയാ പരിയത്തഭാവതോ ച **പരിയത്തി,** തീണി പിടകാനി. **സച്ചപ്പടിവേധോ** സച്ചാനം പടിവിജ്ഝനം. തദപി ബാഹുസച്ചം യഥാവുത്തബാഹുസച്ചകിച്ചനിപ്ഫത്തിതോ. **പരിയത്തി അധിപ്പേതാ** സച്ചപടിവേധാവഹേന ബാഹുസച്ചേന ബഹുസ്സുതഭാവസ്സ ഇധ ഇച്ഛിതത്താ. **സോ**തി പരിയത്തിബഹുസ്സുതോ. **ചതുബ്ബിധോ ഹോതി** പഞ്ചമസ്സ പകാരസ്സ അഭാവതോ. **സബ്ബത്ഥകബഹുസ്സുതോ**തി നിസ്സയമുച്ചനകബഹുസ്സുതാദയോ വിയ പദേസികോ അഹുത്വാ പിടകത്തയേ സബ്ബത്ഥകമേവ ബാഹുസച്ചസബ്ഭാവതോ സബ്ബസ്സ അത്ഥസ്സ കായനതോ കഥനതോ സബ്ബത്ഥകബഹുസ്സുതോ. **തേ ഇധ അധിപ്പേതാ** പടിപത്തിപടിവേധസദ്ധമ്മാനം മൂലഭൂതേ പരിയത്തിസദ്ധമ്മേ സുപ്പതിട്ഠിതഭാവതോ.

ആരദ്ധന്തി പഗ്ഗഹിതം. തം പന ദുവിധമ്പി വീരിയാരമ്ഭവിഭാഗേന ദസ്സേതും **"തഥാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ഏകകാ**തി ഏകാകിനോ, വൂപകട്ഠവിഹാരിനോതി അത്ഥോ.

പുച്ഛിത്വാതി പരതോ പുച്ഛിത്വാ. **സമ്പടിച്ഛാപേതു**ന്തി ''ത്വം അസുകനാമോ''തി വത്വാ തേഹി ''ആമാ''തി പടിജാനാപേതുന്തി അത്ഥോ. ഏവം ചിരകതാദിഅനുസ്സരണസമത്ഥസതിനേപക്കാനം അപ്പകസിരേനേവ സതിസമ്ബോജ്ഝങ്ഗഭാവനാപാരിപൂരിം ഗച്ഛതീതി ദസ്സനത്ഥം **"ഏവരൂപേ ഭിക്ഖൂ സന്ധായാ"**തി വുത്തം. തേനേവാഹ ''അപിചാ''തിആദി.

ഛന്ന. ബുജ്ഝതി ഏതായാതി ''ബോധീ''തി ലദ്ധനാമായ സമ്മാദിട്ഠിആദിധമ്മസാമഗ്ഗിയാ അങ്ഗോതി **ബോജ്ഝങ്ഗോ,** പസത്ഥോ, സുന്ദരോ വാ ബോജ്ഝങ്ഗോ **സമ്ബോജ്ഝങ്ഗോ. ഉപട്ഠാനലക്ഖണോ**തി കായവേദനാചിത്തധമ്മാനം അസുഭദുക്ഖാനിച്ചാനത്തഭാവസല്ലക്ഖണസങ്ഖാതം ആരമ്മണേ ഉപട്ഠാനം ലക്ഖണം ഏതസ്സാതി ഉപട്ഠാനലക്ഖണോ. ചതുന്നം അരിയസച്ചാനം പീളനാദിപ്പകാരതോ വിചയോ ഉപപരിക്ഖാ ലക്ഖണം ഏതസ്സാതി **പവിചയലക്ഖണോ.** അനുപ്പന്നാ കുസലാനുപ്പാദനാദിവസേന ചിത്തസ്സ പഗ്ഗഹോ പഗ്ഗണ്ഹനം ലക്ഖണം ഏതസ്സാതി **പഗ്ഗഹലക്ഖണോ.** ഫരണം വിപ്ഫാരികതാ ലക്ഖണം ഏതസ്സാതി **ഫരണലക്ഖണോ.** ഉപസമോ കായചിത്തപരിളാഹാനം വൂപസമനം ലക്ഖണം ഏതസ്സാതി **ഉപസമലക്ഖണോ.** അവിക്ഖേപോ വിക്ഖേപവിദ്ധംസനം ലക്ഖണം ഏതസ്സാതി **അവിക്ഖേപലക്ഖണോ.** ലീനുദ്ധച്ചരഹിതേ അധിചിത്തേ പവത്തമാനേ പഗ്ഗഹനിഗ്ഗഹസമ്പഹംസനേസു അബ്യാവടത്താ അജ്ഝുപേക്ഖനം പടിസങ്ഖാനം ലക്ഖണം ഏതസ്സാതി **പടിസങ്ഖാനലക്ഖണോ.**

ചതൂഹി കാരണേഹീതി സതിസമ്പജഞ്ഞം, മുട്ഠസ്സതിപുഗ്ഗലപരിവജ്ജനാ, ഉപട്ഠിതസ്സതിപുഗ്ഗലസേവനാ, തദധിമുത്തതാതി ഇമേഹി ചതൂഹി കാരണേഹി. **ഛഹി കാരണേഹീ**തി പരിപുച്ഛകതാ, വത്ഥുവിസദകിരിയാ, ഇന്ദ്രിയസമത്തപടിപാദനാ, ദുപ്പഞ്ഞപുഗ്ഗലപരിവജ്ജനാ, പഞ്ഞവന്തപുഗ്ഗലസേവനാ, തദധിമുത്തതാതി ഇമേഹി ഛഹി കാരണേഹി. **മഹാസതിപട്ഠാനവണ്ണനായം** പന "സത്തഹി കാരണേഹീ" (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൩൮൫; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൧൮) വക്ഖതി, തം ഗമ്ഭീരഞാണചരിയാപച്ചവേക്ഖണാതി ഇമം കാരണം പക്ഖിപിത്വാ വേദിതബ്ബം. **നവഹി കാരണേഹീ**തി അപായഭയപച്ചവേക്ഖണാ, ഗമനവീഥിപച്ചവേക്ഖണാ, പിണ്ഡപാതസ്സ അപചായനതാ, ദായജ്ജമഹത്തപച്ചവേക്ഖണാ, സത്ഥുമഹത്തപച്ചവേക്ഖണാ, സബ്രഹ്മചാരീമഹത്തപച്ചവേക്ഖണാ, കുസീതപുഗ്ഗലപരിവജ്ജനാ, ആരദ്ധവീരിയപുഗ്ഗലസേവനാ, തദധിമുത്തതാതി ഇമേഹി നവഹി കാരണേഹി. **മഹാസതിപട്ഠാനവണ്ണനായം** (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൩൮൫; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൧൮) പന ആനിസംസദസ്സാവിതാ, ജാതിമഹത്തപച്ചവേക്ഖണാതി ഇമേഹി സദ്ധിം "ഏകാദസാ"തി വക്ഖതി. **ദസഹി കാരണേഹീ**തി ബുദ്ധാനുസ്സതി, ധമ്മാനുസ്സതി, സങ്ഘസീലചാഗദേവതാഉപസമാനുസ്സതി, ലൂഖപുഗ്ഗലപരിവജ്ജനാ, സിനിദ്ധപുഗ്ഗലസേവനാ, തദധിമുത്തതാതി ഇമേഹി ദസഹി. **മഹാസതിപട്ഠാനവണ്ണനായം** (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൩൮൫; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൧൮) പന പസാദനിയസുത്തന്തപച്ചവേക്ഖണായ സദ്ധിം "ഏകാദസാ"തി വക്ഖതി. **സത്തഹി കാരണേഹീ**തി പണീതഭോജനസേവനതാ , ഉതുസുഖസേവനതാ, ഇരിയാപഥസുഖസേവനതാ, മജ്ഝത്തപയോഗതാ, സാരദ്ധകായപുഗ്ഗലപരിവജ്ജനതാ , പസ്സദ്ധകായപുഗ്ഗലസേവനതാ, തദധിമുത്തതാതി ഇമേഹി സത്തഹി. **ദസഹി കാരണേഹീ**തി വത്ഥുവിസദകിരിയാ, ഇന്ദ്രിയസമത്തപടിപാദനാ, നിമിത്തകുസലതാ, സമയേ ചിത്തസ്സ പഗ്ഗഹണം, സമയേ ചിത്തസ്സ നിഗ്ഗഹണം, സമയേ ചിത്തസ്സ സമ്പഹംസനം, സമയേ ചിത്തസ്സ അജ്ഝുപേക്ഖനം, അസമാഹിതപുഗ്ഗലപരിവജ്ജനം, സമാഹിതപുഗ്ഗലസേവനം, തദധിമുത്തതാതി ഇമേഹി ദസഹി കാരണേഹി. **മഹാസതിപട്ഠാനവണ്ണനായം** (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൩൮൫; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൧൮) പന "ഝാനവിമോക്ഖപച്ചവേക്ഖണാ"തി ഇമിനാ സദ്ധിം "ഏകാദസഹീ"തി വക്ഖതി. **പഞ്ചഹി കാരണേഹീ**തി സത്തമജ്ഝത്തതാ, സങ്ഖാരമജ്ഝത്തതാ, സത്തസങ്ഖാരകേലായനപുഗ്ഗലപരിവജ്ജനാ, സത്തസങ്ഖാരമജ്ഝത്തപുഗ്ഗലസേവനാ, തദധിമുത്തതാതി ഇമേഹി പഞ്ചഹി കാരണേഹി. യം പനേത്ഥ വത്തബ്ബം, തം **മഹാസതിപട്ഠാനവണ്ണനായം** (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൩൮൫; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൧൮) ആഗമിസ്സതി. കാമം ബോധിപക്ഖിയധമ്മാ നാമ നിപ്പരിയായതോ അരിയമഗ്ഗസമ്പയുത്താ ഏവ നിയ്യാനികഭാവതോ. സുത്തന്തദേസനാ നാമ പരിയായകഥാതി **"ഇമിനാ വിപസ്സനാ…പേ॰… കഥേസീ"**തി വുത്തം.

൧൮൦. തേഭൂമകേ സങ്ഖാരേ "അനിച്ചാ"തി അനുപസ്സതി ഏതായാതി **അനിച്ചാനുപസ്സനാ,** തഥാ പവത്താ വിപസ്സനാ, സാ പന യസ്മാ അത്തനാ സഹഗതസഞ്ഞായ ഭാവിതായ വിഭാവിതാ ഏവ ഹോതീതി വുത്തം **"അനിച്ചാനുപസ്സനായ സദ്ധിം ഉപ്പന്നസഞ്ഞാ"**തി. സഞ്ഞാസീസേന വായം വിപസ്സനായ ഏവ നിദ്ദേസോ. **അനത്തസഞ്ഞാദീസുപി** ഏസേവ നയോ.

ലോകിയവിപസ്സനാപി ഹോന്തി, യസ്മാ "അനിച്ച"ന്തിആദിനാ താ പവത്തന്തീതി. **ലോകിയവിപസ്സനാപീ**തി പി-സദ്ദേന മിസ്സകാപേക്ഖ സന്തീതി അത്ഥതോ ആപന്നന്തി അത്ഥാപത്തിസിദ്ധമത്ഥം നിദ്ധാരേത്വാ സരൂപതോ ദസ്സേതും **"വിരാഗോ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ആഗതവസേനാ**തി തഥാ ആഗതപാളിവസേന "വിരാഗോ നിരോധോ"തി ഹി തത്ഥ നിബ്ബാനം വുത്തന്തി ഇധ "വിരാഗസഞ്ഞാ, നിരോധസഞ്ഞാ"തി വുത്തസഞ്ഞാ നിബ്ബാനാരമ്മണാപി സിയും. തേന വുത്തം **"ദ്വേ ലോകുത്തരാപി ഹോന്തീ"**തി.

൮൪. മേത്താ ഏതസ്സ അത്ഥീതി **മേത്തം,** ചിത്തം. തംസമുട്ഠാനം കായകമ്മം **മേത്തം കായകമ്മം.** ഏസ നയോ സേസദ്വയേപി. ഇമാനിപി മേത്താകായകമ്മാദീനി ഭിക്ഖൂനം വസേന ആഗതാനി തേസം സേട്ഠപരിസഭാവതോ. യഥാ പന ഭിക്ഖൂസുപി ലബ്ഭന്തി, ഏവം ഗിഹീസുപി ലബ്ഭന്തി ചതുപരിസസാധാരണത്താതി തം ദസ്സേന്തോ **"ഭിക്ഖൂനഞ്ഹീ"**തിആദിമാഹ. കാമം ആദിബ്രഹ്മചരിയകധമ്മസ്സവനേനപി മേത്താകായകമ്മാനി ലബ്ഭന്തി, നിപ്പരിയായതോ പന ചാരിത്തധമ്മസ്സവനേന അയമത്ഥോ ഇച്ഛിതോതി ദസ്സേന്തോ **"ആഭിസമാചാരികധമ്മപൂരണ"**ന്തി ആഹ. **തേപിടകമ്പി ബുദ്ധവചനം** പരിപുച്ഛനഅത്ഥകഥനവസേന പവത്തിയമാനം ഹിതജ്ഝാസയേന പവത്തിതബ്ബതോ.

ആവീതി പകാസം, പകാസഭാവോ ചേത്ഥ യം ഉദ്ദിസ്സ തം കായകമ്മം കരീയതി, തസ്സ സമ്മുഖഭാവതോതി ആഹ **"സമ്മുഖാ"**തി. **രഹോ**തി അപ്പകാസം, അപ്പകാസതാ ച യം ഉദ്ദിസ്സ തം കായകമ്മം കരീയതി, തസ്സ പച്ചക്ഖാഭാവതോതി ആഹ **"പരമ്മുഖാ"**തി. **സഹായഭാവഗമനം** തേസം പുരതോ. **ഉഭയേഹീ**തി നവകേഹി, ഥേരേഹി ച.

പഗ്ഗയ്ഹാതി പഗ്ഗണ്ഹിത്വാ ഉച്ചം കത്വാ.

കാമം മേത്താസിനേഹസിനിദ്ധാനം നയനാനം ഉമ്മീലനാ, പസന്നേന മുഖേന ഓലോകനഞ്ച മേത്തം കായകമ്മമേവ, യസ്സ പന ചിത്തസ്സ വസേന നയനാനം മേത്താസിനേഹസിനിദ്ധതാ, മുഖസ്സ ച പസന്നതാ, തം സന്ധായ വുത്തം **"മേത്തം മനോകമ്മം നാമാ"**തി.

ലാഭസദ്ദോ കമ്മസാധനോ "ലാഭാവത, ലാഭോ ലദ്ധോ"തിആദീസു വിയ, സോ ചേത്ഥ "ധമ്മലദ്ധാ"തി വചനതോ അതീതകാലികോതി ആഹ **"ചീവരാദയോ ലദ്ധപച്ചയാ"**തി. ധമ്മതോ ആഗതാതി **ധമ്മികാ.** തേനാഹ "ധമ്മലദ്ധാ"തി. ഇമമേവ ഹി അത്ഥം ദസ്സേതും **"കുഹനാദീ"**തിആദി വുത്തം. ചിത്തേന വിഭജനപുബ്ബകം കായേന വിഭജനന്തി മൂലമേവ ദസ്സേതും **"ഏവം ചിത്തേന വിഭജന"**ന്തി വുത്തം, തേന ചിത്തുപ്പാദമത്തേനപി പടിവിഭാഗോ ന കാതബ്ബോതി ദസ്സേതി. **അപ്പടിവിഭത്ത**ന്തി ഭാവനപുംസകനിദ്ദേസോ, അപ്പടിവിഭത്തം വാ ലാഭം ഭുഞ്ജതീതി കമ്മനിദ്ദേസോ ഏവ.

തം തം നേവ ഗിഹീനം ദേതി അത്തനോ ആജീവസോധനത്ഥം. **ന അത്തനാ ഭുഞ്ജതീ**തി അത്തനാവ ന പരിഭുഞ്ജതി "മയ്ഹം അസാധാരണഭോഗിതാ മാ ഹോതൂ"തി. **"പടിഗ്ഗണ്ഹന്തോ ച...പേ॰... പസ്സതീ"**തി ഇമിനാ തസ്സ ലാഭസ്സ തീസുപി കാലേസു സാധാരണതോ ഠപനം ദസ്സിതം. **"പടിഗ്ഗണ്ഹന്തോ ച സങ്ഘേന സാധാരണം ഹോതൂ"**തി ഇമിനാ പടിഗ്ഗഹണകാലോ ദസ്സിതോ,

“ഗഹേത്വാ…പേ॰… പസ്സതീ”തി ഇമിനാ പടിഗ്ഗഹിതകാലോ, തദുഭയം പന താദിസേന പുബ്ബാഭോഗേന വിനാ ന ഹോതീതി അത്ഥസിദ്ധോ പുരിമകാലോ. തയിദം പടിഗ്ഗഹണതോ പുബ്ബേ വസ്സ ഹോതി “സങ്ഘേന സാധാരണം ഹോതൂതി പടിഗ്ഗഹേസ്സാമീ”തി. പടിഗ്ഗണ്ഹന്തസ്സ ഹോതി “സങ്ഘേന സാധാരണം ഹോതൂതി പടിഗ്ഗണ്ഹാമീ”തി. പടിഗ്ഗഹേത്വാ ഹോതി “സങ്ഘേന സാധാരണം ഹോതൂതി പടിഗ്ഗഹിതം മയാ”തി ഏവം തിലക്ഖണസമ്പന്നം കത്വാ ലദ്ധലാഭം ഓസാനലക്ഖണം അവികോപേത്വാ പരിഭുഞ്ജന്തോ സാധാരണഭോഗീ, അപ്പടിവിഭത്തഭോഗീ ച ഹോതി.

ഇമം പന സാരണീയധമ്മന്തി ഇമം ചതുത്ഥം സരിതബ്ബയുത്തധമ്മം. **ന ഹി… പേ॰… ഗണ്ഹന്തി,** തസ്മാ സാധാരണഭോഗിതാ ഏവ ദുസ്സീലസ്സ നത്ഥീതി ആരമ്ഭോപി താവ ന സമ്ഭവതി, കുതോ പൂരണന്തി അധിപ്പായോ. **“പരിസുദ്ധസീലോ”**തി ഇമിനാ ലാഭസ്സ ധമ്മികഭാവം ദസ്സേതി. **“വത്തം അഖണ്ഡേന്തോ”**തി ഇമിനാ അപ്പടിവിഭത്തഭോഗിതം, സാധാരണഭോഗിതഞ്ച ദസ്സേതി. സതി പന തദുഭയേ സാരണീയധമ്മോ പൂരിതോ ഏവ ഹോതീതി ആഹ **“പൂരേതീ”**തി. **“ഓദിസ്സകം കത്വാ”**തി ഏതേന അനോദിസ്സകം കത്വാ പിതുനോ, ആചരിയുപജ്ഝായാദീനം വാ ഥേരാസനതോ പട്ഠായ ദേന്തസ്സ സാരണീയധമ്മോയേവ ഹോതീതി. **സാരണീയധമ്മോ പനസ്സ ന ഹോതീ**തി പടിജഗ്ഗനട്ഠാനേ ഓദിസ്സകം കത്വാ ദിന്നത്താ. തേനാഹ **“പലിബോധജഗ്ഗനം നാമ ഹോതീ”**തിആദി. യദി ഏവം സബ്ബേന സബ്ബം സാരണീയധമ്മപൂരകസ്സ ഓദിസ്സകദാനം ന വട്ടതീതി? നോ ന വട്ടതി യുത്തട്ഠാനേതി ദസ്സേന്തോ **“തേന പനാ”**തിആദിമാഹ. ഗിലാനാദീനം ഓദിസ്സകം കത്വാ ദാനം അപ്പടിവിഭാഗപക്ഖികം “അസുകസ്സ ന ദസ്സാമീ”തി പടിക്ഖേപസ്സ അഭാവതോ. ബ്യതിരേകപ്പധാനോ ഹി പടിവിഭാഗോ. തേനാഹ **“അവസേസ”**ന്തിആദി. **അദാതുമ്പീതി പി**-സദ്ദേന ദാതുമ്പി വട്ടതീതി ദസ്സേതി, തഞ്ച ഖോ കരുണായനവസേന, ന വത്തപൂരണവസേന.

സുസിക്ഖിതായാതി സാരണീയധമ്മപൂരണവിധിമ്ഹി സുട്ഠു സിക്ഖിതായ, സുകുസലായാതി അത്ഥോ. ഇദാനി തസ്സാ കോസല്ലം ദസ്സേതും **“സുസിക്ഖിതായ ഹീ”**തിആദി വുത്തം. **“ദ്വാദസഹി വസ്സേഹി പൂരതി, ന തതോ ഓര”**ന്തി ഇമിനാ തസ്സ ദുപ്പൂരണം ദസ്സേതി. തഥാ ഹി സോ മഹപ്ഫലോ മഹാനിസംസോ, ദിട്ഠധമ്മികേഹിപി താവ ഗരുതരേഹി ഫലാനിസംസേഹി ച അനുഗതോ. തംസമങ്ഗീ ച പുഗ്ഗലോ വിസേസലാഭീ അരിയപുഗ്ഗലോ വിയ ലോകേ അച്ഛരിയബ്ഭുതധമ്മസമന്നാഗതോ ഹോതി. തഥാ ഹി സോ ദുപ്പജഹം ദാനമയസ്സ, സീലമയസ്സ ച പുഞ്ഞസ്സ പടിപക്ഖധമ്മം സുദൂരേ വിക്ഖമ്ഭിതം കത്വാ സുവിസുദ്ധേന ചേതസാ ലോകേ പാകടോ പഞ്ഞാതോ ഹുത്വാ വിഹരതി, തസ്സിമമത്ഥം ബ്യതിരേകതോ, അന്വയതോ ച വിഭാവേതും **“സചേ ഹീ”**തിആദി വുത്തം, തം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

ഇദാനി യേ സമ്പരായികേ, ദിട്ഠധമ്മികേ ച ആനിസംസേ ദസ്സേതും **“ഏവ”**ന്തിആദി വുത്തം. **നേവ ഇസ്സാ, ന മച്ഛരിയം ഹോതി** ചിരകാലഭാവനായ വിധുതഭാവതോ. **മനുസ്സാനം പിയോ ഹോതി** പരിച്ചാഗസീലതായ വിസുദ്ധത്താ. തേനാഹ “ദദം പിയോ ഹോതി ഭജന്തി നം ബഹൂ”തിആദി (അ॰ നി॰ ൫.൩൪). **സുലഭപച്ചയോ ഹോതി** ദാനവസേന ഉളാരജ്ഝാസയാനം പച്ചയലാഭസ്സ ഇധാനിസംസഭാവതോ ദാനസ്സ. **പത്തഗതം അസ്സ ദിയ്യമാനം ന ഖീയതി**

പത്തഗതവസേന ദ്വാദസവസ്സികസ്സ മഹാപത്തസ്സ അവിച്ഛേദേന പൂരിതത്താ. **അഗ്ഗഭണ്ഡം ലഭതി** ദേവസികം ദക്ഖിണേയ്യാനം അഗ്ഗതോ പട്ഠായ ദാനസ്സ ദിന്നത്താ. **ഭയേവാ...പേ॰... ആപജ്ജന്തി** ദേയ്യപടിഗ്ഗാഹകവികപ്പം അകത്വാ അത്തനി നിരപേക്ഖചിത്തേന ചിരകാലം ദാനപൂരതായ പസാദിതചിത്തത്താ.

തത്രാതി തേസു ആനിസംസേസു വിഭാവേതബ്ബേസു. **ഇമാനി** തം ദീപനാനി **വത്ഥൂനി** കാരണാനി. **അലഭന്താപീ**തി അമഹാപുഞ്ഞതായ ന ലാഭിനോ സമാനാപി. **ഭിക്ഖാചാരമഗ്ഗസഭാഗ**ന്തി സഭാഗം തബ്ഭാഗിയം ഭിക്ഖാചാരമഗ്ഗം **ജാനന്തി.**

അനുത്തരിമനുസ്സധമ്മത്താ, ഥേരാനം സംസയവിനോദനത്ഥഞ്ച **"സാരണീയധമ്മോ മേ ഭന്തേ പൂരിതോ"**തി ആഹ. തഥാ ഹി ദുതിയവത്ഥുസ്മിമ്പി ഥേരേന അത്താ പകാസിതോ. മനുസ്സാനം പിയതായ, സുലഭപച്ചയതായപി ഇദം വത്ഥുമേവ. പത്തഗതാഖീയനസ്സ പന വിസേസം വിഭാവനതോ **"ഇദം താവ... പേ॰... ഏത്ഥ വത്ഥു"**ന്തി വുത്തം.

ഗിരിഭണ്ഡമഹാപൂജായാതി ചേതിയഗിരിമ്ഹി സകലലങ്കാദീപേ, യോജനപ്പമാണേ സമുദ്ദേ ച നാവാസങ്ഘാടാദികേ ഠപേത്വാ ദീപപുപ്ഫഗന്ധാദീഹി കരിയമാനമഹാപൂജായം. **പരിയായേനപീ**തി ലേസേനപി. **അനുച്ഛവിക**ന്തി സാരണീയധമ്മപൂരണതോപി **ഇദം** യഥാഭൂതപ്പവേദനം **തുമ്ഹാകം അനുച്ഛവിക**ന്തി അത്ഥോ.

അനാരോചേത്വാവ പലായിംസു ചോരഭയേന. ''അത്തനോ ദുജ്ജീവികായാ''തി ച വദന്തി.

വട്ടിസ്സതീതി കപ്പിസ്സതി. **ഥേരീ സാരണീയധമ്മപൂരികാ അഹോസി,** ഥേരസ്സ പന സീലതേജേനേവ ദേവതാ ഉസ്സുക്കം ആപജ്ജി.

നത്ഥി ഏതേസം ഖണ്ഡന്തി **അഖണ്ഡാനി.** തം പന നേസം ഖണ്ഡം ദസ്സേതും **"യസ്സാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ ഉപസമ്പന്നസീലാനം ഉദ്ദേസക്കമേന ആദി അന്താ വേദിതബ്ബാ. തേനാഹ **"സത്തസൂ"**തിആദി. അനുപസമ്പന്നസീലാനം പന സമാദാനക്കമേനപി ആദി അന്താ ലബ്ഭന്തി. **പരിയന്തേ ഛിന്നസാടകോ വിയാ**തി വത്ഥന്തേ, ദസന്തേ വാ ഛിന്നവത്ഥം വിയ, വിസദിസൂദാഹരണം ചേതം ''അഖണ്ഡാനീ''തി ഇമസ്സ അധിഗതത്താ. ഏവം സേസാനിപി ഉദാഹരണാനി. ഖണ്ഡിതഭിന്നതാ ഖണ്ഡം, തം ഏതസ്സ അത്ഥീതി **ഖണ്ഡം,** സീലം. **"ഛിദ്ദ"**ന്തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ. **വേമജ്ഝേ ഭിന്നം** വിനിവിജ്ഝനവസേന വിസഭാഗവണ്ണേന ഗാവീ വിയാതി സമ്ബന്ധോ. സബലരഹിതാനി **അസബലാനി.** തഥാ **അകമ്മാസാനി.** സീലസ്സ **തണ്ഹാദാസബ്യതോ മോചനം** വിവട്ടൂപനിസ്സയഭാവാപാദനം. യസ്മാ ച തംസമങ്ഗീപുഗ്ഗലോ സേരീ സയംവസീ ഭുജിസ്സോ നാമ ഹോതി, തസ്മാപി ഭുജിസ്സാനി. തേനേവാഹ **"ഭുജിസ്സഭാവകാരണതോ ഭുജിസ്സാനീ"**തി. സുപരിസുദ്ധഭാവേന പാസംസത്താ **വിഞ്ഞുപസത്ഥാനി.** ഇമിനാഹം സീലേന ദേവോ വാ ഭവേയ്യം, ദേവഞ്ഞതരോ വാ, തത്ഥ ''നിച്ചോ ധുവോ സസ്സതോ''തി, ''സീലേന സുദ്ധീ''തി ച ഏവം ആദിനാ **തണ്ഹാദിട്ഠീഹി അപരാമട്ഠത്താ.** ''അയം തേ സീലേസു ദോസോ''തി ചതൂസുപി വിപത്തീസു യായ കായചി വിപത്തിയാ ദസ്സനേന **പരാമട്ഠും** അനുദ്ധംസേതും. സമാധിസംവത്തനപ്പയോജനാനി **സമാധിസംവത്തനികാനി.**

സമാനഭാവൂപഗതസീലാതി സീലസമ്പത്തിയാ സമാനഭാവം ഉപഗതസീലാ സഭാഗവുത്തികാ. കാമം പുഥുജ്ജനാനഞ്ച ചതുപാരിസുദ്ധിസീലേ നാനത്തം ന സിയാ, തം പന ന ഏകന്തികം, ഇദം ഏകന്തികം നിയതഭാവതോതി ആഹ **"നത്ഥി മഗ്ഗസീലേ നാനത്ത"**ന്തി. **തം സന്ധായേതം വുത്ത**ന്തി മഗ്ഗസീലം സന്ധായ ഏതം "യാനി താനി സീലാനീ"തിആദി വുത്തം.

യായന്തി യാ അയം മയ്ഹഞ്ചേവ തുമ്ഹാകഞ്ച പച്ചക്ഖഭൂതാ . **ദിട്ഠീ**തി മഗ്ഗസമ്മാദിട്ഠി. **നിദ്ദോസാ**തി നിധുതദോസാ, സമുച്ഛിന്നരാഗാദിപാപധമ്മാതി അത്ഥോ. **നിയ്യാതീ**തി വട്ടദുക്ഖതോ നിസ്സരതി നിഗച്ഛതി. സയം നിയ്യന്തസ്സേവ ഹി "തംസമങ്ഗീപുഗ്ഗലം വട്ടദുക്ഖതോ നിയ്യാപേതീ"തി വുച്ചതി. യാ സത്ഥു അനുസിട്ഠി, തം കരോതീതി **തക്കരോ,** തസ്സ, യഥാനുസിട്ഠം പടിപജ്ജനകസ്സാതി അത്ഥോ. **സമാനദിട്ഠിഭാവ**ന്തി സദിസദിട്ഠിഭാവം സച്ചസമ്പടിവേധേന അഭിന്നദിട്ഠിഭാവം. **വുദ്ധിയേവാ**തി അരിയവിനയേ ഗുണേഹി വുഡ്ഢിയേവ, നോ പരിഹാനീതി അയം അപരിഹാനിയധമ്മദേസനാ അത്തനോപി സാസനസ്സ അദ്ധനിയതം ആകങ്ഖന്തേന ഭഗവതാ ഇധ ദേസിതാ.

൧൮൨. **ആസന്നപരിനിബ്ബാനത്താ**തി കതിപയമാസാധികേന സംവച്ഛരമത്തേന പരിനിബ്ബാനം ഭവിസ്സതീതി കത്വാ വുത്തം. **ഏതംയേവാ**തി "ഇതി സീല"ന്തിആദികംയേവ **ഇതി സീല**ന്തി ഏത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദോ പകാരത്ഥോ, പരിമാണത്ഥോ ച ഏകജ്ഝം കത്വാ ഗഹിതോതി ആഹ **"ഏവം സീലം ഏത്തകം സീല"**ന്തി. **ഏവം സീല**ന്തി ഏവം പഭേദം സീലം. **ഏത്തക**ന്തി ഏതം പരമം, ന ഇതോ ഭിയ്യോ. **ചതുപാരിസുദ്ധിസീല**ന്തി മഗ്ഗസ്സ സമ്ഭാരഭൂതം ലോകിയചതുപാരിസുദ്ധിസീലം. **ചിത്തേകഗ്ഗതാ സമാധീ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **യസ്മിം സീലേ ഠത്വാ**തി യസ്മിം ലോകുത്തരകുസലസ്സ പദട്ഠാനഭൂതേ "പുബ്ബേവ ഖോ പനസ്സ കായകമ്മം വചീകമ്മം ആജീവോ സുപരിസുദ്ധോ ഹോതീ"തി (മ॰ നി॰ ൩.൪൩൧; കഥാ॰ ൮൭൪) ഏവം വുത്തസീലേ പതിട്ഠായ. **ഏസോ**തി മഗ്ഗഫലസമാധി. **പരിഭാവിതോ**തി തേന സീലേന സബ്ബസോ ഭാവിതോ സമ്ഭാവിതോ. **മഹപ്ഫലോ ഹോതി മഹാനിസംസോ**തി മഗ്ഗസമാധി താവ സാമഞ്ഞഫലേഹി മഹപ്ഫലോ, വട്ടദുക്ഖവൂപസമേന മഹാനിസംസോ. ഇതരോ പടിപ്പസ്സദ്ധിപ്പഹാനേന മഹപ്ഫലോ, നിബ്ബുതിസുഖുപ്പത്തിയാ മഹാനിസംസോ. **യമ്ഹി സമാധിമ്ഹി ഠത്വാ**തി യസ്മിം ലോകുത്തരകുസലസ്സ പദട്ഠാനഭൂതേ പാദകജ്ഝാനസമാധിമ്ഹി ചേവ വുട്ഠാനഗാമിനിസമാധിമ്ഹി ച ഠത്വാ. **സാ**തി മഗ്ഗഫലപഞ്ഞാ. **തേന പരിഭാവിതാ**തി തേന യഥാവുത്തസമാധിനാ സബ്ബസോ ഭാവിതാ പരിഭാവിതാ. മഹപ്ഫലമഹാനിസംസതാ സമാധിമ്ഹി വുത്തനയേന വേദിതബ്ബാ. അപി ച തേ ബോജ്ഝങ്ഗമഗ്ഗങ്ഗഝാനങ്ഗപ്പഭേദഹേതുതായ **മഹപ്ഫലാ** സത്തദക്ഖിണേയ്യപുഗ്ഗലവിഭാഗഹേതുതായ **മഹാനിസംസാ**തി വേദിതബ്ബാ. **യായ പഞ്ഞായ ഠത്വാ**തി യായം വിപസ്സനാപഞ്ഞായം, സമാധിവിപസ്സനാപഞ്ഞായം വാ ഠത്വാ. സമഥയാനികസ്സ ഹി സമാധിസഹഗതാപി പഞ്ഞാ മഗ്ഗാധിഗമായ വിസേസപച്ചയോ ഹോതിയേവ. **സമ്മദേവാ**തി സുട്ഠുയേവ യഥാ ആസവാനം ലേസോപി നാവസിസ്സതി, ഏവം സബ്ബസോ **ആസവേഹി വിമുച്ചതി**. അഗ്ഗമഗ്ഗക്ഖണഞ്ഹി സന്ധായേതം വുത്തം.

൧൮൩. ലോകിയത്ഥസദ്ദാനം വിയ അഭിരന്ത-സദ്ദസ്സ സിദ്ധി ദട്ഠബ്ബാ. അഭിരന്തം അഭിരതം അഭിരതീതി ഹി അത്ഥതോ ഏകം. അഭിരന്ത-സദ്ദോ

ചായം അഭിരുചിപരിയായോ, ന അസ്സാദപരിയായോ. അസ്സാദവസേന ഹി കത്ഥചി വസന്തസ്സ അസ്സാദവത്ഥുവിഗമേന സിയാ തസ്സ തത്ഥ അനഭിരതി, യദിദം ഖീണാസവാനം നത്ഥി, പഗേവ ബുദ്ധാനന്തി ആഹ **"ബുദ്ധാനം…പേ॰… നത്ഥീ"**തി. അഭിരതിവസേന കത്ഥചി വസിത്വാ തദഭാവതോ അഞ്ഞത്ഥ ഗമനം നാമ ബുദ്ധാനം നത്ഥി. വേനേയ്യവിനയനത്ഥം പന കത്ഥചി വസിത്വാ തസ്മിം സിദ്ധേ വേനേയ്യവിനയനത്ഥമേവ തതോ അഞ്ഞത്ഥ ഗച്ഛന്തി, അയമേത്ഥ യഥാരുചി. **ആയാമാ**തി എത്ഥ **ആ**-സദ്ദോ "ആഗച്ഛാ"തി ഇമിനാ സമാനത്ഥോതി ആഹ **"എഹി യാമാ"**തി. **അയാമാ**തി പന പാഠേ **അ**-കാരോ നിപാതമത്തം. **സന്തികാവചരത്താ ഥേരം ആലപതി,** ന പന തദാ സത്ഥു സന്തികേ വസന്താനം ഭിക്ഖൂനം അഭാവതോ. അപരിച്ഛിന്നഗണനോ ഹി തദാ ഭഗവതോ സന്തികേ ഭിക്ഖുസങ്ഘോ . തേനാഹ "മഹതാ ഭിക്ഖുസങ്ഘേന സദ്ധി"ന്തി. **അമ്ബലട്ഠികാഗമന**ന്തി അമ്ബലട്ഠികാഗമനപടിസംയുത്തപാഠമാഹ. **പാടലിഗമനേ**തി എത്ഥാപി എസേവ നയോ. **ഉത്താനമേവ** അനന്തരം, ഹേട്ഠാ ച സംവണ്ണിതരൂപത്താ.

സാരിപുത്തസീഹനാദവണ്ണനാ

൧൪൫. **"ആയസ്മാ സാരിപുത്തോ"തിആദി** പാഠജാതം. **സമ്പസാദനീയേ**തി സമ്പസാദനീയസുത്തേ (ദീ॰ നി॰ ൩.൧൪൧) **വിത്ഥാരിതം** പോരാണട്ഠകഥായം, തസ്മാ മയമ്പി തത്ഥേവ നം അത്ഥതോ വിത്ഥാരയിസ്സാമാതി അധിപ്പായോ.

ദുസ്സീലആദീനവവണ്ണനാ

൧൪൮. ആഗന്ത്വാ വസന്തി എത്ഥ ആഗന്തുകാതി **ആവസഥോ,** തദേവ അഗാരന്തി ആഹ **"ആവസഥാഗാരന്തി ആഗന്തുകാനം ആവസഥഗേഹ"**ന്തി. **ദ്വിന്നം രാജൂന**ന്തി ലിച്ഛവിരാജമഗധരാജൂനം. **സഹായകാ**തി സേവകാ. **കുലാനീ**തി കുടുമ്ബികേ. സന്ഥതന്തി **സന്ഥരി,** സബ്ബം സന്ഥരി സബ്ബസന്ഥരി, തം **സബ്ബസന്ഥരിം.** ഭാവനപുംസകനിദ്ദേസോ ചായം. തേനാഹ **"യഥാ സബ്ബം സന്ഥതം ഹോതി, ഏവ"**ന്തി.

൧൪൯. **ദുസ്സീലോ**തി എത്ഥ **ദു**-സദ്ദോ അഭാവത്ഥോ "ദുപ്പഞ്ഞോ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൪൪൯; അം॰ നി॰ ൭.൧൦) വിയ, ന ഗരഹത്ഥോതി ആഹ **"അസീലോ നിസ്സീലോ"**തി. **ഭിന്നസംവരോ**തി എത്ഥ യോ സമാദിന്നസീലോ കേനചി കാരണേന സീലഭേദം പത്തോ, സോ താവ ഭിന്നസംവരോ ഹോതി. യോ പന സബ്ബേന സബ്ബം അസമാദിന്നസീലോ ആചാരഹീനോ, സോ കഥം ഭിന്നസംവരോ നാമ ഹോതീതി? സോപി സാധുസമാചാരസ്സ പരിഹാനിയസ്സ ഭേദിതത്താ ഭിന്നസംവരോ ഏവ നാമ. വിസ്സട്ഠസംവരോ സംവരരഹിതോതി ഹി വുത്തം ഹോതി.

തം തം സിപ്പട്ഠാനം. **മാഘാതകാലേ**തി "മാ ഘാതേഥ പാണിനോ"തി ഏവം മാഘാതാതി ഘോസനം ഘോസിതദിവസേ.

അബ്ഭുഗ്ഗച്ഛതി പാപകോ കിത്തിസദ്ദോ.

അജ്ഝാസയേന മങ്കു ഹോതിയേവ വിപ്പടിസാരിഭാവതോ.

തസ്സാതി ദുസ്സീലസ്സ. **സമാദായ പവത്തിട്ഠാന**ന്തി ഉട്ഠായ സമുട്ഠായ കതകാരണം. **ആപാഥം ആഗച്ഛ**തീതി തം മനസോ ഉപട്ഠാതി. **ഉമ്മീലേത്വാ ഇധലോക**ന്തി ഉമ്മീലനകാലേ അത്തനോ പുത്തദാരാദിദസ്സനവസേന ഇധ ലോകം **പസ്സതി. നിമീലേത്വാ പരലോക**ന്തി നിമീലനകാലേ ഗതിനിമിത്തുപട്ഠാനവസേന പരലോകം **പസ്സതി.** തേനാഹ **"ചത്താരോ അപായാ"**തിആദി. **പഞ്ചമപദ**ന്തി "കായസ്സ ഭേദാ"തിആദിനാ വുത്തോ പഞ്ചമോ ആദീനവകോട്ഠാസോ.

സീലവന്തആനിസംസവണ്ണനാ

൧൫൦. വുത്തവിപരിയായേനാതി വുത്തായ ആദീനവകഥായ വിപരിയായേന. "അപ്പമത്തോ തം തം കസിവാണിജ്ജാദിം യഥാകാലം സമ്പാദേതും സക്കോതീ"തിആദിനാ "പാസംസം സീലമസ്സ അത്ഥീതി **സീലവാ. സീലസമ്പന്നോ**തി സീലേന സമന്നാഗതോ. സമ്പന്നസീലോ"തി ഏവമാദികം പന അത്ഥവചനം സുകരന്തി അനാമട്ഠം.

൧൫൧. പാളിമുത്തകായാതി സങ്ഗീതിഅനാരുള്ഹായ **ധമ്മികഥായ. തത്ഥേവാ**തി ആവസഥാഗാരേ ഏവ.

പാടലിപുത്തനഗരമാപനവണ്ണനാ

൧൫൨. ഇസ്സരിയമത്തായാതി ഇസ്സരിയപ്പമാണേന, ഇസ്സരിയേന ചേവ വിത്തൂപകരണേന ചാതി ഏവം വാ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. ഉപഭോഗൂപകരണാനിപി ഹി ലോകേ "മത്താ"തി വുച്ചന്തി. **പാടലിഗാമം നഗരം കത്വാ**തി പുബ്ബേ "പാടലിഗാമോ"തി ലദ്ധനാമം ഠാനം ഇദാനി നഗരം കത്വാ. **മാപേന്തീ**തി പതിട്ഠാപേന്തി. **ആയമുഖപച്ഛിന്ദനത്ഥ**ന്തി ആയദ്വാരാനം ഉപച്ഛേദനായ. **"സഹസ്സസേവാ"**തി വാ പാഠോ, സഹസ്സസോ ഏവ. തേനാഹ **"ഏകേകവഗ്ഗവസേന സഹസ്സം സഹസ്സം ഹുത്വാ"**തി. **ഘരവത്ഥൂനീ**തി ഘരപതിട്ഠാപനട്ഠാനാനി. **ചിത്താനി നമന്തീ**തി തംതംദേവതാനുഭാവേന തത്ഥ തത്ഥേവ ചിത്താനി നമന്തി വത്ഥുവിജ്ജാപാഠകാനം, യത്ഥ യത്ഥ താഹി വത്ഥൂനി പരിഗ്ഗഹിതാനി. **സിപ്പാനുഭാവേനാ**തി സിപ്പാനുഗതവിജ്ജാനുഭാവേന. **നാഗഗ്ഗാഹോ**തി നാഗാനം നിവാസപ്പരിഗ്ഗഹോ. സേസദ്വയേസുപി ഏസേവ നയോ. **പാസാണോ**തി അപ്പലക്ഖണപാസാണോ. **ഖാണുകോ**തി യോ കോചി ഖാണുകോ . **സിപ്പം ജപ്പിത്വാ** താദിസം സാരമ്ഭട്ഠാനം പരിഹരിത്വാ അനാരമ്ഭേ ഠാനേ താഹി വത്ഥുപരിഗ്ഗാഹികാഹി **ദേവതാഹി സദ്ധിം മന്തയമാനാ വിയ** തംതംഗേഹാനി **മാപേന്തി** ഉപദേസദാനവസേന. **നേസ**ന്തി വത്ഥുവിജ്ജാപാഠകാനം, സബ്ബാസം ദേവതാനം. **മങ്ഗലം വഡ്ഢാപേസ്സന്തീ**തി മങ്ഗലം ബ്രൂഹേസ്സന്തി. പണ്ഡിതദസ്സനാദീനി ഹി ഉത്തമമങ്ഗലാനി. തേനാഹ **"അഥ മയ"**ന്തിആദി.

സദ്ദോ അബ്ഭുഗ്ഗച്ഛതി അവയവധമ്മേന സമുദായസ്സ അപദിസിതബ്ബതോ യഥാ "അലങ്കതോ ദേവദത്തോ"തി.

അരിയകമനുസ്സാനന്തി അരിയദേസവാസിമനുസ്സാനം. **രാസിവസേനേവാ**തി "സഹസ്സം സതസഹസ്സ"ന്തിആദിനാ രാസിവസേനേവ, അപ്പകസ്സ പന ഭണ്ഡസ്സ കയവിക്കയോ അഞ്ഞത്ഥാപി ലബ്ഭതേവാതി "രാസിവസേനേവാ"തി വുത്തം. വാണിജായ പഥോ പവത്തിട്ഠാനന്തി **വണിപ്പഥോ**തി പുരിമവികപ്പേ അത്ഥോ

ദുതിയവികപ്പേ പന വാണിജാനം പഥോ പവത്തിട്ഠാനന്തി, **വണിപ്പഥോ**തി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"വാണിജാനം വസനട്ഠാന"**ന്തി ആഹ. ഭണ്ഡപുടേ ഭിന്ദന്തി മോചേന്തി എത്ഥാതി **പുടഭേദന**ന്തി അയമേത്ഥ അത്ഥോതി ആഹ **"ഭണ്ഡപുടേ... പേ॰... വുത്തം ഹോതീ"**തി.

ച-കാരത്ഥോ സമുച്ചയത്ഥോ **വാ-സദ്ദോ.**

൧൫൨. **കാളകണ്ണീ സത്താ**തി അത്തനാ കണ്ഹധമ്മബഹുലതായ പരേസഞ്ച കണ്ഹവിപാകാനത്ഥനിബ്ബത്തിനിമിത്തതായ "കാളകണ്ണീ"തി ലദ്ധനാമാ പരൂപദ്ദവകരാ അപ്പേസക്ഖസത്താ. **തന്തി** ഭഗവന്തം. **പുബ്ബണ്ഹസമയ**ന്തി പുബ്ബണ്ഹേ ഏകം സമയം. **ഗാമപ്പവിസനനീഹാരേനാ**തി ഗാമപ്പവേസന നിവസനാകാരേന. **കായപടിബദ്ധം കത്വാ**തി ചീവരം പാരുപിത്വാ, പത്തം ഹത്ഥേന ഗഹേത്വാതി അത്ഥോ.

ഏത്ഥാതി ഏതസ്മിം വാ സകപ്പിതപ്പദേസേ. **സഞ്ഞതേ**തി സമ്മദേവ സഞ്ഞതേ സുസംവുതകായവാചാചിത്തേ.

പത്തിം ദദേയ്യാതി അത്തനാ പസുതം പുഞ്ഞം താസം ദേവതാനം അനുപ്പദജ്ജേയ്യ. **"പൂജിതാ"**തിആദീസു തദേവ പത്തിദാനം **പൂജാ,** അനാഗതേ ഏവ ഉപദ്ദവേ ആരക്ഖസംവിധാനം **പടിപൂജാ.** "യേഭുയ്യേന ഞാതിമനുസ്സാ ഞാതിപേതാനം പത്തിദാനാദിനാ പൂജനമാനനാദീനി കരോന്തി ഇമേ പന അഞ്ഞാതകാപി സമാനാ തഥാ കരോന്തി, തസ്മാ നേസം സക്കച്ചം ആരക്ഖാ സംവിധാതബ്ബാ"തി അഞ്ഞമഞ്ഞം സമ്പവാരേത്വാ ദേവതാ തത്ഥ ഉസ്സുക്കം ആപജ്ജന്തീതി ദസ്സേന്തോ **"ഇമേ"**തിആദിമാഹ. ബലികമ്മകരണം **മാനനം,** സമ്പതി ഉപ്പന്നപരിസ്സയഹരണം **പടിമാന**ന്തി ദസ്സേതും **"ഏതേ"**തിആദി വുത്തം.

സുന്ദരാനി പസ്സതീതി സുന്ദരാനി ഇട്ഠാനി ഏവ പസ്സതി, ന അനിട്ഠാനി.

൧൫൪. **ആണിയോ കോട്ടേത്വാ**തി ലഹുകേ ദാരുദണ്ഡേ ഗഹേത്വാ കവാടഫലകേ വിയ അഞ്ഞമഞ്ഞം സമ്ബന്ധേ കാതും ആണിയോ കോട്ടേത്വാ. നാവാസങ്ഖേപേന കതം **ഉളുമ്പം,** വേളുനളാദികേ സങ്ഘരിത്വാ വല്ലിആദീഹി കലാപവസേന ബന്ധിത്വാ കത്തബ്ബം **കുല്ലം.**

ഉദകട്ഠാനസ്സേതം അധിവചനന്തി യഥാവുത്തസ്സ യസ്സ കസ്സചി ഉദകട്ഠാനസ്സ ഏതം "അണ്ണവ"ന്തി അധിവചനം, സമുദ്ദസ്സേവാതി അധിപ്പായോ. **സരന്തി ഇധ നദീ അധിപ്പേതാ** സരതി സന്ദതീതി കത്വാ. **ഗമ്ഭീരവിത്ഥത**ന്തി അഗാധട്ഠേന ഗമ്ഭീരം, സകലലോകത്തയബ്യാപിതായ വിത്ഥതം. **വിസജ്ജാ**തി അനാസജ്ജ അപ്പത്വാ. **പല്ലലാനി** തേസം അതരണതോ. **വിനായേവ കുല്ലേനാ**തി ഈദിസം ഉദകം കുല്ലേന ഈദിസേന വിനാ ഏവ **തിണ്ണാ മേധാവിനോ ജനാ,** തണ്ഹാസരം പന അരിയമഗ്ഗസങ്ഖാതം സേതും കത്വാ നിത്തിണ്ണാതി യോജനാ.

പഠമഭാണവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

അരിയസച്ചകഥാവണ്ണനാ

൧൫൫. **മഹാപനാദസ്സ** രഞ്ഞോ. **പാസാദകോടിയം കതഗാമോ**തി പാസാദസ്സ പതിതഥുപികായ പതിട്ഠിതട്ഠാനേ നിവിട്ഠഗാമോ. **അരിയഭാവകരാന**ന്തി യേ

പടിവിജ്ഝന്തി, തേസം അരിയഭാവകരാനം നിമിത്തസ്സ കത്തുഭാവൂപചാരവസേനേവ വുത്തം. തച്ഛാവിപല്ലാസഭൂതഭാവേന **സച്ചാനം.** അനുബോധോ പുബ്ബഭാഗിയം ഞാണം, പടിവേധോ മഗ്ഗഞാണേന അഭിസമയോ, തഥ യസ്മാ അനുബോധപുബ്ബകോ പടിവേധോ അനുബോധേന വിനാ ന ഹോതി, അനുബോധോപി ഏകച്ചോ പടിവേധേന സമ്ബന്ധോ, തദുഭയാഭാവഹേതുകഞ്ച വട്ടേവ സംസരണം, തസ്മാ വുത്തം പാളിയം ''അനനുബോധാ...പേ॰... തുമ്ഹാകഞ്ചാ''തി. പടിസന്ധിഗ്ഗഹണവസേന ഭവതോ ഭവന്തരൂപഗമനം **സന്ധാവനം,** അപരാപരം ചവനുപപജ്ജനവസേന സഞ്ചരണം **സംസരണന്തി** ആഹ **''ഭവതോ''**തിആദി. സന്ധാവിതസംസരിതപദാനം കമ്മസാധനതം സന്ധായാഹ **''മയാ ച തുമ്ഹേഹി ചാ''**തി പഠമവികപ്പേ. ദുതിയവികപ്പേ പന ഭാവസാധനതം ഹദയേ കത്വാ **''മമഞ്ചേവ തുമ്ഹാകഞ്ചാ''**തി യഥാരുതവസേനേവ വുത്തം. **നയനസമത്ഥാ**തി പാപനസമത്ഥാ, ദീഘരജ്ജുനാ ബദ്ധസകുണം വിയ രജ്ജുഹത്ഥോ പുരിസോ ദേസന്തരം തണ്ഹാരജ്ജുനാ ബദ്ധം സത്തസന്താനം അഭിസങ്ഖാരോ ഭവന്തരം നേതി ഏതായാതി **ഭവനേത്തി,** തണ്ഹാ, സാ അരിയമഗ്ഗസത്ഥേന സുട്ഠു ഹതാ ഛിന്നാതി **ഭവനേത്തിസമൂഹതാ.**

അനാവത്തിധമ്മസമ്ബോധിപരായണവണ്ണനാ

൧൪൭. ദേ ഗാമാ ''നാതികാ''തി ഏവം ലദ്ധനാമോ, ഞ-കാരസ്സ ചായം ന-കാരാദേസേന നിദ്ദേസോ ''അനിമിത്താ ന നായരേ''തിആദീസു (വിസുദ്ധി॰ ൧.൧൭൪; ജാ॰ അട്ഠ॰ ၃.၃.൩൮) വിയ. തേനാഹ **''ഞാതിഗാമകേ''**തി . **ഗിഞ്ജകാ** വുച്ചന്തി ഇട്ഠകാ, ഗിഞ്ജകാഹി ഏവ കതോ ആവസഥോതി **ഗിഞ്ജകാവസഥോ** . സോ കിര ആവാസോ യഥാ സുധാപരികമ്മേന സമ്പയോജനം നത്ഥി, ഏവം ഇട്ഠകാഹി ഏവ ചിനിത്വാ ഛാദേത്വാ കതോ. തേന വുത്തം **''ഇട്ഠകാമയേ ആവസഥേ''**തി. തുലാദണ്ഡകവാടഫലകാനി പന ദാരുമയാനേവ.

൧൪൮. ഓരം വുച്ചതി കാമധാതു, പച്ചയഭാവേന തം ഓരം ഭജന്തീതി **ഓരമ്ഭാഗിയാനി,** ഓരമ്ഭാഗസ്സ വാ ഹിതാനി **ഓരമ്ഭാഗിയാനി.** തേനാഹ **''ഹേട്ഠാഭാഗിയാന''**ന്തിആദി. **തീഹി മഗ്ഗേഹീ**തി ഹേട്ഠിമേഹി തീഹി മഗ്ഗേഹി. തേഹി പഹാതബ്ബതായ ഹി നേസം സംയോജനാനം ഓരമ്ഭാഗിയതാ. ഓരമ്ഭഞ്ജിയാനി വാ **ഓരമ്ഭാഗിയാനി** വുത്താനി നിരുത്തിനയേന. ഇദാനി ബ്യതിരേകമുഖേന നേസം ഓരമ്ഭാഗിയഭാവം വിഭാവേതും **''തഥാ''**തിആദി വുത്തം. വിക്ഖമ്ഭിതാനി സമത്ഥതാവിഘാതേന പുഥുജ്ജനാനം, സമുച്ഛിന്നാനി സബ്ബസോ അഭാവേന അരിയാനം രൂപാരൂപഭവൂപപത്തിയാ വിബന്ധായ ന ഹോന്തീതി വുത്തം **''അവിക്ഖമ്ഭിതാനി അസമുച്ഛിന്നാനീ''**തി. **നിബ്ബത്തവസേനാ**തി പടിസന്ധിഗ്ഗഹണവസേന. **ഗന്തും ന ദേന്തി** മഹഗ്ഗതഗാമികമ്മായൂഹനസ്സ വിനിബന്ധനതോ. **സക്കായദിട്ഠിആദീനി തീണി** സംയോജനാനി കാമച്ഛന്ദബ്യാപാദാ വിയ മഹഗ്ഗതൂപപത്തിയാ അവിനിബന്ധഭൂതാനിപി കാമഭവൂപപത്തിയാ വിസേസപച്ചയത്താ **തത്ഥ** മഹഗ്ഗതഭവേ **നിബ്ബത്തമ്പി** തന്നിബ്ബത്തിഹേതുകമ്മപരിക്ഖയേ കാമഭവൂപപത്തിപച്ചയതായ മഹഗ്ഗതഭവതോ **ആനേത്വാ പുന ഇധേവ** കാമഭവേ ഏവ **നിബ്ബത്താപേന്തി,** തസ്മാ **സബ്ബാനിപി** പഞ്ചപി സംയോജനാനി **ഓരമ്ഭാഗിയാനി ഏവ. പടിസന്ധിവസേന അനാഗമനസഭാവാ**തി

പടിസന്ധിഗ്ഗഹണവസേന തസ്മാ ലോകാ ഇധ ന ആഗമനസഭാവാ. ബുദ്ധദസ്സനഥേരദസ്സനധമ്മസ്സവനാനം പനത്ഥായസ്സ ആഗമനം അനിവാരിതം.

കദാചി കരഹചി ഉപ്പത്തിയാ സവിരളാകാരതാ **പരിയുട്ഠാനമന്ദതായ** അബഹലതാതി **ദ്വേധാപി തനുഭാവോ. അഭിണ്ഹ**ന്തി ബഹുസോ. **ബഹലബഹലാ**തി തിബ്ബതിബ്ബാ. യത്ഥ ഉപ്പജ്ജന്തി, തം സന്താനം മദ്ദന്താ, ഫരന്താ, സാധേന്താ, അന്ധകാരം കരോന്താ ഉപ്പജ്ജന്തി, ദ്വീഹി പന മഗ്ഗേഹി പഹീനത്താ **തനുകതനുകാ** മന്ദമന്ദാ **ഉപ്പജ്ജന്തി. "പുത്തധീതരോ ഹോന്തീ"**തി ഇദം അകാരണം. തഥാ ഹി അങ്ഗപച്ചങ്ഗപരാമസനമത്തേനപി തേ ഹോന്തി. **ഇദന്തി** "രാഗദോസമോഹാനം തനുത്താ"തി ഇദം വചനം. **ഭവതനുകവസേനാ**തി അപ്പകഭവവസേന. **തന്തി** മഹാസിവത്ഥേരസ്സ വചനം പടിക്ഖിത്തന്തി സമ്ബന്ധോ. യേ ഭവാ അരിയാനം ലബ്ഭന്തി, തേ പരിപുണ്ണലക്ഖണഭവാ ഏവ. യേ ന ലബ്ഭന്തി, തത്ഥ കീദിസം തം ഭവതനുകം, തസ്മാ ഉഭയഥാപി ഭവതനുകസ്സ അസമ്ഭവോ ഏവാതി ദസ്സേതും **"സോതാപന്നസ്സാ"**തിആദി വുത്തം. **അട്ഠമേ ഭവേ ഭവതനുകം നത്ഥി** അട്ഠമസ്സേവ ഭവസ്സ സബ്ബസ്സേവ അഭാവതോ. സേസേസുപി ഏസേവ നയോ.

കാമാവചരലോകം സന്ധായ വുത്തം ഇതരസ്സ ലോകസ്സ വസേന തഥാ വത്തും അസക്കുണേയ്യത്താ. യോ ഹി സകദാഗാമീ ദേവമനുസ്സലോകേസു വോമിസ്സകവസേന നിബ്ബത്തതി, സോപി കാമഭവവസേനേവ പരിച്ഛിന്ദിതബ്ബോ. ഭഗവതാ ച കാമലോകേ ഠത്വാ "സകിദേവ ഇമം ലോകം ആഗന്ത്വാ"തി വുത്തം, "ഇമം ലോകം ആഗന്ത്വാ"തി ച ഇമിനാ പഞ്ചസു സകദാഗാമീസു ചത്താരോ വജ്ജേത്വാ ഏകോവ ഗഹിതോ. ഏകച്ചോ ഹി ഇധ സകദാഗാമിഫലം പത്വാ ഇധേവ പരിനിബ്ബായതി, ഏകച്ചോ ഇധ പത്വാ ദേവലോകേ പരിനിബ്ബായതി, ഏകച്ചോ ദേവലോകേ പത്വാ തത്ഥേവ പരിനിബ്ബായതി, ഏകച്ചോ ദേവലോകേ പത്വാ ഇധൂപപജ്ജിത്വാ പരിനിബ്ബായതി, ഇമേ ചത്താരോ ഇധ ന ലബ്ഭന്തി. യോ പന ഇധ പത്വാ ദേവലോകേ യാവതായുകം വസിത്വാ പുന ഇധൂപപജ്ജിത്വാ പരിനിബ്ബായതി, അയം ഇധ അധിപ്പേതോ. അട്ഠകഥായം പന ഇമം ലോകന്തി കാമഭവോ അധിപ്പേതോതി ഇമമത്ഥം വിഭാവേതും **"സചേ ഹീ"**തിആദിനാ അഞ്ഞംയേവ ചതുക്കം ദസ്സിതം.

ചതൂസു ...പേ... സഭാവോതി അത്ഥോ അപായഗമനീയാനം പാപധമ്മാനം സബ്ബസോ പഹീനത്താ. **ധമ്മനിയാമേനാ**തി മഗ്ഗധമ്മനിയാമേന. **നിയതോ** ഉപരിമഗ്ഗാധിഗമസ്സ അവസ്സംഭാവിഭാവതോ. തേനാഹ **"സമ്ബോധിപരായണോ"**തി.

ധമ്മാദാസധമ്മപരിയായവണ്ണനാ

൧൫൬. തേസം തേസം ഞാണഗതിന്തി തേസം തേസം സത്താനം "അസുകോ സോതാപന്നോ, അസുകോ സകദാഗാമീ"തിആദിനാ തംതംഞാണാധിഗമനം. **ഞാണൂപപത്തിം ഞാണാഭിസമ്പരായ**ന്തി തതോ പരമ്പി "നിയതോ സമ്ബോധിപരായണോ, സകിദേവ ഇമം ലോകം ആഗന്ത്വാ ദുക്ഖസ്സന്തം കരിസ്സതീ"തിആദിനാ ച ഞാണസഹിതം ഉപ്പത്തിപച്ചയഭാവം. **ഓലോകേന്തസ്സ** ഞാണചക്ഖുനാ പേക്ഖന്തസ്സ **കായകിലമഥോവ,** ന തേന കാചി വേനേയ്യാനം അത്ഥസിദ്ധീതി അധിപ്പായോ. **ചിത്തവിഹേസാ**തി ചിത്തഖേദോ, സാ കിലേസൂപസംഹിതത്താ **ബുദ്ധാനം നത്ഥി.** ആദീയതി ആലോകീയതി അത്താ

ഏതേനാതി **ആദാസം,** ധമ്മഭൂതം ആദാസം **ധമ്മാദാസം,** അരിയമഗ്ഗഞാണസ്സേതം അധിവചനം, തേന അരിയസാവകാ ചതൂസു അരിയസച്ചേസു വിദ്ധസ്തസമ്മോഹത്താ അത്താനമ്പി യാഥാവതോ ഞത്വാ യാഥാവതോ ബ്യാകരേയ്യ, തപ്പകാസനതോ പന ധമ്മേപരിയായസ്സ സുത്തസ്സ ധമ്മോദാസതാ വേദിതബ്ബാ. **യേന ധമ്മാദാസേനാ**തി ഇധ പന മഗ്ഗധമ്മമേവ വദതി.

അവേച്ച യാഥാവതോ ജാനിത്വാ തന്നിമിത്തഉപ്പന്നപസാദോ **അവേച്ചപസാദോ,** മഗ്ഗാധിഗമേന ഉപ്പന്നപസാദോ , സോ പന യസ്മാ പാസാണപബ്ബതോ വിയ നിച്ചലോ, ന ച കേനചി കാരണേന വിഗച്ഛതി, തസ്മാ വുത്തം **"അചലേന അച്ചുതേനാ"**തി.

"പഞ്ചസീലാനീ"തി ഗഹട്ഠവസേനേതം വുത്തം തേഹി ഏകന്തപരിഹരണീയതോ. അരിയാനം പന സബ്ബാനി സീലാനി കന്താനേവ. തേനാഹ **"സബ്ബോപി പനേത്ഥ സംവരോ ലബ്ഭതിയേവാ"**തി.

സബ്ബേസന്തി സബ്ബേസം അരിയാനം. **സിക്ഖാപദാവിരോധേനാ**തി യഥാ ഭൂതരോചനാപത്തി ന ഹോതി, ഏവം. **യുത്തട്ഠാനേ**തി കാതും യുത്തട്ഠാനേ.

അമ്ബപാലീഗണികാവത്ഥുവണ്ണനാ

൧൬൧. തദാ കിര വേസാലീ ഇദ്ധാ ഫീതാ സബ്ബങ്ഗസമ്പന്നാ അഹോസി വേപുല്ലപ്പത്താ, തം സന്ധായാഹ **"ഖന്ധകേ വുത്തനയേന വേസാലിയാ സമ്പന്നഭാവോ വേദിതബ്ബോ"**തി. തസ്മിം കിര ഭിക്ഖുസങ്ഘേ പഞ്ചസതമത്താ ഭിക്ഖൂ നവാ അചിരപബ്ബജിതാ അഹേസും ഓസന്നവീരിയാ ച. തഥാ ഹി വക്ഖതി "തത്ഥ കിര ഏകച്ചേ ഭിക്ഖൂ ഓസന്നവീരിയാ"തിആദി (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൧൬൫). **സതിപച്ചുപട്ഠാനത്ഥന്**തി തേസം സതിപച്ചുപട്ഠാപനത്ഥം. **സരതീ**തി കായാദികേ യഥാസഭാവതോ ഞാണസമ്പയുത്തായ സതിയാ അനുസ്സരതി ഉപധാരേതി. **സമ്പജാനാതീ**തി സമം പകാരേഹി ജാനാതി അവബുജ്ഝതി. അയമേത്ഥ സങ്ഖേപോ, വിത്ഥാരോ പന പരതോ **സതിപട്ഠാനവണ്ണനായം** (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൩൭൩; മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൦൬) ആഗമിസ്സതി.

സബ്ബസങ്ഗാഹകന്തി സരീരഗതസ്സ ചേവ വത്ഥാലങ്കാരഗതസ്സ ചാതി സബ്ബസ്സ നീലഭാവസ്സ സങ്ഗാഹകം വചനം. **തസ്സേവാ**തി നീലാതി സബ്ബസങ്ഗാഹകവസേന വുത്തഅത്ഥസ്സേവ. **വിഭാഗദസ്സനന്**തി പഭേദദസ്സനം. യഥാ തേ ലിച്ഛവിരാജാനോ അപീതാദിവണ്ണാ ഏവ കേചി വിലേപനവസേന പീതാദിവണ്ണാ ഖായിംസു, ഏവം അനീലാദിവണ്ണാ ഏവ കേചി വിലേപനവസേന നീലാദിവണ്ണാ ഖായിംസൂതി വുത്തം **"ന തേസം പകതിവണ്ണോ നീലോ"**തിആദി. നീലോ മണി ഏതേസൂതി **നീലമണി,** ഇന്ദനീലമഹാനീലാദിനീലരതനവിനദ്ധാ അലങ്കാരാ. തേ കിര സുവണ്ണവിരചിതേ ഹി മണിഓഭാസേഹി ഏകനീലാ വിയ ഖായന്തി. **നീലമണിഖചിതാ**തി നീലരതനപരിക്ഖിത്താ. **നീലവത്ഥപരിക്ഖിത്താ**തി നീലവത്ഥനീലകമ്ബലപരിക്ഖേപാ. **നീലവമ്മികേഹീ**തി നീലകഞ്ചുകപരിക്ഖിത്തേഹി. **സബ്ബപദേസൂ**തി "പീതാ ഹോന്തീ"തിആദിസബ്ബപദേസു. **പരിവട്ടേസീ**തി പടിഘട്ടേസി. ആഹരന്തി ഇമസ്മാ രാജപുരിസാ ബലിന്തി **ആഹാരോ,** തപ്പത്തജനപദോതി ആഹ **"സാഹാരന്തി**

സജനപദ”ന്തി. അങ്ഗുലിഫോടോപി അങ്ഗുലിയാ ചാലനവസേനേവ ഹോതീതി വുത്തം **“അങ്ഗുലിം ചാലേസു”**ന്തി. **അമ്ബകായാ**തി മാതുഗാമേന. ഉപചാരവചനം ഹേതം ഇത്ഥീസു, യദിദം “അമ്ബകാ മാതുഗാമോ ജനനികാ”തി.

അവലോകേഥാതി അപവത്തിത്വാ ഓലോകനം ഓലോകേഥ. തം പന അപവത്തിത്വാ ഓലോകനം അനു അനു ദസ്സനം ഹോതീതി ആഹ **“പുനപ്പുനം പസ്സഥാ”**തി. **ഉപനേഥാ**തി “യഥായം ലിച്ഛവിരാജപരിസാ സോഭാതിസയേന യുത്താ, ഏവം താവതിംസപരിസാ”തി ഉപനയം കരോഥ. തേനാഹ **“താവതിംസേഹി സമകേ കത്വാ പസ്സഥാ”**തി.

“ഉപസംഹരഥ ഭിക്ഖവേ ലിച്ഛവിപരിസം താവതിംസസദിസ”ന്തി നയിദം നിമിത്തഗ്ഗാഹേ നിയോജനം, കേവലം പന ദിബ്ബസമ്പത്തിസദിസാ ഏതേസം രാജൂനം ഇസ്സരിയസമ്പത്തീതി അനുപുബ്ബികഥായ സഗ്ഗസമ്പത്തികഥനം വിയ ദട്ഠബ്ബം. തേസു പന ഭിക്ഖൂസു ഏകച്ചാനം തത്ഥ നിമിത്തഗ്ഗാഹോപി സിയാ, തം സന്ധായ വുത്തം **“നിമിത്തഗ്ഗാഹേ ഉയ്യോജേതീ”**തി. **ഹിതകാമതായ** തേസം ഭിക്ഖൂനം യഥാ ആയസ്മതോ നന്ദസ്സ ഹിതകാമതായ സഗ്ഗസമ്പത്തിദസ്സനം. തേനാഹ **“തത്ര കിരാ”**തിആദി. **ഓസന്നവീരിയാ**തി സമ്മാപടിപത്തിയം അവസന്നവീരിയാ, ഓസ്സട്ഠവീരിയാ വാതി അത്ഥോ. **അനിച്ചലക്ഖണവിഭാവനത്ഥ**ന്തി തേസം രാജൂനം വസേന ഭിക്ഖൂനം അനിച്ചലക്ഖണവിഭൂതഭാവത്ഥം.

വേളുവഗാമവസ്സൂപഗമനവണ്ണനാ

__൱൩൩__. **സമീപേ വേളുവഗാമോ**തി പുബ്ബണ്ഹം വാ സായന്ഹം വാ ഗന്ത്വാ നിവത്തനയോഗ്യേ ആസന്നട്ഠാനേ നിവിട്ഠാ പരിവാരഗാമോ. **സങ്ഗമ്മാ**തി സമ്മാ ഗന്ത്വാ. **അസ്സാ**തി ഭഗവതോ.

__൱൩൪__. **ഫരുസോ**തി കക്ഖളോ, ഗരുതരോതി അത്ഥോ. **വിസഭാഗരോഗോ**തി ധാതുവിസഭാഗതായ സമുട്ഠിതോ ബഹലതരരോഗോ, ന ആബാധമത്തം. **ഞാണേന പരിച്ഛിന്ദിത്വാ**തി വേദനാനം ഖണികതം, ദുക്ഖതം, അത്തസുഞ്ഞതഞ്ച യാഥാവതോ ഞാണേന പരിച്ഛിജ്ജ പരിതുലേത്വാ. **അധിവാസേസീ**തി താ അഭിഭവന്തോ യഥാപരിമദ്ദിതാകാരസല്ലക്ഖണേന അത്തനി ആരോപേത്വാ വാസേസി, ന താഹി അഭിഭുയ്യമാനോ. തേനാഹ **“അവിഹഞ്ഞമാനോ”**തിആദി. **അദുക്ഖിയമാനോ**തി ചേതോദുക്ഖവസേന അദുക്ഖിയമാനോ , കായദുക്ഖം പന “നത്ഥീ”തി ന സക്കാ വത്തും. അസതി ഹി തസ്മിം അധിവാസനായ ഏവ അസമ്ഭവോതി. **അനാമന്തേത്വാ**തി അനാലപിത്വാ. **അനപലോകേത്വാ**തി അവിസ്സജ്ജിത്വാ. തേനാഹ **“ഓവാദാനുസാസനിം അദത്വാതി വുത്തം ഹോതീ”**തി. **പുബ്ബഭാഗവീരിയേനാ**തി ഫലസമാപത്തിയാ പരികമ്മവീരിയേന. **ഫലസമാപത്തിവീരിയേനാ**തി ഫലസമാപത്തിസമ്പയുത്തവീരിയേന. **വിക്ഖമ്ഭേത്വാ**തി വിനോദേത്വാ. യഥാ നാമ പുപ്ഫനസമയേ ചമ്പകാദിരുക്ഖേ വേഖേ ദിന്നേ യാവ സോ വേഖോ നാപനീയതി, താവസ്സ പുപ്ഫനസമത്ഥതാ വിക്ഖമ്ഭിതാ വിനോദിതാ ഹോതി, ഏവമേവ യഥാവുത്തവീരിയവേഖദാനേന താ വേദനാ സത്ഥു സരീരേ യഥാപരിച്ഛിന്നം കാലം വിക്ഖമ്ഭിതാ വിനോദിതാ അഹേസും. തേന വുത്തം “വിക്ഖമ്ഭേത്വാതി വിനോദേത്വാ”തി. **ജീവിതമ്പി ജീവിതസങ്ഖാരോ** കമ്മുനാ സങ്ഖരീയതീതി കത്വാ. **ഛിജ്ജമാനം**

വിരോധിപച്ചയസമായോഗേന പയോഗസമ്പത്തിയാ **ഘടേത്വാ ഠപീയതി. അധിട്ഠായാ**തി അധിട്ഠാനം കത്വാ. തേനാഹ “ദസമാസേ മാ ഉപ്പജ്ജിത്ഥാതി സമാപത്തിം സമാപജ്ജീ”തി. തം പന “അധിട്ഠാനം, പവത്തന”ന്തി ച വത്തബ്ബതം അരഹതീതി വുത്തം **“അധിട്ഠഹിത്വാ പവത്തേത്വാ”**തി.

ഖണികസമാപത്തീതി താദിസം പുബ്ബാഭിസങ്ഖാരം അകത്വാ ഠാനസോ സമാപജ്ജിതബ്ബസമാപത്തി. **പുന സരീരം വേദനാ അജ്ഝോത്ഥരതി** സവിസേസപുബ്ബാഭിസങ്ഖാരസ്സ അകതത്താ. രൂപസത്തകഅരൂപസത്തകാനി **വിസുദ്ധിമഗ്ഗസംവണ്ണനാസു** (വിസുദ്ധി॰ ടീ॰ ൨.൬൭൩, ൭൦൭) വിത്ഥാരിതനയേന വേദിതബ്ബാനി. **സുട്ഠു വിക്ഖമ്ഭേതി** പുബ്ബാഭിസങ്ഖാരസ്സ സാതിസയത്താ. ഇദാനി തമത്ഥം ഉപമായ വിഭാവേതും **“യഥാ നാമാ”**തിആദി വുത്തം. **അപബ്യൂള്ഹോ**തി അപനീതോ. **ചുദ്ദസഹാകാരേഹി സന്നേത്വാ**തി തേസംയേവ രൂപസത്തകഅരൂപസത്തകാനം വസേന ചുദ്ദസഹി പകാരേഹി വിപസ്സനാചിത്തം, സകലമേവ വാ അത്തഭാവം വിസഭാഗരോഗസഞ്ജനിതലൂഖഭാവനിരോഗകരണായ സിനേഹേത്വാ **ന ഉപ്പജ്ജിയേവ** സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന സാതിസയസമാപത്തിവേഗേന സുവിക്ഖമ്ഭിതത്താ.

ഗിലാനോ ഹുത്വാ പുന വുട്ഠിതോതി പുബ്ബേ ഗിലാനോ ഹുത്വാ പുന തതോ ഗിലാനഭാവതോ വുട്ഠിതോ. മധുരകഭാവോ നാമ സരീരസ്സ ഥമ്ഭിതത്തം, തം പന ഗരുഭാവപുബ്ബകന്തി ആഹ **“സഞ്ജാതഗരുഭാവോ സഞ്ജാതഥദ്ധഭാവോ”**തി. **“നാനാകാരതോ ന ഉപട്ഠഹന്തീ”**തി ഇമിനാ ദിസാസമ്മോഹോപി മേ അഹോസി സോകബലേനാതി ദസ്സേതി. **സതിപട്ഠാനാദിധമ്മാ**തി കായാനുപസ്സനാദയോ അനുപസ്സനാധമ്മാ പുബ്ബേ വിഭൂതാ ഹുത്വാ ഉപട്ഠഹന്താപി ഇദാനി **മയ്ഹം പാകടാ ന ഹോന്തി.**

൧൬൫. **അബ്ഭന്തരം കരോതി നാമ** അത്തനിയേവ ഠപനതോ. **പുഗ്ഗലം അബ്ഭന്തരം കരോതി നാമ** സമാനത്തതാവസേന ധമ്മേന പുബ്ബേ തസ്സ സങ്ഗണ്ഹതോ. **ദഹരകാലേ**തി അത്തനോ ദഹരകാലേ. **കസ്സചി അകഥേത്വാ**തി കസ്സചി അത്തനോ അന്തേവാസികസ്സ ഉപനിഗൂഹഭൂതം ഗന്ഥം അകഥേത്വാ. **മുട്ഠിം കത്വാ**തി മുട്ഠിഗതം വിയ രഹസിഭൂതം കത്വാ. യസ്മിം വാ നട്ഠേ സബ്ബോ തംമൂലകോ ധമ്മോ വിനസ്സതി, സോ ആദിതോ മൂലഭൂതോ ധമ്മോ, മുസ്സതി വിനസ്സതി ധമ്മോ ഏതേന നട്ഠേനാതി **മുട്ഠി,** തം തഥാരൂപം മുട്ഠിം കത്വാ പരിഹരിത്വാ **ഠപിതം കിഞ്ചി നത്ഥീതി ദസ്സേതി.**

അഹമേവാതി അവധാരണം ഭിക്ഖുസങ്ഘപരിഹരണസ്സ അഞ്ഞസാധാരണിച്ഛാദസ്സനത്ഥം, അവധാരണേന പന വിനാ **“അഹം ഭിക്ഖുസങ്ഘ”**ന്തിആദി ഭിക്ഖുസങ്ഘപരിഹരണേ അഹംകാരമമംകാരാഭാവദസ്സനന്തി ദട്ഠബ്ബം. **ഉദ്ദിസിതബ്ബട്ഠേനാ**തി “സത്ഥാ”തി ഉദ്ദിസിതബ്ബട്ഠേന. **മാ വാ അഹേസും** ഭിക്ഖൂതി അധിപ്പായോ. “മാ വാ അഹോസീ”തി വാ പാഠോ. **ഏവം ന ഹോതീ**തി “അഹം ഭിക്ഖുസങ്ഘം പരിഹരിസ്സാമീ”തിആദി ആകാരേന ചിത്തപ്പവത്തി ന ഹോതി. **“പച്ഛിമവയഅനുപ്പത്തഭാവദീപനത്ഥം വുത്ത”**ന്തി ഇമിനാ വയോ വിയ ബുദ്ധകിച്ചമ്പി പരിയോസിതകമ്മന്തി ദീപേതി. സകടസ്സ ബാഹപ്പദേസേ ദള്ഹീഭാവായ വേഠദാനം **ബാഹബന്ധോ.** ചക്കനേമിസന്ധീനം ദള്ഹീഭാവായ വേഠദാനം **ചക്കബന്ധോ.**

തമത്ഥന്തി വേ൦മിസ്സകേന മഞ്ഞേതി വുത്തമത്ഥം. രൂപാദയോ ഏവ ധമ്മാ സവിഗ്ഗഹോ വിയ ഉപട്ഠാനതോ രൂപനിമിത്താദയോ, തേസം **രൂപനിമിത്താദീനം. ലോകിയാനം വേദനാന**ന്തി യാസം നിരോധനേന ഫലസമാപത്തി സമാപജ്ജിതബ്ബാ, താസം നിരോധാ ഫാസു ഹോതി, തഥാ ബാള്ഹവേദനാഭിതുന്നസരീരസ്സാപി. **തദത്ഥായാ**തി ഫലസമാപത്തിവിഹാരത്ഥായ. ദ്വീഹി ഭാഗേഹി ആപോ ഗതോ ഏത്ഥാതി **ദീപോ,** ഓഘേന പരിഗതോ ഹുത്വാ അനജ്ഝോത്ഥടോ ഭൂമിഭാഗോ, ഇധ പന ചതൂഹിപി ഓഘേഹി, സംസാരമഹോഘേനേവ വാ അനജ്ഝോത്ഥടോ അത്താ "ദീപോ"തി അധിപ്പേതോ. തേനാഹ **"മഹാസമുദ്ദഗതാ"**തിആദി. **അത്തസ്സരണാ**തി അത്തപ്പടിസരണാ. **അത്തഗതികാ വാ**തി അത്തപരായണാവ . **മാ അഞ്ഞഗതികാ**തി അഞ്ഞം കിഞ്ചി ഗതിം പടിസരണം പരായണം മാ ചിന്തയിത്ഥ. കസ്മാ? അത്താ നാമേത്ഥ പരമത്ഥതോ ധമ്മോ അബ്ഭന്തരട്ഠേന, സോ ഏവം സമ്പാദിതോ തുമ്ഹാകം ദീപം താണം ഗതി പരായണന്തി. തേന വുത്തം **"ധമ്മദീപാ"**തിആദി. തഥാ ചാഹ "അത്താ ഹി അത്തനോ നാഥോ, കോ ഹി നാഥോ പരോ സിയാ"തി (ധം॰ പ॰ ൧൬൦, ൩൮൦) ഉപദേസമത്തമേവ ഹി പരസ്മിം പടിബദ്ധം, അഞ്ഞാ സബ്ബാ സമ്പത്തി പുരിസസ്സ അത്താധീനാ ഏവ. തേനാഹ ഭഗവാ "തുമ്ഹേഹി കിച്ചം ആതപ്പം, അക്ഖാതാരോ തഥാഗതാ"തി (ധം॰ പ॰ ൨൭൬). **തമഗ്ഗേ**തി തമയോഗസ്സ അഗ്ഗേ തസ്സ അതിക്കന്തോഭാവതോ. തേനേവാഹ **"ഇമേ അഗ്ഗതമാ"**തിആദി. **മമാ**തി മമ സാസനേ. **സബ്ബേപി തേ ചതുസതിപട്ഠാനഗോചരാ വാ**തി ചതുബ്ബിധം സതിപട്ഠാനം ഭാവേത്വാ ബ്രൂഹേത്വാ തദേവ ഗോചരം അത്തനോ പവത്തിട്ഠാനം കത്വാ ഠിതാ ഏവ **ഭിക്ഖൂ അഗ്ഗേ ഭവിസ്സന്തി.**

ദുതിയഭാണവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നിമിത്തോഭാസകഥാവണ്ണനാ

൧൬൬. അനേകവാരം ഭഗവാ വേസാലിയം വിഹരതി, തസ്മാ ഇമം വേസാലിപ്പവേസനം നിയമേത്വാ ദസ്സേതും "കദാ പാവിസീ"തി പുച്ഛിത്വാ ആഗമനതോ പട്ഠായ തം ദസ്സേന്തോ **"ഭഗവാ കിരാ"**തിആദിമാഹ. **ആഗതമഗ്ഗേനേവാ**തി പുബ്ബേ യാവ വേളുവഗാമകാ ആഗതമഗ്ഗേനേവ പടിനിവത്തേന്തോ. **യഥാപരിച്ഛേദേനാ**തി യഥാപരിച്ഛിന്നകാലേന. **തതോ**തി ഫലസമാപത്തിതോ. **അയ**ന്തി ഇദാനി വുച്ചമാനാകാരോ. **ദിവാട്ഠാനോലോകനാ**ദി പരിനിബ്ബാനസ്സ ഏകന്തികഭാവദസ്സനം. **ഓസ്സട്ഠോ**തി വിസ്സട്ഠോ **ആയുസങ്ഖാരോ** "സത്താഹമേവ മയാ ജീവിതബ്ബ"ന്തി.

ജേട്ഠകനിട്ഠഭാതികാനന്തി സബ്ബേവ സബ്രഹ്മചാരിനോ സന്ധായ വദതി.

പടിപാദേസ്സാമീതി മഗ്ഗപടിപത്തിയാ നിയോജേസ്സാമി. **മണിഫലകേ**തി മണിഖചിതേ പമുഖേ അത്ഥതഫലകേ. **തം പഠമം ദസ്സന**ന്തി യം വേളുവനേ പരിബ്ബാജകരൂപേന ആഗതസ്സ സിദ്ധം ദസ്സനം, തം പഠമദസ്സനം. യം വാ അനോമദസ്സിസ്സ ഭഗവതോ വചനം സദ്ദഹന്തേന തദാ അഭിനീഹാരകാലേ പച്ചക്ഖതോ വിയ തുമ്ഹാകം ദസ്സനം സിദ്ധം, തം പഠമദസ്സനം. **പച്ഛാഗമനചാരിക**ന്തി പച്ഛാഗമനത്ഥം ചാരികം.

സത്താഹന്തി അച്ചന്തസംയോഗേ ഉപയോഗവചനം. ഥേരസ്സ ജാതോവരകഗേഹം കിര ഇതരഗേഹതോ വിവേകട്ഠം, വിവടങ്ഗണഞ്ച, തസ്മാ ദേവബ്രഹ്മാനം ഉപസങ്കമനയോഗ്യന്തി **"ജാതോവരകം പടിജഗ്ഗഥാ"**തി വുത്തം. **സോതി** ഉപരേവതോ. **തം പവത്തി**ന്തി തത്ഥ വസിതുകാമതായ വുത്തം തം.

''ജാനന്താപി തഥാഗതാ പുച്ഛന്തീ''തി (പാരാ॰ ൧൬, ൧൬൫) ഇമിനാ നീഹാരേന **ഥേരോ "കേ തുമ്ഹേ"**തി പുച്ഛി. ''ത്വം ചതൂഹി മഹാരാജേഹി മഹന്തതരോ''തി പുട്ഠോ അത്തനോ മഹത്തം സത്ഥു ഉപരി പക്ഖിപന്തോ **"ആരാമികസദിസാ ഏതേ ഉപാസികേ അമ്ഹാകം സത്ഥുനോ"**തി ആഹ. സാവകസമ്പത്തികിത്തനമ്പി ഹി അത്ഥതോ സത്ഥു സമ്പത്തിംയേവ വിഭാവേതി.

സോതാപത്തിഫലേ പതിട്ഠായാതി ഥേരസ്സ ദേസനാനുഭാവേന, അത്തനോ ച ഉപനിസ്സയസമ്പത്തിയാ ഞാണസ്സ പരിപക്കത്താ സോതാപത്തിഫലേ പതിട്ഠഹിത്വാ.

അയന്തി യഥാവുത്താ. **ഏത്ഥാ**തി ''വേസാലിം പിണ്ഡായ പാവിസീ''തി ഏതസ്മിം വേസാലീപവേസേ. **അനുപുബ്ബീകഥാ**തി അനുപുബ്ബദീപനീ കഥാ.

൧൬൭. ഉദേനയക്ഖസ്സ ചേതിയട്ഠാനേതി ഉദേനസ്സ നാമ യക്ഖസ്സ ആയതനഭാവേന ഇട്ഠകാഹി ചിതേ മഹാജനസ്സ ചിത്തീകതട്ഠാനേ. **കതവിഹാരോ**തി ഭഗവന്തം ഉദ്ദിസ്സ കതവിഹാരോ. **വുച്ചതീ**തി പുരിമവോഹാരേന ''ഉദേനചേതിയ''ന്തി വുച്ചതി. **ഗോതമകാദീസുപീ**തി ''ഗോതമകചേതിയ''ന്തി ഏവം ആദീസുപി. **ഏസേവ നയോ**തി ചേതിയട്ഠാനേ കതവിഹാരഭാവം അതിദിസതി. **വഡ്ഢിതാ**തി ഭാവനാപാരിപൂരിവസേന പരിബ്രൂഹിതാ. **പുനപ്പുനം കതാ**തി ഭാവനായ ബഹുലീകരണേന അപരാപരം പവത്തിതാ. **യുത്തയാനം വിയ കതാ**തി യഥാ യുത്തം ആജഞ്ഞയാനം ഛേകേന സാരഥിനാ അധിട്ഠിതം യഥാരുചി പവത്തതി, ഏവം യഥാരുചിപവത്തിരഹതം ഗമിതാ. **പതിട്ഠാനട്ഠേനാ**തി അധിട്ഠാനട്ഠേന. **വത്ഥു വിയ കതാ**തി സബ്ബസോ ഉപക്കിലേസവിസോധനേന ഇദ്ധിവിസയതായ പവത്തിട്ഠാനഭാവതോ സുവിസോധിതപരിസ്സയവത്ഥു വിയ കതാ. **അധിട്ഠിതാ**തി പടിപക്ഖദൂരീഭാവതോ സുഭാവിതഭാവേന തംതംഅധിട്ഠാനയോഗ്യതായ ഠപിതാ . **സമന്തതോ ചിതാ**തി സബ്ബഭാഗേന ഭാവനുപചയം ഗമിതാ. തേനാഹ **"സുവഡ്ഢിതാ"**തി. **സുട്ഠു സമാരദ്ധാ**തി ഇദ്ധിഭാവനായ സിഖാപ്പത്തിയാ സമ്മദേവ സംസേവിതാ.

അനിയമേനാതി ''യസ്സ കസ്സചീ''തി അനിയമവചനേന. **നിയമേത്വാ**തി ''തഥാഗതസ്സാ''തി സരൂപദസ്സനേന നിയമേത്വാ. **ആയുപ്പമാണ**ന്തി പരമായുപ്പമാണം വദതി, തസ്സേവ ഗഹണേ കാരണം **ബ്രഹ്മജാലസുത്തവണ്ണനായം** (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൪൦; ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൪൦) വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം. മഹാസിവത്ഥേരോ പന ''മഹാബോധിസത്താനം ചരിമഭവേ പടിസന്ധിദായിനോ കമ്മസ്സ അസങ്ഖ്യേയ്യായുകതാസംവത്തനസമത്ഥതം ഹദയേ ഠപേത്വാ ബുദ്ധാനം ആയുസങ്ഖാരസ്സ പരിസ്സയവിക്ഖമ്ഭനസമത്ഥതാ പാളിയം ആഗതാ ഏവാതി ഇമം ഭദ്ദകപ്പമേവ തിട്ഠേയ്യാ''തി അവോച. **"ഖണ്ഡിച്ചാദീഹി അഭിഭുയ്യതീ"**തി ഏതേന യഥാ ഇദ്ധിബലേന ജരായ ന പടിഘാതോ, ഏവം തേന മരണസ്സപി ന

പടിഘാതോതി അത്ഥതോ ആപന്നമേവാതി. ‘‘ക്വ സരോ ഖിത്തോ, ക്വ ച നിപതിതോ’’തി അഞ്ഞഥാ വുട്ഠിതേനാപി ഥേരവാദേന അട്ഠകഥാവചനമേവ സമത്ഥിതന്തി ദട്ഠബ്ബം . തേനാഹ **‘‘സോ ന രുച്ചതി…പേ॰… നിയമിത’’**ന്തി.

പരിയുട്ഠിതചിത്തോതി യഥാ കിഞ്ചി അത്ഥാനത്ഥം സല്ലക്ഖേതും ന സക്കാ, ഏവം അഭിഭൂതചിത്തോ. സോ പന അഭിഭവോ മഹതാ ഉദകോഘേന അപ്പകസ്സ ഉദകസ്സ അജ്ഝോത്ഥരണം വിയ അഹോസീതി വുത്തം **‘‘അജ്ഝോത്ഥടചിത്തോ’’**തി. **അഞ്ഞോപീ**തി ഥേരതോ, അരിയേഹി വാ അഞ്ഞോപി യോ കോചി **പുഥുജ്ജനോ.** പുഥുജ്ജനഗ്ഗഹണഞ്ചേത്ഥ യഥാ സബ്ബേന സബ്ബം അപ്പഹീനവിപല്ലാസോ മാരേന പരിയുട്ഠിതചിത്തോ കിഞ്ചി അത്ഥം സല്ലക്ഖേതും ന സക്കോതി, ഏവം ഥേരോ ഭഗവതാ കതം നിമിത്തോഭാസം സബ്ബസോ ന സല്ലക്ഖേസീതി ദസ്സനത്ഥം. തേനാഹ **‘‘മാരോ ഹീ’’**തിആദി. **ചത്താരോ വിപല്ലാസാ**തി അസുഭേ ‘‘സുഭ’’ന്തി സഞ്ഞാവിപല്ലാസോ, ചിത്തവിപല്ലാസോ, ദുക്ഖേ ‘‘സുഖ’’ന്തി സഞ്ഞാവിപല്ലാസോ, ചിത്തവിപല്ലാസോതി ഇമേ ചത്താരോ വിപല്ലാസാ. **തേനാ**തി യദിപി ഇതരേ അട്ഠ വിപല്ലാസാ പഹീനാ, തഥാപി യഥാവുത്താനം ചതുന്നം വിപല്ലാസാനം അപ്പഹീനഭാവേന. **അസ്സാ**തി ഥേരസ്സ. **മദ്ദതീ**തി ഫുസനമത്തേന മദ്ദന്തോ വിയ ഹോതി, അഞ്ഞഥാ തേന മദ്ദിതേ സത്താനം മരണമേവ സിയാ. **കിം സക്ഖിസ്സതി,** ന സക്ഖിസ്സതീതി അധിപ്പായോ. കസ്മാ ന സക്ഖിസ്സതി, നനു ഏസ അഗ്ഗസാവകസ്സ കുച്ഛിം പവിട്ഠോതി? സച്ചം പവിട്ഠോ, തഞ്ച ഖോ അത്തനോ ആനുഭാവദസ്സനത്ഥം, ന വിബാധനാധിപ്പായേന. വിബാധനാധിപ്പായേന പന ഇധ ‘‘കിം സക്ഖിസ്സതീ’’തി വുത്തം ഹദയമദ്ദനസ്സ അധിഗതത്താ. **നിമിത്തോഭാസ**ന്തി ഏത്ഥ ‘‘തിട്ഠതു ഭഗവാ കപ്പ’’ന്തി സകലകപ്പം അവട്ഠാനയാചനായ ‘‘യസ്സ കസ്സചി ആനന്ദ ചത്താരോ ഇദ്ധിപാദാ ഭാവിതാ’’തിആദിനാ അഞ്ഞാപദേസേന അത്തനോ ചതുരിദ്ധിപാദഭാവനാനുഭാവേന കപ്പം അവട്ഠാനസമത്ഥതാവസേന സഞ്ഞുപ്പാദനം **നിമിത്തം,** തഥാ പന പരിയായം മുഞ്ചിത്വാ ഉജുകംയേവ അത്തനോ അധിപ്പായവിഭാവനം **ഓഭാസോ. ജാനന്തോയേവ** വാതി മാരേന പരിയുട്ഠിതഭാവം ജാനന്തോ ഏവ. അത്തനോ അപരാധഹേതുതോ സത്താനം സോകോ തനുകോ ഹോതി, ന ബലവാതി ആഹ **‘‘ദോസാരോപനേന സോകതനുകരണത്ഥ’’**ന്തി. കിം പന ഥേരോ മാരേന പരിയുട്ഠിതചിത്തകാലേ പവത്തിം പച്ഛാ ജാനാതീതി? ന ജാനാതി സഭാവേന, ബുദ്ധാനുഭാവേന പന അനുജാനാതി.

മാരയാചനകഥാവണ്ണനാ

ഫന്നവ്വ. അനത്ഥേ നിയോജേന്തോ ഗുണമാരണേന മാരേതി, വിരാഗവിബന്ധനേന വാ ജാതിനിമിത്തതായ തത്ഥ തത്ഥ ജാതം ജാതം മാരേന്തോ വിയ ഹോതീതി **‘‘മാരേതീതി മാരോ’’**തി വുത്തം. അതിവിയ പാപതായ **പാപിമാ.** കണ്ഹധമ്മേഹി സമന്നാഗതോ **കണ്ഹോ.** വിരാഗാദിഗുണാനം അന്തകരണതോ **അന്തകോ.** സത്താനം അനത്ഥാവഹപടിപത്തിം ന മുച്ചതീതി **നമുചി.** അത്തനോ മാരപാസേന പമത്തേ ബന്ധതി, പമത്താ വാ ബന്ധൂ ഏതസ്സാതി **പമത്തബന്ധു.** സത്തമസത്താഹതോ പരം സത്ത അഹാനി സന്ധായാഹ **‘‘അട്ഠമേ സത്താഹേ’’**തി ന പന പല്ലങ്കസത്താഹാദി വിയ നിയതകിച്ചസ്സ

അട്ഠമസത്താഹസ്സ നാമ ലബ്ഭനതോ. സത്തമസത്താഹസ്സ ഹി പരതോ അജപാലനിഗ്രോധമൂലേ മഹാബ്രഹ്മുനോ, സക്കസ്സ ച ദേവരഞ്ഞോ പടിഞ്ഞാതധമ്മദേസനം ഭഗവന്തം ഞത്വാ "ഇദാനി സത്ഥേ ധമ്മദേസനായ മമ വിസയം അതിക്കമാപേസ്സതീ"തി സഞ്ജാതദോമനസ്സോ ഹുത്വാ ഠിതോ ചിന്തേസി "ഹന്ദ ദാനാഹം നം ഉപായേന പരിനിബ്ബാപേസ്സാമി, ഏവമസ്സ മനോരഥോ അഞ്ഞഥത്തം ഗമിസ്സതി, മമ ച മനോരഥോ ഇജ്ഝിസ്സതീ"തി . ഏവം പന ചിന്തേത്വാ ഭഗവന്തം ഉപസങ്കമിത്വാ ഏകം അന്തം ഠിതോ "പരിനിബ്ബാതു ദാനി ഭന്തേ ഭഗവാ"തിആദിനാ പരിനിബ്ബാനം യാചി, തം സന്ധായ വുത്തം **"അട്ഠമേ സത്താഹേ"**തിആദി. തത്ഥ **അജ്ജാ**തി ആയുസങ്ഖാരോസ്സജ്ജനദിവസം സന്ധായാഹ. ഭഗവാ ചസ്സ അഭിസന്ധിം ജാനന്തോപി തം അനാവികത്വാ പരിനിബ്ബാനസ്സ അകാലഭാവമേവ പകാസേന്തോ യാചനം പടിക്ഖിപി. തേനാഹ **"ന താവാഹ"**ന്തിആദി.

മഗ്ഗവസേന വിയത്താതി സച്ചസമ്പടിവേധവേയ്യത്തിയേന ബ്യത്താ. **തഥേവ വിനീതാ**തി മഗ്ഗവസേന കിലേസാനം സമുച്ഛേദവിനയനേന വിനീതാ. **തഥാ വിസാരദാ**തി അരിയമഗ്ഗാധിഗമേനേവ സത്ഥുസാസനേ വേസാരജ്ജപ്പത്തിയാ വിസാരദാ , സാരജ്ജകരാനം ദിട്ഠിവിചികിച്ഛാദിപാപധമ്മാനം വിഗമേന വിസാരദഭാവം പത്താതി അത്ഥോ. യസ്സ സുതസ്സ വസേന വട്ടദുക്ഖതോ നിസ്സരണം സമ്ഭവതി, തം ഇധ ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസേന "സുത"ന്തി അധിപ്പേതന്തി ആഹ **"തേപിടകവസേനാ"**തി. തിണ്ണം പിടകാനം സമൂഹോ **തേപിടകം,** തീണി വാ പിടകാനി തിപിടകം, തിപിടകമേവ **തേപിടകം,** തസ്സ വസേന. **തമേവാ**തി യം തം തേപിടകം സോതബ്ബഭാവേന "സുത"ന്തി വുത്തം, തമേവ. **ധമ്മ**ന്തി പരിയത്തിധമ്മം. **ധാരേന്തീ**തി സുവണ്ണഭാജനേ പക്ഖിത്തസീഹവസം വിയ അവിനസ്സന്തം കത്വാ സുപ്പഗുണസുപ്പവത്തിഭാവേന ധാരേന്തി ഹദയേ ഠപേന്തി. ഇതി പരിയത്തിധമ്മവസേന ബഹുസ്സുതധമ്മധരഭാവം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി പടിവേധധമ്മവസേനപി തം ദസ്സേതും **"അഥ വാ"**തിആദി വുത്തം. **അരിയധമ്മസ്സാ**തി മഗ്ഗഫലധമ്മസ്സ, നവവിധസ്സാപി വാ ലോകുത്തരധമ്മസ്സ. **അനുധമ്മഭൂത**ന്തി അധിഗമായ അനുരൂപധമ്മഭൂതം. **അനുച്ഛവികപടിപദ**ന്തി ച തമേവ വിപസ്സനാധമ്മമാഹ, ഛബ്ബിധാ വിസുദ്ധിയോ വാ. **അനുധമ്മ**ന്തി തസ്സാ യഥാവുത്തപടിപദായ അനുരൂപം അഭിസല്ലേഖിതം അപ്പിച്ഛതാദിധമ്മം. **ചരണസീലാ**തി സമാദായ പവത്തനസീലാ. അനു മഗ്ഗഫലധമ്മോ ഏതിസ്സാതി വാ **അനുധമ്മാ,** വുട്ഠാനഗാമിനിവിപസ്സനാ, തസ്സാ ചരണസീലാ. **അത്തനോ ആചരിയവാദ**ന്തി അത്തനോ ആചരിയസ്സ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ വാദം. സദേവകസ്സ ലോകസ്സ ആചാരസിക്ഖാപനേന ആചരിയോ, ഭഗവാ. തസ്സ വാദോ, ചതുസച്ചദേസനാ.

ആചിക്ഖിസ്സന്തീതി ആദിതോ കഥേസ്സന്തി, അത്തനാ ഉഗ്ഗഹിതനിയാമേന പരേ ഉഗ്ഗണ്ഹാപേസ്സന്തീതി അത്ഥോ. **ദേസേസ്സന്തീ**തി വാചേസ്സന്തി, പാളിം സമ്മാ പബോധേസ്സന്തീതി അത്ഥോ. **പഞ്ഞാപേസ്സന്തീ**തി പജാനാപേസ്സന്തി, സങ്കാപേസ്സന്തീതി അത്ഥോ. **പട്ഠപേസ്സന്തീ**തി പകാരേഹി ഠപേസ്സന്തി, പകാസേസ്സന്തീതി അത്ഥോ. **വിവരിസ്സന്തീ**തി വിവടം കരിസ്സന്തി. **വിഭജിസ്സന്തീ**തി വിഭത്തം കരിസ്സന്തി. **ഉത്താനിം കരിസ്സന്തീ**തി അനുത്താനം ഗമ്ഭീരം ഉത്താനം പാകടം കരിസ്സന്തി. **സഹ ധമ്മേനാ**തി ഏത്ഥ **ധമ്മ**-സദ്ദോ കാരണപരിയായോ "ഹേതുമ്ഹി ഞാണം ധമ്മപടിസമ്ഭിദാ"തിആദീസു (വിഭ॰ ൨൭൦) വിയാതി ആഹ **"സഹേതുകേന സകാരണേന വചനേനാ"**തി. **സപ്പാടിഹാരിയ**ന്തി

സനിസ്സരണം , യഥാ പരവാദം ഭഞ്ജിത്വാ സകവാദോ പതിട്ഠഹതി, ഏവം ഹേതുദാഹരണേഹി യഥാധിഗതമത്ഥം സമ്പാദേത്വാ ധമ്മം കഥേസ്സന്തി. തേനാഹ **"നിയ്യാനികം കത്വാ ധമ്മം ദേസേസ്സന്തീ"**തി, നവവിധം ലോകുത്തരധമ്മം പബോധേസ്സന്തീതി അത്ഥോ. ഏത്ഥ ച "പഞ്ഞാപേസ്സന്തീ"തിആദീഹി ഛഹി പദേഹി ഛ അത്ഥപദാനി ദസ്സിതാനി, ആദിതോ പന ദ്വീഹി പദേഹി ഛ ബ്യഞ്ജനപദാനി. ഏത്താവതാ തേപിടകം ബുദ്ധവചനം സംവണ്ണനാനയേന സങ്ഗഹേത്വാ ദസ്സിതം ഹോതി. വുത്തഞ്ഹേതം **നേത്തിയം** "ദ്വാദസപദാനി സുത്തം, തം സബ്ബം ബ്യഞ്ജനഞ്ച അത്ഥോ ചാ"തി (നേത്തി॰ സങ്ഖാരേ).

സിക്ഖത്തയസങ്ഗഹിതന്തി അധിസീലസിക്ഖാദിസിക്ഖത്തയസങ്ഗഹണം. **സകലം സാസനബ്രഹ്മചരിയ**ന്തി അനവസേസം സത്ഥുസാസനഭൂതം സേട്ഠചരിയം. **സമിദ്ധ**ന്തി സമ്മദേവ വഡ്ഢിതം. **ഝാനസ്സാദവസേനാ**തി തേഹി തേഹി ഭിക്ഖൂഹി സമധിഗതഝാനസുഖവസേന. **വുദ്ധിപ്പത്ത**ന്തി ഉളാരപണീതഭാവഗമനേന സബ്ബസോ പരിവുദ്ധിം ഉപഗതം. **സബ്ബപാലിഫുല്ലം വിയ അഭിഞ്ഞാസമ്പത്തിവസേന** അഭിഞ്ഞാസമ്പദാഹി സാസനാഭിവുദ്ധിയാ മത്ഥകപ്പത്തിതോ. **പതിട്ഠിതവസേനാ**തി പതിട്ഠാനവസേന, പതിട്ഠപ്പത്തിയാതി അത്ഥോ. പടിവേധവസേന ബഹുനോ ജനസ്സ ഹിതന്തി **ബാഹുജഞ്ഞം.** തേനാഹ **"ബഹുജനാഭിസമയവസേനാ"**തി. പുഥു പുഥുലം ഭൂതം ജാതം, പുഥു വാ പുഥുത്തം ഭൂതം പത്തന്തി **പുഥുഭൂതം.** തേനാഹ **"സബ്ബാകാര...പേ॰... പത്ത"**ന്തി. **സുട്ഠു പകാസിത**ന്തി സുട്ഠു സമ്മദേവ ആദികല്യാണാദിഭാവേന പവേദിതം.

ആയുസങ്ഖാരഓസ്സജ്ജനവണ്ണനാ

൧൬൬. സതിം സൂപട്ഠിതം കത്വാതി അയം കായാദിവിഭാഗോ അത്തഭാവസഞ്ഞിതോ ദുക്ഖഭാരോ മയാ ഏത്തകം കാലം വഹിതോ, ഇദാനി പന ന വഹിതബ്ബോ, ഏതസ്സ അവഹനത്ഥം ചിരതരം കാലം അരിയമഗ്ഗസമ്ഭാരോ സമ്ഭതോ, സ്വായം അരിയമഗ്ഗോ പടിവിദ്ധോ, യതോ ഇമേ കായാദയോ അസുഭാദിതോ സമ്മദേവ പരിഞ്ഞാതാ, ചതുബ്ബിധമ്പി സമ്മാസതിം യഥാതഥം വിസയേ സുട്ഠു ഉപട്ഠിതം കത്വാ. **ഞാണേന പരിച്ഛിന്ദിത്വാ**തി യസ്മാ ഇമസ്സ അത്തഭാവസഞ്ഞിതസ്സ ദുക്ഖഭാരസ്സ വഹനേ പയോജനഭൂതം അത്തഹിതം താവ മഹാബോധിമൂലേ ഏവ പരിസമാപിതം, പരഹിതം പന ബുദ്ധവേനേയ്യവിനയനം പരിസമാപിതബ്ബം, തം ഇദാനി മാസത്തയേനേവ പരിസമാപനം പാപുണിസ്സതി, തസ്മാ അഭാസി "വിസാഖപുണ്ണമായം പരിനിബ്ബായിസ്സാമീ"തി, ഏവം ബുദ്ധഞാണേന പരിച്ഛിന്ദിത്വാ സബ്ബഭാഗേന നിച്ഛയം കത്വാ. **ആയുസങ്ഖാരം വിസ്സജ്ജീ**തി ആയുനോ ജീവിതസ്സ അഭിസങ്ഖാരകം ഫലസമാപത്തിധമ്മം "ന സമാപജ്ജിസ്സാമീ"തി വിസ്സജ്ജി തംവിസ്സജ്ജനേനേവ തേന അഭിസങ്ഖരിയമാനം ജീവിതസങ്ഖാരം "നപ്പവത്തേസ്സാമീ"തി വിസ്സജ്ജി. തേനാഹ **"തത്ഥാ"**തിആദി. ഠാനമഹന്തതായപി പവത്തിആകാരമഹന്തതായപി **മഹന്തോ പഥവീകമ്പോ.** തത്ഥ ഠാനമഹന്തതായ ഭൂമിചാലസ്സ മഹത്തം ദസ്സേതും **"തദാ കിര...പേ॰... കമ്പിത്ഥാ"**തി വുത്തം. സാ പന ജാതിക്ഖേത്തഭൂതാ ദസസഹസ്സീ ലോകധാതു ഏവ, ന യാ കാചി, യാ മഹാഭിനീഹാരമഹാജാതിആദീസുപി കമ്പിത്ഥ. തദാപി തത്തികായ ഏവ കമ്പനേ കിം കാരണം ? ജാതിക്ഖേത്തഭാവേന തസ്സേവ ആദിതോ പരിഗ്ഗഹസ്സ കതത്താ. പരിഗ്ഗഹകരണം ചസ്സ ധമ്മതാവസേന വേദിതബ്ബം. തഥാ ഹി പുരിമബുദ്ധാനമ്പി താവതകമേവ ജാതിക്ഖേത്തം അഹോസി. തഥാ ഹി

വുത്തം ‘‘ദസസഹസ്സീ ലോകധാതൂ, നിസ്സദ്ദാ ഹോന്തി നിരാകുലാ…പേ॰… മഹാസമുദ്ദോ ആഭുജതി, ദസസഹസ്സീ പകമ്പതീ’’തി ച ആദി (ബു॰ വം॰ വ്വർ-ൻഫ). ഉദകപരിയന്തം കത്വാ ഛപ്പകാരപവേധനേന അവീതരാഗേ ഭിംസേതീതി ഭിംസനോ, സോ ഏവ **ഭിംസനകോ**തി ആഹ **‘‘ഭയജനകോ’’**തി. **ദേവഭേരിയോ**തി ദേവദുന്ദുഭിസദ്ദസ്സ പരിയായവചനമത്തം. ന ചേത്ഥ കാചി ഭേരീ ‘‘ദേവദുന്ദുഭീ’’തി അധിപ്പേതാ, അഥ ഖോ ഉപ്പാതഭാവേന ലബ്ഭമാനോ ആകാസഗതോ നിഗ്ഘോസസദ്ദോ. തേനാഹ **‘‘ദേവോ’’**തിആദി. **ദേവോ**തി മേഘോ. തസ്സ ഹി അച്ഛഭാവേന ആകാസസ്സ വസ്സാഭാവേന സുക്ഖഗജ്ജിതസഞ്ഞിതേ സദ്ദേ നിച്ഛരന്തേ ദേവദുന്ദുഭിസമഞ്ഞാ. തേനാഹ **‘‘ദേവോ സുക്ഖഗജ്ജിതം ഗജ്ജീ’’**തി.

പീതിവേഗവിസ്സട്ഠന്തി ‘‘ഏവം ചിരതരം കാലം വഹിതോ അയം അത്തഭാവസഞ്ഞിതോ ദുക്ഖഭാരോ, ഇദാനി ന ചിരസ്സേവ നിക്ഖിപിസ്സതീ’’തി സഞ്ജാതസോമനസ്സോ ഭഗവാ സഭാവേനേവ പീതിവേഗവിസ്സട്ഠം **ഉദാനം ഉദാനേസി.** ഏവം പന ഉദാനേന്തേന അയമ്പി അത്ഥോ സാധിതോ ഹോതീതി ദസ്സനത്ഥം അട്ഠകഥായം **‘‘കസ്മാ’’**തിആദി വുത്തം.

തുലീയതീതി **തുല**ന്തി **തുല**-സദ്ദോ കമ്മസാധനോതി ദസ്സേതും **‘‘തുലിത’’**ന്തി വുത്തം. അപ്പാനുഭാവതായ **പരിച്ഛിന്നം.** തഥാ ഹി തം പരിതോ ഖണ്ഡിതഭാവേന ‘‘പരിത്ത’’ന്തി വുച്ചതി. പടിപക്ഖവിക്ഖമ്ഭനതോ ദീഘസന്താനതായ, വിപുലഫലതായ ച **ന തുലം** ന പരിച്ഛിന്നം. യേഹി കാരണേഹി പുബ്ബേ അവിസേസതോ മഹഗ്ഗതം ‘‘അതുല’’ന്തി വുത്തം, താനി കാരണാനി രൂപാവചരതോ ആരുപ്പസ്സ സാതിസയാനി വിജ്ജന്തീതി **‘‘അരൂപാവചരം അതുല’’**ന്തി വുത്തം, ഇതരഞ്ച **‘‘തുല’’**ന്തി, **അപ്പവിപാകം** തീസുപി കമ്മേസു യം തനുവിപാകം ഹീനം, തം **തുലം. ബഹുവിപാക**ന്തി യം മഹാവിപാകം പണീതം, തം **അതുലം.** യം പനേത്ഥ മജ്ഝിമം, തം ഹീനം, ഉക്കട്ഠന്തി ദ്വിധാ ഭിന്ദിത്വാ ദ്വീസു ഭാഗേസു പക്ഖിപിതബ്ബം. **ഹീനത്തികവണ്ണനായം** വുത്തനയേനേവ അപ്പബഹുവിപാകതം നിദ്ധാരേത്വാ തസ്സ വസേന തുലാതുലഭാവോ വേദിതബ്ബോ. സമ്ഭവതി ഏതസ്മാതി **സമ്ഭവോ**തി ആഹ **‘‘സമ്ഭവസ്സ ഹേതുഭൂത’’**ന്തി. **നിയകജ്ഝത്തരതോ**തി സസന്താനധമ്മേസു വിപസ്സനാവസേന, ഗോചരാസേവനായ ച നിരതോ. സവിപാകം സമാനം പവത്തിവിപാകമത്തദായികമ്മം സവിപാകട്ഠേന **സമ്ഭവം.** ന ച തം കാമാദിഭവാഭിസങ്ഖാരകന്തി തതോ വിസേസനത്ഥം ‘‘സമ്ഭവ’’ന്തി വത്വാ **‘‘ഭവസങ്ഖാര’’**ന്തി വുത്തം. **ഓസ്സജ്ജീ**തി അരിയമഗ്ഗേന അവസ്സജ്ജി . **കവചം വിയ** അത്തഭാവം പരിയോനന്ധിത്വാ ഠിതം അത്തനി സമ്ഭൂതത്താ **അത്തസമ്ഭവം കിലേസഞ്ച അഭിന്ദീ**തി കിലേസഭേദസഹഭാവികമ്മോസ്സജ്ജനം ദസ്സേന്തോ തദുഭയസ്സ കാരണം അവോച **‘‘അജ്ഝത്തരതോ സമാഹിതോ’’**തി.

തീരേന്തോതി ‘‘ഉപ്പാദോ ഭയം, അനുപ്പാദോ ഖേമ’’ന്തിആദിനാ വീമംസന്തോ. ‘‘തുലേന്തോ തീരേന്തോ’’തിആദിനാ സങ്ഖേപതോ വുത്തമത്ഥം വിത്ഥാരതോ ദസ്സേതും **‘‘പഞ്ചക്ഖന്ധാ’’**തി ആദിം വത്വാ ഭവസങ്ഖാരസ്സ അവസ്സജ്ജനാകാരം സരൂപതോ ദസ്സേസി. **‘‘ഏവ’’**ന്തിആദിനാ പന **ഉദാനവണ്ണനായം** ആദിതോ വുത്തമത്ഥം നിഗമനവസേന ദസ്സേസി.

മഹാഭൂമിചാലവണ്ണനാ

൧൭൧. യന്തി കരണേ വാ അധികരണേ വാ പച്ചത്തവചനന്തി അധിപ്പായേന ആഹ **"യേന സമയേന, യസ്മിം വാ സമയേ"**തി. **ഉക്ഖേപകവാതാതി** ഉദകസന്ധാരകവാതം ഉപച്ഛിന്ദിത്വാ ഠിതട്ഠാനതോ ഖേപകവാതാ. **"സട്ഠി...പേ॰... ബഹല"**ന്തി ഇദം തസ്സ വാതസ്സ ഉബ്ബേധപ്പമാണമേവ ഗഹേത്വാ വുത്തം, ആയാമവിത്ഥാരതോ പന ദസസഹസ്സചക്കവാളപ്പമാണമ്പി ഉദകസന്ധാരകവാതം ഉപച്ഛിന്ദതിയേവ. **ആകാസേ**തി പുബ്ബേ വാതേന പതിട്ഠിതോകാസേ. **പുന വാതോ**തി ഉക്ഖേപകവാതേ തഥാകത്വാ വിഗതേ ഉദകസന്ധാരകവാതോ പുന **ആബന്ധിത്വാ ഗണ്ഹാതി** യഥാ തം ഉദകം ന ഭസ്സതി, ഏവം ഉത്ഥമ്ഭേന്തം ആബന്ധനവിതാനവസേന ബന്ധിത്വാ ഗണ്ഹാതി. **തതോ ഉദകം ഉഗ്ഗച്ഛതീ**തി തതോ ആബന്ധിത്വാ ഗഹണതോ തേന വാതേന ഉത്ഥമ്ഭിതം ഉദകം ഉഗ്ഗച്ഛതി ഉപരി ഗച്ഛതി. **ഹോതിയേവാ**തി അന്തരന്തരാ ഹോതിയേവ. **ബഹലഭാവേനാ**തി മഹാപഥവിയാ മഹന്തഭാവേന. സകലാ ഹി മഹാപഥവീ തദാ ഓഗ്ഗച്ഛതി, ഉഗ്ഗച്ഛതി ച, തസ്മാ കമ്പനം **ന പഞ്ഞായതി.**

ഇജ്ഝനസ്സാതി ഇച്ഛിതത്ഥസിജ്ഝനസ്സ. **അനുഭവിതബ്ബസ്സ**ഇസ്സരിയസമ്പത്തിആദികസ്സ. **പരിത്താ**തി പടിലദ്ധമത്താ നാതിസുഭാവിതാ. തഥാ ച ഭാവനാ ബലവതീ ന ഹോതീതി ആഹ **"ദുബ്ബലാ"**തി. സഞ്ഞാസീസേന ഹി ഭാവനാ വുത്താ. **അപ്പമാണാ**തി പഗുണാ സുഭാവിതാ. സാ ഹി ഥിരാ ദള്ഹതരാ ഹോതീതി ആഹ **"ബലവാ"**തി. ''പരിത്താ പഥവീസഞ്ഞാ, അപ്പമാണാ ആപോസഞ്ഞാ''തി ദേസനാമത്തമേവ, ആപോസഞ്ഞായ പന സുഭാവിതായ പഥവീകമ്പോ സുഖേനേവ ഇജ്ഝതീതി അയമേത്ഥ അധിപ്പായോ വേദിതബ്ബോ. **സംവേജേന്തോ** ദിബ്ബസമ്പത്തിയാ പമത്തം സക്കം ദേവരാജാനം. **വീമംസന്തോ വാ** താവദേവ സമധിഗതം അത്തനോ ഇദ്ധിബലം. മഹാമോഗ്ഗല്ലാനത്ഥേരസ്സ പാസാദകമ്പനം പാകടന്തി തം അനാമസിത്വാ സങ്ഘരക്ഖിതസാമണേരസ്സ പാസാദകമ്പനം ദസ്സേതും **"സോ കിരായസ്മാ"**തിആദി വുത്തം. പൂതിമിസ്സോ ഗന്ധോ ഏതസ്സാതി **പൂതിഗന്ധോ,** തേന **പൂതിഗന്ധേനേവ** അധിഗതമാതുകുച്ഛിസമ്ഭവം വിയ ഗന്ധേനേവ **സീസേന,** അതിവിയ ദാരകോ ഏവാതി അത്ഥോ.

ആചരിയന്തി ആചരിയൂപദേസം. ഇദ്ധാഭിസങ്ഖാരോ നാമ ഇദ്ധിവിധപ്പടിപക്ഖാദീഭാവേന ഇച്ഛിതബ്ബോ, സോ ച ഉപായേ കോസല്ലസ്സ അത്തനാ ന സമ്മാ ഉഗ്ഗഹിതത്താ ന താവ സിക്ഖിതോതി ആഹ **"അസിക്ഖിത്വാവ യുദ്ധം പവിട്ഠോസീ"**തി. **"പിലവന്ത"**ന്തി ഇമിനാ സകലമേവ പാസാദവത്ഥും ഉദകം കത്വാ അധിട്ഠാതബ്ബപാസാദോവ തത്ഥ പിലവതീതി ദസ്സേതി. അധിട്ഠാനക്കമം പന ഉപമായ ദസ്സേന്തോ **"താത...പേ॰... ജാനാഹീ"**തി ആഹ. തത്ഥ **കപല്ലകപൂവ**ന്തി ആസിത്തകപൂവം, തം **പചന്താ** കപാലേ പഠമം കിഞ്ചി പിട്ഠം ഠപേത്വാ അനുക്കമേന വഡ്ഢേത്വാ അന്തന്തേന **പരിച്ഛിന്ദന്തി** പൂവം സമന്തതോ പരിച്ഛിന്നം കത്വാ ഠപേന്തി, ഏവം ''ആപോകസിണവസേന 'പാസാദേന പതിട്ഠിതട്ഠാനം ഉദകം ഹോതൂ'തി അധിട്ഠഹന്തോ സമന്തതോ പാസാദസ്സ യാവ പരിയന്താ യഥാ ഉദകം ഹോതി, തഥാ അധിട്ഠാതബ്ബ''ന്തി ഉപമായ ഉപദിസതി.

മഹാപദാനേ വുത്തമേവാതി ''ധമ്മതാ ഏസാ, ഭിക്ഖവേ, യദാ ബോധിസത്തോ തുസിതാ കായാ ചവിത്വാ മാതുകുച്ഛിം ഓക്കമതീ''തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൮) വത്വാ ''അയഞ്ച ദസസഹസ്സീ ലോകധാതു സങ്കമ്പതി സമ്പകമ്പതി

സമ്പവേധതീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൯൮), തഥാ "ധമ്മതാ ഏസാ, ഭിക്ഖവേ, യദാ ബോധിസത്തോ മാതുകുച്ഛിമ്ഹാ നിക്ഖമതീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൦) വത്വാ "അയഞ്ച ദസസഹസ്സീ ലോകധാതു സങ്കമ്പതി സമ്പകമ്പതി സമ്പവേധതീ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൨) ച മഹാബോധിസത്തസ്സ ഗബ്ഭോക്കന്തിയം, അഭിജാതിയഞ്ച ധമ്മതാവസേന **മഹാപദാനേ**പഥവീകമ്പസ്സ വുത്തത്താ ഇതരേസുപി ചതൂസു ഠാനേസു പഥവീകമ്പോ ധമ്മതാവസേനേവാതി **മഹാപദാനേ**അത്ഥതോ വുത്തം ഏവാതി അധിപ്പായോ.

ഇദാനി നേസം പഥവീകമ്പനം കാരണതോ, പവത്തിആകാരതോ ച വിഭാഗം ദസ്സേതും **"ഇതി ഇമേസൂ"**തിആദി വുത്തം. **ധാതുകോപേനാ**തി ഉക്ഖേപകധാതുസങ്ഖാതായ വായോധാതുയാ പകോപേന. **ഇദ്ധാനുഭാവേനാ**തി ഞാണിദ്ധിയാ വാ കമ്മവിപാകജിദ്ധിയാ വാ പഭാവേന, തേജേനാതി അത്ഥോ. **പുഞ്ഞതേജേനാ**തി പുഞ്ഞാനുഭാവേന, മഹാബോധിസത്തസ്സ പുഞ്ഞബലേനാതി അത്ഥോ. **ഞാണതേജേനാ**തി പടിവേധഞാണാനുഭാവേന. **സാധുകാരദാനവസേനാ**തി യഥാ അനഞ്ഞസാധാരണേന പടിവേധഞാണാനുഭാവേന അഭിഹതാ മഹാപഥവീ അഭിസമ്ബോധിയം അകമ്പിത്ഥ, ഏവം അനഞ്ഞസാധാരണേന ദേസനാഞാണാനുഭാവേന അഭിഹതാ മഹാപഥവീ അകമ്പിത്ഥ, തം പനസ്സാ സാധുകാരദാനം വിയ ഹോതീതി "സാധുകാരദാനവസേനാ"തി വുത്തം.

യേന പന ഭഗവാ അസീതിഅനുബ്യഞ്ജനപടിമണ്ഡിതദ്വത്തിംസമഹാപുരിസലക്ഖണ- (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൩; ൩.൧൯൮; മ॰ നി॰ ൨.൩൮൫) വിചിത്രരൂപകായോ സബ്ബാകാരപരിസുദ്ധസീലക്ഖന്ധാദിഗുണരതനസമിദ്ധിധമ്മകായോ പുഞ്ഞമഹത്തഥാമമഹത്തയസമഹത്തഇദ്ധിമഹത്തപഞ്ഞാമഹത്താനം പരമുക്കംസഗതോ അസമോ അസമസമോ അപ്പടിപുഗ്ഗലോ അരഹം സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ അത്തനോ അത്തഭാവസഞ്ഞിതം ഖന്ധപഞ്ചകം കപ്പം വാ കപ്പാവസേസം വാ ഠപേതും സമത്ഥോപി സങ്ഖതധമ്മം പടിജിഗുച്ഛനാകാരപ്പവത്തേന ഞാണവിസേസേന തിണായപി അമഞ്ഞമാനോ ആയുസങ്ഖാരോസ്സജ്ജനവിധിനാ നിരപേക്ഖോ ഓസ്സജ്ജി. തദനുഭാവാഭിഹതാ മഹാപഥവീ ആയുസങ്ഖാരോസ്സജ്ജനേ അകമ്പിത്ഥ, തം പനസ്സാ കാരുഞ്ഞസഭാവസണ്ഠിതാ വിയ ഹോതീതി വുത്തം **"കാരുഞ്ഞസഭാവേനാ"**തി . യസ്മാ ഭഗവാ പരിനിബ്ബാനസമയേ ചതുവീസതികോടിസതസഹസ്സസങ്ഖ്യാ സമാപത്തിയോ സമാപജ്ജി അന്തരന്തരാ ഫലസമാപത്തിസമാപജ്ജനേന, തസ്സ പുബ്ബഭാഗേ സാതിസയം തിക്ഖം സൂരം വിപസ്സനാഞാണഞ്ച പവത്തേസി, "യദത്ഥഞ്ച മയാ ഏവം സുചിരകാലം അനഞ്ഞസാധാരണോ പരമുക്കംസഗതോ ഞാണസമ്ഭാരോ സമ്ഭതോ, അനുത്തരോ ച വിമോക്ഖോ സമധിഗതോ, തസ്സ വത മേ സിഖാപ്പത്തഫലഭൂതാ അച്ചന്തനിട്ഠാ അനുപാദിസേസനിബ്ബാനധാതു അജ്ജ സമിജ്ഝതീ"തി ഭിയ്യോ അതിവിയ സോമനസ്സപ്പത്തസ്സ ഭഗവതോ പീതിവിപ്ഫാരാദിഗുണവിപുലതരാനുഭാവോ പരേഹി അസാധാരണഞാണാതിസയോ ഉദപാദി, യസ്സ സമാപത്തിബലസമുപബ്രൂഹിതസ്സ ഞാണാതിസയസ്സ ആനുഭാവം സന്ധായ ഇദം വുത്തം "ദ്വേമേ പിണ്ഡപാതാ സമസമഫലാ സമസമവിപാകാ"തിആദി (ഉദാ॰ ൭൫), തസ്മാ തസ്സ ആനുഭാവേന സമഭിഹതാ മഹാപഥവീ അകമ്പിത്ഥ. തം പനസ്സാ തസ്സം വേലായം ആരോദനാകാരപ്പത്തി വിയ ഹോതീതി **"അട്ഠമോ ആരോദനേനാ"**തി വുത്തം.

ഇദാനി സങ്ഖേപതോ വുത്തമത്ഥം വിവരന്തോ **"മാതുകുച്ഛിം ഓക്കമന്തേ"**തിആദിമാഹ. **അയം പനത്ഥോ**തി "സാധുകാരദാനവസേനാ"തിആദിനാ വുത്തോ അത്ഥോ. **പഥവീദേവതായ വസേനാ**തി ഏത്ഥ സമുദ്ദദേവതാ വിയ മഹാപഥവിയാ അധിദേവതാ കിര നാമ അത്ഥി. താദിസേ കാരണേ സതി തസ്സാ ചിത്തവസേന അയം മഹാപഥവീ സങ്കമ്പതി സമ്പകമ്പതി സമ്പവേധതി, യഥാ വാതവലാഹകദേവതാനം ചിത്തവസേന വാതാ വായന്തി, സീതുണ്ഹഅബ്ഭവസ്സവലാഹകദേവതാനം ചിത്തവസേന സീതാദയോ ഭവന്തി. തഥാ ഹി വിസാഖപുണ്ണമായം അഭിസമ്ബോധിഅത്ഥം ബോധിരുക്ഖമൂലേ നിസിന്നസ്സ ലോകനാഥസ്സ അന്തരായകരണത്ഥം ഉപട്ഠിതം മാരബലം വിധമിതും -

> "അചേതനായം പഥവീ, അവിഞ്ഞായ സുഖം ദുഖം;
> സാപി ദാനബലാ മയ്ഹം, സത്തക്ഖത്തും പകമ്പഥാ"തി. (ചരിയാ॰ ൧.൧൨൪) -

വചനസമനന്തരം മഹാപഥവീ ഭിജ്ജിത്വാ സപരിസം മാരം പരിവത്തേസി. **ഏതന്തി** സാധുകാരദാനാദി. യദിപി നത്ഥി അചേതനത്താ, ധമ്മതാവസേന പന വുത്തനയേന സിയാതി സക്കാ വത്തും. ധമ്മതാ പന അത്ഥതോ ധമ്മസഭാവോ, സോ പുഞ്ഞധമ്മസ്സ വാ ഞാണധമ്മസ്സ വാ ആനുഭാവസഭാവോതി. തയിദം സബ്ബം വിചാരിതമേവ, ഏവഞ്ച കത്വാ -

> "ഇമേ ധമ്മേ സമ്മസതോ, സഭാവസരസലക്ഖണേ;
> ധമ്മതേജേന വസുധാ, ദസസഹസ്സീ പകമ്പഥാ"തി. (ബു॰ വം॰ ൧.൧൬൬);

ആദി വചനഞ്ച സമത്ഥിതം ഹോതി.

നിദ്ദിട്ഠനിദസ്സനന്തി നിദ്ദിട്ഠസ്സ അത്ഥസ്സ നിയ്യാതനം, നിഗമനന്തി അത്ഥോ. **ഏത്താവതാ**തി പഥവീകമ്പാദിഉപ്പാദജനനേന ചേവ പഥവീകമ്പസ്സ ഭഗവതോ ഹേതുനിദസ്സനേന ച. **"അദ്ധാ അജ്ജ ഭഗവതാ ആയുസങ്ഖാരോ ഓസ്സട്ഠോ"തി സല്ലക്ഖേസി** പാരിസേസഞായേന. ഏവഞ്ഹി തദാ ഥേരോ തമത്ഥം വീമംസേയ്യ നായം ഭൂമികമ്പോ ധാതുപ്പകോപഹേതുകോ തസ്സ അപഞ്ഞായമാനരൂപത്താ, ബാഹിരകോപി ഇസി ഏവം മഹാനുഭാവോ ബുദ്ധകാലേ നത്ഥി, സാസനികോപി സത്ഥു അനാരോചേത്വാ ഏവം കരോന്തോ നാമ നത്ഥി, സേസാനം പഞ്ചന്നം ഇദാനി അസമ്ഭവോ, ഏവം ഭൂമികമ്പോ ചായം മഹാഭിംസനകോ സലോമഹംസോ അഹോസി, തസ്മാ പാരിസേസതോ ആഹ "അജ്ജ ഭഗവതാ ആയുസങ്ഖാരോ ഓസ്സട്ഠോതി സല്ലക്ഖേസീ"തി.

അട്ഠപരിസവണ്ണനാ

൧൭൨. ഓകാസം അദത്വാതി "തിട്ഠതു ഭന്തേ ഭഗവാ കപ്പ"ന്തിആദി (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൭൮) നയപ്പവത്തായ ഥേരസ്സ ആയാചനായ അവസരം അദത്വാ. **അഞ്ഞാനിപി അട്ഠകാനി സമ്പിണ്ഡേന്തോ** ഹേതുഅട്ഠകതോ അഞ്ഞാനി പരിസാഭിഭായതനവിമോക്ഖവസേന തീണി അട്ഠകാനി സങ്ഗഹേത്വാ ദസ്സേന്തോ **"അട്ഠ ഖോ ഇമാ"തിആദിമാഹ.** "ആയസ്മതോ ആനന്ദസ്സ സോകുപ്പത്തിം പരിഹരന്തോ വിക്ഖേപം കരോന്തോ"തി കേചി സഹസാ ഭണിതേ ബലവസോകോ ഉപ്പജ്ജേയ്യാതി.

സമാഗന്തബ്ബതോ, സമാഗച്ഛതീതി വാ **സമാഗമോ,** പരിസാ. ബിമ്ബിസാരപമുഖോ സമാഗമോ **ബിമ്ബിസാരസമാഗമോ.** സേസദ്വയേപി ഏസേവ നയോ. ബിമ്ബിസാര...പേ... സമാഗമാദിസദിസം ഖത്തിയപരിസന്തി യോജനാ. **അഞ്ഞേസു ചക്കവാളേസുപി ലബ്ഭതേയേവ** സത്ഥു ഖത്തിയപരിസാദിഉപസങ്കമനം. ആദിതോ തേഹി സദ്ധിം സത്ഥു ഭാസനം **ആലാപോ.** കഥനപടികഥനം **സല്ലാപോ.** ധമ്മൂപസഞ്ഹിതാ പുച്ഛാ പടിപുച്ഛാ **ധമ്മസാകച്ഛാ. സണ്ഠാനം പടിച്ച കഥനം** സണ്ഠാനപരിയായത്താ വണ്ണ-സദ്ദസ്സ "മഹന്തം ഹത്ഥിരാജവണ്ണം അഭിനിമ്മിനിത്വാ"തിആദീസു (സം॰ നി॰ ൧.൧൩൮) വിയ. **"തേസ"**ന്തി പദം ഉഭയപദാപേക്ഖം "തേസമ്പി ലക്ഖണസണ്ഠാനം വിയ സത്ഥു സരീരസണ്ഠാനം, തേസം കേവലം പഞ്ഞായതി ഏവാ"തി. നാപി ആമുക്കമണികുണ്ഡലോ ഭഗവാ ഹോതീതി യോജനാ. **ഛിന്നസ്സരാ**തി ദ്വിധാഭൂതസ്സരാ. **ഗഗ്ഗരസ്സരാ**തി ജജ്ജരിതസ്സരാ. **ഭാസന്തര**ന്തി തേസം സത്താനം ഭാസതോ അഞ്ഞം ഭാസം. **വീമംസാ**തി ചിന്തനാ. "കിമത്ഥം...പേ... ദേസേതീ"തി ഇദം നനു അത്താനം ജാനാപേത്വാ ധമ്മേ കഥിതേ തേസം സാതിസയോ പസാദോ ഹോതീതി ഇമിനാ അധിപ്പായേന വുത്തം? യേസം അത്താനം അജാനാപേത്വാവ ധമ്മേ കഥിതേ പസാദോ ഹോതി, ന ജാനാപേത്വാ, താദിസേ സന്ധായ സത്ഥാ തഥാ കരോതി. തത്ഥ പയോജനമാഹ **"വാസനത്ഥായാ"**തി. **ഏവം സുതോപീ**തി ഏവം അവിഞ്ഞാതദേസകോ അവിഞ്ഞാതാഗമനോപി സുതോ **ധമ്മോ** അത്തനോ ധമ്മസുധമ്മതായേവ **അനാഗതേ പച്ചയോ ഹോതി** സുണന്തസ്സ.

"ആനന്ദാ"തിആദികോ സങ്ഗീതിഅനാരുള്ഹോ പാളിധമ്മോ ഏവ തഥാ ദസ്സിതോ. ഏസ നയോ ഇതോ പരേസുപി ഏവരൂപേസു ഠാനേസു.

അട്ഠഅഭിഭായതനവണ്ണനാ

൧൭൩. അഭിഭവതീതി **അഭിഭു,** പരികമ്മം, ഞാണം വാ. അഭിഭു ആയതനം ഏതസ്സാതി **അഭിഭായതനം,** ഝാനം. അഭിഭവിതബ്ബം വാ ആരമ്മണസങ്ഖാതം ആയതനം ഏതസ്സാതി **അഭിഭായതനം.** ആരമ്മണാഭിഭവനതോ അഭിഭു ച തം ആയതനഞ്ച യോഗിനോ സുഖവിസേസാനം അധിട്ഠാനഭാവതോ, മനായതനധമ്മായതനഭാവതോ വാതിപി സസമ്പയുത്തം ഝാനം **അഭിഭായതനം.** തേനാഹ **"അഭിഭവനകാരണാനീ"**തിആദി. **താനി ഹീ**തി അഭിഭായതനസഞ്ഞിതാനി ഝാനാനി. **"പുഗ്ഗലസ്സ ഞാണുത്തരിയതായാ"**തി ഇദം ഉഭയത്ഥാപി യോജേതബ്ബം. കഥം? പടിപക്ഖഭാവേന പച്ചനീകധമ്മേ അഭിഭവന്തി പുഗ്ഗലസ്സ ഞാണുത്തരിയതായ ആരമ്മണാനി അഭിഭവന്തി. ഞാണബലേനേവ ഹി ആരമ്മണാഭിഭവനം വിയ പടിപക്ഖാഭിഭവോ പീതി.

പരികമ്മവസേന അജ്ഝത്തം രൂപസഞ്ഞീ, ന അപ്പനാവസേന. ന ഹി പടിഭാഗനിമിത്താരമ്മണാ അപ്പനാ അജ്ഝത്തവിസയാ സമ്ഭവതി, തം പന അജ്ഝത്തപരികമ്മവസേന ലദ്ധം കസിണനിമിത്തം **അവിസുദ്ധമേവ ഹോതി,** ന ബഹിദ്ധാപരികമ്മവസേന ലദ്ധം വിയ വിസുദ്ധം.

പരിത്താനീതി യഥാലദ്ധാനി സുപ്പസരാവമത്താനി. തേനാഹ **"അവഡ്ഢിതാനീ"**തി. **പരിത്തവസേനേവാ**തി വണ്ണവസേന ആഭോഗേ വിജ്ജമാനേപി പരിത്തവസേനേവ **ഇദം അഭിഭായതനം വുത്തം.** പരിത്തതാ ഹേത്ഥ അഭിഭവനസ്സ കാരണം. വണ്ണാഭോഗേ സതിപി അസതിപി

അഭിഭായതനഭാവനാ നാമ തിക്ഖപഞ്ഞസ്സേവ സമ്ഭവതി, ന ഇതരസ്സാതി ആഹ **"ഞാണുത്തരികോ പുഗ്ഗലോ"**തി. **അഭിഭവിത്വാ സമാപജ്ജതീ**തി ഏത്ഥ അഭിഭവനം, സമാപജ്ജനഞ്ച ഉപചാരജ്ഝാനാധിഗമസമനന്തരമേവ അപ്പനാഝാനുപ്പാദനന്തി ആഹ **"സഹ നിമിത്തുപ്പാദേനേവേത്ഥ അപ്പനം പാപേതീ"**തി. **സഹ നിമിത്തുപ്പാദേനാ**തി ച അപ്പനാപരിവാസാഭാവസ്സ ലക്ഖണം വചനമേതം. യോ "ഖിപ്പാഭിഞ്ഞോ"തി വുച്ചതി, തതോപി ഞാണുത്തരസ്സേവ അഭിഭായതനഭാവനാ. **ഏത്ഥാ**തി ഏതസ്മിം നിമിത്തേ. **അപ്പനം പാപേതീ**തി ഭാവനം അപ്പനം നേതി.

ഏത്ഥ ച കേചി "ഉപ്പന്നേ ഉപചാരജ്ഝാനേ തം ആരബ്ഭ യേ ഹേട്ഠിമന്തേന ദ്വേ തയോ ജവനവാരാ പവത്തന്തി, തേ ഉപചാരജ്ഝാനപക്ഖികാ ഏവ, തദനന്തരഞ്ച ഭവങ്ഗപരിവാസേന, ഉപചാരാസേവനായ ച വിനാ അപ്പനാ ഹോതി, സഹ നിമിത്തുപ്പാദേനേവ അപ്പനം പാപേതീ"തി വദന്തി, തം തേസം മതിമത്തം. ന ഹി പരിവാസിതപരികമ്മേന അപ്പനാവാരോ ഇച്ഛിതോ, നാപി മഹഗ്ഗതപ്പമാണജ്ഝാനേസു വിയ ഉപചാരജ്ഝാനേ ഏകന്തതോ പച്ചവേക്ഖണാ ഇച്ഛിതബ്ബാ, തസ്മാ ഉപചാരജ്ഝാനാധിഗമനതോ പരം കതിപയഭവങ്ഗചിത്താവസാനേ അപ്പനം പാപുണന്തോ "സഹ നിമിത്തുപ്പാദേനേവേത്ഥ അപ്പനം പാപേതീ"തി വുത്തോ. **സഹ നിമിത്തുപ്പാദേനേവാ**തി ച അധിപ്പായികമിദം വചനം, ന നീതത്ഥം, അധിപ്പായോ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബോ, ന അന്തോസമാപത്തിയം തദാ തഥാരൂപസ്സ ആഭോഗസ്സ അസമ്ഭവതോ. സമാപത്തിതോ വുട്ഠിതസ്സ ആഭോഗോ പുബ്ബഭാഗഭാവനായവസേന ഝാനക്ഖണേ പവത്തം അഭിഭവനാകാരം ഗഹേത്വാ പവത്തോതി ദട്ഠബ്ബം. **അഭിധമ്മട്ഠകഥായം** പന "ഇമിനാ തസ്സ പുബ്ബാഭോഗോ കഥിതോ"തി (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൨൦൪) വുത്തം. അന്തോസമാപത്തിയം തഥാ ആഭോഗാഭാവേ കസ്മാ "ഝാനസഞ്ഞായപീ"തി വുത്തന്തി ആഹ **"അഭിഭവന...പേ॰... അത്ഥീ"**തി.

വഡ്ഢിതപ്പമാണാനീതി വിപുലപ്പമാണാനീതി അത്ഥോ, ന ഏകങ്ഗുലദ്വങ്ഗുലാദിവസേന വഡ്ഢിം പാപിതാനീതി തഥാ വഡ്ഢനസ്സേവേത്ഥ അസമ്ഭവതോ. തേനാഹ **"മഹന്താനീ"**തി. **ഭത്തവഡ്ഢിതക**ന്തി ഭുഞ്ജനഭാജനം വഡ്ഢേത്വാ ദിന്നഭത്തം, ഏകാസനേ പുരിസേന ഭുഞ്ജിതബ്ബഭത്തതോ ഉപഡ്ഢഭത്തന്തി അത്ഥോ.

രൂപേ സഞ്ഞാ **രൂപസഞ്ഞാ,** സാ അസ്സ അത്ഥീതി **രൂപസഞ്ഞീ,** ന രൂപസഞ്ഞീ **അരൂപസഞ്ഞീ,** സഞ്ഞാസീസേന ഝാനം വദതി. രൂപസഞ്ഞായ അനുപ്പാദനം ഏവേത്ഥ അലാഭിതാ.

ബഹിദ്ധാവ ഉപ്പന്നന്തി ബഹിദ്ധാ വത്ഥുസ്മിംയേവ ഉപ്പന്നം. **അഭിധമ്മേ** പന "അജ്ഝത്തം അരൂപസഞ്ഞീ ബഹിദ്ധാ രൂപാനി പസ്സതി പരിത്താനി സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണാനി...പേ॰... അപ്പമാണാനി സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണാനീ"തി (ധ॰ സ॰ ൨൦൪) ഏവം ചതുന്നം അഭിഭായതനാനം ആഗതത്താ **അഭിധമ്മട്ഠകഥായം** (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൨൦൪) "കസ്മാ പന 'യഥാ സുത്തന്തേ അജ്ഝത്തം രൂപസഞ്ഞീ ഏകോ ബഹിദ്ധാ രൂപാനി പസ്സതി പരിത്താനീതിആദി വുത്തം, ഏവം അവത്വാ ഇധ ചതൂസുപി അഭിഭായതനേസു അജ്ഝത്തം അരൂപസഞ്ഞിതാവ വുത്താ'തി

ചോദനം കത്വാ 'അജ്ഝത്തരൂപാനം അനഭിഭവനീയതോ'തി കാരണം വത്വാ, തത്ഥ വാ ഹി ഇധ വാ ബഹിദ്ധാ രൂപാനേവ അഭിഭവിതബ്ബാനി, തസ്മാ താനി നിയമതോ വത്തബ്ബാനീതി തത്രാപി ഇധാപി വുത്താനി. 'അജ്ഝത്തം രൂപസഞ്ഞീ'തി ഇദം പന സത്ഥു ദേസനാവിലാസമത്തമേവാ''തി വുത്തം. ഏത്ഥ ച വണ്ണാഭോഗരഹിതാനി, സഹിതാനി ച സബ്ബാനി പരിത്താനി ''പരിത്താനി സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണാനീ''തി വുത്താനി, തഥാ അപ്പമാണാനി ''അപ്പമാണാനി സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണാനീ''തി. അത്ഥി ഹി സോ പരിയായോ പരിത്താനി അഭിഭുയ്യ താനി ചേ കദാചി വണ്ണവസേന ആഭുജിതാനി ഹോന്തി, സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണാനി അഭിഭുയ്യാതി. പരിയായകഥാ ഹി സുത്തന്തദേസനാതി. **അഭിധമ്മേ** (ധ॰ സ॰ ൨൨൨) പന നിപ്പരിയായദേസനത്താ വണ്ണാഭോഗരഹിതാനി വിസും വുത്താനി, തഥാ സഹിതാനി. അത്ഥി ഹി ഉഭയത്ഥ അഭിഭവനവിസേസോതി. തഥാ ഇധ പരിയായദേസനത്താ വിമോക്ഖാനമ്പി അഭിഭവനപരിയായോ അത്ഥീതി ''അജ്ഝത്തം രൂപസഞ്ഞീ''തിആദിനാ പഠമദുതിയഅഭിഭായതനേസു പഠമവിമോക്ഖോ, തതിയചതുത്ഥഅഭിഭായതനേസു ദുതിയവിമോക്ഖോ, വണ്ണാഭിഭായതനേസു തതിയവിമോക്ഖോ ച അഭിഭവനപ്പവത്തിതോ സങ്ഗഹിതോ. **അഭിധമ്മേ** പന നിപ്പരിയായദേസനത്താ വിമോക്ഖാഭിഭായതനാനി അസങ്കരതോ ദസ്സേതും വിമോക്ഖേ വജ്ജേത്വാ അഭിഭായതനാനി കഥിതാനി ; സബ്ബാനി ച വിമോക്ഖകിച്ചാനി ഝാനാനി വിമോക്ഖദേസനായം വുത്താനി. തദേതം ''അജ്ഝത്തം രൂപസഞ്ഞീ''തി ആഗതസ്സ അഭിഭായതനദ്വയസ്സ **അഭിധമ്മേ** അഭിഭായതനേസു അവചനതോ ''രൂപീ രൂപാനി പസ്സതീ''തിആദീനഞ്ച സബ്ബവിമോക്ഖകിച്ചസാധാരണവചനഭാവതോ വവത്ഥാനം കതന്തി വിഞ്ഞായതി. ''അജ്ഝത്തരൂപാനം അനഭിഭവനീയതോ''തി ഇദം കത്ഥചിപി ''അജ്ഝത്തം രൂപാനി പസ്സതീ''തി അവത്വാ സബ്ബത്ഥ യം വുത്തം ''ബഹിദ്ധാ രൂപാനി പസ്സതീ''തി, തസ്സ കാരണവചനം, തേന യം അഞ്ഞഹേതുകം, തം തേന ഹേതുനാ വുത്തം. യം പന ദേസനാവിലാസഹേതുകം അജ്ഝത്തം അരൂപസഞ്ഞിതായ ഏവ അഭിധമ്മേ (ധ॰ സ॰ ൨൨൩) വചനം, ന തസ്സ അഞ്ഞം കാരണം മഗ്ഗിതബ്ബന്തി ദസ്സേതി. അജ്ഝത്തരൂപാനം അനഭിഭവനീയതാ ച തേസം ബഹിദ്ധാ രൂപാനം വിയ അഭൂതത്താ. ദേസനാവിലാസോ ച യഥാവുത്തവവത്ഥാനവസേന വേദിതബ്ബോ വേനേയ്യജ്ഝാസയവസേന വിജ്ജമാനപരിയായകഥാഭാവതോ. ''സുവണ്ണദുബ്ബണ്ണാനീ''തി ഏതേനേവ സിദ്ധത്താ ന നീലാദി അഭിഭായതനാനി വത്തബ്ബാനീതി ചേ? തം ന, നീലാദീസു കതാധികാരാനം നീലാദിഭാവസ്സേവ അഭിഭവനകാരണത്താ. ന ഹി തേസം പരിസുദ്ധാപരിസുദ്ധവണ്ണാനം പരിത്തതാ, അപ്പമാണതാ വാ അഭിഭവനകാരണം, അഥ ഖോ നീലാദിഭാവോ ഏവാതി. ഏതേസു ച പരിത്താദികസിണരൂപേസു യം യം ചരിതസ്സ ഇമാനി അഭിഭായതനാനി ഇജ്ഝന്തി, തം ദസ്സേതും **''ഇമേസു പനാ''**തിആദി വുത്തം.

സബ്ബസങ്ഗാഹകവസേനാതി സകലനീലവണ്ണനീലനിദസ്സനനീലനിഭാസാനം സാധാരണവസേന. **വണ്ണവസേനാ**തി സഭാവവണ്ണവസേന. **നിദസ്സനവസേനാ**തി പസ്സിതബ്ബതാവസേന ചക്ഖുവിഞ്ഞാണാദിവിഞ്ഞാണവീഥിയാ ഗഹേതബ്ബതാവസേന. **ഓഭാസവസേനാ**തി സപ്പഭാസതായ അവഭാസനവസേന. **ഉമാപുപ്ഫന്തി** അതസിപുപ്ഫം. **നീലമേവ ഹോതി** വണ്ണസങ്കരാഭാവതോ. **ബാരാണസിസമ്ഭവന്തി** ബാരാണസിയം സമുട്ഠിതം.

ഏകച്ചസ്സ ഇതോ ബാഹിരകസ്സ അപ്പമാണം അതിവിത്ഥാരിതം കസിണനിമിത്തം ഓലോകേന്തസ്സ ഭയം ഉപ്പജ്ജേയ്യ ‘‘കിം നു ഖോ ഇദം സകലം ലോകം അഭിഭവിത്വാ അജ്ഝോത്ഥരിത്വാ ഗണ്ഹാതീ’’തി, തഥാഗതസ്സ പന താദിസം ഭയം വാ സാരജ്ജം വാ നത്ഥീതി **അഭീതഭാവദസ്സനത്ഥമേവ ആനീതാനി.**

അട്ഠവിമോക്ഖവണ്ണനാ

൧൭൪. **ഉത്താനത്ഥായേവ** ഹേട്ഠാ അത്ഥതോ വിഭത്തത്താ. ഏകച്ചസ്സ വിമോക്ഖോതി ഘോസോപി ഭയാവഹോ വട്ടാഭിരതഭാവതോ, തഥാഗതസ്സ പന വിമോക്ഖേ ഉപസമ്പജ്ജ വിഹരതോപി തം നത്ഥീതി **അഭീതഭാവദസ്സനത്ഥമേവ ആനീതാനി.**

ആനന്ദയാചനകഥാവണ്ണനാ

൧൭൮. **ബോധീതി** സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം. തഞ്ഹി **‘‘ചതുമഗ്ഗഞാണപടിവേധ’’**ന്തേവ വുത്തം സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണപ്പടിവേധസ്സ തംമൂലകത്താ. **ഏവം വുത്തഭാവ**ന്തി ‘‘ആകങ്ഖമാനോ ആനന്ദ തഥാഗതോ കപ്പം വാ തിട്ഠേയ്യാ’’തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൬൬) ഏവം വുത്തഭാവം.

൧൭൯. **തമ്പി** ഓളാരികനിമിത്തം കതം തസ്സ മാരേന പരിയുട്ഠിതചേതസോ **ന പടിവിദ്ധം** ന സല്ലക്ഖിതം.

൧൮൩. **ആദികേഹീ**തി ഏവമാദീഹി മിത്താമച്ചസുഹജ്ജാഹി. പിയായിതബ്ബതോ **പിയേഹി.** മനവഡ്ഢനതോ **മനാപേഹി. ജാതിയാ**തി ജാതിഅനുരൂപഗമനേന. **നാനാഭാവോ** വിസുംഭാവോ അസമ്ബദ്ധഭാവോ. **മരണേന വിനാഭാവോ**തി ചുതിയാ തേനത്തഭാവേന അപുനരാവത്തനതോ വിപ്പയോഗോ. **ഭവേന അഞ്ഞഥാഭാവോ**തി ഭവന്തരഗ്ഗഹണേന പുരിമാകാരതോ അഞ്ഞാകാരതാ ‘‘കാമാവചരസത്തോ രൂപാവചരോ ഹോതീ’’തിആദിനാ, തഥാപി ‘‘മനുസ്സോ ദേവോ ഹോതീ’’തിആദിനാപി യോജേതബ്ബോ. **കുതേത്ഥ ലബ്ഭാ**തി കുതോ കുഹിം കിസ്മിം നാമ ഠാനേ **ഏത്ഥ** ഏതസ്മിം ഖന്ധപ്പവത്തേ ‘‘യം തം ജാതം…പേ॰… മാ പലുജ്ജീ’’തി ലദ്ധും സക്കാ. ന സക്കാ ഏവ താദിസസ്സ കാരണസ്സ അഭാവതോതി ആഹ **‘‘നേതം ഠാനം വിജ്ജതീ’’**തി. ഏവം അച്ഛരിയബ്ഭുതധമ്മം **തഥാഗതസ്സാപി സരീരം,** കിമങ്ഗം പന അഞ്ഞേസന്തി അധിപ്പായോ. ‘‘പച്ചാവമിസ്സതീ’’തി നേതം ഠാനം വിജ്ജതി സതിം സൂപട്ഠിതം കത്വാ ഞാണേന പരിച്ഛിന്ദിത്വാ ആയുസങ്ഖാരാനം ഓസ്സട്ഠത്താ, ബുദ്ധകിച്ചസ്സ ച പരിയോസാപിതത്താ. ന ഹേത്ഥ മാസത്തയതോ പരം ബുദ്ധവേനേയ്യാ ലബ്ഭന്തീതി.

൧൮൪. സാസനസ്സ ചിരട്ഠിതി നാമ സസമ്ഭാരേഹി അരിയമഗ്ഗധമ്മേഹി കേവലേഹീതി ആഹ **‘‘സബ്ബം ലോകിയലോകുത്തരവസേനേവ കഥിത’’**ന്തി ലോകിയാഹി സീലസമാധിപഞ്ഞാഹി വിനാ ലോകുത്തരധമ്മസമധിഗമസ്സ അസമ്ഭവതോ.

തതിയഭാണവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

നാഗാപലോകിതവണ്ണനാ

൧൮൬. നാഗാപലോകിതന്തി നാഗസ്സ വിയ അപലോകിതം, ഹത്ഥിനാഗസ്സ അപലോകനസദിസം അപലോകനന്തി അത്ഥോ. **ആഹച്ചാ**തി ഫുസിത്വാ. **അങ്കുസകലഗ്ഗാനി വിയാ**തി അങ്കുസകാനി വിയ അഞ്ഞമഞ്ഞസ്മിം ലഗ്ഗാനി ആസത്താനി ഹുത്വാ ഠിതാനി. **ഏകാബദ്ധാനീ**തി അഞ്ഞമഞ്ഞം ഏകതോ ആബദ്ധാനി. **തസ്മാ**തി ഗീവട്ഠീനം ഏകഗ്ഘനാനം വിയ ഏകാബദ്ധഭാവേന, ന കേവലം ഗീവട്ഠീനംയേവ, അഥ ഖോ സബ്ബാനിപി താനി ബുദ്ധാനം ഠപേത്വാ ബാഹുസന്ധിആദികാ ദ്വാദസ മഹാസന്ധിയോ, അങ്ഗുലിസന്ധിയോ ച ഇതരസന്ധീസു ഏകാബദ്ധാനി ഹുത്വാ ഠിതാനി, യതോ നേസം പകതിഹത്ഥീനം കോടിസഹസ്സബലപ്പമാണം കായബലം ഹോതി. **വേസാലിനഗരാഭിമുഖം അകാസി** കണ്ടകപരിവത്തനേ വിയ കപിലനഗരാഭിമുഖം. യദി ഏവം കഥം തം നാഗാപലോകിതം നാമ ജാതം? തദജ്ഝാസയം ഉപാദായ. ഭഗവാ ഹി നാഗാപലോകിതവസേനേവ അപലോകേതുകാമോ ജാതോ, പുഞ്ഞാനുഭാവേന പനസ്സ പതിട്ഠിതട്ഠാനം പരിവത്തി, തേന തം "നാഗാപലോകിതം" ത്വേവ വുച്ചതി.

"ഇദം പച്ഛിമകം ആനന്ദ തഥാഗതസ്സ വേസാലിയാ ദസ്സന"ന്തി നയിദം വേസാലിയാ അപലോകനസ്സ കാരണവചനം അനേകന്തികത്താ, ഭൂതകഥനമത്തം പനേതം. മഗ്ഗസോധനവസേന തം ദസ്സേത്വാ അഞ്ഞദേവേത്ഥ അപലോകനകാരണം ദസ്സേതുകാമോ **"നനു ചാ"**തിആദിമാഹ. **തം തം സബ്ബം പച്ഛിമദസ്സനമേവ** അനുക്കമേന കുസിനാരം ഗന്ത്വാ പരിനിബ്ബാതുകാമതായ തതോ തതോ നിക്ഖന്തത്താ. **"അനച്ഛരിയത്താ"**തി ഇമിനാ യഥാവുത്തം അനേകന്തികത്തം പരിഹരതി, തയിദം സോധനമത്തം. ഇദം പനേത്ഥ അവിപരീതം കാരണന്തി ദസ്സേതും **"അപിചാ"**തിആദി വുത്തം. ന ഹി ഭഗവാ സാപേക്ഖോ വേസാലിം അപലോകേസി, "ഇദം പന മേ ഗമനം അപുനരാഗമന"ന്തി ദസ്സനമുഖേന ബഹുജനഹിതായ ബഹുജനസുഖായ ലോകാനുകമ്പായ അപലോകേസി. തേനാഹ **"അപിച വേസാലിരാജാനോ"**തിആദി.

അന്തകരോതി സകലവട്ടദുക്ഖസ്സ സകസന്താനേ, പരസന്താനേ ച വിനാസകരോ അഭാവകരോ. ബുദ്ധചക്ഖുധമ്മചക്ഖുദിബ്ബചക്ഖുമംസചക്ഖുസമന്തചക്ഖുസങ്ഖാതേഹി **പഞ്ചഹി ചക്ഖൂഹി ചക്ഖുമാ.** സവാസനാനം കിലേസാനം സമുച്ഛിന്നത്താ സാതിസയം **കിലേസപരിനിബ്ബാനേന പരിനിബ്ബുതോ.**

ചതുമഹാപദേസവണ്ണനാ

൧൮൭. മഹാഓകാസേതി മഹന്തേ ഓകാസേ. മഹന്താനി ധമ്മസ്സ പതിട്ഠാപനട്ഠാനാനി. യേസു പതിട്ഠാപിതോ ധമ്മോ നിച്ഛീയതി അസന്ദേഹതോ, കാനി പന താനി? ആഗമനവിസിട്ഠാനി സുത്തോതരണാദീനി. ദുതിയവികപ്പേ അപദിസന്തീതി **അപദേസാ,** "സമ്മുഖാ മേതം ആവുസോ ഭഗവതോ സുത"ന്തിആദിനാ കേനചി ആഭതസ്സ "ധമ്മോ"തി വിനിച്ഛിനനേ കാരണം. കിം പന തന്തി? തസ്സ യഥാഭതസ്സ സുത്തോതരണാദി ഏവ. യദി ഏവം കഥം ചത്താരോതി? യസ്മാ ധമ്മസ്സ ദ്വേ സമ്പദായാ സത്ഥാ, സാവകാ ച, തേസു ച സാവകാ സങ്ഘഗണപുഗ്ഗലവസേന തിവിധാ , ഏവം "തുമ്ഹാകം മയാ യം ധമ്മോ പടിഗ്ഗഹിതോ"തി അപദിസിതബ്ബാനം ഭേദേന ചത്താരോ. തേനാഹ "സമ്മുഖാ മേ തം ആവുസോ ഭഗവതോ സുത"ന്തിആദി. തഥാ ച വുത്തം **നേത്തിയം** "ചത്താരോ മഹാപദേസാ ബുദ്ധാപദേസോ

സങ്ഘാപദേസോ സമ്ബഹുലഥേരാപദേസോ ഏകഥേരാപദേസോ. ഇമേ ചത്താരോ മഹാപദേസാ''തി (നേത്തി॰ ៨൮) ബുദ്ധോ അപദേസോ ഏതസ്സാതി **ബുദ്ധാപദേസോ.** ഏസ നയോ സേസേസുപി. തേനാഹ **"ബുദ്ധാദയോ...പേ॰... മഹാകാരണാനീ"**തി.

៨៨៩. നേവ അഭിനന്ദിതബ്ബന്തി ന സമ്പടിച്ഛിതബ്ബം. ഗന്ഥസ്സ സമ്പടിച്ഛനം നാമ സവനന്തി ആഹ **"ന സോതബ്ബ"**ന്തി. **പദബ്യഞ്ജനാനീ**തി പദാനി ച ബ്യഞ്ജനാനി ച, അത്ഥപദാനി, ബ്യഞ്ജനപദാനി ചാതി അത്ഥോ. പജ്ജതി അത്ഥോ ഏതേഹീതി **പദാനി,** അക്ഖരാദീനി ബ്യഞ്ജനപദാനി. പജ്ജിതബ്ബതോ **പദാനി,** സങ്കാസനാദീനി അത്ഥപദാനി. **അട്ഠകഥായം**പന '''പദസങ്ഖാതാനി ബ്യഞ്ജനാനീ'തി ബ്യഞ്ജനപദാനേവ വുത്താനീ''തി കേചി, തം ന, അത്ഥം ബ്യഞ്ജേന്തീതി ബ്യഞ്ജനാനി, ബ്യഞ്ജനപദാനി, തേഹി ബ്യഞ്ജിതബ്ബതോ ബ്യഞ്ജനാനി, അത്ഥപദാനീതി ഉഭയസങ്ഗഹതോ. **ഇമസ്മിം ഠാനേ**തി തേനാഭതസുത്തസ്സ ഇമസ്മിം പദേസേ. **പാളി വുത്താ**തി കേവലോ പാളിധമ്മോ പവത്തോ. **അത്ഥോ വുത്തോ**തി പാളിയാ അത്ഥോ പവത്തോ നിദ്ദിട്ഠോ. **അനുസന്ധി കഥിതോ**തി യഥാരദ്ധദേസനായ, ഉപരി ദേസനായ ച അനുസന്ധാനം കഥിതം സമ്ബന്ധോ കഥിതോ . **പുബ്ബാപരം കഥിത**ന്തി പുബ്ബേനാപരം അവിരുജ്ഝനഞ്ചേവ വിസേസാധാനഞ്ച കഥിതം പകാസിതം. ഏവം പാളിധമ്മാദീനി സമ്മദേവ സല്ലക്ഖേത്വാ ഗഹണം സാധുകം ഉഗ്ഗഹണന്തി ആഹ **"സുട്ഠു ഗഹേത്വാ"**തി. **സുത്തേ ഓതാരേതബ്ബാനീ**തി ഞാണേന സുത്തേ ഓഗാഹേത്വാ താരേതബ്ബാനി, തം പന ഓഗാഹേത്വാ തരണം തത്ഥ ഓതരണം അനുപ്പവേസനം ഹോതീതി വുത്തം **"സുത്തേ ഓതാരേതബ്ബാനീ"**തി. സംസന്ദേത്വാ ദസ്സനം **സന്ദസ്സന**ന്തി ആഹ **"വിനയേ സംസന്ദേതബ്ബാനീ"**തി.

കിം പന തം സുത്തം, കോ വാ വിനയോതി വിചാരണായ ആചരിയാനം മതിഭേദമുഖേന തമത്ഥം ദസ്സേതും **"ഏത്ഥ ചാ"**തിആദി വുത്തം. **വിനയോ**തി വിഭങ്ഗപാഠമാഹ. സോ ഹി മാതികാസഞ്ഞിതസ്സ സുത്തസ്സ അത്ഥസൂചനതോ ''സുത്ത''ന്തി വത്തബ്ബതം അരഹതി. വിവിധനയത്താ, വിസിട്ഠനയത്താ ച **വിനയോ,** ഖന്ധകപാഠോ. **ഏവ**ന്തി ഏവം സുത്തവിനയേസു പരിഗ്ഗയ്ഹമാനേസു **വിനയപിടകമ്പി ന പരിയാദീയതി** പരിവാരപാളിയാ അസങ്ഗഹിതത്താ. **സുത്തന്താഭിധമ്മപിടകാനി വാ സുത്തം** അത്ഥസൂചനാദിഅത്ഥസമ്ഭവതോ. **ഏവമ്പീ**തി ''സുത്തന്താഭിധമ്മപിടകാനി സുത്തം, വിനയപിടകം വിനയോ''തി ഏവം സുത്തവിനയവിഭാഗേ വുച്ചമാനേപി. **ന താവ പരിയാദീയന്തീ**തി ന താവ അനവസേസതോ പരിഗ്ഗയ്ഹന്തി, കസ്മാതി ആഹ **"അസുത്തനാമകഞ്ഹീ"**തിആദി. യസ്മാ ''സുത്ത''ന്തി ഇമം നാമം അനാരോപേത്വാ സങ്ഗീതമ്പി ജാതകാദിബുദ്ധവചനം അത്ഥി, തസ്മാ വുത്തനയേന തീണി പിടകാനി ന പരിയാദിണ്ണാനീതി. സുത്തനിപാതഉദാനഇതിവുത്തകാദീനി ദീഘനികായാദയോ വിയ സുത്തനാമം ആരോപേത്വാ അസങ്ഗീതാനീതി അധിപ്പായേ പനേത്ഥ ജാതകാദീഹി സദ്ധിം താനിപി ഗഹിതാനി. ബുദ്ധവംസചരിയാപിടകാനം പനേത്ഥ അഗ്ഗഹണേ കാരണം മഗ്ഗിതബ്ബം, കിം വാ തേന മഗ്ഗനേന? സബ്ബോപായം വണ്ണനാനയോ ഥേരവാദം ദസ്സനമുഖേന പടിക്ഖിത്തോ ഏവാതി.

അത്ഥീതി കിം അത്ഥി, അസുത്തനാമകം ബുദ്ധവചനം നത്ഥി ഏവാതി ദസ്സേതി. തഥാ ഹി നിദാനവണ്ണനായം (ദീ॰ നി॰ ടീ॰

ഫ.പഠമമഹാസങ്ഗീതികഥാവണ്ണനാ; സാരത്ഥ° ടീ°
ഫ.പഠമമഹാസങ്ഗീതികഥാവണ്ണനാ) അമ്ഹേഹി വുത്തം "സുത്തന്തി സാമഞ്ഞവിധി, വിസേസവിധയോ പരേ"തി. **തം സബ്ബം പടിക്ഖിപിത്വാ** "സുത്തന്തി വിനയോ"തിആദിനാ വുത്തം സംവണ്ണനാനയം "നായമത്ഥോ ഇധാധിപ്പേതോ"തി പടിസോധേത്വാ. വിനേതി ഏതേന കിലേസേതി **വിനയോ,** കിലേസവിനയനൂപായോ, സോ ഏവ ച നം കരോതീതി **കാരണന്തി** ആഹ **"വിനയോ പന കാരണ"**ന്തി.

ധമ്മേതി പരിയത്തിധമ്മേ. **സരാഗായാ**തി സരാഗഭാവായ കാമരാഗഭവരാഗപരിബ്രൂഹനായ. **സഞ്ഞോഗായാ**തി ഭവസംയോജനായ. **ആചയായാ**തി വട്ടസ്സ വഡ്ഢനത്ഥായ. **മഹിച്ഛതായാ**തി മഹിച്ഛഭാവായ. **അസന്തുട്ഠിയാ**തി അസന്തുട്ഠിഭാവായ. **സങ്ഗണികായാ**തി കിലേസസങ്ഗണഗണസങ്ഗണവിഹാരായ. **കോസജ്ജായാ**തി കുസീതഭാവായ. **ദുബ്ഭരതായാ**തി ദുപ്പോസതായ. **വിരാഗായാ**തി സകലവട്ടതോ വിരജ്ജനത്ഥായ. **വിസഞ്ഞോഗായാ**തി കാമഭവാദീഹി വിസംയുജ്ജനത്ഥായ. **അപചയായാ**തി സബ്ബസ്സാപി വട്ടസ്സ അപചയനായ, നിബ്ബാനായാതി അത്ഥോ. **അപ്പിച്ഛതായാ**തി പച്ചയപ്പിച്ഛതാദിവസേന സബ്ബസോ ഇച്ഛാപഗമായ. **സന്തുട്ഠിയാ**തി ദ്വാദസവിധസന്തുട്ഠിഭാവായ. **പവിവേകായാ**തി പവിവിത്തഭാവായ, കായവിവേകാദിതദങ്ഗവിവേകാദിവിവേകസിദ്ധിയാ. **വീരിയാരമ്ഭായാ**തി കായികസ്സ ചേവ, ചേതസികസ്സ ച വീരിയസ്സ പഗ്ഗഹണത്ഥായ. **സുഭരതായാ**തി സുഖപോസനത്ഥായ. ഏവം യോ പരിയത്തിധമ്മോ ഉഗ്ഗഹണധാരണപരിപുച്ഛാമനസികാരവസേന യോനിസോ പടിപജ്ജന്തസ്സ സരാഗാദിഭാവപരിവജ്ജനസ്സ കാരണം ഹുത്വാ വിരാഗാദിഭാവായ സംവത്തതി, ഏകംസതോ **ഏസോ ധമ്മോ. ഏസോ വിനയോ,** സമ്മദേവ അപായാദീസു അപതനവസേന ധാരണതോ, കിലേസാനം വിനയനതോ, സത്ഥു സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ ഓവാദാനുസിട്ഠിഭാവതോ **ഏതം സത്ഥുസാസനന്തി ധാരേയ്യാസി** ജാനേയ്യാസി, അവബുജ്ഝേയ്യാസീതി അത്ഥോ. ചതുസച്ചസ്സ സൂചനം സുത്തന്തി ആഹ **"സുത്തേതി തേപിടകേ ബുദ്ധവചനേ"**തി. തേപിടകഞ്ഹി ബുദ്ധവചനം സച്ചവിനിമുത്തം നത്ഥി. രാഗാദിവിനയനകാരണം തഥാഗതേന സുത്തപദേന പകാസിതന്തി ആഹ **"വിനയേതി ഏതസ്മിം രാഗാദിവിനയകാരണേ"**തി.

സുത്തേ ഓസരണഞ്ചേത്ഥ തേപിടകേ ബുദ്ധവചനേ പരിയാപന്നതാവസേനേവ വേദിതബ്ബം, ന അഞ്ഞഥാതി ആഹ **"സുത്തപടിപാടിയാ കത്ഥചി അനാഗന്ത്വാ"**തി. **ഛല്ലിം ഉട്ഠപേത്വാ**തി അരോഗസ്സ മഹതോ രുക്ഖസ്സ തിട്ഠതോ ഉപക്കമേന ഛല്ലിയാ സകലികായ, പപടികായ വാ ഉട്ഠപനം വിയ അരോഗസ്സ സാസനധമ്മസ്സ തിട്ഠതോ ബ്യഞ്ജനമത്തേന തപ്പരിയാപന്നം വിയ ഹുത്വാ ഛല്ലിസദിസം പുബ്ബാപരവിരുദ്ധതാദിദോസം ഉട്ഠപേത്വാ പരിദീപേത്വാ, താദിസാനി പന ഏകംസതോ ഗുള്ഹവേസ്സന്തരാദിപരിയാപന്നാനി ഹോന്തീതി ആഹ **"ഗുള്ഹവേസ്സന്തര...പേ°... പഞ്ഞായന്തീതി അത്ഥോ"**തി . **രാഗാദിവിനയേ**തി രാഗാദീനം വിനയനത്ഥേ. തദാകാരതായ **ന പഞ്ഞായമാനാനി** ന ദിസ്സമാനാനി **ഛഡ്ഡേതബ്ബാനി** വജ്ജിതബ്ബാനി ന ഗഹേതബ്ബാനി. **സബ്ബത്ഥാ**തി സബ്ബവാരേസു.

ഇമസ്മിം പന ഠാനേതി ഇമസ്മിം മഹാപദേസനിദ്ദേസട്ഠാനേ. **"സുത്തേ ചത്താരോ മഹാപദേസാ"**തിആദിനാ വുത്തമ്പി അവുത്തേന സദ്ധിം ഗഹേത്വാ പകിണ്ണകകഥായ മാതികം ഉദ്ദിസതി. ഞാതും ഇച്ഛിതോ അത്ഥോ **പഞ്ഹോ,** തസ്സ വിസ്സജ്ജനാനി **പഞ്ഹാബ്യാകരണാനി,** അത്ഥസൂചനാദിഅത്ഥേന **സുത്തം,** പാളി, തം സുത്തം അനുലോമേതി അനുകൂലേതീതി **സുത്താനുലോമം,** മഹാപദേസോ. ആചരിയാ വദന്തി സംവണ്ണേന്തി പാളിം ഏതേനാതി **ആചരിയവാദോ** അട്ഠകഥാ. തസ്സ തസ്സ ഥേരസ്സ അത്തനോ ഏവ മതി അധിപ്പായോതി **അത്തനോമതി. ധമ്മവിനിച്ഛയേ പത്തേ**തി ധമ്മേ വിനിച്ഛിനിതബ്ബേ ഉപട്ഠിതേ. **ഇമേ**തി അനന്തരം വുത്താ ചത്താരോ മഹാപദേസാ. പമീയതി ധമ്മോ പരിച്ഛിജ്ജതി വിനിച്ഛീയതി ഏതേനാതി **പമാണം.** തേനാഹ **"യം ഏത്ഥ സമേതീ"**തിആദി. **ഇതര**ന്തി മഹാപദേസേസു അസമേന്തം. പുന **ഇതര**ന്തി അകപ്പിയം അനുലോമേന്തം കപ്പിയം പടിബാഹന്തം സന്ധായാഹ.

ഏകംസേനേവ ബ്യാകാതബ്ബോ വിസ്സജ്ജേതബ്ബോതി **ഏകംസബ്യാകരണീയോ. വിഭജ്ജാ**തി പുച്ഛിതമത്ഥം അവധാരണാദിഭേദേന വിഭജിത്വാ. **പടിപുച്ഛാ**തി പുച്ഛന്തം പുഗ്ഗലം പടിപുച്ഛിത്വാ. **ഠപനീയോ**തി തിധാപി അവിസ്സജ്ജനീയത്താ ഠപനീയോ ബ്യാകരണം അകത്വാ ഠപേതബ്ബോ. "ചക്ഖും അനിച്ച"ന്തി പഞ്ഹേ ഉത്തരപദാവധാരണം സന്ധായ **"ഏകംസേനേവ ബ്യാകാതബ്ബ"**ന്തി വുത്തം നിച്ചതായ ലേസസ്സാപി തത്ഥ അഭാവതോ. പുരിമപദാവധാരണേ പന വിഭജ്ജബ്യാകരണീയതാ ചക്ഖുസോതേസു വിസേസത്ഥസാമഞ്ഞത്ഥാനം അസാധാരണഭാവതോ. ദ്വിന്നം തേസം സദിസതാചോദനാ പടിപുച്ഛനമുഖേനേവ ബ്യാകരണീയാ പടിക്ഖേപവസേന, അനുഞ്ഞാതവസേന ച വിസ്സജ്ജിതബ്ബതോതി ആഹ **"യഥാ ചക്ഖു, തഥാ സോതം...പേ°... അയം പടിപുച്ഛാബ്യാകരണീയോ പഞ്ഹോ"**തി. **തം ജീവം തം സരീര**ന്തി ജീവസരീരാനം അനഞ്ഞതാപഞ്ഹോ. യസ്സ യേന അനഞ്ഞതാചോദിതാ, സോ ഏവ പരമത്ഥതോ നുപലബ്ഭതീതി വഞ്ഝാതനയസ്സ മത്തേയ്യതാകിത്തനസദിസോതി അബ്യാകാതബ്ബതായ ഠപനീയോ വുത്തോതി. **ഇമാനി ചത്താരി പഞ്ഹബ്യാകരണാനി പമാണം** തേനേവ നയേന തേസം പഞ്ഹാനം ബ്യാകാതബ്ബതോ.

വിനയമഹാപദേസോ കപ്പിയാനുലോമവിധാനതോ നിപ്പരിയായതോ **അനുലോമകപ്പിയം** നാമ, മഹാപദേസഭാവേന പന തംസദിസതായ സുത്തന്തമഹാപദേസേസുപി **"അനുലോമകപ്പിയ"**ന്തി അയം അട്ഠകഥാവോഹാരോ. യദിപി തത്ഥ തത്ഥ ഭഗവതാ പവത്തിതപകിണ്ണകദേസനാവ അട്ഠകഥാ, സാ പന ധമ്മസങ്ഗാഹകേഹി പഠമം തീണി പിടകാനി സങ്ഗായിത്വാ തസ്സ അത്ഥവണ്ണനാനുരൂപേനേവ വാചനാമഗ്ഗം ആരോപിതത്താ **"ആചരിയവാദോ"**തി വുച്ചതി ആചരിയാ വദന്തി സംവണ്ണേന്തി പാളിം ഏതേനാതി. തേനാഹ **"ആചരിയവാദോ നാമ അട്ഠകഥാ"**തി. തിസ്സോ സങ്ഗീതിയോ ആരുള്ഹോ ഏവ ച ബുദ്ധവചനസ്സ അത്ഥസംവണ്ണനാഭൂതോ കഥാമഗ്ഗോ **മഹിന്ദത്ഥേരേന തമ്ബപണ്ണിദീപം** ആഭതോ പച്ഛാ തമ്ബപണ്ണിയേഹി മഹാഥേരേഹി **സീഹളഭാസായ** ഠപിതോ നികായന്തരലദ്ധിസങ്കരപരിഹരണത്ഥം. **അത്തനോമതി നാമ** ഥേരവാദോ. **നയഗ്ഗാഹേനാ**തി സുത്താദിതോ ലബ്ഭമാനനയഗ്ഗഹണേന. **അനുബുദ്ധിയാ**തി സുത്താദീനിയേവ അനുഗതബുദ്ധിയാ. **അത്തനോ പടിഭാന**ന്തി അത്തനോ ഏവ തസ്സ അത്ഥസ്സ വുത്തനയേന ഉപട്ഠാനം, യഥാഉപട്ഠിതാ അത്ഥാ ഏവ തഥാ വുത്താ. **സമേന്തമേവ ഗഹേതബ്ബ**ന്തി യഥാ സുത്തേന സംസന്ദതി, ഏവം മഹാപദേസതോ

അത്ഥാ ഉദ്ധരിതബ്ബാതി ദസ്സേതി. പമാദപാഠവസേന ആചരിയവാദസ്സ കദാചി പാളിയാ അസംസന്ദനാപി സിയാ, സോ ന ഗഹേതബ്ബോതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ആചരിയവാദോപി സുത്തേന സമേന്തോയേവ ഗഹേതബ്ബോ"**തി. **സബ്ബദുബ്ബലാ** പുഗ്ഗലസ്സ സയം പടിഭാനഭാവതോ. തഥാ ച **സാപി ഗഹേതബ്ബാ,** കീദിസീ? **സുത്തേന സമേന്താ യേവാ**തി യോജനാ. **താസൂ**തി തീസു സങ്ഗീതീസു. **"ആഗതമേവ പമാണ"**ന്തി ഇമിനാ മഹാകസ്സപാദീഹി സങ്ഗീതമേവ "സുത്ത"ന്തി ഇധാധിപ്പേതന്തി തദഞ്ഞസ്സ സുത്തഭാവമേവ പടിക്ഖിപതി. തദത്ഥാ ഏവ ഹി തിസ്സോ സങ്ഗീതിയോ. **തത്ഥാ**തി ഗാരയ്ഹസുത്തേ. **ന ചേവ സുത്തേ ഓസരന്തി, ന ച വിനയേ സന്ദിസ്സന്തീതി വേദിതബ്ബാനി** തസ്സ അസുത്തഭാവതോ തേന "അനുലോമകപ്പിയം സുത്തേന സമേന്തമേവ ഗഹേതബ്ബ"ന്തി വുത്തം ഏവത്ഥം നിഗമനവസേന നിദസ്സേതി. സബ്ബത്ഥ "ന ഇതര"ന്തി വചനം തത്ഥ തത്ഥ ഗഹിതാവധാരണഫലദസ്സനം ദട്ഠബ്ബം.

കമ്മാരപുത്തചുന്ദവത്ഥുവണ്ണനാ

൧൮൯. സൂകരമദ്ദവന്തി വനവരാഹസ്സ മുദുമംസം. യസ്മാ ചുന്ദോ അരിയസാവകോ സോതാപന്നോ, അഞ്ഞേ ച ഭഗവതോ, ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ ച ആഹാരം പടിയാദേന്തോ അനവജ്ജമേവ പടിയാദേന്തി, തസ്മാ വുത്തം **"പവത്തമംസ"**ന്തി. **തം കിരാ**തി "നാതിതരുണസ്സാ"തിആദിനാ വുത്തവിസേസം. തഥാ ഹി തം **"മുദു ചേവ സിനിദ്ധഞ്ചാ"**തി വുത്തം. മുദുമംസഭാവതോ ഹി അഭിസങ്ഖരണവിസേസേന ച "മദ്ദവ"ന്തി വുത്തം. **ഓജം പക്ഖിപിംസു** "അയം ഭഗവതോ പച്ഛിമകോ ആഹാരോ"തി പുഞ്ഞവിസേസാപേക്ഖായ, തം പന തഥാപക്ഖിത്തദിബ്ബോജതായ ഗരുതരം ജാതം.

അഞ്ഞേ യം ദുജ്ജീരം, തം അജാനന്താ "കസ്സചി അദത്വാ വിനാസിത"ന്തി ഉപവദേയ്യുന്തി **പരൂപവാദമോചനത്ഥം** ഭഗവാ "നാഹം ത"ന്തിആദിനാ സീഹനാദം നദതി.

൧൯൦. കഥം പനായം സീഹനാദോ നനു തം ഭഗവതോപി സമ്മാപരിണാമം ന ഗതന്തി? നയിദം ഏവം ദട്ഠബ്ബം, യസ്മാ "സമ്മദേവ തം ഭഗവതോ പരിണാമം ഗത"ന്തി വത്തും അരഹതി തപ്പച്ചയാ ഉപ്പന്നസ്സ വികാരസ്സ അഭാവതോ, അഞ്ഞപച്ചയസ്സ ച വികാരസ്സ മുദുഭാവം ആപാദിതത്താ. തേനാഹ **"ന പന ഭുത്തപ്പച്ചയാ"**തിആദി. ന ഹി ഭഗവാ, അഞ്ഞേ വാ പന ഖീണാസവാ നവവേദനുപ്പാദനവസേന ആഹാരം പരിഭുഞ്ജന്തി അട്ഠങ്ഗസമന്നാഗതമേവ കത്വാ ആഹാരസ്സ ഉപഭുഞ്ജനതോ. യദി ഏവം കസ്മാ പാളിയം "ഭത്തം ഭുത്താവിസ്സ ഖരോ ആബാധോ ഉപ്പജ്ജീ"തിആദി വുത്തം? തം ഭോജനുത്തരകാലം ഉപ്പന്നത്താ വുത്തം. "ന പന ഭുത്തപച്ചയാ"തി വുത്തോ വായമത്ഥോ **അട്ഠകഥായം.** കതുപചിതസ്സ ലദ്ധോകാസസ്സ കമ്മസ്സ വസേന ബലവതിപി രോഗേ ഉപ്പന്നേ ഗരുസിനിദ്ധഭോജനപ്പച്ചയാ വേദനാനിഗ്ഗഹോ ജാതോ, തേനാഹ **"യദി ഹീ"**തിആദി. **പത്ഥിതട്ഠാനേ**തി ഇച്ഛിതട്ഠാനേ, ഇച്ഛാ ചസ്സ തത്ഥ ഗന്ത്വാ വിനേതബ്ബവേനേയ്യാപേക്ഖാ ദട്ഠബ്ബാ. ഗാഥായമ്പി **"സുത"**ന്തി ഇമിനാ സുതമത്തം, പരേസം വചനമത്തമേതം, ന പന ഭോജനപ്പച്ചയാ ആബാധം ഫുസി ധീരോതി ദസ്സേതി.

പാനീയാഹരണവണ്ണനാ

൧൯൧. പസന്നഭാവേന ഉദകസ്സ അച്ഛഭാവോ വേദിതബ്ബോതി ആഹ **"അച്ഛോദകാതി പസന്നോദകാ"**തി. സാദുരസത്താ സാതതാതി ആഹ **"മധുരോദകാ"**തി. തനുകമേവ സലിലം വിസേസതോ സീതലം, ന ബഹലന്തി ആഹ **"തനുസീതലസലിലാ"**തി. **നിക്കദ്ദമാ**തി സേതഭാവസ്സ കാരണമാഹ. പങ്കചിക്ഖല്ലാദിവസേന ഹി ഉദകസ്സ വിവണ്ണതാ, സഭാവതോ പന തം സേതവണ്ണം എവാതി.

പുക്കുസമല്ലപുത്തവത്ഥുവണ്ണനാ

൧൯൨. **ധുരവാതേ**തി പടിമുഖവാതേ. **ദീഘപിങ്ഗലോ**തി ദീഘോ ഹുത്വാ പിങ്ഗലചക്ഖുകോ. പിങ്ഗലക്ഖികോ ഹി സോ ''ആളാരോ''തി പഞ്ഞായിത്ഥ. **എവരൂപ**ന്തി ദക്ഖതി കരിസ്സതി ഭവിസ്സതീതി ഈദിസം. **ഈദിസേസൂ**തി യത്ര യംചാതി എവരൂപനിപാതസദ്ദയുത്തട്ഠാനേസു.

൧൯൩. വിചരന്തിയോ മേഘഗബ്ഭതോ നിച്ഛരന്തിയോ വിയ ഹോന്തീതി വുത്തം **"നിച്ഛരന്തീസൂതി വിചരന്തീസൂ"**തി. **നവവിധായാ**തി നവപ്പകാരായ. നവസു ഹി പകാരേസു എകവിധാപി അസനി തപ്പരിയാപന്നതായ ''നവവിധാ'' ത്വേവ വുച്ചതി. ഈദിസീ ഹി എസാ രുള്ഹി അട്ഠവിമോക്ഖപത്തിപി സമഞ്ഞാ വിയ. **അസഞ്ഞം കരോതി,** യോ തസ്സാ സദ്ദേന , തേജസാ ച അജ്ഝോത്ഥടോ. **എകം ചക്ക**ന്തി എകം മണ്ഡലം. സങ്കാരം തീരേന്തീ പരിച്ഛിജ്ജന്തീ വിയ ദസ്സേതീതി **സതേരാ. ഗഗ്ഗരായമാനാ**തി ഗഗ്ഗരാതിസദ്ദം കരോന്തീ, അനുരവദസ്സനഞ്ഹേതം. **കപിസീസാ**തി കപിസീസാകാരവതീ. **മച്ഛവിലോലികാ**തി ഉദകേ പരിപ്ഫന്ദമാനമച്ഛോ വിയ വിലുളിതാകാരാ. **കുക്കുടസദിസാ**തി പസാരിതപക്ഖകുക്കുടാകാരാ. നങ്ഗലസ്സ കസ്സനകാലേ കസ്സകാനം ഹത്ഥേന ഗഹേതബ്ബട്ഠാനേ മണികാ ഹോതി, തം ഉപാദായ നങ്ഗലം ''ദണ്ഡമണികാ''തി വുച്ചതി, തസ്മാ ദണ്ഡമണികാകാരാ **ദണ്ഡമണികാ.** തേനാഹ **"നങ്ഗലസദിസാ"**തി. ദേവേ വസ്സന്തേപി സജോതിഭൂതതായ ഉദകേന അതേമേതബ്ബതോ മഹാസനി **"സുക്ഖാസനീ"**തി വുത്താ. തേനാഹ **"പതിതട്ഠാനം സമുഗ്ഘാടേതീ"**തി.

ഭുസാഗാരകേതി ഭുസമയേ അഗാരകേ. തത്ഥ കിര മഹന്തം പലാലപുഞ്ജം അബ്ഭന്തരതോ പലാലം നിക്കഡ്ഢിത്വാ സാലാസദിസം പബ്ബജിതാനം വസനയോഗ്ഗട്ഠാനം കതം, തദാ ഭഗവാ തത്ഥ വസി, തം പന ഖലമണ്ഡലം സാലാസദിസന്തി ആഹ **"ഖലസാലായ"**ന്തി. **എത്ഥാ**തി ഹേതുമ്ഹി ഭുമ്മവചനന്തി ആഹ **"എതസ്മിം കാരണേ"**തി, അസനിപാതേന ഛന്നം ജനാനം ഹതകാരണേതി അത്ഥോ. **സോ ത്വം ഭന്തേ**തി അയമേവ വാ പാഠോ.

൧൯൪. സിങ്ഗീ നാമ കിര ഉത്തമം അതിവിയ പഭസ്സരം ബുദ്ധാനം ഛവിവണ്ണോഭാസം ദേവലോകതോ ആഗതസുവണ്ണം. തേനേവാഹ **"സിങ്ഗീസുവണ്ണവണ്ണ"**ന്തി. ''കിം പന ഥേരോ തം ഗണ്ഹീ''തി സയമേവ പുച്ഛം സമുട്ഠാപേത്വാ തത്ഥ കാരണം ദസ്സേന്തോ **"കിഞ്ചാപീ"**തിആദിമാഹ. **തേനേവ കാരണേനാ**തി ഉപട്ഠാകട്ഠാനസ്സ മത്ഥകപ്പത്തി, പരേസം വചനോകാസപച്ഛേദനം, തേന വത്ഥേന സത്ഥു പൂജനം, സത്ഥു അജ്ഝാസയാനുവത്തനന്തി ഇമിനാ തേനേവ യഥാവുത്തേന ചതുബ്ബിധേന കാരണേന.

൯൭. ഥേരോ ച താവദേവ തം സിങ്ഗീവണ്ണം മട്ഠദുസ്സം ഭഗവതോ ഉപനാമേസി "പടിഗ്ഗണ്ഹതു മേ ഭന്തേ ഭഗവാ ഇമം മട്ഠദുസ്സം, തം മമസ്സ ദീഘരത്തം ഹിതായ സുഖായാ"തി. പടിഗ്ഗഹേസി ഭഗവാ, പടിഗ്ഗഹേത്വാവ നം പരിഭുഞ്ജി . തേന വുത്തം **"ഭഗവാപി തതോ ഏകം നിവാസേസി, ഏകം പാരുപീ"**തി. താവദേവ കിര തം ഭിക്ഖൂ ഓവട്ടികരണമത്തേന തുന്നകമ്മം നിട്ഠാപേത്വാ ഥേരസ്സ ഉപനേസും, ഥേരോ ഭഗവതോ ഉപനാമേസി. **ഹതച്ചികം വിയാ**തി പടിഹതപ്പഭം, **വിയ**-സദ്ദോ നിപാതമത്തം. ഭഗവതോ ഹി സരീരപ്പഭാഹി അഭിഭുയ്യമാനാ തസ്സ വത്ഥയുഗസ്സ പഭസ്സരതാ നാഹോസി. **അന്തന്തേനേവാ**തി അന്തോ അന്തോ ഏവ, അബ്ഭന്തരതോ ഏവാതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"ബഹിപനസ്സ പഭാ നത്ഥീ"**തി.

"പസന്നരൂപം സമുട്ഠാപേതീ"തി ഏതേനേതസ്സ ആഹാരസ്സ ഭുത്തപ്പച്ചയാ ന സോ രോഗോതി അയമത്ഥോ ദീപിതോ. **ദ്വീസു കാലേസു ഏവം ഹോതി** ദ്വിന്നം നിബ്ബാനധാതൂനം സമധിഗമസമയഭാവതോ. **ഉപവത്തനേ അന്തരേന യമകസാലാനന്തി** ഏത്ഥ വത്തബ്ബം പരതോ ആഗമിസ്സതി.

൯൮. **സബ്ബം സുവണ്ണവണ്ണമേവ അഹോസി** അതിവിയ പരിസുദ്ധായ പഭസ്സരായ ഏകഗ്ഘനായ ഭഗവതോ സരീരപ്പഭായ നിരന്തരം അഭിഭൂതത്താ.

ധമ്മേതി പരിയത്തിധമ്മേ. **പവത്താ**തി പാവചനഭാവേന ദേസേതാ. **പുരതോവ നിസീദി** ഓവാദപ്പടികരണഭാവതോ.

൯൯. **ദാനാനിസംസസങ്ഖാതാ ലാഭാ**തി വണ്ണദാനബലദാനാദിഭേദാ ദാനസ്സ ആനിസംസസഞ്ഞിതാ ദിട്ഠധമ്മികാ, സമ്പരായികാ ച ലാഭാ ഇച്ഛിതബ്ബാ. **തേ അലാഭാ**തി തേ സബ്ബേ തുയ്ഹം അലാഭാ, ലാഭാ ഏവ ന ഹോന്തി. ദിട്ഠേവ ധമ്മേ പച്ചക്ഖഭൂതേ ഇമസ്മിംയേവ അത്തഭാവേ ഭവാ **ദിട്ഠധമ്മികാ.** സമ്പരേതബ്ബതോ പേച്ച ഗന്തബ്ബതോ "സമ്പരായോ"തി ലദ്ധനാമേ പരലോകേ ഭവാ **സമ്പരായികാ.** ദിട്ഠധമ്മികാ ച സമ്പരായികാ ച **ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികാ. ദാനാനിസംസസങ്ഖാതാ ലാഭാ**തി ദാനാനിസംസഭൂതാ ലാഭാ. സബ്ബഥാ സമമേവ ഹുത്വാ സമം ഫലം ഏതേസം ന ഏകദേസേനാതി **സമസമഫലാ. പിണ്ഡപാതാ**തി തബ്ബിസയം ദാനമയം പുഞ്ഞമാഹ.

യദി ഖേത്തവസേന നേസം സമഫലതാ അധിപ്പേതാ, സതിപി ഏകസന്താനഭാവേ പുഥുജ്ജനഅരഹന്തഭാവസിദ്ധം നനു തേസം ഖേത്തം വിസിട്ഠന്തി ദസ്സേതും **"നനു ചാ"**തിആദിമാഹ. **പരിനിബ്ബാനസമതായാ**തി കിലേസപരിനിബ്ബാനഖന്ധപരിനിബ്ബാനഭാവേന പരിനിബ്ബാനസമതായ. **"പരിഭുഞ്ജിത്വാ പരിനിബ്ബുതോ"**തി ഏതേന യഥാ പണീതപിണ്ഡപാതപരിഭോഗൂപത്ഥമ്ഭിതരൂപകായസന്നിസ്സയോ ധമ്മകായോ സുഖേനേവ കിലേസേ പരിച്ചജി, ഭോജനസപ്പായസംസിദ്ധിയാ ഏവം സുഖേനേവ ഖന്ധേ പരിച്ചജീതി ഏവം കിലേസപരിച്ചാഗസ്സ, ഖന്ധപരിച്ചാഗസ്സ ച സുഖസിദ്ധിനിമിത്തതായ ഉഭിന്നം പിണ്ഡപാതാനം സമഫലതാ ജോതിതാ. "പിണ്ഡപാതസീസേന ച പിണ്ഡപാതദാനം ജോതിത"ന്തി വുത്തോ വായമത്ഥോ. യഥാ ഹി സുജാതായ "ഇമം ആഹാരം നിസ്സായ മയ്ഹം ദേവതായ വണ്ണസുഖബലാദിഗുണാ സമ്മദേവ സമ്പജ്ജേയ്യു"ന്തി ഉളാരോ അജ്ഝാസയോ തദാ അഹോസി, ഏവം ചുന്ദസ്സപി കമ്മാരപുത്തസ്സ "ഇമം ആഹാരം നിസ്സായ ഭഗവതോ വണ്ണസുഖബലാദിഗുണാ സമ്മദേവ സമ്പജ്ജേയ്യു"ന്തി ഉളാരോ

അജ്ഝാസയോതി ഏവമ്പി നേസം ഉഭിന്നം സമഫലതാ വേദിതബ്ബാ. സതിപി ചതുവീസതികോടിസതസഹസ്സസമാപത്തീനം ദേവസികം വളഞ്ജനസമാപത്തിഭാവേ യഥാ പന അഭിസമ്ബുജ്ഝനദിവസേ അഭിനവവിപസ്സനം പട്ഠപേന്തോ രൂപസത്തകാദി (വിസുദ്ധി॰ ടീ॰ വ.൨൦൭ വിത്ഥാരോ) വസേന ചുദ്ദസഹാകാരേഹി സന്നേത്വാ മഹാവിപസ്സനാമുഖേന താ സമാപത്തിയോ സമാപജ്ജി, ഏവം പരിനിബ്ബാനദിവസേപി സബ്ബാ താ സമാപജ്ജീതി ഏവം സമാപത്തിസമതായപി തേസം സമഫലതാ. ചുന്ദസ്സ താവ അനുസ്സരണം ഉളാരതരം ഹോതു ഭഗവതോ ദിന്നഭാവേന അഞ്ഞഥത്താഭാവതോ, സുജാതായ പന കഥം ദേവതായ ദിന്നന്തി? ഏവംസഞ്ഞിഭാവതോതി ആഹ **"സുജാതാ ചാ"**തിആദി. **അപരഭാഗേ**തി അഭിസമ്ബോധിതോ അപരഭാഗേ. പുന **അപരഭാഗേ**തി പരിനിബ്ബാനതോ പരതോ. **ധമ്മസീസ**ന്തി ധമ്മാനം മത്ഥകഭൂതം നിബ്ബാനം. **മേ ഗഹിത**ന്തി മമ വസേന ഗഹിതം. തേനാഹ **"മയ്ഹം കിരാ"**തിആദി.

അധിപതിഭാവോ **ആധിപതേയ്യ**ന്തി ആഹ **"ജേട്ഠഭാവസംവത്തനിയക"**ന്തി.

സംവരേതി സീലസംവരേ. **വേര**ന്തി പാണാതിപാതാദിപഞ്ചവിധം വേരം. തഞ്ഹി വേരിധമ്മഭാവതോ, വേരഹേതുതായ ച ''വേര''ന്തി വുച്ചതി. കോസല്ലം വുച്ചതി ഞാണം, തേന യുത്തോ **കുസലോ**തി ആഹ **"കുസലോ പന ഞാണസമ്പന്നോ"**തി. ഞാണസമ്പദാ നാമ ഞാണപാരിപൂരീ, സാ ച അഗ്ഗമഗ്ഗവസേന വേദിതബ്ബാ, അഗ്ഗമഗ്ഗോ ച നിരവസേസതോ കിലേസേ പജഹതീതി ആഹ **"അരിയമഗ്ഗേന…പേ॰… ജഹാതീ"**തി. **ഇമം പാപകം ജഹിത്വാ**തി ദാനേന താവ ലോഭമച്ഛരിയാദിപാപകം, സീലേന പാണാതിപാതാദിപാപകം ജഹിത്വാ തദങ്ഗവസേന പഹായ തതോ സമഥവിപസ്സനാധമ്മേഹി വിക്ഖമ്ഭനവസേന, തതോ മഗ്ഗപടിപാടിയാ സമുച്ഛേദവസേന അനവസേസം പാപകം പഹായ. തഥാ പഹീനത്താ ഏവ **രാഗാദീനം ഖയാ കിലേസനിബ്ബാനേന** സബ്ബസോ കിലേസവൂപസമേന **നിബ്ബുതോ** പരിനിബ്ബുതോതി സഉപാദിസേസായ നിബ്ബാനധാതുയാ ദേസനായ കൂടം ഗണ്ഹന്തോ **"ഇതി ചുന്ദസ്സ…പേ॰… സമ്പസ്സമാനോ ഉദാനം ഉദാനേസീ"**തി.

ചതുത്ഥഭാണവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

യമകസാലവണ്ണനാ

൧൯൮. ഏവം തം കുസിനാരായം ഹോതീതി യഥാ അനുരാധപുരസ്സ ഥൂപാരാമോ ദക്ഖിണപച്ഛിമദിസായം, ഏവം തം ഉയ്യാനം കുസിനാരായ ദക്ഖിണപച്ഛിമദിസായം ഹോതി. **തസ്മാ**തി യസ്മാ നഗരം പവിസിതുകാമാ ഉയ്യാനതോ ഉപേച്ച വത്തന്തി ഗച്ഛന്തി ഏതേനാതി **"ഉപവത്തന"ന്തി വുച്ചതി,** തം സാലപന്തിഭാവേന ഠിതം സാലവനം. **അന്തരേനാ**തി വേമജ്ഝേ. **തസ്സ കിര മഞ്ചകസ്സാ**തി തത്ഥ പഞ്ഞപിയമാനസ്സ തസ്സ മഞ്ചകസ്സ. **തത്രാപി…പേ॰… ഏകോ പാദഭാഗസ്സ,** തസ്മാ ''അന്തരേന യമകസാലാന''ന്തി വുത്തം. **സംസിബ്ബിത്വാ**തി അഞ്ഞമഞ്ഞആസത്തവിടപസാഖതായ സംസിബ്ബിത്വാ വിയ. **"ഠിതസാഖാ"തിപി വുത്തം** അട്ഠകഥായം. യം പന പാളിയം ''ഉത്തരസീസകം മഞ്ചകം പഞ്ഞപേഹീ''തി വുത്തം, തം പച്ഛിമദസ്സനം ദട്ഠും ആഗതാനം ദേവതാനം ദട്ഠും യോഗ്യതാവസേന വുത്തം. കേചി പന ''ഉത്തരദിസാവിലോകനമുഖം

പുബ്ബദിസാസീസകം കത്വാ മഞ്ചകം പഞ്ഞപേഹീതി അത്ഥോ''തി വദന്തി, തം തേസം മതിമത്തം.

ഏതേ നാഗാനമുത്തമാതി ഏതേ ഗോത്തതോ ഗോചരിആദിനാമകാ ഹത്ഥിനാഗേസു ബലേന സേട്ഠതമാ. **മജ്ഝിമട്ഠകഥായം** (മ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧൮൦) പന കേചി ഹത്ഥിനോ ഇതോ അഞ്ഞഥാ ആഗതാ, സോ പന നേസം നാമമത്തകതോ ഭേദോ ദട്ഠബ്ബോ.

പരിഭുത്തകാലതോ പട്ഠായ...പേ॰... പരിക്ഖയം ഗതം, ''ന പന പരിഭുത്തപ്പച്ചയാ''തി ഹേട്ഠാ വുത്തനയേനേവ അത്ഥോ ദട്ഠബ്ബോ. **ചങ്ഗവാരേ**തി ഊമിയം. കതോകാസസ്സ കമ്മസ്സ വസേന യഥാസമുട്ഠിതോ രോഗോ ആരോഗ്യം അഭിമദ്ദതീതി കത്വാ ഏതമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **''വിയാ''**തി വുത്തം. യസ്മാ ഭഗവാ ഹേട്ഠാ വുത്തനയേന കപ്പം, കപ്പാവസേസം വാ ഠാതും സമത്ഥോ ഏവ, തത്തകം കാലം ഠാനേ പയോജനാഭാവതോ ആയുസങ്ഖാരേ ഓസ്സജ്ജിത്വാ താദിസസ്സ കമ്മസ്സ ഓകാസം അദാസി, തസ്മാ ഏതമത്ഥം ദസ്സേന്തോ ''വിയാ''തിപി വത്തും യുജ്ജതിയേവ.

കുസലം കാതബ്ബം മഞ്ഞിസ്സന്തി ''ഏവം മഹപ്ഫലം, ഏവം മഹാനിസംസം, മഹാനുഭാവഞ്ച തം കുസല''ന്തി.

ഏകസ്സാപി സത്തസ്സ വട്ടദുക്ഖവൂപസമോ ബുദ്ധാനം ഗരുതരോ ഹുത്വാ ഉപട്ഠാതി അതിദുല്ലഭഭാവതോ, തസ്മാ **''അപരമ്പി പസ്സതീ''**തിആദി വുത്തം, സ്വായമത്ഥോ **മാഗണ്ഡിയസുത്തേന** (സു॰ നി॰ ൮൪൧) ദീപേതബ്ബോ.

തതിയം പന കാരണം സത്താനം ഉപ്പജ്ജനകഅനത്ഥപരിഹരണന്തി തം ദസ്സേന്തോ പുന **''അപരമ്പി പസ്സതീ''**തിആദിമാഹ.

സീഹസേയ്യന്തി. ഏത്ഥ സയനം **സേയ്യാ,** സീഹസ്സ വിയ സേയ്യാ സീഹസേയ്യാ, തം **സീഹസേയ്യം.** അഥ വാ **സീഹസേയ്യ**ന്തി സേട്ഠസേയ്യം, യദിദം അത്ഥദ്വയം പരതോ ആഗമിസ്സതി.

''വാമേന പസ്സേന സേന്തീ''തി ഏവം വുത്താ **കാമഭോഗിസേയ്യാ, ദക്ഖിണപസ്സേന സയാനോ നാമ നത്ഥി** ദക്ഖിണഹത്ഥസ്സ സരീരഗ്ഗഹണാദിയോഗക്ഖമതോ, പുരിസവസേന ചേതം വുത്തം.

ഏകേന പസ്സേന സയിതും ന സക്കോന്തി ദുക്ഖുപ്പത്തിതോ.

അയം സീഹസേയ്യാതി അയം ഏവം വുത്താ സീഹസേയ്യാ. **''തേജുസ്സദത്താ''**തി ഇമിനാ സീഹസ്സ അഭീരുഭാവം ദസ്സേതി. ഭീരുകാ ഹി സേസമിഗാ അത്തനോ ആസയം പവിസിത്വാ സന്താസപുബ്ബകം യഥാ തഥാ സയന്തി, സീഹോ പന അഭീരുഭാവതോ സതോകാരീ ഭിക്ഖു വിയ സതിം ഉപട്ഠാപേത്വാവ സയതി. തേനാഹ **''പുരിമപാദേ''**തിആദി. ദക്ഖിണേ പുരിമപാദേ വാമസ്സ പുരിമപാദസ്സ ഠപനവസേന **ദ്വേ പുരിമപാദേ ഏകസ്മിം ഠാനേ** ഠപേത്വാ. **പച്ഛിമപാദേ**തി ദ്വേ പച്ഛിമപാദേ. വുത്തനയേനേവ ഇധാപി ഏകസ്മിം ഠാനേ പാദട്ഠപനം വേദിതബ്ബം, **ഠിതോകാസസല്ലക്ഖണം** അഭീരുഭാവേനേവ. **''സീസം പന ഉക്ഖിപിത്വാ''**തിആദിനാ വുത്താ സീഹകിരിയാ

അനുത്രാസപബുജ്ഝനം വിയ അഭീരുഭാവസിദ്ധാ ധമ്മതാവസേനേവാതി വേദിതബ്ബാ. **സീഹവിജമ്ഭിതവിജമ്ഭനം** അതിവേലം ഏകാകാരേന ഠപിതാനം സരീരാവയവാനം ഗമനാദികിരിയാസു യോഗ്യഭാവാപാദനത്ഥം. **തിക്ഖത്തും സീഹനാദനദനം** അപ്പേസക്ഖമിഗജാതപരിഹരണത്ഥം.

സേതി അബ്യാവടഭാവേന പവത്തതി ഏത്ഥാതി **സേയ്യാ,** ചതുത്ഥജ്ഝാനമേവ സേയ്യാ **ചതുത്ഥജ്ഝാനസേയ്യാ.** കിം പന തം ചതുത്ഥജ്ഝാനന്തി? ആനാപാനചതുത്ഥജ്ഝാനം, തതോ ഹി വുട്ഠഹിത്വാ വിപസ്സനം വഡ്ഢേത്വാ ഭഗവാ അനുക്കമേന അഗ്ഗമഗ്ഗം അധിഗന്ത്വാ തഥാഗതോ ജാതോതി. "തയിദം പദട്ഠാനം നാമ, ന സേയ്യാ, തഥാപി യസ്മാ 'ചതുത്ഥജ്ഝാനാ വുട്ഠഹിത്വാ സമനന്തരാ ഭഗവാ പരിനിബ്ബായീ'തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൨൧൯) വക്ഖതി, തസ്മാ ലോകിയചതുത്ഥജ്ഝാനസമാപത്തി ഏവ തഥാഗതസേയ്യാ"തി കേചി, ഏവം സതി പരിനിബ്ബാനകാലികാവ തഥാഗതസേയ്യാതി ആപജ്ജതി, ന ച ഭഗവാ ലോകിയചതുത്ഥജ്ഝാനസമാപജ്ജനബഹുലോ വിഹാസി. അഗ്ഗഫലവസേന പവത്തം പനേത്ഥ ചതുത്ഥജ്ഝാനം വേദിതബ്ബം. തത്ഥ യഥാ സത്താനം നിദ്ദുപഗമനലക്ഖണാ സേയ്യാ ഭവങ്ഗചിത്തവസേന ഹോതി, സാ ച നേസം പഠമജാതിസമന്വയാ യേഭുയ്യവുത്തികാ, ഏവം ഭഗവതോ അരിയജാതിസമന്വയം യേഭുയ്യവുത്തികം അഗ്ഗഫലഭൂതം ചതുത്ഥജ്ഝാനം "തഥാഗതസേയ്യാ"തി വേദിതബ്ബം. സീഹസേയ്യാ നാമ സേട്ഠസേയ്യാതി ആഹ **"ഉത്തമസേയ്യാ"**തി.

നത്ഥി ഏതിസ്സാ ഉട്ഠാനന്തി **അനുട്ഠാനാ,** സേയ്യാ, തം **അനുട്ഠാനസേയ്യം.** "ഇതോ ഉട്ഠഹിസ്സാമീ"തി മനസികാരസ്സ അഭാവതോ **"ഉട്ഠാനസഞ്ഞം മനസി കരിത്വാ"തി ന വുത്തം. ഏത്ഥാതി** ഏതസ്മിം അനുട്ഠാനസേയ്യുപഗമനേ. **കായവസേന അനുട്ഠാനം,** ന ചിത്തവസേന, ചിത്തവസേന ച അനുട്ഠാനം നാമ നിദ്ദുപഗമനന്തി തദഭാവം ദസ്സേതും **"നിദ്ദാവസേനാ"**തിആദി വുത്തം. **ഭവങ്ഗസ്സാ**തി നിദ്ദുപഗമനലക്ഖണസ്സ ഭവങ്ഗസ്സ.

സബ്ബപാലിഫുല്ലാതി സബ്ബത്ഥകമേവ വികസനവസേന ഫുല്ലാ, ന ഏകദേസവികസനവസേന. തേനാഹ **"സബ്ബേ സമന്തതോ പുപ്ഫിതാ"**തി. **ഏകച്ഛന്നാ**തി സമ്ഫുല്ലപുപ്ഫേഹി ഏകാകാരേന സബ്ബത്ഥേവ ഛാദിതാ. **ഉല്ലോകപദുമാനീ**തി ഹേട്ഠാ ഓലോകേന്താനി വിയ തിട്ഠനപദുമാനി. **മോരപിഞ്ഛകലാപോ വിയ** പഞ്ചവണ്ണപുപ്ഫസഞ്ഛാദിതത്താ.

നന്ദപോക്ഖരണീസമ്ഭവാനീതി നന്ദപോക്ഖരണീതീരസമ്ഭവാനി. **മഹാതുമ്ബമത്ത**ന്തി ആള്ഹകമത്തം. **പവിട്ഠാനീ**തി ഖിത്താനി. **സരീരമേവ ഓകിരന്തീ**തി സരീരമേവ അജ്ഝോകിരന്തി.

ദേവതാനം ഉപകപ്പനചന്ദനചുണ്ണാനീതി സട്ഠിപി പഞ്ഞാസമ്പി യോജനാനി വായനകസേതവണ്ണചന്ദനചുണ്ണാനി. **ദിബ്ബഗന്ധജാലചുണ്ണാനീ**തി ദിബ്ബഗന്ധദിബ്ബചുണ്ണാനി. **ഹരിതാലഅഞ്ജനചുണ്ണാദീനി**പി ദിബ്ബാനി പരമസുഗന്ധാനി ഏവാതി വേദിതബ്ബാനി. തേനേവാഹ **"സബ്ബദിബ്ബഗന്ധവാസവികതിയോ"**തി.

ഏകചക്കവാളേ സന്നിപതിത്വാ അന്തലിക്ഖേ വജ്ജന്തി മഹാഭിനിക്ഖമനകാലേ വിയ.

താതി ദേവതാ. **ഗന്ഥമാനാ വാതി** മാലം രചന്തിയോ ഏവ. **അപരിനിട്ഠിതാ വാതി** യഥാധിപ്പായം പരിയോസിതാ ഏവ. **ഹത്ഥേന ഹത്ഥന്തി** അത്തനോ ഹത്ഥേന പരസ്സ ഹത്ഥം. **ഗീവായ ഗീവന്തി** കണ്ഠഗാഹവസേന അത്തനോ ഗീവായ പരസ്സ ഗീവം. **ഗഹേത്വാതി** ആമസിത്വാ. **മഹായസോ മഹായസോതി** ആമേഡിതവസേന അഞ്ഞമഞ്ഞം ആലാപവചനം.

൧൫൯. മഹന്തം ഉസ്സാഹന്തി തഥാഗതസ്സ പൂജാസക്കാരവസേന പവത്തിയമാനം മഹന്തം ഉസ്സാഹം **ദിസ്വാ.**

സായേവ പന പടിപദാതി പുബ്ബഭാഗപടിപദാ ഏവ. **അനുച്ഛവികത്താതി** അധിഗന്തബ്ബസ്സ നവവിധലോകുത്തരധമ്മസ്സ അനുരൂപത്താ.

സീലന്തി ചാരിത്തസീലമാഹ. **ആചാരപഞ്ഞത്തീതി** ചാരിത്തസീലം. **യാവ ഗോത്രഭുതോതി** യാവ ഗോത്രഭുഞാണം, താവ പവത്തേതബ്ബാ സമഥവിപസ്സനാ **സമ്മാപടിപദാ.** ഇദാനി തം സമ്മാപടിപദം ബ്യതിരേകതോ, അന്വയതോ ച വിഭാവേതും **"തസ്മാ"**തിആദി വുത്തം. **ജിനകാളസുത്തന്തി** ജിനമഹാവഡ്ഢകിനാ ഠപിതം വജ്ജേതബ്ബഗഹേതബ്ബധമ്മസന്ദസ്സനകാളസുത്തം സിക്ഖാപദമരിയാദം, ഉപാസകോപാസികാവാരേസു **"ഗന്ധപൂജം മാലാപൂജം കരോതീ"**തി വചനം ചാരിത്തസീലപക്ഖേ ഠപേത്വാ കരണം സന്ധായ വുത്തം, തേന ഭിക്ഖുഭിക്ഖുനീനമ്പി തഥാകരണം അനുഞ്ഞാതമേവാതി ദട്ഠബ്ബം.

അയഞ്ഹീതി ധമ്മാനുധമ്മപടിപദം സന്ധായ വദതി.

ഉപവാണത്ഥേരവണ്ണനാ

൨൦൦. അപനേസീതി ഠിതപ്പദേസതോ യഥാ അപഗച്ഛതി, ഏവമകാസി, ന പന നിബ്ഭച്ഛി. തേനാഹ **"ആനന്ദോ"**തിആദി. **വുത്തസദിസാ വാതി സമചിത്തപരിയായദേസനായം** (അം॰ നി॰ ൨.൩൭) വുത്തസദിസാ ഏവ. **ആവാരേന്തോതി** ഛാദേന്തോ.

യസ്മാ കസ്സപസ്സബുദ്ധസ്സ ചേതിയേ ആരക്ഖദേവതാ അഹോസി, തസ്മാ ഥേരോവ തേജുസ്സദോ, ന അഞ്ഞേ അരഹന്തോതി ആനേത്വാ യോജനാ.

ഇദാനി ആഗമനതോ പട്ഠായ തമത്ഥം വിത്ഥാരതോ ദസ്സേതും **"വിപസ്സിമ്ഹി കിര സമ്മാസമ്ബുദ്ധേ"**തിആദി ആരദ്ധം. **"ചാതുമഹാരാജികാ ദേവതാ"**തി ഇദം ഗോബലീബദ്ദഞായേന ഗഹേതബ്ബം ഭുമ്മദേവതാദീനമ്പി തപ്പരിയാപന്നത്താ. **തേസം** മനുസ്സാനം.

തത്ഥാതി കസ്സപസ്സ ഭഗവതോ ചേതിയേ.

൨൦൧. അധിവാസേന്തീതി രോചേന്തി.

ഛിന്നപാതോ വിയ ഛിന്നപാതോ, തം **ഛിന്നപാതം,** ഭാവനപുംസകനിദ്ദേസോ യം. **ആവട്ടന്തീതി** അഭിമുഖഭാവേന വട്ടന്തി. യത്ഥ പതിതാ, തതോ കതിപയരതനട്ഠാനം വട്ടനവസേനേവ ഗന്ത്വാ പുന യഥാപതിതമേവ ഠാനം വട്ടനവസേന ആഗച്ഛന്തി. തേനാഹ **"ആവട്ടന്തിയോ പതിതട്ഠാനമേവ ആഗച്ഛന്തീ"**തി. **വിവട്ടന്തീതി** യത്ഥ പതിതാ, തതോ

വിനിവട്ടന്തി. തേനാഹ **“പതിതട്ഠാനതോ പരഭാഗം വട്ടമാനാ ഗച്ഛന്തീ”**തി. പുരതോ വട്ടനം **ആവട്ടനം,** ഇതരം തിവിധമ്പി **വിവട്ടന**ന്തി ദസ്സേതും **“അപിചാ”**തിആദി വുത്തം. **ദേവതാ ധാരേതും ന സക്കോതി** ഉദകം വിയ ഓസീദനതോ. തേനാഹ **“തത്ഥാ”**തിആദി. **തത്ഥാ**തി പകതിപഥവിയം. **ദേവതാ ഓസീദന്തി** ധാതൂനം സണ്ഹസുഖുമാലഭാവതോ. **പഥവിയം പഥവിം മാപേസു**ന്തി പകതിപഥവിയം അത്തനോ സരീരം ധാരേതും സമത്ഥം ഇദ്ധാനുഭാവേന പഥവിം മാപേസും.

കാമം ദോമനസ്സേ അസതിപി ഏകച്ചോ രാഗോ ഹോതിയേവ, രാഗേ പന അസതി ദോമനസ്സസ്സ അസമ്ഭവോ ഏവാതി തദേകട്ഠഭാവതോതി ആഹ **“വീതരാഗാതി പഹീനദോമനസ്സാ”**തി. **സിലാഥമ്ഭസദിസാ** ഇട്ഠാനിട്ഠേസു നിബ്ബികാരതായ.

ചതുസംവേജനീയട്ഠാനവണ്ണനാ

൨൦൨. **അപാരഗങ്ഗായാ**തി ഗങ്ഗായ ഓരമ്ഭാഗേ. **“സങ്കാരഛഡ്ഡകസമ്മജ്ജനിയോ ഗഹേത്വാ”**തിആദി അത്തനോ അത്തനോ വസനട്ഠാനേ വത്തകരണാകാരദസ്സനം. **“ഏവം ദ്വീസു കാലേസൂ”**തിആദി നിദസ്സനത്ഥം പച്ചാമസനം, തം ഹേട്ഠാ അധിഗതം.

കമ്മസാധനോ സമ്ഭാവനത്ഥോ **ഭാവനീയ**-സദ്ദോതി ആഹ **“മനസാ ഭാവിതേ സമ്ഭാവിതേ”**തി. ദുതിയവികപ്പേ പന ഭാവനം, വഡ്ഢനഞ്ച പടിപക്ഖപഹാനതോതി ആഹ **“യേ വാ”**തിആദി.

ബുദ്ധാദീസു തീസു വത്ഥൂസു **പസന്നചിത്തസ്സ,** ന കമ്മഫലസദ്ധാമത്തേന. സാ ചസ്സ സദ്ധാസമ്പദാ ഏവം വേദിതബ്ബാതി ഫലേന ഹേതും ദസ്സേന്തോ **“വത്തസമ്പന്നസ്സാ”**തി ആഹ. **സംവേഗോ** നാമ സഹോത്തപ്പഞ്ഞാണം, അഭിജാതിട്ഠാനാദീനിപി തസ്സ ഉപ്പത്തിഹേതൂനി ഭവന്തീതി ആഹ **“സംവേഗജനകാനീ”**തി.

ചേതിയപൂജനത്ഥം ചാരികാ **ചേതിയചാരികാ. സഗ്ഗേ പതിട്ഠഹിസ്സന്തിയേവ** ബുദ്ധഗുണാരമ്മണായ കുസലചേതനായ സഗ്ഗസംവത്തനിയഭാവതോ.

ആനന്ദപുച്ഛാകഥാവണ്ണനാ

൨൦൩. **ഏത്ഥാ**തി മാതുഗാമേ. **അയം ഉത്തമാ പടിപത്തി, യദിദം അദസ്സനം,** ദസ്സനമൂലകത്താ തപ്പച്ചയാനം സബ്ബാനത്ഥാനം. **ലോഭോ**തി കാമരാഗോ. **ചിത്തചലനാ** പടിപത്തിഅന്തരായകരോ ചിത്തക്ഖോഭോ. **മുരുമുരാപേത്വാ**തി സഅട്ഠികം കത്വാ ഖാദനേ അനുരവദസ്സനം. അപരിമിതം കാലം ദുക്ഖാനുഭവനം **അപരിച്ഛിന്നദുക്ഖാനുഭവനം. വിസ്സാസോ**തി വിസങ്ഗോ ഘട്ടനാഭാവോ. **ഓതാരോ**തി തത്ഥ ചിത്തസ്സ അനുപ്പവേസോ. **അസിഹത്ഥേന** വേരീപുരിസേന, **പിസാചേനാപി** ഖാദിതുകാമേന. **ആസീദേ**തി അക്കമനാദിവസേന ബാധേയ്യ. **അസ്സാ**തി മാതുഗാമസ്സ. **പബ്ബജിതേഹി കത്തബ്ബകമ്മ**ന്തി ആമിസപടിഗ്ഗഹണാദി പബ്ബജിതേഹി കാതബ്ബം കമ്മം. **സതീ**തി വാ കായഗതാസതി **ഉപട്ഠാപേതബ്ബാ.**

൨൦൪. **അതന്തിബദ്ധാ**തി അഭാരവഹാ. **പേസിതചിത്താ**തി നിബ്ബാനം പതി പേസിതചിത്താ.

൨൦൮. വിഹതേനാതി കപ്പാസവിഹനനധനുനാ പബ്ബജടാനം വിജടനവസേന ഹതേന. തേനാഹ **"സുപോഥിതേനാ"**തി, അസങ്കരണവസേന സുട്ഠു പോഥിതേനാതി അത്ഥോ, ദസ്സനീയസംവേജനീയട്ഠാനകിത്തനേന ച വസനട്ഠാനം കഥിതം.

ആനന്ദഅച്ഛരിയധമ്മവണ്ണനാ

൨൦൯. ഥേരം അദിസ്വാ ആമന്തേസീതി തത്ഥ അദിസ്വാ ആവജ്ജന്തോ ഥേരസ്സ ഠിതട്ഠാനം, പവത്തിഞ്ച ഞത്വാ ആമന്തേസി.

കായകമ്മസ്സ ഹിതഭാവോ ഹിതജ്ഝാസയേന പവത്തിതത്താതി ആഹ **"ഹിതവുഡ്ഢിയാ കതേനാ"**തി. സുഖഭാവോ കായികദുക്ഖാഭാവോ, ചേതസികസുഖഭാവോ ചേതസികസുഖസമുട്ഠിതത്താ ചാതി വുത്തം **"സുഖസോമനസ്സേനേവ കതേനാ"**തി. ആവിരഹോവിഭാഗതോ അദ്വയഭാവതോ **അദ്വയേനാ**തി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതും **"യഥാ"**തിആദി വുത്തം. സത്ഥു ഖേത്തഭാവസമ്പത്തിയാ, ഥേരസ്സ അജ്ഝാസയസമ്പത്തിയാ ച ''ഏത്തകമിദ''ന്തി പമാണം ഗഹേതും അസക്കുണേയ്യതായ പമാണവിരഹിതത്താ തസ്സ കമ്മസ്സാതി ആഹ **"ചക്കവാളമ്പി"**തിആദി.

ഏവം പവത്തിതേനാതി ഏവം ഓദിസ്സകമേത്താഭാവനായ വസേന പവത്തിതേന. വിവട്ടൂപനിസ്സയഭൂതം കതം ഉപചിതം പുഞ്ഞം ഏതേനാതി **കതപുഞ്ഞോ,** അരഹത്താധിഗമായ കതാധികാരോതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"അഭിനീഹാരസമ്പന്നോസീതി ദസ്സേതീ"**തി.

൨൧൦. കത്ഥചി സങ്കുചിതം ഹുത്വാ ഠിതം മഹാപഥവിം പത്ഥരന്തോ വിയ, പടിസംഹടം ഹുത്വാ ഠിതം ആകാസം വിത്ഥാരേന്തോ വിയ, ചതുസട്ഠാധികയോജനസതസഹസ്സുബ്ബേധം ചക്കവാളഗിരിം അധോ ഓസാരേന്തോ വിയ, അട്ഠസട്ഠാധികസഹസ്സയോജനസതസഹസ്സുബ്ബേധം സിനേരും ഉക്ഖിപേന്തോ വിയ, സതയോജനായാമവിത്ഥാരം മഹാജമ്ബും ഖന്ധേ ഗഹേത്വാ ചാലേന്തോ വിയാതി പഞ്ച ഹി ഉപമാ ഹി ഥേരസ്സ ഗുണകഥാ മഹന്തഭാവദസ്സനത്ഥഞ്ചേവ അഞ്ഞേസം ദുക്കരഭാവദസ്സനത്ഥഞ്ച ആഗതാവ. **ഏതേനേവ ചാ**തി **ച**-സദ്ദേന ''അഹം ഏതരഹി അരഹം സമ്മാസമ്ബുദ്ധോ'' (ദീ॰ നി॰ ൨.൪), ''സദേവകസ്മിം ലോകസ്മിം നത്ഥി മേ പടിപുഗ്ഗലോ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൨൮൫; ൨.൩൪൧; മഹാവ॰ ൧൧; കഥാ॰ ൪൦൫; മി॰ പ॰ ൫.൧൧) ച ഏവം ആദീനം സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **ബ്യത്തോ**തി ഖന്ധകോസല്ലാദിസങ്ഖാതേന വേയ്യത്തിയേന സമന്നാഗതോ. **മേധാവീ**തി മേധാസങ്ഖാതായ സമ്മാഭാവിതായ പഞ്ഞായ സമന്നാഗതോ.

൨൧൧. പടിസന്ഥാരധമ്മന്തി പകതിചാരിത്തവസേന വുത്തം, ഉപഗതാനം പന ഭിക്ഖൂനം ഭിക്ഖുനീനഞ്ച പുച്ഛാവിസ്സജ്ജനവസേന ചേവ ചിത്തരുചിവസേന ച യഥാകാലം ധമ്മം ദേസേതിയേവ, ഉപാസകോപാസികാനം പന ഉപനിസിന്നകഥാവസേന.

മഹാസുദസ്സനസുത്തദേസനാവണ്ണനാ

൨൧൦. ഖുദ്ദക-സദ്ദോ പതിരൂപവാചീ, **ക**-സദ്ദോ അപ്പത്ഥോതി ആഹ **"ഖുദ്ദകനഗരകേതി നഗരപതിരൂപകേ സമ്ബാധേ ഖുദ്ദകനഗരകേ"**തി. ധുപരവിസാലസണ്ഠാനതായ തം "ഉജ്ജങ്ഗലനഗരക"ന്തി വുത്തന്തി ആഹ **"വിസമനഗരകേ"**തി. **അഞ്ഞേസം മഹാനഗരാനം** ഏകദേസപ്പമാണതായ **സാഖാസദിസേ.** ഏത്ഥ ച "ഖുദ്ദകനഗരകേ"തി ഇമിനാ തസ്സ നഗരസ്സ അപ്പകഭാവോ വുത്തോ, "ഉജ്ജങ്ഗലനഗരകേ"തി ഇമിനാ ഭൂമിവിപത്തിയാ നിഹീനഭാവോ, "സാഖാനഗരകേ"തി ഇമിനാ അപ്പധാനഭാവോ. **സാരപ്പത്താ**തി വിഭവസാരാദിനാ സാരമഹത്തം പത്താ.

കഹാപണസകടന്തി ഏത്ഥ "ദ്വികുമ്ഭം **സകടം. കുമ്ഭോ** പന ദസമ്ബണോ"തി വദന്തി. **ദ്വേ പവിസന്തീ**തി ദ്വേ കഹാപണസകടാനി ദ്വേ ആയവസേന പവിസന്തി.

സുഭിക്ഖാതി സുലഭാഹാരാ, സുന്ദരാഹാരാ ച. തേനാഹ **"ഖജ്ജഭോജ്ജസമ്പന്നാ"**തി. **സദ്ദം കരോന്തേ**തി രവസാരിനാ തുട്ഠഭാവേന കോഞ്ചനാദം കരോന്തേ. **അവിവിത്താ**തി അസുഞ്ഞാ, കദാചി രഥോ പഠമം ഗച്ഛതി, തം അഞ്ഞോ അനുബന്ധന്തോ ഗച്ഛതി, കദാചി ദുതിയം വുത്തരഥോ പഠമം ഗച്ഛതി, ഇതരോ തം അനുബന്ധതി ഏവം **അഞ്ഞമഞ്ഞം അനുബന്ധമാനാ. ഏത്ഥാ**തി കുസാവതീനഗരേ. തസ്സ മഹന്തഭാവതോ ചേവ ഇദ്ധാദിഭാവതോ ച നിച്ചം പയോജിതാനേവ **ഭേരിആദീനി തൂരിയാനി,** സമ്മ സമ്മാതി വാ അഞ്ഞമഞ്ഞം പിയാലാപസദ്ദോ **സമ്മ**-സദ്ദോ. കംസതാളാദിസബ്ബതാളാവചരസദ്ദോ **താള**-സദ്ദോ, **കൂടഭേരി**-സദ്ദോ കുമ്ഭഥൂണസദ്ദോ.

ഏവരൂപാ സദ്ദാ ഹോന്തി കചവരാകിണ്ണവീഥിതായ, അരഞ്ഞേ കന്ദമൂലപണ്ണാദിഗ്ഗഹണായ, തഥ ദുക്ഖജീവികതായ ചാതി യഥാക്കമം യോജേതബ്ബം. **ഇധ ന ഏവം അഹോസി** ദേവലോകേ വിയ സബ്ബസോ പരിപുണ്ണസമ്പത്തികതായ.

മഹന്തം കോലാഹലന്തി സദ്ധാസമ്പന്നാനം ദേവതാനം, ഉപാസകാനഞ്ച വസേന പുരതോ പുരതോ മഹതീ ഉഗ്ഘോസനാ ഹോതി. തഥ ഭഗവന്തം ഉദ്ദിസ്സ കതസ്സ വിഹാരസ്സ അഭാവതോ, ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ ച മഹന്തഭാവതോ **തേ ആഗന്ത്വാ...പേ॰... പേസേസി.** പേസേന്തോ ച "കഥഞ്ഹി നാമ ഭഗവാ പച്ഛിമേ കാലേ അത്തനോ പവത്തിം അമ്ഹാകം നാരോചേസി, നേസം ദോമനസ്സം മാ അഹോസീ"തി "അജ്ജ ഖോ വാസേട്ഠാ"തിആദിനാ സാസനം പേസേസി.

മല്ലാനം വന്ദനാവണ്ണനാ

൨൧൧. അഘം ദുക്ഖം ആവേന്തി പകാസേന്തീതി **അഘാവിനോ,** പാകടീഭൂതദുക്ഖാതി ആഹ **"ഉപ്പന്നദുക്ഖാ"**തി. ഞാതിസാലോഹിതഭാവേന കുലം പരിവത്തതി ഏത്ഥാതി **കുലപരിവത്തം.** തം തംകുലീനഭാഗേന ഠിതോ സത്തനികായോ "കുലപരിവത്തസോ"തി വുത്തന്തി ആഹ **"കുലപരിവത്ത"**ന്തി. തേ പന തംതംകുലപരിവത്തപരിച്ഛിന്നാ മല്ലരാജാനോ തസ്മിം നഗരേ വീഥിആദിസഭാഗേന വസന്തീതി വുത്തം **"വീഥിസഭാഗേന ചേവ രച്ഛാസഭാഗേന ചാ"**തി.

സുഭദ്ദപരിബ്ബാജകവത്ഥുവണ്ണനാ

൨൭൨. കണ്ഖാ ഏവ **കണ്ഖാധമ്മോ. ഏകതോ** വാതി ഭൂമിം അവിഭജിത്വാ സാധാരണതോവ. ബീജതോ ച അഗ്ഗം ഗഹേത്വാ ആഹാരം സമ്പാദേത്വാ ദാനം **ബീജഗ്ഗം. ഗബ്ഭകാലേ**തി ഗബ്ഭധാരണതോ പരം ഖീരഗ്ഗഹണകാലേ. തേനാഹ **"ഗബ്ഭം ഫാലേത്വാ ഖീരം നിഹരിത്വാ"**തിആദി. **പുഥുകകാലേ**തി സസ്സാനം നാതിപക്കേ പുഥുകയോഗ്യഫലകാലേ. **ലായനഗ്ഗ**ന്തി പക്കസ്സ സസ്സസ്സ ലവനേ ലവനാരമ്ഭേ ദാനം അദാസി. ലുനസ്സ സസ്സസ്സ വേണിവസേന ബന്ധിത്വാ ഠപനം **വേണികരണം.** തസ്സ ആരമ്ഭേ ദാനം **വേണഗ്ഗം.** വേണിയോ പന ഏകതോ കത്വാ രാസികരണം **കലാപോ.** തത്ഥ അഗ്ഗദാനം **കലാപഗ്ഗം.** കലാപതോ നീഹരിത്വാ മദ്ദനേ അഗ്ഗദാനം **ഖലഗ്ഗം.** മദ്ദിതം ഓഫുണിത്വാ ധഞ്ഞസ്സ രാസികരണേ അഗ്ഗദാനം **ഖലഭണ്ഡഗ്ഗം.** ധഞ്ഞസ്സ ഖലതോ കോട്ഠേ പക്ഖിപനേ അഗ്ഗദാനം **കോട്ഠഗ്ഗം. ഉദ്ധരിത്വാ**തി കോട്ഠതോ ഉദ്ധരിത്വാ.

"നവ അഗ്ഗദാനാനി അദാസീ"തി ഇമിനാ "കഥം നു ഖോ അഹം സത്ഥു സന്തികേ അഗ്ഗതോവ മുച്ചേയ്യ"ന്തി അഗ്ഗഗ്ഗദാനവസേന വിവട്ടൂപനിസ്സയസ്സ കുസലസ്സ കതൂപചിതത്താ, ഞാണസ്സ ച തഥാ പരിപാകം ഗതത്താ അഗ്ഗധമ്മദേസനായ തസ്സ ഭാജനഭാവം ദസ്സേതി. തേനാഹ **"ഇമം അഗ്ഗധമ്മം തസ്സ ദേസേസ്സാമീ"**തിആദി. **ഓഹീയിത്വാ** സങ്കോചം ആപജ്ജിത്വാ.

൨൭൩. **അഞ്ഞാതുകാമോവ** ന സന്ദിട്ഠിം പരാമാസീ. **അബ്ഭഞ്ഞിംസൂ**തി സന്ദേഹജാതസ്സ പുച്ഛാവചനന്തി കത്വാ **ജാനിംസൂ**തി അത്ഥമാഹ. തേനാഹ പാളിയം "സബ്ബേവ ന അബ്ഭഞ്ഞിംസൂ"തി. **നേസ**ന്തി പൂരണാദീനം. **സാ പടിഞ്ഞാ**തി "കരോതോ ഖോ മഹാരാജ കാരയതോ"തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൬൬) പടിഞ്ഞാതാ, സബ്ബഞ്ഞുപടിഞ്ഞാ ഏവ വാ. **നിയ്യാനികാ**തി സപ്പാടിഹാരിയാ, തേസം വാ സിദ്ധന്തസങ്ഖാതാ പടിഞ്ഞാ വട്ടതോ നിസ്സരണട്ഠേന **നിയ്യാനികാ**തി. സാസനസ്സ സമ്പത്തിയാ തേസം സബ്ബഞ്ഞുതം, തബ്ബിപരിയായതോ ച അസബ്ബഞ്ഞുതം ഗച്ഛതീതി ദട്ഠബ്ബം. തേനാഹ **"തസ്മാ"**തിആദി. **അത്ഥാഭാവതോ**തി സുഭദ്ദസ്സ സാധേതബ്ബഅത്ഥാഭാവതോ. **ഓകാസാഭാവതോ**തി തഥാ വിത്ഥാരിതം കത്വാ ധമ്മം ദേസേതും അവസരാഭാവതോ. ഇദാനി തമേവ ഓകാസാഭാവം ദസ്സേതും **"പഠമയാമസ്മി"**ന്തിആദി വുത്തം.

൨൭൪. യേസം സമണഭാവകരാനം ധമ്മാനം സമ്പാദനേന സമണോ, തേ പന ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസേന അരിയമഗ്ഗധമ്മാതി ചതുമഗ്ഗസംസിദ്ധിയാ പാളിയം ചത്താരോ സമണാ വുത്താതി തേ ബാഹിരസമയേ സബ്ബേന സബ്ബം നത്ഥീതി ദസ്സേന്തോ **"പഠമോ സോതാപന്നസമണോ"**തിആദിമാഹ. **പുരിമദേസനായാ**തി "യസ്മിഞ്ച ഖോ, സുഭദ്ദ, ധമ്മവിനയേ"തിആദിനാ വുത്തായ ദേസനായ. ബ്യതിരേകതോ, അന്വയതോ ച അധിപ്പേതോ അത്ഥോ വിഭാവീയതീതി പഠമനയോപേത്ഥ "പുരിമദേസനായാ"തി പദേന സങ്ഗഹിതോ വാതി ദട്ഠബ്ബോ. അത്തനോ സാസനം നിയമേന്തോ ആഹ "ഇമസ്മിം ഖോ"തി യോജനാ. **ആരദ്ധവിപസ്സകേഹീ**തി സമാധികമ്മികവിപസ്സകേഹി, സിഖാപ്പത്തവിപസ്സകേ സന്ധായ വുത്തം, ന പട്ഠപിതവിപസ്സനേ. അപരേ പന "ബാഹിരകസമയേ വിപസ്സനാരമ്ഭസ്സ ഗന്ധോപി നത്ഥേവാതി അവിസേസവചനമേത"ന്തി വദന്തി. **അധിഗതട്ഠാന**ന്തി അധിഗതസ്സ കാരണം, തദത്ഥം പുബ്ബഭാഗപടിപദന്തി അത്ഥോ, യേന സോതാപത്തിമഗ്ഗോ അധിഗതോ, ന ഉപരിമഗ്ഗോ, സോ സോതാപത്തിമഗ്ഗേ ഠിതോ അകുപ്പധമ്മതായ തസ്സ, തത്ഥ വാ സിദ്ധിതോ ഠിതപുബ്ബോ

ഭൂതപുബ്ബഗതിയാതി സോതാപത്തിമഗ്ഗട്ഠോ സോതാപന്നോ, ന സേസഅരിയാ ഭൂമന്തരുപ്പത്തിതോ. സോതാപന്നോ ഹി അത്തനാ അധിഗതട്ഠാനം സോതാപത്തിമഗ്ഗം അഞ്ഞസ്സ കഥേത്വാ സോതാപത്തിമഗ്ഗട്ഠം കരേയ്യ, ന അട്ഠമകോ അസമ്ഭവതോ. **ഏസ നയോ സേസമഗ്ഗട്ഠേസൂ**തി ഏത്ഥാപി ഇമിനാവ നയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **പഗുണം കമ്മട്ഠാനന്തി** അത്തനോ പഗുണം വിപസ്സനാകമ്മട്ഠാനം, ഏതേനേവ "അവിസേസവചന"ന്തി വാദോ പടിക്ഖിത്തോതി ദട്ഠബ്ബോ.

സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം അധിപ്പേതം. തഞ്ഹി സബ്ബഞ്ഞേയ്യധമ്മാവബോധനേ "കുസലം ഛേകം നിപുണ"ന്തി വുച്ചതി തത്ഥ അസങ്ഗഅപ്പടിഹതം പവത്തതീതി കത്വാ. **സമധികാനി** ഏകേന വസ്സേന. ഞായന്തി ഏതേന ചതുസച്ചധമ്മം യാഥാവതോ പടിവിജ്ഝന്തീതി **ഞായോ,** ലോകുത്തരമഗ്ഗോതി ആഹ **"അരിയമഗ്ഗധമ്മസ്സാ"**തി. പദിസ്സതി ഏതേന അരിയമഗ്ഗോ പച്ചക്ഖതോ ദിസ്സതീതി **പദേസോ,** വിപസ്സനാതി വുത്തം **"പദേസേ വിപസ്സനാമഗ്ഗേ"**തി. **സമണോപീതി** ഏത്ഥ പി-സദ്ദോ "പദേസവത്തീ"തി ഏത്ഥാപി ആനേത്വാ സമ്ബന്ധിതബ്ബോതി ആഹ **"പദേസവത്തി...പേ... നത്ഥീതി വുത്തം ഹോതീ"**തി.

൨൧൫. **സോതി** തഥാവുത്തോ അന്തേവാസീ. **തേനാതി** ആചരിയേന. **അത്തനോ ഠാനേ ഠപിതോ ഹോതി** പരപബ്ബാജനാദീസു നിയുത്തത്താ.

സക്ഖിസാവകോതി പച്ചക്ഖസാവകോ, സമ്മുഖസാവകോതി അത്ഥോ. **ഭഗവതി ധരമാനേ**തി ധരമാനസ്സ ഭഗവതോ സന്തികേ. സേസദ്വയേപി ഏസേവ നയോ. **സബ്ബോപി സോതി** സബ്ബോ സോ തിവിധോപി. **അയം പന അരഹത്തം പത്തോ,** തസ്മാ പരിപുണ്ണഗതായ മത്ഥകപ്പത്തോ **പച്ഛിമോ സക്ഖിസാവകോ**തി.

പഞ്ചമഭാണവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

തഥാഗതപച്ഛിമവാചാവണ്ണനാ

൨൧൬. **തന്തി** ഭിക്ഖുസങ്ഘസ്സ ഓവാദകങ്ഗം **ദസ്സേതും...പേ... വുത്തം** ധമ്മസങ്ഗാഹകേഹീതി അധിപ്പായോ. സുത്താഭിധമ്മസങ്ഗഹിതസ്സ ധമ്മസ്സ അതിസജ്ജനം സമ്ബോധനം **ദേസനാ,** തസ്സേവ പകാരതോ ഞാപനം വേനേയ്യസന്താനേ ഠപനം **പഞ്ഞാപനന്തി "ധമ്മോപി ദേസിതോ ചേവ പഞ്ഞത്തോ ചാ"**തി വുത്തം. തഥാ വിനയതന്തിസങ്ഗഹിതസ്സ കായവാചാനം വിനയനതോ "വിനയോ"തി ലദ്ധാധിവചനസ്സ അത്ഥസ്സ അതിസജ്ജനം സമ്ബോധനം **ദേസനാ,** തസ്സേവ പകാരതോ ഞാപനം അസങ്കരതോ ഠപനം **പഞ്ഞാപനന്തി "വിനയോപി ദേസിതോ ചേവ പഞ്ഞത്തോ ചാ"**തി വുത്തം. അധിസീലസിക്ഖാനിദ്ദേസഭാവേന സാസനസ്സ മൂലഭൂതത്താ വിനയോ പഠമം സിക്ഖിതബ്ബോതി തം താവ അയമുദ്ദേസം സരൂപതോ ദസ്സേന്തോ **"മയാ ഹി വോ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **സത്താപത്തിക്ഖന്ധവസേനാതി** സത്തന്നം ആപത്തിക്ഖന്ധാനം അവീതിക്കമനീയതാവസേന . **സത്ഥുകിച്ചം സാധേസ്സതി** "ഇദം വോ കത്തബ്ബം, ഇദം വോ ന കത്തബ്ബ"ന്തി കത്തബ്ബാകത്തബ്ബസ്സ വിഭാഗേന അനുസാസനതോ.

തേന തേനാകാരേനാതി തേന തേന വേനേയ്യാനം അജ്ഝാസയാനുരൂപേന പകാരേന. **ഇമേ ധമ്മേ**തി ഇമേ സത്തതിംസബോധിപക്ഖിയധമ്മേ. തപ്പധാനത്താ സുത്തന്തദേസനായ **"സുത്തന്തപിടകം ദേസിത"**ന്തി വുത്തം. **സത്ഥുകിച്ചം**

സാധേസ്സതി തംതംചരിയാനുരൂപം സമ്മാപടിപത്തിയാ അനുസാസനതോ. കുസലാകുസലാബ്യാകതവസേന **നവ ഹേതൂ. "സത്ത ഫസ്സാ"**തിആദി സത്തവിഞ്ഞാണധാതുസമ്പയോഗവസേന വുത്തം. ധമ്മാനുലോമേ തികപട്ഠാനാദയോ ഛ, തഥാ ധമ്മപച്ചനീയേ, ധമ്മാനുലോമപച്ചനീയേ, ധമ്മപച്ചനീയാനുലോമേതി ചതുവീസതി സമന്തപട്ഠാനാനി ഏതസ്സാതി **ചതുവീസതിസമന്തപട്ഠാനം,** തം പന പച്ചയാനുലോമാദിവസേന വിഭജിയമാനം അപരിമാണനയം ഏവാതി ആഹ **"അനന്തനയമഹാപട്ഠാനപടിമണ്ഡിത"**ന്തി. **സത്ഥുകിച്ചം സാധേസ്സതീ**തി ഖന്ധാദിവിഭാഗേന ഞായമാനം ചതുസച്ചസമ്ബോധാവഹത്താ സത്ഥാരാ സമ്മാസമ്ബുദ്ധേന കാതബ്ബകിച്ചം നിപ്ഫാദേസ്സതി.

ഓവദിസ്സന്തി അനുസാസിസ്സന്തി ഓവാദാനുസാസനീകിച്ചനിപ്ഫാദനതോ.

ചാരിത്തന്തി സമുദാചാരാ, നവേസു പിയാലാപം വുഡ്ഢേസു ഗാരവാലാപന്തി അത്ഥോ. തേനാഹ "ഭന്തേതി വാ ആയസ്മാതി വാ"തി. ഗാരവവചനം ഹേതം യദിദം ഭന്തേതി വാ ആയസ്മാതി വാ, ലോകേ പന "തത്ര ഭവ"ന്തി, "ദേവാനം പിയാ"തി ച ഗാരവവചനമേവ.

"ആകങ്ഖമാനോ സമൂഹനതൂ"തി വുത്തേ "ന ആകങ്ഖമാനോ ന സമൂഹനതൂ"തിപി വുത്തമേവ ഹോതീതി ആഹ **"വികപ്പവചനേനേവ ഠപേസീ"**തി. **ബല**ന്തി ഞാണബലം. യദി അസമൂഹനനം ദിട്ഠം, തദേവ ച ഇച്ഛിതം, അഥ കസ്മാ ഭഗവാ "ആകങ്ഖമാനോ സമൂഹനതൂ"തി അവോചാതി? തഥാരൂപപുഗ്ഗലജ്ഝാസയവസേന. സന്തി ഹി കേചി ഖുദ്ദാനുഖുദ്ദകാനി സിക്ഖാപദാനി സമാദായ സംവത്തിതും അനിച്ഛന്താ, തേസം തഥാ അവുച്ചമാനേ ഭഗവതി വിഘാതോ ഉപ്പജ്ജേയ്യ, തം തേസം ഭവിസ്സതി ദീഘരത്തം അഹിതായ ദുക്ഖായ, തഥാ പന വുത്തേ തേസം വിഘാതോ ന ഉപ്പജ്ജേയ്യ "അമ്ഹാകം ഏവായം ദോസോ, യതോ അമ്ഹേസു ഏവ കേചി സമൂഹനനം ന ഇച്ഛന്തീ"തി. കേചി "സകലസ്സ പന സാസനസ്സ സങ്ഘായത്തഭാവകരണത്ഥം തഥാ വുത്ത"ന്തി വദന്തി. യഞ്ച കിഞ്ചി സത്ഥാരാ സിക്ഖാപദം പഞ്ഞത്തം, തം സമണാ സക്യപുത്തിയാ സിരസാ സമ്പടിച്ഛിത്വാ ജീവിതം വിയ രക്ഖന്തി. തഥാ ഹി തേ "ഖുദ്ദാനുഖുദ്ദകാനി സിക്ഖാപദാനി ആകങ്ഖമാനോ സങ്ഘോ സമൂഹനതൂ"തി വുത്തേപി ന സമൂഹനിംസു, അഞ്ഞദത്ഥു "പുരതോ വിയ തസ്സ അച്ചയേപി രക്ഖിംസു ഏവാ"തി സത്ഥുസാസനസ്സ , സങ്ഘസ്സ ച മഹന്തഭാവദസ്സനത്ഥമ്പി തഥാ വുത്തന്തി ദട്ഠബ്ബം. തഥാ ഹി ആയസ്മാ ആനന്ദോ, അഞ്ഞേപി വാ ഭിക്ഖൂ "കതമം പന ഭന്തേ ഖുദ്ദകം, കതമം അനുഖുദ്ദക"ന്തി ന പുച്ഛിംസു സമൂഹനജ്ഝാസയസ്സേവ അഭാവതോ.

ന തം ഏവം ഗഹേതബ്ബന്തി "നാഗസേനത്ഥേരോ ഖുദ്ദാനുഖുദ്ദകം ജാനാതീ"തിആദിനാ വുത്തം തം നേസം വചനം ഇമിനാ വുത്താകാരേന ന ഗഹേതബ്ബം അധിപ്പായസ്സ അവിദിതത്താ. ഇദാനി തം അധിപ്പായം വിഭാവേതും **"നാഗസേനത്ഥേരോ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. യസ്മാ നാഗസേനത്ഥേരോ (മിലിന്ദപഞ്ഹേ അഭേജ്ജവഗ്ഗേ വിത്ഥാരോ) പരേസം വാദപഥോപച്ഛേദനത്ഥം സങ്ഗീതികാലേ ധമ്മസങ്ഗാഹകമഹാഥേരേഹി ഗഹിതകോട്ഠാസേസു ച അന്തിമകോട്ഠാസമേവ ഗഹേത്വാ മിലിന്ദരാജാനം പഞ്ഞാപേസി. മഹാകസ്സപത്ഥേരോ പന ഏകസിക്ഖാപദമ്പി അസമൂഹനിതുകാമതായ തഥാ കമ്മവാചം സാവേതി, തസ്മാ തം തേസം വചനം തഥാ ന ഗഹേതബ്ബം.

൨൭൭. **ദ്വേള്ഹക**ന്തി ദ്വിധാഗാഹോ, അനേകംസഗ്ഗാഹോതി അത്ഥോ. **വിമതീ**തി സംസയാപത്തി. തേനാഹ **"വിനിച്ഛിതും അസമത്ഥതാ"**തി. **തം വോ വദാമീ**തി തം സംസയവന്തം ഭിക്ഖും സന്ധായ വോ തുമ്ഹേ വദാമി.

നിക്കങ്ഖഭാവപച്ചക്ഖകരണഞാണം യേവാതി ബുദ്ധാദീസു തേസം ഭിക്ഖൂനം നിക്കങ്ഖഭാവസ്സ പച്ചക്ഖകാരിയാഭാവതോ തമത്ഥം പടിവിജ്ഝിത്വാ ഠിതം സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണമേവ. **എത്ഥ** എതസ്മിം അത്ഥേ.

൨൭൮. അപ്പമജ്ജനം **അപ്പമാദോ,** സോ പന അത്ഥതോ ഞാണൂപസഞ്ഹിതാ സതി. യസ്മാ തത്ഥ സതിയാ ബ്യാപാരോ സാതിസയോ, തസ്മാ **"സതിഅവിപ്പവാസേനാ"**തി വുത്തം. **അപ്പമാദപദേയേവ പക്ഖിപിത്വാ അദാസി** തം അത്ഥതോ, തസ്സ സകലസ്സ ബുദ്ധവചനസ്സ സങ്ഗണ്ഹനതോ ച.

പരിനിബ്ബുതകഥാവണ്ണനാ

൨൭൯. ഝാനാദീസു, ചിത്തേ ച പരമുക്കംസഗതവസീഭാവതായ ''എത്തകേ കാലേ എത്തകാ സമാപത്തിയോ സമാപജ്ജിത്വാ പരിനിബ്ബായിസ്സാമീ''തി കാലപരിച്ഛേദം കത്വാ സമാപത്തി സമാപജ്ജനം **"പരിനിബ്ബാനപരികമ്മ"**ന്തി അധിപ്പേതം. **ഥേരോ**തി അനുരുദ്ധത്ഥേരോ.

അയമ്പി ചാതി യഥാവുത്തപഞ്ചസട്ഠിയാ ഝാനാനം സമാപന്നഭാവകഥാപി **സങ്ഖേപകഥാ** എവ, കസ്മാ ? യസ്മാ ഭഗവാ തദാപി ദേവസികം വളഞ്ജനസമാപത്തിയോ സബ്ബാപി അപരിഹാപേത്വാ സമാപജ്ജി എവാതി ദസ്സേന്തോ **"നിബ്ബാനപുരം പവിസന്തോ"**തിആദിമാഹ.

ഇമാനി ദ്വേപി സമനന്തരാനേവ പച്ചവേക്ഖണായപി യേഭുയ്യേനാനന്തരിയകതായ ഝാനപക്ഖികഭാവതോ, യസ്മാ ഭവങ്ഗചിത്തം സബ്ബപച്ഛിമം, തതോ ഭവതോ ചവനതോ ''ചുതീ''തി വുച്ചതി, തസ്മാ ന കേവലം അയമേവ ഭഗവാ, അഥ ഖോ സബ്ബേപി സത്താ ഭവങ്ഗചിത്തേനേവ ചവന്തീതി ദസ്സേതും **"യേ ഹി കേചീ"**തിആദി വുത്തം.

൨൨൦. **പടിഭാഗപുഗ്ഗലവിരഹിതോ**തി സീലാദിഗുണേഹി അസദിസതായ സദിസപുഗ്ഗലരഹിതോ.

൨൨൧. സങ്ഖാരാ വൂപസമന്തി എത്ഥാതി **വൂപസമോ**തി എവംസങ്ഖാതം ഞാതം കഥിതം **നിബ്ബാനം.**

൨൨൨. **യ**ന്തി പച്ചത്തേ ഉപയോഗവചനന്തി ആഹ **"യോ കാലം അകരീ"**തി.

സുവികസിതേനേവാതി പീതിസോമനസ്സയോഗതോ സുട്ഠു വികസിതേന മുദിതേന. **വേദനം അധിവാസേസി** അഭാവസമുദയോ കതോ സുട്ഠു പരിഞ്ഞാതത്താ. **അനാവരണവിമോക്ഖോ** സബ്ബസോ നിബ്ബുതഭാവതോ.

൨൨൩. ആകരോന്തി അത്തനോ ഫലാനി സമാനാകാരേ കരോന്തീതി **ആകാരാ,** കാരണാനി. **സബ്ബാകാരവരൂപേതേ**തി സബ്ബേഹി ആകാരവരേഹി ഉത്തമകാരണേഹി സീലാദിഗുണേഹി സമന്നാഗതേതി അത്ഥോ.

൨൨൫. **കഥംഭൂതാ**തി കീദിസാഭൂതാ.

ചുല്ലകദ്ധാനന്തി പരിത്തം കാലം ദ്വത്തിനാഡികാമത്തം വേലം.

ബുദ്ധസരീരപൂജാവണ്ണനാ

൨൨൭. കംസതാളാദി താളം അവചരതി ഏത്ഥാതി **"താളാവചര"**ന്തി വുച്ചതി ആതതാദിതൂരിയഭണ്ഡം. തേനാഹ **"സബ്ബം തൂരിയഭണ്ഡ"**ന്തി.

ദക്ഖിണദിസാഭാഗേനേവാതി അഞ്ഞേന ദിസാഭാഗേന അനാഹരിത്വാ യമകസാലാനം ഠാനതോ ദക്ഖിണദിസാഭാഗേനേവ, തതോപി **ദക്ഖിണദിസാഭാഗം** ഹരിത്വാ നേത്വാ.

ജേതവനസദിസേതി സാവത്ഥിയാ ജേതവനസദിസേ ഠാനേ, "ജേതവനസദിസേ ഠാനേ"തിപി പാഠോ.

൨൨൮. **പസാധനമങ്ഗലസാലായാ**തി അഭിസേകകാലേ അലങ്കരണമങ്ഗലസാലായ.

൨൨൯. **ദേവദാനിയോ**തി തസ്സ ചോരസ്സ നാമം.

മഹാകസ്സപത്ഥേരവത്ഥുവണ്ണനാ

൨൩൧. **പാവായാ**തി പാവാ നഗരതോ. ആവജ്ജനപടിബദ്ധത്താ ജാനനസ്സ അനാവജ്ജിതത്താ സത്ഥു പരിനിബ്ബാനം അജാനന്തോ **"ദസബലം പസ്സിസ്സാമീ"**തി ഥേരോ ചിന്തേസി, സത്ഥു സരീരേ വാ സത്ഥുസഞ്ഞം ഉപ്പാദേന്തോ തഥാ ചിന്തേസി. തേനേവാഹ "അഥ ഭഗവന്തം ഉക്ഖിപിത്വാ"തി. **"ധുവം പരിനിബ്ബുതോ ഭവിസ്സതീ"തി ചിന്തേസി** പാരിസേസഞായേന. ജാനന്തോപി ഥേരോ ആജീവകം പുച്ഛിയേവ, പുച്ഛനേ പന കാരണം സയമേവ പകാസേതും **"കിം പനാ"**തിആദി ആരദ്ധം.

അജ്ജ സത്താഹപരിനിബ്ബുതോതി അജ്ജ ദിവസതോ പടിലോമതോ സത്തമേ അഹനി പരിനിബ്ബുതോ.

൨൩൨. **നാളിയാ വാപകേനാ**തി നാളിയാ ചേവ ഥവികായ ച.

മഞ്ജുകേതി മഞ്ജുഭാണിനേ മധുരസ്സരേ. **പടിഭാനേയ്യകേ**തി പടിഭാനവന്തേ. **ഭുഞ്ജിത്വാ പാതബ്ബയാഗൂ**തി പഠമം ഭുഞ്ജിത്വാ പിവിതബ്ബയാഗു.

തസ്സാതി സുഭദ്ദസ്സ വുഡ്ഢപബ്ബജിതസ്സ.

ആരാധിതസാസനേതി സമാഹിതസാസനേ. **അല**ന്തി സമത്ഥോ. **പാപോ**തി പാപപുഗ്ഗലോ. **ഓസക്കാപേതു**ന്തി ഹാപേതും അന്തരധാപേതും.

പഞ്ഹവാരാതി പഞ്ഹാ വിയ വിസ്സജ്ജനാനി "യസ്മിം സമയേ കാമാവചരം കുസലം ചിത്തം ഉപ്പന്നം ഹോതീ"തിആദിനാ, (ധ॰ സ॰ ൧.൧) "യസ്മിം സമയേ രൂപൂപപത്തിയാ മഗ്ഗം ഭാവേതീ"തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൧.൨൫൧) ച പവത്താനി **ഏകം ദ്വേ ഭൂമന്തരാനി. മൂലേ നട്ഠേ പിസാചസദിസാ**

ഭവിസ്സാമാതി യഥാ രുക്ഖേ അധിവത്ഥോ പിസാചോ തസ്സ സാഖാപരിവാരേ നട്ഠേ ഖന്ധം നിസ്സായ വസതി, ഖന്ധേ നട്ഠേ മൂലം നിസ്സായ വസതി, മൂലേ പന നട്ഠേ അനിസ്സയോവ ഹോതി, തഥാ ഭവിസ്സാമാതി അത്ഥോ. അഥ വാ **മൂലേ നട്ഠേ**തി പിസാചേന കിര രുക്ഖഗച്ഛാദീനം കഞ്ചിദേവ മൂലം ഛിന്ദിത്വാ അത്തനോ പുത്തസ്സ ദിന്നം, യാവ തം തസ്സ ഹത്ഥതോ ന വിഗച്ഛതി, താവ സോ തം പദേസം അദിസ്സമാനരൂപോ വിചരതി. യദാ പന തസ്മിം കേനചി അച്ഛിന്നഭാവേന വാ സതിവിപ്പവാസവസേന വാ നട്ഠേ മനുസ്സാനമ്പി ദിസ്സമാനരൂപോ വിചരതി, തം സന്ധായാഹ **"മൂലേ നട്ഠേ പിസാചസദിസാ ഭവിസ്സാമാ"**തി.

മം കായസക്ഖിം കത്വാതി തം പടിപദം കായേന സച്ഛികതവന്തം തസ്മാ തസ്സാ ദേസനായ സക്ഖിഭൂതം മം കത്വാ. **പടിച്ഛാപേസി** തം പടിച്ഛാപനം കസ്സപസുത്തേന ദീപേതബ്ബം.

൨൩൩. ചന്ദനഘടികാബാഹുല്ലതോ **ചന്ദനചിതകാ.**

തം സുത്വാതി തം ആയസ്മതാ അനുരുദ്ധത്ഥേരേന വുത്തം ദേവതാനം അധിപ്പായം സുത്വാ.

൨൩൪. ദസികതന്തം വാതി പലിവേഠിതഅഹതകാസികവത്ഥാനം ദസഠാനേന തന്തുമത്തമ്പി വാ. **ദാരുക്ഖന്ധം വാ**തി ചന്ദനാദിചിതകദാരുക്ഖന്ധം വാ.

൨൩൫. സമുദായേസു പവത്തവോഹാരാനം അവയവേസു ദിസ്സനതോ സരീരസ്സ അവയവഭൂതാനി അട്ഠീനി **"സരീരാനീ"**തി വുത്താനി.

ന വിപ്പകിരിംസൂതി സരൂപേനേവ ഠിതാതി അത്ഥോ. ''സേസാ വിപ്പകിരിംസൂ''തി വത്വാ യഥാ പന താ വിപ്പകിണ്ണാ അഹേസും, തം ദസ്സേതും **"തഥാ"**തിആദി വുത്തം.

ഉദകധാരാ നിക്ഖമിത്വാ നിബ്ബാപേസുന്തി ദേവതാനുഭാവേന. ഏവം മഹതിയോ ബഹൂ ഉദകധാരാ കിമത്ഥായാതി ആഹ **"ഭഗവതോ ചിതകോ മഹന്തോ"**തി. മഹാ ഹി സോ വീസരതനസതികോ. **അട്ഠദന്തകേഹീ**തി നങ്ഗലേഹി അട്ഠേവ ഹി നേസം ദന്തസദിസാനി പോത്ഥാനി ഹോന്തി, തസ്മാ ''അട്ഠദന്തകാനീ''തി വുച്ചതി.

ധമ്മകഥാവ പമാണന്തി അതിവിയ അച്ഛരിയബ്ഭുതഭാവതോ പസ്സന്താനം, സുണന്താനഞ്ച സാതിസയം പസാദാവഹഭാവതോ, സവിസേസം ബുദ്ധാനുഭാവദീപനതോ. പരിനിബ്ബുതസ്സ ഹി ബുദ്ധസ്സ ഭഗവതോ ഏവരൂപോ ആനുഭാവോതി തം പവത്തിം കഥേന്താനം ധമ്മകഥികാനം അത്തനോ ഞാണബലാനുരൂപം പവത്തിയമാനാ ധമ്മകഥാ ഏവേത്ഥ പമാണം വണ്ണേതബ്ബസ്സ അത്ഥസ്സ മഹാവിസയത്താ, തസ്മാ വണ്ണനാഭൂമി നാമേസാതി അധിപ്പായോ. **ചതുജ്ജാതിയഗന്ധപരിഭണ്ഡം കാരേത്വാ**തി തഗരകുങ്കുമയവനപുപ്ഫതമാലപത്താനി പിസിത്വാ കതഗന്ധേന പരിഭണ്ഡം കാരേത്വാ. **ഖചിത്വാ**തി തത്ഥ തത്ഥ ഓലമ്ബനവസേന രചേത്വാ, ഗന്ധവത്ഥൂനി ഗഹേത്വാ ഗന്ഥിതമാലാ **ഗന്ധദാമാനി** രതനാവളിയോ **രതനദാമാനി.** ബഹികിലഞ്ജപരിക്ഖേപസ്സ, അന്തോസാണിപരിക്ഖേപസ്സ കരണേന

സാണികിലഞ്ജപരിക്ഖേപം കാരേത്വാ. വാതഗ്ഗാഹിനിയോ പടാകാ **വാതപടാകാ.** സരഭരൂപപാദകോ പല്ലങ്കോ സരഭമയപല്ലങ്കോ, തസ്മിം **സരഭമയപല്ലങ്കേ.**

സത്തിഹത്ഥാ പുരിസാ **സത്തിയോ** തംസഹചരണതോ യഥാ "കുന്താ പചരന്തീ"തി, തേഹി സമന്തതോ രക്ഖാപനം പഞ്ചകരണന്തി ആഹ **"സത്തിഹത്ഥേഹി പുരിസേഹി പരിക്ഖിപാപേത്വാ"**തി. **ധനൂഹീ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **സന്നാഹഗവച്ഛികം വിയ കത്വാ** നിരന്തരാവട്ഠിതആരക്ഖസന്നാഹേന ഗവച്ഛിജാലം വിയ കത്വാ.

സാധുകീളിതന്തി സപരഹിതം സാധനട്ഠേന സാധൂ, തേസം കീളിതം ഉളാരപുഞ്ഞപസവനതോ, സമ്പരായികത്ഥാവിരോധികം കീളാവിഹാരന്തി അത്ഥോ.

സരീരധാതുവിഭജനവണ്ണനാ

൨൩൫. **ഇമിനാവ നിയാമേനാ**തി യേന നീഹാരേന മഹാതലേ നിസിന്നോ കഞ്ചി പരിഹാരം അകത്വാ കേവലം ഇമിനാ നിയാമേനേവ. **സുപിനകോ**തി ദുസ്സുപിനകോ. **ദുകൂലദുപട്ടം നിവാസേത്വാ**തി ദ്വേ ദുകൂലവത്ഥാനി ഏകജ്ഝം കത്വാ നിവാസേത്വാ. ഏവഞ്ഹി താനി സോകസമപ്പിതസ്സാപി അഭസ്സിത്വാ തിട്ഠന്തി.

അഭിസേകസിഞ്ചകോതി രജ്ജാഭിസേകേ അഭിസേകമങ്ഗലസിഞ്ചകോ ഉത്തമമങ്ഗലഭാവതോ. **വിസഞ്ഞീ ജാതോ** യഥാ തം ഭഗവതോ ഗുണവിസേസാമതരസഞ്ഞുതായ അവട്ഠിതപേമോ പോഥുജ്ജനികസദ്ധായ പതിട്ഠിതപസാദോ കതൂപകാരതായ സഞ്ജനിതചിത്തമദ്ദവോ.

സുവണ്ണബിമ്ബിസകവണ്ണന്തി സുവിരചിത അപസ്സേനസദിസം.

കസ്മാ പനേത്ഥ പാവേയ്യകാ പാളിയം സബ്ബപച്ഛതോ ഗഹിതാ, കിം തേ കുസിനാരായ ആസന്നതരാപി സബ്ബപച്ഛതോ ഉട്ഠിതാ? ആമ, സബ്ബപച്ഛതോ ഉട്ഠിതാതി ദസ്സേതും **"തത്ഥ പാവേയ്യകാ"**തിആദി വുത്തം.

ധാതുപാസനത്ഥന്തി സത്ഥു ധാതൂനം പയിരുപാസനായ. **നേസം പക്ഖാ അഹേസും** "ഞായേന തേസം സന്തകാ ധാതുയോ"തി.

൨൩൬. **ദോണഗജ്ജിതം നാമ അവോച** സത്ഥു അവത്ഥത്തയൂപസംഹിതം. ഏതദത്ഥമേവ ഹി ഭഗവാ മഗ്ഗം ഗച്ഛന്തോ "പച്ഛതോ ആഗച്ഛന്തോ ദോണോ ബ്രാഹ്മണോ യാവ മേ പദവളഞ്ജം പസ്സതി, താവ മാ വിഗച്ഛതൂ"തി അധിട്ഠായ അഞ്ഞതരസ്മിം രുക്ഖമൂലേ നിസീദി. ദോണോപി ഖോ ബ്രാഹ്മണോ "ഇമാനി സദേവകേ ലോകേ അഗ്ഗപുഗ്ഗലസ്സ പദാനീ"തി സല്ലക്ഖേന്തോ പദാനുസാരേന സത്ഥു സന്തികം ഉപഗച്ഛി, സത്ഥാപിസ്സ ധമ്മം ദേസേസി, തേനപി സോ ഭഗവതി നിവിട്ഠസദ്ധോ അഹോസി. ഏതദവോച, കിം അവോചാതി ആഹ **"സുണന്തു…പേ॰… അവോചാ"**തി.

കായേന ഏകസന്നിപാതാ വാചായ ഏകവചനാ അഭിന്നവചനാ ഏവം സമഗ്ഗാ ഹോഥ. തസ്സ പനിദം കാരണന്തി ആഹ **"സമ്മോദമാനാ"**തി. തേനാഹ

“ചിത്തേനാപി അഞ്ഞമഞ്ഞം സമ്മോദമാനാ ഹോഥാ”തി.

൨൩൨. **തതോ തതോ സമാഗതസങ്ഘാന**ന്തി തതോ തതോ അത്തനോ വസനട്ഠാനതോ സമാഗന്ത്വാ സന്നിപതിതഭാവേന സമാഗതസങ്ഘാനം. തഥാ സമാപതിതസമൂഹഭാവേന **സമാഗതഗണാനം.** വചനസമ്പടിച്ഛനേന **പടിസ്സുണിത്വാ.**

ധാതുഥൂപപൂജാവണ്ണനാ

൨൩൫. **യക്ഖഗ്ഗാഹോ** ദേവതാവേസോ. **ഖിപിതകം** ധാതുക്ഖോഭം ഉപ്പാദേത്വാ ഖിപിതകരോഗോ. **അരോചകോ** ആഹാരസ്സ അരുച്ചനരോഗോ.

സത്തമദിവസേതി സത്തവസ്സസത്തമാസതോ പരതോ സത്തമേ ദിവസേ. **ബലാനുരൂപേനാ**തി വിഭവബലാനുരൂപേന.

പച്ഛാ സങ്ഗീതികാരകാതി ദുതിയം തതിയം സങ്ഗീതികാരകാ. **ധാതൂനം അന്തരായം ദിസ്വാ**തി തത്ഥ തത്ഥ ചേതിയേ യഥാപതിട്ഠാപിതഭാവേനേവ ഠിതാനം ധാതൂനം മിച്ഛാദിട്ഠികാനം വസേന അന്തരായം ദിസ്വാ, മഹാധാതുനിധാനേന സമ്മദേവ രക്ഖിതാനം അനാഗതേ അസോകേന ധമ്മരഞ്ഞാ തതോ ഉദ്ധരിത്വാ വിത്ഥാരിതഭാവേ കതേ സദേവകസ്സ ലോകസ്സ ഹിതസുഖാവഹഭാവഞ്ച ദിസ്വാതി അധിപ്പായോ. **പരിചരണമത്തമേവാ**തി ഗഹേത്വാ പരിചരിതബ്ബധാതുമത്തമേവ. രാജൂനം ഹത്ഥേ **ഠപേത്വാ,** ന ചേതിയേസു. തഥാ ഹി പച്ഛാ അസോകമഹാരാജാ ചേതിയേസു ധാതൂനം ന ലഭതി.

പുരിമം പുരിമം കതസ്സ ഗണ്ഹനയോഗ്യം പച്ഛിമം പച്ഛിമം കാരേന്തോ **അട്ഠ അട്ഠ ഹരിചന്ദനാദിമയേ കരണ്ഡേ ച ഥൂപേ ച കാരേസി.** ലോഹിതചന്ദനമയാദീസുപി ഏസേവ നയോ. **മണികരണ്ഡേസൂ**തി ലോഹിതങ്കമസാരഗല്ലഫലികമയേ ഠപേത്വാ അവസേസമണിവിചിത്തകേസു കരണ്ഡേസു.

ഥൂപാരാമചേതിയപ്പമാണന്തി ദേവാനംപിയതിസ്സമഹാരാജേന കാരിതചേതിയപ്പമാണം.

മാലാ മാ മിലായന്തൂതി “യാവ അസോകോ ധമ്മരാജാ ബഹി ചേതിയാനി കാരേതും ഇതോ ധാതുയോ ഉദ്ധരിസ്സതി, താവ മാലാ മാ മിലായന്തൂ”തി **അധിട്ഠഹിത്വാ. ആവിഞ്ഛനരജ്ജുയ**ന്തി അഗ്ഗളാവിഞ്ഛനരജ്ജുയം. **കുഞ്ചികമുദ്ദികന്തി** ദ്വാരവിവരണത്ഥം കുഞ്ചികഞ്ചേവ മുദ്ദികഞ്ച.

വാളസങ്ഘാതയന്തന്തി കുക്കുലം പടിഭയദസ്സനം അഞ്ഞമഞ്ഞപടിബദ്ധഗമനാദിതായ സങ്ഘാടിതരൂപകയന്തം യോജേസി. തേനാഹ **“കട്ഠരൂപകാനീ”**തിആദി. **ആണിയാ ബന്ധിത്വാ**തി അനേകകട്ഠരൂപവിചിത്തയന്തം അത്തനോ ദേവാനുഭാവേന ഏകായ ഏവ ആണിയാ ബന്ധിത്വാ വിസ്സകമ്മോ ദേവലോകമേവ ഗതോ. **“സമന്തതോ”**തിആദി പന തസ്മിം ധാതുനിദാനേ അജാതസത്തുനോ കിച്ചവിസേസാനുട്ഠാനദസ്സനം.

‘‘അസുകട്ഠാനേ നാമ ധാതുനിധാന’’ന്തി രഞ്ഞാ പുച്ഛിതേ ‘‘തസ്മിം സന്നിപാതേ വിസേസലാഭിനോ നാഹേസു’’ന്തി കേചി. ‘‘അത്താനം നിഗൂഹിത്വാ തസ്സ വുഡ്ഢതരസ്സ വചനം നിസ്സായ വീമംസന്തോ ജാനിസ്സതീതി ന കഥേസു’’ന്തി അപരേ. **യക്ഖദാസകേ**തി ഉപഹാരാദിവിധിനാ ദേവതാവേസനകേ ഭൂതാവിഗ്ഗാഹകേ.

ഇമം പദന്തി ‘‘ഏവമേതം ഭൂതപുബ്ബ’’ന്തി ദുതിയസങ്ഗീതികാരേഹി ഠപിതം ഇമം പദം. മഹാധാതുനിധാനമ്പി തസ്സ അത്ഥം കത്വാ **തതിയസങ്ഗീതികാരാപി ഠപയിംസു.**

മഹാപരിനിബ്ബാനസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ.

൪. മഹാസുദസ്സനസുത്തവണ്ണനാ

കുസാവതീരാജധാനീവണ്ണനാ

൨൪൨. **സോവണ്ണമയാ**തി സുവണ്ണമയാ. **അയം പാകാരോ**തി സബ്ബരതനമയോ പാകാരോ. **തയോ തയോ**തി അന്തോ ച തയോ, ബഹി ച തയോതി തയോ തയോ.

എസികത്ഥമ്ഭോ ഇന്ദഖീലോ നഗരസോഭനോ അലങ്കാരത്ഥമ്ഭോ. അങ്ഗീയതി ഞായതി പുഥുലഭാവോ ഏതേനാതി **അങ്ഗം,** പരിക്ഖേപോ. തിപോരിസം അങ്ഗം ഏതിസ്സാതി **തിപോരിസങ്ഗാ.** തേനാഹ **"തേനാ"**തിആദി. **തേന** പഞ്ചഹത്ഥപ്പമാണേന തിപോരിസേന. **പണ്ണഫലേസുപീ**തി സബ്ബരതനമയാനം താലാനം പണ്ണഫലേസുപി. **ഏസേവ നയോ**തി "പണ്ണേസു ഏകം പത്തകം സോവണ്ണമയം, ഏകം രൂപിയമയം. ഫലേസുപി ഏകോ ലേഖാഭാവോ സോവണ്ണമയോ, ഏകോ രൂപിയമയോ"തിആദികോ അയമത്ഥോ അതിദിട്ഠോ. **പാകാരന്തരേ**തി ദ്വിന്നം ദ്വിന്നം പാകാരാനം അന്തരേ. **ഏകേകാ ഹുത്വാ ഠിതാ** താലപന്തി.

ഛേകോതി പടു സുവിസദോ, സോ ചസ്സ പടുഭാവോ മനോസാരോതി ആഹ **"സുന്ദരോ"**തി. **രഞ്ജേതു**ന്തി രാഗം ഉപ്പാദേതും. **ഖമതേവാ**തി രോചതേവ. **ന ബീഭച്ഛേതീ**തി ന തജ്ജേതി, സോതസുഖഭാവതോ പിയായിതബ്ബോ ച ഹോതി. കുമ്ഭഥുണദദ്ദരികാദി **ഏകതലം തൂരിയം. ഉഭയതലം** പാകടമേവ. **സബ്ബതോ പരിയോനദ്ധം** ചതുരസ്സഅമ്ബണകം, പണവാദി ച. **വംസാദീതി ആദി-**സദ്ദേന സങ്ഖാദികം സങ്ഗണ്ഹാതി. **സുമുച്ഛിതസ്സാ**തി സുട്ഠു പരിയത്തസ്സ. **പമാണേ**തി നാതിദള്ഹനാതിസിഥിലതാസങ്ഖാതേ മജ്ഝിമേ മുച്ഛനപ്പമാണേ . **ഹത്ഥം വാ പാദം വാ ചാലേത്വാ**തി ഹത്ഥലയപാദലയേ സജ്ജേത്വാ. **നച്ചന്താ**തി സാഖാനച്ചം നച്ചന്താ.

ചക്കരതനവണ്ണനാ

൨൪൩. **ഉപോസഥം** വുച്ചതി അട്ഠങ്ഗസമന്നാഗതം സബ്ബദിവസേസു ഗഹട്ഠേഹി രക്ഖിതബ്ബസീലം, സമാദാനവസേന തം തസ്സ അത്ഥീതി ഉപോസഥികോ, തസ്സ **ഉപോസഥികസ്സ.** തേനാഹ **"സമാദിന്നഉപോസഥങ്ഗസ്സാ"**തി. **തദാ**തി തസ്മിം കാലേ. കസ്മിം പന കാലേതി? യസ്മിം കാലേ ചക്കവത്തിഭാവസംവത്തനിയദാനസീലാദിപുഞ്ഞസമ്ഭാരസമുദാഗമസമ്പന്നോ പൂരിതചക്കവത്തിവത്തോ കാലദീപദേസവിസേസപച്ചാജാതിയാ ചേവ കുലരൂപഭോഗാധിപതേയ്യാദിഗുണവിസേസസമ്പത്തിയാ ച തദനുരൂപേ അത്തഭാവേ ഠിതോ ഹോതി, തസ്മിം കാലേ. താദിസേ ഹി കാലേ ചക്കവത്തിഭാവീ പുരിസവിസേസോ യഥാവുത്തഗുണസമന്നാഗതോ രാജാ ഖത്തിയോ മുദ്ധാവസിത്തോ വിസുദ്ധസീലോ അനുപോസഥം സതസഹസ്സവിസ്സജ്ജനാദിനാ സമ്മാപടിപത്തിം പടിപജ്ജതി, ന യദാ ചക്കരതനം ഉപ്പജ്ജതി, തദാ ഏവ. ഇമേ ച വിസേസാ സബ്ബചക്കവത്തീനം സാധാരണവസേന വുത്താ. തേനാഹ **"പാതോവ...പേ॰... ധമ്മതാ"**തി. ബോധിസത്താനം പന ചക്കവത്തിഭാവാവഹഗുണാപി ചക്കവത്തിഗുണാപി സാതിസയാവ ഹോന്തി.

വുത്തപ്പകാരപുഞ്ഞകമ്മപച്ചയന്തി ചക്കവത്തിഭാവാവഹദാനദമസംയമാദിപുഞ്ഞകമ്മഹേതുകം. **നീലമണിസങ്ഘാതസദിസ**ന്തി ഇന്ദനീലമണിസഞ്ചയസമാനം. **ദിബ്ബാനുഭാവയുത്തത്താ**തി ദസ്സനേയ്യതാ, മനുഞ്ഞഘോസതാ, ആകാസഗാമിതാ, ഓഭാസവിസ്സജ്ജനാ, അപ്പടിഘാതതാ, രഞ്ഞോ ഇച്ഛിതത്ഥനിപ്ഫത്തികാരണതാതി ഏവമാദീഹി ദിബ്ബസദിസേഹി ആനുഭാവേഹി സമന്നാഗതത്താ, ഏതേന ദിബ്ബം വിയാതി ദിബ്ബന്തി ദസ്സേതി. ന ഹി തം ദേവലോകപരിയാപന്നം. സഹസ്സം അരാ ഏതസ്സാതി വാ **സഹസ്സാരം. സബ്ബേഹി ആകാരേഹീ**തി സബ്ബേഹി സുന്ദരേഹി പരിപുണ്ണാവയവേ ലക്ഖണസമ്പന്നേ ചക്കേ ഇച്ഛിതബ്ബേഹി ആകാരേഹി. **പരിപൂര**ന്തി പരിപുണ്ണം, സാ ചസ്സാ പാരിപൂരിം ഇദാനേവ വിത്ഥാരേസ്സതി.

പനാളീതി ഛിദ്ദം. **സുദ്ധസിനിദ്ധദന്തപന്തിയാ** നിബ്ബിവരായാതി അധിപ്പായോ. തസ്സാ പന പനാളിയാ സമന്തതോ പസ്സസ്സ രജതമയത്താ **സാരരജതമയാ** വുത്താ. യസ്മാ ചസ്സ ചക്കസ്സ രഥചക്കസ്സ വിയ അന്തോഭാവോ നാമ നത്ഥി, തസ്മാ വുത്തം **"ഉഭോസുപി ബാഹിരന്തേസൂ"**തി. കതപരിക്ഖേപാ ഹോതി പനാളീതി യോജനാ. **നാഭിപനാളിപരിക്ഖേപപട്ടേസൂ**തി നാഭിപരിക്ഖേപപട്ടേ ചേവ നാഭിയാ പനാളിപരിക്ഖേപപട്ടേ ച.

തേസന്തി അരാനം. **ഘടകാ** നാമ അലങ്കാരഭൂതാ ഖുദ്ദകപുണ്ണഘടാ. തഥാ **മണികാ** നാമ മുത്താവളികാ. **പരിച്ഛേദലേഖാ** തസ്സ തസ്സ പരിച്ഛേദദസ്സനവസേന ഠിതാ പരിച്ഛിന്നലേഖാ. **ആദി**-സദ്ദേന മാലാകമ്മാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി. **സുവിഭത്താനേവാ**തി അഞ്ഞമഞ്ഞം അസംകിണ്ണത്താ സുട്ഠു വിഭത്താനി.

"സുരത്താ"തിആദീസു **സുരത്ത**ഗ്ഗഹണേന മഹാനാമവണ്ണതം പടിക്ഖിപതി, **സുദ്ധ**ഗ്ഗഹണേന സംകിലിട്ഠതം, **സിനിദ്ധ**ഗ്ഗഹണേന ലൂഖതം. കാമം തസ്സ ചക്കരതനസ്സ നേമിമണ്ഡലം അസന്ധികമേവ നിബ്ബത്തം, സബ്ബത്ഥകമേവ പന കേവലം പവാളവണ്ണേന ച സോഭതീതി പകതിചക്കസ്സ സന്ധിയുത്തട്ഠാനേ സുരത്തസുവണ്ണപട്ടാദിമയാഹി വട്ടപരിച്ഛേദലേഖാഹി പഞ്ഞായമാനാഹി സസന്ധികാ വിയ ദിസ്സന്തീതി ആഹ **"സന്ധീസു പനസ്സാ"**തിആദി.

നേമിമണ്ഡലപിട്ഠിയന്തി നേമിമണ്ഡലസ്സ പിട്ഠിപദേസേ. ആകാസചാരിഭാവതോ ഹിസ്സ തത്ഥ വാതഗ്ഗാഹീ പവാളദണ്ഡോ ഹോതി. **ദസന്നം ദസന്നം അരാനം അന്തരേ**തി ദസന്നം ദസന്നം അരാനം അന്തരേ സമീപേ പദേസേ. **ഛിദ്ദമണ്ഡലഖചിതോ**തി മണ്ഡലസണ്ഠാനഛിദ്ദവിചിത്തോ. **സുകുസലസമന്നാഹതസ്സാ**തി സുട്ഠു കുസലേന സിപ്പിനാ പഹതസ്സ, വാദിതസ്സാതി അത്ഥോ. **വഗ്ഗൂ**തി മനോരമോ. **രജനീയോ**തി സുണന്താനം രാഗുപ്പാദകോ. **കമനീയോ**തി കന്തോ. **സമോസരിതകുസുമദാമാ**തി ഓലമ്ബിതസുഗന്ധകുസുമദാമാ. **നേമിപരിക്ഖേപസ്സാ**തി നേമിപരിയന്തപരിക്ഖേപസ്സ. നാഭിപനാളിയാ ദ്വിന്നം പസ്സാനം വസേന **"ദ്വിന്നമ്പി നാഭിപനാളീന"**ന്തി വുത്തം. ഏകാ ഏവ ഹി സാ പനാളി. **യേഹീ**തി യേഹി ദ്വീഹി മുഖേഹി. പുന **യേഹീ**തി യേഹി മുത്തകലാപേഹി.

ഓധാപയമാനന്തി സോതും അവഹിതാനി കുരുമാനം.

ചന്ദോ പുരതോ ചക്കരതനം പച്ഛാതി ഏവം **പുബ്ബാപരിയേന** പുബ്ബാപരഭാവേന.

അന്തേപുരസ്സാതി അനുരാധപുരേ രഞ്ഞോ അന്തേപുരസ്സ. **ഉത്തരസീഹപഞ്ജരസദിസേ**തി തദാ രഞ്ഞോ പാസാദേ താദിസസ്സ ഉത്തരദിസായ സീഹപഞ്ജരസ്സ ലബ്ഭമാനത്താ വുത്തം. **സുഖേന സക്കാ**തി കിഞ്ചി അനാരുഹിത്വാ, സരീരഞ്ച അനുല്ലങ്ഘിത്വാ യഥാഠിതേനേവ ഹത്ഥേന പുപ്ഫമുട്ഠിയോ ഖിപിത്വാ **സുഖേന സക്കാ ഹോതി പൂജേതും.**

നാനാവിരാഗരതനപ്പഭാസമുജ്ജലന്തി നാനാവിധവിചിത്തവണ്ണരതനോഭാസപഭസ്സരം. **ആകാസം അബ്ഭുഗ്ഗന്ത്വാ പവത്തേ**തി ആഗന്ത്വാ ഠിതട്ഠാനതോ ഉപരി ആകാസം അബ്ഭുഗ്ഗന്ത്വാ പവത്തേ.

൨൪൪. രാജായുത്താതി രഞ്ഞോ കിച്ചേ ആയുത്തകപുരിസാ.

സിനേരും വാമപസ്സേന കത്വാ തസ്സ ധുരതരം ഗച്ഛന്തോ **"വാമപസ്സേന സിനേരും പഹായാ"**തി വുത്തം.

വിനിബ്ബേധേനാതി തിരിയം വിനിവിജ്ഝനവസേന. **സന്നിവേസക്ഖമോ**തി ഖന്ധാവാരസന്നിവേസയോഗ്യോ. **സുലഭാഹാരുപകരണോ**തി സുഖേനേവ ലദ്ധബ്ബധഞ്ഞഗോരസദാരുതിണാദിഭോജനസാധനോ.

പരചക്കന്തി പരസ്സ രഞ്ഞോ സേനാ, ആണാ വാ.

ആഗമനനന്ദനോതി ആഗമനേന നന്ദിജനനോ. ഗമനേന സോചേതീതി **ഗമനസോചനോ. ഉപകപ്പേഥാ**തി ഉപരൂപരി കപ്പേഥ, സംവിദഹഥ ഉപനേഥാതി അത്ഥോ. **ഉപപരിക്ഖിത്വാ**തി ഹേതുതോപി സഭാവതോപി ഫലതോപി ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികാദിആദീനവതോപി വീമംസിത്വാ. വിഭാവേന്തി പഞ്ഞായ അത്ഥം വിഭൂതം കരോന്തീതി **വിഭാവിനോ,** പഞ്ഞവന്തോ. **അനുയന്താ**തി അനുവത്തകാ, അനുവത്തകഭാവേനേവ, പന രഞ്ഞോ ച മഹാനുഭാവേന തേ ജിഗുച്ഛനവസേന പാപതോ അനോരമന്താപി ഏകച്ചേ ഓത്തപ്പവസേന ഓരമന്തീതി വേദിതബ്ബം.

ഓഗച്ഛമാനന്തി ഓസീദന്തം. **യോജനമത്ത**ന്തി വിത്ഥാരതോ യോജനമത്തം പദേസം. ഗമ്ഭീരഭാവേന പന യഥാ ഭൂമി ദിസ്സതി, ഏവം ഓഗച്ഛതി. തേനാഹ **"മഹാസമുദ്ദതല"**ന്തിആദി. **അന്തേ ചക്കരതനം** ഉദകേന സേനായ അനജ്ഝോത്ഥരണത്ഥം. പുരത്ഥിമോ മഹാസമുദ്ദോ പരിയന്തോ ഏതസ്സാതി പുരത്ഥിമമഹാസമുദ്ദപരിയന്തോ, തം **പുരത്ഥിമമഹാസമുദ്ദപരിയന്തം,** പുരത്ഥിമമഹാസമുദ്ദം പരിയന്തം കത്വാതി അത്ഥോ.

ചാതുരന്തായാതി ചതുസമുദ്ദന്തായ, പുരത്ഥിമദിസാദിചതുകോട്ഠാസന്തായ വാ. **സോഭയമാനം വിയാ**തി **വിയ**-സദ്ദോ നിപാതമത്തം. അത്തനോ അച്ഛരിയഗുണേഹി സോഭന്തമേവ ഹി തം തിട്ഠതി. പാളിയമ്പി ഹി "ഉപസോഭയമാനം" ത്വേവ വുത്തം.

ഹത്ഥിരതനവണ്ണനാ

൨൪൬. ഹരിചന്ദനാദീഹീതി **ആദി**-സദ്ദേന ചതുജ്ജാതിയഗന്ധാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി. **ആഗമനം ചിന്തേഥാതി വദന്തി** ചക്കവത്തിവത്തസ്സ പൂരിതതായ പരിചിതത്താ. കാളതിലകാദീനം അഭാവേന **വിസുദ്ധസേതസരീരോ. സത്തപതിട്ഠോ**തി ഭൂമിഫുസനകേഹി വാലധി, വരങ്ഗം, ഹത്ഥോതി ഇമേഹി ച തീഹി, ചതൂഹി പാദേഹി ചാതി സത്തഹി അവയവേഹി പതിട്ഠിതത്താ സത്തപതിട്ഠോ. **സബ്ബകനിട്ഠോ**തി സബ്ബേഹി ഛദ്ദന്തകുലഹത്ഥീഹി ഹീനോ. **ഉപോസഥകുലാ സബ്ബജേട്ഠോ**തി ഉപോസഥകുലതോ ആഗച്ഛന്തോ തത്ഥ സബ്ബപ്പധാനോ ആഗച്ഛതീതി യോജനാ. **വുത്തനയേനാ**തി "മഹാദാനം ദത്വാ"തിആദിനാ വുത്തേന നയേന. ചക്കവത്തീനം, ചക്കവത്തിപുത്താനഞ്ച ചക്കവത്തിം ഉദ്ദിസ്സ **ചിന്തയന്താനം ആഗച്ഛതി. അപനേത്വാ**തി അത്തനോ ആനുഭാവേന അപനേത്വാ. ഗന്ധമേവ ഹി തസ്സ ഇതരേ ഹത്ഥീ ന സഹന്തി.

ഘരധേനുവച്ഛകോ വിയാതി ഘരേ പരിചിതധേനുയാ തത്ഥേവ ജാതസംവദ്ധവച്ഛകോ വിയ. **സകലപഥവി**ന്തി സകലം ജമ്ബുദീപസഞ്ഞിതം പഥവിം.

അസ്സരതനവണ്ണനാ

൨൪൭. സിന്ധവകുലതോതി സിന്ധവസ്സാജാനീയകുലതോ.

മണിരതനവണ്ണനാ

൨൪൮. സകടനാഭിസമപരിണാഹന്തി പരിണാഹതോ മഹാസകടസ്സ നാഭിയാ സമപ്പമാണം. **ഉഭോസു അന്തേസൂ**തി ഹേട്ഠാ, ഉപരി ചാതി ദ്വീസു അന്തേസു. **കണ്ണികപരിയന്തതോ**തി ദ്വിന്നം കഞ്ചനപദുമാനം കണ്ണികായ പരിയന്തതോ. **മുത്താജാലകേ ഠപേത്വാ**തി സുവിസുദ്ധേ മുത്തമയേ ജാലകേ പതിട്ഠാപേത്വാ. **അരുണുഗ്ഗമനവേലാ വിയാ**തി അരുണുഗ്ഗമനസീസേന സൂരിയഉദയക്ഖണം ഉപലക്ഖേതി.

ഇത്ഥിരതനവണ്ണനാ

൨൪൯. "ഇത്ഥിരതനം പാതുഭവതീ"തി വത്വാ കുതസ്സാ പാതുഭാവോതി ദസ്സേതും **"മദ്ദരാജകുലതോ"**തിആദി വുത്തം. മദ്ദരട്ഠം കിര ജമ്ബുദീപേ അഭിരൂപാനം ഇത്ഥീനം ഉപ്പത്തിട്ഠാനം. തഥാ ഹി "സിഞ്ചയമഹാരാജസ്സ ദേവീ, വേസ്സന്തരമഹാരാജസ്സ ദേവീ, ഭദ്ദകാപിലാനീ"തി ഏവമാദി ഇത്ഥിരതനം മദ്ദരട്ഠേ ഏവ ഉപ്പന്നം. **പുഞ്ഞാനുഭാവേനാ**തി ചക്കവത്തിരഞ്ഞോ പുഞ്ഞതേജേന.

സണ്ഠാനപാരിപൂരിയാതി ഹത്ഥപാദാദിസരീരാവയവാനം സുസണ്ഠിതായ. അവയവപാരിപൂരിയാ ഹി സമുദായപാരിപൂരിസിദ്ധി . **രൂപ**ന്തി സരീരം "രൂപം ത്വേവ സങ്ഖം ഗച്ഛതീ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൧.൩൦൬) വിയ. **ദസ്സനീയാ**തി സുരൂപഭാവേന പസ്സിതബ്ബയുത്താ. തേനാഹ **"ദിസ്സമാനാവാ"**തിആദി. **സോമനസ്സവസേന ചിത്തം പസാദേതി** യോനിസോ ചിന്തേന്താനം കമ്മഫലസദ്ധായ വസേന. **പസാദാവഹത്താ**തി കാരണവചനേന യഥാ പാസാദികതായ വണ്ണപോക്ഖരതാസിദ്ധി വുത്താ, ഏവം ദസ്സനീയതായ പാസാദികതാസിദ്ധി, അഭിരൂപതായ ച ദസ്സനീയതാസിദ്ധി വത്തബ്ബാതി നയം ദസ്സേതി. പടിലോമതോ

വാ വണ്ണപോക്ഖരതായ പാസാദികതാസിദ്ധി, പാസാദികതായ ദസ്സനീയതാസിദ്ധി, ദസ്സനീയതായ അഭിരൂപതാസിദ്ധി യോജേതബ്ബാ. ഏവം സരീരസമ്പത്തിവസേന അഭിരൂപതാദികേ ദസ്സേത്വാ ഇദാനി സരീരേ ദോസാഭാവവസേനപി തേ ദസ്സേതും **"അഭിരൂപാ വാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ യഥാ പമാണയുത്താ, ഏവം ആരോഹപരിണാഹയോഗതോ ച പാസാദികാ നാതിദീഘതാദയോ, ഏവം മനുസ്സാനം ദിബ്ബരൂപതാസമ്പത്തിപീതി **"അപ്പത്താ ദിബ്ബവണ്ണ"**ന്തി വുത്തം.

ആരോഹസമ്പത്തി വുത്താ ഉബ്ബേധേന പാസാദികഭാവതോ. **പരിണാഹസമ്പത്തി** വുത്താ കിസഥൂലദോസാഭാവതോ. **വണ്ണസമ്പത്തി വുത്താ** വിവണ്ണതാഭാവതോ. **കായവിപത്തിയാ**തി സരീരദോസസ്സ. **സതവാരവിഹതസ്സാ**തി സതക്ഖത്തും വിഹതസ്സ, ''സതവാരവിഹതസ്സാ''തി ച ഇദം കപ്പാസപിചുവസേന വുത്തം, തൂലപിചുനോ പന വിഹനനമേവ നത്ഥി. കുങ്കുമതഗരതുരുക്ഖയവനപുപ്ഫാനി **ചതുജ്ജാതി.** ''തമാലതഗരതുരുക്ഖയവനപുപ്ഫാനീ''തി അപരേ.

അഗ്ഗിദഡ്ഢാ വിയാതി ആസനഗതേന അഗ്ഗിനാ ദഡ്ഢാ വിയ. **പഠമമേവാ**തി രാജാനം ദിസ്വാപി കിച്ചന്തരപ്പസുതാ അഹുത്വാ കിച്ചന്തരതോ പഠമമേവ, ദസ്സനസമകാലം ഏവാതി അത്ഥോ. രഞ്ഞോ നിസജ്ജായ പച്ഛാ നിപാതനം നിസീദനം സീലം ഏതിസ്സാതി **പച്ഛാനിപാതിനീ.** തം തം അത്തനാ രഞ്ഞോ കാതബ്ബകിച്ചം ''കിം കരോമീ''തി പുച്ഛിതബ്ബതായ കിം കരണം പടിസാവേതീതി **കിംകാരപടിസ്സാവിനീ.**

മാതുഗാമോ നാമ യേഭുയ്യേന സഠജാതികോ, ഇത്ഥിരതനസ്സ പന തം നത്ഥീതി ദസ്സേതും **"സ്വാസ്സാ"**തിആദി വുത്തം.

ഗുണാതി രൂപഗുണാ ചേവ ആചാരഗുണാ ച. **പുരിമകമ്മാനുഭാവേനാ**തി കതസ്സ പുരിമകമ്മസ്സാനുഭാവേന ഇത്ഥിരതനസ്സ തബ്ഭാവസംവത്തനിയസ്സ പുരിമകമ്മസ്സ ആനുഭാവേന. ചക്കവത്തിനോപി പരിവാരസമ്പത്തിസംവത്തനിയം പുഞ്ഞകമ്മം താദിസസ്സ ഫലവിസേസസ്സ ഉപനിസ്സയോ ഹോതിയേവ. തേനാഹ **"ചക്കവത്തിനോ പുഞ്ഞം ഉപനിസ്സായാ"**തി, ഏതേന സേസേസുപി സവിഞ്ഞാണകരതനേസു അത്തനോ കമ്മവസേന നിബ്ബത്തേസുപി തേസം തേസം വിസേസാനം തദുപനിസ്സയതാ വിഭാവിതാ ഏവാതി ദട്ഠബ്ബാ. പുബ്ബേ ഏകദേസവസേന ലബ്ഭമാനാ പാരിപൂരീ രഞ്ഞോ ചക്കവത്തിഭാവൂപഗമനതോ പട്ഠായ സബ്ബാകാരപരിപൂരാ ജാതാ.

ഗഹപതിരതനവണ്ണനാ

൨൫൦. **പകതിയാ വാ**തി സഭാവേനേവ ചക്കരതനപാതുഭാവതോ പുബ്ബേപി. യാദിസം രഞ്ഞോ ചക്കവത്തിസ്സ പുഞ്ഞബലം നിസ്സായ യഥാവുത്താ ചക്കരതനാനുഭാവനിബ്ബത്തി, താദിസം ഏതസ്സ പുഞ്ഞബലം നിസ്സായ ഗഹപതിരതനസ്സ കമ്മവിപാകജം ദിബ്ബചക്ഖും നിബ്ബത്തേതീതി ആഹ **"ചക്കരതനാനുഭാവസഹിത"**ന്തി. കാരണസ്സ ഹി ഏകസന്തതിപതിതതായ, ഫലസ്സ ച സമാനകാലികതായ തഥാവചനം.

പരിണായകരതനവണ്ണനാ

൨൪. "അയം ധമ്മോ, അയം അധമ്മോ"തിആദിനാ കമ്മസ്സകതാവബോധനസങ്ഖാതസ്സ പണ്ഡിതഭാവസ്സ അത്ഥിതായ **പണ്ഡിതോ.** ബാഹുസച്ചബ്യത്തിയാ **ബ്യത്തോ.** സഭാവസിദ്ധായ മേധാസങ്ഖാതായ പകതിപഞ്ഞായ അത്ഥിതായ **മേധാവീ.** അത്തനോ യാഥാവബുദ്ധമത്ഥം പരേസം വിഭാവേതും പകാസേതും സമത്ഥതായ **വിഭാവീ. വവത്ഥപേതു**ന്തി നിച്ഛിതും.

ചതുഇദ്ധിസമന്നാഗതവണ്ണനാ

൨൫. വിപച്ചനം വിപാകോ, വിപാകോ ഏവ **വേപാകോ** യഥാ "വികതമേവ വേകത"ന്തി. സമം നാതിസീതനാച്ചുണ്ഹതായ അവിസമം ഭുത്തസ്സ വേപാകോ ഏതിസ്സാ അത്ഥീതി സമവേപാകിനീ, തായ **സമവേപാകിനിയാ.**

ധമ്മപാസാദപോക്ഖരണിവണ്ണനാ

൨൬. ജനരാസിം കാരേത്വാ തേന ജനരാസിനാ ഖണിത്വാ **ന മാപേസി.** കിഞ്ചരഹീതി ആഹ **"രഞ്ഞോ പനാ"**തിആദി. തത്ഥ കാരണം പരതോ ആഗമിസ്സതി. **ഏകായ** വേദികായ **പരിക്ഖിത്താ** പോക്ഖരണിയോ . **പരിവേണപരിച്ഛേദപരിയന്തേ**തി ഏത്ഥ **പരിവേണം** നാമ സമന്തതോ വിവടങ്ഗണഭൂതം പോക്ഖരണിയാ തീരം, തസ്സ പരിച്ഛേദഭൂതേ പരിയന്തേ **ഏകായ** വേദികായ പരിക്ഖിത്താ പോക്ഖരണിയോ. **ഏതദഹോസീ**തി ഏതം "യംനൂനാഹം ഇമാസു പോക്ഖരണീസൂ"തിആദികം അഹോസീതി. **സബ്ബോതുക**ന്തി സബ്ബേസു ഉതൂസു പുപ്ഫനകം. **നാനാവണ്ണഉപ്പലബീജാദീനീ**തി രത്തനീലാദിനാനാവണ്ണപുപ്ഫേന പുപ്ഫനകഉപ്പലബീജാദീനി. **ജലജഥലജമാല**ന്തി ജലജഥലജപുപ്ഫമാലം.

൨൭. പരിചാരവസേനാതി തങ്ഖണികപരിചാരവസേന, ഇദഞ്ച പഠമം പട്ഠപിതനിയാമേനേവ വുത്തം, പച്ഛാ പന യാനസയനാദീനി വിയ ഇത്ഥിയോപി അത്ഥികാനം പരിച്ചത്താ ഏവ. തേനാഹ "ഇത്ഥീഹിപീ"തിആദി. **പരിച്ചാഗവസേനാ**തി നിരപേക്ഖപരിച്ചാഗവസേന. ദീയതീതി **ദാനം,** ദേയ്യവത്ഥു. തം അഗ്ഗീയതി നിസ്സജ്ജീയതി ഏത്ഥാതി **ദാനഗ്ഗം,** പരിവേസനട്ഠാനം. **താദിസാനി അത്ഥീ**തി യാദിസാനി രഞ്ഞോ ദാനഗ്ഗേ ഖോമസുഖുമാദീനി വത്ഥാനി, താദിസാനി **യേസം** അത്തനോ സന്തകാനി സന്തി. **ഓഹായാ**തി പഹായ തത്ഥേവ ഠപേത്വാ. അത്ഥോ അത്ഥി യേസം തേതി **അത്ഥികാ.** ഏവം **അനത്ഥികാ**പി ദട്ഠബ്ബാ.

൨൮. കലഹസദ്ദോപീതി **പി**-സദ്ദേന ദാനാധിപ്പായേന ഗേഹതോ നീഹതം പുന ഗേഹം പവേസേതും ന യുത്തന്തി ഇമമത്ഥം സമുച്ചേതി. തേനാഹ **"ന ഖോ ഏതം അമ്ഹാകം പതിരൂപ"**ന്തിആദി (ദീ॰ നി॰ ൨.൨൪൭).

൨൯. ഉണ്ഹീസമത്ഥകേതി സിഖാപരിയന്തമത്ഥകേ. **പരിച്ഛേദമത്ഥകേ**തി പാസാദങ്ഗണപരിച്ഛേദസ്സ മത്ഥകേ.

൩൦. ഹരതീതി അതിവിയ പഭസ്സരഭാവേന ചക്ഖൂനി പടിഹരന്തം ദുദ്ദിക്ഖതായ ദിട്ഠിയോ ഹരതി അപനേന്തം വിയ ഹോതി. തം പന ഹരണം നേസം പരിപ്ഫന്ദനേനാതി ആഹ **"ഫന്ദാപേതീ"**തി.

പഠമഭാണവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

ഝാനസമ്പത്തിവണ്ണനാ

൨൬൦. **മഹതിയാ ഇദ്ധിയാ**തി മഹന്തേന ഇച്ഛിതത്ഥസമിജ്ഝനേന. **തേസംയേവ** ഇച്ഛിതിച്ഛിതത്ഥാനം. **"അനുഭവിതബ്ബാന"**ന്തി ഇമിനാ ആനുഭാവ-സദ്ദസ്സ കമ്മസാധനതം ദസ്സേതി. പുബ്ബേ സമ്പന്നം കത്വാ ദേയ്യധമ്മപരിച്ചാഗസ്സ കതഭാവം ദസ്സേന്തോ **"സമ്പത്തിപരിച്ചാഗസ്സാ"**തി ആഹ. അത്താനം ദമേതി ഏതേനാതി **ദമോ.**

ബോധിസത്തപുബ്ബയോഗവണ്ണനാ

അസ്സാതി മഹാസുദസ്സനരഞ്ഞോ. **ഏകോ ഥേരോ**തി അപ്പഞ്ഞാതോ നാമഗോത്തതോ അഞ്ഞതരോ പുഥുജ്ജനോ ഥേരോ. **ഥേരം ദിസ്വാ**തി അഞ്ഞതരസ്മിം രുക്ഖമൂലേ നിസിന്നം ദിസ്വാ. **കട്ഠത്ഥരണ**ന്തി കട്ഠമയം അത്ഥരണം, ദാരുഫലകന്തി അത്ഥോ.

പരിഭോഗഭാജനന്തി പാനീയപരിഭോജനീയാദിപരിഭോഗയോഗ്യം ഭാജനം. **ആരകണ്ടക**ന്തി സൂചിവിജ്ഝനകകണ്ടകം. **പിപ്ഫലിക**ന്തി ഖുദ്ദകസത്ഥകം. **ഉദകതുമ്ബക**ന്തി കുണ്ഡികം.

കൂടാഗാരദ്വാരേയേവ നിവത്തേസീതി കൂടാഗാരം പവിട്ഠകാലതോ പട്ഠായ തേസം മിച്ഛാവിതക്കാനം പവത്തിയാ ഓകാസം നാദാസി.

൨൬൧. **കസിണമേവ പഞ്ഞായതി** മഹാപുരിസസ്സ തത്ഥ തത്ഥ കതാധികാരത്താ, തേസഞ്ച പദേസാനം സുപരികമ്മകതകസിണസദിസത്താ.

൨൬൨. **ചത്താരി ഝാനാനീ**തി ചത്താരി കസിണജ്ഝാനാനി. കസിണജ്ഝാനപ്പമഞ്ഞാനംയേവ വചനം താസം തദാ ആദരഗാരവവസേന നിബ്ബത്തിതത്താ. മഹാബോധിസത്താനഞ്ഹി അരൂപജ്ഝാനേസു ആദരോ നത്ഥി, അഭിഞ്ഞാപദട്ഠാനതം പന സന്ധായ താനിപി നിബ്ബത്തേന്തി, തസ്മാ മഹാസത്തോ താപസപരിബ്ബാജകകാലേ യത്തകേ ലോകിയഗുണേ നിബ്ബത്തേതി, തേ സബ്ബേപി തദാ നിബ്ബത്തേസിയേവ. തേനാഹ **"മഹാപുരിസോ പനാ"**തിആദി.

ചതുരാസീതിനഗരസഹസ്സാദിവണ്ണനാ

൨൬൩. **അഭിഹരിതബ്ബഭത്ത**ന്തി ഉപനേതബ്ബഭത്തം.

൨൬൪. **നിബദ്ധവത്ത**ന്തി പുബ്ബേ ഉപനിബദ്ധം പാകവത്തം.

സുഭദ്ദാദേവിഉപസങ്കമനവണ്ണനാ

൨൬൫. **ആവട്ടേത്വാ**തി അതിവിസിത്വാ. യം യം രഞ്ഞോ ഇച്ഛിതം ദാനൂപകരണഞ്ചേവ ഭോഗൂപകരണഞ്ച, തസ്സ തസ്സ തഥേവ സമിദ്ധഭാവം വിത്ഥവതി.

൨൬൬. സചേ പന രാജാ ജീവിതേ ഛന്ദം ജനേയ്യ, ഇതോ പരമ്പി ചിരം കാലം തിട്ഠേയ്യ മഹിദ്ധികോ മഹാനുഭാവോതി ഏവം മഹജ്ഝാസയാ ദേവീ ഭോഗേസു, ജീവിതേ ച രാജാനം സാപേക്ഖം കാതും വായമി. തേന വുത്തം ''മാ ഹേവ ഖോ രാജാ''തിആദി. തേനേവാഹ **"തസ്സ കാലങ്കിരിയം അനിച്ഛമാനാ"**തിആദി. **ഛന്ദം ജനേഹീ**തി ഏത്ഥ **ഛന്ദ**-സദ്ദോ തണ്ഹാപരിയായോതി ആഹ **"പേമം ഉപ്പാദേഹീ"**തി. അപേക്ഖതി ആരമ്മണം ഏതായ ന വിസ്സജ്ജേതീതി **അപേക്ഖാ,** തണ്ഹാ.

൨൬൭. **ഗരഹിതാ**തി ഏത്ഥ കേഹി ഗരഹിതാ, കസ്മാ ച ഗരഹിതാതി അന്തോലീനം ചോദനം വിസ്സജ്ജേന്തോ **"ബുദ്ധേഹീ"**തിആദിമാഹ, തേന വിഞ്ഞുഗരഹിതത്താ, ദുഗ്ഗതിസംവത്തനിയതോ ച സാപേക്ഖകാലകിരിയാ പരിവജ്ജേതബ്ബാതി ദസ്സേതി.

൨൬൮. **ഏകമന്തം ഗന്ത്വാ**തി രഞ്ഞോ ചക്ഖുപഥം വിജഹിത്വാ.

ബ്രഹ്മലോകൂപഗമനവണ്ണനാ

൨൬൯. **സോണസ്സാ**തി കോളിവീസസ്സ സോണസ്സ. **ഏകാ ഭത്തപാതീ**തി ഏകം ഭത്തവഡ്ഢിതകം. **താദിസം ഭത്ത**ന്തി തഥാരൂപം ഗരും മധുരം സിനിദ്ധം ഭത്തം. **ഭുത്താവന**ന്തി ഭുത്തവന്താനം.

൨൭൦. **ദാസമനുസ്സാ**തി ദാസാ ചേവ ആയുത്തകമനുസ്സാ ച.

ഇദാനി യഥാവുത്തായ രഞ്ഞോ മഹാസുദസ്സനസ്സ ഭോഗസമ്പത്തിയാ കമ്മസരിക്ഖതം ഉദ്ധരന്തോ **"ഏതാനി പനാ"**തിആദിമാഹ, തം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ.

൨൭൧. ആദിതോ പട്ഠായാതി സമുദാഗമനതോ പട്ഠായ. യത്ഥ തം പുഞ്ഞം ആയൂഹിതം, യതോ സാ സമ്പത്തി നിബ്ബത്താ, തതോ തതിയത്തഭാവതോ പഭുതി. മഹാസുദസ്സനസ്സ ജാതകദേസനാ ഹി തദാ സമുദാഗമനതോ പട്ഠായ ഭഗവതാ ദേസിതാതി. **പംസ്വാഗാരകീളം വിയാ**തി യഥാ നാമ ദാരകാ പംസൂഹി വാപിഗേഹഭോജനാദീനി ദസ്സേന്താ യഥാരുചി കീളിത്വാ ഗമനകാലേ സബ്ബം തം വിധംസേന്താ ഗച്ഛന്തി, ഏവമേവ ഭഗവാ മഹാസുദസ്സനകാലേ അത്തനാ അനുഭൂതം ദിബ്ബസമ്പത്തിസദിസം അചിന്തേയ്യാനുഭാവസമ്പത്തിം വിത്ഥാരതോ ദസ്സേത്വാ പുന അത്തനോ ദേസനം ആദീനവനിസ്സരണദസ്സനവസേന വിവട്ടാഭിമുഖം വിപരിവത്തേന്തോ ''സബ്ബാ സാ സമ്പത്തി അനിച്ചതായ വിപരിണതാ വിധംസിതാ''തി **ദസ്സേന്തോ "പസ്സാനന്ദാ"തിആദിമാഹ. വിപരിണതാ**തി വിപരിണാമം സഭാവവിഗമം ഗതാ. തേനാഹ **"പകതിവിജഹനേനാ"**തിആദി. **പകതീ**തി സഭാവധമ്മാനം ഉദയവയപരിച്ഛിന്നോ കക്ഖളഫുസനാദിസഭാവോ, സോ ഭങ്ഗക്ഖണതോ പട്ഠായ ജഹിതോ, പരിച്ചജന്തോ സബ്ബസോ നത്ഥേവ. തേനാഹ **"നിബ്ബുതപദീപോ വിയ അപഞ്ഞത്തികഭാവം ഗതാ"**തി.

ഏത്താവതാതി ആദിതോ പട്ഠായ പവത്തേന ഏത്തകേന ദേസനാമഗ്ഗേന. അനേകാനി വസ്സകോടിസതസഹസ്സാനിയേവ ഉബ്ബേധോ ഏതിസ്സാതി **അനേകവസ്സകോടിസതസഹസ്സുബ്ബേധാ. അനിച്ചലക്ഖണം ആദായാ**തി തം

സമ്പത്തിഗതം അനിച്ചലക്ഖണം ദേസനായ ഗഹേത്വാ വിഭാവേത്വാ. യഥാ നിസ്സേണിമുച്ചനേ താദിസം സതഹത്ഥുബ്ബേധം രുക്ഖം പകതിപുരിസേന ആരോഹിതും ന സക്കാ, ഏവം അനിച്ചതാവിഭാവനേന തസ്സാ സമ്പത്തിയാ അപേക്ഖാനിസ്സേണിമുച്ചനേ കേനചി ആരോഹിതും ന സക്കാതി ആഹ **"അനിച്ചലക്ഖണം ആദായ നിസ്സേണിം മുഞ്ചന്തോ വിയാ"**തി. **തേനേവാ**തി യഥാവുത്തകാരണേനേവ, ആദിതോ സാതിസയം കാമേസു അസ്സാദം ദസ്സേത്വാപി ഉപരി നേസം ''പസ്സാനന്ദാ''തിആദിനാ ആദീനവം, ഓകാരം, സംകിലേസം, നേക്ഖമ്മേ ആനിസംസഞ്ച വിഭാവേത്വാ ദേസനായ നിട്ഠാപിതത്താ. **പുബ്ബേ**തി അതീതകാലേ. **വസഭരാജാ**തി വസഭനാമകോ സീഹളമഹാരാജാ.

ഉദകപുപ്ഫുളാദയോതി **ആദി**-സദ്ദേന തിണഗ്ഗേ ഉസ്സാവബിന്ദുആദികേ സങ്ഗണ്ഹാതി.

മഹാസുദസ്സനസ്സ പനാതി **പന**-സദ്ദോ വിസേസത്ഥജോതനോ, തേന മഹാസുദസ്സനമഹാരാജാ ഝാനാഭിഞ്ഞാസമാപത്തിയോ നിബ്ബത്തേസി, തദഗ്ഗേന പരിസുദ്ധേ ച സമണഭാവേ പതിട്ഠിതോ, യതോ വിധുയ ഏവ കാമവിതക്കാദിസമണഭാവസംകിലേസം സുഞ്ഞാഗാരം പാവിസി, ഏവംഭൂതസ്സാപി തസ്സ കാലം കിരിയതോ സത്തമേ ദിവസേ സബ്ബാ ചക്കവത്തിസമ്പത്തി അന്തരഹിതാ, ന തതോ പരം, അഹോ അച്ഛരിയമനുസ്സോ അനഞ്ഞസാധാരണഗുണവിസേസോതി ഇമം വിസേസം ദസ്സേതി.

അനാരുള്ഹന്തി ''രാജാ കിര പുബ്ബേ ഗഹപതികുലേ നിബ്ബത്തീ''തിആദിനാ, (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൨൬൫) ''പുന ഥേരം ആമന്തേസീ''തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൨൭൨) ച വുത്തമത്ഥം സന്ധായാഹ. സോ ഹി ഇമസ്മിം സുത്തേ സങ്ഗീതിം അനാരുള്ഹോ, അഞ്ഞത്ഥ പന ആഗതോ ഇമിസ്സാ ദേസനായ പിട്ഠിവത്തകഭാവേന. യം പനേത്ഥ അത്ഥതോ ന വിഭത്തം, തം സുവിഞ്ഞേയ്യം ഏവാതി.

മഹാസുദസ്സനസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ.

൫. ജനവസഭസുത്തവണ്ണനാ

നാതികിയാദിബ്യാകരണവണ്ണനാ

൨൭൩-൨൭൫. "പരിതോ"തി പദം യഥാ സമന്തത്ഥവാചകോ, ഏവം സമീപത്ഥവാചകോപി ഹോതീതി **സമന്താ സാമന്താ**തി അത്ഥോ വുത്തോ. ആമേഡിതേന പന സമന്തതോ ജോതിതോ. യസ്സ പന സാമന്താ ജനപദേസു "നാതികേ വിഹരതീ"തി വുത്തത്താ നാതികസ്സാതി വിഞ്ഞാതോ യമത്ഥോ. യസ്സ പരിതോ ജനപദേസു ബ്യാകരോതി, തത്ഥ പരിചാരകാരകാനം ബ്യാകരണം അവുത്തസിദ്ധം, നിദസ്സനവസേന വാ തസ്സ വക്ഖമാനത്താ "പരിതോ പരിതോ ജനപദേസു" ഇച്ചേവ വുത്തം. **പരിചാരകേ**തി ഉപാസകേ. തേനാഹ **"ബുദ്ധധമ്മസങ്ഘാനം പരിചാരകേ"**തി. **ഉപപത്തീസൂ**തി നിബ്ബത്തീസു. **ഞാണഗതിപുഞ്ഞാനം ഉപപത്തീസൂ**തി ഏത്ഥ **ഞാണഗതൂപപത്തി** നാമ തസ്സ തസ്സ മഗ്ഗഞാണഗമനസ്സ നിബ്ബത്തി. യം സന്ധായ വുത്തം "പഞ്ചന്നം ഓരമ്ഭാഗിയാനം പരിക്ഖയാ"തിആദി. **പുഞ്ഞൂപപത്തി** നാമ തംതംദേവനികായൂപപത്തി. **സബ്ബത്ഥാ**തി "വജ്ജിമല്ലേസൂ"തിആദികേ സബ്ബത്ഥ ചതൂസുപി പദേസു. **പുരിമേസൂ**തി പാളിയം വുത്തേ സന്ധായാഹ. **ദസസുയേവാ**തി തേസു ഏവ ദസസു ജനപദേസു. **പരിചാരകേ ബ്യാകരോതി** ബ്യകാതബ്ബാനം ബഹൂനം തത്ഥ ലബ്ഭനതോ. നാതികേ ഭവാ **നാതികിയാ.**

നിട്ഠങ്ഗതാതി നിട്ഠം നിച്ഛയം ഉപഗതാ.

ആനന്ദപരികഥാവണ്ണനാ

൨൭൬. യസ്മാ സങ്ഘസുപ്പടിപത്തി നാമ ധമ്മസുധമ്മതായ, ധമ്മസുധമ്മതാ ച ബുദ്ധസുബുദ്ധതായ, തസ്മാ "അഹോ ധമ്മോ, അഹോ സങ്ഘോ"തി ധമ്മസങ്ഘഗുണകിത്തനാപി അത്ഥതോ ബുദ്ധഗുണകിത്തനാ ഏവ ഹോതീതി "ഭഗവന്തം കിത്തയമാനരൂപാ"തി പദസ്സ "അഹോ ധമ്മോ"തിആദിനാപി അത്ഥോ വുത്തോ.

൨൭൭. ഞാണഗതീതി "പഞ്ചന്നം ഓരമ്ഭാഗിയാനം സംയോജനാനം പരിക്ഖയാ"തിആദിനാ ആഗതം പഹാതബ്ബപഹാനവസേന പവത്തം മഗ്ഗഞാണഗമനം. യസ്മാ തസ്സാ ഏവ ഞാണഗതിയാ വസേന തസ്സ തസ്സ അരിയപുഗ്ഗലസ്സ ഓപപാതികതാദിവിസേസോ, തസ്മാ തം താദിസം തസ്സ അഭിസമ്പരായം സന്ധായാഹ **"ഞാണാഭിസമ്പരായമേവാ"**തി.

൨൭൮. ഉപസന്തം പതി സമ്മതി ആലോകീയതീതി **ഉപസന്തപതിസോ. ഉപസന്തദസ്സനോ** ഉപസന്തഉസ്സന്നോ. **ഭാതിരിവാ**തി ഏത്ഥ **ര**-കാരോ പദസന്ധികരോ, **ഇവ**-സദ്ദോ ഭുസത്ഥോതി ആഹ **"അതിവിയ ഭാതീ"**തി.

ജനവസഭയക്ഖവണ്ണനാ

൨൭൯. ജേട്ഠകഭാവേന ജനേ വസഭസദിസോതി ജനവസഭോതി അസ്സ ദേവപുത്തസ്സ നാമം അഹോസി.

ഇതോ ദേവലോകാ ചവിത്വാ സത്തക്ഖത്തും മനുസ്സലോകേ രാജഭൂതസ്സ. മനുസ്സലോകാ ചവിത്വാ സത്തക്ഖത്തും ദേവഭൂതസ്സ. **ഏത്ഥേവാതി** ഏതസ്മിംയേവ ചാതുമഹാരാജികഭവേ, ഏത്ഥാപി വേസ്സവണസ്സ സഹബ്യതാവസേന.

൨൭൩. ആസിസനം **ആസാ,** പത്ഥനാ. ആസാസീസേന ചേത്ഥ കത്തുകമ്യതാകുസലച്ഛന്ദം വദതി. തേനേവാഹ **"സകദാഗാമിമഗ്ഗത്ഥായാ"**തിആദി. **യദഗ്ഗേതി** ഏത്ഥ **അഗ്ഗ**-സദ്ദോ ആദിപരിയായോതി ആഹ **"തം ദിവസം ആദിം കത്വാ"**തി. **"പുരിമം...പേ॰... അവിനിപാതോ"**തി ഇദം യഥാ തത്തകം കാലം സുഗതിതോ സുഗതൂപപത്തിയേവ അഹോസി, തഥാ കതൂപചിതകുസലകമ്മത്താ. ഫുസ്സസ്സ സമ്മാസമ്ബുദ്ധസ്സ കാലതോ പഭുതി ഹി സമ്ഭതവിവട്ടൂപനിസ്സയകുസലസമ്ഭാരോ ഏസ ദേവപുത്തോ. **അനച്ഛരിയന്തി** അനു അനു അച്ഛരിയം. തേനാഹ **"പുനപ്പുനം അച്ഛരിയമേവാ"**തി. **സയംപരിസായാതി** സകായ പരിസായ. **ഭഗവതോ ദിട്ഠംസദിസമേവാതി** ആവജ്ജനസമനന്തരം യഥാ തേ ഭഗവതോ ചതുവീസതിസതസഹസ്സമത്താ സത്താ ഞാണഗതിതോ ദിട്ഠാ, ഏവം തുമ്ഹേഹി ദിട്ഠംസദിസമേവ. **വേസ്സവണസ്സ സമ്മുഖാ സുതം** മയാതി വദതി.

ദേവസഭാവണ്ണനാ

൨൭൪. വസ്സൂപനായികസങ്ഗഹത്ഥന്തി വസ്സൂപനായികായ ആരക്ഖാസംവിധാനവസേന ഭിക്ഖൂനം സങ്ഗഹണത്ഥം ''വസ്സൂപഗതാ ഭിക്ഖൂ ഏവം സുഖേന സമണധമ്മം കരോന്തീ''തി, **പവാരണസങ്ഗഹോ** പനസ്സ പവാരേത്വാ സത്ഥു സന്തികം ഗച്ഛന്താനം ഭിക്ഖൂനം അന്തരാമഗ്ഗേ പരിസ്സയപരിഹരണത്ഥം. ധമ്മസ്സവനത്ഥം ദൂരട്ഠാനം ഗച്ഛന്തേസുപി ഏസേവ നയോ. അത്തനാപി ആഗന്ത്വാ ധമ്മസ്സവനത്ഥം സന്നിപതിയേവ. **ഏത്ഥേത്ഥാതി** ഏത്ഥ ഏത്ഥ അയ്യാനം വസനട്ഠാനേ.

തദാപീതി ''പുരിമാനി ഭന്തേ ദിവസാനീ''തി വുത്തകാലേപി. **ഏതേനേവ കാരണേനാതി** വസ്സൂപനായികനിമിത്തമേവ. തേനാഹ പാളിയം ''തദഹുപോസഥേ പന്നരസേ വസ്സൂപനായികായാ''തിആദി. ആസനേപി നിസജ്ജായ സുധമ്മായ ദേവസഭായ പഠമം ദേവേസു താവതിംസേസു നിസിന്നേസു തസ്സാ ചതൂസു ദ്വാരേസു ചത്താരോ മഹാരാജാനോ നിസീദന്തി, ഇദം നേസം ആസനേ നിസജ്ജായ ചാരിത്തം ഹോതി.

യേനത്ഥേനാതി യേന കിച്ചേന യേന പയോജനേന. **ആരക്ഖത്ഥന്തി** ആരക്ഖഭൂതമത്ഥം. വുത്തം വചനം ഏതേസന്തി **വുത്തവചനാ,** മഹാരാജാനോ.

൨൭൫. അതിക്കമിത്വാതി അഭിഭവിത്വാ.

സനങ്കുമാരകഥാവണ്ണനാ

൨൭൭. അഭിസമ്ഭവിതും അധിഗന്തും അസക്കുണേയ്യോ **അനഭിസമ്ഭവനീയോ.** തേനാഹ **"അപ്പത്തബ്ബോ"**തിആദി. ചക്ഖുയേവ പഥോ രൂപദസ്സനസ്സ മഗ്ഗോ ഉപായോതി ചക്ഖുപഥോ, തസ്മിം **ചക്ഖുപഥസ്മിന്തി** ആഹ **"ചക്ഖുപസാദേ"**തി, ചക്ഖുസ്സ ഗോചരയോഗ്ഗോ വാ **ചക്ഖുപഥോതി**

ആഹ **"ആപാഥേ വാ"**തി. **നാഭിഭവതീ**തി ന അഭിഭവതി, ഗോചരഭാവം ന ഗച്ഛതീതി അത്ഥോ. **ഹേട്ഠാ ഹേട്ഠാ**തി താവതിംസതോ പട്ഠായ ഹേട്ഠാ ഹേട്ഠാ, ന ചാതുമഹാരാജികതോ പട്ഠായ, നാപി ബ്രഹ്മപാരിസജ്ജതോ പട്ഠായ. "ചാതുമഹാരാജികാ ഹി താവതിംസാനം യഥാ ജാതിരൂപാനി പസ്സിതും സക്കോന്തി, തഥാ ബ്രഹ്മാനോ ഹേട്ഠിമാ ഉപരിമാന"ന്തി കേചി, തം ന യുത്തം. ന ഹി ഹേട്ഠിമാ ബ്രഹ്മാനോ ഉപരിമാനം മൂലപടിസന്ധിരൂപം പസ്സിതും സക്കോന്തി, മാപിതമേവ പസ്സിതും സക്കോന്തീതി ദട്ഠബ്ബം.

സുണന്തോവ നിദ്ദം ഓക്കമീതി ഗതിയോ ഉപധാരേന്തോ ബഹി വിസടവിതക്കവിച്ഛേദേന സങ്കോചം ആപന്നചിത്തതായ. **മയ്ഹം അയ്യകസ്സാ**തി ഭഗവന്തം സന്ധായ വദതി.

പഞ്ച സിഖാ എതസ്സാതി പഞ്ചസിഖോ, പഞ്ചസിഖോ വിയ **പഞ്ചസിഖോ**തി ആഹ **"പഞ്ചസിഖഗന്ധബ്ബസദിസോ"**തി. **മമായന്തീ**തി പിയായന്തി.

ഽപ്പ൭. സുമുത്തോതി സരദോസേഹി സുട്ഠു മുത്തോ. യേഹി പിത്തസേമ്ഹാദീഹി പലിബുദ്ധത്താ സരോ അവിസ്സട്ഠോ സിയാ, തദഭാവതോ വിസ്സട്ഠോതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"അപലിബുദ്ധോ"**തി. വിഞ്ഞാപേതീതി **വിഞ്ഞേയ്യോ,** അന്തോഗധഹേതുഅത്ഥോ കത്തുസാധനോ എസ വിഞ്ഞേയ്യസദ്ദോതി ആഹ **"അത്ഥവിഞ്ഞാപനോ"**തി. സരസ്സ മധുരതാ നാമ മദ്ദവന്തി ആഹ **"മധുരോ മുദൂ"**തി. സവനം അരഹതീതി **സവനീയോ.** സവനാരഹതായ ച ആപാഥസുഖതായാതി ആഹ **"കണ്ണസുഖോ"**തി. **ബിന്ദൂ**തി പിണ്ഡിതോ. ആകോടിതഭിന്നകംസസദ്ദോ വിയ അനേകാവയവോ അഹുത്വാ നിരവയവോ, എകഭാവോതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"എകഗ്ഘനോ"**തി, എതേനേവസ്സ അവിസാരിതാ സംവണ്ണിതാ ദട്ഠബ്ബാ. ഗമ്ഭീരുപ്പത്തിട്ഠാനതായ ചസ്സ ഗമ്ഭീരതാതി ആഹ **"നാഭിമൂലതോ"**തിആദി. **എവം സമുട്ഠിതോ**തി ജിവ്ഹാദിപ്പഹാരമത്തസമുട്ഠിതോ. **അമധുരോ ച ഹോതി** ഉപ്പത്തിട്ഠാനാനം പരിലഹുഭാവതോ. **ന ച ദൂരം സാവേതി** വീരഭാവാഭാവതോ. **നിന്നാദീ** സുവിപുലഭാവതോ സവിസേസം നിന്നാദോ, പാസംസനിന്നാദോ വാ. തേനാഹ **"മഹാമേഘ...പേ॰... യുത്തോ"**തി.

പച്ഛിമം പച്ഛിമന്തി ദുതിയം, ചതുത്ഥം, ഛട്ഠം, അട്ഠമഞ്ച പദം. **പുരിമസ്സ പുരിമസ്സാ**തി യഥാക്കമം പഠമസ്സ, തതിയസ്സ, പഞ്ചമസ്സ, സത്തമസ്സ ച. **അത്ഥോയേവാ**തി അത്ഥനിദ്ദേസോ എവ. വിസ്സട്ഠതാ ഹിസ്സ വിഞ്ഞേയ്യതായ വേദിതബ്ബാ, മഞ്ജുഭാവോ സവനീയതായ, ബിന്ദുഭാവോ അവിസാരിതായ, ഗമ്ഭീരഭാവോ നിന്നാദിതായാതി. **യഥാപരിസ**ന്തി എത്ഥ **യഥാ**-സദ്ദോ പരിമാണവാചീ, ന പകാരാദിവാചീതി ആഹ **"യത്തകാ പരിസാ"**തി, തേന പരിസപ്പമാണം എവസ്സ സരോ നിച്ഛരതി, അയമസ്സ ധമ്മതാതി ദസ്സേതി. തേനാഹ **"തത്തകമേവാ"**തിആദി.

"യേ ഹി കേചീ"തിആദി "യാവഞ്ച സോ ഭഗവാ"തിആദിനാ വുത്തസ്സ അത്ഥസ്സ ഹേതുകിത്തനവസേന സമത്ഥനം സരണേസു നേസം നിച്ചസേവനേന, സീലേസു ച പതിട്ഠാപനേന ഛകാമസഗ്ഗസമ്പത്തിഅനുപ്പാദനതോ. തേനാഹ **"യേ ഹി കേചി...പേ॰... വദതീ"**തി. **നിബ്ബേമതികഗഹിതസരണേ**തി മഗ്ഗേനാഗതസരണഗമനേ. തേ ഹി സബ്ബസോ സമുഗ്ഘാതിതവിചികിച്ഛതായ രതനത്തയേ അവേച്ചപ്പസാദേന സമന്നാഗതായേവ, പോഥുജ്ജനികസദ്ധായ

വസേന ബുദ്ധാദീനം ഗുണേ ഓഗാഹേത്വാ ജാനന്തി, അപരനേയ്യബുദ്ധിനോ തേ പരിയായതോ നിബ്ബേമതികഗഹിതസരണാ വേദിതബ്ബാ. **ഗന്ധബ്ബദേവഗണ**ന്തി ഗന്ധബ്ബദേവസമൂഹം. തുകാ വുച്ചതി ഖീരിണീ യാ തുകാതിപി വുച്ചതി. തസ്സാ ചുണ്ണം **തുകാപിട്ഠം.** തം കോട്ടേത്വാ പക്ഖിത്തം ഘനം നിരന്തരചിതം ഹുത്വാ തിട്ഠതി.

ഭാവിതഇദ്ധിപാദവണ്ണനാ

൨൮൭. സുപഞ്ഞത്താതി സുട്ഠു പകാരേഹി ഞാപിതാ ബോധിതാ, അസങ്കരതോ വാ ഠപിതാ, തം പന ബോധനം, അസങ്കരതോ ഠപനഞ്ച അത്ഥതോ ദേസനാ ഏവാതി ആഹ **"സുകഥിതാ"**തി. **ഇജ്ഝനട്ഠേനാ**തി സമിജ്ഝനട്ഠേന, നിപ്പജ്ജനസ്സ കാരണഭാവേനാതി അത്ഥോ. **പതിട്ഠാനട്ഠേനാ**തി അധിട്ഠാനട്ഠേന. ഇദ്ധിയാ പാദോതി **ഇദ്ധിപാദോ,** ഇദ്ധിയാ അധിഗമുപായോതി അത്ഥോ. തേന ഹി യസ്മാ ഉപരൂപരി വിസേസസങ്ഖാതം ഇദ്ധിം പജ്ജന്തി പാപുണന്തി, തസ്മാ "പാദോ"തി വുച്ചതി. ഇജ്ഝതീതി **ഇദ്ധി,** സമിജ്ഝതി നിപ്പജ്ജതീതി അത്ഥോ. ഇദ്ധി ഏവ പാദോ **ഇദ്ധിപാദോ,** ഇദ്ധികോട്ഠാസോതി അത്ഥോ. ഏവം താവ "ചത്താരോ ഇദ്ധിപാദാ"തി ഏത്ഥ അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **ഇദ്ധിപഹോനകതായാ**തി ഇദ്ധിയാ നിപ്ഫാദനേ സമത്ഥഭാവായ. **ഇദ്ധിവിസവിതായാ**തി ഇദ്ധിയാ നിപ്ഫാദനേ യോഗ്യഭാവായ. അനേകത്ഥത്താ ഹി ധാതൂനം യോഗ്യത്ഥോ **വി**-പുബ്ബോ **സു**-സദ്ദോ, വിസവനം വാ പജ്ജനം **വിസവിതാ,** തഥ കാമകാരിതാ വിസവിതാ. തേനാഹ **"പുനപ്പുന"**ന്തിആദി. **ഇദ്ധിവികുബ്ബനതായാ**തി വികുബ്ബനിദ്ധിയാ വിവിധരൂപകരണായ. തേനാഹ **"നാനപ്പകാരതോ കത്വാ ദസ്സനത്ഥായാ"**തി.

"ഛന്ദഞ്ചേ ഭിക്ഖു അധിപതിം കരിത്വാ ലഭതി സമാധിം, ലഭതി ചിത്തസ്സേകഗ്ഗതം, അയം വുച്ചതി ഛന്ദസമാധീ"തി (വിഭ॰ ൪൩൨) ഇമായ പാളിയാ ഛന്ദാധിപതി സമാധി **ഛന്ദസമാധീ**തി അധിപതിസദ്ദലോപം കത്വാ സമാസോ വുത്തോതി വിഞ്ഞായതി, അധിപതിസദ്ദത്ഥദസ്സനവസേന പന **"ഛന്ദഹേതുകോ, ഛന്ദാധികോ വാ സമാധി ഛന്ദസസമാധീ"**തി **അട്ഠകഥായം**വുത്തന്തി വേദിതബ്ബം. **"പധാനഭൂതാ**തി വീരിയഭൂതാ"തി കേചി വദന്തി. സങ്ഖതസങ്ഖാരാദിനിവത്തനത്ഥഞ്ഹി പധാനഗ്ഗഹണന്തി. അഥ വാ തം തം വിസേസം സങ്ഖരോതീതി **സങ്ഖാരോ,** സബ്ബമ്പി വീരിയം. തത്ഥ ചതുകിച്ചസാധകതോ അഞ്ഞേസ്സ നിവത്തനത്ഥം പധാനഗ്ഗഹണന്തി **പധാനഭൂതാ** സേട്ഠഭൂതാതി അത്ഥോ. ചതുബ്ബിധസ്സ പന വീരിയസ്സ അധിപ്പേതത്താ ബഹുവചനനിദ്ദേസോ കതോ. വിസും സമാസയോജനവസേന യോ പുബ്ബേ ഇദ്ധിപാദത്ഥോ പാദസ്സ ഉപായത്ഥതം, കോട്ഠാസത്ഥതഞ്ച ഗഹേത്വാ യഥായോഗവസേന ഇധ വുത്തോ, സോ വക്ഖമാനാനം പടിലാഭപുബ്ബഭാഗാനം കത്തുകരണിദ്ധിഭാവം, ഉത്തരചൂളഭാജനീയേ വാ വുത്തേഹി ഛന്ദാദീഹി ഇദ്ധിപാദേഹി സാധേതബ്ബായ ഇദ്ധിയാ കത്തിദ്ധിഭാവം, ഛന്ദാദീനഞ്ച കരണിദ്ധിഭാവം സന്ധായ വുത്തോതി വേദിതബ്ബോ, തസ്മാ "ഇജ്ഝനട്ഠേന ഇദ്ധീ"തി ഏത്ഥ കത്തുഅത്ഥോ, കരണത്ഥോ ച ഏകജ്ഝം ഗഹേത്വാ വുത്തോതി കത്തുഅത്ഥം താവ ദസ്സേതും "നിപ്ഫത്തിപരിയായേന ഇജ്ഝനട്ഠേന വാ"തി വത്വാ ഇതരം ദസ്സേന്തോ **"ഇജ്ഝന്തി ഏതായാ"**തിആദിമാഹ. **വുത്ത**ന്തി കത്ഥ വുത്തം? ഇദ്ധിപാദവിഭങ്ഗപാഠേ. (വിഭ॰ ൪൩൪) **തഥാഭൂതസ്സാ**തി തേനാകാരേന ഭൂതസ്സ, തേ ഛന്ദാദിധമ്മേ

പടിലഭിത്വാ ഠിതസ്സാതി അത്ഥോ. **“വേദനാക്ഖന്ധോ”**തിആദീഹി ഛന്ദാദയോ അന്തോകത്വാ ചത്താരോപി ഖന്ധാ കഥിതാ. **സേസേസൂ**തി സേസിദ്ധിപാദേസു.

വീരിയിദ്ധിപാദനിദ്ദേസേ “വീരിയസമാധിപധാനസങ്ഖാരസമന്നാഗത”ന്തി ദ്വിക്ഖത്തും വീരിയം ആഗതം. തത്ഥ പുരിമം സമാധിവിസേസനം “വീരിയാധിപതി സമാധി വീരിയസമാധീ”തി, ദുതിയം സമന്നാഗമങ്ഗദസ്സനം. ദ്വേയേവ ഹി സബ്ബത്ഥ സമന്നാഗമങ്ഗാനി, സമാധി, പധാനസങ്ഖാരോ ച. ഛന്ദാദയോ ഹി സമാധിവിസേസനാനി, പധാനസങ്ഖാരോ പന പധാനവചനേനേവ വിസേസിതോ, ന ഛന്ദാദീഹീതി ന ഇധ വീരിയാധിപതിതാ പധാനസങ്ഖാരസ്സ വുത്താ ഹോതി. വീരിയഞ്ച സമാധിം വിസേസേത്വാ ഠിതമേവ, സമന്നാഗമങ്ഗവസേന പന പധാനസങ്ഖാരവചനേന വുത്തന്തി നാപി ദ്വീഹി വീരിയേഹി സമന്നാഗമോ വുത്തോ ഹോതി. യസ്മാ പന ഛന്ദാദീഹി വിസിട്ഠോ സമാധി, തഥാവിസിട്ഠേനേവ ച തേന സമ്പയുത്തോ പധാനസങ്ഖാരോ, സേസധമ്മാ ച, തസ്മാ സമാധിവിസേസനാനം വസേന ചത്താരോ ഇദ്ധിപാദാ വുത്താ, വിസേസനഭാവോ ച ഛന്ദാദീനം തംതംഅവസ്സയദസ്സനവസേന ഹോതീതി “ഛന്ദസമാധി…പേ॰… ഇദ്ധിപാദ”ന്തി എത്ഥ നിസ്സയത്ഥേപി പാദ-സദ്ദേ ഉപായത്ഥേന ഛന്ദാദീനം ഇദ്ധിപാദതാ വുത്താ ഹോതി. തേനേവ ഹി അഭിധമ്മേ **ഉത്തരചൂളഭാജനീയേ** (വിഭ॰ ൪൫൭) “ചത്താരോ ഇദ്ധിപാദാ ഛന്ദിദ്ധിപാദോ”തിആദിനാ ഛന്ദാദീനമേവ ഇദ്ധിപാദതാ വുത്താ. **പഞ്ഹപുച്ഛകേ** (വിഭ॰ ൪൬൨ ആദയോ) “ചത്താരോ ഇദ്ധിപാദാ ഇധ ഭിക്ഖു ഛന്ദസമാധി”തിആദിനാ ച ഉദ്ദേസം കത്വാപി പുന ഛന്ദാദീനംയേവ കുസലാദിഭാവോ വിഭത്തോ. ഉപായിദ്ധിപാദദസ്സനത്ഥമേവ ഹി നിസ്സയിദ്ധിപാദദസ്സനം കതം, അഞ്ഞഥാ ചതുബ്ബിധതാ ന സിയാതി. അയമേത്ഥ പാളിവസേന അത്ഥവിനിച്ഛയോ വേദിതബ്ബോ. ഇദാനി പടിലാഭപുബ്ബഭാഗാനം വസേന ഇദ്ധിപാദേ വിഭജിത്വാ ദസ്സേതും **“അപിചാ”**തിആദി വുത്തം, തം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവ. ഇധ ഇദ്ധിപാദകഥാ സങ്ഖേപേനേവ വുത്താതി ആഹ **“വിത്ഥാരേന പന…പേ॰… വുത്താ”**തി.

കേചീതി അഭയഗിരിവാസിനോ. തേസു ഹി എകച്ചേ “ഇദ്ധി നാമ അനിപ്ഫന്നാ”തി വദന്തി, എകച്ചേ “ഇദ്ധിപാദോ പന അനിപ്ഫന്നോ”തി വദന്തി, **അനിപ്ഫന്നോ**തി ച പരമത്ഥതോ അസിദ്ധോ, നത്ഥീതി അത്ഥോ. **ആഭതോ**തി അഭിധമ്മപാഠതോ (വിഭ॰ ൪൩൨) **ദീഘനികായട്ഠകഥായം** (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൨൨൨) ആനീതോ പുരിമനയതോ അഞ്ഞേനാകാരേന ദേസനായ പവത്തത്താ. ഛന്ദോ എവ ഇദ്ധിപാദോ **ഛന്ദിദ്ധിപാദോ.** എസേവ നയോ സേസേസുപി. **ഇമേ പനാ**തി ഇമസ്മിം സുത്തേ ആഗതാ ഇദ്ധിപാദാ . **രട്ഠപാലത്ഥേരോ** (മ॰ നി॰ ൨.൨൯൩; അ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൧.൧.൨൧൦; അപ॰ അട്ഠ॰ ൨.രട്ഠപാലത്ഥേരഅപദാനവണ്ണനായ വിത്ഥാരോ) “ഛന്ദേ സതി കഥം നാനുജാനിസ്സന്തീ”തി സത്താഹം ഭത്താനി അഭുഞ്ജിത്വാ മാതാപിതരോ അനുജാനാപേത്വാ പബ്ബജിത്വാ ഛന്ദമേവ അവസ്സായ ലോകുത്തരം ധമ്മം നിബ്ബത്തേസീതി ആഹ **“രട്ഠപാലത്ഥേരോ…പേ॰… നിബ്ബത്തേസീ”**തി. **സോണത്ഥേരോ** (മഹാവ॰ ൨൪൩; അ॰ നി॰ ൬.൫൫; ഥേരഗാ॰ അട്ഠ॰ തേരസനിപാത; അപ॰ അട്ഠ॰ ൨.സോണകോടിവീസത്ഥേരഅപദാനവണ്ണനായ വിത്ഥാരോ) ഭാവനമനുയുത്തോ ആരദ്ധവീരിയോ പരമസുഖുമാലോ പാദേസു ഫോടേസു ജാതേസുപി വീരിയം നപ്പടിപസ്സമ്ഭേസീതി ആഹ **“സോണത്ഥേരോ വീരിയം ധുരം കത്വാ”**തി. **സമ്ഭൂതത്ഥേരോ** (ഥേരഗാ॰ അട്ഠ॰ ൨.സമ്ഭൂതത്ഥേരഗാഥാവണ്ണനായ വിത്ഥാരോ)

‘‘ചിത്തവതോ കിം നാമ ന സിജ്ഝതീ’’തി ചിത്തം പുബ്ബങ്ഗമം കത്വാ ഭാവനം ആരാധേസീതി ആഹ **‘‘സമ്ഭൂതത്ഥേരോ ചിത്തം ധുരം കത്വാ’’**തി. **മോഘത്ഥേരോ** വീമംസം അവസ്സയി, തസ്മാ തസ്സ ഭഗവാ ‘‘സുഞ്ഞതോ ലോകം അവേക്ഖസ്സൂ’’തി (സു॰ നി॰ ൧൧൨൪; ബു॰ വം॰ ൪൪.൩൧; മഹാ॰ നി॰ ൧൮൬; ചൂളനി॰ മോഘരാജമാണവപുച്ഛാ ൧൪൪; മോഘരാജമാണവപുച്ഛാനിദ്ദേസേ ൮൮; നേത്തി॰ ൫; പേടകോ॰ ൨൨, ൩൧) സുഞ്ഞതാകഥം കഥേസി, പഞ്ഞാനിസ്സിതമാനനിഗ്ഗഹത്ഥം, പഞ്ഞായ പരിഗ്ഗഹത്ഥഞ്ച ദിക്ഖത്തും പുച്ഛിതോ സമാനോ പഞ്ഹം കഥേസി. തേനാഹ **‘‘ആയസ്മാ മോഘരാജാ വീമംസം ധുരം കത്വാ’’**തി.

പുനപ്പുനം ഛന്ദുപ്പാദനം പേസനം വിയ ഹോതീതി ഛന്ദസ്സ ഉപട്ഠാനസദിസതാ വുത്താ.

പരക്കമേനാതി പരക്കമസീസേന സൂരഭാവം വദതി. ഥാമഭാവതോ ച വീരിയസ്സ സൂരഭാവസദിസതാ ദട്ഠബ്ബാ.

ചിന്തനപ്പധാനത്താ ചിത്തസ്സ മന്തസംവിധാനസദിസതാ വുത്താ.

ജാതിസമ്പത്തി നാമ വിസിട്ഠജാതിതാ. ‘‘സബ്ബധമ്മേസു ച പഞ്ഞാ സേട്ഠാ’’തി വീമംസായ ജാതിസമ്പത്തിസദിസതാ വുത്താ. **സമ്മോഹവിനോദനിയം** (വിഭ॰ അട്ഠ॰ ൪൩൩) പന ചിത്തിദ്ധിപാദസ്സ ജാതിസമ്പത്തിസദിസതാ, വീമംസിദ്ധിപാദസ്സ മന്തബലസദിസതാ ച യോജിതാ.

അനേകം വിഹിതം വിധം ഏതസ്സാതി **അനേകവിഹിത**ന്തി ആഹ **‘‘അനേകവിധ’’**ന്തി. **വിധ**-സദ്ദോ കോട്ഠാസപരിയായോ ‘‘ഏകവിധേന ഞാണവത്ഥൂ’’തിആദീസു (വിഭ॰ ൭൫൧) വിയാതി ആഹ **‘‘ഇദ്ധിവിധന്തി ഇദ്ധികോട്ഠാസ’’**ന്തി.

തിവിധഓകാസാധിഗമവണ്ണനാ

൨൨൨. **‘‘സുഖസ്സാ’’**തി ഇദം തിണ്ണമ്പി സുഖാനം സാധാരണവചനന്തി ആഹ **‘‘ഝാനസുഖസ്സ മഗ്ഗസുഖസ്സ ഫലസുഖസ്സാ’’**തി. നാനപ്പനാപത്തതായ പന അപ്പധാനത്താ ഉപചാരജ്ഝാനസുഖസ്സ, വിപസ്സനാസുഖസ്സ ചേത്ഥ അഗ്ഗഹണം. പുരിമേസു താവ ദ്വീസു ഓകാസാധിഗമേസു തീണിപി സുഖാനി ലബ്ഭന്തി, തതിയേ പന കഥന്തി? തത്ഥ കാമം തീണി ന ലബ്ഭന്തി, ദ്വേ പന ലബ്ഭന്തിയേവ. യഥാലാഭവസേന ഹേതം വുത്തം. ‘‘സക്ഖരകഥലമ്പി മച്ഛഗുമ്ബമ്പി ചരന്തമ്പി തിട്ഠന്തമ്പീ’’തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൧.൨൪൯; മ॰ നി॰ ൧.൪൩൩; ൨.൨൫൩; അ॰ നി॰ ൧.൪൫, ൪൬) വിയ. **സംസട്ഠോ**തി സംസഗ്ഗം ഉപഗതോ സമങ്ഗീഭൂതോ, സോ പന തേഹി സമന്നാഗതചിത്തോപി ഹോതീതി വുത്തം **‘‘സമ്പയുത്തചിത്തോ’’**തി. **അരിയധമ്മ**ന്തി അരിയഭാവകരം ധമ്മം. **ഉപായതോ**തി വിധിതോ. **പഥതോ**തി മഗ്ഗതോ. **കാരണതോ**തി ഹേതുതോ. യേന ഹി വിധിനാ ധമ്മാനുധമ്മപടിപത്തി ഹോതി, സോ ഉപേതി ഏതേനാതി **ഉപായോ,** സോ തദധിഗമസ്സ മഗ്ഗഭാവതോ **പഥോ,** തസ്സ കരണതോ **കാരണ**ന്തി ച വുച്ചതി.

“അനിച്ചന്തിആദിവസേന മനസി കരോതീ”തി സങ്ഖേപതോ വുത്തമത്ഥം വിവരിതും **“യോനിസോ മനസികാരോ നാമാ”**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ഉപായമനസികാരോ**തി കുസലധമ്മപ്പവത്തിയാ കാരണഭൂതോ മനസികാരോ. **പഥമനസികാരോ**തി തസ്സ ഏവ മഗ്ഗഭൂതോ മനസികാരോ. **അനിച്ചേ**തി ആദിഅന്തവന്തതായ, അനച്ചന്തികതായ ച അനിച്ചേ തേഭൂമകേ സങ്ഖാരേ “അനിച്ച”ന്തി മനസികാരോതി യോജനാ. ഏസേവ നയോ സേസേസുപി. അയം പന വിസേസോ തസ്മിംയേവ ഉദയബ്ബയപടിപീളനതായ ദുക്ഖനതോ, ദുക്ഖമതോ ച **ദുക്ഖേ,** അവസവത്തനത്ഥേന, അനത്തസഭാവതായ ച **അനത്തനി,** അസുചിസഭാവതായ **അസുഭേ.** സബ്ബമ്പി ഹി തേഭൂമകം സങ്ഖതം കിലേസാസുചിപഗ്ഘരണതോ “അസുഭ”ന്ത്വേവ വത്തും അരഹതി. **സച്ചാനുലോമികേന വാ**തി സച്ചാഭിസമയസ്സ അനുലോമനവസേന. **“ചിത്തസ്സ ആവട്ടനാ”**തിആദിനാ ആവജ്ജനായ പച്ചയഭൂതാ തതോ പുരിമുപ്പന്നാ മനോദ്വാരികാ കുസലജവനപ്പവത്തി ഫലവോഹാരേനേവ തഥാ വുത്താ. തസ്സാ ഹി വസേന സാ കുസലുപ്പത്തിയാ ഉപനിസ്സയോ ഹോതീതി. ആവജ്ജനാ ഹി ഭവങ്ഗചിത്തം ആവട്ടേതീതി **ചിത്തസ്സ ആവട്ടനാ,** അനു അനു ആവട്ടേതീതി **അന്വാവട്ടനാ.** ഭവങ്ഗാരമ്മണതോ അഞ്ഞം ആഭുജതീതി **ആഭോഗോ.** സമന്നാഹരതീതി **സമന്നാഹാരോ.** തദേവാരമ്മണം അത്താനം അനുബന്ധിത്വാ അനുബന്ധിത്വാ ഉപ്പജ്ജമാനേ മനസി കരോതി ഠപേതീതി **മനസികാരോ. അയം വുച്ചതീ**തി അയം ഉപായമനസികാരലക്ഖണോ **യോനിസോമനസികാരോ** നാമ വുച്ചതി, യസ്സ വസേന പുഗ്ഗലോ ദുക്ഖാദീനി സച്ചാനി ആവജ്ജിതും സക്കോതി.

അസംസട്ഠോതി ന സംസട്ഠോ കാമാദീഹി വിവിത്തോ വിനാഭൂതോ. കാമാദിവിസംസഗ്ഗഹേതു ഉപ്പജ്ജനകസുഖം നാമ വിവേകജം പീതിസുഖന്തി ആഹ **“പഠമജ്ഝാനസുഖ”**ന്തി. കാമം പഠമജ്ഝാനസുഖമ്പി സോമനസ്സമേവ, സുത്തേസു പന തം കായികസുഖസ്സാപി പച്ചയഭാവതോ വിസേസതോ “സുഖ”ന്ത്വേവ വുച്ചതീതി ഇധാപി ഝാനഭൂതം സോമനസ്സം സുഖന്തി, ഇതരം സോമനസ്സം. തേന വുത്തം **“സുഖാ”**തി. ഹേതുമ്ഹി നിസ്സക്കവചനന്തി ആഹ **“ഝാനസുഖപച്ചയാ”**തി. **അപരാപരം സോമനസ്സ**ന്തി ഝാനാധിഗമഹേതു പച്ചവേക്ഖണാദിവസേന പുനപ്പുനം ഉപ്പജ്ജനകസോമനസ്സം.

പമോദനം പമുദോ, തരുണപീതി, തതോ **പമുദാ.** “പാമോജ്ജം പീതത്ഥായാ”തിആദീസു തരുണപീതി “പാമോജ്ജ”ന്തി വുച്ചതി, ഇധ പന പകട്ഠോ മുദോ **പമുദോ** പാമോജ്ജന്തി അധിപ്പേതം, തഞ്ച സോമനസ്സരഹിതം നത്ഥീതി അവിനാഭാവിതായ **“ബലവതരം പീതിസോമനസ്സ”**ന്തി വുത്തം. ഝാനസ്സ ഉജുവിപച്ചനീകതം സന്ധായ **“പഞ്ച നീവരണാനി വിക്ഖമ്ഭേത്വാ”**തി വുത്തം. ഝാനം പന തദേകട്ഠേ സബ്ബേപി കിലേസേ, സബ്ബേപി അകുസലേ ധമ്മേ വിക്ഖമ്ഭേതിയേവ, **അത്തനോ ഓകാസം ഗഹേത്വാ തിട്ഠതി** പടിപക്ഖധമ്മേഹി അനഭിഭവനീയതോ. **തസ്മാ**തി ഓകാസഗ്ഗഹണതോ, ലദ്ധോകാസതായാതി അത്ഥോ. മഗ്ഗഫലസുഖാധിഗമായ ഓകാസഭാവതോ വാ **ഓകാസോ,** അസ്സ അധിഗമോ **ഓകാസാധിഗമോ.** പുരിമപക്ഖേ പന ഓകാസം അവസരം അധിഗച്ഛതി ഏതേനാതി **ഓകാസാധിഗമോ.**

രൂപസഭാവതായ , ഏകന്തരൂപാധീനവുത്തിതായ, സവിപ്ഫാരികതായ ച ആനാപാനവിതക്കവിചാരാനം ഥൂലഭാവം അനുജാനന്തോ **“കായവചീസങ്ഖാരാ താവ ഓളാരികാ ഹോന്തൂ”**തി ആഹ. തബ്ബിധുരതായ പന ഏകച്ചാനം വേദനാസഞ്ഞാനം ഥൂലതം അനനുജാനന്തോ **“ചിത്തസങ്ഖാരാ കഥം**

ഓളാരികാ"തി ആഹ. ഇതരോ "അപ്പഹീനത്താ"തി കാരണം വത്വാ **"കായസങ്ഖാരാ ഹീ"**തിആദിനാ തമത്ഥം വിവരതി. **തേതി** ചിത്തസങ്ഖാരാ. അപ്പഹീനാ സങ്ഖാരാ ലബ്ഭമാനസങ്ഖാരനിമിത്തതായ "ഓളാരികാ"തി വത്തും അരഹന്തി, പഹീനാ പന തദഭാവതോ "സുഖുമാ"തി ആഹ **"പഹീനേ ഉപാദായ അപ്പഹീനത്താ ഓളാരികാ നാമ ജാതാ"**തി. പാളിയം "കായസങ്ഖാരാനം പടിപ്പസ്സദ്ധിയാ"തി വുത്തത്താ **"സുഖന്തി ചതുത്ഥജ്ഝാനികഫലസമാപത്തിസുഖ"**ന്തി വുത്തം. "ചിത്തസങ്ഖാരാനം പടിപ്പസ്സദ്ധിയാ"തി പന വുത്തത്താ **"നിരോധാ വുട്ഠഹന്തസ്സാ"**തി വുത്തം. വചീസങ്ഖാരപടിപ്പസ്സദ്ധി കായസങ്ഖാരപടിപ്പസ്സദ്ധിയാവ സിദ്ധാതി വേദിതബ്ബാ. തേനേവാഹ **"ദുതിയ...പേ॰... വിസും ന വുത്താനീ"**തി. പാളിയം പന അത്ഥതോ സിദ്ധാപി സുപാകടഭാവേന വിഭാവേതും സരൂപതോ ഗണ്ഹാതി. ന ഹി അരിയവിനയേ അത്ഥാപത്തിവിഭാവനാ അഭിധമ്മദേസനായ പകതീതി. യഥാ നീവരണവിക്ഖമ്ഭനഞ്ച പഠമസ്സ ഝാനസ്സ അധിഗമായ ഉപായോ, ഏവം സുഖദുക്ഖവിക്ഖമ്ഭനം ചതുത്ഥസ്സ ഝാനസ്സ അധിഗമായ ഉപായോതി **"ചതുത്ഥജ്ഝാനം സുഖം ദുക്ഖം വിക്ഖമ്ഭേത്വാ"**തി വുത്തം. സേസം ഹേട്ഠാ വുത്തനയമേവ.

അവിജ്ജാരാഗാദീഹി സഹ വജ്ജേഹീതി **സാവജ്ജം,** അകുസലം, തദഭാവതോ **അനവജ്ജം** കുസലം. അത്തനോ ഹിതസുഖം ആകങ്ഖന്തേന സേവനീയതോ **സേവിതബ്ബം,** കുസലം, തബ്ബിപരിയായതോ **ന സേവിതബ്ബം,** അകുസലം. ലാമകഭാവേന **ഹീനം,** അകുസലം, സേട്ഠഭാവേന **പണീതം,** കുസലന്തി **സാവജ്ജദുകാദയോ** തയോപി ദുകാ യഥാരഹം **ഏതേസം** കുസലാകുസലകമ്മപഥാനം **വസേനേവ വേദിതബ്ബാ. സബ്ബ**ന്തി യഥാവുത്തം സബ്ബം ചതൂഹി ദുകേഹി സങ്ഗഹിതം ധമ്മജാതം. യഥാരഹം കണ്ഹഞ്ച സുക്കഞ്ച പടിദ്വന്ദിഭാവതോ, സപ്പടിഭാഗഞ്ച അപ്പടിഭാഗഞ്ച അദ്വയഭാവതോ. **വട്ടപടിച്ഛാദികാ അവിജ്ജാ പഹീയതി** ചതുന്നം അരിയസച്ചാനം സമ്മദേവ പടിവിജ്ഝനതോ. തതോ ഏവ **അരഹത്തമഗ്ഗവിജ്ജാ ഉപ്പജ്ജതി. സുഖ**ന്തി ഏവം കമ്മപഥമുഖേന തേഭൂമകധമ്മേ സമ്മസിത്വാ വിപസ്സനം ഉസ്സുക്കാപേത്വാ മഗ്ഗപടിപാടിയാ അരഹത്തേ പതിട്ഠഹന്തസ്സ യം അരഹത്തമഗ്ഗസുഖഞ്ചേവ അരഹത്തഫലസുഖഞ്ച, തം ഇധ "സുഖ"ന്തി അധിപ്പേതം. **അന്തോഗധാ ഏവ** നാനന്തരിയഭാവതോ.

അട്ഠതിംസാരമ്മണവസേനാതി പാളിയം ആഗതാനം അട്ഠതിംസായ കമ്മട്ഠാനാനം വസേന. **വിത്ഥാരേത്വാ കഥേതബ്ബാ** പഠമജ്ഝാനാദിവസേന ആഗതത്താതി അധിപ്പായോ. **"കഥ"**ന്തിആദിനാ തമേവ വിത്ഥാരേത്വാ കഥനം നയതോ ദസ്സേതി. **"ചതുവീസതിയാ ഠാനേസൂ"**തിആദീസു യം വത്തബ്ബം, തം **മഹാപരിനിബ്ബാനവണ്ണനായം** (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൨൦൭) വുത്തമേവ. **"നിരോധസമാപത്തിം പാപേത്വാ"**തി ഇമിനാ അരൂപജ്ഝാനാനിപി ഗഹിതാനി ഹോന്തി തേഹി വിനാ നിരോധസമാപത്തിസമാപജ്ജനസ്സ അസമ്ഭവതോ, ചതുത്ഥജ്ഝാനസഭാവത്താ ച തേസം. **ദസ ഉപചാരജ്ഝാനാനീതി** ഠപേത്വാ കായഗതാസതിം ആനാപാനഞ്ച അട്ഠ അനുസ്സതിയോ, സഞ്ഞാവവത്ഥാനഞ്ചാതി ദസ ഉപചാരജ്ഝാനാനി. അധിസീലം നാമ സമാധിസംവത്തനിയന്തി തസ്സ ഹേട്ഠിമന്തേന പഠമജ്ഝാനം പരിയോസാനന്തി വുത്തം **"അധിസീലസിക്ഖാ പഠമം ഓകാസാധിഗമം ഭജതീ"**തി. അധിചിത്തം നാമ ചതുത്ഥജ്ഝാനനിട്ഠം തദന്തോഗധത്താ അരൂപജ്ഝാനാനം, തപ്പരിയോസാനത്താ ഫലജ്ഝാനാനന്തി

വുത്തം **“അധിചിത്തസിക്ഖാ ദുതിയ”**ന്തി. മത്ഥകപ്പത്താ അധിപഞ്ഞാസിക്ഖാ നാമ അഗ്ഗമഗ്ഗവിജ്ജാതി ആഹ **“അധിപഞ്ഞാസിക്ഖാ തതിയ”**ന്തി. സിക്ഖത്തയവസേന തയോ ഓകാസാധിഗമേ നീഹരന്തേന യഥാരഹം തംതംസുത്തവസേനപി നീഹരിതബ്ബന്തി ദസ്സേന്തോ **“സാമഞ്ഞഫലേപീ”**തിആദിമാഹ.

യദഗ്ഗേന ച തിസ്സോ സിക്ഖാ യഥാക്കമം തയോ ഓകാസാധിഗമേ ഭജന്തി, തദഗ്ഗേന തപ്പധാനത്താ യഥാക്കമം തീണി പിടകാനി തേ ഭജന്തീതി ദസ്സേതും **“തീസു പനാ”**തിആദി വുത്തം. **തീണി പിടകാനി വിഭജിത്വാ**തി തിണ്ണം ഓകാസാധിഗമാനം വസേന യഥാനുപുബ്ബം തീണി പിടകാനി വിത്ഥാരേത്വാ **കഥേതും ലഭിസ്സാമാ**തി. **സമോധാനേത്വാ**തി സമായോജേത്വാ തത്ഥ വുത്തമത്ഥം ഇമസ്സ സുത്തസ്സ അത്ഥഭാവേന സമാനേത്വാ. **ദുക്കഥിതന്തി** അസമ്ബന്ധകഥനേന, അതിപപഞ്ചകഥനേന വാ ദുട്ഠു കഥിതന്തി **ന സക്കാ വത്തും** തഥാകഥനസ്സേവ സുകഥനഭാവതോതി ആഹ **“തേപിടകം...പേ॰... സുകഥിതം ഹോതീ”**തി.

ചതുസതിപട്ഠാനവണ്ണനാ

൨൭൯. ന കേവലം അഭിധമ്മപരിയായേനേവ കുസലട്ഠോ ഗഹേതബ്ബോ, അഥ ഖോ ബാഹിതികപരിയായേന പീതി ആഹ **“ഫലകുസലസ്സ ചാ”**തി. **ഖേമട്ഠേനാ**തി ചതൂഹിപി യോഗേഹി അനുപദ്ദവഭാവേന . **സമ്മാ സമാഹിതോ**തി സമഥവസേന ചേവ വിപസ്സനാവസേന ച സുട്ഠു സമാഹിതോ. **ഏകഗ്ഗചിത്തോ**തി വിക്ഖേപസ്സ ദൂരസമുസ്സാരിതത്താ ഏകഗ്ഗതം അവിക്ഖേപം പത്തചിത്തോ. **അത്തനോ കായതോ**തി അജ്ഝത്തം കായേ കായാനുപസ്സനാവസേന സമ്മാ സമാഹിതചിത്തോ സമാനോ ‘‘സമാഹിതോ യഥാഭൂതം പജാനാതി പസ്സതീ’’തി (സം॰ നി॰ ൩.൫; ൫.൧൦൭൧, ൧൦൭൨; നേത്തി॰ ൪൦; മി॰ പ॰ ൧.൧൪) വചനതോ. തത്ഥ ഞാണദസ്സനം നിബ്ബത്തേന്തോ തതോ ബഹിദ്ധാ പരസ്സ കായേപി ഞാണദസ്സനം നിബ്ബത്തേതി. തേനാഹ **“പരസ്സ കായാഭിമുഖം ഞാണം പേസേതീ”**തി. **സമ്മാ വിപ്പസീദതീ**തി സമ്മാ സമാധാനപച്ചയേന അഭിപ്പസാദേന ഞാണൂപസഞ്ഹിതേന അജ്ഝത്തം കായം ഓകപ്പേതി. **സബ്ബത്ഥാ**തി സബ്ബട്ഠാനേസു. സതി കഥിതാതി യോജനാ. **ലോകിയലോകുത്തരമിസ്സകാ കഥിതാ** അനുപസ്സനാഞാണദസ്സനാനം തദുഭയസാധാരണഭാവതോ.

സത്തസമാധിപരിക്ഖാരവണ്ണനാ

൨൮൦. ഏത്ഥാതി ഇമിസ്സാ കഥായ. ഝാനക്ഖസ്സ വീരിയചക്കസ്സ അരിയമഗ്ഗരഥസ്സ സീലം വിഭൂസനഭാവേന വുത്തന്തി ആഹ **“അലങ്കാരോ പരിക്ഖാരോ നാമാ”**തി. **സത്തഹി നഗരപരിക്ഖാരേഹീ**തി നഗരം പരിവാരേത്വാ രക്ഖണകേഹി കതപരിക്ഖേപോ, പരിഖാ, ഉദ്ദാപോ, പാകാരോ, ഏസികാ, പലിഘാ, പാകാരപക്ഖണ്ഡിലന്തി ഇമേഹി സത്തഹി നഗരപരിക്ഖാരേഹി. സമ്ഭരീയതി ഫലം ഏതേനാതി **സമ്ഭാരോ,** കാരണം. ഭേസജ്ജഞ്ഹി ബ്യാധിവൂപസമനേന ജീവിതസ്സ കാരണം. **പരിവാരപരിക്ഖാരവസേനാ**തി പരിവാരസങ്ഖാതപരിക്ഖാരവസേന. പരിക്ഖാരോ ഹി സമ്മാദിട്ഠിയാദയോ മഗ്ഗധമ്മാ സമ്മാസമാധിസ്സ സഹജാതാദിപച്ചയഭാവേന പരികരണതോ അഭിസങ്ഖരണതോ. ഉപേച്ച നിസ്സീയതീതി **ഉപനിസാ,** സഹ ഉപനിസായാതി **സഉപനിസോ**തി ആഹ **“സഉപനിസ്സയോ”**തി, സഹകാരീകാരണഭൂതോ

ധമ്മസമൂഹോ ഇധ "ഉപനിസ്സയോ"തി അധിപ്പേതോ. സമ്മാ പസത്ഥാ സുന്ദരാ ദിട്ഠി ഏതസ്സാതി സമ്മാദിട്ഠി, പുഗ്ഗലോ, തസ്സ **സമ്മാദിട്ഠിസ്സ.** സോ പന യസ്മാ പതിട്ഠിതസമ്മാദിട്ഠികോ, തസ്മാ വുത്തം **"സമ്മാദിട്ഠിയം ഠിതസ്സാ"**തി. **സമ്മാസങ്കപ്പോ പഹോതീ**തി മഗ്ഗസമ്മാദിട്ഠിയാ ദുക്ഖാദീസു പരിജാനനാദികിച്ചം സാധേന്തിയാ കാമവിതക്കാദികേ സമുഗ്ഘാടേന്തോ സമ്മാസങ്കപ്പോ യഥാ അത്തനോ കിച്ചസാധനേ പഹോതി, തഥാ പവത്തിം പനസ്സ ദസ്സേന്തോ ആഹ **"സമ്മാസങ്കപ്പോ പവത്തതീ"**തി. **ഏസ നയോ സബ്ബപദേസൂ**തി "സമ്മാസങ്കപ്പസ്സ സമ്മാവാചാ പഹോതീ"തിആദീസു സേസപദേസു യഥാവുത്തമത്ഥം അതിദിസതി.

ഏത്ഥ ച യസ്മാ നിബ്ബാനാധിഗമായ പടിപന്നസ്സ യോഗിനോ ബഹൂപകാരാ സമ്മാദിട്ഠി. തഥാ ഹി സാ "പഞ്ഞാപജ്ജോതോ, പഞ്ഞാസത്ഥ"ന്തി ച വുത്താ. തായ ഹി സോ അവിജ്ജന്ധകാരം വിധമിത്വാ കിലേസചോരേ ഘാതേന്തോ ഖേമേന നിബ്ബാനം പാപുണാതി, തസ്മാ അരിയമഗ്ഗകഥായം സമ്മാദിട്ഠി ആദിതോ ഗയ്ഹതി, ഇധ പന പുഗ്ഗലാധിട്ഠാനദേസനായ "സമ്മാദിട്ഠിസ്സാ"തി വുത്തം. യസ്മാ പന സമ്മാദിട്ഠിപുഗ്ഗലോ നേക്ഖമ്മസങ്കപ്പാദിവസേന സമ്മദേവ സങ്കപ്പേതി, ന മിച്ഛാകാമസങ്കപ്പാദിവസേന, തസ്മാ സമ്മാദിട്ഠിസ്സ സമ്മാസങ്കപ്പോ പഹോതി. യസ്മാ ച സമ്മാസങ്കപ്പോ സമ്മാവാചായ ഉപകാരകോ. യഥാഹ "പുബ്ബേ ഖോ ഗഹപതി വിതക്കേത്വാ വിചാരേത്വാ പച്ഛാ വാചം ഭിന്ദതീ"തി, (സം॰ നി॰ ൫.൩൪൮) തസ്മാ സമ്മാസങ്കപ്പസ്സ സമ്മാവാചാ പഹോതി. യസ്മാ പന "ഇദഞ്ചിദഞ്ച കരിസ്സാമാ"തി ഹി പഠമം വാചായ സംവിദഹിത്വാ യേഭുയ്യേന തേ തേ കമ്മന്താ സമ്മാ പയോജീയന്തി, തസ്മാ വാചാ കായകമ്മസ്സ ഉപകാരികാതി സമ്മാവാചസ്സ സമ്മാകമ്മന്തോ പഹോതി. യസ്മാ പന ചതുബ്ബിധം വചീദുച്ചരിതം, തിവിധഞ്ച കായദുച്ചരിതം പഹായ ഉഭയം സുചരിതം പൂരേന്തസ്സേവ ആജീവട്ഠമകസീലം പൂരതി, ന ഇതരസ്സ , തസ്മാ സമ്മാവാചസ്സ സമ്മാകമ്മന്തസ്സ ച സമ്മാആജീവോ പഹോതി. വിസുദ്ധിദിട്ഠിസമുദാഗതസമ്മാആജീവസ്സ യോനിസോ പധാനസ്സ സമ്ഭവതോ സമ്മാആജീവസ്സ സമ്മാവായാമോ പഹോതി. യോനിസോ പദഹന്തസ്സ കായാദീസു ചതൂസു വത്ഥൂസു സതി സൂപട്ഠിതാ ഹോതീതി സമ്മാവായാമസ്സ സമ്മാസതി പഹോതി. യസ്മാ ഏവം സൂപട്ഠിതാ സതി സമാധിസ്സ ഉപകാരാനുപകാരാനം ധമ്മാനം ഗതിയോ സമന്നേസിത്വാ പഹോതി ഏകത്താരമ്മണേ ചിത്തം സമാധാതും, തസ്മാ സമ്മാസതിസ്സ സമ്മാസമാധി പഹോതീതി. അയഞ്ച നയോ പുബ്ബഭാഗേ നാനാക്ഖണികാനം സമ്മാദിട്ഠിആദീനം വസേന വുത്തോ, മഗ്ഗക്ഖണേ പന സമ്മാദിട്ഠിആദീനം തസ്സ തസ്സ സഹജാതാദിവസേന വുത്തോ "സമ്മാദിട്ഠിസ്സ സമ്മാസങ്കപ്പോ പഹോതീ"തിആദീനം പദാനമത്ഥോ യുത്തോ, അയമേവ ച ഇധാധിപ്പേതോ. തേനാഹ **"അയം പനത്ഥോ"**തിആദി.

മഗ്ഗഞാണേതി മഗ്ഗപരിയാപന്നഞാണേ **ഠിതസ്സ** തംസമങ്ഗിനോ. മഗ്ഗപഞ്ഞാ ഹി ചതുന്നം സച്ചാനം സമ്മാദസ്സനട്ഠേന "മഗ്ഗസമ്മാദിട്ഠീ"തി വുത്താ, സാ ഏവ നേസം യാഥാവതോ ജാനനതോ പടിവിജ്ഝനതോ ഇധ "മഗ്ഗഞാണ"ന്തിപി വുത്താ. **മഗ്ഗവിമുത്തീ**തി മഗ്ഗേന കിലേസാനം വിമുച്ചനം സമുച്ഛേദപ്പഹാനമേവ. ഫലസമ്മാദിട്ഠി ഏവ "ഫലസമ്മാഞാണ"ന്തി പരിയായേന വുത്തം, പരിയായവചനഞ്ച വുത്തനയാനുസാരേന വേദിതബ്ബം. **ഫലവിമുത്തി** പന പടിപ്പസ്സദ്ധിപ്പഹാനം ദട്ഠബ്ബം.

അമതസ്സ ദ്വാരാതി അരിയമഗ്ഗമാഹ. സോ പന വിനാ ച ആചരിയമുട്ഠിനാ അനന്തരം അബാഹിരം കരിത്വാ യാവദേവ മനുസ്സേഹി സുപ്പകാസിതത്താ **വിവടോ. ധമ്മവിനീതാ**തി അരിയധമ്മേ വിനീതാ. സോ പനേത്ഥ കിലേസാനം സമുച്ഛേദവിനയവസേന വേദിതബ്ബോതി ആഹ **"സമ്മാനിയ്യാനേന നിയ്യാതാ"**തി.

അത്ഥീതി പുഥുത്ഥവിസയം നിപാതപദം "അത്ഥി ഇമസ്മിം കായേ കേസാ"തിആദീസു (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൭൭; മ॰ നി॰ ൧.൧൧൦; ൩.൧൫൪; സം॰ നി॰ ൪.൧൨൭; അ॰ നി॰ ൬.൨൯; ൧൦.൬൦; വിഭ॰ ൩൫൬; ഖു॰ പാ॰ ൨.൧.ദ്വത്തിംസആകാര; നേത്തി॰ ൪൭) വിയാതി ആഹ **"അനാഗാമിനോ ച അത്ഥീ"**തി. തേനേവാഹ "അത്ഥി ചേവേത്ഥ സകദാഗാമിനോ"തി. ബഹിദ്ധാ സംയോജനപച്ചയോ നിബ്ബത്തിഹേതുഭൂതോ പുഞ്ഞഭാഗോ ഏതിസ്സാ അത്ഥീതി പുഞ്ഞഭാഗാ, അതിസയവിസിട്ഠോ ചേത്ഥ അത്ഥിഅത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. **ഓത്തപ്പമാനോ**തി ഉത്തസന്തോ ഭായന്തോ. **ന പന നത്ഥി,** അത്ഥി ഏവാതി ദീപേതി.

൨൮൧. **അസ്സാ**തി വേസ്സവണസ്സ. **ലദ്ധി പന ന അത്ഥി** പടിവിദ്ധസച്ചത്താ. **"അഭിസമയേ വിസേസോ നത്ഥീ"**തി ഏതേന സബ്ബേപി സബ്ബഞ്ഞുഗുണാ സബ്ബബുദ്ധാനം സദിസാ ഏവാതി ദസ്സേതി.

൨൮൨. കാരണസ്സ ഏകരൂപത്താ **ഇമാനി പന പദാനീ**തി ന കേവലം "തയിദം ബ്രഹ്മചരിയ"ന്തിആദീനി പദാനി, അഥ ഖോ "ഇമമത്ഥം ജനവസഭോ യക്ഖോ"തിആദീനി പദാനി പീതി.

ജനവസഭസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ.

൬. മഹാഗോവിന്ദസുത്തവണ്ണനാ

൨൯൬. പഞ്ചകുണ്ഡലികോതി വിസ്സട്ഠപഞ്ചവേണികോ. **ചതുമഗ്ഗട്ഠാനേസൂ**തി ചതുന്നം മഗ്ഗാനം വിനിവിജ്ഝിത്വാ ഗതട്ഠാനേസു. തത്ഥ ഹി കതാ സാലാദയോ ചതൂഹി ദിസാഹി ആഗതമനുസ്സാനം ഉപഭോഗക്ഖമാ ഹോന്തി. **"ഏവരൂപാനീ"**തി ഇമിനാ രുക്ഖമൂലസോധനാദീനി ചേവ യഥാസത്തി അന്നദാനാദീനി ച പുഞ്ഞാനി സങ്ഗണ്ഹാതി. "സുവണ്ണക്ഖന്ധസദിസോ അത്തഭാവോ ഇട്ഠോ കന്തോ മനാപോ അഹോസീ"തി പാഠോ. **സകടസഹസ്സമത്ത**ന്തി വാഹസഹസ്സമത്തം, **വാഹോ** പന വീസതി ഖാരീ, **ഖാരീ** സോളസദോണമത്താ, **ദോണം** സോളസ നാളിയോ വേദിതബ്ബാ. **കുമ്ഭം** ദസമ്ബണാനി. "സഹസ്സനാളിയോ"തി കേചി. **രത്തസുവണ്ണകണ്ണിക**ന്തി രത്തസുവണ്ണമയം വടംസകം.

യസ്മാ മജ്ഝിമയാമേ ഏവ ദേവതാ സത്ഥാരം ഉപസങ്കമിതും അവസരം ലഭന്തി, തസ്മാ **"ഏകകോട്ഠാസം അതീതായാ"**തി വുത്തം. **അതിക്കന്തവണ്ണോ**തി അതിവിയ കമനീയരൂപോ, **കേവലകപ്പ**ന്തി വാ മനം ഊനം അവസേസം, ഈസകം അസമത്തന്തി അത്ഥോ ഭഗവതോ ഹി സമീപട്ഠാനം മുഞ്ചിത്വാ സബ്ബോ ഗിജ്ഝകൂടവിഹാരോ തേന ഓഭാസിതോ. തേനാഹ **"ചന്ദിമാ വിയാ"**തിആദി.

ദേവസഭാവണ്ണനാ

൨൯൮. രതനമത്തകണ്ണികരുക്ഖനിസ്സന്ദേനാതി രതനപ്പമാണരുക്ഖമയകൂടദാനപുഞ്ഞനിസ്സന്ദേന, തസ്സ വാ പുഞ്ഞസ്സ നിസ്സന്ദഫലഭാവേന. **നിബ്ബത്തസഭായ**ന്തി സമുട്ഠിതഉപട്ഠാനസാലായം. **മണിമയാ**തി പദുമരാഗാദിമണിമയാ. **ആണിയോ**തി ഥമ്ഭതുലാസങ്ഘാടകാദീസു വാളരൂപാദിസങ്ഘാടനകആണിയോ.

ഗന്ധബ്ബരാജാതി ഗന്ധബ്ബകായികാനം ദേവതാനം രാജാ. യേ താവതിംസാനം ആസന്നവാസിനോ ചാതുമഹാരാജികാ ദേവാ, തേ പുരതോ കരോന്തോ **"ദ്വീസു ദേവലോകേസു ദേവതാ പുരതോ കത്വാ നിസിന്നോ"**തി വുത്തോ. സേസേസുപി തീസു ഠാനേസു ഏസേവ നയോ.

നാഗരാജാതി നാഗാനം അധിപതി, ന പന സയം നാഗജാതികോ.

ആസതി നിസീദതി ഏത്ഥാതി **ആസനം,** നിസജ്ജട്ഠാനന്തി ആഹ **"നിസീദിതും ഓകാസോ"**തി. **"ഏത്ഥാ"**തി പദം നിപാതമത്തം, **ഏത്ഥാ**തി വാ ഏതസ്മിം പാഠേ. അത്ഥുദ്ധാരനയേന വത്തബ്ബം **പുബ്ബേ വുത്തം ചതുബ്ബിധമേവ.** താവതിംസാ, ഏകച്ചേ ച ചാതുമഹാരാജികാ യഥാലദ്ധായ സമ്പത്തിയാ ഥാവരഭാവായ, ആയതിം സോധനായ ച പഞ്ച സീലാനി രക്ഖന്തി, തേ തസ്സ വിസോധനത്ഥം പവാരണാസങ്ഗഹം കരോന്തി. തേന വുത്തം **"മഹാപവാരണായാ"**തിആദി.

വസ്സസഹസ്സന്തി മനുസ്സഗണനായ വസ്സസഹസ്സം.

പന്നപലാസോതി പതിതപത്തോ. **ഖാരകജാതോ**തി ജാതഖുദ്ദകമകുളോ. യേ ഹി നീലപത്തകാ അതിവിയ ഖുദ്ദകാ മകുളാ, തേ "ഖാരകാ"തി വുച്ചന്തി. **ജാലകജാതോ**തി തേഹിയേവ ഖുദ്ദകമകുളേഹി ജാതജാലകോ സബ്ബസോ ജാലോ വിയ ജാതോ. കേചി പന **"ജാലകജാതോ**തി ഏകജാലോ വിയ ജാതോ"തി അത്ഥം വദന്തി. പാരിഛത്തകോ കിര ഖാരകഗ്ഗഹണകാലേ സബ്ബത്ഥകമേവ പല്ലവികോ ഹോതി, തേ ചസ്സ പല്ലവാ പഭസ്സരപവാളവണ്ണസമുജ്ജലാ ഹോന്തി, തേന സോ സബ്ബസോ സമുജ്ജലന്തോ തിട്ഠതി. **കുടുമലകജാതോ**തി സഞ്ജാതമഹാമകുളോ. **കോരകജാതോ**തി സഞ്ജാതസൂചിഭേദോ സമ്പതി വികസമാനാവത്ഥോ. **സബ്ബപാലിഫുല്ലോ**തി സബ്ബസോ ഫുല്ലിതവികസിതോ.

കന്തനകവാതോതി ദേവാനം പുഞ്ഞകമ്മപച്ചയാ പുപ്ഫാനം ഛിന്ദനകവാതോ. **കന്തതീ**തി ഛിന്ദതി. **സമ്പടിച്ഛനകവാതോ**തി ഛിന്നാനം ഛിന്നാനം പുപ്ഫാനം സമ്പടിഗ്ഗണ്ഹനകവാതോ . **നച്ചന്തോ**തി നാനാവിധഭത്തിം സന്നിവേസവസേന നച്ചനം കരോന്തോ. **അഞ്ഞതരദേവതാന**ന്തി നാമഗോത്തവസേന അപ്പഞ്ഞാതദേവതാനം.

രേണുവട്ടീതി രേണുസങ്ഘാതോ. **കണ്ണികം ആഹച്ചാ**തി സുധമ്മായ കൂടം ആഹന്ത്വാ.

അട്ഠ ദിവസേതി പഞ്ചമിയാ സദ്ധിം പക്ഖേ ചത്താരോ ദിവസേ സന്ധായ വുത്തം. യഥാവുത്തേസു അട്ഠസു ദിവസേസു ധമ്മസ്സവനം നിബദ്ധം തദാ പവത്തതീതി തതോ അഞ്ഞദാ കാരിതം സന്ധായാഹ **"അകാലധമ്മസ്സവനം കാരിത"**ന്തി. ചേതിയേ ഛത്തസ്സ ഹേട്ഠാ കാതബ്ബവേദികാ **ഛത്തവേദികാ.** ചേതിയം പരിക്ഖിപിത്വാ പദക്ഖിണകരണട്ഠാനം അന്തോകത്വാ കാതബ്ബവേദികാ **പുടവേദികാ.** ചേതിയസ്സ കുച്ഛിം പരിക്ഖിപിത്വാ തം സമ്ബന്ധമേവ കത്വാ കാതബ്ബവേദികാ **കുച്ഛിവേദികാ.** സീഹരൂപപാദകം ആസനം **സീഹാസനം.** ഉഭോസു പസ്സേസു സീഹരൂപയുത്തം സോപാനം **സീഹസോപാനം.**

അത്തമനാ ഹോന്തി അനിയാമനകഭാവതോ. തേനേവാഹ **"മഹാപുഞ്ഞേ പുരക്ഖത്വാ"**തിആദി. **പവാരണാസങ്ഗഹത്ഥായ സന്നിപതിതാതി വേദിതബ്ബാ** "തദഹുപോസഥേ പന്നരസേ പവാരണായ പുണ്ണായ പുണ്ണമായ രത്തിയാ"തി (ദീ॰ നി॰ ൨.൨൪൨) വചനതോ.

൨൪൭. നവഹി കാരണേഹീതി "ഇതിപി സോ ഭഗവാ അരഹ"ന്തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൧.൧൫൭, ൨൫൫) വുത്തേഹി അരഹത്താദീഹി നവഹി ബുദ്ധാനുഭാവദീപനേഹി കാരണേഹി. **ധമ്മസ്സ ചാ**തി ഏത്ഥ ച-സദ്ദോ അവുത്തസമുച്ചയത്ഥോതി തേന സമ്പിണ്ഡിതമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"ഉജുപ്പടിപന്നതാദിഭേദം സങ്ഘസ്സ ച സുപ്പടിപത്തി"**ന്തി ആഹ.

അട്ഠയഥാഭുച്ചവണ്ണനാ

൨൪൮. യഥാ അനന്തമേവ ആനഞ്ചം, ഭിസക്കമേവ ഭേസജ്ജം , ഏവം യഥാഭൂതാ ഏവ **യഥാഭുച്ചാ**തി പാളിയം വുത്തന്തി ആഹ **"യഥാഭുച്ചേതി യഥാഭൂതേ"**തി. വണ്ണേതബ്ബതോ കിത്തേതബ്ബതോ **വണ്ണാ,** ഗുണാ. **കഥം പടിപന്നോ**തി ഹേതുഅവത്ഥായം, ഫലഅവത്ഥായം, സത്താനം ഉപകാരാ

വത്ഥായന്തി തീസുപി അവത്ഥാസു ലോകനാഥസ്സ ബഹുജനഹിതായ പടിപത്തിയാ കഥേതുകമ്യതാപുച്ഛാ. തഥാ ഹി നം ആദിതോ പട്ഠായ യാവ പരിയോസാനാ സങ്ഖേപേനേവ ദസ്സേന്തോ **"ദീപങ്കരപാദമൂലേ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **അഭിനീഹരമാനോ**തി അഭിനീഹാരം കരോന്തോ. യം പനേത്ഥ മഹാഭിനീഹാരേ, പാരമീസു ച വത്തബ്ബം, തം **ബ്രഹ്മജാലടീകായം** (ദീ॰ നി॰ ടീ॰ ൧.൭) വുത്തം ഏവാതി തത്ഥ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബം.

"ഖന്തിവാദിതാപസകാലേ"തിആദി (ജാ॰ ൧.ഖന്തീവാദീജാതക) ഹേതുഅവത്ഥായമേവ അനഞ്ഞസാധാരണായ സുദുക്കരായ ബഹുജനഹിതായ പടിപത്തിയാ വിഭാവനം. യഥാധിപ്പേതം ഹിതസുഖം യായ കിരിയായ വിനാ ന ഇജ്ഝതി, സാപി തദത്ഥാ ഏവാതി ദസ്സേതും **"തുസിതപുരേ യാവതായുകം തിട്ഠന്തോപീ"**തിആദി വുത്തം.

ധമ്മചക്കപ്പവത്തനാദി (സം॰ നി॰ ൫.൧൦൮൧; മഹാവ॰ ൧൩; പടി॰ മ॰ ൨.൩൦) പന നിബ്ബത്തിതാ ബഹുജനഹിതായ പടിപത്തി. **ആയുസങ്ഖാരോസ്സജ്ജനമ്പി** "ഏത്തകം കാലം തിട്ഠാമീ"തി പവത്തിയാ ബഹുജനഹിതായ പടിപത്തി. അനുപാദിസേസായ നിബ്ബാനധാതുയാ പരിനിബ്ബാനവസേന ബഹുജനഹിതായ പടിപത്തി. തേനാഹ **"യാവസ്സാ"**തിആദി. **സേസപദാനീ**തി "ബഹുജനസുഖായാ"തിആദീനി പദാനി. **പച്ഛിമ**ന്തി "അത്ഥായ ഹിതായ സുഖായാ"തി പദത്തയം. **പുരിമസ്സാ**തി തതോ പുരിമസ്സ പദത്തയസ്സ. **അത്ഥോ**തി അത്ഥനിദ്ദേസോ.

യദിപി അതീതേനങ്ഗേന സമന്നാഗതാ സത്ഥാരോ അഹേസും, തേപി പന ബുദ്ധാ ഏവാതി അത്ഥതോ അമ്ഹാകം സത്ഥാ അനഞ്ഞോതി ആഹ **"അതീതേപി ബുദ്ധതോ അഞ്ഞം ന സമനുപസ്സാമാ"**തി. യഥാ ച അതീതേ, ഏവം അനാഗതേ ചാതി അയമത്ഥോ നയതോ ലബ്ഭതീതി കത്വാ വുത്തം **"അനാഗതേപി ന സമനുപസ്സാമാ"**തി. സക്കോ പന ദേവരാജാ തമത്ഥം അത്ഥാപന്നമേവ കത്വാ **"ന പനേതരഹി"** ഇച്ചേവാഹ. **കിം സക്കോ കഥേതീതി വിചാരേത്വാ**തി "നേവ അതീതംസേ സമനുപസ്സമാ'തി വദന്തോ സക്കോ കിം കഥേതീ"തി വിചാരണം സമുട്ഠപേത്വാ. യസ്മാ അതീതേ ബുദ്ധാ അഹേസും, അനാഗതേ ഭവിസ്സന്തീതി നായമത്ഥോ സക്കേന ദേവരാജേന പരിഞ്ഞാതോ, തേ പന ബുദ്ധസാമഞ്ഞേന അമ്ഹാകം ഭഗവതാ സദ്ധിം ഗഹേത്വാ ഏതരഹി അഞ്ഞസ്സ സബ്ബേന സബ്ബം അഭാവതോ തഥാ വുത്തന്തി ദസ്സേതും **"ഏതരഹീ"**തിആദി വുത്തം. **സ്വാക്ഖാതാദീനീ**തി സ്വാക്ഖാതപദാദീനി. **കുസലാദീനീ**തി "ഇദം കുസല"ന്തിആദീനി പദാനി.

ഗങ്ഗായമുനാനം അസമാഗമട്ഠാനേ ഉദകം ഭിന്നവണ്ണം ഹോന്തമ്പി സമാഗമട്ഠാനേ അഭിന്നവണ്ണം ഏവാതി ആഹ **"വണ്ണേനപി സംസന്ദതി സമേതീ"**തി. തത്ഥ കിര ഗങ്ഗോദകസദിസമേവ യമുനോദകം. യഥാ നിബ്ബാനം കേനചി കിലേസേന അനുപക്കിലിട്ഠതായ പരിസുദ്ധം, ഏവം നിബ്ബാനഗാമിനിപടിപദാപി കേനചി കിലേസേന അനുപക്കിലിട്ഠതായ പരിസുദ്ധാവ ഇച്ഛിതബ്ബാ. തേനാഹ **"ന ഹീ"**തിആദി. യേന പരിസുദ്ധത്ഥേന നിബ്ബാനസ്സ, നിബ്ബാനഗാമിനിയാ പടിപദായ ച ആകാസൂപമതാ, സോ കേനചി അനുപലേപോ, അനുപക്കിലേസോ ചാതി ആഹ **"ആകാസമ്പി അലഗ്ഗം പരിസുദ്ധ"**ന്തി. ഇദാനി തമത്ഥം നിദസ്സനേന വിഭൂതം കത്വാ ദസ്സേതും

“ചന്ദിമസൂരിയാന”ന്തിആദി വുത്തം. **സംസന്ദതി** യുജ്ജതി പടിപജ്ജിതബ്ബതാപടിപജ്ജനേഹി അഞ്ഞമഞ്ഞാനുച്ഛവികതായ.

പടിപദായ ഠിതാനന്തി പടിപദം മഗ്ഗപടിപത്തിം പടിപജ്ജമാനാനം. **വുസിതവത**ന്തി ബ്രഹ്മചരിയവാസം വുസിതവന്താനം ഏതേസം. **ലദ്ധസഹായോ**തി ഏതാസം പടിപദാനം വസേന ലദ്ധസഹായോ. **തത്ഥ തത്ഥ** സാവകേഹി സദ്ധിം കാതബ്ബകിച്ചേ. **ഇദം പന** “അദുതിയോ”തിആദി സുത്തന്തരേ ആഗതവചനം അഞ്ഞേഹി **അസദിസട്ഠേന വുത്തം,** ന യഥാവുത്തസഹായാഭാവതോ. **അപനുജ്ജാ**തി അപനീയ വിവജ്ജേത്വാ. **“അപനുജ്ജാ”**തി ച അന്തോഗധാവധാരണം ഇദം വചനം ഏകന്തികത്താ തസ്സ അപനോദസ്സാതി വുത്തം **“അപനുജ്ജേവാ”**തി.

ലബ്ഭതീതി **ലാഭോ,** സോ പന ഉക്കംസഗതിവിജാനനേന സാതിസയോ, വിപുലോ ഏവ ച ഇധാധിപ്പേതോതി ആഹ **“മഹാലാഭോ ഉപ്പന്നോ”**തി. **ഉസ്സന്നപുഞ്ഞനിസ്സന്ദസമുപ്പന്നോ**തി യഥാവുത്തകാലം സമ്ഭതസുവിപുലഉളാരതരപുഞ്ഞാഭിസന്ദതോ നിബ്ബത്തോ.“ഇമേ നിബ്ബത്താ, ഇതോ പരം മയ്ഹം ഓകാസോ നത്ഥീ”തി ഉസ്സാഹജാതോ വിയ ഉപരൂപരി വഡ്ഢമാനോ ഉദപാദി. സബ്ബദിസാസു ഹി യമകമഹാമേഘോ ഉട്ഠഹിത്വാ മഹാമേഘം വിയ സബ്ബപാരമിയോ “ഏകസ്മിം അത്തഭാവേ വിപാകം ദസ്സാമാ”തി സമ്പിണ്ഡിതാ വിയ ഭഗവതോ ഇദം ലാഭസക്കാരസിലോകം നിബ്ബത്തയിംസു, തതോ അന്നപാനവത്ഥയാനമാലാഗന്ധവിലേപനാദിഹത്ഥാ ഖത്തിയബ്രാഹ്മണാദയോ ഉപഗന്ത്വാ “കഹം ബുദ്ധോ, കഹം ഭഗവാ, കഹം ദേവദേവോ, കഹം നരാസഭോ, കഹം പുരിസസീഹോ”തി ഭഗവന്തം പരിയേസന്തി, സകടസതേഹിപി പച്ചയേ ആഹരിത്വാ ഓകാസം അലഭമാനാ സമന്താ ഗാവുതപ്പമാണമ്പി സകടധുരേന സകടധുരം ആഹച്ച തിട്ഠന്തി ചേവ അനുബന്ധന്തി ച അന്ധകവിന്ദബ്രാഹ്മണാദയോ വിയ. സബ്ബം ഖന്ധകേ, തേസു തേസു ച സുത്തേസു ആഗതനയേന വേദിതബ്ബം. തേനാഹ **“ലാഭസക്കാരോ മഹോഘോ വിയാ”**തിആദി.

പടിപാടിഭത്തന്തി ബഹൂസു “ദാനം ദസ്സാമാ”തി ആഹടപടിപാടികായ ഉട്ഠിതേസു അനുപടിപാടിയാ ദാതബ്ബ ഭത്തം.

മത്ഥകം പത്തോ അനഞ്ഞസാധാരണത്താ തസ്സ ദാനസ്സ. **ഉപായം ആചിക്ഖി** നാഗരാനം അസക്കുണേയ്യരൂപേന ദാനം ദാപേതും. സാലകല്യാണിരുക്ഖാ രാജപരിഗ്ഗഹാ അഞ്ഞേഹി അസാധാരണാ, തസ്മാ തേസം പദരേഹി മണ്ഡപോ കാരിതോ, ഹത്ഥിനോ ച രാജഭണ്ഡഭൂതാ നാഗരേഹി ന സക്കാ ലദ്ധുന്തി തേഹി ഛത്തം ധാരാപിതം, തഥാ ഖത്തിയധീതാഹി വേയ്യാവച്ചം കാരിതം. **“പഞ്ച ആസനസതാനീ”**തി ഇദം സാലകല്യാണിമണ്ഡപേ പഞ്ഞത്തേ സന്ധായ വുത്തം, തതോ ബഹി പന ബഹൂനി പഞ്ഞത്താനി അഹേസും . **ചതുജ്ജാതിയഗന്ധം പിസതി** ബുദ്ധപ്പമുഖസ്സ സങ്ഘസ്സ പൂജനത്ഥഞ്ചേവ പത്തസ്സ ഉബ്ബട്ടനത്ഥഞ്ച. **ഉദക**ന്തി പത്തധോവനഉദകം. **അനഗ്ഘാനി അഹേസും** അനഗ്ഘരതനാഭിസങ്ഖതത്താ.

സത്തധാ മുദ്ധാ ഫലിസ്സതി അനാദരകാരണാദിനാ. **കാളം ഓലോകേസ്സാമീ**തി കാളം ഏവം അനുപേക്ഖിസ്സാമി, തസ്സ ഉപ്പജ്ജനകം അനത്ഥം പരിഹരിസ്സാമീതി അത്ഥോ.

കദരിയാതി ഥദ്ധമച്ഛരിനോ പുഞ്ഞകമ്മവിമുഖാ. **ദേവലോകം ന വജന്തി** പുഞ്ഞസ്സ അകതത്താ, മച്ഛരിഭാവേന ച പാപസ്സ പസുതത്താ. **ബാലാ**തി ദുച്ചിന്തിതചിന്തനാദിനാ ബാലലക്ഖണയുത്താ. **നപ്പസംസന്തി ദാനം** പസംസിതുമ്പി ന വിസഹന്തി. **ധീരോ**തി ധീതിസമ്പന്നോ ഉളാരപഞ്ഞോ പരേഹി കതം **ദാനം അനുമോദമാനോപി**, **തേനേവ** ദാനാനുമോദനേനേവ. **സുഖീ പരത്ഥാ**തി പരലോകേ കായികചേതസികസുഖസമങ്ഗീ ഹോതി.

വരരോജോ നാമ തസ്മിം കാലേ ഏകോ ഖത്തിയോ, തസ്സ **വരരോജസ്സ. അനവജ്ജ...പേ॰... ഫലേയ്യ** അഭൂതവാദിഭാവതോതി അധിപ്പായോ. **അതിരേകപദസഹസ്സേന** തിംസാധികേന അഡ്ഢതേയ്യഗാഥാസതേന **വണ്ണമേവ കഥേസി** രൂപപ്പസന്നതായ ച.

യാവ മഞ്ഞേ ഖത്തിയാതി ഏത്ഥ **യാവാ**തി അവധിപരിച്ഛേദവചനം, **അഞ്ഞേ**തി നിപാതമത്തം, യാവ ഖത്തിയാ ഖത്തിയേ അവധിം കത്വാ സബ്ബേ ദേവമനുസ്സാതി അധിപ്പായോ. തേനാഹ **"ഖത്തിയാ ബ്രാഹ്മണാ"**തിആദി. **മദപമത്തോ**തി ലാഭസക്കാരസിലോകമദേന പമത്തോ ചേവ തദന്വയേന പമാദേന പമത്തോ ച ഹുത്വാ.

തദന്വയമേവാതി തദനുഗതമേവ. **വാചാ...പേ॰... സമേതീ**തി വചീകമ്മകായകമ്മാനി അഞ്ഞമഞ്ഞം അവിരുദ്ധാനി, അഞ്ഞദത്ഥു സംസന്ദന്തി. അജാ ഏവ മിഗാതി അജാമിഗാ, തേ **അജാമിഗേ.**

തിണ്ണവിചികിച്ഛോ സബ്ബസോ അതിക്കന്തവിചികിച്ഛാകന്താരോ . നനു ച സബ്ബേപി സോതാപന്നാ തിണ്ണവിചികിച്ഛാ, വിഗതകഥംകഥാ ച? സച്ചമേതം, ഇദം പന ന താദിസം തിണ്ണവിചികിച്ഛതം സന്ധായ വുത്തം, അഥ ഖോ സബ്ബസ്മിം ഞേയ്യധമ്മേ സബ്ബാകാരാവബോധസങ്ഖാതസന്നിട്ഠാനവസേന സബ്ബസോ നിരാകതം സന്ധായാതി ദസ്സേന്തോ **"യഥാ ഹീ"**തി ആദിമാഹ. **ഉസ്സന്നുസ്സന്നത്താ**തി പരോപരഭാവതോ, അയഞ്ച അത്ഥോ ഭഗവതോ അനേകധാതുനാനാധാതുഞാണബലേനപി ഇജ്ഝതി. **സബ്ബത്ഥ വിഗതകഥംകഥോ** സബ്ബദസ്സാവിഭാവതോ. സബ്ബേസം പരമത്ഥധമ്മാനം സച്ചാഭിസമയവസേന പടിവിദ്ധത്താ വുത്തം **"വോഹാരവസേനാ"**തി വാ നാമഗോത്താദിവസേനാതി അത്ഥോ.

പരിയോസിതസങ്കപ്പോതി സബ്ബസോ നിട്ഠിതമനോരഥോ. നനു ച അരിയമഗ്ഗേന പരിയോസിതസങ്കപ്പതാ നാമ സോളസകിച്ചസിദ്ധിയാ കതകരണീയഭാവേന, ന സബ്ബഞ്ഞേയ്യധമ്മാവബോധേനാതി ചോദനം സന്ധായാഹ **"പുബ്ബേ അനനുസ്സുതേസൂ"**തിആദി. സാവകാനം സാവകപാരമിഞാണം വിയ, ഹി പച്ചേകബുദ്ധാനം പച്ചേകബോധിഞാണം വിയ ച സമ്മാസമ്ബുദ്ധാനം സബ്ബഞ്ഞുതഞ്ഞാണം ചതുസച്ചാഭിസമ്ബോധപുബ്ബകമേവാതി. **അനനുസ്സുതേസൂ**തി ന അനുസ്സുതേസു. **സാമ**ന്തി സയമേവ. പദദ്വയേനാപി പരതോ ഘോസേന വിനാതി ദസ്സേതി. **തത്ഥാ**തി നിമിത്തത്ഥേ ഭുമ്മം, സച്ചാഭിസമ്ബോധനിമിത്തന്തി അത്ഥോ. സച്ചാഭിസമ്ബോധോ ച അഗ്ഗമഗ്ഗവസേനാതി ദട്ഠബ്ബം. **ബലേസു ച വസീഭാവ**ന്തി ദസന്നം ബലഞാണാനം യഥാരുചി പവത്തി. ജാതത്താ ജാതാതി സമ്മാസമ്ബുദ്ധേ വദതി.

൨൩൭. തത്ഥ തത്ഥ രാജധാനിആദികേ നിബദ്ധവാസം വസന്തോ. തീസു മണ്ഡലേസു യഥാകാലം **ചാരികം ചരന്തോ.**

൨൩൮. അസ്സാതി ഫലസ്സ. **ത**ന്തി കാരണം. ദ്വിന്നമ്പി ഏകതോ ഉപ്പത്തിയാ **കാരണം നത്ഥി,** പഗേവ തിണ്ണം, ചതുന്നം വാതി. **"ഏത്ഥ ചാ"**തിആദി "ഏകിസ്സാ ലോകധാതുയാ"തി വുത്തലോകധാതുയാ പമാണപരിച്ഛേദദസ്സനത്ഥം ആരദ്ധം.

യാവതാതി യത്തകേന ഠാനേന. **പരിഹരന്തീ**തി സിനേരും പരിക്ഖിപന്താ പരിവത്തന്തി. **ദിസാ**തി ദിസാസു, ഭുമ്മത്ഥേ ഏതം പച്ചത്തവചനം. **ഭന്തി** ദിബ്ബന്തി. **വിരോചനാ**തി ഓഭാസന്താ, **വിരോചനാ** വാ സോഭമാനാ **ചന്ദിമസൂരിയാ ഭന്തി,** തതോ ഏവ **ദിസാ ച ഭന്തി. താവ സഹസ്സധാ**തി തത്തകോ സഹസ്സലോകോ.

ഏത്തകന്തി ഇമം ചക്കവാളം മജ്ഝേ കത്വാ ഇമിനാവ സദ്ധിം ചക്കവാളം ദസസഹസ്സം. യം പനേത്ഥ വത്തബ്ബം, തം **മഹാപദാനവണ്ണനായം** വുത്തമേവ. **ന പഞ്ഞായതീ**തി തീസു പിടകേസു അനാഗതത്താ.

സനങ്കുമാരകഥാവണ്ണനാ

൨൪൦. വണ്ണേനാതി രൂപസമ്പത്തിയാ. സുവിഞ്ഞേയ്യത്താ തം അനാമസിത്വാ യസസദ്ദസ്സേവ അത്ഥമാഹ. **അലങ്കാരപരിവാരേനാ**തി അലങ്കാരേന ച പരിവാരേന ച. **പുഞ്ഞസിരിയാ**തി പുഞ്ഞിദ്ധിയാ.

൨൪൧. സമ്പസാദനേതി സമ്പസാദജനനേ. സംപുബ്ബോ ഖാ-സദ്ദോ ജാനനത്ഥോ "സങ്ഖായേതം പടിസേവതീ"തിആദീസു (മ॰ നി॰ ൨.൧൬൮) വിയാതി ആഹ **"ജാനിത്വാ മോദാമാ"**തി.

ഗോവിന്ദബ്രാഹ്മണവത്ഥുവണ്ണനാ

൨൪൪. യാവ ദീഘരത്തന്തി യാവ പരിമാണതോ, അപരിമിതകാലപരിദീപനമേതന്തി ആഹ **"ഏത്തകന്തി…പേ॰… അതിചിരരത്ത"**ന്തി. **മഹാപഞ്ഞോവ സോ ഭഗവാ**തി തേന ബ്രഹ്മുനാ അനുമതിപുച്ഛാവസേന ദേവാനം വുത്തന്തി ദസ്സേന്തോ **"മഹാപഞ്ഞോവ സോ ഭഗവാ. നോതി കഥം തുമ്ഹേ മഞ്ഞഥാ"**തി ആഹ. സയമേവേതം പഞ്ഹം ബ്യാകാതുകാമോ "ഭൂതപുബ്ബം ഭോ"തി ആദിം ആഹാതി സമ്ബന്ധോ. ഏവം പന ബ്യാകരോന്തേന അത്ഥതോ അയമ്പി അത്ഥോ വുത്തോ നാമ ഹോതീതി ദസ്സേന്തോ **"അനച്ഛരിയമേത"**ന്തി ആദിമാഹ. **തിണ്ണം മാരാന**ന്തി കിലേസാഭിസങ്ഖാരദേവപുത്തമാരാനം. "അനച്ഛരിയമേത"ന്തി വുത്തമേവത്ഥം നിഗമനവസേന **"കിമേത്ഥ അച്ഛരിയ"**ന്തി പുനപി വുത്തം.

രഞ്ഞോ ദിട്ഠധമ്മികസമ്പരായികഅത്ഥാനം പുരോ ധാനതോ പുരേ പുരേ സംവിധാനതോ **പുരോഹിതോ**തി ആഹ **"സബ്ബകിച്ചാനി അനുസാസനപുരോഹിതോ"**തി. **ഗോവിന്ദിയാഭിസേകേനാ**തി ഗോവിന്ദസ്സ ഠാനേ ഠപനാഭിസേകേന. തം കിര തസ്സ ബ്രാഹ്മണസ്സ കുലപരമ്പരാഗതം ഠാനന്തരം. **ജോതിതത്താ**തി ആവുധാനം ജോതിതത്താ. **പാലനസമത്ഥതായാ**തി രഞ്ഞോ, അപരിമിതസ്സ ച സത്തകായസ്സ അനത്ഥതോ പരിപാലനസമത്ഥതായ.

സമ്മാ വോസ്സജ്ജിത്വാതി സുട്ഠു തസ്സേവാഗാരവഭാവേന വിസ്സജ്ജിത്വാ നിയ്യാതേത്വാ. തം തമത്ഥം കിച്ചം പസ്സതീതി **അത്ഥദസോ.**

൩൦൬. ഭവനം വഡ്ഢനം **ഭവോ,** ഭവതി ഏതേനാതി വാ **ഭവോ,** വഡ്ഢികാരണം സന്ധിവസേന മ-കാരാഗമോ, ഓ-കാരസ്സ ച അ-കാരാദേസം കത്വാ **"ഭവമത്ഥൂ"**തി വുത്തം. **ഭവന്തം ജോതിപാലന്തി** പന സാമിഅത്ഥേ ഉപയോഗവചനന്തി ആഹ **"ഭോതോ"**തി. **മാ പച്ചബ്യാഹാസീതി** മാ പടിക്ഖിപീതി അത്ഥോ. സോ പന പടിക്ഖേപോ പടിവചനം ഹോതീതി ആഹ **"മാ പടിബ്യാഹാസീ"**തി. **അഭിസമ്ഭോസീതി** കമ്മന്താനം സംവിധാനേ സമത്ഥോ ഹോതീതി ആഹ **"സംവിദഹിത്വാ"**തി. ഭവാഭവം, പഞ്ഞഞ്ച വിന്ദി പടിലഭീതി **ഗോവിന്ദോ,** മഹന്തോ ഗോവിന്ദോ **മഹാഗോവിന്ദോ. "ഗോ"**തി ഹി പഞ്ഞായേതം അധിവചനം ഗച്ഛതി അത്ഥേ ബുജ്ഝതീതി.

രജ്ജസംവിഭജനവണ്ണനാ

൩൦൭. ഏകപിതികാ വേമാതുകാ **കനിട്ഠഭാതരോ. അയം അഭിസിത്തോതി** അയം രേണു രാജകുമാരോ പിതു അച്ചയേന രജ്ജേ അഭിസിത്തോ. **രാജകാരകാതി** രാജപുത്തം രജ്ജേ പതിട്ഠാപേതാരോ.

൩൦൮. മദേന്തീതി **മദനീയാതി** കത്തുസാധനതം ദസ്സേന്തോ **"മദകരാ"**തി ആഹ. **മദകരണം** പന പമാദസ്സ വിസേസകാരണന്തി വുത്തം **"പമാദകരാ"**തി.

൩൦൯. രേണുസ്സ രജ്ജസമീപേ ദസഗാവുതമത്തവിത്ഥതാനി ഹുത്വാ അപരഭാഗേ തിയോജനസതം വിത്ഥതത്താ **സബ്ബാനി ഛ രജ്ജാനി സകടമുഖാനി പട്ഠപേസി. വിതാനസദിസം** ചതുരസ്സഭാവതോ.

൩൧൦. സഹാതി ഗാഥായ പദപരിപൂരണത്ഥം വുത്തം. തസ്സ അത്ഥം ദസ്സേന്തോ **"തേനേവ സഹാ"**തി ആഹ. **സഹാതി** വാ അവിനാഭാവത്ഥേ നിപാതോ, സോ സഹ ആസും സത്ത ഭാരധാതി യോജേതബ്ബോ, തേന തേ ദേസന്തരേ വസന്താ വിചിത്തേന സഹഭാവിനോ അവിനാഭാവിനോതി ദീപേതി. രജ്ജഭാരം ധാരേന്തി അത്തനി ആരോപേന്തി വഹന്തീതി **ഭാരധാ.**

പഠമഭാണവാരവണ്ണനാ നിട്ഠിതാ.

കിത്തിസദ്ദഅബ്ഭുഗ്ഗമനവണ്ണനാ

൩൧൧. അനുപുരോഹിതേ ഠപേസീതി അനുപുരോഹിതേ കത്വാ ഠപേസി, അനുപുരോഹിതേ വാ ഠാനേ ഠപേസി. തിസവനം കരോന്തേ സന്ധായ **"ദിവസസ്സ തിക്ഖത്തു"**ന്തി വുത്തം. ദ്വീസു സന്ധീസു സവനം കരോന്തേ സന്ധായ **"സായം, പാതോ വാ"**തി വുത്തം. **തതോ പട്ഠായാതി** വതചരിയം മത്ഥകം പാപേത്വാ ന്ഹാതകാലതോ പഭുതി.

൩൧൨. അഭിഉഗ്ഗച്ഛീതി ഉട്ഠഹി ഉദപാദി. **അചിന്തേത്വാതി** "കഥം ഖോ അഹം ബ്രഹ്മുനാ സദ്ധിം മന്തേയ്യ"ന്തി അചിന്തേത്വാ ഏവം ചിത്തമ്പി അനുപ്പാദേത്വാ. തേന സമാഗമനസ്സേവ അഭാവതോ **അമന്തേത്വാ. തം ദിസ്വാതി** തം കരുണാബ്രഹ്മവിഹാരഭാവനം ബ്രഹ്മദസ്സനൂപായം ദിസ്വാ ഞാണചക്ഖുനാ.

൩൯൩. ഏവന്തി ഏവം രഞ്ഞോ ആരോചേത്വാ പടിസല്ലാനം ഉപഗതേ. **സബ്ബത്ഥാ**തി സബ്ബേസു ഛന്നം ഖത്തിയാനം, സത്തന്നം ബ്രാഹ്മണമഹാസാലാനം , സത്തന്നം നാടകസതാനം, ചത്താരീസായ ച ഭരിയാനം ആപുച്ഛനവാരേസു.

൩൯൪. സാദിസിയോതി ജാതിയാ സാദിസിയോതി ആഹ **"സമവണ്ണാ സമജാതികാ"**തി.

൩൯൫. സന്ഥാഗാരന്തി ഝാനമനസികാരേന ബഹി വിസടവിതക്കവൂപസമനേന ചിത്തസ്സ സന്ഥമ്ഭനം അഗാരം, ഝാനസാലന്തി അത്ഥോ. **ഗഹിതാവാ**തി ഭാവനാനുയോഗേന മഹാസത്തേന അത്തനോ ചിത്തസന്താനേ ഉപ്പാദനവസേന ഗഹിതാ ഏവ. **നത്ഥി** ഝാനേനേവ വിക്ഖമ്ഭിതത്താ. വിസേസതോ ഹിസ്സ കരുണായ ഭാവിതത്താ **അനഭിരതി ഉക്കണ്ഠനാ** നത്ഥി, മേത്തായ ഭാവിതത്താ **ഭയപരിതസ്സനാ നത്ഥി. ഉക്കണ്ഠനാ**തി പന ബ്രഹ്മദസ്സനേ ഉസ്സുക്കം, **പരിതസ്സനാ**തി തദഭിപത്ഥനാതി ആഹ **"ബ്രഹ്മുനോ പനാ"**തിആദി.

ബ്രഹ്മുനാസാകച്ഛാവണ്ണനാ

൩൯൬. ചിത്തുത്രാസോതി ചിത്തസ്സ ഉത്രാസനമത്തം. **കഥന്തി** സത്തനികായനിവാസട്ഠാനനാമഗോത്താദീനം വസേന കേന പകാരേന. തേനാഹ **"കി"**ന്തിആദി.

സോതി യേ തേ പനകനസനന്തബന്ധസതനസനങ്കുമാരകാലനാമകാ ലോകേ പാകടാ പഞ്ഞാതാ ബ്രഹ്മാനോ, തേസു **സനങ്കുമാരോ നാമാഹന്തി ദസ്സേതി.**

അഗ്ഘന്തി ഗരുട്ഠാനിയാനം ദാതബ്ബംആഹാരം. **മധുസാകന്തി** മധുരാഹാരം, യം കിഞ്ചി അതിഥിനോ ദാതബ്ബം ആഹാരം ഉപചാരവസേന ഏവം വദതി. തേനാഹ **"മധുസാകം പനാ"**തിആദി. **പുച്ഛാമാ**തി നിമന്തനവസേന പുച്ഛാമ.

൩൯൭. മഹാസത്തോ ചത്താരോ ബ്രഹ്മവിഹാരേ ഭാവേത്വാ ഠിതോപി തേസു ''ബ്രഹ്മസഹബ്യതായ മഗ്ഗോ''തി അനിബ്ബേമതികതായ **"കങ്ഖീ"**തി അവോച. കേചി പന ''തപോകമ്മേന പരിക്ഖീണസരീരതായ, ബ്രഹ്മസമാഗമേന ഭയാദിസമുപ്പത്തിയാ ച പടിലദ്ധമത്തേഹി ബ്രഹ്മവിഹാരേഹി പരിഹീനോ അഹോസി, തസ്മാ അവിക്ഖമ്ഭിതവിചികിച്ഛതായ 'കങ്ഖീ'തി അവോചാ''തി വദന്തി. പരസ്സ വേദിയാ വിദിതാ **പരവേദിയാ,** തേ പന തസ്സ പാകടാ വിഭൂതാതി ആഹ **"പരസ്സ പാകടേസു പരവേദിയേസൂ"**തി. തത്ഥ കാരണമാഹ **"പരേന സയം അഭിസങ്ഖതത്താ"**തി. മമാതി കമ്മം **മമംകാരോ,** മമത്തന്തി ആഹ **"ഇദം മമ...പേ॰... തണ്ഹ"**ന്തി. ''മമ''ന്തി കരോതി ഏതേനാതി ഹി **മമംകാരോ,** തഥാപവത്താ തണ്ഹാ. **മനുജേസൂ**തി നിദ്ധാരണേ ഭുമ്മം, ന വിസയേതി ആഹ **"മനുജേസു യോ കോചീ"**തി. **"ഏകോദിഭൂതോ"**തി പദസ്സ ഭാവത്ഥം താവ ദസ്സേന്തോ **"ഏകീഭൂതോ"**തി വത്വാ പുന തം വിവരന്തോ **"ഏകോ തിട്ഠന്തോ ഏകോ നിസീദന്തോ"**തി ആഹ. **താദിസോ**തി ഏകോ ഹുത്വാ പവത്തനകോ. **ഭൂതോ**തി ജാതോ. ഝാനേ അധിമുത്തി നാമ തസ്മിം നിബ്ബത്തിതേ, അനിബ്ബത്തിതേ കുതോ അധിമുത്തീതി ആഹ **"ഝാനം നിബ്ബത്തേത്വാതി അത്ഥോ"**തി. വിസ്സഗന്ധോ നാമ കോധാദികിലേസപരിഭാവനാതി

തേസം വിക്ഖമ്ഭനേന **വിസ്സഗന്ധവിരഹിതോ. ഏതേസു ധമ്മേസൂ**തി പബ്ബജ്ജാനം വിവേകവാസകരുണാബ്രഹ്മവിഹാരാദിധമ്മേസു.

൩൨൦. അവിദ്വാതി ന വിദിതവാ. **ആവരിതാ**തി കുസലാനം ഉത്തരിമനുസ്സധമ്മാനം ഉപ്പത്തിനിവാരണേന ആവരിതാ. **പൂതികാ**തി ബ്യാപന്നചിത്തതാദിനാ പൂതിഭൂതാ. കിലേസവസേന ദുഗ്ഗന്ധം വിസ്സഗന്ധം **വായതി.** നിരയാദിഅപായേസു നിബ്ബത്തനസീലതായ **ആപായികാ**തി ആഹ **"അപായൂപഗാ"**തി. ചോരാദീഹി ഉപദ്ദുതസ്സ പവിസിതുകാമസ്സ പാകാരകവാടപരിഖാദീഹി വിയ നഗരം കോധാദീഹി **നിവുതോ പിഹിതോ ബ്രഹ്മലോകോ അസ്സാതി നിവുതബ്രഹ്മലോകോ. പുച്ഛതി** "കേനാവടാ"തി വദന്തോ.

മുസാവാദോവ **മോസവജ്ജം** യഥാ ഭിസക്കമേവ ഭേസജ്ജം. **കുജ്ഝനം** ദുസ്സനം. ദിട്ഠാദീസു അദിട്ഠാദിവാദിതാവസേന പരേസം വിസംവാദനം **പരവിസംവാദനം.** സദിസം പതിരൂപം ദസ്സേത്വാ **പലോഭനം സദിസം ദസ്സേത്വാ വഞ്ചനം.** മിത്താനം വിഹിംസനം മേത്തിഭേദോ **മിത്തദുബ്ഭനം.** ദള്ഹമച്ഛരിതാ **ഥദ്ധമച്ഛരിയം.** അത്തനി വിജ്ജമാനം നിഹീനതം, സദിസതം വാ **അതിക്കമിത്വാ മഞ്ഞനം.** പരേസം സമ്പത്തിയാ അസഹനം **ഖീയനം.** അത്തസമ്പത്തിയാ നിഗൂഹനവസേന, പരേഹി സാധാരണഭാവാസഹനവസേന ച വിവിധാ ഇച്ഛാ രുചി ഏതസ്സാതി **വിവിച്ഛാ.** കദരിയതായ മുദുകം **മച്ഛരിയം. യത്ഥ കത്ഥചീ**തി സകസന്തകേ, പരസന്തകേ, ഹീനാതികേ ചാതി യത്ഥ കത്ഥചി ആരമ്മണേ. **ലുബ്ഭനം** ആരമ്മണസ്സ ഗഹണം അഭിഗിജ്ഝനം. **മജ്ജനം** സേയ്യാദിവസേന മദനം സമ്പഗ്ഗഹോ. **മുയ്ഹനം** ആരമ്മണസ്സ അനവബോധോ. **ഏതേസൂ**തി ഏതേസു യഥാവുത്തേസു കോധാദീസു സത്തസന്താനസ്സ കിലിസ്സനതോ വിബാധനതോ, ഉപതാപനതോ ച കിലേസസഞ്ഞിതേസു പാപധമ്മേസു. **യുത്താ** പയുത്താ സമ്പയുത്താ അവിരഹിതാ.

ഏത്ഥ ചായം ബ്രഹ്മാ മഹാസത്തേന ആമഗന്ധേ സുപുട്ഠോ അത്തനോ യഥാഉപട്ഠിതേ പാപധമ്മേ ചുദ്ദസഹി പദേഹി വിഭജിത്വാ കഥേസി, തേ പന താദിസം പവത്തിവിസേസം ഉപാദായ വുത്താപി കേചി പുന വുത്താ, ആമഗന്ധസുത്തേ (സു॰ നി॰ ൨൪൨) പന വുത്താപി കേചി ഇധ സബ്ബസോ ന വുത്താ, ഏവം സന്തേപി ലക്ഖണഹാരനയേന, തദേകട്ഠതായ വാ തേസം പേത്ഥ സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. തേനാഹ **"ഇദം പന സുത്ത"**ന്തിആദി. **തത്ഥ ആമഗന്ധസുത്തേന ദീപേത്വാ**തി ഇധ സരൂപതോ അവുത്തേ ആമഗന്ധേപി വുത്തേഹി ഏകലക്ഖണതാദിനാ ആമഗന്ധസുത്തേന പകാസേത്വാ **കഥേതബ്ബം** തത്ഥ നേസം സരൂപതോ കഥിതത്താ. **ആമഗന്ധസുത്തമ്പി ഇമിനാ ദീപേതബ്ബം** ഇധ വുത്താനമ്പി കേസഞ്ചി ആമഗന്ധാനം തത്ഥ അവുത്തഭാവതോ. യസ്മാ ആമഗന്ധസുത്തേ വുത്താപി ആമഗന്ധാ അത്ഥതോ ഇധ സങ്ഗഹം സമോസരണം ഗച്ഛന്തി, തസ്മാ ഇധ വുത്തേ പരിഹരണവസേന ദസ്സേന്തേന യസ്മാ ചേത്ഥ കേചി അഭിധമ്മനയേന അകിലേസസഭാവാപി സത്തസന്താനസ്സ വിബാധനട്ഠേന "കിലേസാ"തി വത്തബ്ബതം അരഹന്തി, തസ്മാ "ചുദ്ദസസു കിലേസേസൂ"തി വുത്തം.

നിമ്മാദം മിലാപനം ഖേപനന്തി ആഹ **"നിമ്മാദേതബ്ബാ പഹാതബ്ബാ"**തി. **ബുദ്ധതന്തീ**തി ബുദ്ധഭാവീനം പവേണീ, ബുദ്ധഭാവിനോപി "ബുദ്ധാ"തി വുച്ചന്തി യഥാ "അഗമാ രാജഗഹം ബുദ്ധോ"തി. **മഹാപുരിസസ്സ ദള്ഹീകമ്മം കത്വാ**തി മഹാപുരിസസ്സ "പബ്ബജിസ്സാമഹ"ന്തി പവത്തചിത്തുപ്പാദസ്സ ദള്ഹീകമ്മം കത്വാ.

രേണുരാജആമന്തനാവണ്ണനാ

൩൨൧. **മമ മനം ഹരിത്വാതി** മമ ചിത്തം അപനേത്വാ തസ്സ വസേന അവത്തിത്വാ.

ഏകീഭാവം ഉപഗന്ത്വാ വുത്ഥസ്സാതി കായവിവേകപരിബ്രൂഹനേന ഏകീഭാവം ഉപഗന്ത്വാ തപോകമ്മവസേന വുത്ഥസ്സ. **കുസപത്തേഹി പരിത്ഥതോതി** ബരിഹിസേഹി വേദിയാ സമന്തതോ സന്ഥരിതോ. **അകാചോതി** വണോ വണസദിസഖണ്ഡിച്ഛവിരഹിതോ. തേനാഹ **"അകക്കസോ"**തി.

ഛഖത്തിയആമന്തനാവണ്ണനാ

൩൨൨. **സിക്ഖേയ്യാമാതി** സിക്ഖാപേയ്യാമ, **സിക്ഖാപനഞ്ചേത്ഥ** അത്ഥിഭാവാപാദനന്തി ആഹ **"ഉപലാപേയ്യാമാ"**തി.

൩൨൩. യസ്സ വീരിയാരമ്ഭസ്സ, ഖന്തിബലസ്സ ച അഭാവേന പബ്ബജിതാനം സമണധമ്മോ പരിപുണ്ണോ, പരിസുദ്ധോ ച ന ഹോതി, തേസു വീരിയാരമ്ഭഖന്തിബലേസു തേ തേ നിയോജേതും **"ആരമ്ഭവ്ഹോ"**തിആദി വുത്തം.

കരുണാഝാനമഗ്ഗോതി കരുണാഝാനസങ്ഖാതോ മഗ്ഗോ. **ഉജുമഗ്ഗോതി** ബ്രഹ്മലോകഗമനേ ഉജുഭൂതോ മഗ്ഗോ. **അനുത്തരോതി** സേട്ഠോ ബ്രഹ്മവിഹാരസഭാവതോ. തേനാഹ **"ഉത്തമമഗ്ഗോ നാമാ"**തി. **സബ്ഭി രക്ഖിതോ** സാധൂഹി യഥാ പരിഹാനി ന ഹോതി, ഏവം പടിപക്ഖദൂരീകരണേന രക്ഖിതോ ഗോപിതോ. "സദ്ധമ്മോ സബ്ഭി വക്ഖിതോ"തി കേചി പഠന്തി, തേസം സപരഹിതസാധനേന സാധൂഹി ബുദ്ധാദീഹി കഥിതോ പവേദിതോതി അത്ഥോ.

തങ്ഖണവിദ്ധംസനധമ്മന്തി യസ്മിം ഖണേ വിരോധിധമ്മസമായോഗോ, തസ്മിംയേവ ഖണേ വിനസ്സനസഭാവം, യോ വാ സോ ഗമനസ്സാദാനം ദേവപുത്താനം ഹേട്ഠുപരിയേന പടിമുഖം ധാവന്താനം സിരസി, പാദേ ച ബദ്ധഖുരധാരാസമാഗമനതോപി സീഘതരതായ അതിഇത്തരോ പവത്തിക്ഖണോ, തേനേവ വിനസ്സനസഭാവം. **തസ്സ** ജീവിതസ്സ. **ഗതി**ന്തി നിട്ഠം. **മന്തായ**ന്തി മന്തേയ്യന്തി വുത്തം ഹോതീതി ആഹ **"മന്തേതബ്ബ"**ന്തി. **കരണത്ഥേ വാ ഭുമ്മ**ന്തി "മന്തായ"ന്തി ഇദം ഭുമ്മം കരണത്ഥേ ദട്ഠബ്ബം യഥാ "ഞാതായ"ന്തി. **സബ്ബപലിബോധേതി** സബ്ബേപി കുസലകിരിയായ വിബന്ധേ ഉപരോധേ.

ബ്രാഹ്മണമഹാസാലാദീനം ആമന്തനാവണ്ണനാ

൩൨൪. **അപ്പേസക്ഖാതി** അപ്പാനുഭാവാതി ആഹ **"പബ്ബജിതകാലതോ പട്ഠായാ"**തിആദി.

ചക്കവത്തി രാജാ വിയ സമ്ഭാവിതോ.

മഹാഗോവിന്ദപബ്ബജ്ജാവണ്ണനാ

൩൨൮. സമാപത്തീനം ആജാനനം നാമ അത്തപച്ചക്ഖതാ, സച്ഛികിരിയാതി ആഹ **"ന സക്ഖിംസു നിബ്ബത്തേതു"**ന്തി.

൩൨൯. ഇമിനാതി "സരാമഹ"ന്തി ഇമിനാ **പദേന.** "സരാമഹ"ന്തി ഹി വദന്തേന ഭഗവതോ മഹാബ്രഹ്മുനാ കഥിതം "തഥേവ ത"ന്തി ഭഗവതാ പടിഞ്ഞാതമേവ ജാതന്തി. **ന വട്ടേ നിബ്ബിന്ദനത്ഥായ** ചതുസച്ചകമ്മട്ഠാനകഥായ അഭാവതോ. അസതി പന വട്ടേ നിബ്ബിദായ വിരാഗാനം അസമ്ഭവോ ഏവാതി ആഹ **"ന വിരാഗായാ"**തിആദി. **ഏകന്തമേവ വട്ടേ നിബ്ബിന്ദനത്ഥായ** അനേകാകാരവോകാരവട്ടേ ആദീനവവിഭാവനതോ.

"നിബ്ബിദായാ"തി ഇമിനാ പദേന **വിപസ്സനാ** വുത്താ. ഏസ നയോ സേസേസുപി. **വവത്ഥാനകഥാ**തി വിപസ്സനാമഗ്ഗനിബ്ബാനാനം തംതംപദേഹി വവത്ഥപേത്വാ കഥാ. അയമേത്ഥ നിപ്പരിയായകഥാതി ആഹ **"പരിയായേന പനാ"**തിആദി.

൩൩൦. പരിപൂരേതുന്തി ഭാവനാപാരിപൂരിവസേന പരിപുണ്ണേ കാതും, നിബ്ബത്തേതുന്തി അത്ഥോ. **ബ്രഹ്മചരിയചിണ്ണകുലപുത്താന**ന്തി ചിണ്ണമഗ്ഗബ്രഹ്മചരിയാനം കുലപുത്താനന്തി ഉക്കട്ഠനിദ്ദേസേന **അരഹത്തനികൂടേന ദേസനം നിട്ഠപേസി.**

അഭിനന്ദനം നാമ സമ്പടിച്ഛനം "അഭിനന്ദന്തി ആഗത"ന്തിആദീസു വിയ, തഞ്ചേത്ഥ അത്ഥതോ ചിത്തസ്സ അത്തമനതാതി ആഹ **"ചിത്തേന സമ്പടിച്ഛന്തോ അഭിനന്ദിത്വാ"**തി. "സാധു സാധൂ"തി വാചായ സമ്പഹംസനാ **അനുമോദനാ**തി ആഹ **"വാചായ സമ്പഹംസമാനോ അനുമോദിത്വാ"**തി.

മഹാഗോവിന്ദസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ.

৭. മഹാസമയസുത്തവണ്ണനാ

നിദാനവണ്ണനാ

൩൩൧. **ഉദാനന്തി** രഞ്ഞോ ഓക്കാകേന ജാതിസമ്ഭേദപരിഹാരനിമിത്തം പവത്തിതം ഉദാനം **പടിച്ച. ഏകോപി ജനപദോ രുള്ഹിസദ്ദേന "സക്കാ"തി വുച്ചതീ**തി ഏത്ഥ യം വത്തബ്ബം, തം **മഹാനിദാനവണ്ണനായം** വുത്തനയേന വേദിതബ്ബം. **അരോപിതേ**തി കേനചി അരോപിതേ.

ആവരണേനാതി സേതുനാ. **ബന്ധാപേത്വാ**തി പംസുപലാസപാസാണമത്തികാഖണ്ഡാദീഹി ആളിം ഥിരം കാരാപേത്വാ.

"ജാതിം ഘട്ടേത്വാ കലഹം വഡ്ഢയിംസൂ"തി സങ്ഖേപേന വുത്തമത്ഥം പാകടതരം കാതും **"കോലിയകമ്മകരാ വദന്തീ"**തിആദി വുത്തം.

തീണി ജാതകാനീതി ഫന്ദനജാതകപഥവീഉന്ദ്രിയജാതകലടുകികജാതകാനി **ദ്വേ ജാതകാനീ**തി രുക്ഖധമ്മ വട്ടകജാതകാനി.

തേനാതി ഭഗവതാ. **കലഹകാരണഭാവോ**തി കലഹകാരണസ്സ അത്ഥിഭാവോ.

അട്ഠാനേതി അകാരണേ. **വേരം കത്വാ**തി വിരോധം ഉപ്പാദേത്വാ. "കുഠാരിഹത്ഥോ പുരിസോ"തിആദിനാ **ഫന്ദനജാതകം കഥേസി.** "ദുദ്ദുഭായതി ഭദ്ദന്തേ"തിആദിനാ **പഥവീഉന്ദ്രിയജാതകം കഥേസി.** "വന്ദാമി തം കുഞ്ജരാ"തിആദിനാ **ലടുകികജാതകം കഥേസി.**

"സാധൂ സമ്ബഹുലാ ഞാതീ; അപി രുക്ഖാ അരഞ്ഞജാ;
വാതോ വഹതി ഏകട്ഠം, ബ്രഹന്തമ്പി വനപ്പതി"ന്തി. -

ആദിനാ **രുക്ഖധമ്മജാതകം കഥേസി.**

"സമ്മോദമാനാ ഗച്ഛന്തി, ജാലം ആദായ പക്ഖിനോ;
യദാ തേ വിവദിസ്സന്തി, തദാ ഏഹിന്തി മേ വസ"ന്തി. -

ആദിനാ **വട്ടകജാതകം കഥേസി.**

"അത്തദണ്ഡാ ഭയം ജാതം, ജനം പസ്സഥ മേധഗം;
സംവേഗം കിത്തയിസ്സാമി, യഥാ സംവിജിതം മയാ"തി. (സു॰ നി॰ ൯൩൬);

ആദിനാ **അത്തദണ്ഡസുത്തം കഥേസി.**

തംതംപലോഭനകിരിയാ കായവാചാഹി പരക്കമന്തിയോ **"ഉക്കണ്ഠന്തൂ"തി സാസനം പേസേന്തി.**

കുണാലദഹേതി കുണാലദഹതീരേ **പതിട്ഠായ. പുച്ഛിതപുച്ഛിതം കഥേസി** (ജാ॰ ൨.കുണാലജാതക) "അനുക്കമേന കുണാലസകുണരാജസ്സ പുച്ഛനപ്പസങ്ഗേന

കുണാലജാതകം കഥേസ്സാമീ"തി. **അനഭിരതിം വിനോദേസി** ഇത്ഥീനം ദോസദസ്സനമുഖേന കാമാനം ആദീനവോകാരസംകിലേസവിഭാവനേന.

കോസജ്ജം വിധമിത്വാ പുരിസഥാമപരിബ്രൂഹനേന **"ഉത്തമപുരിസസദിസേഹി നോ ഭവിതും വട്ടതീ"**തി ഉപ്പന്നചിത്താ.

അവിസ്സട്ഠകമ്മന്താതി അരതിവിനോദനതോ പട്ഠായ അവിസ്സട്ഠസമണകമ്മന്താ, അപരിചത്തകമ്മട്ഠാനാതി അത്ഥോ. **നിസീദിതും വട്ടതീ**തി ഭഗവാ ചിന്തേസീതി യോജനാ.

പദുമിനിയന്തി പദുമസ്സരേ. **വികസിംസു** ഗുണഗണവിബോധേന. **"അയം ഇമസ്സ...പേ॰... ന കഥേസീ"**തി ഇമിനാ സബ്ബേപി തേ ഭിക്ഖൂ താവദേവ പടിപാടിയാ ആഗതത്താ അഞ്ഞമഞ്ഞസ്സ ലജ്ജമാനാ അത്തനാ പടിവിദ്ധവിസേസം ഭഗവതോ നാരോചേസുന്തി ദസ്സേതി. **"ഖീണാസവാന"**ന്തിആദിനാ തത്ഥ കാരണമാഹ.

ഓസീദമത്തേതി ഭഗവതോ സന്തികം ഉപഗതമത്തേ. **അരിയമണ്ഡലേ**തി അരിയസമൂഹേ. **പാചീനയുഗന്ധരപരിക്ഖേപതോ**തി യുഗന്ധരപബ്ബതസ്സ പാചീനപരിക്ഖേപതോ, ന ബാഹിരകേഹി ഉച്ചമാനഉദയപബ്ബതതോ. **രാമണേയ്യകദസ്സനത്ഥ**ന്തി ബുദ്ധുപ്പാദപടിമണ്ഡിതത്താ വിസേസതോ രമണീയസ്സ ലോകസ്സ രമണീയഭാവദസ്സനത്ഥം. **ഉല്ലങ്ഘിത്വാ**തി ഉട്ഠഹിത്വാ. **ഏവരൂപേ ഖണേ ലയേ മുഹുത്തേ**തി യഥാവുത്തേ ചന്ദമണ്ഡലസ്സ ഉട്ഠിതക്ഖണേ ഉട്ഠിതവേലായം ഉട്ഠിതമുഹുത്തേതി ഉപരൂപരി കാലസ്സ വഡ്ഢിതഭാവദസ്സനത്ഥം വുത്തം.

തഥാ തേസം ഭിക്ഖൂനം ജാതിആദിവസേന ഭഗവതോ അനുരൂപപരിവാരിതം ദസ്സേന്തോ **"തത്ഥാ"**തി ആദിമാഹ.

സമാപന്നദേവതാതി ആസന്നട്ഠാനേ ഝാനസമാപത്തി സമാപന്നദേവതാ. **ചലിംസൂ**തി ഉട്ഠഹിംസു. കോസമത്തം ഠാനം **സദ്ദന്തരം.** ജമ്ബുദീപേ കിര ആദിതോ തേസട്ഠിമത്താനി നഗരസഹസ്സാനി ഉപ്പന്നാനി, തഥാ ദുതിയം, തഥാ തതിയം, തം സന്ധായാഹ **"തിക്ഖത്തും തേസട്ഠിയാ നഗരസഹസ്സേസൂ"**തി. തേ പന സമ്പിണ്ഡേത്വാ സതസഹസ്സതോ പരം അസീതിസഹസ്സാനി, നവസഹസ്സാനി ച ഹോന്തി. **നവനവുതിയാ ദോണമുഖസതസഹസ്സേസൂ**തി നവസതസഹസ്സാധികേസു നവുതിസതസഹസ്സേസു ദോണമുഖേസു. **ദോണമുഖ**ന്തി ച മഹാനഗരസ്സ ആയുപ്പത്തിട്ഠാനഭൂതം പാദനഗരം വുച്ചതി. **ഛന്നവുതിയാ പട്ടനകോടിസതസഹസ്സേസൂ**തി ഛകോടിഅധികനവുതികോടിസതസഹസ്സപട്ടനേസു. തമ്ബപണ്ണിദീപാദീസു **ഛപണ്ണാസായ രതനാകരേസു.** ഏവം പന നഗരദോണിമുഖപട്ടനരതനാകരാദിവിഭാഗേന കഥനം തംതംഅധിവത്ഥായ വസന്തീനം ദേവതാനം ബഹുഭാവദസ്സനത്ഥം. യദി ദസസഹസ്സചക്കവാളേസു ദേവതാ സന്നിപതിതാ, അഥ കസ്മാ പാളിയം "ദസഹി ച ലോകധാതൂഹീ"തി വുത്തന്തി ആഹ **"ദസസഹസ്സ...പേ॰... അധിപ്പേതാ"**തി, തേന സഹസ്സിലോകധാതു ഇധ "ഏകാ ലോകധാതൂ"തി വുത്താതി വേദിതബ്ബം.

ലോഹപാസാദേതി ആദിതോ കതേ ലോഹപാസാദേ. **ബ്രഹ്മലോകേ**തി ഹേട്ഠിമേ ബ്രഹ്മലോകേ. യദി താ ദേവതാ ഏവം നിരന്തരാ, പച്ഛാ ആഗതാനം

ഓകാസോ ഏവ ന ഭവേയ്യാതി ചോദനം സന്ധായാഹ **"യഥാ ഖോ പനാ"**തിആദി. സുദ്ധാവാസകായം ഉപപന്നാ **സുദ്ധാവാസകായികാ,** താസം പന യസ്മാ സുദ്ധാവാസഭൂമി നിവാസട്ഠാനം, തസ്മാ വുത്തം **"സുദ്ധാവാസവാസീന"**ന്തി. **ആവാസാ**തി ആവാസനട്ഠാനഭൂതാ , ദേവതാ പന ഓരമ്ഭാഗിയാനം, ഇതരേസഞ്ച സംയോജനാനം സമുച്ഛിന്ദനേന സുദ്ധോ ആവാസോ ഏതേസന്തി **സുദ്ധാവാസാ.**

൩൩൨. പുരത്ഥിമചക്കവാളമുഖവട്ടിയം ഓതരി അഞ്ഞത്ഥ ഓകാസം അലഭമാനോ. ഏവം സേസാപി. ബുദ്ധാനം അഭിമുഖമഗ്ഗോ **ബുദ്ധവീഥി.** യാവ ചക്കവാളാ **ഓത്ഥരിതും** ഓവരിതും **ന സക്കാ. പഹടബുദ്ധവീഥിയാവാ**തി ബുദ്ധാനം സന്തികം ഉപസങ്കമന്തേഹി തേഹി ദേവബ്രഹ്മേഹി വളഞ്ജിതവീഥിയാവ. സമിതി സങ്ഗതി സന്നിപാതോ **സമയോ,** മഹന്തോ സമയോ **മഹാസമയോ**തി ആഹ **"മഹാസമൂഹോ"**തി . പവദ്ധം വനം **പവന**ന്തി ആഹ **"വനസണ്ഡോ"**തി. **ദേവഘടാ**തി ദേവസമൂഹാ.

സമാദഹംസൂതി സമാദഹിതം ലോകുത്തരസമാധിനാ സുട്ഠു അപ്പിതം അകംസു, യഥാസമാഹിതം പന സമാധിനാ യോജിതം നാമ ഹോതീതി വുത്തം **"സമാധിനാ യോജേസു"**ന്തി. സബ്ബേസം ഗോമുത്തവങ്കാദീനം ദൂരസമൂഹനിതത്താ **സബ്ബേ...പേ॰... അകരിംസു.** നയതി അസ്സേ ഏതേഹീതി **നേത്താനി,** യോത്താനി. അവീഥിപടിപന്നാനം അസ്സാനം വീഥിപടിപാദനം രസ്മിഗ്ഗഹണേന പഹോതീതി ''സബ്ബയോത്താനി ഗഹേത്വാ അചോദേന്തോ''തി വത്വാ തം പന അചോദനം അവാരണം ഏവാതി ആഹ **"അചോദേന്തോ അവാരേന്തോ"**തി.

യഥാ ഖീലം ഭിത്തിയം വാ ഭൂമിയം വാ ആകോടിതം ദുന്നീഹരണം, യഥാ ച പലിഘം നഗരപ്പവേസനിവാരണം, യഥാ ച ഇന്ദഖീലം ഗമ്ഭീരനേമി സുനിഖാതം ദുന്നീഹരണം, ഏവം രാഗാദയോ സത്തസന്താനതോ ദുന്നീഹരണാ, നിബ്ബാനനഗരപ്പവേസനിവാരണാ ചാതി തേ ''ഖീലം, പലിഘം, ഇന്ദഖീല''ന്തി ച വുത്താ. **തണ്ഹാഏജായ അഭാവേന അനേജാ** പരമസന്തുട്ഠഭാവേന ചാതുദ്ദിസത്താ **അപ്പടിഹതചാരികം ചരന്തി.**

ഗതാസേതി ഗതാ ഏവ, ന പന ഗമിസ്സന്തി പരിനിട്ഠിതസരണഗമനത്താതി . ലോകുത്തരസരണഗമനം അധിപ്പേതന്തി ആഹ **"നിബ്ബേമതികസരണഗമനേന ഗതാ"**തി. **തേ ഹി** നിയമേന **അപായഭൂമിം ന ഗമിസ്സന്തി, ദേവകായഞ്ച പരിപൂരേസ്സന്തി.** യേ പന ലോകിയേന സരണഗമനേന **ബുദ്ധം സരണം ഗതാസേ, ന തേ ഗമിസ്സന്തി അപായഭൂമിം,** സതി ച പച്ചയന്തരസമവായേ **പഹായ മാനുസം ദേഹം, ദേവകായം പരിപൂരേസ്സന്തീ**തി അയമേത്ഥ അത്ഥോ.

ദേവതാസന്നിപാതവണ്ണനാ

൩൩൩. ഏതേസന്തി ദേവതാസന്നിപാതാനം. **ഇദാനീ**തി ഇമസ്മിം കാലേ. **ബുദ്ധാന**ന്തി അഞ്ഞേസം ബുദ്ധാനം **അഭാവാ. ചിത്തകല്ലതാ** ചിത്തമദ്ദവം.

കിം പന ഭഗവതാവ മഹന്തേ ദേവതാസമാഗമേ തേസം നാമഗോത്തം കഥേതും സക്കാതി? ആമ സക്കാതി ദസ്സേതും **"ബുദ്ധാ നാമ മഹന്താ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **ദിട്ഠ**ന്തി രൂപായതനമാഹ, **സുത**ന്തി സദ്ദായതനം, **മുത**ന്തി സമ്പത്തഗ്ഗാഹിഇന്ദ്രിയവിസയം ഗന്ധരസഫോട്ഠബ്ബായതനം, **വിഞ്ഞാത**ന്തി

വുത്താവസേസം സബ്ബം ഞേയ്യം, **പത്ത**ന്തി പരിയേസിത്വാ, അപരിയേസിത്വാ വാ സമ്പത്തം, **പരിയേസിത**ന്തി പത്തം, അപ്പത്തം വാ പരിയിട്ഠം. **അനുവിചരിതം മനസാ**തി കേവലം മനസാ ആലോചിതം. **കത്ഥചി നീലാദിവസേന വിഭത്തേരൂപാരമ്മണേ**തി അഭിധമ്മേ (ധ॰ സ॰ ൬൧൫) "നീലം പീതക"ന്തിആദിനാ വിഭത്തേ യത്ഥ കത്ഥചി രൂപാരമ്മണേ കിഞ്ചി രൂപാരമ്മണം വാ ന അത്ഥീതി യോജനാ. **ഭേരിസദ്ദാദിവസേനാ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. **യ**ന്തി യം ആരമ്മണം. **ഏതേസ**ന്തി ബുദ്ധാനം.

ഇദാനി യഥാവുത്തമത്ഥം പാളിയാ സമത്ഥേതും **"യഥാഹാ"**തിആദി വുത്തം. തദാ ജാനനകിരിയായ അപരിയോസിതഭാവദസ്സനത്ഥം "ജാനാമീ"തി വത്വാ യസ്മാ യം കിഞ്ചി നേയ്യം നാമ, സബ്ബം തം ഭഗവതാ അഞ്ഞാതം നാമ നത്ഥി, തസ്മാ വുത്തം **"തമഹം അബ്ഭഞ്ഞാസി"**ന്തി.

ന ഓലോകേന്തി പയോജനാഭാവതോ. **വിപരീതാ** "ന കമ്മാവരണേന സമന്നാഗതാ"തിആദിനാ നയേന വുത്താ. "യസ്സ മങ്ഗലാ സമൂഹതാ"തി (സു॰ നി॰ ൩൬൨) ആരഭിത്വാ "രാഗം വിനയേഥ മാനുസേസു ദിബ്ബേസു കാമേസു ചാ"തിആദിനാ (സു॰ നി॰ ൩൬൩) ച രാഗനിഗ്ഗഹകഥാബാഹുല്ലതോ **സമ്മാപരിബ്ബാജനീയസുത്തം** രാഗചരിതാനം സപ്പായം, "പിയമപ്പിയഭൂതാ കലഹ വിവാദാ പരിദേവസോകാ സഹമച്ഛരാ ചാ"തിആദിനാ (സു॰ നി॰ ൮൬൯; മഹാനി॰ ൯൮) കലഹാദയോ യതോ ദോസതോ സമുട്ഠഹന്തി, സോ ച ദോസോ യതോ പിയഭാവതോ, സോ ച പിയഭാവോ യതോ ഛന്ദതോ സമുട്ഠഹന്തി, ഇതി ഫലതോ, കാരണപരമ്പരതോ ച ദോസേ ആദീനവവിഭാവനബാഹുല്ലതോ **കലഹവിവാദസുത്തം** (സു॰ നി॰ ൮൬൯; മഹാനി॰ ൯൮) ദോസചരിതാനം സപ്പായം -

> "അപ്പഞ്ഹി ഏതം ന അലം സമായ,
> ദുവേ വിവാദസ്സ ഫലാനി ബ്രൂമി;
> ഏതമ്പി ദിസ്വാ ന വിവാദയേഥ,
> ഖേമാഭിപസ്സം അവിവാദഭൂമി"ന്തി. (സു॰ നി॰ ൯൦൨; മഹാനി॰ ൧൩൧) -

ആദിനാ നയേന സമ്മോഹവിധമനതോ, പഞ്ഞാപരിബ്രൂഹനതോ ച **മഹാബ്യൂഹസുത്തം** മോഹചരിതാനം സപ്പായം -

> "പരസ്സ ചേ ധമ്മം അനാനുജാനം,
> ബാലോ, മഗോ ഹോതി നിഹീനപഞ്ഞോ;
> സബ്ബേവ ബാലാ സുനിഹീനപഞ്ഞാ,
> സബ്ബേവിമേ ദിട്ഠിപരിബ്ബസാനാ"തി. (സു॰ നി॰ ൮൮൬; മഹാനി॰ ൧൧൫) -

ആദിനാ നയേന സന്ദിട്ഠിപരാമാസിതാപനയനമുഖേന സവിസയേസു ദിട്ഠിഗ്ഗഹണേസു വിസടവിതക്കവിച്ഛിന്ദനവസേന പവത്തത്താ **ചൂളബ്യൂഹസുത്തം** വിതക്കചരിതാനം സപ്പായം -

> "മൂലം പപഞ്ചസങ്ഖായ (ഇതി ഭഗവാ),
> മന്താ അസ്മീതി സബ്ബം ഉപരുന്ധേ;
> യാ കാചി തണ്ഹാ അജ്ഝത്തം,

താസം വിനയാ സദാ സതോ സിക്ഖേ''തി. (സു॰ നി॰ ൻ൨൨; മഹാനി॰ ൧൭൧) -

പപഞ്ചസങ്ഖായ മൂലം അവിജ്ജാദികിലേസജാതം **അസ്മീതി** പവത്തമാനഞ്ചാതി **സബ്ബം മന്താ** പഞ്ഞായ ഉപരുന്ധേയ്യ. **യാ കാചി അജ്ഝത്തം** രൂപതണ്ഹാദിഭേദാ **തണ്ഹാ** ഉപ്പജ്ജേയ്യ, **താസം വിനയാ** വൂപസമായ **സദാ സതോ** ഉപട്ഠിതസ്സതി ഹുത്വാ സിക്ഖേയ്യാതി ഏവമാദി ഉപദേസസ്സ സദ്ധോവ ഭാജനം. തസ്സ ഹി സോ അത്ഥാവഹോതി **തുവട്ടകസുത്തം** സദ്ധാചരിതാനം സപ്പായം -

''വീതതണ്ഹോ പുരാ ഭേദാ (ഇതി ഭഗവാ),
പുബ്ബമന്തമനിസ്സിതോ;
വേമജ്ഝേ നുപസങ്ഖേയ്യോ,
തസ്സ നത്ഥി പുരക്ഖത''ന്തി. (സു॰ നി॰ ൮൫൧; മഹാനി॰ ൮൪) -

യോ സരീരഭേദതോ പുബ്ബേവ പഹീനതണ്ഹോ, തതോ ഏവ അതീതദ്ധസഞ്ഞിതം പുരിമകോട്ഠാസം തണ്ഹാനിസ്സയേന അനിസ്സിതോ, വേമജ്ഝേ പച്ചുപ്പന്നേപി അദ്ധനി ''രത്തോ''തിആദിനാ ഉപസങ്ഖാതബ്ബോ, തസ്സ അരഹതോ തണ്ഹാദിട്ഠിപുരക്ഖാരാനം അഭാവാ അനാഗതേ അദ്ധനി കിഞ്ചി പുരക്ഖതം നത്ഥീതി ആദിനാ ഏവം ഗമ്ഭീരകഥാബാഹുല്ലതോ **പൂരാഭേദസുത്തം** (സു॰ നി॰ ൮൫൪; മഹാനി॰ ൮൪) ബുദ്ധിചരിതാനം സപ്പായന്തി കത്വാ വുത്തം **''അഥ നേസം സപ്പായം ...പേ॰... വവത്ഥപേത്വാ''**തി. **മനസാകാസീ**തി ഏവം ചരിയായ വസേന മനസി കത്വാ പുന തം സദിസം അത്തനോ ദേസനാനിക്ഖേപയോഗ്യതാവസേന മനസി അകാസി. **അത്തജ്ഝാസയേന നു ഖോ ജാനേയ്യാ**തി പരജ്ഝാസയാദിം അനപേക്ഖിത്വാ മയ്ഹംയേവ അജ്ഝാസയേന ആരദ്ധ ദേസനം ജാനേയ്യ നു ഖോ. **പരജ്ഝാസയേനാ**തി സന്നിപതിതായ പരിസായ കസ്സചി അജ്ഝാസയേന. **അട്ഠുപ്പത്തികേനാ**തി ഇധ സമുട്ഠിതഅട്ഠുപ്പത്തിയാ. **പുച്ഛാവസേനാ**തി കസ്സചി പുച്ഛന്തസ്സ പുച്ഛാവസേന. **ആരദ്ധദേസനം ജാനേയ്യാതി. ''സചേ പച്ചേകബുദ്ധോ ഭവേയ്യാ''**തി ഇദം ഇമേസം സുത്താനം ദേസനായ പുച്ഛാ പച്ചേകബുദ്ധാനം ഭാരിയാ, അവിസയാ ചാതി ദസ്സനത്ഥം വുത്തം. തേനാഹ **''സോപി ന സക്കുണേയ്യാ''**തി.

ഏത്ഥ ച യസ്മാ ന അനുമതിപുച്ഛാ, കഥേതുകമ്യതാപുച്ഛാ വാ യുത്താ, അഥ ഖോ ദിട്ഠസംസന്ദനപുച്ഛാസദിസീ വാ വിമതിച്ഛേദനപുച്ഛാസദിസീ വാ പുച്ഛാ യുത്താ, താവ പുഗ്ഗലജ്ഝാസയവസേന പവത്തിതാ നാമ ഹോന്തി, ന യഥാധമ്മവസേന, തത്ഥ യദി ഭഗവാ തഥാ സയമേവ പുച്ഛിത്വാ സയമേവ വിസ്സജ്ജേയ്യ, സുണന്തീനം ദേവതാനം സമ്മോഹോ ഭവേയ്യ ''കിം നാമേതം ഭഗവാ പഠമം ഏവമാഹ, പുനപി ഏവമാഹാ''തി, അന്ധകാരം പവിട്ഠാ വിയ ഹോന്തി, തസ്മാ വുത്തം **''ഏവം പേതാ ദേവതാ ന സക്ഖിസ്സന്തി പടിവിജ്ഝിതു''**ന്തി. യഥാധമ്മദേസനായം പന കഥേതുകമ്യതാവസേന പുച്ഛനേന സമ്മോഹോ ഹോതീതി. **സൂരിയോ ഉഗ്ഗതോതി** ആഹ ദേവസങ്ഘോ ആസന്നതരഭാവേന ഓഭാസസ്സ വിപുലഉള്ളാരഭാവതോ. **ഏകിസ്സാ ലോകധാതുയാ**തി സുത്തേ (ദീ॰ നി॰ ൩.൧൬൧; മ॰ നി॰ ൩.൧൨൯; അ॰ നി॰ ൧.൨൭൭; വിഭ॰ ൮൦൯; നേത്തി॰ ൫൭; മി॰ പ॰ ൫.൧.൧) ആഗതനയേന സബ്ബത്ഥേവ പന അപുബ്ബം അചരിമം ദ്വേ ബുദ്ധാ ന ഹോന്തേവ. തേനേവാഹ - ''അനന്താസു...പേ॰... അദ്ദസാ''തി.

ഗാഥായം **പുച്ഛാമീ**തി നിമ്മിതബുദ്ധോ ഭഗവന്തം പുച്ഛിതും ഓകാസം കാരാപേസി. **മുനി**ന്തി ബുദ്ധമുനിം . **പഹൂതപഞ്ഞ**ന്തി മഹാപഞ്ഞം. **തിണ്ണ**ന്തി ചതുരോഘതിണ്ണം. **പാരങ്ഗത**ന്തി നിബ്ബാനപ്പത്തം, സബ്ബസ്സ വാ ഞേയ്യസ്സ പാരം പരിയന്തം ഗതം. **പരിനിബ്ബുതം** സഉപാദിസേസനിബ്ബാനവസേന. **ഠിതത്ത**ന്തി അവട്ഠിതചിത്തം ലോകധമ്മേഹി അകമ്പനേയ്യതായ. **നിക്ഖമ്മ ഘരാ പനുജ്ജ കാമേ**തി വത്ഥുകാമേ പനൂദിത്വാ ഘരാവാസാ നിക്ഖമ്മ. **കഥം ഭിക്ഖു സമ്മാ സോ ലോകേ പരിബ്ബജേയ്യാ**തി സോ ഭിക്ഖു കഥം സമ്മാ പരിബ്ബജേയ്യ ഗച്ഛേയ്യ വിഹരേയ്യ, അനുപലിത്തോ ഹുത്വാ ലോകം അതിക്കമേയ്യാതി അത്ഥോ.

൩൮൪. സിലോകം അനുകസ്സാമീതി എത്ഥ **സിലോകോ** നാമ പാദസമുദയോ, ഇസീഹി വുച്ചമാനാ ഗാഥാതിപി വുച്ചതി. പാദോവ നിയതവണ്ണാനുപുബ്ബികാനം പദാനം സമൂഹോ, തം **സിലോകം അനുകസ്സാമി** പവത്തയിസ്സാമീതി അത്ഥോതി ആഹ **"അക്ഖര...പേ॰... പവത്തയിസ്സാമീ"**തി. **യത്ഥാ**തി അധികരണേ ഭുമ്മം. ആമേഡിതലോപേനായം നിദ്ദേസോതി ആഹ **"യേസു യേസു ഠാനേസൂ"**തി. **ഭുമ്മാ**തി ഭൂമിപടിബദ്ധനിവാസാ. **തം തം നിസ്സിതാ** തം തം ഠാനം നിസ്സിതവന്തോ നിസ്സായ വസമാനാ, തേഹി സദ്ധിം സിലോകം അനുകസ്സാമീതി അധിപ്പായോ. **"യേ സിതാ ഗിരിഗബ്ഭര"**ന്തി ഇമിനാ തേസം വിവേകവാസം ദസ്സേതി, **"പഹിതത്താ സമാഹിതാ"**തി ഇമിനാ ഭാവനാഭിയോഗം.

ബഹുജനാ പഞ്ചസതസങ്ഖ്യത്താ. പടിപക്ഖാഭിഭവനതോ, തേജുസ്സദതായ ച **സീഹാ വിയ** പവിവിത്തതായ **നിലീനാ. ഏകത്ത**ന്തി ഏകീഭാവം. **ഓദാതചിത്താ ഹുത്വാ സുദ്ധാ**തി അരഹത്തമഗ്ഗാധിഗമേന പരിയോദാതചിത്താ ഹുത്വാ സുദ്ധാ, ന കേവലം സരീരസുദ്ധിയാവ. **വിപ്പസന്നാ**തി അരിയമഗ്ഗപ്പസാദേന വിസേസതോ പസന്നാ. ചിത്തസ്സ ആവിലഭാവകരാനം കിലേസാനം അഭാവേന **അനാവിലാ.**

ഭിക്ഖൂ ജാനിത്വാതി ഭിന്നകിലേസേ ഭിക്ഖൂ "ഇമേ ദിബ്ബചക്ഖുനാ ഏതേ ദേവകായേ പസ്സന്തീതി ജാനിത്വാ. **സവനന്തേ ജാതത്താ**തി ധമ്മസ്സവനപരിയോസാനേ അരിയജാതിയാ ജാതത്താ. **ഇദം സബ്ബ**ന്തി ഇദം "ഭിയ്യോ പഞ്ചസതേ"തിആദികം സബ്ബം.

തദത്ഥായ വീരിയം കരിംസൂതി ദിബ്ബചക്ഖുഞാണാഭിനീഹാരവസേന വീരിയം ഉസ്സാഹം അകംസു. തേനാഹ "ന തം തേഹീ"തിആദി. **സത്തരി**ന്തി ത-കാരസ്സ ര-കാരാദേസം കത്വാ വുത്തം, സത്തതിന്തി അത്ഥോ. "സഹസ്സ"ന്തി പന അനുവത്തതി, സത്തതിയോഗേന ബഹുവചനം. തേനാഹ **"ഏകേ സഹസ്സം. ഏകേ സത്തതിസഹസ്സാനീ"**തി.

അനന്തന്തി അന്തരഹിതം, തം പന അതിവിയ മഹന്തം നാമ ഹോതീതി ആഹ **"വിപുല"**ന്തി.

അവേക്ഖിത്വാതി ഞാണചക്ഖുനാ വിസും വിസും അവേക്ഖിത്വാ "വവത്ഥിത്വാനാ"തിപി പഠന്തി, സോ ഏവത്ഥോ. തം അവേക്ഖനം നിച്ഛയകരണം ഹോതീതി ആഹ **"വവത്ഥപേത്വാ"**തി. പുബ്ബേ വുത്തഗാഥാസു തതിയഗാഥായ പച്ഛിമദ്ധം, ചതുത്ഥഗാഥായ പുരിമദ്ധഞ്ച സന്ധായാഹ **"പുബ്ബേ വുത്തഗാഥമേവാ"**തി.

വിജാനനമ്പി ദസ്സനം ഏവാതി ആഹ **“പസ്സഥ ഓലോകേഥാ”**തി. വാചായതപവത്തിതഭാവതോ “അനുപടിപാടിയാവ കിത്തയിസ്സാമീ”തി വദതി.

൩൩൮. സത്ത സഹസ്സാനി സങ്ഖായാതി **സത്ത സഹസ്സാ. യക്ഖായേവാ**തി യക്ഖജാതികാ ഏവ. **ആനുഭാവസമ്പന്നാ**തി മഹേസക്ഖാ. **ഇദ്ധിമന്തോ**തി വാ മഹാനുഭാവാ. **ജുതിമന്തോ**തി മഹപ്പഭാ. **വണ്ണവന്തോ**തി അതിക്കന്തവണ്ണാ. **യസസ്സിനോ**തി മഹാപരിവാരാ ചേവ പത്ഥടകിത്തിസദ്ദാ ച. **സമിതി**-സദ്ദോ സമീപത്ഥോതി അധിപ്പായേനാഹ **“ഭിക്ഖൂനം സന്തിക”**ന്തി.

ഹേമവതപബ്ബതേതി ഹിമവതോ സമീപേ ഠിതപബ്ബതേ.

ഏതേ സബ്ബേപീതി ഏതേ സത്തസഹസ്സാ കാപിലവത്ഥവാ, ഛസഹസ്സാ ഹേമവതാ, തിസഹസ്സാ സാതാഗിരാതി യഥാവുത്താ **സബ്ബേപി സോളസസഹസ്സാ.**

രാജഗഹനഗരേതി രാജഗഹനഗരസ്സ സമീപേ. **തന്തി** കുമ്ഭീരം.

൩൩൯. കാമം പാചീനദിസം പസാസതി, തഥാപി **ചതൂസുപി ദിസാസു** സപരിവാരദീപേസു ചതൂസുപി മഹാദീപേസു **ഗന്ധബ്ബാനം ജേട്ഠകോ,** കഥം? **സബ്ബേ തേ തസ്സ വസേ വത്തന്തി. കുമ്ഭണ്ഡാനം അധിപതീ**തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ.

തസ്സാപി വിരുള്ഹസ്സ. **താദിസായേവാ**തി ധതരട്ഠസ്സ പുത്തസദിസാ ഏവ പുഥുത്ഥതോ, നാമതോ, ബലതോ, ഇദ്ധിആദിവിസേസതോ ച.

സബ്ബസങ്ഗാഹികവസേനാതി ദസസഹസ്സിലോകധാതുയാ പച്ചേകം ചത്താരോ ചത്താരോ മഹാരാജാനോതി തേസം സബ്ബേസം സങ്ഗണ്ഹനവസേന. തേനാഹ **“അയഞ്ചേത്ഥാ”**തിആദി.

ചതുരോ ദിസാതി ചതൂസു ദിസാസു. **ചതുരോ ദിസാ ജലമാനാ** സമുജ്ജലന്താ ഓഭാസേന്താ. യദി ഏവം മഹതിയാ പരിസായ ആഗതാനം കഥം കാപിലവത്ഥവേ വനേ ഠിതാതി ആഹ **“തേ പനാ”**തിആദി.

൩൪൦. തേസം മഹാരാജാനം ദാസാതി യോജനാ. മായായ യുത്താ, തസ്മാ **മായാവിനോ.** വഞ്ചനം ഏതേസു അത്ഥി, വഞ്ചനേ വാ നിയുത്താതി **വഞ്ചനികാ. കേരാടിയസാഠേയ്യേനാ**തി നിഹീനസഠേന കമ്മേന. മായാ ഏതേസം അത്ഥീതി മായാ, തേ ച പരേസം വഞ്ചനത്ഥം യേന മായാകരണേന **“മായാ”**തി വുത്താ, തം ദസ്സേന്തോ **“മായാകാരകാ”**തി ആഹ.

ഏത്തകാ ദാസാതി ഏത്തകാ കുടേണ്ഡുആദികാ നിഘണ്ഡുപരിയോസാനാ അട്ഠമഹാരാജാനം ദാസാ.

ദേവരാജാനോതി ദേവാ ഹുത്വാ തംതംദേവകായസ്സ രാജാനോ. ചിത്തോ ച സേനോ ച ചിത്തസേനോ ചാതി തയോ ഏതേ ദേവപുത്താ പാളിയം ഏകസേസനയേന വുത്താതി ആഹ **“ചിത്തോ ചാ”**തിആദി.

ഭിക്ഖുസങ്ഘോ സമിതോ സന്നിപതിതോ ഏത്ഥാതി **ഭിക്ഖുസങ്ഘസമിതി,** ഇമം വനം.

൩൩൮. നാഗസദഹവാസികാതി നാഗസദഹനിവാസിനോ. തത്ഥേകോ കിര നാഗരാജാ, ചിരകാലം വസതോ തസ്സ പരിസാ മഹതീ പരമ്പരാഗതാ അത്ഥി, തം സന്ധായാഹ **“തച്ഛകനാഗപരിസായാ”**തി.

യമുനവാസിനോതി യമുനായം വസനകനാഗാ. **നാഗവോഹാരേനാ**തി ഹത്ഥിനാഗവോഹാരേന.

വുത്തപ്പകാരേതി കമ്ബലസ്സതരേ ഠപേത്വാ ഇതരേ വുത്തപ്പകാരനാഗാ. **ലോഭാഭിഭൂതാ**തി ആഹാരലോഭേന അഭിഭൂതാ. **ദിബ്ബാനുഭാവതാ**തി ദിബ്ബാനുഭാവതോ, ദിബ്ബാനുഭാവഹേതു വാ **ദിബ്ബാ. “ചിത്രസുപണ്ണാ”തി നാമം** വിചിത്രസുന്ദരപത്തവന്തതായ.

ഉപവ്ഹയന്താതി ഉപേച്ച കഥേന്താ. കാകോലൂകഅഹിനകുലാദയോ വിയ അഞ്ഞമഞ്ഞം ജാതിസമുദാഗതവേരാപി സമാനാ **മിത്താ വിയ...പേ॰... ഹട്ഠതുട്ഠചിത്താ** അഞ്ഞമഞ്ഞസ്മിന്തി അധിപ്പായോ. **ബുദ്ധംയേവ തേ സരണം ഗതാ** “ബുദ്ധാനുഭാവേനേവ മയം അഞ്ഞമഞ്ഞസ്മിം മേത്തിം പടിലഭിമ്ഹാ”തി.

൩൩൯. ഭാതരോതി മേഥുനഭാതരോ. തേനാഹ **“സുജായ അസുരകഞ്ഞായ കാരണാ”**തി.

തേസൂതി അസുരേസു. **കാലകഞ്ചാ**തി ഏവം നാമാ. **മഹാഭിസ്മാ**തി ഭിംസനകമഹാസരീരാ. **അഭബ്ബാ**തി സമ്മത്തനിയാമം ഓക്കമിതും ന ഭബ്ബാ അച്ഛന്ദികത്താ താദിസസ്സ ഛന്ദസ്സേവ അഭാവതോ.

ബലിനോ മഹാഅസുരസ്സ അബ്ഭതീതത്താ തസ്സ പുത്തേ ഏവ കിത്തേന്തോ ഭഗവാ **“സതഞ്ച ബലിപുത്താന”**ന്തി ആദിമാഹ. സോ കിര സുഖുമം അത്തഭാവം മാപേത്വാ ഉപഗച്ഛി.

൩൪൦. കമ്മം കത്വാതി പരികമ്മം കത്വാ. **നിബ്ബത്താ**തി ഉപചാരജ്ഝാനേന നിബ്ബത്താ. അപ്പനാജ്ഝാനേന പന നിബ്ബത്താ ബ്രഹ്മാനോ ഹോന്തി, തേ പരതോ വക്ഖതി “സുബ്രഹ്മാ”തിആദിനാ (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൪൧), അയഞ്ച കാമാവചരദേവതാ വുച്ചതി. തേനേവാഹ - **“മേത്താകരുണാകായികാതി മേത്താജ്ഝാനേ ച കരുണാജ്ഝാനേ ച പരികമ്മം കത്വാ നിബ്ബത്തദേവാ”**തി. **മേത്താജ്ഝാനേ കരുണാജ്ഝാനേ**തി മേത്താജ്ഝാനനിമിത്തം കരുണാജ്ഝാനനിമിത്തം, തദത്ഥന്തി അത്ഥോ.

തേ ആപോദേവാദയോ യഥാസകം വഗ്ഗവസേന ഠിതത്താ **ദസധാ ഠിതാ.** യാവ കരുണാകായികാ ദസ **ദേവകായാ. നാനത്തവണ്ണാ**തി നാനാസഭാവവണ്ണവന്തോ.

വേണ്ഡുദേവതാതി വേണ്ഡു നാമ ദേവതാ, ഏവം **സഹലി ദേവതാ.** അസമദേവതാ, യമകദേവതാതി “ദ്വേ അയനിയോ”തി വദന്തി, തപ്പമുഖാ ദ്വേ ദേവനികായാതി. **ചന്ദസ്സൂപനിസാ ദേവാ** ചന്ദസ്സ ഉപനിസ്സയതോ വത്തമാനാ തസ്സ പുരതോ ച പച്ഛതോ ച പസ്സതോ ച ധാവനകദേവാ. തേനാഹ **“ചന്ദനിസ്സിതകാ ദേവാ”**തി. **സൂരിയസ്സൂപനിസാ, നക്ഖത്തനിസ്സിതാ**തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. കേവലം വാതവായനഹേതവോ ദേവതാ **വാതവലാഹകാ.**

തഥാ കേവലം അബ്ഭപടലസഞ്ചരണഹേതവോ **അബ്ഭവലാഹകാ.** ഉണ്ഹപ്പവത്തിഹേതവോ **ഉണ്ഹവലാഹകാ.** വസ്സവലാഹകാ പന പജ്ജുന്നസദിസാതി. തേ ഇധ ന വുത്താ. വസുദേവതാ നാമ ഏകോ ദേവനികായോ, തേസം പുബ്ബങ്ഗമത്താ **വാസവോ,** സക്കോ.

ദസേതേതി ഏതേ വേണ്ഡുദേവതാദയോ വാസവപരിയോസാനാ ദസ ദേവകായാ.

ഇമാനീതി "ജലമഗ്ഗീ"തി ച "സിഖാരിവാ"തി ച ഇമാനി **തേസം നാമാനി.** കേചി പന മ-കാരോ പദസന്ധികരോ "ജലാ"തി ച "അഗ്ഗീ"തി ച "സിഖാരിവാ"തി ച ഇമാനി തേസം നാമാനീതി വദന്തി. **ഏതേ**തി തേസു ഏവ "അരിട്ഠകാ, രോജാ"തി ച വുത്തദേവേസു ഏകച്ചേ,**ഉമാപുപ്ഫനിഭാസിനോ** വണ്ണതോ ഉമാപുപ്ഫസദിസാതി ഏവമത്ഥോ ഗഹേതബ്ബോ, അഞ്ഞഥാ ഏകാദസ ദേവകായാ സിയും.

ദസേതേതി ഏതേ ദസ സഹഭൂദേവാദയോ വാസവനേസിപരിയോസാനാ ദസ ദേവകായാ. തേനേവ നികായഭേദവസേന ദസധാവ ആഗതാ.

"സമാനാ"തിആദി തേസം ദേവാനം നികായസമുദായഗതം നാമം. ഏവം സേസാനമ്പി.

ദസേതേതി ഏതേ സമാനാദികാ മഹാപാരഗപരിയോസാനാ ദസ ദേവകായാ. തേനേവ നികായഭേദേന ദസധാ ആഗതാ.

സുക്കാദയോ തയോ ദേവകായാ. **പാമോക്ഖദേവാ**തി പമുഖാ പധാനഭൂതാ ദേവാ.

ദിസാതി ദിസാസു. **ദേവോ**തി മേഘോ. **ദസേതേ**തി ഏതേ സുക്കാദയോ പജ്ജുന്നപരിയോസാനാ ദസ ദേവകായാ, തേ ദേവനികായഭേദേന **ദസധാ ആഗതാ.**

ദസേതേതി ഏതേ ഖേമിയാദയോ പരനിമ്മിതപരിയോസാനാ ദസ ദേവകായാ, തേ ദേവനികായഭേദേന **ദസധാവ ആഗതാ.** തത്ഥ "ഖേമിയാ, കട്ഠകാദയോ ച പഞ്ചാപി സദേവകായാ താവതിംസകായികാ"തി വദന്തി. **നാമന്വയേനാ**തി നാമാനുഗമേന "ആപോദേവതാ"തിആദിനാമസഭാഗേന. തേനേവാഹ **"നാമഭാഗേന നാമകോട്ഠാസേനാ"**തി. **സബ്ബാ ദേവതാ**തി ദസസഹസ്സിലോകധാതൂസു സബ്ബാപി ദേവതാ. **നിദ്ദിസതി** തംതംനാമസഭാഗേന ഏകജ്ഝം കത്വാ.

പവുത്ഥാതി പവാസം ഗതാ വിയ അപേതാതി ആഹ **"വിഗതാ"**തി. പവുത്ഥാ വാ പകാരതോ വുത്ഥാ വുസിതാ, തേന ജാതി വുസിതബ്ബാ അസ്സാതി **പവുട്ഠജാതി. കാളകഭാവാ** സംകിലേസധമ്മാ, സബ്ബസോ തദഭാവതോ **കാളകഭാവാതീതം ദസബലം.** ലഞ്ചനാഭാവേന വാ **അസിതാതിഗോ** കാളകഭാവാതീതായ സിരിയാ ചന്ദോ, താദിസം ചന്ദം വിയ **സിരിയാ വിരോചമാനം.**

൩൪൧. ഏകോ ബ്രഹ്മാതി സഗാഥകവഗ്ഗേ (സം॰ നി॰ ൧.൯൮) ആഗതോ സുബ്രഹ്മദേവപുത്തോ. ബ്രഹ്മലോകേ നിബ്ബത്തിത്വാ ഹേട്ഠിമേസു പതിട്ഠിതാ **അരിയബ്രഹ്മാനോ,** ന സുദ്ധാവാസബ്രഹ്മാനോ. **തിസ്സമഹാബ്രഹ്മാ** പുഥുജ്ജനോ, യോ അപരഭാഗേ മനുസ്സേസു നിബ്ബത്തിത്വാ മോഗ്ഗലിപുത്തതിസ്സത്ഥേരോ ജാതോ.

സഹസ്സം ബ്രഹ്മലോകാനന്തി ബ്രഹ്മലോകോ ഏതേസന്തി ബ്രഹ്മലോകാ, ബ്രഹ്മാനോ, തേസം ബ്രഹ്മലോകാനം സഹസ്സം സത്തലോകപരിയായോ ചായം ലോകസദ്ദോതി ആഹ **"മഹാബ്രഹ്മാനം സഹസ്സം ആഗത"**ന്തി. അനന്തരഗാഥായം ''ആഗതാ''തി വുത്തപദമേവ അത്ഥവസേന വദതി. **യത്ഥാ**തി യസ്മിം ബ്രഹ്മസഹസ്സേ. **അഞ്ഞേ ബ്രഹ്മേ**തി തദഞ്ഞേ ബ്രഹ്മാനോ. **അഭിഭവിത്വാ തിട്ഠതി** വണ്ണേന, യസസാ ആയുനാ ച.

ഇസ്സരാതി തേനേവ വസപവത്തനേന സേസബ്രഹ്മാനം അധിപതിനോ.

൩൪൨. കാളകധമ്മസമന്നാഗതോ **കാളകസ്സ** പാപിമസ്സ **മാരസ്സ ബാലഭാവം പസ്സഥ,** യോ അത്തനോ അവിസയേ നിരത്ഥകം പരക്കമിതും വായമതി.

വീതരാഗഭാവാവഹസ്സ ധമ്മസ്സവനസ്സ അന്തരായകരണേന അവീതരാഗാ രാഗേന ബദ്ധാ ഏവ നാമ ഹോന്തീതി വുത്തം **"രാഗേന ബദ്ധം ഹോതൂ"**തി.

ഭയാനകം സരഞ്ച കത്വാതി ഭേരവം മഹന്തം സദ്ദം സമുട്ഠാപേത്വാ.

ഇദാനി തം സദ്ദം ഉപമായ ദസ്സേന്തോ **"യഥാ"**തി ആദിമാഹ. **കഞ്ചീ**തി തസ്മിം സമാഗമേ കഞ്ചി ദേവതം, മാനുസകം വാ അത്തനോ **വസേ വത്തേതും അസക്കോന്തോ അസയംവസേ** സയഞ്ച ന അത്തനോ വസേ ഠിതോ. തേനാഹ **"അസയംവസീ"**തിആദി.

൩൪൩. "വീതരാഗേഹീ"തി ദേസനാസീസമേതം. സബ്ബായപി ഹി തത്ഥ സമാഗതപരിസായ മാരസേനാ അപക്കന്താവ. **നേസം ലോമമ്പി ഇഞ്ജയും** തേസം ലോമമത്തമ്പി ന ചാലേസും, കുതോ അന്തരായകരണം. ഇതി യത്തകാ തത്ഥ വിസേസം അധിഗച്ഛിംസു, തേസം സബ്ബേസമ്പി അന്തരായാകരണവസേന അത്ഥോ വിഭാവേതബ്ബോ, വീതരാഗഗ്ഗഹണേന വാ സരാഗവീതരാഗവിഭാവിനോ ച തത്ഥ സങ്ഗഹിതാതി വേദിതബ്ബം. **മാരോ ഇമം ഗാഥം അഭാസി** അച്ഛരിയബ്ഭുതചിത്തജാതോ. കഥഞ്ഹി നാമ താവ ഘോരതരം മഹതിം വിഭിംസകം മയി കരോന്തേപി സബ്ബേ പിമേ നിബ്ബികാരാ സമാഹിതാ ഏവ. കസ്മാ? വിജിതാവിനോ ഇമേ ഉത്തമപുരിസാതി. തേനാഹ **"സബ്ബേ"**തിആദി. യാദിസോ അരിയാനം ധമ്മനിസ്സിതോ പമോദോ, ന കദാചി താദിസോ അനരിയാനം ഹോതീതി ''സാസനേ ഭൂതേഹി അരിയേഹി'' ഇച്ചേതം വുത്തം. വി-സദ്ദേന വിനാ കേവലോപി സുത-സദ്ദോ വിഖ്യാതത്ഥവചനോ ഹോതി ''സുതധമ്മസ്സാ''തിആദീസു (മഹാവ॰ ൫; ഉദാ॰ ൧൧) വിയാതി ആഹ **"ജനേ വിസ്സുതാ"**തി.

ദൂരേതി ദൂരേ പദേസേ. ദഹരസ്സ അന്തരായം പരിഹരന്തീ **"ന സക്കാ ഭന്തേ സകലം കായം ദസ്സേതു"**ന്തി അവോചാതി.

മഹാസമയസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ.

൨. സക്കപഞ്ഹസുത്തവണ്ണനാ

നിദാനവണ്ണനാ

൩൪൪. അമ്ബസണ്ഡാനം അദൂരഭവത്താ ഏകോപി സോ ബ്രാഹ്മണഗാമോ **"അമ്ബസണ്ഡാ"ത്വേവ** ബഹുവചനവസേന **വുച്ചതി,** യഥാ "വരണാ നഗര"ന്തി. വേദി ഏവ വേദികോ, വേദികോ ഏവ വേദിയോ ക-കാരസ്സ യ-കാരം കത്വാ, തസ്മിം **വേദിയകേ.** തേനാഹ **"മണിവേദികാസദിസേനാ"**തിആദി, ഇന്ദനീലാദിമണിമയവേദികാസദിസേനാതി അത്ഥോ. **പുബ്ബേപീ**തി ലേണകരണതോ പുബ്ബേ, ഗുഹാരൂപേന ഠിതാ, ദ്വാരേ ഇന്ദസാലരുക്ഖവതീ ച, തസ്മാ "ഇന്ദസാലഗുഹാ"തി വുത്താ പുരിമവോഹാരേന.

ഉസ്സുക്കം വുച്ചതി അഭിരുചി, തം പന ബുദ്ധദസ്സനകാമതാവസേന, തഥാ ഉസ്സാഹനവസേന ച പവത്തിയാ **"ധമ്മികോ ഉസ്സാഹോ"**തി വുത്തം. **സക്കേന സദിസോ...പേ॰... നത്ഥീ**തി. യഥാഹ "അപ്പമാദേന മഘവാ, ദേവാനം സേട്ഠതം ഗതോ"തി (ധ॰ പ॰ ൩൦). **പരിത്തകേനാ**തി അപരാപരം ബഹും പുഞ്ഞകമ്മം അകത്വാ അപ്പമത്തകേനേവ **പുഞ്ഞകമ്മേന.**

സക്കോപി കാമം മഹാപുഞ്ഞകതഭീരുത്താനോ ഹോതി, സാതിസയായ പന ദിബ്ബസമ്പത്തിയാ വിയോഗഹേതുകേന സോകേന ദിഗുണിതേന മരണഭയേന സംതജ്ജിതോ ജാതോ. തേനാഹ **"സക്കോ പന മരണഭയാഭിഭൂതോ അഹോസീ"**തി.

ദിബ്ബചക്ഖുനാ ദേവതാനം ദസ്സനം നാമ പടിവിജ്ഝനസദിസന്തി ആഹ **"പടിവിജ്ഝീ"**തി. **പാടിയേക്കോ വോഹാരോ**തി ആവേണികോ പിയസമുദാഹാരോ. മരിസനിയസമ്പത്തികാതി **മാരിസാ.** തേസഞ്ഹി സമ്പത്തിയോ മഹാനുഭാവതായ സഹന്തി ഉപട്ഠഹന്തി, അഞ്ഞേ അയോനിസോമനസികാരതായ ചേവ അപ്പഹുകായ ച ന സഹന്തിയേവ, സാ പന നേസം മരിസനിയസമ്പത്തികതാ ദുക്ഖവിരഹിതായാതി വുത്തം **"നിദ്ദുക്ഖാതിപി വുത്തം ഹോതീ"**തി. **ഏകകോ വാ**തി ദേവപരിസായ വിനാ ആഗതത്താ വുത്തം, മാതലിആദയോ പന താദിസാ സഹായാ തദാപി അഹേസുംയേവ. തഥാ ഹി വക്ഖതി "അപി ചായം ആയസ്മതോ ചക്കനേമിസദ്ദേന തമ്ഹാ സമാധിമ്ഹാ വുട്ഠിതോ"തി (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൩൪൭). **ഓകാസം നാകാസി** സക്കസ്സ ഞാണപരിപാകം ആഗമേന്തോ, അഞ്ഞേസഞ്ച ബഹൂനം ദേവാനം ധമ്മാഭിസമയം ഉപപരിക്ഖമാനോ. **സോ**തി സക്കോ.

ഏവന്തി വചനസമ്പടിച്ഛനേ നിപാതോതി ആഹ **"ഏവം ഹോതൂ"**തിആദി. **ഭദ്ദംതവാ**തി പന സക്കം ഉദ്ദിസ്സ നേസം ആസി വാദോ.

൩൪൫. **വല്ലഭോ...പേ॰... ധമ്മം സുണാതീ**തി അയമത്ഥോ ഗോവിന്ദസുത്താദീഹി (ദീ॰ നി॰ ൨.൨൯൩) ദീപേതബ്ബോ. **ഇമിനാ കതോകാസേ**തി ഇമിനാ പഞ്ചസിഖേന കതോകാസേ ഭഗവതി.

അനുചരിയന്തി അനുചരണഭാവം, തം പനസ്സ അനുചരണം നാമ സദ്ധിം ഗമനമേവാതി ആഹ **"സഹചരണം ഏകതോ ഗമന"**ന്തി.

സോവണ്ണമയന്തി സുവണ്ണമയം. **പോക്ഖര**ന്തി വീണായ ദോണിമാഹ. **ദണ്ഡോ**തി വീണദണ്ഡോ. **വേഠകാ**തി തന്തീനം ബന്ധനായ ചേവ ഉപ്പീളനായ ച ധമേതബ്ബാ വേഠകാ. **പത്തക**ന്തി പോക്ഖരം. **സമപഞ്ഞാസമുച്ഛനാ മുച്ഛേത്വാ**തി യഥാ സമപഞ്ഞാസമുച്ഛനാ കമതോ തത്ഥ സംമുച്ഛനം കാതും സക്കാ, ഏവം തം സജ്ജേത്വാതി അത്ഥോ. ''സമപഞ്ഞാസമുച്ഛനാ സംമുച്ഛേത്വാ''തി ച ഇദം ദേവലോകേ നിയതം വീണാവാദനവിധിം സന്ധായ വുത്തം. മനുസ്സലോകേ പന ഏകവീസതി മുച്ഛനാ. തേനേവാഹ **വീണോപമസുത്തവണ്ണനായം -**

> ''സത്ത സരാ തയോ ഗാമാ, മുച്ഛനാ ഏകവീസതി;
> താനാ ചേകൂനപഞ്ഞാസ, ഇച്ചേതേ സരമണ്ഡലാ''തി. (അം॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൩.൭൪; സാരത്ഥ॰ ടീ॰ ൩.൨൪൩);

തത്ഥ ഛജ്ജോ, ഉസഭോ, ഗന്ധാരോ, മജ്ഝിമോ, പഞ്ചമോ, ധേവതോ, നിസാദോതി ഏതേ **സത്ത സരാ.** ഛജ്ജഗാമോ, മജ്ഝിമഗാമോ, സാധാരണഗാമോതി **തയോ ഗാമാ,** സരസമൂഹാതി അത്ഥോ. മനുസ്സലോകേ വാദനവിധിനാ ഏകേകസ്സേവ ച സരസ്സ വസേന തയോ തയോ മുച്ഛനാ കത്വാ **ഏകവീസതി മുച്ഛനാ.** ഏകേകസ്സേവ ച സരസ്സ സത്ത സത്ത താനഭേദാ, യതോ സരസ്സ മന്ദതരവവത്ഥാനം ഹോതി, തേ **ഏകൂനപഞ്ഞാസ താനവിസേസാ**തി, തിസ്സോ ദുവേ ചതസ്സോ, ചതസ്സോ തിസ്സോ ദുവേ ചതസ്സോതി **ദ്വാവീസതി സുതി**ഭേദാ ഇച്ഛിതാ, അയം പന ഏകേകസ്സ സരസ്സ വസേന സത്ത സത്ത മുച്ഛനാ, അന്തരസരസ്സ ച ഏകാതി സമപഞ്ഞാസായ മുച്ഛനാനം യോഗ്യഭാവേന വീണം വജ്ജേസി. തേന വുത്തം ''സമപഞ്ഞാസ മുച്ഛനാ സംമുച്ഛേത്വാ''തി. സേസദേവേ ജാനാപേന്തോ സക്കസ്സ ഗമനകാലന്തി യോജനാ.

൩൪൫. അതിരിവാതി ര-കാരോ പദസന്ധികരോ, അതീവ അതിവിയാതി വുത്തം ഹോതി. **പകതി …പേ॰… അഗമാസി** മരണഭയസംതജ്ജിതത്താ തരമാനരൂപോ. തേനേവാഹ **''നനു ചാ''**തിആദി.

൩൪൭. ബുദ്ധാ നാമ മഹാകാരുണികാ, സദേവകസ്സ ലോകസ്സ ഹിതസുഖത്ഥായ ഏവ ഉപ്പന്നാ, തേ കഥം അത്ഥികേഹി ദുരുപസങ്കമാതി ആഹ **''അഹം സരാഗോ''**തിആദി. **തദന്തരം പടിസല്ലീനാ**തി യേന അന്തരേന യേന ഖണേന ഉപസങ്കമേയ്യ, തദന്തരം പടിസല്ലീനാ ഝാനം സമാപന്നാ. തദന്തര-സദ്ദോ വാ ''ഏതരഹീ''തി ഇമിനാ സമാനത്ഥോതി ആഹ **''സമ്പതി പടിസല്ലീനാ വാ''**തി.

പഞ്ചസിഖഗീതഗാഥാവണ്ണനാ

൩൪൮. സാവേസീതി യഥാധിപ്പേതമുച്ഛനം പട്ഠപേത്വാ വീണം വാദേന്തോ തംതംഠാനുപ്പത്തിയാ പാകടീഭൂതമന്ദതാവവത്ഥം ദസ്സേന്തോ സുമധുരകോമലമധുപാനമത്തമധുകാരവിരുതാപഹാസിനിലക്ഖണോ പസന്നഭാനി സമരവം തന്തിസ്സരം സാവേസി.

> ''സക്യപുത്തോവ ഝാനേന, ഏകോദി നിപകോ സതോ;
> അമതം മുനി ജിഗീസാനോ….
>
> യഥാപി മുനി നന്ദേയ്യ, പത്വാ സമ്ബോധിം ഉത്തമ''ന്തി. (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൪൮);

ച ഏവം **ബുദ്ധൂപസഞ്ഹിതാ.** ബുദ്ധൂപസഞ്ഹിതാ പന ബുദ്ധാനം ധമ്മസരീരം ആരബ്ഭ നിസ്സയം കത്വാ പവത്തിതാതി ആഹ "ധമ്മോ അരഹതാം ഇവാ"തി. ധമ്മൂപസഞ്ഹിതാ, അരഹത്തൂപസഞ്ഹിതാ ച വേദിതബ്ബാ.

സൂരിയസമാനസരീരാതി സൂരിയസമാനപ്പഭാസരീരാ. തേനാഹ **"തസ്സാ കിരാ"**തിആദി. യസ്മാ തിമ്ബരുനോ ഗന്ധബ്ബദേവരാജസ്സ സൂരിയവച്ഛ സാ അങ്കേ ജാതാ, തസ്മാ ആഹ **"യം തിമ്ബരും ദേവരാജാനം നിസ്സായ ത്വം ജാതാ"**തി. കല്യാണങ്ഗതായ **"കല്യാണീ"**തി വുത്താതി ആഹ **"സബ്ബങ്ഗസോഭനാ"**തി.

രാഗാവേസവസേന പുബ്ബേ വുത്താ ഗാഥാ ഇദാനിപി **തമേവ ആരബ്ഭ** പുരതോ ഠിതം വിയ **ആലപന്തോ വദതി.**

ഥനുദരന്തി പയോധരഞ്ച ഉദരഞ്ച അധിപ്പേതന്തി ആഹ **"ഥനവേമജ്ഝം ഉദരഞ്ചാ"**തി.

കിഞ്ചി കാരണന്തി കിഞ്ചി പീളം.

പകതിം ജഹിത്വാ ഠിതം അഭിരത്തഭാവേന.

വാമൂരൂതി രുചിരഊരൂ. തേനാഹ **"വാമാകാരേനാ"**തിആദി. വാമവികസിതരുചിരസുന്ദരാഭിരൂപചാരുസദ്ദാ ഹി ഏകത്ഥാ ദട്ഠബ്ബാ. **ന തിഖിണ**ന്തി ന തിക്ഖം ന ലൂഖം ന കക്ഖളം. **മന്ദ**ന്തി മുദു സിനിദ്ധം.

അനേകഭാവോതി അനേകസഭാവോ, സോ പന ബഹുവിധോ നാമ ഹോതീതി ആഹ **"അനേകവിധോ ജാതോ"**തി. **അനേകഭാഗോ**തി അനേകകോട്ഠാസോ.

തയാ സദ്ധിം വിപച്ചതന്തി തയാ സഹിതംയേവ മേ തം കമ്മം വിപച്ചതു, തയാ സഹേവ തസ്സ കമ്മസ്സ ഫലം അനുഭവേയ്യന്തി അധിപ്പായോ. **തയാ സദ്ധിമേവാ**തി യഥാ ചക്കവത്തിസംവത്തനിയകമ്മം തസ്സ നിസ്സന്ദഫലഭൂതേന ഇത്ഥിരതനേന സദ്ധിംയേവ വിപാകം ദേതി, ഏവം തം മേ കമ്മം തയാ സദ്ധിംയേവ മയ്ഹം വിപാകം ദേതു.

ഏകോദീതി ഏകോദിഭാവം ഗതോ, സമാഹിതോതി അത്ഥോ. **ജിഗീസാനോ**തി ജിഗീസമാനോ ഹോതി. തഥാഭൂതോവ ജിഗീസതി നാമാതി തഥാ പഠമവികപ്പോ വുത്തോ. ദുതിയവികപ്പേ പന "വിചരതീ"തി കിരിയാപദം ആഹരിത്വാ അത്ഥോ വുത്തോ.

നന്ദേയ്യന്തി സമാഗമം പത്ഥേന്തോ വദതി അതിസസ്സിരികരൂപസോഭായ.

൩൪൬. സംസന്ദതീതി സമേതി, യായ മുച്ഛനായ, യേന ച ആകാരേന തന്തിസ്സരോ പവത്തോ, തം മുച്ഛനം അനതിവത്തേന്തോ, തേനേവ ച ആകാരേന ഗീതസ്സരോപി പവത്തോതി അത്ഥോ. യേന അജ്ഝാസയേന ഭഗവാ പഞ്ചസിഖസ്സ ഗന്ധബ്ബേ വണ്ണം കഥേസി, യദത്ഥഞ്ച കഥേസി, തം സബ്ബം വിഭാവേതും **"കസ്മാ"**തിആദിമാഹ. **നത്ഥി** ബോധിമൂലേ ഏവ സമുച്ഛിന്നത്താ.

ഉപേക്ഖകോ ഭഗവാ അനുപലിത്തഭാവതോ. **സുവിമുത്തചിത്തോ ഭഗവാ** ഛന്ദരാഗതോ, സബ്ബസ്മാ ച കിലേസാ. യദി ഏവം കസ്മാ പഞ്ചസിഖസ്സ ഗന്ധബ്ബേ വണ്ണം കഥേസീതി ആഹ **"സചേ പനാ"**തിആദി.

ഗന്ഥിതാതി സന്ദഹിതാ, താ പന നിരന്തരം കഥിയമാനാ രാസികതാ വിയ ഹോന്തീതി ആഹ **"പിണ്ഡിതാ"**തി. **വോഹാരവചന**ന്തി ഭഗവതോ, ഭിക്ഖൂനഞ്ച പുരതോ വത്തബ്ബം ഉപചാരവചനം.

ഉപനച്ചന്തിയാതി ഉപഗന്ത്വാ നച്ചന്തിയാ.

സക്കൂപസങ്കമനവണ്ണനാ

൩൫൦. "കദാ സംയൂള്ഹാ"തിആദീനി വദന്തോ **പടിസമ്മോദതി. വിപ്പകാരമ്പി ദസ്സേയ്യാ**തി അഡ്ഢകതാഭിനയവസേന നച്ചമ്പി ദസ്സേയ്യ.

൩൫൧. "അഭിവദിതോ സക്കോ ദേവാനമിന്ദോ"തിആദീനം "തേന ഖോ പന സമയേനാ"തിആദീനം (പാരാ॰ ൧൬, ൨൪) വിയ സങ്ഗീതികാരവചനഭാവേ സംസയോ നത്ഥി, "ഏവഞ്ച പന തഥാഗതാ"തി ഇധ പന സിയാ സംസയോതി "ധമ്മസങ്ഗാഹകത്ഥേരേഹി ഠപിതവചന"ന്തി വത്വാ ഇതരസ്സാപി തഥാഭാവം ദസ്സേതും **"സബ്ബമേത"**ന്തിആദി വുത്തം. **വുഡ്ഢിവചനേന വുത്തോ**തി "സുഖീ ഹോതു പഞ്ചസിഖ സക്കോ ദേവാനം ഇന്ദോ"തി ആസീസവാദം വുത്തോ. "ഭഗവതോ പാദേ സിരസാ വന്ദതീ"തി വദന്തോ അഭിവാദേതി നാമ "സുഖീ ഹോതൂ"തി ആസീസവാദസ്സ വദാപനതോ. തഥാ പന ആസീസവാദം വദന്തോ അഭിവദതി നാമ സബ്ബകാലം തഥേവ തിട്ഠനതോ.

ഉരും വേപുല്ലം ദസ്സതി ദക്ഖതീതി **ഉരുന്ദാ** വിഭത്തിഅലോപേന. **വിവടാ** അങ്ഗണട്ഠാനം. **യോ പകതിയാ ഗുഹായം അന്ധകാരോ, സോ അന്തരഹിതോ**തി യോ തസ്സം ഗുഹായം സത്ഥു സമന്തതോ അസീതിഹത്ഥതോ അയം പാകതികോ അന്ധകാരോ, സോ ദേവാനം വത്ഥാഭരണസരീരോഭാസേഹി അന്തരഹിതോ, ആലോകോ സമ്പജ്ജി. അസീതിഹത്ഥേ പന ബുദ്ധാലോകേനേവ അന്ധകാരോ അന്തരഹിതോ, ന ച സമത്ഥോ ദേവാനം ഓഭാസോ ബുദ്ധാനം അഭിഭവിതും.

൩൫൨. ചിരപ്പടികാഹന്തി ചിരപ്പഭുതികോ അഹം. **അദ്ധുകരണം നാമ നത്ഥി** അവിവാദാധികരണട്ഠാനേ നിബ്ബത്തത്താ. **കീളാദീനിപീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന ധമ്മസ്സവനാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി.

സലളമയഗന്ധകുടിയന്തി സലളരുക്ഖേഹി രഞ്ഞാ പസേനദിനാ കാരിതഗന്ധകുടിയം. **തേനസ്സാ**തി തേന ഫലദ്വയാധിഗമേന പഹീനഓളാരികകാമരാഗതായ **അസ്സാ** ഭുജതിയാ **ദേവലോകേ അഭിരതിയേവ നത്ഥി. ചക്കനേമിസദ്ദേന തമ്ഹാ സമാധിമ്ഹാ വുട്ഠിതോ**തി ഏത്ഥ അധിപ്പായം അജാനന്താ "ആരമ്മണസ്സ അധിമത്തതായ സമാപത്തിതോ വുട്ഠാനം ജാത"ന്തി മഞ്ഞേയ്യുന്തി തം പടിക്ഖിപന്തോ **"സമാപന്നോ സദ്ദം സുണാതീതി നോ വത രേ വത്തബ്ബേ"**തി ആഹ. സതി ച ആരമ്മണസങ്ഘട്ടനായം ഗഹണേനപി ഭവിതബ്ബന്തി അധിപ്പായേന "സുണാതീ"തി വുത്തം, ഇതരോ "പഠമം ഝാനം സമാപന്നസ്സ സദ്ദോ കണ്ടകോ"തി വചനമത്തം നിസ്സായ സബ്ബസ്സാപി ഝാനസ്സ സദ്ദോ കണ്ടകോതി അധിപ്പായേന പടിക്ഖേപം അസഹന്തോ **"നനു ഭഗവാ...പേ॰...**

ഭണതീ"തി ഇമമേവ സുത്തപദം ഉദ്ധരി. തത്ഥ യഥാ ദോസദസ്സനപടിപക്ഖഭാവനാവസേന പടിഘസഞ്ഞാനം സുപ്പഹീനത്താ മഹതാപി സദ്ദേന അരൂപസമാപത്തിതോ ന വുട്ഠാനം, ഏവം "ഉപ്പാദോ ഭയം, അനുപ്പാദോ ഖേമ"ന്തിആദിനാ സമ്മദേവ ദോസദസ്സനപടിപക്ഖഭാവനാവസേന സബ്ബാസമ്പി ലോകിയസഞ്ഞാനം അഗ്ഗമഗ്ഗേന സമതിക്കന്തത്താ ആരമ്മണാധിഗമതായ ന കദാചി ഫലസമാപത്തിതോ വുട്ഠാനം ഹോതീതി. തഥാ പന ന സുപ്പഹീനത്താ പടിഘസഞ്ഞാനം സബ്ബരൂപസമാപത്തിതോ വുട്ഠാനം ഹോതി, പഠമജ്ഝാനം പന അപ്പകമ്പി സദ്ദം ന സഹതീതി തംസമാപന്നസ്സ "സദ്ദോ കണ്ടകോ"തി വുത്തം. യദി പന പടിഘസഞ്ഞാനം വിക്ഖമ്ഭിതത്താ മഹതാപി സദ്ദേന അരൂപസമാപത്തിതോ ന വുട്ഠാനം ഹോതി, പഗേവ മഗ്ഗഫലസമാപത്തിതോ. തേനാഹ **"ചക്കനേമിസദ്ദേനാ"**തിആദി. **ചക്കനേമിസദ്ദേനാ**തി ച നയിദം കരണവചനം ഹേതുമ്ഹി, കരണേ വാ അഥ ഖോ സഹയോഗേ. ഇമമേവ ഹി അത്ഥം ദസ്സേതും **"ഭഗവാ പനാ"**തിആദി വുത്തം.

ഗോപകവത്ഥുവണ്ണനാ

൩൫. പരിപൂരകാരിനീതി പരിപുണ്ണാനി, പരിസുദ്ധാനി ച കത്വാ രക്ഖിതവതീ. **"ഇത്ഥിത്ത"**ന്തിആദി തത്ഥ വിരജ്ജനാകാരദസ്സനം. **ധിത്ഥിഭാവം**ഇത്ഥിഭാവസ്സ ധിക്കാരോ ഹേതൂതി അത്ഥോ. **അലന്തി** പടിക്ഖേപവചനം, പയോജനം നത്ഥീതി അത്ഥോ. **വിരാജേതീ**തി ജിഗുച്ഛതി. **ഏതാ സമ്പത്തിയോ**തി ചക്കവത്തിസിരിആദികാ ഏതാ യഥാവുത്തസമ്പത്തിയോ. **തസ്മാ** പുബ്ബപരിചയേന ഉപട്ഠിത**നികന്തിവസേന. ഉപട്ഠാനസാലന്തി** സുധമ്മദേവസഭം.

സോതി ഗോപകദേവപുത്തോ. **വട്ടേത്വാ വട്ടേത്വാ**തി തോമരാദിം വത്തേന്തേന വിയ ചോദനവചനം പരിവട്ടേത്വാ പരിവട്ടേത്വാ. **ഗാള്ഹം വിജ്ഝിതബ്ബാ**തി ഗാള്ഹതരം ഘട്ടേതബ്ബാ.

കുതോ മുഖാതി കുതോ പവത്തഞാണമുഖാ. തേനാഹ **"അഞ്ഞവിഹിതകാ"**തി. **കതപുഞ്ഞേ**തി സമ്മാ കതപുഞ്ഞേ ധമ്മേ.

ദായോതി ലാഭോ. സോ ഹി ദീയതി തേഹി ദാതബ്ബത്താ ദായോ, യേസം ദീയതി, തേഹി ലദ്ധത്താ ലാഭോതി ച വുച്ചതി. **സങ്ഖാരേ...പേ॰... പതിട്ഠഹിംസു** കതാധികാരത്താ. **തത്ഥ** താവതിംസഭവനേ **ഠിതാനംയേവ നിബ്ബത്തോ** യഥാ സക്കസ്സ ഇന്ദസാലഗുഹായം ഠിതസ്സേവ സക്കത്തഭാവോ.

നികന്തിം തസ്മിം ഗന്ധബ്ബകായേ ആലയം സമുച്ഛിന്ദിതും ന സക്കോന്തോ.

൩൮. അത്തനാവ വേദിതബ്ബോതി അത്തനാവ അധിഗന്ത്വാ വേദിതബ്ബോ, ന പരപ്പച്ചയികേന. **തുമ്ഹേഹി വുച്ചമാനാനീ**തി കേവലം തുമ്ഹേഹി വുച്ചമാനാനി.

വിയായാമാതി വിസ്സട്ഠം വീരിയം സന്താനേ പവത്തേമ. **പകതിയാ**തി രൂപാവചരഭാവേന, "അനുസ്സര"ന്തി വാ പാഠോ.

കാമരാഗോ ഏവ "ഛന്ദോ രാഗോ ഛന്ദരാഗോ"തിആദി പവത്തിഭേദേന സംയോജനട്ഠേന **"കാമരാഗസംയോജനാനീ"**തി, യോഗഗന്ഥാദിപവത്തിആകാരഭേദേന **"കാമബന്ധനാനീ"**തി ച വുത്തോ. **പാപിമയോഗാനീ**തി ഏത്ഥ പന സേസയോഗഗന്ഥാനമ്പി വസേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

ദുവിധാനന്തി വത്ഥുകാമകിലേസകാമവസേന ദുവിധാനം.

"ഏത്ഥ കിം, തത്ഥ കി"ന്തി ച പദദ്വയേ **കിന്തി** നിപാതമത്തം. **ചാതുദ്ദിസഭാവേ**തി തേസം ബുദ്ധാദീനം തിണ്ണം രതനാനം ചതുദ്ദിസയോഗ്യഭാവേ അപ്പടിഹടഭാവേ. ബുദ്ധരതനഞ്ഹി മഹാകാരുണികതായ, അനാവരണഞാണതായ, പരമസന്തുട്ഠതായ ച ചാതുദ്ദിസം, ധമ്മരതനം സ്വാക്ഖാതതായ, സങ്ഘരതനം സുപ്പടിപന്നതായ. തേനാഹ **"സബ്ബദിസാസു അസജ്ജമാനോ"**തി.

മജ്ഝിമസ്സ പഠമജ്ഝാനസ്സ അധിഗതത്താ താവദേവ **കായം ബ്രഹ്മപുരോഹിതം അധിഗന്ത്വാ** താവദേവ പുരിമം ഝാനസതിം പടിലഭിത്വാ തം ഝാനം പാദകം കത്വാ വിപസ്സനം വഡ്ഢേത്വാ ഓരമ്ഭാഗിയസംയോജനസമുച്ഛിന്ദനേന **മഗ്ഗഫലവിസേസം** അനാഗാമിഫലസങ്ഖാതം വിസേസം **അജ്ഝഗംസു** അധിഗച്ഛിംസു. കേചി പന "കാമാവചരത്തഭാവേന മഗ്ഗഫലാനി അധിഗച്ഛിംസൂതി അധിപ്പായേന പഞ്ചമസ്സ ഝാനസ്സ അനധിഗതത്താ സുദ്ധാവാസേസു ന ഉപ്പജ്ജിംസു, പഠമജ്ഝാനലാഭിതായ പന ബ്രഹ്മപുരോഹിതേസു നിബ്ബത്തിംസൂ"തി വദന്തി.

മഘമാണവവത്ഥുവണ്ണനാ

൩൭. വിസുദ്ധോതി വിസുദ്ധഅജ്ഝാസയോ, ഉപനിസ്സയസമ്പന്നോതി അധിപ്പായോ. **ഗാമകമ്മകരണട്ഠാനന്തി** ഗാമികാനം ഉപട്ഠാനട്ഠാനം വദതി. **താവതകേനേവാ**തി അത്തനാ സോധിതട്ഠാനേവ അഞ്ഞസ്സ ആഗന്ത്വാ അവട്ഠാനേനേവ. **സതിം പടിലഭിത്വാ**തി "അഹോ മയാ കതകമ്മം സഫലം ജാത"ന്തി യോനിസോ ചിത്തം ഉപ്പാദേത്വാ.

പാസാണേതി മഗ്ഗമജ്ഝേ ഉച്ചതരഭാവേന ഠിതപാസാണേ. **ഉച്ചാലേത്വാ**തി ഉദ്ധരിത്വാ. **ഏതസ്സ സഗ്ഗസ്സ ഗമനമഗ്ഗന്തി** ഏതസ്സ ചന്ദാദീനം ഉപ്പത്തിട്ഠാനഭൂതസ്സ സഗ്ഗസ്സ ഗമനമഗ്ഗം പുഞ്ഞകമ്മം.

സുഗതിവസേന ലദ്ധബ്ബം, കഹാപണഞ്ചാതി **കഹാപണം,** ദണ്ഡവസേന ലദ്ധബ്ബം ബലി **ദണ്ഡബലി. ഗഹപതികാ കിം കരിസ്സന്തീ**തി ഗഹപതികാ നാമ അടവികാ വിയ വിസമനിസ്സിതാ, തേ ന കഞ്ചി അനത്ഥം കരിസ്സന്തി, ഏവം **തയാ ജാനമാനേന കസ്മാ മയ്ഹം ന കഥിതന്തി** യദിപി പുബ്ബേ ന കഥിതം, ഏതരഹി പന ഭയേന കഥിതം, **മാ മയ്ഹം ദോസം കരേയ്യാഥ,** ആരോചിതകാലതോ പട്ഠായ ന മയ്ഹം ദോസോതി വദതി.

നിബദ്ധന്തി ഏകന്തികം.

പിസുണേസീതി പിസുണകമ്മമകാസി, തുമ്ഹാകം അന്തരേ മയ്ഹം പേസുഞ്ഞം ഉപസംഹരതീതി അത്ഥോ. പുന അഹരണീയം ബ്രഹ്മദേയ്യം **കത്വാ.**

മയ്ഹമ്പീതി മയ്ഹമ്പി അത്ഥായ മം ഉദ്ദിസ്സ **പുഞ്ഞകമ്മം കരോഥ.** നീലുപ്പലം നാമ വികസമാനം ഉദകതോ ഉഗ്ഗന്ത്വാവ വികസതി, ഏവം അഹുത്വാ **അന്തോഉദകേ പുപ്ഫിതം നീലുപ്പലം വിയ.** അമ്ഹാകം പനിദം പുഞ്ഞകമ്മം ഭവന്തരൂപപത്തിയാ വിനാ ഇമസ്മിംയേവ അത്തഭാവേ വിപാകം ദേതീതി യോജനാ. **ചിന്താമത്തകമ്പീ**തി ദോമനസ്സവസേന ചിന്താമത്തകമ്പി.

പഗേവാതി കാലസ്സേവ, അതിവിയ പാതോതി അത്ഥോ. **കണ്ണികൂപഗ**ന്തി കണ്ണികയോഗ്യം. **തച്ഛേത്വാ മട്ഠം കത്വാ** കണ്ണികായ കത്തബ്ബം സബ്ബം നിട്ഠപേത്വാ. തഥാ ഹി സാ വഡ്ഢേന വേഠേത്വാ ഠപിതാ.

ചയബന്ധനം സാലായ അധിട്ഠാനസജ്ജനം. **കണ്ണികമഞ്ചബന്ധനം** കണ്ണികാരോഹനകാലേ ആരുഹിത്വാ അവട്ഠാനഅട്ടകരണം.

യസ്സ അത്ഥതേ ഫലകേ യസ്സ ഫലകേ അത്ഥതേതി യോജനാ.

അവിദൂരേതി സാലായ, കോവിളാരരുക്ഖസ്സ ച അവിദൂരേ. **സബ്ബജേട്ഠികാ**തി സബ്ബാസം തസ്സ ഭരിയാനം ജേട്ഠികാ സുജാതാ.

തസ്സേവാതി സക്കസ്സേവ. **സന്തികേ**തി സമീപേ സന്തികാവചരാ ഹുത്വാ നിബ്ബത്താ. ധജേന സദ്ധിം സഹസ്സയോജനികോ **പാസാദോ.**

കക്കടകവിജ്ഝനസൂലസദിസന്തി കക്കടകേ ഗണ്ഹിതും തസ്സ ബിലപരിയന്തസ്സ വിജ്ഝനസൂചിസദിസം.

മച്ഛരൂപേനാതി മതമച്ഛരൂപേന. **ഓസരതീ**തി പിലവന്തോ ഗച്ഛതി. **തസ്സാപി** ബകസകുണികായ **പഞ്ച വസ്സസതാനി ആയു അഹോസി** ദേവനേരയികാനം വിയ മനുസ്സപേതതിരച്ഛാനാനം ആയുനോ അപരിച്ഛിന്നത്താ.

ഉക്കുട്ഠിമകാസീതി ഉച്ചാസദ്ദമകാസി.

പുബ്ബസന്നിവാസേനാതി പുരിമജാതീസു ചിരസന്നിവാസേന. ഏവഞ്ഹി ഏകച്ചാനം ദിട്ഠമത്തേനപി സിനേഹോ ഉപ്പജ്ജതി. തേനാഹ ഭഗവാ -

> ''പുബ്ബേവ സന്നിവാസേന, പച്ചുപ്പന്നഹിതേന വാ;
> ഏവം തം ജായതേ പേമം, ഉപ്പലംവ യഥോദകേ''തി. (ജാ॰ ൧.൨.൧൭൪);

അവസേസേസൂതി അസുരേ, സക്കം ഠപേത്വാ ദ്വീസു ദേവലോകേസു ദേവേവ സന്ധായ വദതി.

അത്ഥനിസ്സിതന്തി അത്തനോ, പരേസഞ്ച അത്ഥമേവ ഹിതമേവ നിസ്സിതം, തം പന ഹിതം സുഖസ്സ നിദാനന്തി ആഹ **''കാരണനിസ്സിത''**ന്തി.

പഞ്ഹവേയ്യാകരണവണ്ണനാ

൩൫൭. കിംസംയോജനാതി കീദിസസംയോജനാ. സത്തേ അനത്ഥേ സംയോജേന്തി ബന്ധന്തീതി **സംയോജനാനീ**തി ആഹ **''കിംബന്ധനാ, കേന ബന്ധനേന ബദ്ധാ''**തി. **പുഥുകായാ**തി ബഹൂ സത്തകായാതി ആഹ **''ബഹൂ**

ജനാ"തി. വേരം വുച്ചതി ദോസോതി ആഹ **"അവേരാതി അപ്പടിഘാ"**തി. ആവുധേന സരീരേ ദണ്ഡോ **ആവുധദണ്ഡോ,** ധനസ്സ ദാപനത്ഥേന ദണ്ഡോ **ധനദണ്ഡോ,** തദുഭയാകരണേന തതോ വിനിമുത്തോ **അദണ്ഡോ,** സമ്പത്തിഹരണതോ, സഹ അനത്ഥുപ്പത്തിതോ ച സപത്തോ, പടിസത്തൂതി ആഹ **"അസപത്താതി അപച്ചത്ഥികാ"**തി. **ബ്യാപജ്ഝം** വുച്ചതി ചിത്തദുക്ഖം, തബ്ബിരഹിതാ **അബ്യാപജ്ഝാ**തി ആഹ **"വിഗതദോമനസ്സാ"**തി. പുബ്ബേ "അവേരാ"തി പദേന സമ്ബന്ധാഘാതകാഭാവോ വുത്തോ. തേനാഹ "അപ്പടിഘാ"തി. **"അവേരിനോ"**തി പന ഇമിനാപി കോപമത്തസ്സപി അനുപ്പാദനം. തേനാഹ **"കത്ഥചി കോപം ന ഉപ്പാദേത്വാ"**തി. "വിഹരേമൂ"തി ച പദം പുരിമപദേഹിപി യോജേതബ്ബം "അവേരാ വിഹരേമൂ"തിആദിനാ. അയഞ്ച അവേരാദിഭാവോ സംവിഭാഗേന പാകടോ ഹോതീതി ദസ്സേതും **"അച്ഛരായാ"**തി ആദിം വത്വാ **"ഇതി ചേ നേസം ഹോതീ"**തി വുത്തം. ചിത്തുപ്പത്തി ദള്ഹതരാപി ഹുത്വാ പവത്തതീതി ദസ്സേതും **"ദാനം ദത്വാ, പൂജം കത്വാ ച പത്ഥയന്തീ"**തി വുത്തം. **ഇതി ചേതി ചേ**-സദ്ദോ അന്വയസംസഗ്ഗേന പരികപ്പേതീതി ആഹ **"ഏവഞ്ച നേസ"**ന്തി.

യായ കായചി പരേസം സമ്പത്തിയാ ഖീയനം ഉസൂയനം അസഹനം ലക്ഖണം ഏതിസ്സാതി **പരസമ്പത്തിഖീയനലക്ഖണാ,** യദഗ്ഗേന അത്തസമ്പത്തിയാ പരേഹി സാധാരണഭാവം അസഹനലക്ഖണം, തദഗ്ഗേനസ്സ "നിഗൂഹനലക്ഖണ"ന്തിപി വത്തബ്ബം. തഥാ ഹിസ്സ പോരാണാ "മാ ഇദം അച്ഛരിയം അഞ്ഞേസം ഹോതു, മയ്ഹമേവ ഹോതൂതി മച്ഛരിയ"ന്തി നിബ്ബചനം വദന്തി. **അഭിധമ്മേ** "യാ പരലാഭസക്കാരഗരുകാരമാനനവന്ദനപൂജനാസു ഇസ്സാ ഇസ്സായനാ"തിആദിനാ (ധ॰ സ॰ ൧൧൨൧) നിക്ഖേപകണ്ഡേ, "യാ ഏതേസു പരേസം ലാഭാദീസു കിം ഇമിനാ ഇമേസ"ന്തിആദിനാ തംസംവണ്ണനായഞ്ച **വുത്താനേവ,** തസ്മാ തത്ഥ വുത്തനയേനേവ വേദിതബ്ബാനീതി അധിപ്പായോ.

യസ്മാ പന ഇസ്സാമച്ഛരിയാനി ബഹ്വാദീനവാനി, തേസം വിഭാവനാ ലോകസ്സ ബഹുകാരാ , തസ്മാ **അഭിധമ്മട്ഠകഥായം** (ധ॰ സ॰ അട്ഠ॰ ൧൧൨൫) വിഭാവിതാനമ്പി തേസം ദിട്ഠധമ്മികേപി സമ്പരായികേ പിആദീനവേ ദസ്സേന്തോ **"ആവാസമച്ഛരിയേന പനാ"**തിആദിമാഹ. **ഏത്ഥാ**തി ഏതേസു ഇസ്സാമച്ഛരിയേസു, ഏതേസു വാ ആവാസമച്ഛരിയാദീസു പഞ്ചസു മച്ഛരിയേസു. **സങ്കാരം സീസേന ഉക്ഖിപിത്വാവ വിചരതി** തത്ഥ ലഗ്ഗചിത്തതായ, നിഹീനജ്ഝാസയതായ ച. **മമാ**തി മയാ, അയമേവ വാ പാഠോ. **ലോഹിതമ്പി മുഖതോ ഉഗ്ഗച്ഛതി** ചിത്തവിഘാതേന സംതത്തഹദയതായ. **കുച്ഛിവിരേചനമ്പി ഹോതി** അതിജലഗ്ഗിനോ. അഞ്ഞോ വിഭവപടിവേധധമ്മോ അരിയാനംയേവ ഹോതി, തേ ച തം ന മച്ഛരായന്തി മച്ഛരിയസ്സ സബ്ബസോ പഹീനത്താ. പടിവേധധമ്മേ മച്ഛരിയസ്സ അസമ്ഭവോ ഏവാതി ആഹ **"പരിയത്തിധമ്മമച്ഛരിയേന ചാ"**തി. വണ്ണമച്ഛരിയേന **ദുബ്ബണ്ണോ,** ധമ്മമച്ഛരിയേന **ഏളമൂഗോ** ദുപ്പഞ്ഞോ ഹോതി.

"അപിചാ"തിആദി പഞ്ചന്നം മച്ഛരിയാനം വസേന കമ്മസരിക്ഖകവിപാകദസ്സനം. **ആവാസമച്ഛരിയേന ലോഹഗേഹേ പച്ചതി** പരേസം ആവാസപച്ചയഹിതസുഖനിസേധനതോ. **കുലമച്ഛരിയേന അപ്പലാഭോ ഹോതി** പരേഹി കുലേസു ലദ്ധബ്ബലാഭനിസേധനതോ, **അപ്പലാഭോ**തി ച അലാഭോതി അത്ഥോ. **ലാഭമച്ഛരിയേന ഗൂഥനിരയേ നിബ്ബത്തതി** ലാഭഹേതു

പരേഹി ലദ്ധബ്ബസ്സ അസ്സാദനിസേധനതോ. സബ്ബഥാപി നിരസ്സാദോ ഹി ഗൂഥനിരയോ. **വണ്ണോ നാമ ന ഹോതീ**തി സരീരവണ്ണോ, ഗുണവണ്ണോതി ദുവിധോപി വണ്ണോ നാമമത്തേനപി ന ഹോതി, തത്ഥ തത്ഥ നിബ്ബത്തമാനോ വിരൂപോ ഏവ ഹോതി. സമ്പത്തിനിഗൂഹനസഭാവേന മച്ഛരിയേന വിരൂപിതേ സന്താനേ യേഭുയ്യേന ഗുണാ പതിട്ഠംമേവ ന ലഭന്തി, യേ ച പതിട്ഠഹേയ്യും, തേസമ്പി വസേനസ്സ വണ്ണോ ന ഭവേയ്യ. തേ ഹി തസ്സ ലോകേ രത്തിം ഖിത്താ സരാ വിയ ന പഞ്ഞായന്തി. **ധമ്മമച്ഛരിയേന കുക്കുളനിരയേ. സോതാപത്തിമഗ്ഗേന പഹീയതി** അപായഗമനീയഭാവതോ. **വേരാദീഹി ന പരിമുച്ചന്തിയേവ** തപ്പരിമുച്ചനായ ഇച്ഛായ അപ്പത്തബ്ബത്താ ജാതിആദിധമ്മാനം സത്താനം ജാതിആദീഹി വിയ.

തിണ്ണാ മേത്ഥ കങ്ഖാതി മ-കാരോ പദസന്ധികരോ. **ഏതസ്മിം പഞ്ഹേ**തി ഏതസ്മിം "കിംസംയോജനാ നു ഖോ"തി ഏവം ഞാതും ഇച്ഛിതേ അത്ഥേ. **തുമ്ഹാകം വചനം സുത്വാ**തി "ഇസ്സാമച്ഛരിയസംയോജനാ"തി ഏവം പവത്തം തുമ്ഹാകം വിസ്സജ്ജനവചനം സുത്വാ. **കങ്ഖാ തിണ്ണാ**തി യഥാപുച്ഛിതേ അത്ഥേ സംസയോ തരിതോ വിഗതോ ദേസനാനുസ്സരണമത്തേന, ന സമുച്ഛേദവസേനാതി ആഹ **"ന മഗ്ഗവസേനാ"**തിആദി. **അയമ്പി കഥംകഥാ വിഗതാ**തി കങ്ഖായ വിഗതത്താ ഏവ തസ്സാ പവത്തിആകാരവിസേസഭൂതാ **"ഇദം കഥ ഇദം കഥ"**ന്തി അയമ്പി കഥംകഥാ **വിഗതാ അപഗതാ.**

ഥവ്വ. നിദാനാദീനി മഹാനിദാനസുത്തവണ്ണനായം (ദീ॰ നി॰ അട്ഠ॰ ൨.൯൮) **വുത്തത്ഥാനേവ.** പിയാനം അത്തനോ പരിഗ്ഗഹഭൂതാനം സത്തസങ്ഖാരാനം പരേഹി സാധാരണഭാവാസഹനവസേന, നിഗൂഹനവസേന ച പവത്തനതോ **പിയസത്തസങ്ഖാരനിദാനം മച്ഛരിയം,** അപ്പിയാനം പരിഗ്ഗഹഭൂതാനം സത്താനം, സങ്ഖാരാനഞ്ച അസഹനവസേന പവത്തിയാ **അപ്പിയസത്തസങ്ഖാരനിദാനാ ഇസ്സാ.** യഞ്ഹി കിഞ്ചി അപ്പിയസമ്ബന്ധം ഭദ്ദകമ്പി തം കോധനസ്സ അപ്പിയമേവാതി. **ഉഭയന്തി** മച്ഛരിയം, ഇസ്സാ ചാതി ഉഭയം. **ഉഭയനിദാനന്തി** പിയനിദാനഞ്ചേവ അപ്പിയനിദാനഞ്ച. **പിയാ**തി ഇട്ഠാ. **കേളായിതാ**തി ധനായിതാ. **മമായിതാ**തി മമത്തം കത്വാ പരിഗ്ഗഹിതാ. **ഇസ്സം കരോതീ**തി "കിം ഇമസ്സ ഇമിനാ"തി തസ്സ പിയസത്തലാഭാസഹനവസേന ഉസ്സൂയതി, **തമേവ** പിയസത്തം **യാചിതോ. അഹോ വതസ്സാ**തി സാധു വത അസ്സ. **"ഇമസ്സ പുഗ്ഗലസ്സ ഏവരൂപം പിയവത്ഥു ന ഭവേയ്യാ"തി ഇസ്സം കരോതി** ഉസൂയം ഉപ്പാദേതി. **മമായന്താ**തി കേളായന്താ. **അപ്പിയേ**തി അപ്പിയേ സത്തേ തേസം സതാപതോ. **അസ്സാ**തി പുഗ്ഗലസ്സ, യേന തേ ലദ്ധാ. **തേ**തി സത്തസങ്ഖാരാ, **സചേപി അമനാപാ ഹോന്തി** അപ്പിയേഹി സമുദാഗതത്താ. **വിപരീതവുത്തിതായാ**തി അയാഥാവഗാഹിതായ. **കോ അഞ്ഞോ ഏവരൂപസ്സ ലാഭീ**തി തേന അത്താനം സമ്ഭാവേന്തോ **ഇസ്സം വാ കരോതി.** അഞ്ഞസ്സ താദിസം ഉപ്പജ്ജമാനമ്പി "അഹോ വതസ്സ ഏവരൂപം ന ഭവേയ്യാ"തി **ഇസ്സം വാ കരോതി,** അയഞ്ച നയോ ഹേട്ഠാ വുത്തനയത്താ ന ഗഹിതോ.

വത്ഥുകാമാനം പരിയേസനവസേന പവത്തോ ഛന്ദോ **പരിയേസനഛന്ദോ.** പടിലാഭപച്ചയോ ഛന്ദോ **പടിലാഭഛന്ദോ.** പരിഭുഞ്ജനവസേന പവത്തോ ഛന്ദോ **പരിഭോഗഛന്ദോ.** പടിലദ്ധാനം സന്നിധാപനവസേന, സങ്ഗോപനവസേന ച പവത്തോ ഛന്ദോ **സന്നിധിഛന്ദോ.** ദിട്ഠധമ്മികമേവ

പയോജനം ചിന്തേത്വാ വിസ്സജ്ജനവസേന പവത്തോ ഛന്ദോ **വിസ്സജ്ജനഛന്ദോ.** തേനാഹ "കതമോ"തിആദി.

അയം പഞ്ചവിധോപി അത്ഥതോ തണ്ഹായനമേവാതി ആഹ **"തണ്ഹാമത്തമേവാ"**തി.

ഏവം വുത്തോ "ലാഭം പടിച്ച വിനിച്ഛയോ"തി ഏവം മഹാനിദാനസുത്തേ (ദീ॰ നി॰ ൨.൧൦൩) വുത്തോ **വിനിച്ഛയവിതക്കോ വിതക്കോ നാമ,** ന യോ കോചി വിതക്കോ. ഇദാനി യഥാവുത്തം വിനിച്ഛയവിതക്കം അത്ഥുദ്ധാരനയേന നീഹരിത്വാ ദസ്സേതും **"വിനിച്ഛയോ"**തിആദി വുത്തം. **അട്ഠസത**ന്തി അട്ഠാധികം സതം, തഞ്ച ഖോ തണ്ഹാവിചരിതാനം സതം, ന യസ്സ കസ്സചീതി ദസ്സേതും **"തണ്ഹാവിചരിത"**ന്തി വുത്തം. **തണ്ഹാവിനിച്ഛയോ നാമ** തണ്ഹായ വസേന വക്ഖമാനനയേന ആരമ്മണസ്സ വിനിച്ഛിനനതോ. ദിട്ഠിദസ്സനവസേന "ഇദമേവ സച്ചം, മോഘം അഞ്ഞ"ന്തി വിനിച്ഛിനനതോ **ദിട്ഠിവിനിച്ഛയോ നാമ. ഇട്ഠം** പണീതം, **അനിട്ഠം** അപ്പണീതം, പിയായിതബ്ബം **പിയം,** അപ്പിയായിതബ്ബം **അപ്പിയം,** തേസം **വവത്ഥാനം** തണ്ഹാവസേന **ന ഹോതി.** തണ്ഹാവസേന ഹി ഏകച്ചോ കിഞ്ചി വത്ഥും പണീതം മഞ്ഞതി, ഏകച്ചോ ഹീനം, ഏകച്ചോ പിയായതി, ഏകച്ചോ നപ്പിയായതി. തേനാഹ **"തദേവ ഹീ"**തിആദി . **"ദസ്സാമീ"**തി ഇദം വിസ്സജ്ജനഛന്ദേ വുത്തനയേന ചേവ വട്ടൂപനിസ്സയദാനവസേന ച വേദിതബ്ബം. തമ്പി ഹി തണ്ഹാഛന്ദഹേതുകന്തി.

യത്ഥ സയം ഉപ്പജ്ജന്തി, തം സന്താനം സംസാരേ പപഞ്ചേന്തി വിത്ഥാരയന്തീതി **പപഞ്ചാ.** യസ്സ ച ഉപ്പന്നാ, തം "രത്തോ"തി വാ "സത്തോ"തി വാ "മിച്ഛാഭിനിവിട്ഠോ"തി വാ പപഞ്ചേന്തി ബ്യഞ്ജേന്തീതി **പപഞ്ചാ.** യസ്മാ തണ്ഹാദിട്ഠിയോ അധിമത്താ ഹുത്വാ പവത്തമാനാ തംസമങ്ഗിപുഗ്ഗലം പമത്താകാരം പാപേന്തി, മാനോ പന ജാതിമദാദി വസേന മത്താകാരമ്പി, തസ്മാ **"മത്തപമത്താകാരപാപനട്ഠേനാ"**തി വുത്തം. **സങ്ഖാ വുച്ചതി കോട്ഠാസോ** ഭാഗസോ സങ്ഖായതി ഉപട്ഠാതീതി. യസ്മാ പപഞ്ചസഞ്ഞാ തംതംദ്വാരവസേന, ആരമ്മണവസേന ച ഭാഗസോ വിതക്കസ്സ പച്ചയാ ഹോന്തി, ന കേവലാ, തസ്മാ **പപഞ്ചസഞ്ഞാസങ്ഖാനിദാനോ വിതക്കോ** വുത്തോ, പപഞ്ചസഞ്ഞാനം വാ അനേകഭേദഭിന്നത്താ തംസമുദായോ "പപഞ്ചസഞ്ഞാസങ്ഖാ"തി വുത്തോ. പപഞ്ചസഞ്ഞാസങ്ഖാഗ്ഗഹണേന ച അനവസേസോ ദുക്ഖസമുദയോ വുത്തോ തംതം നിമിത്തത്താ വട്ടദുക്ഖസ്സാതി.

യോ നിരോധോ വൂപസമോതി നിരോധസച്ചമാഹ. **തസ്സ സാരുപ്പന്തി** തസ്സ പപഞ്ചസഞ്ഞാസങ്ഖായ നിരോധസ്സ വൂപസമസ്സ അധിഗമുപായതായ സാരുപ്പം അനുച്ഛവികം, ഏതേന വിപസ്സനം വദതി. തത്ഥ യഥാവുത്തനിരോധേ ആരമ്മണകരണവസേന ഗച്ഛതി പവത്തതീതി **തത്ഥഗാമിനീ,** ഏതേന മഗ്ഗം. തേനാഹ **"സഹ വിപസ്സനായ മഗ്ഗം പുച്ഛതീ"**തി.

വേദനാകമ്മട്ഠാനവണ്ണനാ

൩൬൧. പുച്ഛിതമേവ കഥിതം. യസ്മാ സക്കേന ദേവാനം ഇന്ദേന പപഞ്ചസഞ്ഞാസങ്ഖാനിരോധഗാമിനിപടിപദാ പുച്ഛിതാവ, ഭഗവാ ച തദധിഗമുപായം അരൂപകമ്മട്ഠാനം തസ്സ അജ്ഝാസയവസേന വേദനാമുഖേന കഥേന്തോ തിസ്സോ വേദനാ ആരഭി, ഇതി പുച്ഛിതമേവ കഥേന്തേന

പുച്ഛാനുസന്ധിവസേന **സാനുസന്ധിമേവ** ച കഥിതം. ന ഹി ബുദ്ധാനം അനനുസന്ധികാ കഥാ നാമ അത്ഥി. ഇദാനിസ്സ വേദനാമുഖേന അരൂപകമ്മട്ഠാനസ്സേവ കഥനേ കാരണം ദസ്സേതും **"ദേവതാനഞ്ഹീ"**തിആദി വുത്തം. കരജകായസ്സ സുഖുമതാവചനേനേവ അച്ചന്തമുദുസുഖുമാലഭാവാപി വുത്താ ഏവാതി ദട്ഠബ്ബം. **കമ്മജന്തി** കമ്മജതേജം. തസ്സ ബലവഭാവോ ഉളാരപുഞ്ഞകമ്മനിബ്ബത്തത്താ, അതിവിയ ഗരുമധുരസിനിദ്ധസുദ്ധാഹാരജീരണതോ ച. **ഏകാഹാരമ്പീ**തി ഏകാഹാരവാരമ്പി. **"വിലീയന്തീ"**തി ഏതേന കരജകായസ്സ മന്ദതായ കമ്മജതേജസ്സ ബലവഭാവേന ആഹാരവേലാതിക്കമേന നേസം ബലവതീ ദുക്ഖവേദനാ ഉപ്പജ്ജമാനാ സുപാകടാ ഹോതീതി ദസ്സേതി. നിദസ്സനമത്തഞ്ചേതം , സുഖവേദനാപി പന നേസം ഉളാരപണീതേസു ആരമ്മണേസു ഉപരൂപരി അനിഗ്ഗഹണവസേന പവത്തമാനാ സുപാകടാ ഹുത്വാ ഉപട്ഠാതിയേവ. ഉപേക്ഖാപി തേസം കദാചി ഉപ്പജ്ജമാനാ സന്തപണീതരൂപാ ഏവ ഇട്ഠമജ്ഝത്തേ ഏവ ആരമ്മണേ പവത്തനതോ. തേനേവാഹ **"തസ്മാ"**തിആദി.

രൂപകമ്മട്ഠാനന്തി രൂപപരിഗ്ഗഹം, രൂപമുഖേന വിപസ്സനാഭിനിവേസന്തി അത്ഥോ. **അരൂപകമ്മട്ഠാന**ന്തി ഏത്ഥാപി ഏസേവ നയോ. തത്ഥ രൂപകമ്മട്ഠാനേന സമഥാഭിനിവേസോപി സങ്ഗയ്ഹതി, വിപസ്സനാഭിനിവേസോ പന ഇധാധിപ്പേതോതി ദസ്സേന്തോ **"രൂപപരിഗ്ഗഹോ അരൂപപരിഗ്ഗഹോതിപി ഏതദേവ വുച്ചതീ"**തി ആഹ. **ചതുധാതുവവത്ഥാന**ന്തി ഏത്ഥ യേഭുയ്യേന ചതുധാതുവവത്ഥാനം വിത്ഥാരേന്തോ രൂപകമ്മട്ഠാനം കഥേതീതി അധിപ്പായോ. **രൂപകമ്മട്ഠാനം ദസ്സേത്വാവ കഥേതി** ''ഏവം രൂപകമ്മട്ഠാനം വുച്ചമാനം സുട്ഠു വിഭൂതം പാകടം ഹുത്വാ ഉപട്ഠാതീ''തി. ''ഏതേന ഇധാപി രൂപകമ്മട്ഠാനം ഏകദേസേന വിഭാവിതമേവാ''തി വദന്തി.

കാമഞ്ചേത്ഥ വേദനാവസേന അരൂപകമ്മട്ഠാനം ആഗതം, തദഞ്ഞധമ്മവസേനപി അരൂപകമ്മട്ഠാനം ലബ്ഭതീതി തം വിഭാഗേന ദസ്സേതും **"തിവിധോ ഹീ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **അഭിനിവേസോതി** അനുപ്പവേസോ, ആരമ്ഭോതി അത്ഥോ. ആരമ്ഭേ ഏവ ഹി അയം വിഭാഗോ, സമ്മസനം പന അനവസേസതോവ ധമ്മേ പരിഗ്ഗഹേത്വാ പവത്തതീതി. **"പരിഗ്ഗഹിതേ രൂപകമ്മട്ഠാനേ"**തി ഇദം രൂപമുഖേന വിപസ്സനാഭിനിവേസം സന്ധായ വുത്തം, അരൂപമുഖേന പന വിപസ്സനാഭിനിവേസോ യേഭുയ്യേന സമഥയാനികസ്സ ഇച്ഛിതബ്ബോ, സോ ച പഠമം ഝാനങ്ഗാനി പരിഗ്ഗഹേത്വാ തതോ പരം സേസധമ്മേ പരിഗ്ഗണ്ഹാതി. **പഠമാഭിനിപാതോതി** സബ്ബേ ചേതസികാ ചിത്തായത്താ ചിത്തകിരിയാഭാവേന വുച്ചന്തീതി ഫസ്സോ ചിത്തസ്സ പഠമാഭിനിപാതോ വുത്തോ. **തം ആരമ്മണ**ന്തി യഥാപരിഗ്ഗഹിതം രൂപകമ്മട്ഠാനസഞ്ഞിതം ആരമ്മണം. ഉപ്പന്നഫസ്സോ പുഗ്ഗലോ, ചിത്തചേതസികരാസി വാ ആരമ്മണേന ഫുട്ഠോ ഫസ്സസഹജാതായ വേദനായ തംസമകാലമേവ വേദേതി, ഫസ്സോ പന ഓഭാസസ്സ വിയ പദീപോ വേദനാദീനം പച്ചയവിസേസോ ഹോതീതി പുരിമകാലോ വിയ വുച്ചതി, യാ തസ്സ ആരമ്മണാഭിനിരോപനലക്ഖണതാ വുച്ചതി. **ഫുസന്തോതി** ആരമ്മണസ്സ ഫുസനാകാരേന. അയഞ്ഹി അരൂപധമ്മത്താ ഏകദേസേന അനല്ലീയമാനോപി രൂപം വിയ ചക്ഖും, സദ്ദോ വിയ ച സോതം, ചിത്തം, ആരമ്മണഞ്ച ഫുസന്തോ വിയ, സങ്ഘട്ടേന്തോ വിയ ച പവത്തതീതി. തഥാ ഹേസ ''സങ്ഘട്ടനരസോ''തി വുച്ചതി.

ആരമ്മണം അനുഭവന്തീതി ഇസ്സരവതായ വിസവിതായ സാമിഭാവേന ആരമ്മണരസം സംവേദേന്തി. ഫസ്സാദീനഞ്ഹി സമ്പയുത്തധമ്മാനം ആരമ്മണേ ഏകദേസേനേവ പവത്തി ഫുസനാദിമത്തഭാവതോ, വേദനായ പന ഇട്ഠാകാരസമ്ഭോഗാദിവസേന പവത്തനതോ ആരമ്മണേ നിപ്പദേസതോ പവത്തി. ഫുസനാദിഭാവേന ഹി ആരമ്മണഗ്ഗഹണം ഏകദേസാനുഭവനം, വേദയിതഭാവേന ഗഹണം യഥാകാമം സബ്ബാനുഭവനം, ഏവംസഭാവാനേവ താനി ഗഹണാനീതി ന വേദനായ വിയ ഫസ്സാദീനമ്പി യഥാ സകകിച്ചകരണേന സാമിഭാവാനുഭവനം ചോദേതബ്ബം. **വിജാനന്ത**ന്തി പരിച്ഛിന്ദനവസേന വിസേസതോ ജാനന്തം. വിഞ്ഞാണഞ്ഹി മിനിതബ്ബവത്ഥും നാളിയാ മിനന്തോ പുരിസോ വിയ ആരമ്മണം പരിച്ഛിജ്ജ വിഭാവേന്തം പവത്തതി, ന സഞ്ഞാ വിയ സഞ്ജാനനമത്തം ഹുത്വാ. തഥാ ഹി അനേന കദാചി ലക്ഖണത്തയവിഭാവനാപി ഹോതി, ഇമേസം പന ഫസ്സാദീനം തസ്സ തസ്സ പാകടഭാവോ പച്ചയവിസേസസിദ്ധസ്സ പുബ്ബഭാഗസ്സ വസേന വേദിതബ്ബോ.

ഏവം തസ്സ തസ്സേവ പാകടഭാവേപി "സബ്ബം, ഭിക്ഖവേ, അഭിഞ്ഞേയ്യ"ന്തി (സം॰ നി॰ ൪.൪൬; പടി॰ മ॰ ൧.൩), "സബ്ബഞ്ച ഖോ, ഭിക്ഖവേ, അഭിജാന"ന്തി (സം॰ നി॰ ൪.൨൬) ച ഏവമാദി വചനതോ സബ്ബേ സമ്മസനുപഗാ ധമ്മാ പരിഗ്ഗഹേതബ്ബാതി ദസ്സേന്തോ **"തത്ഥ യസ്സാ"**തിആദിമാഹ. തത്ഥ **ഫസ്സപഞ്ചമകേയേവാ**തി അവധാരണം തദന്തോഗധത്താ തഗ്ഗഹണേനേവ ഗഹിതത്താ ചതുന്നം അരൂപക്ഖന്ധാനം. ഫസ്സപഞ്ചമകഗ്ഗഹണഞ്ഹി തസ്സ സബ്ബസ്സ സബ്ബചിത്തുപ്പാദസാധാരണഭാവതോ . തത്ഥ ച ഫസ്സചേതനാഗ്ഗഹണേന സബ്ബസങ്ഖാരക്ഖന്ധധമ്മസങ്ഗഹോ ചേതനപ്പധാനത്താ തേസം. തഥാ ഹി സുത്തന്തഭാജനീയേ **സങ്ഖാരക്ഖന്ധവിഭങ്ഗേ** "ചക്ഖുസമ്ഫസ്സജാ ചേതനാ"തിആദിനാ (വിഭ॰ ൨൧) ചേതനാവ വിഭത്താ, ഇതരേ പന ഖന്ധാ സരൂപേനേവ ഗഹിതാ.

വത്ഥുനിസ്സിതാതി ഏത്ഥ **വത്ഥു**-സദ്ദോ കരജകായവിസയോ, ന ഛബ്ബത്ഥുവിസയോതി. കഥമിദം വിഞ്ഞായതീതി ആഹ **"യം സന്ധായ വുത്ത"**ന്തി. കത്ഥ പന വുത്തം? **സാമഞ്ഞഫലസുത്തേ. സോ**തി കരജകായോ. **"പഞ്ചക്ഖന്ധവിനിമുത്തം നാമരൂപം നത്ഥീ"**തി ഇദം അധികാരവസേന വുത്തം. അഞ്ഞഥാ ഹി ഖന്ധവിനിമുത്തമ്പി നാമം അത്ഥേവാതി. **അവിജ്ജാദിഹേതുകാ**തി അവിജ്ജാതണ്ഹുപാദാനാദിഹേതുകാ. "വിപസ്സനാപടിപാടിയാ അനിച്ചം ദുക്ഖം അനത്താതി സമ്മസന്തോ വിചരതീ"തി ഇമിനാ ബലവവിപസ്സനം വത്വാ പുന തസ്സ ഉസ്സുക്കാപനം, വിസേസാധിഗമഞ്ച ദസ്സേന്തോ **"സോ"**തിആദിമാഹ.

ഇധാതി ഇമസ്മിം **സക്കപഞ്ഹസുത്തേ.** വേദനാവസേന ചേത്ഥ അരൂപകമ്മട്ഠാനകഥനേ കാരണം ഹേട്ഠാ വുത്തനയമേവ . യഥാവുത്തേസു ച തീസു കമ്മട്ഠാനാഭിനിവേസേസു വേദനാവസേന കമ്മട്ഠാനാഭിനിവേസോ സുകരോ വേദനാനം വിഭൂതഭാവതോതി ദസ്സേതും **"ഫസ്സവസേന ഹീ"**തിആദി വുത്തം. **"ന പാകടം ഹോതീ"**തി ഇദം സക്കപമുഖാനം തേസം ദേവാനം യഥാ വേദനാ വിഭൂതാ ഹുത്വാ ഉപട്ഠാതി, ന ഏവം ഇതരദ്വയന്തി കത്വാ വുത്തം. വേദനായ ഏവ ച നേസം വിഭൂതഭാവോ വേദനാമുഖേനേവേത്ഥ ഭഗവതാ ദേസനായ ആരദ്ധത്താ. **"വേദനാനം ഉപ്പത്തിയാ പാകടതായാ"**തി ഇദം സുഖദുക്ഖവേദനാനം വസേന വുത്തം. താസഞ്ഹി പവത്തി ഓളാരികാ, ന

ഇതരായ. തദുഭയഗ്ഗഹണമുഖേന വാ ഗഹേതബ്ബത്താ ഇതരായപി പവത്തി വിഞ്ഞൂനം പാകടാ ഏവാതി **സുഖദുക്ഖവേദനാനഞ്ഹീ**"തി വിസേസഗ്ഗഹണം ദട്ഠബ്ബം. **"യദാ സുഖം ഉപ്പജ്ജതീ"**തിആദി സുഖവേദനായ പാകടഭാവവിഭാവനം, തയിദം അസമാഹിതഭൂമിവസേന വേദിതബ്ബം. തഥ **"സകലം സരീരം ഖോ ഭന്തേ"**ന്തിആദിനാ കാമം പവത്തിഓളാരികതായ അവൂപസന്തസഭാവമേതം സുഖം, സാതലക്ഖണതായ പന സമ്പയുത്തധമ്മേ, നിസ്സയഞ്ച അനുഗ്ഗണ്ഹന്തമേവ പവത്തതീതി ദസ്സേതി. **"യദാ ദുക്ഖം ഉപ്പജ്ജതീ"**തിആദീസു വുത്തവിപരിയായേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

ദുദ്ദീപനാതി ഞാണേന ദീപേതും അസക്കുണേയ്യാ, ദുബ്ബിഞ്ഞേയ്യാതി അത്ഥോ. തേനാഹ **"അന്ധകാരാ അഭിഭൂതാ"**തി. **അന്ധകാരാ**തി അന്ധകാരഗതസദിസീ, ജാനിതുകാമേ ച അന്ധകാരിനീ. പുബ്ബാപരം സമം സുകരേ സുപലക്ഖിതമഗ്ഗവസേന പാസാണതലേ മിഗഗതമഗ്ഗോ വിയ ഇട്ഠാനിട്ഠാരമ്മണേസു സുഖദുക്ഖാനുഭവനേഹി മജ്ഝത്താരമ്മണേസു അനുമിനിതബ്ബതായ വുത്തം **"സാ സുഖദുക്ഖാനം...പേ॰... പാകടാ ഹോതീ"**തി. തേനാഹ **"യഥാ"**തിആദി. **നയതോ ഗണ്ഹന്തസ്സാ**തി ഏത്ഥായം നയോ - യസ്മാ ഇട്ഠാനിട്ഠവിസയായ ആരമ്മണൂപലദ്ധിയാ അനുഭവനതോ നിട്ഠാമജ്ഝത്തവിസയാ ച ഉപലദ്ധി, തസ്മാ ന തായ നിരനുഭവനായ ഭവിതബ്ബം, യം തത്ഥാനുഭവനം, സാ അദുക്ഖമസുഖാ. തഥാ അനുപലബ്ഭമാനം രൂപാദിഅനുഭുയ്യമാനം ദിട്ഠം ഉപലബ്ഭതി, യോ പന മജ്ഝത്താരമ്മണം തബ്ബിസയസ്സ വിഞ്ഞാണപ്പവത്തിയം, തസ്മാ അനനുഭുയ്യമാനേന തേന ന ഭവിതബ്ബം. സക്കാ ഹി വത്തും അനുഭവമാനാ മജ്ഝത്തവിസയുപലദ്ധി ഉപലദ്ധിഭാവതോ. ഇട്ഠാനിട്ഠവിസയുപലദ്ധിവിസയം പന നിരനുഭവനം തം അനുപലദ്ധിസഭാവമേവ ദിട്ഠം, തം യഥാരൂപന്തി. **നിവത്തേത്വാ**തി നീഹരിത്വാ, "സോമനസ്സംപാഹ"ന്തിആദിനാ സമാനജാതിയമ്പി ഭിന്ദന്തോ അഞ്ഞേഹി അരൂപധമ്മേഹി വിവേചേത്വാ അസംസട്ഠം കത്വാതി അത്ഥോ.

അയഞ്ച രൂപകമ്മട്ഠാനം കഥേത്വാ അരൂപകമ്മട്ഠാനം വേദനാവസേന നിവത്തേത്വാ ദേസനാ തഥാവിനേതബ്ബപുഗ്ഗലാപേക്ഖായ സുത്തന്തരേസുപി (ദീ॰ നി॰ ൨.൩൭൩; മ॰ നി॰ ൧.൧൦൬, ൩൯൦, ൪൧൩, ൪൫൦, ൪൬൮, ൪൬൭; മ॰ നി॰ ൨.൩൦൬, ൨൦൯; ൩.൬൭, ൩൯൨; സം॰ നി॰ ൪.൨൪൯) ആഗതാ ഏവാതി ദസ്സേന്തോ **"ന കേവല"**ന്തിആദിമാഹ. തത്ഥ **മഹാസതിപട്ഠാനേ** (ദീ॰ നി॰ ൨.൨൭൩) തഥാ ദേസനായ ആഗതഭാവോ അനന്തരമേവ ആവി ഭവിസ്സതി, **മജ്ഝിമനികായേ** സതിപട്ഠാനദേസനാപി (മ॰ നി॰ ൧.൧൦൬) താദിസീ ഏവ. **ചൂളതണ്ഹാസങ്ഖയേ** "ഏവം ചേതം, ദേവാനം ഇന്ദ, ഭിക്ഖുനോ സുതം ഹോതി 'സബ്ബേ ധമ്മാ നാലം അഭിനിവേസായാ'തി, സോ സബ്ബം ധമ്മം അഭിജാനാതി , സബ്ബം ധമ്മം അഭിഞ്ഞായ സബ്ബം ധമ്മം പരിജാനാതി, സബ്ബം ധമ്മം പരിഞ്ഞായ യം കിഞ്ചി വേദനം വേദേതി സുഖം വാ ദുക്ഖം വാ അദുക്ഖമസുഖം വാ, സോ താസു വേദനാസു അനിച്ചാനുപസ്സീ വിഹരതി, വിരാഗാനുപസ്സീ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൩൯൦) ആഗതം. തേന വുത്തം **"അരൂപകമ്മട്ഠാനം വേദനാവസേന നിവത്തേത്വാ ദസ്സേസീ"**തി. **മഹാതണ്ഹാസങ്ഖയേ** പന "സോ ഏവം അനുരോധവിരോധവിപ്പഹീനോ യം കിഞ്ചി വേദനം വേദേതി സുഖം വാ ദുക്ഖം വാ അദുക്ഖമസുഖം വാ, സോ തം വേദനം നാഭിനന്ദതി നാഭിവദതി നാജ്ഝോസായ തിട്ഠതി. തസ്സ തം വേദനം അനഭിനന്ദതോ അനഭിവദതോ അനജ്ഝോസായ തിട്ഠതോ യാ

വേദനാസു നന്ദീ സാ നിരുജ്ഝതീ''തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൪൧) ആഗതം. **ചൂളവേദല്ലേ** ''കതി പനായ്യേവേദനാ''തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൪൬൫) ആഗതം. **മഹാവേദല്ലേ** ''വേദനാതി, ആവുസോ, വുച്ചതി, കിത്താവതാ നു ഖോ, ആവുസോ, 'വേദനാ'തി വുച്ചതീ''തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൪൫൦) ആഗതം. ഏവം രട്ഠപാലസുത്താദീസുപി (മ॰ നി॰ ൨.൩൦൯) വേദനാകമ്മട്ഠാനസ്സ ആഗതട്ഠാനം ഉദ്ധരിത്വാ വത്തബ്ബം.

''പഠമം രൂപകമ്മട്ഠാനം കഥേത്വാ''തി വുത്തം, കഥം തമേത്ഥ കഥിതന്തി ആഹ **''രൂപകമ്മട്ഠാന''**ന്തിആദി. **സങ്ഖിത്തം,** കഥം സങ്ഖിത്തം? **വേദനായ ആരമ്മണമത്തകംയേവ,** യേഭുയ്യേന വേദനാ രൂപധമ്മാരമ്മണാ പഞ്ചദ്വാരവസേന പവത്തനതോ. തേന ചസ്സാ പുരിമസിദ്ധാ ഏവ ആരമ്മണന്തി വേദനം വദന്തേന തസ്സാരമ്മണധമ്മാ അത്ഥതോ പഠമതരം ഗഹിതാ ഏവ നാമ ഹോന്തീതി ഇമായ അത്ഥാപത്തിയാ രൂപകമ്മട്ഠാനസ്സേവേത്ഥ പഠമം ഗഹിതതാ ജോതിതാ, ന സരൂപേനേവ ഗഹിതത്താ. തേനാഹ **''തസ്മാ പാളിയം നാരുള്ഹം ഭവിസ്സതീ''**തി.

൩൦൬. ദ്വീഹി കോട്ഠാസേഹീതി സേവിതബ്ബാസേവിതബ്ബഭാഗേഹി. **ഏവരൂപന്തി** യം അകുസലാനം അഭിബുദ്ധിയാ, കുസലാനഞ്ച പരിഹാനായ സംവത്തതി, ഏവരൂപം, തം പന കാമൂപസഞ്ഹിതതായ ''ഗേഹനിസ്സിത''ന്തി വുച്ചതീതി ആഹ **''ഗേഹസിതസോമനസ്സ''**ന്തി. **ഇട്ഠാനന്തി** പിയാനം. **കന്താനന്തി** കമനീയാനം. **മനാപാനന്തി** മനവഡ്ഢനകാനം. തതോ ഏവ മനോ രമേന്തീതി **മനോരമാനം. ലോകാമിസപടിസംയുത്താനന്തി** തണ്ഹാസന്നിസ്സിതാനം കാമൂപസഞ്ഹിതാനം. **പടിലാഭതോ സമനുപസ്സതോതി** ''അഹോ മയാ ഇമാനി ലദ്ധാനീ''തി യഥാലദ്ധാനി രൂപാരമ്മണാദീനി അസ്സാദയതോ. **അതീതന്തി** അതിക്കന്തം. **നിരുദ്ധന്തി** നിരോധപ്പത്തം. **വിപരിണതന്തി** സഭാവവിഗമേന വിഗതം. **സമനുസ്സരതോതി** അസ്സാദനവസേന അനുചിന്തയതോ. **ഗേഹസിതന്തി** കാമഗുണനിസ്സിതം. കാമഗുണാ ഹി കാമരാഗസ്സ ഗേഹസദിസത്താ ഇധ ''ഗേഹ''ന്തി അധിപ്പേതാ.

ഏവരൂപന്തി യം അകുസലാനം പരിഹാനായ, കുസലാനഞ്ച അഭിബുദ്ധിയാ സംവത്തതി, ഏവരൂപം, തം പന പബ്ബജ്ജാദിവസേന പവത്തിയാ നേക്ഖമ്മൂപസഞ്ഹിതന്തി ആഹ **''നേക്ഖമ്മസിതം സോമനസ്സ''**ന്തി. ഇദാനി തം പാളിവസേനേവ ദസ്സേതും **''തത്ഥ കതമാനീ''**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ വിപസ്സനാലക്ഖണേ നേക്ഖമ്മേ ദസ്സിതേ ഇതരാനി തസ്സ കാരണതോ, ഫലതോ, അത്ഥതോ ച ദസ്സിതാനേവ ഹോന്തീതി വിപസ്സനാലക്ഖണമേവ തം ദസ്സേന്തോ **''രൂപാനന്ത്വേവാ''**തിആദിമാഹ. **വിപരിണാമവിരാഗനിരോധന്തി** ജരായ വിപരിണാമേതബ്ബതഞ്ചേവ ജരാമരണേഹി പലുജ്ജനം നിരുജ്ഝനഞ്ച വിദിത്വാതി യോജനാ. **ഉപ്പജ്ജതി സോമനസ്സന്തി** വിപസ്സനായ വീഥിപടിപത്തിയാ കമേന ഉപ്പന്നാനം പാമോജ്ജപീതിപസ്സദ്ധീനം ഉപരി അനപ്പകം സോമനസ്സം ഉപ്പജ്ജതി. യം സന്ധായ വുത്തം -

''സുഞ്ഞാഗാരം പവിട്ഠസ്സ, സന്തചിത്തസ്സ ഭിക്ഖുനോ;
അമാനുസീ രതി ഹോതി, സമ്മാ ധമ്മം വിപസ്സതോ.

യതോ യതോ സമ്മസതി, ഖന്ധാനം ഉദയബ്ബയം;
ലഭതീ പീതിപാമോജ്ജം, അമതം തം വിജാനത''ന്തി. (ധ॰ പ॰ ൩൭൪) ച -

നേക്ഖമ്മവസേനാതി പബ്ബജ്ജാദിവസേന. "വട്ടദുക്ഖതോ നിത്ഥരിസ്സാമീ"തി പബ്ബജിതും ഭിക്ഖൂനം സന്തികം ഗച്ഛന്തസ്സ, പബ്ബജന്തസ്സ, ചതുപാരിസുദ്ധിസീലം അനുതിട്ഠന്തസ്സ, തം സോധേന്തസ്സ, ധുതഗുണേ സമാദായ വത്തന്തസ്സ, കസിണപരികമ്മാദീനി കരോന്തസ്സ ച യാ പടിപത്തി, സബ്ബാ സാ ഇധ "നേക്ഖമ്മ"ന്തി അധിപ്പേതാ. യേഭുയ്യേന അനുസ്സതിയാ ഉപചാരജ്ഝാനം നിട്ഠാതീതി കത്വാ "അനുസ്സതിവസേനാ"തി വത്വാ **"പഠമജ്ഝാനാദിവസേനാ"**തി വുത്തം. ഏത്ഥ ച യഥാ പബ്ബജ്ജാ ഘരബന്ധനതോ നിക്ഖമനട്ഠേന **നേക്ഖമ്മം,** ഏവം വിപസ്സനാദയോപി തംപടിപക്ഖതോ. തേനാഹ -

> "പബ്ബജ്ജാ പഠമം ഝാനം, നിബ്ബാനഞ്ച വിപസ്സനാ;
> സബ്ബേപി കുസലാ ധമ്മാ, നേക്ഖമ്മന്തി പവുച്ചരേ"തി. (ഇതിവും അട്ഠം ഫഠൻ);

യം ചേതി ഏത്ഥ **ചേ**തി നിപാതമത്തം സോമനസ്സസ്സ അധിപ്പേതത്താ. ചതുക്കനയവസേനേവ ച സുത്തന്തേസു ഝാനകഥാതി വുത്തം **"ദുതിയതതിയജ്ഝാനവസേനാ"**തി. **ദ്വീസൂ**തി "സവിതക്കം സവിചാരം അവിതക്കം അവിചാര"ന്തി വുത്തേസു ദ്വീസു സോമനസ്സേസു.

സവിതക്കസവിചാരേ സോമനസ്സേതി പരിത്തഭൂമികേ, പഠമജ്ഝാനേ വാ സോമനസ്സേ. **അഭിനിവിട്ഠസോമനസ്സേസൂ**തി വിപസ്സനം പട്ഠപിതസോമനസ്സേസു. **പി**-സദ്ദേന സമ്മട്ഠസോമനസ്സേസു പീതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേതി. **സോമനസ്സവിപസ്സനാതോപീ**തി സവിതക്കസവിചാരസോമനസ്സപവത്തിവിപസ്സനാതോപി. **അവിതക്കഅവിചാര വിപസ്സനാ പണീതതരാ** സമ്മസിതധമ്മവസേനപി വിപസ്സനായ വിസേസസിദ്ധിതോ, യതോ മഗ്ഗേപി തഥാരൂപാ വിസേസാ ഇജ്ഝന്തി. അയം പനത്ഥോ "അരിയമഗ്ഗ ബോജ്ഝങ്ഗാദിവിസേസം വിപസ്സനായ ആരമ്മണഭൂതാ ഖന്ധാ നിയമേന്തീ"തി ഏവം പവത്തേന മോരവാപീവാസിമഹാദത്തത്ഥേരവാദേന ദീപേതബ്ബോ.

൩൦൭. **ഗേഹസിതദോമനസ്സം** നാമ കാമഗുണാനം അപ്പടിലാഭനിമിത്തം, വിഗതനിമിത്തഞ്ച ഉപ്പജ്ജനകദോമനസ്സം. **അപ്പടിലാഭതോ സമനുപസ്സതോ**തി അപ്പടിലാഭേന "അഹമേവ ന ലഭാമീ"തി പരിതസ്സനതോ. **സമനുസ്സരതോ**തി "അഹു വത മേ തം വത നത്ഥീ"തിആദിനാ അനുസ്സരണവസേന ചിന്തയതോ. തേനാഹ **"ഏവം ഛസു ദ്വാരേസൂ"**തിആദി.

അനുത്തരേസു വിമോക്ഖേസൂതി സുഞ്ഞതഫലാദിഅരിയഫലവിമോക്ഖേസു. **പിഹ**ന്തി അപേക്ഖം, ആസന്തി അത്ഥോ. കഥം പന ലോകുത്തരധമ്മേ ആരബ്ഭ ആസാ ഉപ്പജ്ജതീതി? ന ഖോ പനേതം ഏവം ദട്ഠബ്ബം "യം ആരമ്മണകരണവസേന തത്ഥ പിഹാ പവത്തതീ"തി അവിസയത്താ, പുഗ്ഗലസ്സ ച അനധിഗതഭാവതോ. അനുസ്സവൂപലദ്ധേ പന അനുത്തരവിമോക്ഖേ ഉദ്ദിസ്സ പിഹം ഉപട്ഠപേന്തോ "തത്ഥ പിഹം ഉപട്ഠപേതീ"തി വുത്തോ. തേനാഹ **"കുദാസ്സു നാമാഹ"**ന്തിആദി. ഛസു ദ്വാരേസു ഇട്ഠാരമ്മണേ ആപാഥഗതേ അനിച്ചാദിവസേന വിപസ്സനം പട്ഠപേത്വാതി യോജനാ. **"ഇട്ഠാരമ്മണേ"**തി ച ഇമിനാ നയിദം ദോമനസ്സം സഭാവതോ അനിട്ഠധമ്മേയേവ ആരബ്ഭ ഉപ്പജ്ജനകം, അഥ ഖോ ഇച്ഛിതാലാഭഹേതുകം ഇച്ഛാഭിഘാതവസേന യത്ഥ കത്ഥചി ആരമ്മണേ ഉപ്പജ്ജനകന്തി ദസ്സേതി. **ഏവം** "കുദാസ്സു നാമാഹ"ന്തി

വുത്താകാരേന പിഹം ഉപട്ഠപേത്വാ **ഏവം** ഇമമ്പി പക്ഖം…പേ॰… നാസക്ഖിന്തി അനുസോചതോതി യോജനാ. ‘‘ഇമസ്മിം പക്ഖേ, ഇമസ്മിം മാസേ, ഇമസ്മിം സംവച്ഛരേ പബ്ബജിതും നാലദ്ധം, കസിണപരികമ്മം കാതും നാലദ്ധ’’ന്തിആദിവസേന പവത്തിം സന്ധായ **‘‘നേക്ഖമ്മവസേനാ’’**തി വുത്തം. **‘‘വിപസ്സനാവസേനാ’’**തിആദീസുപി ഇമിനാ നയേന യോജനാ വേദിതബ്ബാ.

യതോ ഏവ-കാരോ, തതോ അഞ്ഞത്ഥ നിയമോതി കത്വാ **‘‘തസ്മിമ്പി…പേ॰… ഗേഹസിതദോമനസ്സമേവാ’’**തി വുത്തം. ന ഹേത്ഥ ഗേഹസിതദോമനസ്സതാ സവിതക്കസവിചാരേ നിയതാ, അഥ ഖോ ഗേഹസിതദോമനസ്സേ സവിതക്കസവിചാരതാ നിയതാ പടിയോഗിനിവത്തനത്ഥത്താ ഏവ-കാരസ്സ. ‘‘ഗേഹസിതദോമനസ്സം സവിതക്കസവിചാരമേവ, ന അവിതക്കഅവിചാര’’ന്തി. നേക്ഖമ്മസിതദോമനസ്സം പന സിയാ സവിതക്കസവിചാരം, സിയാ അവിതക്കഅവിചാരം. സവിതക്കസവിചാരസ്സേവ കാരണഭൂതം ദോമനസ്സം **സവിതക്കസവിചാരദോമനസ്സം.** കിം തം? ഗേഹസിതദോമനസ്സം , യം പന നേക്ഖമ്മാദിവസേന ഉപ്പന്നം, തം അവിതക്കഅവിചാരസ്സ കാരണഭൂതം **അവിതക്കഅവിചാരദോമനസ്സ**ന്തി. അയഞ്ച നയോ പരിയായവസേന വുത്തോതി ആഹ **‘‘നിപ്പരിയായേന പനാ’’**തിആദി. യദി ഏവം കസ്മാ ‘‘യം ചേ അവിതക്കം അവിചാര’’ന്തി പാളിയം വുത്തന്തി ആഹ **‘‘ഏതസ്സ പനാ’’**തിആദി. **മഞ്ഞനവസേനാ**തി പരികപ്പനവസേന. **വുത്തം** പാളിയം.

തത്രാതി തസ്മിം മഞ്ഞനേ. **അയം** ഇദാനി വുച്ചമാനോ **നയോ. ദോമനസ്സപച്ചയഭൂതേ**തി ദോമനസ്സസ്സ പച്ചയഭൂതേ. ഉപചാരജ്ഝാനഞ്ഹി പഠമജ്ഝാനാദീനി വാ പാദകാനി കത്വാ മഗ്ഗഫലാനി നിബ്ബത്തേതുകാമസ്സ തേസം അലാഭേ ദോമനസ്സസ്സ ഉപ്പജ്ജനേ താനി തസ്സ പച്ചയാ നാമ ഹോന്തി ഇതി തേ ധമ്മാ ഫലൂപചാരേന ‘‘ദോമനസ്സ’’ന്തി വുത്താ. യോ പന തഥാ ഉപ്പന്നദോമനസ്സോ ധുരനിക്ഖേപം അകത്വാ അനുക്കമേന വിപസ്സനം ഉസ്സുക്കാപേത്വാ മഗ്ഗഫലധമ്മേ നിബ്ബത്തേതി, തേ കാരണൂപചാരേന **‘‘ദോമനസ്സ’’**ന്തി വുത്താതി ഇമമത്ഥം ദസ്സേന്തോ **‘‘ഇധ ഭിക്ഖൂ’’**തിആദിമാഹ. നനു ഏതസ്സ തദാ ദോമനസ്സമേവ ഉപ്പന്നം, ന ദോമനസ്സഹേതുകാ വിപസ്സനാമഗ്ഗഫലധമ്മാ ഉപ്പന്നാ, തത്ഥ കഥം ദോമനസ്സസമഞ്ഞം ആരോപേത്വാ വോഹരതീതി ആഹ **‘‘അഞ്ഞേസം പടിപത്തിദസ്സനവസേന ദോമനസ്സന്തി ഗഹേത്വാ’’**തിആദി. **സവിതക്കസവിചാരദോമനസ്സേ**തി സവിതക്കസവിചാരനിമിത്തേ ദോമനസ്സേ. തീഹി മാസേഹി നിബ്ബത്തേതബ്ബാ തേമാസികാ, തം **തേമാസികം.** ഇമാ ച തേമാസികാദയോ പടിപദാ തഥാപവത്തഉക്കട്ഠമജ്ഝിമമുദിന്ദ്രിയവസേന വേദിതബ്ബാ, അധികമജ്ഝിമമുദുസ്സാഹവസേന വാ. **ജഗ്ഗതീ**തി ജാഗരികം അനുയുഞ്ജതി.

മഹാസിവത്ഥേരവത്ഥുവണ്ണനാ

സഹസ്സദ്വിസഹസ്സസങ്ഖ്യത്താ **മഹാഗണേ.**

അട്ഠകഥാഥേരാതി അട്ഠകഥായ അത്ഥപടിപുച്ഛനകഥേരാ. **അന്തരാമഗ്ഗേ**തി ഭിക്ഖം ഗഹേത്വാ ഗാമതോ വിഹാരം പടിഗമനമഗ്ഗേ . **തയോ…പേ॰… ഗാഹാപേത്വാ**തി തീണി ചത്താരി ഉണ്ഹാപനാനി.

കേനചി പപഞ്ചേനാതി കേനചി സരീരകിച്ചഭൂതേന പപഞ്ചേന. **സഞ്ഞം അകാസി** രത്തിയം പച്ഛതോ ഗച്ഛന്തം അസല്ലക്ഖേന്തോ.

കസ്മാ പന ഥേരോ അന്തേവാസികാനം അനാരോചേത്വാവ ഗതോതി ആഹ **"ഥേരോ കിരാ"**തിആദി. **അരഹത്തം നാമ കി**ന്തി തദധിഗമസ്സ അദുക്കരഭാവം സന്ധായ വദതി. **ചതൂഹി ഇരിയാപഥേഹീ**തി ചതൂഹിപി ഇരിയാപഥേഹി പവത്തമാനസ്സ, തസ്മാ യാവ അരഹത്താധിഗമാ സയനം പടിക്ഖിപാമീതി അധിപ്പായോ.

"അനുച്ഛവികം നു ഖോ തേ ഏത"ന്തി സംവേഗജാതോ വീരിയം സമുത്തേജേന്തോ **അരഹത്തം അഗ്ഗഹേസി** ഏത്തകം കാലം വിപസ്സനായ സുചിണ്ണഭാവതോ ഞാണസ്സ പരിപാകം ഗതത്താ.

പരിമജ്ജീതി പരിമസി. കേചി പന **"പരിമജ്ജീ**തി പരിവത്തേത്വാ ഥേരേന ധോവിയമാനം പരിഗ്ഗഹേത്വാ ധോവീ"തി അത്ഥം വദന്തി.

വിപസ്സനായ ആരമ്മണം നാമ ഉപചാരജ്ഝാനപഠമജ്ഝാനാദി.

"സവിതക്കസവിചാരദോമനസ്സേ"തിആദീസു വത്തബ്ബം സോമനസ്സേസു വുത്തനയാനുസാരേന വേദിതബ്ബം.

൩൬൨. **ഏവരൂപാ**തി യാ അകുസലാനം അഭിബുദ്ധിയാ, കുസലാനം പരിഹാനായ ച സംവത്തതി, ഏവരൂപാ, സാ പന കാമൂപസഞ്ഹിതതായ "ഗേഹസിതാ"തി വുച്ചതീതി ആഹ **"ഗേഹസിതഉപേക്ഖാ"**തി. **"ബാലസ്സാ"**തിആദീസു ബാലകരധമ്മയോഗതോ **ബാലസ്സ** അത്തഹിതപരഹിതബ്യാമൂള്ഹതായ **മൂള്ഹസ്സ** പുഥൂനം കിലേസാദീനം ജനനാദീഹി കാരണേഹി **പുഥുജ്ജനസ്സ** കിലേസോധീനം മഗ്ഗോധീഹി അജിതത്താ **അനോധിജിനസ്സ, ഓധിജിനോ** വായപേക്ഖാ, ഓധിസോ ച കിലേസാനം ജിതത്താ, തേനസ്സ സേക്ഖഭാവം പടിക്ഖിപതി. സത്തമഭവാദിതോ ഉദ്ധം പവത്തനവിപാകസ്സ അജിതത്താ **അവിപാകജിനസ്സ, വിപാകജിനാ** വാ അരഹന്തോ അപ്പടിസന്ധികത്താ, തേനസ്സ അസേക്ഖത്തം പടിക്ഖിപതി. അനേകാദീനവേ സബ്ബേസമ്പി പാപധമ്മാനം മൂലഭൂതേ സമ്മോഹേ ആദീനവാനം അദസ്സനസീലതായ **അനാദീനവദസ്സാവിനോ.** ആഗമാധിഗമാഭാവാ **അസ്സുതവതോ.** ഏദിസോ ഏകംസേന അന്ധപുഥുജ്ജനോ നാമ ഹോതീതി തസ്സ അന്ധപുഥുജ്ജനഭാവം ദസ്സേതും പുനപി **"പുഥുജ്ജനസ്സാ"**തി വുത്തം. **ഏവരൂപാ**തി വുത്തപ്പകാരാ സമ്മോഹപുബ്ബികാ. **രൂപം സാ നാതിവത്തതീ**തി രൂപാനം സമതിക്കമനായ കാരണം ന ഹോതി, രൂപാരമ്മണേ കിലേസേ നാതിക്കമതീതി അധിപ്പായോ. അഞ്ഞാണാവിഭൂതതായ ആരമ്മണേ അജ്ഝുപേക്ഖനവസേന പവത്തമാനാ ലോഭസമ്പയുത്തഉപേക്ഖാ ഇധാധിപ്പേതാതി തസ്സ ലോഭസ്സ അനുച്ഛവികമേവ ആരമ്മണം ദസ്സേന്തോ **"ഇട്ഠാരമ്മണേ"**തി ആഹ. **അനതിവത്തമാനാ** അനാദീനവദസ്സിതായ. തതോ ഏവ അസ്സാദാനുപസ്സനതോ **തത്ഥേവ ലഗ്ഗാ.** അഭിസങ്ഗസ്സ ലോഭസ്സ വസേന, ദുമ്മോചനീയതായ ച തേന **ലഗ്ഗിതാ** വിയ **ഹുത്വാ ഉപ്പന്നാ.**

ഏവരൂപാതി യാ അകുസലാനം പഹാനായ, കുസലാനഞ്ച അഭിബുദ്ധിയാ സംവത്തതി, ഏവരൂപാ, സാ പന പബ്ബജ്ജാദിവസേന പവത്തിയാ

നേക്ഖമ്മൂപസഞ്ഹിതാതി ആഹ **“നേക്ഖമ്മസിതാ”**തി. ഇദാനി തം പാളിവസേന ദസ്സേതും **“തത്ഥ കതമാ”**തിആദി വുത്തം, തസ്സത്ഥോ ഹേട്ഠാ വുത്തനയാനുസാരേന വേദിതബ്ബോ. **രൂപം സാ അതിവത്തതീ**തി രൂപസ്മിം സമ്മദേവ ആദീനവദസ്സനതോ. രൂപനിയാതാതി കിലേസേഹി അനഭിഭവനീയതോ. **ഇട്ഠേ**തി സഭാവതോ, സങ്കപ്പതോ ച ഇട്ഠേ ആരമ്മണേ. **അരജ്ജന്തസ്സാ**തി ന രജ്ജന്തസ്സ രാഗം അനുപ്പാദേന്തസ്സ. **അനിട്ഠേ അദുസ്സന്തസ്സാ**തി എത്ഥ വുത്തനയേന അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ. സമം സമ്മാ യോനിസോ ന പേക്ഖനം **അസമപേക്ഖനം,** തം പന ഇട്ഠാനിട്ഠമജ്ഝത്തേ വിയ ഇട്ഠാനിട്ഠേസുപി ബാലസ്സ ഹോതീതി ‘‘ഇട്ഠാനിട്ഠമജ്ഝത്തേ’’തി അവത്വാ **“അസമപേക്ഖനേന അസമ്മുയ്ഹന്തസ്സാ”**തി വുത്തം, തിവിധേപി ആരമ്മണേ അസമപേക്ഖനവസേന മുയ്ഹന്തസ്സാതി അത്ഥോ. **വിപസ്സനാഞാണസമ്പയുത്താ ഉപേക്ഖാ.** നേക്ഖമ്മസിതാ ഉപേക്ഖാ **വേദനാസഭാഗാ**തി ഉദാസിനാകാരേന പവത്തിയാ, ഉപേക്ഖാ വേദനായ ച സഭാഗാ. **എത്ഥ ഉപേക്ഖാ വാ**തി എത്ഥ എതസ്മിം ഉപേക്ഖാനിദ്ദേസേ ‘‘ഉപേക്ഖാ’’തി ഗഹിതാ എവ. **തസ്മാ**തി തത്രമജ്ഝത്തുപേക്ഖായപി ഇധ ഉപേക്ഖാഗ്ഗഹണേന ഗഹിതത്താ. തഞ്ഹി സന്ധായ **“പഠമദുതിയതതിയചതുത്ഥജ്ഝാനവസേന ഉപ്പജ്ജനകഉപേക്ഖാ”**തി വുത്തം.

തായപി നേക്ഖമ്മസിതഉപേക്ഖായാതി നിദ്ധാരണേ ഭുമ്മം. **“യം നേക്ഖമ്മവസേനാ”**തിആദി ഹേട്ഠാ വുത്തനയത്താ ഉത്താ നത്ഥമേവ.

൩൬൬. യദി സക്കസ്സ തദാ സോതാപത്തിഫലപത്തിയാവ ഉപനിസ്സയോ, അഥ കസ്മാ ഭഗവാ യാവ അരഹത്തം ദേസനം വഡ്ഢേസീതി ആഹ **“ബുദ്ധാനഞ്ഹീ”**തിആദി. **തരുണസക്കോ**തി അഭിനവോ അധുനാ പാതുഭൂതോ സക്കോ. സമ്പതി പാതുഭാവഞ്ഹി സന്ധായ ‘‘തരുണസക്കോ’’തി വുത്തം, ന തസ്സ കുമാരതാ, വുദ്ധതാ വാ അത്ഥി. **ഗതാഗതട്ഠാന**ന്തി ഗമനാഗമനകാരണം. **ന പഞ്ഞായതി** ന ഉപലബ്ഭതി. ഗബ്ഭസേയ്യകാനഞ്ഹി ചവന്താനം കമ്മജരൂപം വിഗച്ഛതി അനുദേവ ചിത്തജം, ആഹാരജഞ്ച പച്ചയാഭാവതോ, ഉതുജം പന സുചിരമ്പി കാലം പവേണിം ഘട്ടേന്തം ഭസ്സന്തം വാ സോസന്തം വാ കിലേസന്തം വാ വിട്ഠതം വാ ഹോതി, ന എവം ദേവാനം. തേസഞ്ഹി ഓപപാതികത്താ കമ്മജരൂപേ അന്തരധായന്തേ സേസതിസന്തതിരൂപമ്പി തേന സദ്ധിം അന്തരധായതി. തേനാഹ **“ദീപസിഖാഗമനം വിയ ഹോതീ”**തി. **സേസദേവതാ ന ജാനിംസു** പുനപി സക്കത്തഭാവേന തസ്മിംയേവ ഠാനേ നിബ്ബത്തത്താ. **തീസു ഠാനേസൂ**തി സോമനസ്സദോമനസ്സഉപേക്ഖാവിസ്സജ്ജനാവസാനട്ഠാനേസു. **നിബ്ബത്തിതഫലമേവാ**തി സപ്പിമ്ഹാ സപ്പിമണ്ഡോ വിയ ആഗമനീയപടിപദായ നിബ്ബത്തിതഫലഭൂതം ലോകുത്തരമഗ്ഗഫലമേവ **കഥിതം. സകുണികായ വിയ** കിഞ്ചി ഗയ്ഹൂപഗം **ഉപ്പതിത്വാ** ഉഡ്ഡേത്വാ ഉല്ലങ്ഘിത്വാ. **അസ്സാ**തി മഗ്ഗഫലസഞ്ഞിതസ്സ അരിയസ്സ ധമ്മസ്സ.

പാതിമോക്ഖസംവരവണ്ണനാ

൩൬൭. പാതിമോക്ഖസംവരായാതി പാതിമോക്ഖഭൂതസീലസംവരായാതി അയമേത്ഥ അത്ഥോതി ആഹ **“ഉത്തമജേട്ഠകസീലസംവരായാ”**തി. ‘‘പാതിമോക്ഖസീലഞ്ഹി സബ്ബസീലതോ ജേട്ഠകസീല’’ന്തി ദീഘവാപീവിഹാരവാസീ സുമത്ഥേരോ വദതി, അന്തേവാസികോ പനസ്സ

തേപിടകചൂളനാഗത്ഥേരോ "പാതിമോക്ഖസംവരോ ഏവ സീലം, ഇതരാനി പന 'സീലന്തി വുത്തട്ഠാനം നാമ അത്ഥീ'തി അനനുജാനന്തോ ഇന്ദ്രിയസംവരോ നാമ ഛദ്വാരരക്ഖാമത്തകം, ആജീവപാരിസുദ്ധി ധമ്മേന സമേന പച്ചയുപ്പാദനമത്തകം, പച്ചയസന്നിസ്സിതം പടിലദ്ധപച്ചയേ 'ഇദ മത്ഥ'ന്തി പച്ചവേക്ഖിത്വാ പരിഭുഞ്ജനമത്തകം, നിപ്പരിയായേന പാതിമോക്ഖസംവരോവ സീലം. യഥാ ഹി യസ്സ സോ ഭിന്നോ, സോ ഇതരാനി രക്ഖിതും അഭബ്ബത്താ അസീലോ ഹോതി. യസ്സ പന സബ്ബസോ അരോഗോ സേസാനം രക്ഖിതും ഭബ്ബത്താ സമ്പന്നസീലോ"തി വദതി, തസ്മാ ഇതരേസം തസ്സ പരിവാരഭാവതോ, സബ്ബസോ ഏകദേസേന ച തദന്തോഗധഭാവതോ തദേവ പധാനസീലം നാമാതി ആഹ **"ഉത്തമജേട്ഠകസീലസംവരായാ"**തി. തത്ഥ യഥാ ഹേട്ഠാ പപഞ്ചസഞ്ഞാസങ്ഖാനിരോധസാരുപ്പഗാമിനിം പടിപദം പുച്ഛിതേന ഭഗവതാ പപഞ്ചസഞ്ഞാനം, പടിപദായ ച മൂലഭൂതം വേദനം വിഭജിത്വാ പടിപദാ ദേസിതാ സക്കസ്സ അജ്ഝാസയവസേന സംകിലേസധമ്മപ്പഹാനമുഖേന വോദാനധമ്മപാരിപൂരീതി, ഏവം തസ്സാ ഏവ പടിപദായ മൂലഭൂതമ്പി സീലസംവരം പുച്ഛിതേന ഭഗവതാ യതോ സോ വിസുജ്ഝതി, യഥാ ച വിസുജ്ഝതി, തദുഭയം സക്കസ്സ അജ്ഝാസയവസേന വിഭജിത്വാ ദസ്സേതും **"കായസമാചാരമ്പീ"**തിആദി വുത്തം സംകിലേസധമ്മപ്പഹാനമുഖേന വോദാനധമ്മപാരിപൂരീതി കത്വാ. സീലകഥായം അസേവിതബ്ബകായസമാചാരാദികഥനേ കാരണം വുത്തമേവ, തസ്മാ **കമ്മപഥവസേനാ**തി കുസലാകുസലകമ്മപഥവസേന.

കമ്മപഥവസേനാതി ച കമ്മപഥവിചാരവസേന . കമ്മപഥഭാവം അപത്താനമ്പി ഹി കായദുച്ചരിതാദീനം അസേവിതബ്ബകാദീനം അസേവിതബ്ബകായസമാചാരാദിഭാവോ ഇധ വുച്ചതീതി. **പണ്ണത്തിവസേനാ**തി സിക്ഖാപദപണ്ണത്തിവസേന. യതോ യതോ ഹി യാ യാ വേരമണീ, തദുഭയേപി വിഭാവേന്തോ പണ്ണത്തിവസേന കഥേതി നാമ. തേനാഹ **"കായദ്വാരേ"**തിആദി. സിക്ഖാപദം വീതിക്കമതി ഏതേനാതി **സിക്ഖാപദവീതിക്കമോ,** സിക്ഖാപദസ്സ വീതിക്കമനാകാരേന പവത്തോ അകുസലധമ്മോ യം, തസ്സ അസേവിതബ്ബകായസമാചാരാദിതാ. വീതിക്കമപടിപക്ഖോ **അവീതിക്കമോ,** ന വീതിക്കമതി ഏതേനാതി **അവീതിക്കമോ,** സീലം.

മിച്ഛാ സമ്മാ ച പരിയേസതി ഏതായാതി **പരിയേസനാ,** ആജീവോ, അത്ഥതോ പച്ചയഗവേസനബ്യാപാരോ കായവചീദ്വാരികോ. യദി ഏവം കസ്മാ വിസും ഗഹണന്തി ആഹ **"യസ്മാ"**തിആദി . അരിയാ നിദ്ദോസാ പരിയേസനാ ഗവേസനാതി **അരിയപരിയേസനാ,** അരിയേഹി സാധൂഹി പരിയേസിതബ്ബാതിപി **അരിയപരിയേസനാ**തി. വുത്തവിപരിയായതോ **അനരിയപരിയേസനാ** വേദിതബ്ബാ.

ജാതിധമ്മോതി ജായനസഭാവോ ജായനപകതികോ. **ജരാധമ്മോ**തി ജീരണസഭാവോ. **ബ്യാധിധമ്മോ**തി ബ്യാധിസഭാവോ. **മരണധമ്മോ**തി മീയനസഭാവോ. **സോകധമ്മോ**തി സോചനകസഭാവോ. **സംകിലേസധമ്മോ**തി സംകിലിസ്സനസഭാവോ.

പുത്തഭരിയന്തി പുത്താ ച ഭരിയാ ച. ഏസ നയോ സബ്ബത്ഥ. ദ്വന്ദേകത്തവസേന തേസം നിദ്ദേസോ. **ജാതരൂപരജത**ന്തി ഏത്ഥ പന യതോ

വികാരം അനാപജ്ജിത്വാ സബ്ബം ജാതരൂപമേവ ഹോതീതി **ജാതരൂപം** നാമ സുവണ്ണം. ധവലസഭാവതായ രജതീതി **രജതം,** രൂപിയം. ഇധ പന സുവണ്ണം ഠപേത്വാ യം കിഞ്ചി ഉപഭോഗപരിഭോഗാരഹം ''രജത''ന്ത്വേവ ഗഹിതം വോഹാരൂപഗമാസകാദി. **ജാതിധമ്മാ ഹേതേ, ഭിക്ഖവേ, ഉപധയോ**തി ഏതേ കാമഗുണൂപധയോ നാമ ഹോന്തി, തേ സബ്ബേപി ജാതിധമ്മാതി ദസ്സേതി.

ബ്യാധിധമ്മവാരാദീസു ജാതരൂപരജതം ന ഗഹിതം. ന ഹേതസ്സ സീസരോഗാദയോ ബ്യാധയോ നാമ സന്തി, ന സത്താനം വിയ ചുതിസങ്ഖാതം മരണം, ന സോകേ ഉപ്പജ്ജതി, **ചുതിസങ്ഖാതം മരണ**ന്തി ച ഏകഭവപരിയാപന്നഖന്ധനിരോധോ, സോ തസ്സ നത്ഥി, ഖണികനിരോധോ പന ഖണേ ഖണേ ലബ്ഭതേവ. രാഗാദീഹി പന സംകിലേസേഹി സംകിലിസ്സതീതി **സംകിലേസധമ്മവാരേ** ഗഹിതം ജാതരൂപം, തഥാ ഉതുസമുട്ഠാനത്താ **ജാതിധമ്മവാരേ,** മലം ഗഹേത്വാ **ജീരണതോ ജരാധമ്മവാരേ ച.** അരിയേഹി ന അരണീയാ, പരിയേസനാതിപി **അനരിയപരിയേസനാ.**

ഇദാനി അനേസനാവസേനാപി തം ദസ്സേതും **"അപിചാ"**തിആദി വുത്തം. ഇമിനാ നയേന സുക്കപക്ഖേപി അത്ഥോ വേദിതബ്ബോ.

സമ്ഭാരപരിയേസനം പഹരണവിസാദിഗവേസനം, പയോഗവസേന **പയോഗകരണം** തജ്ജാവായാമജനനം താദിസം ഉപക്കമനിബ്ബത്തനം, പാണാതിപാതാദിഅത്ഥം **ഗമനം,** പച്ചേകം **കാല**-സദ്ദോ യോജേതബ്ബോ ''സമ്ഭാരപരിയേസനകാലതോ പട്ഠായ, പയോഗകരണകാലതോ പട്ഠായ, ഗമനകാലതോ പട്ഠായാ''തി. **ഇതരോ**തി ''സേവിതബ്ബോ''തി വുത്തകായസമാചാരാദികോ. **ചിത്തമ്പി ഉപ്പാദേതബ്ബം.** തഥാ ഉപ്പാദിതചിത്തോ ഹി സതി പച്ചയസമവായേ താദിസം പയോഗം പരക്കമം കരോന്തോ പടിപത്തിയാ മത്ഥകം ഗണ്ഹാതി. തേനാഹ ''ചിത്തുപ്പാദമ്പി ഖോ അഹം, ഭിക്ഖവേ, കുസലേസു ധമ്മേസു ബഹുപകാരം വദാമീ''തി (മ॰ നി॰ ൧.൮൪).

ഇദാനി തം മത്ഥകപ്പത്തം അസേവിതബ്ബം, സേവിതബ്ബഞ്ച ദസ്സേതും **"അപിചാ"**തിആദി വുത്തം. **സങ്ഘഭേദാദീന**ന്തി **ആദി**-സദ്ദേന ലോഹിതുപ്പാദനാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി. ബുദ്ധരതനസങ്ഘരതനുപട്ഠാനേഹേവ ധമ്മരതനുപട്ഠാനസിദ്ധീതി ആഹ **"ദിവസസ്സ ദ്വത്തിക്ഖത്തും തിണ്ണം രതനാനം ഉപട്ഠാനഗമനാദിവസേനാ"**തി . **ധനുഗ്ഗഹപേസനം** ധനുഗ്ഗഹപുരിസാനം ഉയ്യോജനം. **ആദി**-സദ്ദേന പഞ്ചവരയാചനാദിം സങ്ഗണ്ഹാതി. ''അജാതസത്തും പസാദേത്വാ ലാഭുപ്പാദവസേന പരിഹീനലാഭസക്കാരസ്സ കുലേസു വിഞ്ഞാപന''ന്തി ഏവമാദിം അനരിയപരിയേസനം പരിയേസന്താനം.

പാരിപൂരിയാതി പാരിപൂരിഅത്ഥം. അഗ്ഗമഗ്ഗഫലവസേനേവ ഹി സേവിതബ്ബാനം പാരിപൂരീതി തദത്ഥം സബ്ബാ പുബ്ബഭാഗപടിപദാ, പാതിമോക്ഖസംവരോപി അഗ്ഗമഗ്ഗേനേവ പരിപുണ്ണോ ഹോതീതി തദത്ഥം പുബ്ബഭാഗപടിപദം വത്വാ നിഗമേന്തോ **"പാതിമോക്ഖോ…പേ॰… ഹോതീ"**തി ആഹ.

ഇന്ദ്രിയസംവരവണ്ണനാ

൩൬൪. ഇന്ദ്രിയാനം പിധാനായാതി ഇന്ദ്രിയാനം പിദഹനത്ഥായ. **ഇന്ദ്രിയാനി** ച ചക്ഖാദീനി ദ്വാരാനി, തേസം **പിധാനം** സംവരണം അകുസലുപ്പത്തിതോ ഗോപനാതി ആഹ **"ഗുത്തദ്വാരതായാ"**തി. അസേവിതബ്ബരൂപാദിവസേന ഇന്ദ്രിയേസു അഗുത്തദ്വാരതാ അസംവരോ, സംകിലേസധമ്മവിപ്പഹാനവസേന വോദാനധമ്മപാരിസുദ്ധീതി. കാമം പാളിയം അസേവിതബ്ബമ്പി രൂപാദി ദസ്സിതം, സക്കേന പന ഇന്ദ്രിയസംവരായ പടിപത്തി പുച്ഛിതാതി തമേവ നിവത്തേത്വാ ദസ്സേതും **അട്ഠകഥായം**വുത്തം **"ചക്ഖുവിഞ്ഞേയ്യം രൂപമ്പീതിആദി സേവിതബ്ബരൂപാദിവസേന ഇന്ദ്രിയസംവരദസ്സനത്ഥം വുത്ത"**ന്തി. "തുണ്ഹീ അഹോസീ"തി വത്വാ തുണ്ഹീഭാവസ്സ കാരണം ബ്യതിരേകമുഖേന വിഭാവേതും **"കഥേതുകാമോപീ"**തിആദി വുത്തം. **അയ**ന്തി സക്കോ ദേവാനം ഇന്ദോ.

രൂപന്തി രൂപായതനം, തസ്സ അസേവനം നാമ അദസ്സനം ഏവാതി ആഹ **"ന സേവിതബ്ബം ന ദട്ഠബ്ബ"**ന്തി. **യം** പന സത്തസന്താനഗതം രൂപം **പസ്സതോ** പടികൂലമനസികാരവസേന, **അസുഭസഞ്ഞാ വാ സണ്ഠാതി** ദസ്സനാനുത്തരിയവസേന. അഥ വാ കമ്മഫലസദ്ദഹനവസേന **പസാദോ വാ ഉപ്പജ്ജതി.** ഹുത്വാ അഭാവാകാരസല്ലക്ഖണേന **അനിച്ചസഞ്ഞാപടിലാഭോ വാ ഹോതി.**

പരിയായക്ഖരണതോ **അക്ഖരം,** വണ്ണോ, സോ ഏവ നിരന്തരുപ്പത്തിയാ സമുദ്ദിതോ പദവാക്യസഞ്ഞിതോ, അധിപ്പേതമത്ഥം ബ്യഞ്ജേതീതി **ബ്യഞ്ജനം,** തയിദം കാബ്യനാടകാദിഗതവേവചനവസേന, ഉച്ചാരണവസേന ച വിചിത്തസന്നിവേസതായ തഥാപവത്തവികപ്പനവസേന ചിത്തവിചിത്തഭാവേന ഉപതിട്ഠനകം സന്ധായാഹ **"യം ചിത്തക്ഖരം ചിത്തബ്യഞ്ജനമ്പി സദ്ദം സുണതോ രാഗാദയോ ഉപ്പജ്ജന്തീ"**തി. **അത്ഥനിസ്സിത**ന്തി സമ്പരായികത്ഥനിസ്സിതം. **ധമ്മനിസ്സിത**ന്തി വിവട്ടധമ്മനിസ്സിതം, ലോകുത്തരരതനത്തയധമ്മനിസ്സിതം വാ. **പസാദോ**തി രതനത്തയസദ്ധാ, കമ്മഫലസദ്ധാപി. **നിബ്ബിദാ വാ**തി അനിച്ചസഞ്ഞാദിവസേന വട്ടതോ ഉക്കണ്ഠാ വാ.

ഗന്ധരസാവിപരോധാദിവസേന സേവിയമാനം അയോനിസോ പടിപന്നത്താ **അസേവിതബ്ബം** നാമ. യോനിസോ പച്ചവേക്ഖിത്വാ സേവിയമാനം സമ്പജഞ്ഞവസേന ഗഹണതോ **സേവിതബ്ബം** നാമ. തേന വുത്തം **"യം ഗന്ധം ഘായതോ"**തിആദി.

യം പന ഫുസതോതി യം പന സേവിതബ്ബം ഫോട്ഠബ്ബം അനിപ്ഫന്നസ്സേവ ഫുസതോ. **ആസവക്ഖയോ ചേവ** ഹോതി ജാഗരിയാനുയോഗസ്സ മത്ഥകപ്പത്തിതോ. **വീരിയഞ്ച സുപഗ്ഗഹിതം ഹോതി** ചതുത്ഥസ്സ അരിയവംസസ്സ ഉക്കംസനതോ. **പച്ഛിമാ ച...പേ... അനുഗ്ഗഹിതാ ഹോതി** സമ്മാപടിപത്തിയം നിയോജനതോ.

യേ **മനോവിഞ്ഞേയ്യേ ധമ്മേ** ഇട്ഠാദിഭേദേ **സമന്നാഹരന്തസ്സ** ആവജ്ജന്തസ്സ **ആപാഥം ആഗച്ഛന്തി.** "മനോവിഞ്ഞേയ്യാ ധമ്മാ"തി വിഭത്തി വിപരിണാമേതബ്ബാ, മേത്താദിവസേന സമന്നാഹരന്തസ്സ യേ മനോവിഞ്ഞേയ്യാ ധമ്മാ ആപാഥം ആഗച്ഛന്തി, ഏവരൂപാ സേവിതബ്ബാതി യോജനാ. **ആദി**-സദ്ദേന കരുണാദീനഞ്ചേവ അനിച്ചാദീനഞ്ച സങ്ഗഹോ ദട്ഠബ്ബോ. **തിണ്ണം ഥേരാനം ധമ്മാ**തി ഇദാനി വുച്ചമാനപടിപത്തീനം തിണ്ണം ഥേരാനം മനോവിഞ്ഞേയ്യാ

ധമ്മാ. **ബഹി ധാവിതും ന അദാസി**ന്തി അന്തോപരിവേണം ആഗതമേവ രൂപാദിം ആരബ്ഭ ഇമസ്മിം തേമാസേ കമ്മട്ഠാനവിനിമുത്തം ചിത്തം കദാചി ഉപ്പന്നപുബ്ബം, അന്തോപരിവേണേ ച വിസഭാഗരൂപാദീനം അസമ്ഭവോ ഏവ, തസ്മാ വിസടവിതക്കവസേന ചിത്തം ബഹി ധാവിതും ന അദാസിന്തി ദസ്സേതി. **നിവാസഗേഹതോ** നിവാസനഗബ്ഭതോ. **നിയകജ്ഝത്തഖന്ധപഞ്ചകതോ** വിപസ്സനാഗോചരതോ. ഥേരോ കിര സബ്ബമ്പി അത്തനാ കാതബ്ബകിരിയം കമ്മട്ഠാനസീസേനേവ പടിപജ്ജതി.

൩൬൬. അസമ്മോഹസമ്പജഞ്ഞവസേന അദ്വേജ്ഝാഭാവതോ ഏകോ അന്തോ ഏതസ്സാതി **ഏകന്തോ,** ഏകന്തോ വാദോ ഏതേസന്തി **ഏകന്തവാദാ.** തേനാഹ **"ഏകംയേവ വദന്തീ"**തി, അഭിന്നവാദാതി അത്ഥോ. **ഏകാചാരാ**തി സമാനാചാരാ. **ഏകലദ്ധികാ**തി സമാനലദ്ധികാ. **ഏകപരിയോസാനാ**തി സമാനനിട്ഠാനാ.

ഇതി സക്കോ പുബ്ബേ അത്തനാ സുതം പുഥുസമണബ്രാഹ്മണാനം നാനാവാദാ ചാരലദ്ധിനിട്ഠാനം ഇദാനി സച്ചപടിവേധേന അസാരതോ ഞത്വാ ഠിതോ, തസ്സ കാരണം ഞാതുകാമോ തമേവ താവ ബ്യതിരേകമുഖേന പുച്ഛതി ''സബ്ബേവ ധമ്മാ നു ഖോ''തിആദിനാ.

ധാതൂതി അജ്ഝാസയധാതു ഉത്തരപദലോപേന വുത്താ, **അജ്ഝാസയധാതൂ**തി ച അത്ഥതോ അജ്ഝാസയോ ഏവാതി ആഹ **"അനേകജ്ഝാസയോ നാനജ്ഝാസയോ"**തി. **"ഏകസ്മിം ഗന്തുകാമേ ഏകോ ഠാതുകാമോ ഹോതീ"**തി ഇദം നിദസ്സനവസേന വുത്തം ഇരിയാപഥേപി നാമ സത്താ ഏകജ്ഝാസയാ ദുല്ലഭാ, പഗേവ ലദ്ധീസൂതി ദസ്സനത്ഥം. **യം യദേവ അജ്ഝാസയ**ന്തി യം യമേവ സസ്സതാദിഅജ്ഝാസയം. **അഭിനിവിസന്തീ**തി തം തം ലദ്ധിം ദിട്ഠാഭിനിവേസവസേന അഭിമുഖാ ഹുത്വാ ദുപ്പടിനിസ്സഗ്ഗിഭാവേന നിവിസന്തി, ആദാനഗ്ഗാഹം **ഗണ്ഹന്തി. ഥാമേന ച പരാമാസേന ചാ**തി ദിട്ഠിഥാമേന ച ദിട്ഠിപരാമാസേന ച. **സുട്ഠു ഗണ്ഹിത്വാ**തി അതിവിയ ദള്ഹഗ്ഗാഹം ഗണ്ഹിത്വാ. **വോഹരന്തീ**തി യഥാഭിനിവിട്ഠം ദിട്ഠിവാദം പഞ്ഞാപേന്തി പരേ ഹി ഗാഹേന്തി പതിട്ഠപേന്തി. തേനാഹ **"കഥേന്തി ദീപേന്തി കിത്തേന്തീ"**തി, ഉഗ്ഘോസേന്തീതി അത്ഥോ.

അന്തം അതീതാ **അച്ചന്താ,** അച്ചന്താ നിട്ഠാ ഏതേസന്തി **അച്ചന്തനിട്ഠാ. സബ്ബേസ**ന്തി സബ്ബേസം സമണബ്രാഹ്മണാനം. **യോഗക്ഖേമോ**തിപി നിബ്ബാനം ചതൂഹിപി യോഗേഹി അനുപദ്ദുട്ഠത്താ. ''അച്ചന്തയോഗക്ഖേമാ''തി വത്തബ്ബേ ഇ-കാരേന നിദ്ദേസേന **"അച്ചന്തയോഗക്ഖേമീ"**തി വുത്തം, അച്ചന്തയോഗക്ഖേമോ വാ ഏതേസം അത്ഥീതി **അച്ചന്തയോഗക്ഖേമീ**തി. **ചരന്തി** ഉപഗച്ഛന്തി, അധിഗച്ഛന്തീതി അത്ഥോ. പരിയസ്സതി പരിക്ഖിസ്സതി വട്ടദുക്ഖന്തം ആഗമ്മാതി **പരിയോസാനന്തിപി നിബ്ബാനസ്സ നാമം.**

സങ്ഖിണാതീതി സമുച്ഛിന്ദനേന ഖേപേതി. **വിനാസേതീ**തി തതോ ഏവ സബ്ബസോ അദസ്സനം പാപേതി. **വിമുത്താ**തി വട്ടദുക്ഖതോ അച്ചന്തനിഗ്ഗമേന വിസേസേന മുത്താ.

''ഇസ്സാമച്ഛരിയം ഏകോ പഞ്ഹോ''തി കസ്മാ വുത്തം, നനു ഇസ്സാമച്ഛരിയം വിസ്സജ്ജനന്തി? സച്ചമേതം, യോ പന ഞാതും ഇച്ഛിതോ

അത്ഥോ, സോ പഞ്ഹോ. സോ ഏവ ച വിസ്സജ്ജീയതീതി നായം ദോസോ, അഞ്ഞഥാ അമ്ബം പുട്ഠസ്സ ലബുജം ബ്യാകരണം വിയ സിയാ, ഏവം പഞ്ഹസീസേന പഞ്ഹബ്യാകരണം വദതി. തഥാ ഹി "പിയാപ്പിയ"ന്തിആദിനാ വിസ്സജ്ജനപദാനേവ ഗഹിതാനി, **"പിയാപ്പിയം ഏകോ"**തിആദീസുപി ഏസേവ നയോ. **പപഞ്ചസഞ്ഞാ**തി സഞ്ഞാസീസേന പപഞ്ചാ ഏവ വുത്താതി ആഹ **"പപഞ്ചോ ഏകോ"**തി. ഏത്ഥ ച യഥാ പാതിമോക്ഖസംവരപുച്ഛാ കായസമാചാരാദിവിഭാഗേന വിസ്സജ്ജിതത്താ തയോ പഞ്ഹാ ജാതാ, ഏവം ഇന്ദ്രിയസംവരപുച്ഛാ രൂപാദിവിഭാഗേന വിസ്സജ്ജിതത്താ ഛ പഞ്ഹാ സിയും. തഥാ സതി ഏകൂനവീസതി പുച്ഛാ സിയും, അഥ ഇന്ദ്രിയസംവരതാസാമഞ്ഞേന ഏകോവ പഞ്ഹോ കതോ, ഏവം സതി പാതിമോക്ഖസംവരപുച്ഛാഭാവസാമഞ്ഞേന തേപി തയോ ഏകോവ പഞ്ഹോതി സബ്ബേവ ദ്വാദസേവ പഞ്ഹാ ഭവേയ്യുന്തി? നയിദമേവം. യസ്മാ കായസമാചാരാദീസു വിഭജ്ജ വുച്ചമാനേസു മഹാവിസയതായ അപരിമാണോ വിഭാഗോ സമ്ഭവതി വിസ്സജ്ജേതും. സകലമ്പി വിനയപിടകം തസ്സ നിദ്ദേസോ. രൂപാദീസു പന വിഭജ്ജ വുച്ചമാനേസു അപ്പവിസയതായ ന താദിസോ വിഭാഗോ സമ്ഭവതി വിസ്സജ്ജേതും. ഇതി മഹാവിസയതായ പാതിമോക്ഖസംവരപുച്ഛാ തയോ പഞ്ഹാ കതാ, ഇന്ദ്രിയസംവരപുച്ഛാ പന അപ്പവിസയതായ ഏകോവ പഞ്ഹോ കതോ. തേന വുത്തം "ചുദ്ദസ മഹാപഞ്ഹാ"തി.

൩൬൭. **ചലനട്ഠേനാ**തി കമ്പനട്ഠേന. തണ്ഹാ ഹി കാമരാഗരൂപരാഗഅരൂപരാഗാദിവസേന പവത്തിയാ അനവട്ഠിതതായ സയമ്പി ചലതി, യത്ഥ ഉപ്പന്നാ, തമ്പി സന്താനം ഭവാദീസു പരികഡ്ഢനേന ചാലേതി, തസ്മാ ചലനട്ഠേന തണ്ഹാ ഏജാ നാമ. **പീളനട്ഠേനാ**തി വിബാധനട്ഠേന തസ്സ തസ്സ ദുക്ഖസ്സ ഹേതുഭാവേന. **പദുസ്സനട്ഠേനാ**തി അധമ്മരാഗാദിഭാവേന, സമ്മുഖപരംമുഖേന, കിലേസാസുചിപഗ്ഘരണേന ച പകാരതോ ദുസ്സനട്ഠേന **ഗണ്ഡോ. അനുപ്പവിട്ഠട്ഠേനാ**തി ആസയസ്സ ദുന്നീഹരണീയഭാവേന അനുപ്പവിസനട്ഠേന. **കഡ്ഢതീ** അത്തനോ ച രുചിയാ ഉപനേതി. **ഉച്ചാവചന്തി** പണീതഭാവം, നിഹീനഭാവഞ്ച. **യേസു** സമണബ്രാഹ്മണേസു. "യേസാഹ"ന്തിപി പാളി, തസ്സാ കേചി "യേസം അഹ"ന്തി അത്ഥം വദന്തി. **ഏവന്തി** സുതാനുരൂപം, ഉഗ്ഗഹാനുരൂപഞ്ച. "അഹം ഖോ പന ഭന്തേ അഞ്ഞേസം സമണബ്രാഹ്മണാനം ധമ്മാചരിയോ ഹോന്തോപി ഭഗവതോ സാവകോ…പേ… സമ്ബോധിപരായണോ"തി ഏവം **അത്തനോ സോതാപന്നഭാവം ജാനാപേതി.**

സോമനസ്സപടിലാഭകഥാവണ്ണനാ

൩൬൮. **സമാപന്നോ**തി സമോഗാള്ഹോ പവത്തസമ്പഹാരോ വിയാതിബ്യൂള്ഹോ. **ജിനിംസൂ**തി യഥാ അസുരാ പുന സീസം ഉക്ഖിപിതും നാസക്ഖിംസു, ഏവം ദേവാ വിജിനിംസുയേവാതി ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ദേവാ പുന അപച്ചാഗമനായ അസുരേ ജിനിംസൂ"**തി. താദിസോ ഹിസ്സ ജയോ സാതിസയം വേദപടിലാഭായ അഹോസി. **ദുവിധമ്പി ഓജന്തി** ദിബ്ബം, അസുരം ചാതി ദ്വിപ്പകാരമ്പി ഓജം. **ദേവായേവ പരിഭുഞ്ജിസ്സന്തി** അസുരാനം പവേസാഭാവതോ. ദണ്ഡസ്സ അവചരണം ആവരണം **ദണ്ഡാവചരോ,** സഹ ദണ്ഡാവചരേനാതി **സദണ്ഡാവചരോ,** ദണ്ഡേന പഹരിത്വാ വാ ആവരിത്വാ വാ സാധേതബ്ബന്തി അത്ഥോ.

൩൬൯. **ഇമസ്മിംയേവ ഓകാസേതി** ഇമിസ്സമേവ ഇന്ദസാലഗുഹായം. **ദേവഭൂതസ്സ മേതി** പുബ്ബേപി ദേവഭൂതസ്സ സക്കസ്സേവ മേ ഭൂതസ്സ. **സതോതി** ഇദാനിപി സക്കസ്സേവ സതോ **പുനരായു ച മേ ലദ്ധോ.**

ദിവിയാ കായാതി **ദിബ്ബാ,** ഖന്ധപഞ്ചകസങ്ഖാതാ കായാതി ആഹ **"ദിബ്ബാ അത്തഭാവാ"**തി. **"അമൂള്ഹോ ഗബ്ഭം ഏസ്സാമീ"**തി ഇമിനാ അരിയസാവകാനം അന്ധപുഥുജ്ജനാനം വിയ സമ്മോഹമരണം, അസമ്പജാനഗബ്ഭോക്കമനഞ്ച നത്ഥി, അഥ ഖോ അസമ്മോഹമരണഞ്ചേവ സമ്പജാനഗബ്ഭോക്കമനഞ്ച ഹോതീതി ദസ്സേതി. അരിയസാവകാ നിയതഗതികത്താ സുഗതീസു ഏവ ഉപ്പജ്ജന്തി, തത്ഥാപി മനുസ്സേസു ഉപ്പജ്ജന്താ ഉളാരേസു ഏവ കുലേസു പടിസന്ധിം ഗണ്ഹിസ്സന്തി, സക്കസ്സാപി താദിസോ അജ്ഝാസയോ. തേന വുത്തം പാളിയം "യത്ഥ മേ രമതീ മനോ"തി, തം സന്ധായാഹ **"യത്ഥ മേ"**തിആദി. സക്കോ പന അത്തനോ ദിബ്ബാനുഭാവേനാപി താദിസം ജാനിതും സക്കോതിയേവ.

കാരണേനാതി യുത്തേന അരിയസാവകഭാവസ്സ അനുച്ഛവികേന. തേനാഹ **"സമേനാ"**തി.

സകദാഗാമിമഗ്ഗം സന്ധായ വദതി ഛട്ഠേ അത്ഥവസേ അനാഗാമിമഗ്ഗസ്സ വക്ഖമാനത്താ. **ആജാനിതുകാമോതി** അപ്പത്തം വിസേസം പടിവിജ്ഝിതുകാമോ. **മനുസ്സലോകേ അന്തോ ഭവിസ്സതി** പുന മാനുസ്സൂപപത്തിയാ അഭാവതോ.

പുനദേവാതി മനുസ്സേസു ഉപ്പന്നോ തതോ ചവിത്വാ പുനദേവ . ഇമസ്മിം താവതിംസ**ദേവലോകസ്മിം. ഉത്തമോ,** കീദിസോതി ആഹ **"സക്കോ"**തിആദി.

അന്തിമേ ഭവേതി മമ സബ്ബഭവേസു അന്തിമേ സബ്ബപരിയോസാനേ ഭവേ. **"ആയുനാ"**തി ഇമിനാ ച തംസഹഭാവിനോ സബ്ബേപി വണ്ണാദികേ സങ്ഗണ്ഹാതി. **"പഞ്ഞായാ"**തി ച ഇമിനാ സബ്ബേപി സദ്ധാസതിവീരിയാദികേ. **തസ്മിം അത്തഭാവേതി** തസ്മിം സബ്ബന്തിമേ സക്കത്തഭാവേ. **അകനിട്ഠഗാമീ ഹുത്വാതി** അന്തരായപരിനിബ്ബായിആദിഭാവം അനുപഗന്ത്വാ ഏകംസതോ ഉദ്ധംസോതോ അകനിട്ഠഗാമീ ഏവ ഹുത്വാ. തതോ ഏവ അനുക്കമേന **അവിഹാദീസു നിബ്ബത്തന്തോ. ഏവമാഹാതി** "സോ നിവാസോ ഭവിസ്സതീ"തി ഏവമാഹ. "അവിഹാദീസു...പേ॰... നിബ്ബത്തിസ്സതീ"തി സങ്ഖേപതോ വുത്തമത്ഥം വിവരിതും **"ഏസ കിരാ"**തിആദി വുത്തം. അയഞ്ച നയോ ന കേവലം സക്കസ്സേവ, അഥ ഖോ മഹാസേട്ഠിമഹാഉപാസികാനമ്പി ഹോതിയേവാതി ദസ്സേന്തോ **"സക്കോ ദേവരാജാ"**തിആദിമാഹ.

൩൭൦. ഭവസമ്പത്തിനിബ്ബാനസമ്പത്തീനം വസേന അപരിപുണ്ണജ്ഝാസയതായ **അനിട്ഠിതമനോരഥോ** തം തം പത്തുകാമോയേവ ഹുത്വാ ഠിതോ. **യേ ച സമണേതി** യേ ച പബ്ബജിതേ. **പവിവിത്തവിഹാരിനോതി** "അനേകവിവേകത്തയം പരിബ്രൂഹേത്വാ വിഹരന്തീ"തി **മഞ്ഞാമി.**

സമ്പാദനാതി മഗ്ഗസ്സ ഉപസമ്പാദനം തസ്സ സമ്പാപനം സമ്മദേവ പാപനം. **വിരാധനാതി** അനാരാധനാ അനുപായപടിപത്തി. **ന സമ്ഭോന്തീതി**

അനഭിസമ്ഭുണന്തി. യഥാപുച്ഛിതേ അത്ഥേ അനഭിസമ്ഭുണനം നാമ സമ്മാ കഥേതും അസമത്ഥതാ ഏവാതി ആഹ **"സമ്പാദേത്വാ കഥേതും ന സക്കോന്തീ"**തി.

തസ്മാതി യസ്മാ ആദിച്ചേന സമാനഗോത്തതായ. തേനേവാഹ **"ആദിച്ച** നാമ ഗോത്തേനാ"തി, തസ്മാ . ആദിച്ചോ ബന്ധു ഏതസ്സാതി ആദിച്ചബന്ധു, അഥ വാ ആദിച്ചസ്സ ബന്ധൂതി ആദിച്ചബന്ധു, ഭഗവാ, തം **ആദിച്ചബന്ധുനം.** ആദിച്ചോ ഹി സോതാപന്നതായ ഭഗവതോ ഓരസപുത്തോ. തേനേവാഹ -

"യോ അന്ധകാരേ തമസി പഭങ്കരോ,
വേരോചനോ മണ്ഡലീ ഉഗ്ഗതേജോ;
മാ രാഹു ഗിലീ ചരം അന്തലിക്ഖേ,
പജം മമം രാഹു പമുഞ്ച സൂരിയ"ന്തി. (സം॰ നി॰ ൧.൯൧);

സാമന്തി സാമംപയോഗം, സത്ഥു പന സാവകസ്സ സാമംപയോഗോ നാമ സനിപാതോ ഏവാതി ആഹ **"നമക്കാരം കരോമാ"**തി.

൩൭൧. പരാമസിത്വാതി "ഇമായ നാമ പഥവിയം നിസിന്നേന മയാ അയം അച്ഛരിയധമ്മോ അധിഗതോ"തി സോമനസ്സജാതോ, "ഇമായ നാമ പഥവിയം ഏവം അച്ഛരിയബ്ഭുതം ബുദ്ധരതനം ഉപ്പന്ന"ന്തി അച്ഛരിയബ്ഭുതചിത്തജാതോ ച പഥവിം പരാമസിത്വാ. **പത്ഥിതപഞ്ഹാ**തി ദീഘരത്താനുസയിതസംസയസമുഗ്ഘാതത്ഥം "കദാ നു ഖോ ഭഗവന്തം പുച്ഛിതും ലഭാമീ"തി ഏവം അഭിപത്ഥിതപഞ്ഹാ. യം പനേത്ഥ അത്ഥതോ ന വിഭത്തം, തം സുവിഞ്ഞേയ്യമേവാതി.

സക്കപഞ്ഹസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ.

൧൦. പായാസിരാജഞ്ഞസുത്തവണ്ണനാ

൪൦൬. ഭഗവതാ ഏവം ഗഹിതനാമത്താതി യോജനാ. യസ്മാ രാജപുത്താ ലോകേ "കുമാരോ"തി വോഹരീയന്തി. അയഞ്ച രഞ്ഞോ കിത്തിമപുത്തോ, തസ്മാ ആഹ **"രഞ്ഞോ…പേ॰… സഞ്ജാനിംസൂ"**തി.

അസ്സാതി ഥേരസ്സ. **പുഞ്ഞാനി കരോന്തോ** കപ്പസതസഹസ്സം ദേവേസു ചേവ മനുസ്സേസു ച ഉപ്പജ്ജിത്വാ **വിസേസം നിബ്ബത്തേതും നാസക്ഖി** ഇന്ദ്രിയാനം അപരിപക്കത്താ. **തതിയദിവസേ**തി പബ്ബതം ആരുള്ഹദിവസതോ തതിയേ ദിവസേ.

തേസം സാവകബോധിയാ നിയതതായ, പുഞ്ഞസമ്ഭാരസ്സ ച സാതിസയത്താ വിനിപാതം അഗന്ത്വാ **ഏകം ബുദ്ധന്തരം…പേ॰… അനുഭവന്താനം. ദേവതായാ**തി പുബ്ബേ സഹധമ്മചാരിനിയാ സുദ്ധാവാസദേവതായ.

"കുലദാരികായ കുച്ഛിമ്ഹി ഉപ്പന്നോ"തി വത്വാ തം ഏവസ്സ ഉപ്പന്നഭാവം മൂലതോ പട്ഠായ ദസ്സേതും **"സാ ചാ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ **സാ**തി കുലദാരികാ. ച-സദ്ദോ ബ്യതിരേകത്ഥോ, തേന വുച്ചമാനം വിസേസം ജോതേതി. **കുലഘര**ന്തി പതികുലഗേഹം. **ഗബ്ഭനിമിത്ത**ന്തി ഗബ്ഭസ്സ സണ്ഠിതഭാവനിമിത്തം. സതിപി വിസാഖായ ച സാവത്ഥിവാസികുലപരിയാപന്നത്തേ തസ്സാ തത്ഥ പധാനഭാവദസ്സനത്ഥം **"വിസാഖഞ്ചാ"**തി വുത്തം യഥാ "ബ്രാഹ്മണാ ആഗതാ വാസിട്ഠോപി ആഗതോ"തി. **ദേവതാ**തി ഇധപി സാ ഏവ സുദ്ധാവാസദേവതാ. **പഞ്ഹേ**തി "ഭിക്ഖു ഭിക്ഖു അയം വമ്മികോ"തിആദിനാ (മ॰ നി॰ ൧.൨൪൯) ആഗതേ പന്നരസപഞ്ഹേ.

സേതബ്യാതി ഇത്ഥിലിങ്ഗവസേന **തസ്സ നഗരസ്സ നാമം. ഉത്തരേനാ**തി ഏന-സദ്ദയോഗേന "സേതബ്യ"ന്തി ഉപയോഗവചനം പാളിയം വുത്തം. അത്ഥവചനേന പന ഉത്തരസദ്ദം അപേക്ഖിത്വാ **സേതബ്യതോ**തി നിസ്സക്കപ്പയോഗോ കതോ. **അനഭിസിത്തകരാജാ**തി ഖത്തിയജാതികോ അഭിസേകം അപ്പത്തോ.

പായാസിരാജഞ്ഞവത്ഥുവണ്ണനാ

൪൦൭. **ദിട്ഠിയേവ ദിട്ഠിഗത**ന്തി ഗത-സദ്ദേന പദവഡ്ഢനമാഹ, ദിട്ഠിയാ വാ ഗതമത്തം **ദിട്ഠിഗതം,** അയാഥാവഗ്ഗാഹിതായ ഗന്തബ്ബാഭാവതോ ദിട്ഠിയാ ഗഹണമത്തം, കേവലോ മിച്ഛാഭിനിവേസോതി അത്ഥോ, തം പന ദിട്ഠിഗതം തസ്സ അയോനിസോമനസികാരാദിവസേന ഉപ്പജ്ജിത്വാ പടിപക്ഖസമ്മുഖീഭാവാഭാവതോ, അനുരൂപാഹാരലാഭതോ ച സമുദാചാരപ്പത്തം ജാതന്തി പാളിയം "ഉപ്പന്നം ഹോതീ"തി വുത്തം. **തം തം കാരണം അപദിസിത്വാ**തി തതോ ഇധാഗച്ഛനകസ്സ, ഇതോ തത്ഥ ഗച്ഛനകസ്സ ച അപദിസനതോ "തത്ഥ തത്ഥേവ സത്താനം ഉച്ഛിജ്ജനതോ"തി ഏവമാദി തം തം കാരണം പടിരൂപകം അപദിസിത്വാ.

൪൦൮. ആപന്നാനധിപ്പേതത്ഥവിസയേ അയം **പുരാ**-സദ്ദപയോഗോതി ആഹ **"പുരാ…പേ॰… സഞ്ഞാപേതീതി യാവ ന സഞ്ഞാപേതീ"**തി.

ചന്ദിമസൂരിയഉപമാവണ്ണനാ

൪൧൧. യഥാ ചന്ദിമസൂരിയാ ഉളാരവിപുലോഭാസതായ അഞ്ഞേന ഓഭാസേന അനഭിഭവനീയാ, ഏവമയമ്പി പഞ്ഞാഓഭാസേനാതി ദസ്സേന്തോ **"ചന്ദിമ...പേ॰... അഞ്ഞേനാ"**തിആദിമാഹ. **ആദീഹീ**തി **ആദി**-സദ്ദേന "കിത്തകേ ഠാനേ ഏതേ പവത്തേന്തി, കിത്തകഞ്ച ഠാനം നേസം ആഭാ ഫരതീ"തി ഏവമാദിമ്പി ചോദനം സങ്ഗണ്ഹാതി. **പലിവേഠേസ്സതീ**തി ആബന്ധിസ്സതി, അനുയുഞ്ജിസ്സതീതി അത്ഥോ. **നിബ്ബേഠേതും** തം വിസ്സജ്ജേതും. **തസ്മാ**തി യസ്മാ യഥാവുത്തം ചോദനം നിബ്ബേഠേതും ന സക്കോതി, തസ്മാ. അത്തനോ അനിച്ഛിതം സങ്ഘാതനം പക്ഖം പടിജാനന്തോ "പരസ്മിം ലോകേ, ന ഇമസ്മി"ന്തിആദിമാഹ.

കഥം പനായം നത്ഥികദിട്ഠി "ദേവോ"തി പടിജാനാതീതി തത്ഥ കാരണം ദസ്സേതും **"ഭഗവാ പനാ"**തിആദി വുത്തം. "ദേവാപി ദേവത്തഭാവേനേവ ഉച്ഛിജ്ജന്തി, മനുസ്സാപി മനുസ്സത്തഭാവേനേവ ഉച്ഛിജ്ജന്തീ"തി ഏവം വാ അസ്സ ദിട്ഠി, ഏവഞ്ച കത്വാ "ദേവാ തേ, ന മനുസ്സാ"തി വചനഞ്ച ന വിരുജ്ഝതി. ഏവം **ചന്ദേ**തി ചന്ദവിമാനേ, ന ച ചന്ദേ വാ കഥിയന്തേ.

൪൧൨. ആബാധോ ഏതേസം അത്ഥീതി **ആബാധികാ.** ദുക്ഖം സഞ്ജാതം ഏതേസന്തി **ദുക്ഖിതാ.** സദ്ധായ അയിതബ്ബാ **സദ്ധായികാ,** സദ്ധായ പവത്തിട്ഠാനഭൂതാ. തേനാഹ **"അഹം തുമ്ഹേ"**തിആദി. പച്ചയോ പത്തിയായനം ഏതേസു അത്ഥീതി **പച്ചയികാ.**

ചോരഉപമാവണ്ണനാ

൪൧൩. ഉദ്ദിസിത്വാതി ഉപേച്ച ദസ്സേത്വാ. **കമ്മകാരണികസത്തേസൂ**തി നേരയികാനം സങ്ഘാതനകസത്തേസു. **കമ്മമേവാ**തി തേഹി തേഹി നേരയികേഹി കതകമ്മമേവ. **കമ്മകാരണം കരോതീ**തി ആയൂഹനാനുരൂപം തം തം കാരണം കരോതി, തഥാ ദുക്ഖം ഉപ്പാദേതീതി അത്ഥോ. **നിരയപാലാ**തി ഏത്ഥ **ഇതി**-സദ്ദോ ആദിഅത്ഥോ, തേന തത്ഥ സബ്ബം നിരയകണ്ഡപാളിം (മ॰ നി॰ ൩.൨൫൦) സങ്ഗണ്ഹാതി. ഏവം സുത്തതോ (മ॰ നി॰ ൩.൨൫൦) നിരയപാലാനം അത്ഥിഭാവം ദസ്സേത്വാ ഇദാനി യുത്തിതോപി ദസ്സേതും **"മനുസ്സലോകേ"**തിആദി വുത്തം. തത്ഥ നേരയികേ നിരയേ പാലേന്തി തതോ നിഗ്ഗന്തും അപ്പദാനവസേന രക്ഖന്തീതി **നിരയപാലാ.** യം പനേത്ഥ വത്തബ്ബം, തം **പപഞ്ചസൂദനീടീകായം** ഗഹേതബ്ബം.

ഗൂഥകൂപപുരിസഉപമാവണ്ണനാ

൪൧൭. നിമ്മജ്ജഥാതി നിരവസേസതോ മജ്ജഥ സോധേഥ. തം പന തസ്സ തസ്സ ഗൂഥസ്സ തഥാ സോധനം അപനയനം ഹോതീതി ആഹ **"അപനേഥാ"**തി.

അസുചീതി അസുദ്ധോ, സോ പന യസ്മാ മനവഡ്ഢനകോ മനോഹരോ ന ഹോതി, തസ്മാ ആഹ **"അമനാപോ"**തി. അസുചിസങ്ഖാതം അസുചിഭാഗതം അത്തനോ സഭാവതം ഗതോ പത്തോതി **അസുചിസങ്ഖാതോ**തി ആഹ **"അസുചികോട്ഠാസഭൂതോ"**തി. **ദുഗ്ഗന്ധോ**തി ദുട്ഠഗന്ധോ അനിട്ഠഗന്ധോ, സോ പന ന യോ കോചി, അഥ ഖോ പൂതിഗന്ധോതി ആഹ **"കുണപഗന്ധോ"**തി.

ജിഗുച്ഛിതബ്ബയുത്തോതി ഹീളിതബ്ബയുത്തോ. **പടികൂലോ** ഘാനിന്ദ്രിയസ്സ പടികൂലരൂപോ. **ഉബ്ബാധതീ**തി ഉപരൂപരി ബാധതി. **മനുസ്സാനം ഗന്ധോ…പേ॰… ബാധതി** അതിവിയ അസുചിസഭാവത്താ, അസുചിമ്ഹിയേവ ജാതസംവദ്ധനഭാവതോ, ദേവാനഞ്ച ഘാനപസാദസ്സ തിക്ഖവിസദഭാവതോ.

൪൩൭. ദൂരേ നിബ്ബത്താ പരനിമ്മിതവസവത്തിആദയോ.

൪൩൯. സുന്ദരധമ്മേതി സോഭനഗുണേ. **സുഗതിസുഖ**ന്തി സുഗതി ചേവ തപ്പരിയാപന്നം സുഖഞ്ച.

ഗബ്ഭിനീഉപമാവണ്ണനാ

൪൪൦. പുഞ്ഞകമ്മതോ ഏതി ഉപ്പജ്ജതീതി **അയോ,** സുഖം. തപ്പടിപക്ഖതോ **അനയോ,** ദുക്ഖം . **അപക്ക**ന്തി ന സിദ്ധം ന നിട്ഠാനപ്പത്തം. **ന പരിപാചേന്തി** ന നിട്ഠാനം പാപേന്തി. **ന ഉപച്ഛിന്ദന്തി** അത്തവിനിപാതസ്സ സാവജ്ജഭാവതോ. **ആഗമേന്തീ**തി ഉദിക്ഖന്തി. **നിബ്ബിസ**ന്തി യസ്സ പന തം കമ്മഫലം നിബ്ബിസന്തോ നിയുഞ്ജന്തോ, **നിബ്ബിസ**ന്തി വാ നിബ്ബേസം വേതനം പടികങ്ഖന്തോ ഭതപുരിസോ യഥാ.

൪൪൧. ഉബ്ഭിന്ദിത്വാതി ഉപസഗ്ഗേന പദവഡ്ഢനമത്തന്തി ആഹ **"ഭിന്ദിത്വാ"**തി.

സുപിനകഉപമാവണ്ണനാ

൪൪൪. "നിക്ഖമന്തം വാ പവിസന്തം വാ ജീവ"ന്തി ഇദം തസ്സ അജ്ഝാസയവസേന വുത്തം. സോ ഹി "സത്താനം സുപിനദസ്സനകാലേ അത്തഭാവതോ ജീവോ ബഹി നിക്ഖമിത്വാ തംതംആരാമരാമണേയ്യകദസ്സനാദിവസേന ഇതോ ചിതോ ച പരിബ്ഭമിത്വാ പുനദേവ അത്തഭാവം അനുപവിസതീ"തി ഏവം പവത്തമിച്ഛാഗാഹവിപല്ലത്ഥചിത്തോ. അഥസ്സ ഥേരോ ഖുദ്ദകായ ആണിയാ വിപുലം ആണിം നീഹരന്തോ വിയ ജീവസമഞ്ഞാമുഖേന ഉച്ഛേദദിട്ഠിം നീഹരിതുകാമോ "അപി നു താ തുയ്ഹം ജീവം പസ്സന്തി പവിസന്തം വാ നിക്ഖമന്തം വാ"തി ആഹ. യത്ഥ പന തഥാരൂപാ ജീവസമഞ്ഞാ, തം ദസ്സേന്തോ **"ചിത്താചാരം ജീവന്തി ഗഹേത്വാ ആഹാ"**തി വുത്തം.

൪൪൫. വേഠേത്വാതി വേഖദാനസങ്ഖേപേന വേഠേത്വാ. **ചവനകാലേ**തി ചവനസ്സ ചുതിയാ പത്തകാലേ, ന ചവമാനകാലേ. **രൂപക്ഖന്ധമത്തമേവാ**തി കതിപയരൂപധമ്മസങ്ഘാതമത്തമേവ. ഉതുസമുട്ഠാനരൂപധമ്മസമൂഹമത്തമേവ ഹി തദാ ലബ്ഭതി, മത്ത-സദ്ദോ വാ വിസേസനിവത്തിഅത്ഥോ, തേന കമ്മജാദിതിസന്തതിരൂപവിസേസം നിവത്തേതി. **അപ്പവത്താ ഹോന്തീ**തി അപ്പവത്തികാ ഹോന്തി, ന ഉപലബ്ഭതീതി അത്ഥോ. വിഞ്ഞാണേ പന ജീവസഞ്ഞീ, തസ്മാ **"വിഞ്ഞാണക്ഖന്ധോ ഗച്ഛതീ"**തി ആഹ, തത്ഥ അനുപലബ്ഭനതോതി അധിപ്പായോ.

സന്തത്തഅയോഗുളഉപമാവണ്ണനാ

൪൪൭. വൂപസന്തതേജന്തി വിഗതുസ്മം.

൪൨൭. ആമതോതി ഏത്ഥ **ആ**-സദ്ദോ ആമിസ-സദ്ദോ വിയ ഉപഡ്ഢപരിയായോതി ആഹ **"അദ്ധമതോ"**തി, **ആമതോതി** വാ ഈസം ദരഥേന ഉസ്മനാ യുത്തമരണോ മരന്തോതി അത്ഥോ. മീയമാനോ ഹി അവിഗതുസ്മോ ഹോതി, ന മതോ വിയ വിഗതുസ്മോ. തേനാഹ **"മരിതും ആരദ്ധോ ഹോതീ"**തി. തഥാ രൂപസ്സ **ഓധുനനം** നാമസ്സ ഓരതോ പരിവത്തനമേവാതി ആഹ **"ഓരതോ കരോഥാ"**തി. ഓരതോ കാതുകാമസ്സ പന സംപരിവത്തനം **സന്ധുനനം,** തം പന പരതോ കരണന്തി ആഹ **"പരതോ കരോഥാ"**തി. പരമുഖം കതസ്സ ഇതോ ചിതോ പരിവത്തനം **നിദ്ധുനന**ന്തി ആഹ **"അപരാപരം കരോഥാ"**തി. ഇന്ദ്രിയാനി അപരിഭിന്നാനീതി അധിപ്പായേന **"തഞ്ചായതനം ന പടിസംവേദേതീ"**തി വുത്തം.

സങ്ഖധമഉപമാവണ്ണനാ

൪൨൮. സങ്ഖം ധമതി, ധമാപേതീതി വാ **സങ്ഖധമോ. ഉപലാപേത്വാതി** ഉപരൂപരി സദ്ദയോഗവസേന സല്ലാപേത്വാ, സദ്ദയുത്തം കത്വാതി അത്ഥോ. തം പന അത്ഥതോ ധമനമേവാതി ആഹ **"ധമിത്വാ"**തി.

അഗ്ഗികജടിലഉപമാവണ്ണനാ

൪൨൯. ആഹിതോ അഗ്ഗി ഏതസ്സ അത്ഥീതി **അഗ്ഗികോ,** സ്വാസ്സ അഗ്ഗികഭാവോ യസ്മാ അഗ്ഗിഹുതമാലാവേദിസമ്പാദനേഹി ചേവ ഇന്ധനധൂമബരിഹിസസപ്പിതേലൂപഹരണേഹി ബലിപുപ്ഫധൂമഗന്ധാദിഉപഹാരേഹി ച തസ്സ പയിരുപാസനായ ഇച്ഛിതോ, തസ്മാ വുത്തം **"അഗ്ഗിപരിചാരകോ"**തി. **ആയും പാപുണാപേയ്യ**ന്തി യഥാ ചിരജീവീ ഹോതി, ഏവം ആയും പച്ഛിമവയം പാപേയ്യം. **വഡ്ഢിം ഗമേയ്യ**ന്തി സരീരാവയവേ, ഗുണാവയവേ ച ഫാതിം പാപേയ്യം. **അരണീ യുഗള**ന്തി ഉത്തരാരണീ, അധരാരണീതി അരണീദ്വയം.

൪൩൦. **ഏവ**ന്തി ''ബാലോ പായാസിരാജഞ്ഞോ''തിആദിപ്പകാരേന. **തയാതി** ഥേരം സന്ധായ വദതി. **വുത്തയുത്തകാരണമക്ഖലക്ഖണേനാതി** വുത്തയുത്തകാരണസ്സ മക്ഖനസഭാവേന. **യുഗഗ്ഗാഹലക്ഖണേനാതി** സമധുരഗ്ഗഹണലക്ഖണേന. **പലാസേനാതി** പലാസേതീതി പലാസോ, പരസ്സ ഗുണേ ഉത്തരിതരേ ഡംസിത്വാ വിയ ഛഡ്ഡേന്തോ അത്തനോ ഗുണേഹി സമേ കരോതീതി അത്ഥോ. സമകരണരസോ ഹി പലാസോ, തേന പലാസേന.

ദ്വേസത്ഥവാഹഉപമാവണ്ണനാ

൪൩൧. ഹരിതകപത്തന്തി ഹരിതബ്ബപത്തം, അപ്പപത്തന്തി അത്ഥോ. തേനാഹ **"അന്തമസോ"**തിആദി. **സന്നദ്ധധനുകലാപ**ന്തി ഏത്ഥ **കലാപ**ന്തി തൂണീരമാഹ, തഞ്ച സന്നയ്ഹതോ ധനുനാ വിനാ ന സന്നയ്ഹതീതി ആഹ **"സന്നദ്ധധനുകലാപ"**ന്തി. **ആസിത്തോദകാനി വടുമാനീതി** ഗമനമഗ്ഗാ ചേവ തംതംഉദകമഗ്ഗാ ച സമ്മദേവ ദേവേന ഫുട്ഠത്താ തഹം തഹം പഗ്ഘരിതഉദക സന്ദമാനഉദകാ. തേനാഹ **"പരിപുണ്ണസലിലാ മഗ്ഗാ ച കന്ദരാ ചാ"**തി.

യഥാഭതേനാതി സകടേസു യഥാഠപിതേന, യഥാ ''അമ്മ ഇതോ കരോഹീ''തി വുത്തേ ഠപേസീതി അത്ഥോ കരണകിരിയായ കിരിയാസാമഞ്ഞവാചീഭാവതോ.

തസ്മാ **യഥാരോപിതേന, യഥാഗഹിതേനാതി അത്ഥോ** വുത്തോ.

അക്ഖധുത്തകഉപമാവണ്ണനാ

ൎ൩ർ. പരാജയഗുളന്തി യേന ഗുളേന, യായ സലാകായ ഠിതായ ച പരാജയോ ഹോതി, തം അദസ്സനം ഗമേന്തോ **ഗിലതി. പജ്ജോഹനന്തി** പകാരേഹി ജുഹനകമ്മം. തം പന ബലിദാനവസേന കരീയതീതി ആഹ **"ബലികമ്മ"**ന്തി.

സാണഭാരികഉപമാവണ്ണനാ

ൎ൩ൠ. ഗാമപത്തന്തി ഗാമോ ഏവ ഹുത്വാ ആപജ്ജിതബ്ബം, സുഞ്ഞഭാവേന അനാവസിതബ്ബം. തേനാഹ **"വുട്ഠിതഗാമപദേസോ"**തി. **ഗാമപദന്തി** യഥാ പുരിസസ്സ പാദനിക്ഖിത്തട്ഠാനം അധിഗതപരിച്ഛേദം "പദ"ന്തി വുച്ചതി, ഏവം ഗാമവാസീഹി ആവസിതട്ഠാനം അധിഗതനിവുത്ഥാഗാരം "ഗാമപദ"ന്തി വുത്തം. തേനാഹ **"അയമേവത്ഥോ"**തി. **സുസന്നദ്ധോതി** സുഖേന ഗഹേത്വാ ഗമനയോഗ്യതാവസേന സുട്ഠു സജ്ജിതോ. തം പന സുസജ്ജനം സുട്ഠു ബന്ധനവസേനേവാതി ആഹ **"സുബദ്ധോ"**തി.

അയാദീനമ്പി ലോഹഭാവേ സതിപി ലോഹ-സദ്ദോ സാസനേ തമ്ബലോഹേ നിരുള്ഹോതി ആഹ **"ലോഹന്തി തമ്ബലോഹ"**ന്തി.

സരണഗമനവണ്ണനാ

ൎ൩൭. അഭിരദ്ധോതി ആരാധിതചിത്തോ, സാസനസ്സ ആരാധിതചിത്തതാ പസീദനവസേനാതി ആഹ **"അഭിപ്പസന്നോ"**തി. **പഞ്ഹുപട്ഠാനാനീതി** പഞ്ഹേസു ഉപട്ഠാനാനി മയാ പുച്ഛിതത്ഥേസു തുമ്ഹാകം വിസ്സജ്ജനവസേന ഞാണുപട്ഠാനാനി.

യഞ്ഞകഥാവണ്ണനാ

ൎ൩൮. സങ്ഘാതന്തി സം-സദ്ദോ പദവഡ്ഢനമത്തന്തി ആഹ **"ഘാത"**ന്തി. **വിപാകഫലേനാതി** സദിസഫലേന. **മഹപ്ഫലോ ന ഹോതി** ഗവാദിപാണഘാതേന ഉപക്കിലിട്ഠഭാവതോ. **ഗുണാനിസംസേനാതി** ഉദ്ദയഫലേന. **ആനുഭാവജുതിയാതി** പടിപക്ഖവിഗമനജനിതേന സഭാവസങ്ഖാതേന തേജേന. **ന മഹാജുതികോ ഹോതി** അപരിസുദ്ധഭാവതോ. **വിപാകവിപ്ഫാരതായാതി** വിപാകഫലസ്സ വിപുലതായ, പാരിപൂരിയാതി അത്ഥോ. **ദുട്ഠുഖേത്തേതി** ഉസഭാദിദോസേഹി ദൂസിതഖേത്തേ, തം പന വപ്പാഭാവതോ അസാരം ഹോതീതി ആഹ **"നിസ്സാരഖേത്തേ"**തി. **ദുബ്ഭൂമേതി** കുച്ഛിതഭൂമിഭാഗേ, സ്വാസ്സ കുച്ഛിതഭാവോ അസാരതായ വാ സിയാ നിന്നതാദിദോസവസേന വാ. തത്ഥ പഠമോ പക്ഖോ പഠമപദേന ദസ്സിതോതി ഇതരം ദസ്സേന്തോ **"വിസമഭൂമിഭാഗേ"**തി ആഹ. ദണ്ഡാഭിഘാതാദിനാ **ഛിന്നഭിന്നാനി. പൂതീനീതി** ഗോമയലേപദാനാദിസുഖേന അസുക്ഖാപിതത്താ പൂതിഭാവം ഗതാനി. താനി പന യസ്മാ സാരവന്താനി ന ഹോന്തി, തസ്മാ വുത്തം **"നിസ്സാരാനീ"**തി. **വാതാതപഹതാനീതി** വാതേന ച ആതപേന ച വിനട്ഠബീജസാമത്ഥിയാനി. തേനാഹ **"പരിയാദിന്നതേജാനീ"**തി. യം യഥാജാതവീഹിആദിഗതേന തണ്ഡുലേന അങ്കുരുപ്പാദനയോഗ്യബീജസാമത്ഥിയം, തം **തണ്ഡുലസാരോ,** തസ്സ **ആദാനം**

ഗഹണം തഥാഉപ്പജ്ജനമേവ. **ഏതാനി** പന ബീജാനി **ന താദിസാനി** ഖണ്ഡാദിദോസവന്തതായ. ധാരായ ഖേത്തേ **അനുപ്പവേസനം** നാമ വസ്സനമേവ, തം പടിക്ഖേപവസേന ദസ്സേന്തോ ആഹ **"ന സമ്മാ വസ്സേയ്യാ"**തി. **അങ്കുരമൂലപത്താദീഹീ**തി ചേത്ഥ അങ്കുരകന്ദാദീഹി **ഉദ്ധം വുദ്ധിം,** മൂലജടാദീഹി **ഹേട്ഠാ വിരുള്ഹിം,** പത്തപുപ്ഫാദീഹി **സമന്തതോ ച വേപുല്ല**ന്തി യോജനാ.

അപരൂപഘാതേനാതി പരേസം വിബാധനേന. **ഉപ്പന്നപച്ചയതോ**തി നിബ്ബത്തിതഘാസച്ഛാദനാദിദേയ്യധമ്മതോ. ഗവാദിഘാതേനപി ഹി തത്ഥ പടിഗ്ഗാഹകാനം ഘാസോ സങ്കീയതി. **"അപരൂപഘാതിതായാ"**തി ഇദം സീലവന്തതായ കാരണവചനം . **ഗുണാതിരേക**ന്തി ഗുണാതിരിത്തം, സീലാദിലോകുത്തരഗുണേഹി വിസിട്ഠന്തി അത്ഥോ. **വിപുലാ**തി സദ്ധാസമ്പദാദിവസേന ഉളാരാ.

ഉത്തരമാണവവത്ഥുവണ്ണനാ

൪൩൯. അഥ ഖോ തേഹി സകുണ്ഡകേഹി തണ്ഡുലേഹി സിദ്ധംഭത്തം ഉത്തണ്ഡുലമേവ ഹോതീതി ആഹ **"ഉത്തണ്ഡുലഭത്ത"**ന്തി. **ബിലങ്ഗം** വുച്ചതി ആരനാലം ബിലങ്ഗതോ നിബ്ബത്തനതോ, തദേവ കഞ്ജിയതോ ജാതന്തി **കഞ്ജിയം,** തം ദുതിയം ഏതസ്സാതി **ബിലങ്ഗദുതിയം,** തം **"കഞ്ജികദുതിയ"**ന്തി ച വുത്തം. **ധോരകാനീ**തി ധോവിയാനി. യസ്മാ ഥൂലതരാനിപി "ഥൂലാനീ"തി വത്തബ്ബതം അരഹന്തി, തസ്മാ **"ഥൂലാനി ചാ"**തി വുത്തം. **ഗുളദസാനീ**തി സുത്താനം ഥൂലതായ, കഞ്ജികസ്സ ബഹലതായ ച പിണ്ഡിതദസാനി. തേനാഹ **"പുഞ്ജപുഞ്ജ...പേ... ദസാനീ"**തി. **അനുദ്ദിസതീ**തി അനു അനു കഥേതി.

൪൪൦. **അസക്കച്ച**ന്തി ന സക്കച്ചം അനാദരകാരം, തം പന കമ്മഫലസദ്ധായ അഭാവേന ഹോതീതി ആഹ **"സദ്ധാവിരഹിത"**ന്തി. **അചിത്തീകത**ന്തി ചിത്തീകാരപച്ചുപട്ഠാപനവസേന ന ചിത്തീകതം. തേനാഹ **"ചിത്തീകാരവിരഹിത"**ന്തിആദി. ചിത്തീകാരരഹിതം വാ **അചിത്തീകതം,** യഥാ കതം പരേസം വിമ്ഹയാവഹം ഹോതി, തഥാ അകതം. ചിത്തസ്സ ഉളാരപണീതഭാവോ പന അസക്കച്ചദാനേനേവ ബാധിതോ. **അപവിദ്ധ**ന്തി ഛഡ്ഡനീയധമ്മം വിയ അപവിദ്ധം കത്വാ, ഏതേന തസ്മിം ദാനേ ഗാരവാകരണം വദതി. **സേരീസകം നാമാ**തി "സേരീസക"ന്തി ഏവം നാമകം. **തുച്ഛ**ന്തി പരിജനപരിച്ഛേദവിരഹതോ രിത്തം.

പായാസിദേവപുത്തവണ്ണനാ

൪൪൧. **തസ്സാനുഭാവേനാ**തി തസ്സ ദാനസ്സ ആനുഭാവേന. **സിരീസരുക്ഖോ**തി പഭസ്സരഖന്ധവിടപസാഖാപലാസസമ്പന്നോ മനുഞ്ഞദസ്സനോ ദിബ്ബോ സിരീസരുക്ഖോ. **അട്ഠാസീ**തി ഫലസ്സ കമ്മസരിക്ഖതം ദസ്സേന്തോ **വിമാനദ്വാരേ** നിബ്ബത്തിത്വാ അട്ഠാസി. **പുബ്ബാചിണ്ണവസേനാ**തി പുരിമജാതിയം തത്ഥ നിവാസപരിചയനവസേന. ന കേവലം പുബ്ബാചിണ്ണവസേനേവ, അഥ ഖോ ഉതുസുഖുമവസേന പീതി ദസ്സേന്തോ **"തത്ഥ കിരസ്സ ഉതുസുഖം ഹോതീ"**തി ആഹ.

സോതി ഉത്തരോ മാണവോ. യദി അസക്കച്ചം ദാനം ദത്വാ പായാസി തത്ഥ നിബ്ബത്തോ, പായാസിസ്സ പരിചാരികാ സക്കച്ചം ദാനം ദത്വാ കഥം തത്ഥ നിബ്ബത്താതി ആഹ **"പായാസിസ്സ പനാ"**തി. **നികന്തിവസേനാ**തി പായാസിമ്ഹി

സാപേക്ഖാവസേന, പുബ്ബേപി വാ തഥേ നിവുത്ഥപുബ്ബതായ.
ദിസാചാരികവിമാനന്തി ആകാസട്ഠം ഹുത്വാ ദിസാസു വിചരണകവിമാനം, ന രുക്ഖപബ്ബതസിഖരാദിസമ്ബന്ധം. **വട്ടനിഅടവിയ**ന്തി വിമാനവീഥിയന്തി.

പായാസിരാജഞ്ഞസുത്തവണ്ണനായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ.

നിട്ഠിതാ ച മഹാവഗ്ഗട്ഠകഥായ ലീനത്ഥപ്പകാസനാ.

മഹാവഗ്ഗടീകാ നിട്ഠിതാ.